

C
E
N
T
E
N
A
R
I
U
M
1

B U C O V I N A
ÎN PRIMUL RĂZBOI MONDIAL
STUDII ȘI DOCUMENTE

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

BUCOVINA ÎN PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

STUDII ȘI DOCUMENTE

CENTENARIUM

Coordonator
VICTOR SPINEI

1

**Volum apărut cu sprijinul
Ministerului Culturii și Identității Naționale
în cadrul parteneriatului încheiat cu Academia Română**

ACADEMIA ROMÂNĂ

**ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL „BUCOVINA” – RĂDĂUȚI**

BUCOVINA ÎN PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

STUDII ȘI DOCUMENTE

**COORDONATOR
RODICA JUGRIN**

Editura Academiei Române
București, 2018

Copyright © Editura Academiei Române, 2018.
Toate drepturile asupra acestei ediții sunt rezervate editurii.

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5
050 711, București, România
Tel.: 4021-318 81 06, 4021-318 81 46
Fax: 4021-318 24 44
E-mail: edacad@ear.ro
Adresa web: www.ear.ro

Referenți științifici: Alexandrina CERNOV, membru de onoare al Academiei Române
dr. Mihai-Ștefan CEAUȘU

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Bucovina în Primul Război Mondial : studii și documente / coord.:
Rodica Jugrin. – București : Editura Academiei Române, 2018
ISBN 978-973-27-2951-9

I. Jugrin, Rodica (coord.)

94

Redactor: Adrian Mircea DOBRE
Tehnoredactor: Daniela FLORESCU
Coperta: Mariana ȘERBĂNESCU

Bun de tipar: 06.11.2018; format: 16 70 · 100

Coli de tipar: 22.25

C.Z. pentru biblioteci mari: 9 (498 · 6) «1914 1918» (093 · 2)

C.Z. pentru biblioteci mici: (498 · 6)

CUPRINS

Centenarium – contur programatic (<i>Victor Spinei</i>)	7
Ștefan Purici, <i>Marele Război într-o mică provincie</i>	9

I. STUDII

Marian Olaru, <i>Aspecte politico-militare privitoare la Bucovina în anii Primului Război Mondial</i>	19
Ștefănița-Mihaela Ungureanu, <i>Bucovina în Primul Război Mondial. Evenimente relatate în presa de limbă germană din Cernăuți (1914)</i>	61
Vasile I. Schipor, „ <i>Revista Bucovinei</i> ”. Culturală. Politică. Economică. Literară, București, 1 aprilie – 1 august 1916	77
Elena Lungoci, „ <i>Glasul Bucovinei</i> ” și rolul său în promovarea unirii Bucovinei cu Regatul României.....	92
Elena Pascaniuc, <i>Intellectualii români bucovineni pe fronturile Primului Război Mondial. Leca Morariu – viață, război, literatură</i>	109
Luzian Geier, <i>Die Czernowitzer Brüder Righetti im Großen Krieg</i> , (Frații Righetti din Cernăuți în Marele Război).....	127
Harieta Mareci-Sabol, „ <i>A vieșui, a supravieșui...</i> ”. Contagiune și prevenție în Bucovina Primului Război Mondial.....	146

II. DOCUMENTE

Vasile Diacon, <i>Aspecte ale Primului Război Mondial reflectate în condicile parohiale bucovinene</i>	175
Ligia-Maria Fodor, <i>Mărturii documentare privind școlile bucovinene în timpul Primului Război Mondial</i>	207
Rodica Jugrin, <i>Bucovina după Primul Război Mondial în dezbaterile parlamentare (1919–1926)</i>	273
Enciclopedia Bucovinei în studii și monografii	339
Indice de nume	345

Centenarium – contur programatic

Victor Spinei

Românii au traversat vremuri tulburi încă din momentul când s-au plămădit ca popor, în circumstanțe deocamdată nelimpazite pe deplin. În năzuința protejării pământurilor strămoșești, au avut de înfruntat un lung șir de acțiuni potrivnice, care adeseori le-au perturbat cursul evoluției. Au trăit momente de glorie, dar și de decădere, când însăși menținerea entității etnice le-a fost periclitată, stările de acalmie și stabilitate ocolindu-i sistematic. La obârșia multor disfuncționalități a stat fărâmițarea politică, frustrându-i de concretizări instituționale și culturale viabile, dar, dincolo de neîmpliniri, conștiința obârșiei și intereselor comune, a unității și identității etnice și confesionale a creat un liant intercomunitar, ce și-a dovedit perenitatea de-a lungul veacurilor.

Elementele cele mai elevate și responsabile ale neamului din toate ținuturile locuite de români au intuit că o condiție esențială pentru menținerea identității și a cutumelor strămoșești are drept fundament realizarea unității politice, pentru care au militat cu ardoare și abilitate atât în țară cât și dincolo de hotare, deoarece coagulările statale, în condițiile potențialului demografic și militar limitat, au avut mereu nevoie de asentimentul principalelor puteri europene.

Prin abnegația și stăruința elitelor societății și antrenarea maselor s-au creat oportunități pentru fructificarea aspirațiilor către Unirea Principatelor și, ulterior, către Unirea cea Mare, presupunând un lung cortegiu de suferințe și jertfe. Marile înfăptuiri nu s-au materializat aproape niciodată fără cutezanță, sacrificii și trudă persuasivă, iar popoarele incapabile să se conecteze dinamicii cardinale a proceselor cu reverberație continentală nu au fost și nici nu vor fi în măsură să-și finalizeze idealurile supreme, de natură să le confere respectabilitate pe meridianele mapamondului.

Implicarea în hecatomba Primului Război Mondial s-a soldat cu rezultate majore pentru destinul românității, iar cunoașterea și înțelegerea aprofundată a evenimentelor derulate pe plan intern și extern este imperios necesară reconstituirii docte a ansamblului acestui moment marcant pentru

devenirea istorică a întregii umanități. Pe lângă rosturile strict epistemologice ale demersurilor științifice în acest sens, investigațiile cercetătorilor se constituie într-un omagiu celor ce și-au adus obolul la crearea României Mari, factor de echilibru zonal în sud-estul Europei, pavază împotriva deznaționalizării, a infirmității culturale și suport pentru conservarea unității și identității naționale, ca și pentru crearea unui eșafodaj robust progresului întregii societăți.

Atașată permanent comandamentelor majore ale națiunii, încă de la fondarea ei în urmă cu peste un veac și jumătate, Academia Română, împreună cu Editura din subordinea sa, beneficiind de o experiență dobândită de-a lungul a șapte decenii de activitate, a sprijinit constant întocmirea și publicarea lucrărilor ce marchează celebrarea Marii Uniri – detașate de efuziuni și cosmetizări patriotarde –, precum și a contribuțiilor semnificative de pe plan științific și cultural elaborate în anii scurși de la crearea României Mari, spre a le fixa stabil în memoria posterității.

În spiritul acestui palier programatic incontestabil și cu speranța unui riguros dinamism editorial am considerat util să instituim noua serie de publicații intitulată *Centenarium*.

MARELE RĂZBOI ÎNTR-O MICĂ PROVINCIE

ȘTEFAN PURICI

Der Großer Krieg in einer kleinen Provinz

(Zusammenfassung)*

In der Einleitung des Bandes *Bucovina în Primul Război Mondial. Studii și documente* werden in Kürze die allgemeine Stimmung beim Ausbruch des Weltkriegs und die Weise in der dieses Geschehnis in der Bukowina wahrgenommen wurde beschrieben. Es wurden öffentliche Veranstaltungen zur Bekundung der Kaisertreue organisiert. Die Bukowiner folgten prompt den Einberufungsbefehlen aber auch sonstigen Aufforderungen, wie freiwillige Meldung zum Wehrdienst oder Unterstützung des Heers durch Spenden, Kauf von Staatsanleihen, Arbeitsleistungen. Die sich wechselnden österreichischen und russischen Verwaltungen hatten eine nachteilige Wirkung auf die Bevölkerung Bukowinas, die gegen Ende des Krieges sowohl an die Vitalität Österreich-Ungarns als auch an die Befreiung durch ein anderes Reich zu zweifeln begann. Die Volksgruppen aus der Provinz entwarfen verschiedene Zukunftspläne für die Bukowina. Das rumänische Vorhaben hatte bis zuletzt Erfolg.

Der Autor präsentiert die um vorliegenden Band enthaltenen Studien und Dokumente und betont deren Beitrag zu einem besseren Verständnis der Vergangenheit Bukowinas und der Geschichte des Ersten Weltkriegs.

Schlüsselwörter: Weltkrieg, Bukowina, Czernowitz, Loyalität, Mobilisierung, Freiwillige, Nationalrat, Rumänien.

Împlinirea unui secol de la încheierea Primului Război Mondial și de la reorganizarea hărții politice a lumii, prin apariția unor noi state independente sau prin întregirile unor națiuni, oferă specialiștilor în domeniu posibilitatea de a veni în fața publicului interesat cu noi documente și interpretări. Studiile sunt extrem de diferite: unele privesc global fenomenul războiului, altele analizează evenimentele dintr-o anumită regiune a lumii sau un anumit aspect relevant pentru evoluția omenirii, celelalte scot în lumină destinele unor comunități ori persoane etc. În lucrările de publicistică sau în literatura de specialitate, încă din perioada Primului Război Mondial, s-au încetățenit

* Traducere de Carol-Alexandru Mohr.

<https://biblioteca-digitala.ro> / <https://institutulbucovina.ro>

termeni asemănători, dar puțin diferiți, pentru a desemna acest cataclism de dimensiuni planetare (chiar dacă restrâns în mare parte la nivelul continentului european) din anii 1914–1918: „Marele Război”, „Războiul Mondial” sau – în Austria – „ultimul război al Austro-Ungariei”, ori – în România – „Războiul de întregire națională”. Modernizarea, industrializarea și militarizarea, modul extensiv de dezvoltare economică și de sporire a puterii și capacității de influență a statelor/imperiilor europene au fost, probabil, factorii cei mai importanți care au condiționat declanșarea Marelui Război. Gândit de austrieci drept o campanie victorioasă de maximum câteva săptămâni împotriva unui vecin incomod și, totodată, un exemplu de pedepsire a „impertinenței” pentru alte state vecine, dar și pentru națiunile constituente ale monarhiei dualiste, văzut de puterile Antantei drept o încercare a Vienei de a submina echilibrul continental, războiul „fulger” s-a transformat rapid într-un război european și, ulterior, mondial. În pofida faptului că, practic, pentru niciunul dintre statele implicate acest război nu era unul de apărare națională, națiunile au fost chemate și au răspuns cu entuziasm să susțină și să fie alături de propriile guverne sau de monarhi, exprimându-și loialitatea în cadrul unor mitinguri, declarații, articole, apeluri etc. Agenții guvernamentali și propaganda oficioasă au promovat ideea cu privire la justetea propriei cauze naționale și la monstruozitatea obiectivelor pe care le urmăresc adversarii. Economia și societatea statelor europene au fost puse pe picior de război, autoritățile mizând pe loialitatea și implicarea totală a populațiilor, de la adolescenți până la persoanele de vârstă a treia. Totuși, din perspectiva amplitudinii efectelor, provinciile de frontieră au resimțit primele impactul, operațiunile militare cele mai sângeroase desfășurându-se în regiunile respective. Concomitent, populația din zona frontului a avut de suferit și de pe urma măsurilor de represiune adoptate de propriile autorități, care au luat măsuri de izolare a elementelor considerate a fi nesigure și periculoase pentru ordinea statală. Mai mult, autohtonii au avut de suferit și de pe urma politicii aplicate de statul cuceritor, administrațiile de ocupație persecutând personaje fidele vechiului guvern, îndepărtând localnicii din funcții, cooptând simpatizanți din rândul indigenilor, impunând propria legislație etc.

În Bucovina, grupurile etnice s-au grăbit să își manifeste loialitatea încă din primele zile ale războiului. Publicarea informației cu privire la ordinul din 25 iulie 1914, care dispunea mobilizarea parțială, a scos pe străzile Cernăuțului și altor orașe bucovinene sute și mii de evrei. Patriotismul acestora era motivat de drepturile și libertățile pe care le dobândiseră mozaicii pe încrederea oarbă în capacitatea militară în Austro-Ungaria în deceniile premergătoare Marii Conflagrații și se întemeia a trupelor habsburgice care, de altfel, impresionaseră mai degrabă prin paradele și exercițiile executate

perfect¹ decât pe câmpurile de luptă. Publicarea manifestului imperial din 28 iulie 1914, prin care se anunța decizia de a porni război împotriva Serbiei, a fost întâmpinată cu noi manifestări de loialitate din partea bucovinenilor. Au fost organizate „demonstrații patriotice” în fața sediului Guvernământului Bucovinei și a Primăriei Cernăuțiului², susținerea pentru Casa de Habsburg fiind făcută publică, de asemenea, de conducerea Bisericii Ortodoxe din Bucovina și de ierarhii celorlalte biserici recunoscute de stat. Alături de evrei, loialitatea față de împărat și-au manifestat-o românii, prin intermediul declarațiilor publice ale Partidului Democrat Țărănesc și Partidului Național Român din Bucovina³. La 3 august 1914, Uniunea Deputaților Ucrainenii ai Bucovinei în Parlament și Dietă a lansat apelul *Către poporul ucrainean din Bucovina*, în care se menționa că „împreună cu toate popoarele acestui minunat stat, noi vom aduce bucuroși orice jertfă pentru împăratul nostru, pentru falnica noastră Monarhie de Habsburg”⁴. Aceste cuvinte nu erau vorbe de complezență. Astfel, pe lângă plecarea bărbaților în armată, în contextul mobilizării generale decretate de împărat, bucovinenii au răspuns, în lunile august–septembrie 1914, chemării de a se înrola ca voluntari în unitățile gărzii populare (Schützkorps), care au fost plasate sub comanda locotenent-colonelului Eduard Fischer, șeful Jandarmeriei Bucovinei.

O altă formă de manifestare a loialității, dar și o încercare de a crește numărul combatanților prin intermediul angajării persoanelor care fuseseră scutite de la recrutare, a fost reprezentată de acțiunea a doi lideri politici, unul ucrainean (Nicolai Wassilko) și celălalt român (Aurel Onciul)⁵, de a constitui trupe de voluntari bucovineni. La mijlocul lunii noiembrie 1914, colonelul Eduard Fischer (avansat la acest grad în octombrie) a obținut aprobarea generalului Karl von Pflanzer-Baltin, comandantul Grupului de Armată Pflanzer-Baltin (Armeegruppe Pflanzer-Baltin), ce opera în provincie, de a recruta voluntari, misiune asumată de cei doi deputați în Parlamentul de

¹ Arie Leon Schmelzer, *The Jews in Bukowina (1914–1919). World War and Russian Occupation*, in *History of the Jews in the Bukowina*, ed. Hugo Gold. Originally published as *Geschichte der Juden in der Bukowina*, Vol. 1, Tel Aviv: Olamenu, 1958, p. 67. http://www.jewishgen.org/yizkor/bukowinabook/buk1_067.html (accesat la 26 aprilie 2018).

² Teodor Bălan, *Bucovina în Războiul Mondial*, Cernăuți, Institutul de Arte Grafice și Editură „Glasul Bucovinei”, 1929, p. 13.

³ Anghel Popa, *Între fronturi. Bucovinenii în România Primului Război Mondial*, Câmpulung Moldovenesc, Fundația culturală „Alexandru Bogza”, 1998, p. 20.

⁴ Сергій Попик, *Українці в Австрії 1914–1918. Австрійська політика в українському питанні періоду Великої війни*, Київ-Чернівці, Золоті литаври, 1999, с. 48.

⁵ Володимир Запольовський, *Буковина в останній війні Австро-Угорщини 1914–1918*, Чернівці, Золоті литаври, 2003, с. 38–39.

la Viena. Drept urmare, cu ajutorul unor primari români, Aurel Onciul a reușit să convoace la Suceava, în ziua de 22 noiembrie 1914, o mare adunare (circa 3 000 de participanți), în cadrul căreia s-a decis înființarea unui corp de legionari, prin recrutarea a câte 50 de voluntari din fiecare comună, precum și trimiterea unei telegrame lui Ferdinand I, regele României, prin care se făcea un apel la intrarea în război a statului vecin alături de Austro-Ungaria⁶. La 19 noiembrie 1914 a fost înființat corpul de legionari huțuli (1 351 de voluntari), iar în decembrie a fost format corpul de voluntari români (1 500 de persoane)⁷. Cu siguranță, reușita acestei inițiative se datorează și promisiunii date țăranilor, potrivit căreia în cazul în care vor consimți să lupte împotriva trupelor țariste, ei vor rămâne în Bucovina să-și apere propriile sate, în caz contrar vor fi recrutați în Landsturm (forțe de rezervă formate pentru a furniza soldați pentru armatele de pe front) și vor fi trimiși să lupte în Ungaria⁸.

Autoritățile austriece au încercat să protejeze populația Bucovinei cât de bine au putut, însă au constatat treptat că tot mai mulți bucovineni nu își vedeau viitorul în cadrul Austro-Ungariei. Un anumit număr de bucovineni, în special din rândul intelectualilor și funcționarilor, fie au preferat să se strămute în interiorul imperiului, fie s-au refugiat în România, respectiv Rusia. În timp ce bărbații cu vârste cuprinse între 18 și 53 de ani au fost recrutați în regimentele austriece care au luptat pe toate fronturile în care au fost implicate armatele imperiale, în special din Italia și Rusia, bărbații care nu satisfăceau criteriile de recrutare, femeile capabile să muncească, elevii din clasele de liceu au fost obligați să muncească pentru armată, la săparea tranșelor, efectuarea muncilor agricole. Aceste obligații au fost impuse în condițiile în care sătenii au rămas fără cai și animale de tracțiune, rechiziționate pentru nevoile frontului, au fost forțați să contracteze împrumuturi de război sau să furnizeze provizii armatei.

Ocupațiile militare rusești și revenirea administrației habsburgice au avut un impact major asupra populației provinciei. În cadrul primei ocupații țariste, o parte dintre românii și ucrainenii bucovineni a considerat că Rusia a eliberat provincia de sub autoritatea Curții de la Viena și că ei trebuie să asigure administrarea acesteia până la încheierea războiului, alături de administrația de ocupație. Marea majoritate a bucovinenilor a rămas însă în

⁶ Anghel Popa, *op. cit.*, p. 28–31.

⁷ Володимир Заполовський, Сергій Осачук, *Слідами забутої війни в Буковині*, Чернівці, 1998, c. 12; [Eduard] Fischer, *Abgeordneter von Wassilko und das Bukowinaer Huzulenkörps*, in „Bukowinaer Post”, 20 Dezember, 1914, S. 1.

⁸ Сергій Попик, *op. cit.*, p. 63.

expectativă, iar unii au considerat că și sub ocupație străină trebuie să-și îndeplinească obligațiile de supus al Casei de Habsburg. Nu este întâmplător faptul că împotriva acestora din urmă administrația țaristă a luat măsuri dure. De pildă, doar în perioada 20 septembrie – 10 octombrie 1914, sub acuzația de spionaj au fost reținute 43 de persoane, toate acestea urmând a fi deportate în interiorul Rusiei⁹. Evident, întoarcerea autorităților habsburgice a fost însoțită de măsuri punitive împotriva celor care au „trădat” și care nu reușiseră să se retragă cu armatele țariste. Numeroase exemple de cazuri de represalii împotriva bucovinenilor se regăsesc în discursul deputatului Aurel Morariu, publicat în volumul de față de Rodica Jugrin, precum și în lucrările lui Teodor Bălan. A doua ocupație rusească s-a manifestat prin luarea unor măsuri drastice împotriva celor care au servit provizoriu sub administrația habsburgică. Astfel, doar în luna iulie 1915, din Bucovina au fost deportate în gubernia Podolia patru mii de persoane¹⁰. Schimbarea puterii a adus noi necazuri bucovinenilor, care s-au văzut deportați în lagărele de internare din Austria, iar Iancu Flondor, de pildă, care refuzase să se refugieze în România, considerând că nu își poate abandona semenii în acele momente dramatice, a fost acuzat de trădare și supus arestului la domiciliu pentru întocmirea unui memoriu etno-statistic și economic privind Bucovina, transmis clandestin guvernului român.

În pofida asigurărilor date de general-maiorul Eduard Fischer, devenit din martie 1918 șef al Jandarmeriei Galiției și Bucovinei, cu privire la loialitatea neștirbită a bucovinenilor față de Casa de Habsburg, elitele locale, devenind tot mai conștiente de schimbările profunde ce vor urma după încheierea războiului, au început să dezbată în cadrul unor reuniuni secrete cele mai variate proiecte privitoare la viitorul Bucovinei. Acest fenomen a fost consemnat inclusiv de Eduard Fischer care, într-un raport din 21 octombrie 1918, sublinia: „În contextul situației dificile a monarhiei, intelighenția română nutrește noi speranțe legate de planurile sale ale României Mari, planuri cu care încă în septembrie ea nu îndrăznea să se manifeste deschis în public, ci doar le înainta ca obiect de discuții în cadrul liniștitelor reuniuni secrete. Tendințele intelighenției ucrainene se suprapun în totalitate cu dispozițiile conaționalilor lor galițieni și, drept urmare, din acea parte a fost inspirat un ton neobișnuit de ascuțit în Bucovina”¹¹. Astfel, în timp ce intelectualii români

⁹ В. М. Ботушанський, *Буковина в роки Першої світової 1914–1918 рр. Документи*, Чернівці, Технодрук, 2014, с. 44, 48.

¹⁰ Володимир Заподовський, *op. cit.*, p. 54–55.

¹¹ Erich Prokopowitsch, *Das Ende der österreichischen Herrschaft in der Bukowina*, München, Verlag R. Oldenburg, 1959, S. 18.

din Bucovina pledau pentru unirea conaționalilor lor din Austro-Ungaria într-un stat național, iar rutenii cultivau visul unei Ucraine independente, în cadrul căreia să fie încorporate părți din Bucovina, evreii și germanii bucovineni apreciau drept cea mai bună soluție păstrarea Ducatului în cadrul Austriei. Evreii din Bucovina considerau că menținerea ținutului în cadrul Austriei este o garanție pentru protecția identității și securității comunității mozaice, la fel precum gândeau și evreii din Galiția, care nu agreau ideea unei Polonii independente din cauza potențialelor persecuții la care ar putea fi supuși – în absența administrației austriece – din partea polonezilor¹². Germanii apreciau că, în cazul în care nu va fi posibilă păstrarea întregii Bucovine în cadrul viitoarei federații austriece și ținutul va fi împărțit pe baza criteriului lingvistic, soluția ce s-ar impune ar presupune unirea părții românești a provinciei cu Transilvania și Banatul într-un singur organism statal¹³. Dintre toate proiectele (evreiesc, german, român, ucrainean) privitoare la soarta Bucovinei postbelice, unele (cel ucrainean și cel român) au fost testate prin acțiuni ferme și concrete, altele au rămas la nivel de idee (proiectul evreiesc) sau au fost provizoriu implementate (cel german). La finele Marelui Război, bucovinenii au putut constata că proiectul românesc privitor la destinul provinciei s-a dovedit a fi cel câștigător, proiect consacrat inclusiv de hotărârile Conferinței de Pace de la Paris.

Volumul supus atenției celor pasionați de trecutul Bucovinei și dornici să descopere date și informații noi cu privire la Primul Război Mondial reunește studii și mărturii documentare menite să valorifice o vastă bibliografie de specialitate și surse inedite.

Istoricul Marian Olaru analizează în detaliu acțiunile militare pe Frontul de Est (sectorul Bucovinei), insistând asupra aspectelor politice (interne și internaționale) care au marcat cursul evenimentelor în Bucovina anilor 1914–1918. Cititorului îi sunt puse la dispoziție numeroase mărturii, încă puțin cunoscute, ale contemporanilor faptelor descrise, acest studiu creionând felul în care Bucovina a fost ocupată și reocupată în câteva rânduri și punctând momentele dramatice prin care a fost nevoită să treacă populația provinciei.

¹² Marsha I. Rozenblit, *The Dilemma of National Identity. The Jews of Habsburg Austria in World War I*, în *Central European University's Jewish Studies Yearbook*, Vol. III (2002–2003), Budapesta, 2004, p. 154.

¹³ „Czernowitzer Allgemeine Zeitung – Czernowitzer Tagblatt”, 1918, 27 October.

Câteva dintre demersurile științifice cuprinse în volum se concentrează pe mass-media epocii. Reflectarea operațiunilor militare și atitudinilor locuitorilor și liderilor grupurilor etnice față de război și monarhie în paginile a două periodice bucovinene de limbă germană este realizată de cercetătoarea Mihaela-Ștefănița Ungureanu. „Czernowitzer Allgemeine Zeitung” (29 iunie – 30 august 1914) și „Bukowinaer Post” (28 iunie – 30 august, 22 noiembrie – 27 decembrie 1914) sunt publicațiile care descriu provocările cărora au trebuit să le facă față Austro-Ungaria și Bucovina în prima jumătate de an de război. Pe același palier de valorizare a presei, dar reprezentând un inventar al materialelor publicate, care ar putea fi un instrument util cercetătorilor, se înscrie prezentarea periodicului „Revista Bucovinei” (București, 1916), realizată de Vasile I. Schipor. Rolul unei publicații născute pe ruinele vechiului regim în pregătirea și susținerea proiectului unirii Bucovinei cu Regatul României este pus în lumină în studiul semnat de Elena Lungoci. Autoarea prezintă contextul în care a apărut „Glasul Bucovinei”, grupul de inițiativă din care făcea parte creierul și sufletul mișcării – Sextil Pușcariu, precum și evoluția abordării chestiunii românești în paginile acestui periodic: de la ideea dreptului la autoguvernare al românilor bucovineni, prin enunțarea posibilității creării unui stat național românesc în cadrul Austriei, la proiectul unirii Bucovinei cu România.

Un alt mini-bloc de studii are în centrul atenției oamenii și societatea. Astfel, cercetătoarea Elena Pascaniuc îl încadrează pe Leca Morariu, prin activitatea și opera lui din anii 1914–1918, în pleiada intelectualilor români bucovineni care au ajuns să lupte pe fronturile Primului Război Mondial. În opinia autoarei, „memorialistica de război a lui Leca Morariu dezvăluie o imagine a realității ca fundal istoric, pe care se proiectează destine umane, dar dezvăluie și interioritatea autorului, mutațiile sufletești provocate de experiențele trăite pe front”. Cercetătorul Luzian Geier vine în fața noastră cu descrierea destinului unei familii de bucovineni, asupra căreia Primul Război Mondial a avut un impact major. Studiul cuprinde multe informații inedite despre Otillio Arnaldo Righetti, care a căzut pe frontul din Italia, în anul 1917, și despre fratele acestuia, Riccardo Guido Righetti, care a luptat în marina militară a Austro-Ungariei și a supraviețuit războiului. În schimb, Harieta Mareci-Sabol analizează modul în care bucovinenii (nu) reușeau să se protejeze de diverse boli și epidemii în condițiile de război și de lipsă de medicamente. Holera, tifosul, scarlatina, variola și apoi gripa spaniolă au fost o amenințare constantă pentru populația Bucovinei, sistemul sanitar și medicii nu în toate cazurile reușind să facă față situației.

În capitolul *Documente*, Vasile Diacon publică un fragment din *Condica cronică a Parohiei Gura Sadovei*, ce privește perioada 1914–1919, în care Dionisie Constantinovici, preotul satului, relatează evenimentele din anii Primului Război Mondial. Fiind concentrat ca preot militar, din martie 1915 până la încheierea războiului, textul reprodus reprezintă o sinteză a impresiilor și informațiilor adunate de parohul din Gura Sadovei și așternute ulterior pe hârtie. O interesantă serie de rapoarte documentare privitoare la școlile din Bucovina în anii războiului și la cadrele didactice care au ales să se refugieze în România sau să se strămute provizoriu în interiorul Austriei este selectată și îngrijită de cercetătoarea Ligia-Maria Fodor. Pe lângă aspectele legate de funcționarea instituțiilor de învățământ în condițiile înlăturării ocupației țariste, rapoartele funcționarilor austrieci cuprind date inedite legate de profesorii, învățătorii și studenții ori elevii bucovineni care au renunțat la loialitatea față de Casa de Habsburg și au trecut granița în Regatul României. Chiar dacă Primul Război Mondial s-a încheiat în toamna anului 1918, efectele sale au fost de lungă durată și s-au aflat în centrul preocupărilor autorităților locale și centrale și parlamentarilor bucovineni. În acest sens, cercetătoarea Rodica Jugrin a realizat un grupaj alcătuit din intervențiile în Parlamentul României susținute între anii 1919 și 1926 de către Aurel Morariu, Vasile Lițu, Iorgu G. Toma, Ion Zelea-Codreanu, Ion Nistor și Nicolae Carabioschi. Luările de cuvânt ale acestor deputați și senatori aduc clarificări legate de situația în care se afla populația Bucovinei și scot în lumină măsurile adoptate sau cele care, în opinia lor, ar fi trebuit să fie luate pentru a depăși consecințele dramatice ale Marelui Război.

Realizat de membrii colectivului Institutului Bucovina al Academiei Române și de autori cu preocupări în domeniul trecutului provinciei, volumul este un prinos adus României Centenare, un omagiu pentru generațiile care au dorit un destin luminos pentru Bucovina, cea mai mică provincie a Austro-Ungariei.

I. STUDII

ASPECTE POLITICO-MILITARE PRIVATOARE LA BUCOVINA ÎN ANII PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

MARIAN OLARU

Politisch-militärische Aspekte betreffend die Bukowina in den Jahren des ersten Weltkriegs

*(Zusammenfassung)**

Im vorliegenden Aufsatz wird die militärische und politische Situation der Bukowina während des Ersten Weltkriegs analysiert. Den Kriegseignissen zwischen den Mittelmächten und der Entente war auch die Bukowina (die östlichste Provinz der Österreich-Ungarischen Donaumonarchie, mit der kleinsten Fläche, deren Hauptstadt nur 50 km von der Grenze des Russischen Zarenreichs entfernt war) ausgesetzt. Obwohl die Provinz keine besondere Rolle in den militärischen Vorhaben Österreichs spielte, fanden hier heftige kriegerische Handlungen statt, mit dramatischen Auswirkungen, sowohl auf die Streitkräfte, als auch auf die Zivilbevölkerung, die unter drei russischen Offensiven und drei Gegenoffensiven des österreichisch-ungarischen bzw. deutschen Heers zu leiden hatte. Das Ausmaß der Kriegstragödien lässt sich auch in der Anzahl der Toten messen. 30 Dörfer wurden komplett zerstört. Die Städte Sereth (Siret), Solka (Solca) und Gurahumora (Gura-Humorului) erlitten erhebliche materielle Schäden. Die in der Bukowina erlittenen Schäden betragen, nach Schätzung der österreichischen Behörden, 2,3 Milliarden Kronen. Die von den österreichischen Handlungen, im August 1914, begonnenen Kriegskonflikte endeten bis zuletzt durch eine Dominierung der Mittelmächte, die sich, Mitte des Jahres 1917, auf einen riesigen Teil des europäischen Raums erstreckte, nach der Auflösung der Österreich-Ungarischen Monarchie. Die nacheinander folgenden Kapitulationen der Mittelmächte, erweckten die Interessen für National – Angelegenheiten, welche wesentlich von Auswirkungen „der 14 Punkte“ und von den Ideen der bolschewistischen Revolution geprägt waren. Durch die Beschreibung der nationalen und sozial-politischen Vorgänge, die zur Vereinigung der Bukowina mit dem Königreich Rumänien führten, und der Verhältnisse zwischen den in der Provinz lebenden Volksgruppen, verdeutlicht der Autor die Hürden des Eingliederungsprozesses im Königreich Rumänien.

Schlüsselwörter: Bukowina, Weltkrieg, Kriegshandlungen, Rumänischer Nationalrat, Generalkongress der Bukowina.

* Traducere de Carol-Alexandru Mohr.

La 28 iunie 1914, la Sarajevo, kronprinzul Franz Ferdinand Carl Ludwig Joseph Maria și soția sa, Sophie Maria Josephine Albina Chotek, au fost uciși de către o grupare extremistă a sârbilor bosniaci. Considerând în mod temeinic că, în mod ocult, unii dintre atentatori erau în legătură cu serviciile speciale sârbe, Austria a dat Serbiei ultimatum, socotit de istorici ca fiind inacceptabil pentru orice stat suveran. Deși sârbii au acceptat majoritatea condițiilor, imperiul dualist a declarat război Serbiei¹, la 28 iulie 1914.

Atentatul a surprins pe toată lumea. Oamenii politici ai vremii, partidele politice și notabilitățile Ducatului Bucovinei au condamnat unanim acest fapt. Știrea morții moștenitorului tronului Austriei a ajuns la Cernăuți noaptea, târziu. „Un steag negru, care flutura pe palatul Primăriei, anunța lumii consternate catastrofa de la Sarajevo”² – scria Ion Nistor. Notabilitățile vremii, reprezentanții cultelor religioase, cei ai societăților culturale și naționale, diverși oameni politici au trimis telegrame de condoleanțe către împăratul Franz Joseph și Curtea de la Viena. Ziarele locale („Viața nouă”³, „Foaia poporului”, „Bukowiner Nachrichten”) au găzduit în paginile lor vaste articole despre cei asasinați, despre situația din Austria etc. Autoritățile din Cernăuți au ținut o ședință de doliu. Primarul orașului Cernăuți, Salo Weisselberger, i-a convocat pe membrii Consiliului local, pentru a le aduce la cunoștință cele întâmplate la Sarajevo. În același fel au procedat prefectii districtelor și primarii orașelor, precum și alte autorități din Bucovina. Și guvernatorul Bucovinei, contele Rudolf von Meran, a primit telegrame de condoleanțe de la autoritățile locale, de la diverși potențai ai vremii, „pentru că era și el un Habsburg”⁴. În numele Țării Bucovinei, a trimis o telegramă de condoleanță și mareșalul Alexandru Hurmuzaki, precum și Consistoriul Ortodox al Bucovinei. La 30 iunie 1914, în urma unei ședințe de doliu, Consistoriul a hotărât ca în ziua înmormântării familiei princiare „să se tragă în trei rânduri toate clopotele, iar în proxima duminică să se facă Sfânta Liturghie, rugămintele și panahidă pentru fericitul repaus al adormitului”⁵. La 18 august 1914, ziua

¹ *Manifestul Majestății Sale către popoarele Austro-Ungariei*, în „Viața nouă”, Cernăuți, anul III, nr. 134, 2 august 1914, p. 1.

² Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, ediție și studiu bio-bibliografic de Stelian Neagoe, București, Editura Humanitas, 1991, p. 355.

³ *Asasinarea arhiducelui moștenitor Francisc Ferdinand și a soției sale, ducesa de Hohenberg*, în „Viața nouă”, anul III, nr. 98, 30 iunie 1914, p. 1–2.

⁴ Teodor Bălan, *Bucovina în Războiul Mondial* (în continuare se va cita Teodor Bălan, *Bucovina în Războiul Mondial*), extras din „Codrul Cosminului”. Buletinul Institutului de Istorie și Limbă de la Universitatea din Cernăuți, Cernăuți, Institutul de Arte Grafice și Editură „Glasul Bucovinei”, VI, 1929, p. 11.

⁵ *Ibidem*, p. 12.

de naștere a împăratului Franz Joseph, ziarul „Viața nouă” a publicat un mesaj (semnat de către deputații imperiali Dionisie cavaler de Bejan, Iancu cavaler de Cuparenco, dr. Ipolit Tarnavski, dr. Nicu Blându, dr. Dorimedont Popovici, dr. Eusebiu Popovici ș.a.), în care se afirma că „poporul român din Bucovina, conștient de datoria sa, face jurământ solemn la picioarele Prea Înaltului Tron că va lupta cu cea mai mare abnegație pentru Patrie și Împărat. Toată suflarea românească din Bucovina așterne la treptele Prea Înaltului Tron sentimentele ei de nestrămutată loialitate și profund devotament și jertfă”⁶.

Scriind despre felul în care cernăuțenii au primit vestea asasinatului de la Sarajevo, Maximilian Hacman nota în jurnalul său, la 25 iulie 1914, următoarele: „La întoarcerea noastră, fac propunerea să mergem în oraș pentru a afla dacă n-a sosit, eventual, deja, răspunsul din Belgrad sau chiar decretarea mobilizării. Ajunși în apropierea Templului, ne bate la urechi melodia unui marș militar executat de tariful de muzică al Kaiserioskului. Am înțeles! Și o ediție separată a «Tagblattului», pe care o iau din mână unui străin din apropierea Kaiserioskului, ne comunică lapidar – cum e textul – totul: împăratul a decretat mobilizarea parțială. Am rămas adânc emoționat și emoțiunea mea creștea la auzul cântecelor războinice, ale strigătelor de «ura» ale mulțimii, [care] umpleau chioșcul și piața, deși de-a dreptul vorbit, entuziasmul acesta zgomotos îmi părea ceva silit, să nu zic artificial, astfel că în emoțiunea mea se strecura și un pic de dezgust. Ne-am întors acasă și, culcându-ne, auzeam încă tot strigătele de «ura» ale tinerimii din stradă”⁷. În ziua de 26 iulie 1914, același autor scria: „Știrile din urmă (26 iulie 1914 – n.n.), ajunse tocmai la Cernăuți, aduc detalii din care înțeleg că, răspunzând Sârbia în mod nesatisfăcător la ultimatumul Austriei, aceasta din urmă e silită să pregătească războiul inevitabil, declararea oficială de război urmând în curând. Citesc și despre manifestarea de simpatie «însuflețită și plină de entuziasm a mii de cetățeni» din seara trecută, precum și de o orațiune patriotică, nu mai puțin însuflețită, ce a ținut-o deputatul Benno Straucher aseară în Kaiseriosk și a trebuit să râd. *Vulgus vult decipi* [masele vor să fie mințite] – m-am gândit eu”⁸.

Declarația de război a Austriei i-a neliștit pe toți bucovinenii, pentru că aceștia se aflau în extremitatea estică a Imperiului Austro-Ungar și Cernăuțiul era situat la 30 de km de granița cu Rusia. Ordinul de mobilizare

⁶ 18 august 1914, în „Viața nouă”, anul III, nr. 136, 16 august 1914, p. 1.

⁷ Maximilian Hacman, *Amintiri din Războiul Mondial, 25 iulie – 10 octombrie 1914*, în „Analele Bucovinei”, Rădăuți–București, anul XXIII, nr. 2, 2016, p. 602.

⁸ *Ibidem*, p. 3.

a fost primit de bucovineni în mod diferit⁹. Surprinzând momentul începutului războiului, preotul Constantin Morariu scria: „La miezul nopții [31 iulie 1914 st. n.] au fost puse în mișcare toate uneltele de alarmă, și eu am fost trezit din somn să dau cheile de la biserică, [pentru] ca și clopotele să vestească începutul războiului”¹⁰. Aceeași situație era redată de preotul cooperator Constantin Urechie, din Frătăuții Noi, în rândurile următoare: „Despre această complicație nu [se] știa în lume nimic și vineri, în 18/31 iulie, era lumea liniștită în Rădăuți, căci de aici nu plecase nime[ni] la Serbia. [...] Vineri seara, pe înserate, sună îngrozitoarea trâmbiță de alarmă. Comisarii de la Prefectură au venit în goana cailor, pe înserate, cu ordinul de mobilizare generală sosit de la Împăratul [...]. Pe când ne așezam liniștiți la masă, se aud trâmbițele în mod asurzitor. Am sărit, crezând că e foc, dară nu se vede. Îndată după aceea se aude clopotul cel mare sunând sinistru într-o doagă, în ton rar și lung și înfiorător”¹¹.

Ordinul de mobilizare a produs consternare în rândul locuitorilor pentru că, din acel moment, războiul devenise o certitudine. Dar, „toți se mângăiau că așa un război mare nu poate fi de o durată mai lungă decât cel mult două-trei luni. «Pe când va cădea frunza ne întoarcem înapoi» a zis împăratul Wilhelm”¹². Armatele austro-ungare erau formate dintr-un amalgam de etnii sau de naționalități. Statisticile arată că pe front, din 100 de soldați ce luptau pentru împăratul Austro-Ungariei, 47 erau slavi, 29 austrieci, 18 unguri, cinci români și un italian¹³.

⁹ „Mobilizarea generală a fost decretată în Austro-Ungaria de către Majestatea Sa. Orice subiect austriac sau ungar aflat în serviciul militar al armatei imperiale și regale, dar și al armatelor teritoriale (landwehr sau honved) va trebui să se prezinte fără întârziere la unitatea de cantonament. Aceeași regulă se aplică oricărui rezervist din landsturm, a cărui foaie de mobilizare îl obligă să revină sub drapeluri, la fel și orice bărbat al landsturm-ului în vârstă de 37 de ani sau mai puțin. Orice persoană aparținând landsturm-ului va trebui să își aștepte convocarea specială. Cheltuielile de transport le vor fi returnate celor convocați de către autoritatea consulară a Austro-Ungariei cea mai apropiată de domiciliul lor, unde se vor prezenta în acest sens”. Acest ordin de mobilizare a fost publicat în „Le Temps”, 2 august 1914, p. 4. Apud Ionela-Felicia Moscovici, *La France et la Banat entre 1916–1919, le convulsions de la guerre et la paix*, Thèse pour obtenir le grad de docteur de l’Université de Stasbourg, Discipline/Specialite: Histoire, 2013, p. 17–18.

¹⁰ Constantin Morariu, *Cursul vieții mele – memorii*, ediție îngrijită, prefată, microbiografii, glosar și note: prof. univ. dr. Mihai Iacobescu, Suceava, Liga Tineretului Român din Bucovina, Editura Hurmuzachi, 1998, p. 152.

¹¹ Constantin Urechie, *Condica cronică a Parohiei Frătăușul Nou*, în vol. Viorel Dutceac, *Cronica de la Frătăuții Noi*, Suceava, f. e., 2011, p. 53–54.

¹² *Ibidem*, p. 53–54.

¹³ Ionela-Felicia Moscovici, *op. cit.*, p. 18.

Provinciile extrem orientale ale Monarhiei dualiste, Bucovina și Galiția, au fost printre primele care au intrat în focul luptelor din Primul Război Mondial. Ca să apere aceste teritorii de pericolului rusesc, autoritățile militare austriece au decis mobilizarea Regimentelor 23 și 41 de Infanterie și a Regimentul 4 Dragoni, toate din Divizia 43, formate, în imensa lor majoritate, din bucovineni. Efectivele militare existente au fost completate prin chemarea sub arme a glotașilor (soldați și ofițeri care își satisfăcuseră serviciul militar), care erau cuprinși în cadrul Brigăzii 35¹⁴. Planul de operațiuni militare al austrieșilor era ca direcția de atac principală contra Rusiei să fie la frontiera poloneză, iar Bucovina și Galiția orientală erau lăsate pentru apărarea armatelor conduse de generalul Kövesz, care avea la dispoziție patru divizii. Dintre acestea, Divizia 43 ocupase punctul strategic de la Zaleszcziki, pe Nistru, iar Brigada 43 glotași trebuia să reziste atacului rușilor în Bucovina. Rușii știau că Bucovina și Galiția erau slab apărate de austriești și că de-a lungul hotarului cu Basarabia, între Prut și Nistru, operau jandarmii sprijiniți de glotași. Aceștia au plasat în fața orașului Lemberg armata condusă de generalul Russki și în Galiția de răsărit trebuia să opereze armata condusă de generalul Ivanov. Deși Bucovina nu ocupa un loc special în planurile rusești, aici au fost trimise trupe ale armatei conduse de generalul Brussilov, care se aflau în pregătire în Basarabia¹⁵.

În Bucovina, generalul Münzel își dispusese trupele de-a lungul hotarului cu Basarabia, între Prut și Nistru, unde operau jandarmii conduși de maiorul Fischer (care avea 50 de jandarmi, 600 de milițieni pedestri și 80 de călăreți). În interiorul provinciei, la o depărtare de 10–20 de km de graniță, se afla o rezervă la fel de mare ca efective, în timp ce generalul Münzel se oprișe în Cernăuți, împreună cu ofițerii de comandă ai brigăzii sale. În deschiderea ostilităților, austrieșii au avut inițiativa, străduindu-se să-i ia prin surprindere pe ruși. De aceea, la 6 august 1914 (st.n.) au trecut granița și au avut ciocniri cu armata rusă la Balamutca, Colincăuți și Rachitna și, cu mari dificultăți, au ocupat localitatea Noua Sulița. Rușii și-au mobilizat efectivele în localitățile basarabene Larga și Ocnîța și, pe 20 august 1914, au alungat cu ușurință patrulele austriece pătrunse pe teritoriul Basarabiei.

Prima luptă pe teritoriul Bucovinei s-a dat la 23 august 1914, în satul Rarancea¹⁶. În acea noapte, pe la orele 2, trupele rusești au intrat în Bucovina prin mai multe puncte: Noua Suliță, Rarancea, Boian și Toporăuți și „s-a încins prima luptă mare pe front”, care a durat până noaptea târziu. La Boian,

¹⁴ Ion Nistor, *op. cit.*, p. 357.

¹⁵ Teodor Bălan, *op. cit.*, p. 17–18.

¹⁶ *Ibidem*, p. 19.

glotașii au ținut piept rușilor până la sosirea întăririlor de la Zaleszcziki, din partea Regimentelor 41 și 23. Confruntarea a fost deosebită și mulți dintre glotașii bătrâni au murit. Sacrificiul acestora a oprit înaintarea trupelor ruse în momentul cel mai critic și a salvat orașul Cernăuți¹⁷.

Operațiunile militare pe frontul de răsărit au luat amploare, întinzându-se pe o distanță de 140 de km, între Vistula și Nistru, ca apoi să ajungă la 400 km, până la Cracovia. Lupte grele s-au dat timp de opt zile, având localitatea Zaleszcziki drept punct al maximei înfruntări între ruși și austrieci. Ca urmare a celor întâmplate, „guvernul” și Direcția Fondului Religionar Ortodox s-au mutat la Vatra Dornei, pentru a putea face mai ușor legătura cu Ardealul și Viena, iar Direcția Poștelor s-a mutat la Câmpulung. Rușii forțează din nou la Noua Sulița și amenință orașul Cernăuți. Sub presiunea unei inevitabile cuceriri a capitalei provinciei, evreii părăsesc Cernăuțiul, așezându-se în sudul Bucovinei, pe la neamuri și cunoscuți¹⁸. Deoarece Bucovina risca să fie ocupată de către armatele ruse, autoritățile locale primesc ordin, pe 16/29 august 1914, să ascundă actele, cărțile, hărțile de valoare și banii. După selectarea actelor importante și a condicilor, au fost confecționate lăzi din scânduri, care au fost ascunse în locuri numai de jandarmi știute. Funcționarii au primit salariile pe 27 august 1914 și așteptau evacuarea, iar de pe sediile diverselor instituții au fost date jos firmele.

La 30 august 1914 (st.n.), importante efective militare ruse au ocupat estul Galiției și nordul Bucovinei. Atunci, rușii au intrat în nordul Bucovinei prin Toporăuți, Rarancea și Noua Suliță și, la 2 septembrie 1914, se aflau în fața orașului Cernăuți. Pentru a îngreuna înaintarea armatelor ruse, trupele austriece au aruncat în aer podurile de peste Prut (cel de fier a fost dinamitat și cel de lemn a fost incendiat). Ca urmare, mulți dintre cernăuțeni au fugit de teama războiului. Președintele Țării a fugit cu automobilul la Vatra Dornei, iar pentru ceilalți a fost pus la dispoziție, gratuit, un tren¹⁹. Au plecat mai ales funcționarii și impiegații evrei, pe când cei mai mulți creștini au rămas la casele lor – nota Emilian Slușanschi²⁰. Armata austriacă s-a retras spre

¹⁷ Constantin Urechie, *op. cit.*, p. 58.

¹⁸ *Ibidem*, p. 58.

¹⁹ Constantin Urechie, *op. cit.*, p. 58. „Lumea care rămăsese în Cernăuți, la auzul detunăturii (aruncarea în aer a podului de fier de peste Prut – n. n.), s-a îngrozit și a fugit în aceeași noapte [...], plătind până la 300 de coroane pe o birjă până la Rădăuți”. Aceeași situație este consemnată și de Emilian Slușanschi: „Orașul era aproape pustiu. Puțina populație ce mai rămăsese, se afla încă sub impresia detunăturilor produse de distrugerea podurilor peste Prut”. Cf. Emilian Slușanschi, *Articole, amintiri, mărturii*, ediție îngrijită și notă biografică de Liviu Papuc, studii introductiv de prof. univ. dr. Ion Agrigoroaiei, Iași, Editura Tipo Moldova, 2011, p. 107.

²⁰ Emilian Slușanschi, *op. cit.*, p. 112.

Storojineț, ocupând poziții până la Vijnița. După retragerea guvernatorului Meran, comanda trupelor s-a mutat la Siret. Așa cum scrie Ion Nistor, un simplu locotenent rus, Pigarewski, a primit capitularea orașului Cernăuți²¹. La Jucica, la comandantul trupelor ruse s-a prezentat primarul orașului Cernăuți, evreul Salo Weisselberger, Philipp Menczel, editorul ziarului „Allgemeinde Zeitung”, ca interpret de limba rusă, și alte notabilități, alături de Gheorghe Galin, secretar al Consulatului României. Comandantul armatei ruse a cerut să fie împlinite o serie de condiții care priveau, mai ales, deplasarea în siguranță a armatei prin Cernăuți.

Armata rusă condusă de generalul A. A. Pavlov (comandantul Diviziei 3 Cavalerie) și general-locotenentul Arutiunov a ocupat Cernăuțiul la 2 septembrie 1914, la orele 6 seara²². Au fost întâmpinați de mitropolitul Vladimir de Repta și de primarul Salo Weisselberger. Mitropolitul l-a rugat pe generalul Pavlov „să nu pustiască satele și să cruțe populația civilă”²³, iar primarul Cernăuților, să cruțe orașul. Anunțând că orașul Cernăuți se unește cu Rusia, generalul Pavlov a cerut o contribuție de 600 000 de ruble, care trebuia plătită în 24 de ore. Era un gest demonstrativ, cum afirma Teodor Bălan, prin care generalul rus dorea să arate cât de nedreaptă era măsura similară luată de austrieci asupra orașului Kamenetk Podolsk²⁴. Administrația militară a orașului Cernăuți a fost condusă de căpitanul Kirilenko și, la 15 septembrie, a fost inaugurată administrația civilă a orașului. În timp ce Salo Weisselberger și apropiații săi au fost trimiși de ruși în Siberia, a fost numită o nouă administrație, condusă de Simeon Evreinov. Cunoscutul rusofil Alexei Gerowski era adjunctul acestuia, iar Temistocle Bocance, intim al lui Gerowski, a fost numit primar al Cernăuților²⁵.

Trupele austro-ungare înfrânte au fost nevoite să se retragă spre zona montană a Bucovinei, calea principală de retragere a acestora fiind valea râului Moldova. Aici au pregătit întărirea pozițiilor de luptă pentru contraofensivă și crearea condițiilor militare pentru reluarea teritoriilor pierdute. În condițiile grele ale războiului, numeroși au fost cei care, cu toate măsurile luate de către autoritățile civile și militare, au încercat sau au trecut frontiera spre România. Primii bănuți și apoi arestați pentru infidelitate au fost bucovinenii de religie ortodoxă. Astfel, avocatul Slușanschi consemna absurdul unei astfel

²¹ Ion Nistor, *op. cit.*, p. 357. Istoricul prezintă diferit scena de mai sus: comandantul trupelor ruse s-ar fi prezentat la primarul orașului, de față fiind și mitropolitul Vladimir de Repta.

²² Teodor Bălan, *op. cit.*, p. 20.

²³ Ion Nistor, *op. cit.*, p. 59.

²⁴ Teodor Bălan, *op. cit.*, p. 20.

²⁵ *Ibidem*, p. 20.

de situații: „Mai amintesc pentru azi că [împreună] cu brigada (austriacă din Storojineț – n.n.) au fost escortați și opt țărani ruteni din Rarancea, împreună cu arendașul Eduard Winiarski, arestați pentru pretinsă înaltă trădare. I-am văzut în convoi. E vorba să fie judecați la Vijinița de tribunalul marțial”²⁶. Pe 1 septembrie 1914, Emilian Slușanschi era martorul unei scene similare: „De la Mihalcea, sat situat lângă Cernăuți, a sosit un transport de «prizonieri». Erau câțiva bărbați, partea cea mai mare, însă, femei și copii, unii dintre aceștia din urmă chiar la piept, în total 32 de persoane, însoțiți de câțiva polițiști rurali (țărani) din Mihalcea, înarmați cu ciomege și coase. Acești bieți oameni erau țărani «moldoveni» din satul Stroiești, situat în Basarabia, aproape de frontiera austriacă. Mi-au spus că veniseră înainte cu patru săptămâni la Noua Suliță la târg, unde au fost arestați, și de atunci sunt purtați neconțenit din sat în sat. Erau, bieții, istoviți de atâta osteneală și foame ce duseseră”²⁷. Pentru a înspăimânta și mai mult populația Bucovinei, colonelul Fischer reamintea, printr-un manifest, la 13 septembrie 1914, că oricine era doar bănuit de „trădare” sau „atitudine dușmănoasă” putea fi împușcat pe loc²⁸.

Fiecare ocupant al Bucovinei venea în această provincie cu propriile reguli ce trebuiau respectate pe timp de război. Astfel, ocupanții ruși ai Bucovinei au impus ca să fie date jos însemnele austriece de pe edificiile publice, unde trebuia arborat steagul imperial rus. În cazul insultării sau a înlăturării forțate a steagului imperial rus, primarul avea să fie judecat după dreptul marțial și orașul/localitatea urma să fie distrusă. Se interzicea circulația între orele 7 seara și 6 dimineața, contravenienții fiind pasibili de împușcare. Până la orele 7 seara, orașele trebuiau iluminate și toate „răsuflătorile” de pe acoperișuri sau poduri trebuiau astupate. Contravenienții erau amenințați cu amenzi usturătoare (de 10 000 de ruble) sau cu închisoarea. Negustorii trebuiau să țină deschise prăvăliile între 6 dimineața și 6 seara și nu aveau voie să dosească marfa sau să o vândă la un preț mai mare. Era interzisă vânzarea oricăror băuturi alcoolice. Calomnierea ofițerilor, a soldaților armatei ruse, răspândirea de știri mincinoase erau aspru pedepsite. De asemenea, aveau să fie spânzurați pe loc cei care erau considerați spioni. Situația armelor de foc, a săbiilor, iataganelor, pumnalelor, precum și orice fel de muniții²⁹ era constant în atenția autorităților civile și militare. „Aceste dispoziții au fost în

²⁶ Emilian Slușanschi, *op. cit.*, p. 110.

²⁷ *Ibidem*, p. 110.

²⁸ Teodor Bălan, *Suprimarea mișcărilor naționale din Bucovina pe timpul Războiului Mondial, 1914–1918* (în continuare se va cita Teodor Bălan, *Suprimarea mișcărilor naționale din Bucovina*), Cernăuți, Editura autorului, Societatea Tipografică Bucovineană, 1923, p. 64.

²⁹ Emilian Slușanschi, *op. cit.*, p. 129.

vigoare și sub stăpânirea austriacă în timpul războiului”, adică „ne-am schimbat stăpânul, nu însă și felul de stăpânire”³⁰. Din scrierile interbelice, din jurnale contemporanilor, aflăm că prezența armatelor ruse, dar și a celor germane sau austro-ungare pe teritoriul Bucovinei s-a soldat cu mari jafuri și distrugerii materiale³¹.

Ca urmare a acțiunilor militare ale ostașilor conduși de maiorul Iaskiewicz, orașul Siret a fost reluat de către trupele austriece aflate în subordinea lui Fischer. Slăbiciunile militare ale armatelor țariste au fost evidențiate și de faptul că rușii nu au acordat o prea mare atenție apărării teritoriului cucerit de ei. De aceea, la mijlocul lui octombrie 1914, după câteva lupte la Tereblecea, Oprișeni și Bărlințe, austriecii au ocupat teritoriul dintre Prut și Siret și au reluat controlul asupra orașului Cernăuți. O nouă administrație a fost instituită atunci, reprezentată de un nou Consiliu comunal și s-au sporit efectivele militare. Guvernatorul Bucovinei, revenit la Cernăuți, a lansat chemarea pentru un împrumut de război³². Metoda aceasta a împrumutului de război se suprapunea, cu consecințe grave, peste pierderile materiale și umane suferite de Bucovina, contribuind în mod evident la o și mai mare sărăcire a populației localnice. Avem în vedere numeroasele rechiziții, mai ales de produse agricole, alimentare sau de animale, care au fost făcute de către ocupanți până la sfârșitul războiului.

Înainte de a începe o nouă ofensivă ce avea drept scop recucerirea orașului Cernăuți, generalul Arutiunov i-a cerut lui Iaskiewicz să predea de bună voie orașul. Răspunsul austriecilor fiind unul negativ, la 24 noiembrie 1914, rușii trec la atac, bombardând dinspre Sniatyn și Hlinița. Deși au venit în ajutor noi efective militare, respectiv Divizia 54, comandată de generalul Lilienhof, rușii au trecut Ceremușul și au ocupat localitățile Vășcăuți, Carapciu, Voloca și Hlinița. Trupele austriece s-au retras spre Carpați, reușind să-i oprească pe ruși la Mestecăniș, lângă localitatea Iacobeni. La 27 noiembrie 1914, orașul Cernăuți a fost reocupat de armata rusă, condusă de colonelul Sekin, înlocuit ulterior de generalul Lavrentiev. A fost reinstaurată administrația condusă de Simion Evreinov, Alexei Gerowski și Temistocle Bocancea. Orașul Suceava a fost ocupat la 2 ianuarie 1915, la orele 13, de trupele ruse conduse de colonelul Bakunin³³. Atunci a avut loc un episod tragic care a

³⁰ *Ibidem*.

³¹ Vezi Romulus Deladorna, *Bucovina în 1914–1915*, Suceava, Tipografia „Școala Română”, 1915.

³² Teodor Bălan, *Bucovina în Războiul Mondial*, p. 22.

³³ Erast Diti Tarangul, *Cronica familiilor Tarangul, Țurcan și Bendevschi*, mss, p. 78; Serviciul Județean Iași al Arhivelor Naționale (S.J.I.A.N.), Fond nr. 89, *Erast Tarangul*. În alte surse se afirmă că ocupația rusă în Suceava a început la 3 ianuarie 1915.

pus în pericol viața sucevenilor. La intrarea cazacilor în oraș, un grănicer austriac care sta ascuns într-o pivniță a tras asupra soldaților cazaci, doborând pe unul dintre ei, după care a fugit peste graniță, la Burdujeni, în România. Orașul a fost invadat de cazacii care trăgeau focuri în aer și comandantul rus i-a somat pe suceveni să îl predea pe jandarmul austriac până la orele 18, în caz contrar „amenința că va da foc orașului și îl va bombarda cu tunurile ce erau postate în comuna Șcheia”³⁴. Orașul Câmpulung Moldovenesc a fost și el ocupat la începutul lui ianuarie 1915. La 6–7 ianuarie 1915, rușii au fost opriți în înaintarea lor, la Iacobenii³⁵.

Loialistii Aurel Onciul și Nicolai Wassilko, care și-au legat numele de preocuparea lor pentru supraviețuirea Monarhiei Austro-Ungare, au sprijinit înființarea a câte unui corp de voluntari ruteni și români. Corpul de voluntari ruteni a fost constituit din bărbați între 24 și 42 de ani, proveniți din: Marența – 50; Șipote – 54; Putila – 90; Plosca – 73; Rostoki (Răstoace) – 100; Serghieni – 82; Lăpușna – 48; Dichteniț – 100 ș.a. Au fost adunați în Seletin, la 20 noiembrie 1914. Acolo li s-au înmănat arme „Wernld” și banderola în culorile negru cu galben. Apoi, au depus jurământul și, după un exercițiu militar de zece zile, au fost considerați apti de a lupta³⁶. Preocupat fiind de soarta dublei monarhii, loialistul Aurel Onciul a lansat un apel destinat țăranilor români, în care se arăta că soarta românilor era legată de Austria³⁷. Acesta miza pe atitudinea favorabilă față de ideile cuprinse în manifest a țăranilor de pe văile Sucevei, Siretului și Moldovei, în localitățile cu preponderență românească.

În ziua de 22 noiembrie 1914, la chemarea lui Aurel Onciul, s-a ținut la Suceava o mare adunare, la care au participat 2 000 de țărani. Aceasta a avut loc în curtea Bisericii „Sf. Gheorghe” din Suceava. Adunarea era menită să reafirme atașamentul țăranimii române din Bucovina față de Austro-Ungaria și să determine un răspuns, pe măsura așteptărilor austrofililor, din partea Regatului României. În telegrama expediată regelui Ferdinand I al României, în numele celor prezenți, se cerea: „Nu vărsa sânge românesc [...]

³⁴ *Ibidem*. În manuscrisul indicat mai sus, Erast Tringul afirmă că, la insistențele părintelui Mihai Sârbu, care s-a instalat primar după fuga autorităților austriece, colonelul rus a renunțat la aceste măsuri. Teodor Bălan afirmă, însă, pe baza informațiilor culese din „Neues Wiener Tagblatt” (15 februarie 1915), că primarul orașului Suceava era Epaminonda Voronca și acesta ar fi reușit să-l înduplece pe comandantul cazacilor să nu recurgă la represalii. Cf. Teodor Bălan, *op. cit.*, p. 24.

³⁵ Nicolae C. Popescu, *Gura-Humorului, trepte de istorie (1490–1918)*, Galați, Editura Porto Franco, 1990, p. 116–117.

³⁶ Teodor Bălan, *op. cit.*, p. 24.

³⁷ *Ibidem*, p. 25.

și drept aceea nu intra în împărăție, ci mai vârtos poruncește oștirilor M. Tale să lupte alături de oștirile împărătești”³⁸. Cu același prilej s-a propus formarea unui corp de voluntari români, menit ca, „în caz de nevoie, să ne apere vetrele, femeile, mamele și copiii noștri”³⁹. Se afirma că legionarii români care urmau să facă parte din acest batalion n-ar fi trebuit să părăsească satele din care erau recrutați, „ci, în cazul cel mai rău, să păzească la marginea satului”⁴⁰. Prin înființarea acestui corp de voluntari români se urmărea, afirma Teodor Bălan, să se demonstreze faptul că Austria „stăpânește popoare mulțumite și să îndemne România să intre în război alături de Austria”⁴¹. În presa din România se afirma că formarea corpului de voluntari români din Bucovina era o jertfă prea mare pentru că, fiind nepregătiți, „voluntarii”, ca și recruții trimiși în Stiria, vor fi victime sigure în război. În același timp, se aprecia că jertfa bucovinenilor în raport cu celelalte provincii austriece era prea mare, căci în provinciile din vestul Monarhiei recrutările nu au fost așa de stricte ca în Bucovina⁴².

Pentru că numărul voluntarilor era insuficient, s-a trecut la înrolarea forțată a așa-zisilor voluntari. Jandarmii lui Fischer au folosit metodele de „convingere” – aceștia au mers din localitate în localitate, recrutându-i pe toți cei care scăpaseră de încorporare din motive medicale sau de vârstă⁴³. Au fost adunați în jur de 1 500 de luptători din diferite localități. Listele pe care le-a consultat Teodor Bălan consemnau următoarele: din Berchișești și Corlata au fost recrutați 50 de oameni; Valea Seacă și Capu Câmpului – 100; Cacica – 20; Solca – 50; Drăgoiești și Măzănăești – 50; Gura-Humorului – 44; Mănăstirea Humorului – 56; Ilișești – 50; Capu Codrului – 103, Vatra Dornei – 8⁴⁴ etc. Dotarea voluntarilor a fost una precară. Aceștia au fost duși la Câmpulung, unde au primit câte o armă „Wernld”, o pușcă scoasă din uzul armatei austriece, li s-a dat câte o eșarfă, inscripționată cu culorile negru și

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*, p. 26.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² „Adevărul”, București, nr. 10 354, 8 ianuarie 1916, p. 1–2.

⁴³ *Ibidem*, p. 1–2. Până în anul 1916 au fost făcute trei recrutări pentru armata imperială: prima la începutul lui decembrie 1914, atunci când rușii înaintau spre centrul provinciei; a doua a avut loc la mijlocul lui martie 1915 și o a treia la începutul lui mai 1915. La prima recrutare s-au prezentat tineri între 18 și 21 de ani și toți cei care fuseseră până atunci „dispensați” (scutiți) de la 24 la 36 de ani; la a doua recrutare au fost luați toți bărbații de la 18 la 42 de ani și la al treilea val de recrutare au fost luați toți bărbații de la 18 la 50 de ani. Constituirea batalioanelor de voluntari români și ucraineni a fost tot o recrutare mascată.

⁴⁴ Teodor Bălan, *op. cit.*, p. 26.

galben, pe care au purtat-o pe brațul stâng și au depus jurământul de credință în piața orașului. Apoi colonelul Fischer le-a ținut un discurs patriotic în limba română. În felul acesta, batalionul de voluntari români (alături de cel format din ucrainenii) a intrat în rândul forțelor armate menite să apere Bucovina. Deficiențele de pregătire militară și starea de sănătate precară a unora dintre „voluntari” au făcut ca, la puțin timp după constituirea batalioanelor, aceștia să fie concediați, pentru că au fost implicați în operațiuni militare care depășeau cu mult nivelul de pregătire militară pe care-l aveau. Batalionul de voluntari români a fost implicat în luptă, pentru prima dată, în noiembrie 1914, când armata austriacă se retrăgea în Carpați din fața trupelor rusești. Voluntarii ucrainenii au acționat la Vijnița, Berhomet, Mihova și Banila Moldovenească. Când rușii au ocupat orașul Suceava, au fost folosiți legionarii români. Primul lor comandant a fost locotenentul Thierberger. La 1 ianuarie 1915, voluntarii români au ocupat localitățile Gura-Humorului, Capu Codrului și Ilișești. O altă companie trebuia să închidă drumul spre Frasin, Frumosu și Argel. În cazul în care ar fi fost atacați de forțe rusești, superioare, aceștia trebuiau să se retragă „pe poteci” la Fundul Moldovei și Pojorâta⁴⁵. În luptele pe care le-au purtat cu forțele armatei ruse, la Mestecăniș, voluntarii români din Bucovina au fost înfrânți. Mulți dintre aceștia s-au retras în debandadă spre Câmpulung, alții au fost prinși de către ruși și executați, fiind considerați francitirori. Un grup dintre aceștia a încercat să opună rezistență la „Podul Bucătarului”, lângă Câmpulung, însă, nefăcând față, s-a retras spre Pojorâta și Rarău, iar unii au fugit peste hotar, în România⁴⁶.

După operațiunile militare din ianuarie 1915, armata austriacă s-a regrupat și refăcut. Comandantul trupelor care acționa în zona Vatra Dornei era generalul Plannzer Baltin, cunoscut ca un bun organizator. Acesta avea în subordine Divizia 54, condusă de generalul Lilienhof (devenită mai târziu „grupul Papp”), cu șeful de stat major Daniil Pop (Papp). Acestei divizii i-a fost repartizat și maiorul Victor Rusu, originar din Năsăud, „fire de militar și francitiror”⁴⁷ care, folosindu-se de priceperea a 200 de țărani năsăudeni, s-a afirmat glorios în luptele din Bucovina. La Divizia „Lilienhof” au fost atașate și două batalioane de voluntari români și ucrainenii. Jandarmii au fost despărțiți de armata operativă și au fost folosiți pentru a menține ordinea și a asigura paza frontierei.

Preotul Constantin Urechie consemna în cronica sa următoarele: „Austriecii aveau poziții admirabile și[-i] zdrobeau pe ruși. Vin trăsurile cu

⁴⁵ *Ibidem*, p. 27–28.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 28.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 30.

soldați răniți care trec spre Cernăuți și de aici în Rusia. Bubuiturile se auzeau bine mai ales pe la sărbătorile Iordanului; au fost mari lupte la Mestecăniș, Pojorâta, Cârlibaba. Mestecănișul [i]-a scăpat pe austriecei de invazia rușilor în Ungaria”⁴⁸. Pe 29 ianuarie 1915 se zvonise în Rădăuți că rușii au fost înfrânți și la 5 februarie se știa că aceștia se pregăteau de retragere. Pe 10 februarie 1915 st.n. au intrat primele trupe austriece în Rădăuți. La 11 februarie 1915, 500 de soldați husari, dragon și pedestri se aflau în apropierea orașului Rădăuți și Daniil Pop se afla „lojat” la părintele Constantin Urechie, descriindu-i acestuia cum au fost luptele de pe Mestecăniș. Pe 12 februarie 1915, după ce maiorul Pop a decorat 15 soldați recruți din Regimentul 41 cu medalia de argint, pentru faptele de vitejie de la Mestecăniș, părintele Urechie a văzut un convoi de 500 de trăsură încărcate cu haine, scoarțe din case ș.a., însoțit de femei și copii mici. Aceștia, petrecuți de miliție și husari călare, erau duși la Rădăuți. Convoiuil a trecut mai mult de două ore prin Frătăuții Noi. Erau lipovenii din Fântâna Albă și Climăuți, care nu se „purtaseră loial” și făcuseră servicii rușilor. Cunoscând realitatea, părintele Urechie scria: „Cei mai mulți dintre ei, care au făcut servicii rușilor, nu mai sunt în sat, ci, la retragere, s-au dus cu rușii, așa că cei rămași, aproape toți, erau nevinovați, dară trebuiau să sufere pentru cei fugiți”⁴⁹. Lipovenii au fost duși la Rădăuți, într-un „lagăr” amenajat în ograda Poștei. Acolo au stat câteva zile și apoi au fost duși la Curtea Marțială de la Vatra Dornei. Cei considerați nevinovați s-au întors abia după o lună⁵⁰. Sâmbăta, pe 13 februarie 1915, a trecut prin Frătăuții Noi un alt convoi, cu călugării și călugărițele de la Fântâna Albă. Duminică, pe 14 februarie, au urmat același drum cei săraci, care nu aveau trăsură proprii⁵¹. Mitropolitul lipovenilor de la Fântâna Albă se retrăsese din timp în Basarabia, împreună cu armatele rusești. În satele evacuate au fost instalați soldați, câte unu la 10 case, care trebuiau să păzească avutul celor evacuați. Din condica parohială aflăm că unii ofițeri austriecei ar fi dorit să dea foc satelor Climăuți, Fântâna Albă, Camenca și Volcineț, pentru că îi considerau vinovați pe locuitorii acestora de înfrângerile pe care le suferiseră în anul 1914, însă Daniil Pop s-a împotrivit. Pe 18 februarie 1915, armata austriacă a intrat în Cernăuți⁵². Guvernul și funcționarii au reocupat vechile poziții. După cifrele calculate în epocă, cam 29 000 de soldați ruși au murit în luptele din Bucovina, de aceea, deprimați, rușii cântau la retragere: „Dorna voastră, moartea noastră!”. În martie 1915,

⁴⁸ Constantin Urechie, *op. cit.*, p. 70.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 71.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² *Ibidem*, p. 72.

au fost trimiși lucrătorii care i-au îngropat pe rușii morți la Mestecăniș⁵³. La 12 martie 1915, au fost concentrați bărbații cu vârste cuprinse între 36 și 42 de ani: „Iarăși jale și plâns, iar afară era un viscol de îngropa lumea, parcă și văzduhul îi oprea”⁵⁴. Pe 28 martie 1915, bucovinenii au putut auzi clopotele bisericilor, după o lungă perioadă în care acest lucru a fost interzis.

După o perioadă de liniște, rușii au încercat să reocupe teritoriile pierdute, folosindu-se de infanterie. După mai multe nereușite ale acestora din aprilie 1915, austriecii au început, la 2 mai, o ofensivă puternică pe frontul galițian, ajungând până la Brest-Litovsk. Părintele Constantin Urechie consemna că la această ofensivă, austriecii au folosit o putere de foc extraordinară, adică 1 500 de tunuri; în patru ore au folosit și 1 000 de vagoane de muniție⁵⁵. La mijlocul lui mai 1915, armata rusă a pornit o nouă ofensivă, reușind să treacă Nistrul și să ocupe teritoriul până la Prut. Ajunși în fața orașului Cernăuți, rușii au încercat să recucerească capitala Bucovinei. Încercările rușilor de a reveni s-au repetat la 28 mai și la 6 iunie. După ce armatele austriece, conduse de Daniil Pop, au reușit să reocupe teritoriul din nordul Bucovinei, raportul de forțe s-a păstrat timp de aproape un an de zile⁵⁶.

La 23 mai 1915, Italia a declarat război Austro-Ungariei și în Bucovina, pe 10 iunie, au fost luați la arme toți bărbații cu vârste cuprinse între 18 și 50 de ani. Starea de spirit a populației era una dintre cele mai rele. Prin sate și în orașe se mai vedeau doar bătrânii. La 24 august 1915, au început lucrările de pregătire, credeau contemporanii, pentru eventualitatea că și România ar fi declarat război Austro-Ungariei. Așa cum aflăm din documentele de epocă, atunci au fost săpate tranșee, acoperite cu scânduri și pământ, s-au construit porți din lemn acoperite cu sârmă ghimpată, care mergeau de la estul satului Baineț, la Climăuți, Horaiț, Costișa, estul Frătăușului, Horodnic de Sus și Marginea. La 15 octombrie 1915, Bulgaria a intrat în război alături de Puterile Centrale, iar Grecia se afla în plină dezbatere (prim-ministrul Eleftherie Venizelos dorea intrarea în război alături de Antanta și regele dorea participarea alături de Puterile Centrale). În aceste împrejurări, românii bucovineni credeau că intrarea României în război ar fi avut darul să decidă victoria finală⁵⁷.

În prima parte a anului 1916, rușii au încercat în mai multe rânduri să reocupe teritoriile pierdute în Bucovina și Galiția. Deși a fost o relativă

⁵³ *Ibidem*, p. 73.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 73.

⁵⁶ Teodor Bălan, *op. cit.*, p. 33.

⁵⁷ Constantin Urechie, *op. cit.*, p. 74.

stabilitate a frontului, evenimentele de pe frontul bucovinean arătau că din ajunul Crăciunului, din anul 1915, rușii au bombardat intensiv, așa încât locuitorii au petrecut cu grijă sărbătorile. La 18 și 25 ianuarie 1916, după sărbătorile pe stil vechi ale ortodocșilor, ofensiva rușilor a fost respinsă în ambele cazuri la Boian și Zaleszcziki. Apoi, până la 20 martie 1916, a fost liniște în Bucovina.

Profitând de venirea primăverii, însuși țarul a preluat comanda pe Frontul de Răsărit și a concentrat impresionante efective militare pentru a declanșa o puternică ofensivă, pe un distanță de 1 500 de km, de la Boian la Riga. Informațiile istorice pe care le avem la dispoziție arată că pentru această ofensivă au fost folosite 40 de corpuri de armată, precum și tunuri japoneze folosite pe vasele militare. Deși au spart frontul, inițial, la Ocna – Zaleszcziki, rușii au fost respinși din nou⁵⁸. La 11 iunie 1916, în ziua de Rusalii, părintele C. Urechie consemna faptul că lipovenii din Fântâna Albă și Climăuți erau, din nou, transportați la Rădăuți: „Era primul semn al unei invazii”⁵⁹. În după-amiaza aceleiași zile, prin Frătăuții Noi au trecut cirezi imense de vite. Acestea fuseseră ale țăranilor din districtele nordice, precum Cernăuți, și au trecut spre Rădăuți. Cele din Storojineț au fost trimise spre Straja și Seletin, iar cele din districtul Sucevei au fost trimise spre Gura-Humorului. În aceeași zi a anului 1916, de Rusalii, a fost pus la dispoziție un tren special pentru cei care doreau să se refugieze. Mitropolitul, Consistoriul, funcționarii se retrag spre munți, cu gândul de a ajunge cât mai aproape de Ardeal. Atunci a fost demontată linia ferată până la Hliboca (Adâncata). În ziua de marți, 13 martie 1916, un tren militar a ajuns cu refugiați la Vicov și câteva trăsurile refugiaților au ajuns la Rădăuți. Erau toate semnele unei mari înfrângeri a austriecilor. Sub presiunea evenimentelor, Comisia de asentare (recrutare) din Rădăuți a fost nevoită să se deplaseze la Câmpulung și de acolo la Dorna. Mulți bărbați s-au dus pe jos pentru a împlini ordinele, alții nu s-au prezentat la chemarea acesteia, rămânând în localitățile de baștină⁶⁰. Pentru a îngreuna invazia rusească de la 18 iunie 1916⁶¹, austriecii au aruncat în aer podul de cale ferată de la Prut, iar pe 14–15 iunie jandarmii au mobilizat oameni din toate satele pentru a săpa noi tranșee. În perioada 17–19 iunie 1916, rușii au continuat ofensiva, străpungând frontul la Ocna–Dobronăuți–Tăuteni. La 19 iunie 1916, orașul Storojineț a fost puternic bombardat de ruși.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 75.

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 76.

⁶¹ Teodor Bălan, *op. cit.*, p. 33.

Aceștia au reușit să-i înfrângă pe austrieci la Camenca și să intre seara în Storojineț⁶². Până la 26 iunie 1916, rușii au pus stăpânire pe localitățile Gura-Humorului și Câmpulung. Pe 29 iunie, rușii au impus o administrație proprie în Rădăuți, condusă de dr. Iliuț. La mijlocul lui iulie 1916, rușii au lărgit ecartamentul căii ferate și din august au început să circule trenurile militare spre unitățile din munți⁶³. Armata austriacă s-a retras pe aliniamentul cel mai favorabil, Mestecăniș–Cârlibaba, și a rămas aici un an și două luni. Era cea de-a treia invazie a rușilor în Bucovina. Se cuvine să menționăm că după ce România a intrat în război, în august 1916, operațiunile militare din Bucovina au fost mai puțin intense⁶⁴.

⁶² Constantin Urechie, *op. cit.*, p. 78.

⁶³ *Ibidem*, p. 84.

⁶⁴ *România în Primul Război Mondial, 1916–1919*, vol. I, *Documente și anexe*, București, „Monitorul Oficial” și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, 1934, p. 146–147, 167, 263, 267–268; vol. II, p. 450, 452, 716, 737–738. Aici sunt publicate importante informații despre planurile de operațiuni militare ale Puterilor Centrale. Acestea prevedeau, conform instrucțiunilor cu nr. 28 863, trimise de Comandamentul Suprem Austro-Ungar în 12 august 1916, că părți din Armata a VI-a, în flancul ei drept, trebuiau să lupte în Bucovina. Sectorul administrativ Bistrița ținea de Armata a VII-a, care activa între punctul de intersecție a frontierelor României, Bucovinei și Transilvaniei, „creasta principală a munților Kelemen (Călimani?), până la punctul trigonometric 1490 – Duca, Waltersdorf, Sojotal și până la Des”. În Bucovina urma să opereze Corpul IV de Armată, cu următoarea dispunere la plutonul de grăniceri de pe graniță: Regimentul nr. 56 – 100 de soldați la Dorna și 100 de soldați la Broșteni; Regimentul nr. 16 – 80 de soldați la Găinești și 80 de soldați la Cornu Luncii; Regimentul nr. 77 – 120 de soldați la Bunești; Regimentul nr. 37 – 100 de soldați la Burdujeni; Regimentul nr. 29 – 90 de soldați la Grămești și 90 de soldați la Mihăileni; Regimentul nr. 69 – 100 de soldați la Mamornița. Aceasta ne dovedește o slabă preocupare a autorităților imperiale pentru apărarea acestei provincii. Dintr-un document al Statului Major al Armatei Române de Nord (Armata a IV-a), aflăm că, la 17 august 1916, inamicul era în retragere și că Armata a IX-a rusă, aflată la stânga armatelor ruse, opera pe direcția Giumalău – Cârlibaba – Zabie – Zielona. În ziua în care rușii și-au stabilit Cartierul General la Cernăuți, au trimis la Bacău un ofițer de legătură, care a prezentat românilor o schiță a dispunerii trupelor ruse în Bucovina și a exprimat intenția ca Armata Rusă de Sud să pornească o ofensivă, pe 18 august 1916, în direcția Giumalău – Valea Putnei. Pentru aceasta aveau nevoie de sprijinul Armatei Române de Nord, care trebuia să efectueze o realocare de forțe spre a face legătura cu armatele ruse din Bucovina. Pe teritoriul Bucovinei operau Corpurile Ruse de Armată XI–XVIII. Din Divizia 14 română au fost detașate două batalioane, un divizion de obuziere și două baterii de 87 mm pentru a sprijini Corpul III Cavalerie rus, cu comandamentul la Câmpulung. Era maximum ce putea fi oferit pentru a realiza legătura dintre Armata Română de Nord și efectivele ruse din Bucovina. În adresa cu nr. 41, din 17 august 1916, a Statului Major al Armatei de Nord către Marele Cartier General, generalul Prezan cerea, dată fiind lipsa de ofițeri de Stat Major, să fie trimiși ofițeri de la alte comandamente, pentru a asigura legătura cu comandamentele ruse

În această perioadă au fost aduse mărfuri din Rusia și lipovenii au avut de profitat de pe urma situației nou create. Până și ziare au fost aduse din Rusia, nu însă și din România⁶⁵. Nu puține sunt documentele care ne indică faptul că elitele politice și militare ale Imperiului Țarist aveau în vedere planuri care exprimau interesul deosebit al acestora în Bucovina, mergând până la includerea unei părți sau chiar a întregii provincii în imperiul moscovit⁶⁶.

din Bucovina. La 14/27 septembrie 1916, situația armatelor austro-germane pe frontul cu Armata de Nord era următoarea: Armatele I–VII, care formau Grupul de Armate „Arhiducele Carol”, aveau sediul la Cluj și operau pe teritoriului Bucovinei. Astfel, Armata I Austro-Ungară se lega de Corpul XI Armată (din cadrul Armatei a VII-a Austro-Ungară), cu Divizia a XI-a de Cavalerie (cu patru batalioane, 16 escadroane și trei baterii), care opera în regiunea Vatra Dornei și Brigada 73 Infanterie (cu patru batalioane) spre sud, pe linia Dealul Negrii (cota 1302) – Dealul Boambei – Bâta Boambei – Gura Haitii – Lucaciul Munceilor – Piatra Roșie. Timp de zece zile, Divizia a 14-a nu avusese niciun succes, după care a încercat o ofensivă în 12 septembrie 1916, reușind să împingă inamicul spre Rotosnya. Divizia a 14-a era comandată de generalul Vasile Paraschiv și avea în componență 25 de batalioane, un escadron și 24 de baterii (din care 12 baterii de câmp, două de munte, cinci obuziere ușoare, două obuziere grele de trei și 53 mm). Au susținut înfruntări militare la Dealul Negrii (cota 822), liziera Vest Moroșenii (cota 860), Șaru Dornei, Dealul Megan, Pârul cu Pește, Dealul L. Munceilor (cota 1544), Piciorul Hârlii, valea Pârului Arșița, Vârful Șarului, Vama Pichet, Neagra Șarului, la Călimani, următoarele unități militare române: Regimentul 85 Infanterie (batalioanele I și II), Batalionul I/86, Batalioanele IV/56 și III/85, Bateria 87 mm, Divizionul I/4 obuziere și Bateria de Munte (care a operat în apropiere de Călimani). La 19–30 septembrie 1916, Armata de Nord se retrage pe frontieră, în încercarea forțelor armate române de a folosi resurse suficiente pentru oprirea ofensivei austro-germane și mutarea atenției pe Frontul de Sud, în Dobrogea și la Dunăre. În ziua de 15 septembrie, armatele ruse pun în pericol, prin ofensiva lor, Grupul de Armate „Arhiducele Carol”. Acest fapt i-a făcut pe austro-germani să realizeze o regroupare a forțelor militare, respectiv să treacă Armatele I, III, VII și IX sub comanda Armatei a VII-a, așa cum ordonase mareșalul Hindenburg. În aceste împrejurări, Armata I urma să fie pusă sub comanda generalului Falkenhayn. La 22 septembrie 1916, Armata Română de Nord se retrage, Divizia a 14-a lăsând puține trupe în apropiere de Călimani, respectiv Regimentele nr. 54, 55 și 56. În noaptea de 26 spre 27 septembrie 1916, forțele române au fost schimbate de cele ruse, lăsând în regiunea Dornei două batalioane și o baterie de 87 mm. În aceste condiții, Armata a XI-a Austro-Ungară ajunge până la Dorna Candreni și ocupă Vârful Rețiș. Acum încep să fie pregătite condițiile pentru aducerea în zonă, la Piatra Neamț, a forțelor siberiene, fapt care explică traficul intens al trenurilor dinspre Bucovina spre România, prin gările Ițcani și Burdujeni.

⁶⁵ Constantin Urechie nota în acest sens: „Și gazete au început a veni din Rusia. Din România, însă, n-a permis guvernul trecerea gazetelor, așa că noi trebuim să analizăm știrile de la front ca să știm ce se petrece în război”. Cf. Constantin Urechie, *op. cit.*, p. 86.

⁶⁶ Ion Varta, *Bătălia pentru Bucovina în ajunul Unirii cu România (1913–1917). Documente inedite din arhivele din Federația Rusă și Republica Moldova*, Chișinău, Cartdidact, 2008, p. 191–199 (vezi memoriul lui A. Gherovski din 13 decembrie 1916).

Poate că aceasta este una dintre explicațiile pentru care, în toată această perioadă, soldații ruși și autoritățile de ocupație ruse s-au comportat abuziv, inclusiv prin deportarea în Siberia a celor indezirabili. Toate aceste fapte au fost consemnate în epocă.

La revenirea rușilor în Cernăuți, generalul Lecițchi era cel care controla întreg mecanismul militar și administrativ din Bucovina. Acesta a fost urmat de Lighin, care își asuma titlul de „guvernator general al Bucovinei”, ajutat de contele Lambsdorf Galagan. Ambii erau subordonați ierarhic lui Treptov, „guvernator general al teritoriilor austriece ocupate”.

Până în august 1917, schimbările determinate de Revoluția Rusă au afectat semnificativ administrația, moralul bucovinenilor și resursele materiale și financiare ale acestei provincii. Pe parcursul ocupației, capitala Bucovinei și celelalte așezări au avut administrație rusească, de la prefecți ruși și până la administratori ai piețelor; de la administrația silvică și până la inspecția sanitară, așa cum arăta și Teodor Bălan în lucrarea *Bucovina în Războiul Mondial*⁶⁷. Vestea detronării țarului a fost primită cu bucurie de către soldații ruși. Spiritul revoluționar s-a manifestat printr-o disciplină mai lejeră, prin insubordonarea față de superiori etc. În aprilie 1917, ofițerii și soldații au depus jurământul față de republică. Acest lucru s-a petrecut și în Cernăuți cu soldații Armatei a VIII-a, la 23 aprilie. Aceștia au jurat pentru republică, iar guvernatorul Lighin a devenit „presedatel sovieta” („președintele sovietului”). În acest context este de menționat faptul că generalul Pisemenski, comandantul orașului Cernăuți, a fost destituit pentru că nu a arborat steagul roșu pe primărie⁶⁸. Ziua de 1 mai 1917 a fost serbată cu deosebit fast de către militarii ruși, iar ucrainenii glorificau întemeierea statului ucrainean⁶⁹. Teodor Bălan menționa că unii funcționari ruși instalați de către guvernul revoluționar se numeau comisari; apelativul uzual era „tovarăș”; în locul comisarului poliției țariste a fost instituit un „comisar vremennogo pravitelstva cernovitskoi gorodskoi voennoi militsii” („comisar interimar al miliției militare a orașului Cernăuți”)⁷⁰. În același timp au fost înființate diverse comitete și soviete ale diviziilor militare sau ale garnizoanei din Cernăuți. Sub influența evenimentelor din Rusia, militarii și unii locuitori slavofoni din provincie au înființat sucursale ale P.S.D.M.R. și ale Partidului Bolșevic. În sprijinul ideilor revoluționare au fost înființate gazete revoluționare precum: „Posledniia Izvestia”, „Vestnik armii”, „Izvestia armeiskogo komiteta VIII-i armii”,

⁶⁷ Teodor Bălan, *op. cit.*, p. 33–37.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 36.

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 37.

„Izvestia cernovitskogo soveta voennyh deputatov”. Alexei Gerowski, susținător al țarismului, a înființat ziarul „Ruskii Vestnik”, care a apărut la 19 martie 1917 și era destinat soldaților, ofițerilor și funcționarilor ruși „aflători în mijlocul unei populații vrăjmașe”⁷¹.

În ciuda încercărilor de resuscitare a interesului militarilor ruși pentru război alături de Antanta, guvernul republican rus a pierdut controlul evenimentelor din țară și de pe front. Armata rusă aflată sub influența ideilor revoluționare se dezorganiza. Pe frontul din Bucovina dezordinea și anarhia existente în armata rusă au afectat și Corpul 29 de Armată, respectiv Divizia 7 Infanterie, al cărei comandant, generalul Zubarov, a fost omorât cu pături de pușcă și lovituri de picioare de către soldații săi, în localitatea Șerbăuți (acum în județul Suceava). Motivul care a generat acest act foarte grav a fost acela că ostașii au refuzat să intre în tranșee, reprezentanții acestora cerându-i generalului Zubarov „hrană și îmbrăcăminte groasă”⁷².

C. Urechie, în cronica sa, consemnează faptul că „Revoluția a ajuns în oarecare formă până la noi. Într-o bună zi, soldații din Rădăuți au spart ușile de la fabrica de spirtoase a lui Rudich din Rădăuți, au băut spirt și spirt de ars și s-au îmbătat. Din[tr-o] țigară s-a aprins spirtul, a explodat, vreo 30 au murit acolo în flăcări, vreo 80 au fost vulnerați, ceilalți au ieșit prin oraș și unde întâlneau ofițeri, îi trânteau de pereți. O ceată a apucat spre Frătăuții Vechi, căutând un jandarm să-l omoare. A scăpat în ieslele vitelor unui șvab, care l-a ascuns. Altă ceată a apucat prin Andrasfalva, Costișa, a trecut pe la noi cântând și prin Frătăuții Vechi și înapoi la Rădăuți. Nacialnicul (comandantul – n.n.) a fugit la Sucevița, la mănăstire și s-a ascuns acolo [...] Toți comandanții și-au pus cravată și cordică roșă la mână, căci care nu avea, era pierdut și omorât”⁷³.

Spre deosebire de alte locuri din Europa, în Bucovina evenimentele revoluționare din Rusia au fost primite cu mare îngrijorare: „Noi am intrat

⁷¹ *Ibidem*, p. 38. Încă de la primul număr, nota Teodor Bălan, această publicație a făcut cunoscută istoria Bucovinei în viziune rusească. Aceasta a fost preluată, ulterior, cu mici modificări, de către istoriografia sovietică și succesoarele sale: „Bucovina făcuse parte din secolul al XIII-lea din statul Halici, care se întinsese atunci până la Dunăre și Marea Neagră. În urmă, statul Halici este cuprins de poloni, iar partea lui sudică se constituie, la 1342, în statul moldovenesc. Statul polon, instituție de caracter catolic, înăduși afirmarea ideii pravoslavnice, în schimb credința pravoslavnică și naționalitatea rusă găsiră adăpost sigur și plăcut în Moldova. Deși avea majoritatea românească, Moldova cultiva limba rusă și ideea de stat rusă. Astfel Moldova, timp îndelungat, a fost o stavropighie rusească. Mitropolitul Dosoftei, de origine rusă, este la fel, autor român și rus”.

⁷² Constantin I. Stan, *Regele Ferdinand I „Întregitorul” (1914–1927)*, București, Editura Paideia, 2003, p. 103.

⁷³ *Ibidem*, p. 88.

acum în mare grijă, căci armata nu mai avea teamă de nime; în Rusia [era] revoluție, comandanții erau aleși și depuși de soldații de rând, cari își ziceau tovarăși, disciplină nu mai era, selbăticiți și încruntați de atâta resboi erau, așa că ne temeam că nu vom scăpa cu zile și încă de va fi ciocnire pe aici, ca la invazie, ei s-ar mânia și vor aprinde satele și noi rămânem pierduți”⁷⁴. În retragerea lor, rușii au „rechiziționat” din Bucovina, în iulie 1917, bunuri și vite foarte multe. Bande de hoți au cutureierat satele din Bucovina, atacând familiile rămase fără posibilitatea apărării.

După ofensiva lui Kerenski din luna iulie 1917, armata austro-germană pornește un puternic contraatac, în urma căruia rușii suferă pierderi grele, precum a fost cel de la Temopol, din 24 iulie 1917. În aceste condiții, armatele țariste se retrag din Galiția și Bucovina. Rămân aici doar militarii ucraineni, care s-au retras și ei la sfârșitul toamnei anului 1918. În apropierea graniței cu România au fost păstrate garnizoane la Suceava, Arbore, Solca și Gura-Humorului. În partea de sud a Bucovinei se găseau și câteva subunități ale armatei române, aflate aici din timpul operațiunilor militare comune desfășurate împreună cu rușii. Aripa dreaptă a frontului românesc, dinspre Bucovina, era în primejdie atunci când, în sudul Moldovei, la Mărășești și la Nămolosa, se desfășura ofensivă militară românească. În aceste condiții, armata austro-germană a reluat ofensiva pentru reocuparea Bucovinei și cucerirea Moldovei. Însă victoriile românilor la Mărășești, Focșani, Oituz, Cireșoaia au oprit ofensiva militară condusă de generalul von Mackensen⁷⁵.

La 1 august 1917 au început să treacă prin zona Rădăuți, spre Cernăuți, trupele regulate ruse. Tot atunci, în retragere, acestea au aruncat în aer, prin dinamitare, clădirile ridicate de stat⁷⁶. În august, alături de trupele austro-ungare au pătruns în Bucovina și trupe germane din „Karpathenkorp”, conduse de generalul Conta⁷⁷. După 6 august 1917, în urma unor ample operațiuni, trupele Puterilor Centrale au ocupat poziții strategice importante pe un front ce era dispus de la Vama – în fața orașului Gura-Humorului – mijlocul orașului Solca – Arbore – Milișăuți – Satu Mare – Ruda – Tărășeni – Boian și de acolo până la Riga. Satele din preajma frontului au fost evacuate și

⁷⁴ *Ibidem*, p. 89.

⁷⁵ Nicolae C. Popescu, *op. cit.*, p. 120.

⁷⁶ Preotul Constantin Urechie descrie în condica parohială felul în care a salvat clădirile publice din sat (casa administrației, cea a administrației silvice, casa parohială, școala etc.). După lungi negocieri cu reprezentantul armatei ruse, acesta reușește să scape de urgia focului majoritatei clădirilor, mai puțin cea a administrației locale, pentru „că acolo e mare boierie”, cum spunea artificierul basarabean din armata rusă. Cf. Constantin Urechie, *op. cit.*, p. 93.

⁷⁷ Teodor Bălan, *op. cit.*, p. 42.

situația aceasta a durat până în primăvara anului 1918. Atunci au fost afectați locuitorii de la Ruda, Mușenița, Băncești, care au fost evacuați la Vicov⁷⁸. Lupte intermitente au mai fost pe întreaga lungime a frontului din Bucovina, precum cea din 8 septembrie 1917, când rușii au pornit ofensiva și au spart frontul între Volovăț, Vadul Vlădichii și Rădăuți. Ofensiva a fost oprită cu greu de austrieci. Amintim și de bătălia de la Ruda (25 septembrie 1917), bombardamentul de la Burla (2 octombrie 1917) și cel de la Rădăuți (4 octombrie 1917).

Pe 5 decembrie 1917 au început tratativele pentru încheierea păcii între ruși și austrieci. Pe 10 decembrie 1917 a fost încheiat armistițiul și pe frontul românesc. Au urmat păcile de la Brest-Litovsk și București, din anul 1918. Armata austriacă a ocupat cea mai mare parte a Ucrainei, nordul Basarabiei și era prezentă pe întreg teritoriul Bucovinei. La încheierea păcii de la București, România a fost nevoită să evacueze trupele aflate pe teritoriul Bucovinei și în locul acestora au venit trupele Regimentelor nr. 29, 33 și 101 ale armatei austriece. În octombrie 1918, nota Teodor Bălan, pe teritoriul Bucovinei se aflau soldații din Regimentul nr. 203. În partea de sud, de la Siret și până la hotarul Galiției, erau legionarii ucraineni, comandați de ducele Wilhelm de Habsburg, iar în Cernăuți erau staționate Regimentele nr. 22 și 41⁷⁹. Așa cum aminteam mai sus, în partea de sud a Bucovinei, până în 18 martie 1918, s-au aflat și soldați români din subunitățile Batalionului 1 al Regimentului 9 Vânători⁸⁰.

Situația militară, dar și dorința de a vedea cu ochii lor situația reală din teren, i-a făcut pe împărații Germaniei și Austriei să inspecteze frontul și trupele din Bucovina. Kaizerul Wilhelm al Germaniei s-a aflat pe toloaca (islazul) de la Frătăuții Vechi în ziua de 27 septembrie 1917. A fost întâmpinat de Statul Major și miliția aflată în haine de gală. Populația civilă n-a fost lăsată să participe la eveniment. Pe 13 decembrie 1917, pe un ger cumplit, la Gălănești s-a aflat împăratul Carol al Austro-Ungariei⁸¹. În timpul în care armatele germane s-au aflat în Bucovina, până în luna mai 1918, acestea au strâns sau au cumpărat hrană îndestulătoare. Așa că, atunci când au părăsit Bucovina, începând din 12 decembrie 1917, au luat totul cu ei. Când austriecii

⁷⁸ Constantin Urechie, *op. cit.*, p. 101.

⁷⁹ Teodor Bălan, *op. cit.*, p. 44–45.

⁸⁰ Nicolae C. Popescu, *op. cit.*, p. 120. Paul Leu arată că unități ale armatei române au intrat în Suceava la 2 februarie 1918 și au fost nevoite să se retragă la 8 martie 1918. Cf. Paul Leu, *Gr. – OR. K.K. Obergymnasium din Suceava în întâmpinarea unirii Bucovinei cu România*, în „Suceava». Anuarul Complexului Muzeal Bucovina”, Suceava, vol. II, XXIX–XXX, 2003–2004, p. 186.

⁸¹ Constantin Urechie, *op. cit.*, p. 105, 106.

au revenit în Bucovina, au găsit câmpurile pustiite și hrana locuitorilor pe sfârșite⁸².

Bucovina a fost în timpul Primului Război Mondial și locul prin care au trecut trupele ruse spre Regatul României, implicat în război de la jumătatea lunii august 1916. Tranzitarea Bucovinei de către trupele ruse a fost meticolos înregistrată de către Biroul Siguranței din Burdujeni. Informațiile cuprinse în rapoartele zilnice către structurile ierarhic superioare din București (Direcția Generală a Poliției și Siguranței din cadrul Ministerului de Interne) ne oferă câteva date importante despre ritmul și tranzitul trupelor ruse. Astfel, aflăm că în cele două luni și jumătate de război, trecuseră prin gara din Burdujeni 183 de trenuri care veneau dinspre Ițcani. Atâta timp cât această provincie s-a aflat sub ocupație rusească, din Bucovina au fost îmbarcați în trenuri soldați și ofițerii ruși, personalul sanitar sau cel necesar întreținerii căilor ferate, telefoniei și telegrafiei militare, alimente de diverse feluri, instalații sau instrumente pentru trebuințe militare, serviciul de manutanță, cai, căruțe, furaje și alte materiale necesare operațiunilor militare. În afara numărului trenului care tranzita gara din Burdujeni (jud. Suceava), a numărului vagoanelor care compuneau trenurile militare și a felului transportului militar, în telegramele cifrate către Biroul Siguranței Generale din București erau indicate și locurile de îmbarcare din Bucovina. Acestea au fost: Cernăuți, Hadikfalva (Dornești), Hatna (Dărmănești) și Ițcani. Trenurile militare ruse care treceau prin Bucovina se îndreptau, cele mai multe, spre Bacău, altele spre Mărășești, Piatra Neamț, Roman, Gârleni (jud. Bacău), Fântânele (jud. Bacău), Tg. Ocna, Buhuși, Roman, Mircești și Fălticeni. Între documentele aflate la Arhiva Națională a Republicii Moldova, există și câteva care indică și o altă direcție de deplasare a unor trupe, dinspre România spre Bucovina, prin gara Burdujeni. Astfel, într-o telegramă se comunica: „Prin punctul nostru a trecut spre Dorna, la 24 oct. [1916] un Regiment, nr. 15 Cavalerie; 25 oct. – 3 regimente artilerie, Divizia 6; 26 oct. – 2 regimente artilerie Divizia 3. Neconținut, multe transporturi aici”⁸³. Tot prin Bucovina, atunci când se afla sub ocupație rusească, treceau trenurile cu răniți dinspre zonele de operațiuni: „Astăzi, la orele 11 și 15 a.m., a trecut spre Ițcani un tren cu trupe sanitare, compus din 34 [de] vagoane cu răniți ruși ce veneau de la Piatra Neamț. Răniții au fost coborâți la Ițcani”⁸⁴; „La ora 11 a.m. a trecut spre Ițcani un tren sanitar compus din 33 de vagoane cu răniți ruși ce venea

⁸² *Ibidem*, p. 106.

⁸³ Arhiva Națională a Republicii Moldova (în continuare se va cita A.N.R.M.), Fond 691 (3), d. 774, f. 20.

⁸⁴ *Ibidem*, f. 37.

de la Piatra Neamț⁸⁵. Uneori, prizonierii austrieci erau trimiși, fie din Bucovina spre România⁸⁶, fie din România spre Bucovina⁸⁷ prin punctele de frontieră. Din fondul arhivistic menționat aflăm că, atunci când rușii se aflau într-o situație militară dificilă și își retrăgeau trupele care păzeau frontiera, trupele române erau singurele care efectuau serviciul de pază a frontierei austriece⁸⁸.

Principiile cuprinse în *Declarația* președintelui american Woodrow Wilson, de la 9 ianuarie 1918, care se adresa popoarelor și nu statelor, conform căreia nu se opera nicio modificare teritorială sau politică fără consimțământul popoarelor interesate, a avut darul să amplifice mișcările de emancipare națională în interiorul imperiilor europene, între care și cel Austro-Ungar⁸⁹. Acesta din urmă, având o situație economică și socială mai grea decât aliatul său, Imperiul German, a acceptat ideea unei păci fără contribuții și compensații. În acest context, situația Bucovinei i-a preocupat atât pe austrieci, ucrainenii, ruși, cât și pe români. Încă din anul 1907, ucrainenii reclamau pentru ei Galiția și Bucovina. Tot atunci, Ion I. C Brătianu a început reorientarea politicii externe românești prin apropierea de puterile care au constituit Antanta. Principalul impediment în calea acestei politici era Imperiul Țarist, care își manifesta intenția de a împiedica constituirea unui puternic regat român, care i-ar fi năruit planul de a domina asupra popoarelor balcanice și de a stăpâni asupra Constantinopolului⁹⁰. De la declanșarea Războiului Mondial și până la

⁸⁵ Idem, d. 773 (3), f. 17.

⁸⁶ *Ibidem*, f. 4. O astfel de informație găsim despre punctul de frontieră de la Cornu Luncii: „Ieri [31 octombrie 1916], au trecut prin acest punct ofițeri și 120 [de] soldați austrieci luați prizonieri de ruși la Dorna”.

⁸⁷ *Ibidem*, f. 19. „Astăzi [2 noiembrie 1916], la orele 9 a.m., au sosit în gară 1 150 [de] prizonieri austrieci, dintre care 28 de ofițeri, făcuți prizonieri de ruși la Tulgheș, escortați de santinele, au fost trecuți la Suceava, pe jos”.

⁸⁸ *Ibidem*, f. 16.

⁸⁹ De menționat că atitudinea președintelui Wilson față de soarta popoarelor europene, în acest caz a celor din Austro-Ungaria, a evoluat continuu. Într-un discurs ținut la 26 mai 1916, acesta vorbea despre necesitatea colaborării popoarelor pentru ca dreptul să devină „zăgaz contra atacurilor izolate de tot felul”, pentru ca o coaliție să nu mai fie contrapusă unei alte coaliții și că ținta comună a acestora trebuie să fie asigurarea „drepturilor inviolabile ale popoarelor și ale umanității” (Apud Teodor Bălan, *op. cit.*, p. 78). Apoi, președintele Wilson s-a pronunțat pentru menținerea integrității Austro-Ungariei, pentru ca în final să accepte dreptului la autodeterminare. La 27 septembrie 1918, acesta aprecia că Pacea de la București era „nedreaptă și dezonorantă”, pe 19 octombrie recunoștea că naționalitățile din Austro-Ungaria puteau să decidă asupra propriilor destine și, la 5 noiembrie 1918, adresa o notă guvernului român, aflat la Iași, prin care era de acord cu unitatea națiunii române. Cf. Catherine Durmandin, *Istoria românilor*, Iași, Institutul European, 1998, p. 169.

⁹⁰ Ion Varta, *op. cit.*, p. 7.

intrarea României în conflict, alături de Antantă, diplomația română condusă de Ion I. C. Brătianu a urmărit cu tenacitate realizarea obiectivului său prioritar: reunirea tuturor românilor sub sceptrul dinastiei române. Dar, chiar și în condițiile angajamentelor luate, la intrarea României în război, în august 1916, Rusia pregătea încorporarea Bucovinei și includerea României în sfera de interese a Imperiului Țarist⁹¹. În vara anului 1917, în condițiile în care Austria traversa o acută criză alimentară și industria sa avea nevoie de materii prime, după o serie de tatonări pe lângă Germania, nedispusă să cedeze și să încheie pace fără a stăpâni Alsacia și Lorena, îi propune acesteia să preia Galiția drept compensație, iar Austria ar fi preluat Lovcenul de la Muntenegru; Serbiei i-ar fi impus o uniune vamală și ar fi luat România, adică Muntenia și Moldova până la Siret. Restul Moldovei avea să-i fie dat Rusiei. Proiectul lui Czernin și al împăratului Carol al Austriei nu a avut darul să-i atragă nici pe cancelarul german Michelis și nici pe kronprinzul Germaniei.

Încă de la 30 mai 1917, cehii cereau transformarea imperiului în confederație de popoare libere, polonii voiau independența, slovenii, croații și sârbii doreau un stat al lor, iar ucrainenii revendicau Galiția. În anul 1917, aceștia reiterează proiectul de stat care ar fi cuprins Haliciul, Podolia, Volinia și Cholm. În 12 iunie 1917, deputatul Romanczuk cerea cuprinderea Bucovinei septentrionale și a Galiției orientale într-un stat ucrainean. Nicolai Wassilko voia și el, cam în aceeași perioadă, constituirea unui stat sub oblăduire austriacă, care ar fi trebuit să cuprindă Bucovina integrală. Cum proiectul politic național al polonilor era în curs de înfăptuire, posibila protecție a austrieicilor asupra Ucrainei era în pericol. La Brest-Litovsk cererile delegației rusești nu au fost luate în seamă de Czernin, însă tratativele ministrului de Externe al Austro-Ungariei au continuat cu delegația ucraineană⁹², care și-a restrâns cererile la o provincie autonomă a Galiției Orientale și a Bucovinei. În compensație, ucrainenii aveau să înceapă imediat exportul de cereale spre Austria. Situația aceasta a fost consacrată, în principiu, și de Consiliul de Miniștri al Austriei, din 22 ianuarie 1918, prezidat de împăratul Carol⁹³. În anexele secrete ale păcii se preciza că austrieicii se obligau să treacă prin Parlament, până la 15 iulie 1918, proiectul de constituire a unei „provincii ucrainene”⁹⁴. Cum acest proiect politic afecta grav dorințele polonezilor,

⁹¹ *Ibidem*, p. 7. „Rusia creștină, ca apărătoare a popoarelor creștine din Peninsula Balcanică, dispune de dreptul absolut de a primi întreaga Bucovină”.

⁹² Reprezentanții Rusiei îi considerau pe delegații ucrainenii, participanți la tratative. „delegați fără țară”, care aveau doar camerele de hotel. Cf. Teodor Bălan, *op. cit.*, p. 44.

⁹³ *Ibidem*, p. 81.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 82.

guvernul Seidler a căzut. În locul acestuia a fost adus un guvern mai concesiv față de polonezi, condus de cancelarul Hussarek. În aceste condiții, cei cinci parlamentarii români de la Viena aflați, cum scria Teodor Bălan, în două organizații politice, aveau să se pronunțe, mai întâi prin vocea lui Isopescu-Grecul, că „stăm pe punctul de vedere al Bucovinei nedezmembrate”⁹⁵. Pe 4 octombrie 1918, același Isopescu-Grecul afirma: „Și noi, cei patru milioane de români din Monarhia Austro-Ungară, cerem autonomia noastră în cadrul Austriei”, iar deputatul Gheorghe Sârbu îl completa: „Toți românii Monarhiei Austro-Ungare cer să fie uniți într-o provincie națională autonomă”⁹⁶. În acest context, deputatul român Aurel Onciul, austrofil convins, și-a susținut cu tenacitate ideea că pentru români și România „singura salvare este Austria”⁹⁷, cerând chiar întregirea națională în cadrul Monarhiei Habsburgice. Pentru îndeplinirea acestui obiectiv, Onciul s-a servit de orice mijloace pe care le avea la îndemână.

Încercând să salveze monarhia de la disoluție, împăratul Carol de Habsburg a lansat, la 3/16 octombrie 1918, manifestul *Către popoarele mele credincioase*⁹⁸. Acesta a avut un efect devastator. Toate națiunile din imperiu l-au repudiat, fiecare dintre ele urmărind propriul proiect politic național-identitar. Reamintim că *Manifestul* lui Carol al IV-lea, așa cum avea să fie explicat și de pozițiile ulterioare ale primului-ministru Hussarek și ale altor oficiali austrieci, se referea la statele austriac, maghiar, ceh, iugoslav, polonez și ucrainean și nu avea în vedere în niciun caz și situația celor șase milioane

⁹⁵ *Ibidem*, p. 83.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 84.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 84–85.

⁹⁸ „Glasul Bucovinei”, anul I, nr. 1, 22 octombrie 1918, p. 5. Pentru că în istoriografie există discuții dacă manifestul împăratului Carol al IV-lea se referea la Austria ca federație ce trebuia să cuprindă state autonome, reproducem următorul pasaj: „Austria va deveni, în sensul dorinței popoarelor ei, un stat federativ, în care fiecare popor să formeze o comunitate de stat proprie, în cuprinsul teritoriului său. Aceasta nu prejudiciază întru nimica împreunarea ținuturilor polone ale Austriei cu statul independent polon. Orașul Triest, cu împrejurimile lui, primește, în conformitate cu dorința populației sale, o poziție deosebită. Această nouă alcătuire, prin care integritatea țărilor coroanei sfinte a Ungariei nu se atinge deloc, va trebui să asigure fiecărui stat național independența sa. [...] Cât timp reorganizarea aceasta nu va fi împlinită pe calea legilor, rămân nealterate instituțiile actuale, spre apărarea intereselor obștești. Guvernul actual e însărcinat să facă imediat toate lucrările pregătitoare spre clădirea noii Austrii. Către popoarele mele, pe al căror drept suveran de liberă dispoziție se va întemeia noul stat, se îndreaptă chemarea mea, să conlucreze sfaturile naționale, compuse din deputații din Parlament ai fiecărei națiuni, care să reprezinte interesele naționale unul față de altul, precum și față de guvernul meu. Deie Dumnezeu ca patria noastră, întărită prin concordia între națiunile care o compun, să iasă din vijeliile acestui război ca o ligă de popoare libere.”

de români din imperiu. Transilvania avea să rămână Ungariei, împreună cu o parte din Banat; cealaltă parte a Banatului trebuia să revină Iugoslaviei, iar Bucovina avea să fie dată Ucrainei vestice⁹⁹. Ca reacție, la 17 octombrie 1918, românii din Viena constituie Consiliul Național Român, al cărui președinte a fost Constantin Isopescu-Grecul. Acesta s-a prezentat în audiență la împărat, la 18 octombrie 1918 și a arătat că deputații români „refuză menținerea Transilvaniei în cadrul Ungariei și a Bucovinei în cadrul Ucrainei”¹⁰⁰. Aceasta schimbare de atitudine a parlamentarilor români din Bucovina era „târzie și amară” – crede Pavel Țugui – și ea avea darul să îi alătore „demersurilor politice românești de amploare, din marile metropole europene și S.U.A.”¹⁰¹.

La 22 octombrie 1918, cei cinci deputați români din Parlamentul de la Viena care reprezentau Bucovina și-au prezentat punctul de vedere, impulsionați fiind de poziția împăratului și a cercurilor oficiale din capitala imperiului față de români. Deputatul Isopescu-Grecul, susținând dreptul la „autodeterminare și independență” al românilor din Austria și Ungaria, încheia discursul intonând prima strofă din cântecul *Deșteaptă-te române*. Deputatul socialist Gheorghe Grigorovici, afirmând dorința de unire a românilor, considera că oricare soluție ar fi fost adoptată, aceasta ar fi fost una viabilă: fie unirea Regatului României și a provinciilor locuite de români cu Austria, într-un stat federalist, fie unirea românilor din Monarhia Dualistă cu Regatul României. Ne reține atenția în mod deosebit faptul că Gheorghe Grigorovici sublinia că Bucovina trebuia restituită patriei de la care fusese smulsă sau „cumpărată”, contrar oricărui drept al ginților și că „din țară românească ce a fost, Bucovina, pe cale artificială, a devenit țară poliglotă”¹⁰². Din aceeași declarație a deputatului Grigorovici în Parlamentul de la Viena, publicată de „Glasul Bucovinei” (nr. 4, 1 noiembrie 1918), reproducem următoarele: „În cele 14 puncte enunțate de Wilson se găsesc alături două idei: autonomia popoarelor subjugate și restituirea țărilor răpite [...]. În cadrele acestea și în baza acestei concepții trebuie procedat, se înțelege, și cu Bucovina, ca și cu Alsacia și Lorena. [...] În felul acesta și în baza acestei idei ar trebui să se întoarcă la țara-mumă și Bucovina întreagă, care a fost despărțită de România într-un mod detestabil din punct de vedere al dreptului internațional”¹⁰³. În aceeași zi, în numele germanilor din Bucovina, a vorbit deputatul Keschmann, care a arătat că

⁹⁹ Pavel Țugui, *Primul Război Mondial și reîntregirea României; năzuințe, fapte, idei*, București, Editura Academiei Române, 2014, p. 60.

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 61.

¹⁰¹ *Ibidem*.

¹⁰² Apud Teodor Bălan, *op. cit.*, p. 91.

¹⁰³ „Glasul Bucovinei”, anul I, nr. 4, 1 noiembrie 1918, p. 1.

aceștia doresc „să împartă soarta românilor”. Deputatul Nicolai Wassilko, în numele ucrainenilor, a cerut plebiscit.

Activitatea românilor bucovineni, îndeobște bine cunoscută, atât în Monarhia Dualistă, cât și în Regatul României, Basarabia și Bucovina, s-a circumscris unor rapide schimbări de situație, determinate de prăbușirea marilor imperii și afirmarea națiunilor. În treacăt menționăm constituirea Secției Militare a Consiliului Național Român de la Viena; înființarea Senatului Central al Ofițerilor și Soldaților Români și apariția ziarului „Timpul nou”. Foaia soldaților români – organ al Senatului Central al ofițerilor și soldaților români de la Viena; înființarea legiunilor române de la Praga, din Italia și din Rusia; activitatea exilului românesc din Franța, Italia și S.U.A.

Căderea frontierelor Dublei Monarhii și situația extrem de complicată a națiunilor care formaseră imperiul, la sfârșitul lui octombrie și începutul lui noiembrie 1918, a îngreunat legătura cu Cernăuțiul a membrilor Consiliului Național Român de la Viena. Totuși, Isopescu-Grecul a reușit să comunice telegrafic cu liderii mișcării naționale a românilor de la Cernăuți, încât, așa cum afirma Teodor Bălan, s-a putut face o aderare a deputaților bucovineni din Viena la acțiunile românilor bucovineni de la Cernăuți¹⁰⁴. Aceștia au fost incluși în Consiliul Național Român – este vorba despre Constantin Isopescu-Grecul și Teofil Simionovici (fiind împiedicați de evenimentele petrecute în teritoriile poloneze, aceștia nu mai ajung în Bucovina, hotărând să se întoarcă la Viena. Au aderat la moțiunile adoptate la 4 noiembrie 1918 printr-un curier trimis la Alexandru Hurmuzaki¹⁰⁵).

În Bucovina, din cauza evenimentelor, unii dintre primarii din partea de sud a Bucovinei au cerut sprijinul autorităților militare române. Astfel, la 23 octombrie 1918, ca urmare a hotărârii Consiliului Comunal din Gura-Humorului și a primarului Titus Winzinger, o delegație s-a prezentat la Comandamentul Militar din Fălticeni, cerând sprijin în acțiunea de unire a Bucovinei cu Regatul României. Delegația a fost condusă de țăranul Gheorghe a lui Pricop Netea¹⁰⁶. Apeluri pentru a trimite sprijin militar au mai fost primite din Ițcani și Suceava. Ca urmare, prim-ministrul Alexandru Marghiloman

¹⁰⁴ „Glasul Bucovinei”, anul I, nr. 3, 29 octombrie 1918, p. 48. La rubrica *Ultima oră* se consemnează următoarele: „În momentul de față, când încheiem foaia, sosește din Viena, la adresa d-lui baron Alexandru Hurmuzachi, următoarea telegramă, cu data de 27 oct.: «Fiind nevoiți să rămânem în Viena, vă rugăm să dați cetire următorului salut al nostru către adunare. În ajunul unui viitor mai fericit al neamului nostru, salutăm cu căldură manifestarea de astăzi, dorind din toată inima împlinirea năzuințelor noastre». Simionovici, Isopescul”.

¹⁰⁵ Radu Economu, *Unirea Bucovinei. 1918*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1994, p. 9.

¹⁰⁶ Nicolae C. Popescu, *op. cit.*, p. 123.

a dispus, pe 5 noiembrie 1918, intervenția unor detașamente de jandarmi și de cavalerie¹⁰⁷.

La 12 octombrie 1918, în condițiile căderii Imperiului Austro-Ungar, un număr mare de intelectuali români, în frunte cu Sextil Pușcariu, s-a reunit în casa lui Isidor Bodea (medic, directorul Spitalului de Copii din Cernăuți). Discutându-se situația politică din imperiu, aceștia ajung la concluzia că trebuie să se organizeze „pentru a întâmpina evenimentele politice care se întrezăreau”¹⁰⁸. Tot atunci s-a hotărât înființarea unui ziar românesc, numit, la sugestia lui Vasile Bodnărescu, „Glasul Bucovinei”, care avea să fie condus de Sextil Pușcariu. În numărul 2, din 25 octombrie 1918, a fost publicată convocarea deputaților bucovineni din Parlamentul vienez și Dieta Bucovinei, a primarilor și reprezentărilor tuturor stărilor sociale din sate și orașe¹⁰⁹. În articolul *Dumnezeu s-o ierte!*, redacția „Glasului Bucovinei” face un inventar al stărilor de lucruri care îi aduseseră pe românii bucovineni la ideea despărțirii de Austria, dintre care enumerăm: „mijloacele diplomatice atât de imorale, spre a spori hotarele unui vechi și glorios imperiu” în anul 1775; ajunși sub stăpânirea austriacă, moldovenilor „li s-au dat asigurări liniștitoare că vor putea trăi în deplină libertate, că nu li se va crea o situație inferioară față de ceilalți cetățeni ai monarhiei, că în țara acesta nu se va admite nicio schimbare în detrimentul vieții culturale și naționale” – drept care moldovenii s-au străduit să devină buni patrioți austrieci, iar țara a fost schimbată în defavoarea lor, în timp ce ei au „încetat din capul locului de a fi stăpânii țării”, pentru că „administrația a încăput pe mâini străine”; „cu onoruri au fost înzestrați dintre noi doar cei slabi de înger, renegarea și lipsa de dragoste de neam în rândurile noastre, care deformează caracterele, trecând de obicei în ochii ocârmuitorilor de o mare virtute”; li s-a luat dreptul de a „întocmi biserica noastră după placul nostru, congresul ei a fost dizolvat încă înainte de a-și începe activitatea, episcopii ei au fost siliți tot mai mult de a se supune dictatului guvernului, cu averea noastră bisericească guvernul gospodărește cum vrea. Noi am ajuns străini în biserica strămoșilor noștri, care astăzi

¹⁰⁷ Radu Economu, *op. cit.*, p. 15.

¹⁰⁸ Teodor Bălan, *op. cit.*, p. 96.

¹⁰⁹ „Glasul Bucovinei”, anul I, nr. 2, 25 octombrie 1918, p. 1. Textul convocării era următorul: „Reprezentanții partidelor politice române din Bucovina s-au întrunit zilele trecute la Cernăuți și au hotărât să convoace pe ziua de duminică, 27 l.c., orele 3 p.m., în Palatul Național, o adunare la care vor participa deputații români din Parlament, foștii deputați din Dietă și primarii români din întreaga țară. La adunarea aceasta vor lua parte și ceilalți intelectuali români, după ce vor fi ridicat biletele de legitimație [de] la Dimitrie Bucevschi, la Societatea Tipografică (Palatul Național). Adunarea se ține în baza paragrafului 2 al Legii de întruniri, deci invitarea-legitimație trebuie prezentată la intrare”.

românească nu mai este”; „părerea noastră nu ne-am putut-o rosti niciodată cu toată hotărârea, căci, de cele mai multe ori, n-am putut alege deputat pe cine n-a fost ocrotit de baioneta jandarmului străin”; „românului nu-i este îngăduit să-și facă în școală toată instrucția în limba maternă. Acesta este un privilegiu al concetățeanului german, polon, ceh sau italian, inadmisibil până acum pentru românul bucovinean”¹¹⁰. În același număr al periodicului „Glasul Bucovinei”, a fost publicat și *Apelul răzeșimii*, prin care se „protestează cu toată energia contra oricărei înstrăinări a pământului strămoșesc”. Acest document aducea în discuție procesul de deznaționalizare a satelor românești dintre Prut și Nistru și era menit să se opună proiectului unui stat ucrainean care ar fi trebuit să cuprindă partea septentrională a Bucovinei. *Apelul* cerea ca românii bucovineni să își hotărască soarta împreună cu frații din Transilvania, Maramureș, Crișana și Banat, considerând că odată ce hotarul cu Galiția ar fi fost închis și sporirea ucrainenilor în Bucovina ar fi încetat¹¹¹.

La 27 octombrie 1918, la orele 15 și 20, sub conducerea lui Dionisie Bejan, s-a deschis Adunarea Națională, la care au participat 300–400 de persoane, în Palatul Național al Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina. Președinte al Adunării Naționale a fost ales Iancu Flondor. Dori Popovici a propus Adunării Naționale și aceasta a votat în unanimitate următoarele moțiuni: „I. Reprezentanții poporului român din Bucovina, întruniți astăzi, în ziua de 27 octombrie 1918, în capitala Bucovinei, se declară, în puterea suveranității naționale, Constituantă a acestei țări; II. Constituanta hotărăște unirea Bucovinei integrale cu celelalte țări românești într-un stat național independent și va purcede spre acest scop în deplină solidaritate cu românii din Transilvania și Ungaria; III. Spre a conduce poporul român din Bucovina și a-i apăra drepturile și spre a stabili o legătură strânsă cu toți românii, Constituanta instituie un Consiliu Național de 50 de membri; IV. Constituanta respinge cu hotărâre orice încercare care ar ținti la știrbirea Bucovinei, dorește însă să se înțeleagă cu popoarele conlocuitoare”¹¹². Consiliul Național Român (președinte, Dionisie Bejan) a instituit Comitetul Executiv (guvernul Bucovinei), în frunte cu Iancu Flondor¹¹³. Acesta era

¹¹⁰ *Ibidem*, p. 18–19.

¹¹¹ *Ibidem*, p. 22.

¹¹² *Idem*, nr. 3, 29 octombrie 1918, p. 35–36.

¹¹³ *Ibidem*, p. 35–36. Cu această ocazie, Iancu Flondor a ținut următorul discurs: „Domnilor, o iobăgie de aproape un secol și jumătate, pe cât de dureroasă, pe atât de rușinoasă, e pe sfârșite. Poporul român din Bucovina e pe cale a șterge și a lepăda lanțul care i-a ferecat sufletul. Liberi, în puterea suveranității noastre, d-voastră veți hotărî, astăzi, ce veți afla de bine pentru un viitor fericit și falcnic al neamului românesc din Bucovina. Dară să nu uităm, domnilor, că acest moment înălțător s-a născut din suferinți grele și

compus din 14 secretari de stat¹¹⁴. Au fost aleși, în lipsă, Alexandru Hurmuzaki și Aurel Onciu (ambii se aflau la Cernăuți). Alexandru Hurmuzachi, care era mareșal al Țării, a considerat că prin participarea sa l-ar fi trădat pe împărat; Aurel Onciul credea că viitorul Bucovinei era cel preconizat de imperiali, și anume o înțelegere cu ucrainenii. Tot în lipsă au fost aleși Constantin Isopescu-Grecul și Teofil Simionovici, aflați la Viena în condițiile precizate mai sus.

În timpul cât se desfășura Adunarea Națională, s-au strâns în jur de 1 000 de bucovineni, care s-au deplasat pe străzile orașului Cernăuți cântând cântece naționale, oprindu-se în fața Palatului guvernatorului și a Primăriei orașului, unde s-a desfășurat steagul tricolor. În fereastra Palatului Național, atunci când a fost arborat Tricolorul, Dionisie Bejan a afirmat următoarele: „Acum slobozește Doamne pe robul tău, căci îmi văzură ochii mântuirea neamului”¹¹⁵. Prima ședință a Consiliului Național s-a ținut în după-amiaza aceleași zile. Acum au fost dezbătute, printre altele, chestiuni precum: raporturile cu autoritățile austriece, constituirea Secțiilor Aprovizionare și Administrativă, alcătuirea delegației ce urma să se deplaseze la guvernator¹¹⁶. În aceeași zi, reprezentanții germanilor din Bucovina, adunați sub conducerea dr. Kohlruss, au adoptat în unanimitate o moțiune prin care se pronunțau fie pentru păstrarea „cadrelor vechi ale țării acesteia”, fie să urmeze „împreunarea cu Ardealul și Banatul”, alături de români¹¹⁷. Hotărârile Constituantei au fost aduse la cunoștință guvernatorului Etzdorf a doua zi, pe 28 octombrie 1918, de către o delegație din care făceau parte Iancu Flondor, Gheorghe Sârbu și Dori Popovici. Delegația românilor bucovineni i-a cerut lui Etzdorf să predea puterea, românilor să se retragă din armata imperială și să fie aduși acasă. Etzdorf a căutat să poarte discuțiile cu delegația românilor în spiritul *Manifestului* imperial și a fost interesat de posibila intervenție a unei armate străine în Bucovina, refuzând oferta lui Sârbu de a se ocupa de aprovizionarea populației. Iancu Flondor a cerut ca, până la venirea trupelor române, jandarmii austrieci să ocrotească Consiliul Național Român. Așteptând alte evenimente pentru a acționa, guvernatorul Etzdorf a informat guvernul central și a propus evacuarea

adâncă jale și e sfințit cu sângele abundent al eroilor noștri. Vă provoc să vă sculați în picioare ca semn de juruință că nu-i vom uita niciodată și că ne vom arăta totdeauna demni de sacrificiul lor. Închei cu rugămintea fierbinte: deie Dumnezeu ca momentul acesta mare și acelea care vor urma să afle în rândurile noastre numai suflete mari”.

¹¹⁴ „Monitorul Bucovinei”, anul I, nr. 1, 14 octombrie 1918, p. 1.

¹¹⁵ „Glasul Bucovinei”, anul I, nr. 3, 29 octombrie 1918, p. 37.

¹¹⁶ Radu Economu, *op. cit.*, p. 10.

¹¹⁷ *Ibidem*, p. 48.

funcționarilor la Stanislav. În așteptarea rezultatului întrevederii delegației Consiliului Național Român cu Etzdorf, următoarea ședință a fost planificată pe 28 octombrie 1918, însă, datorită evenimentelor din Bucovina, ea a fost ținută abia pe 12 noiembrie 1918¹¹⁸. Din cauza evenimentelor din Cernăuți, membrii Consiliului Național Român au fost nevoiți să treacă în clandestinitate.

Consiliul Național Român a trimis la Iași, la 2 noiembrie 1918, la Ministerului Afacerilor Externe, condus atunci de C. C. Arion, o copie a textului moțiunilor adoptate la Cernăuți. Vasile Bodnărescu, acreditat ca agent diplomatic pe lângă guvernul român, a fost trimis la Iași, împreună cu deputatul Nicu Gherghel. Toate acestea se petreceau în condițiile în care Puterile Centrale nu erau învinse și la conducerea României era un guvern pro-german, care se afla sub efectele tratatului la București.

Activitatea Consiliului Național Român a fost mult îngreunată de Ucrainska Naționalna Rada, formată la Lemberg; de acțiunea legionarilor ucraineni conduși de arhiducele Wilhelm (care își luase numele de Wasyl Weschywan, zis cneaz Stefanovici) și de autoritățile austriece din provincie, care s-au menținut la putere mai mult decât în alte provincii ale fostului imperiu. La 2 noiembrie 1918, legionarii ucraineni au ocupat cazărmile și în noaptea de 2 spre 3 noiembrie au devastat magazinele statului și pe cele particulare din Cernăuți, au produs pagube unor clădiri și instituții, timp în care s-au înregistrat un mort și 30 de răniți grav, iar mai mulți civili au fost răniți ușor. Guvernatorul Etzdorf pierduse controlul asupra orașului Cernăuți din cauza anarhiei provocate de trupele de haidamaci. Tot atunci, Etzdorf s-a întâlnit cu deputații Alexandru Hurmuzaki, Aurel Onciul și Gheorghe Grigorovici, alături de reprezentanții Radei Ucrainene din Cernăuți. Fostul mareșal al Bucovinei, Alexandru Hurmuzaki și Gheorghe Grigorovici au propus ca Etzdorf să își exercite puterea până la încheierea păcii, împreună cu un consiliu format din reprezentanții etniilor din Bucovina. Aurel Onciul era de părere să preia puterea împreună cu ucrainenii. În aceste condiții, Iancu Flondor l-a trimis la Iași pe Vasile Bodnărescu cu misiunea de a obține sprijinul militar al guvernului român. Ca măsură de siguranță, în ziua de 5 noiembrie 1918 (st.n.), Iancu Flondor a trimis și o telegramă adresată lui Averescu, cu același conținut. Din cauza absenței acestuia din Iași, telegrama a ajuns la prim-ministrul Marghiloman, prin intermediul lui Sever Zotta, cumnatul său, care era director al Arhivelor Statului din Iași¹¹⁹. Însă, la data la care telegrama a fost primită de Marghiloman, ordinul de intrare a

¹¹⁸ *Ibidem*, p. 10.

¹¹⁹ *Ibidem*, p. 15.

trupelor române în Bucovina fusese dat. Guvernul condus de generalul Constantin Coandă, instaurat la 24 octombrie (6 noiembrie 1918, st.n.), a continuat politica guvernului Marghiloman, fiind de acord cu intrarea trupelor române în Bucovina¹²⁰. Despre acțiunile lui Marghiloman a fost informat și regele Ferdinand.

La 3 noiembrie 1918, Adunarea Națională a Ucrainenilor a contestat hotărârile Consiliului Național Român, iar Aurel Onciul, fără acordul Consiliului, a convocat o adunare națională la care nu s-a prezentat nimeni, fapt care arăta că românii se desolidarizaseră de acțiunile sale. Aceasta se întâmpla în ziua în care, la Padova, Austro-Ungaria semna armistițiul cu Puterile Aliate și Asociate și, la Budapesta, se forma un nou guvern care a declarat independența Ungariei față de Austria și ieșirea din alianța militară cu Germania. În aceeași zi, în capitala Bucovinei s-au ținut trei adunări ale Consiliului Național Ucrainean din Lemberg, la care au luat parte 7 000–8 000 de participanți¹²¹. Pe 4 noiembrie 1918, Iancu Flondor a fost chemat la o întrevedere de către Etzdorf. Inițial, acesta a refuzat, argumentând că nu primise răspuns la cererile românilor, formulate la 28 octombrie 1918. Totuși, cei doi s-au întâlnit în casa lui Alexandru Hurmuzaki¹²², în prezența lui Aurel Țurcanu și I. V. Stârcea. Etzdorf a insistat ca românii să se înțeleagă cu ucrainenii conform următorului plan: partea Bucovinei până la Prut ar fi trebuit să fie stăpânită de ucraineni, românii urmând să stăpânească partea de sud a provinciei, până la Siret; teritoriul cuprins între Siret și Prut ar fi trebuit să fie supus unui condominiu. Iancu Flondor a refuzat propunerile lui Etzdorf și a anunțat că a cerut protecția guvernului român¹²³. În aceste condiții, guvernatorul Bucovinei a anunțat că va rămâne la Cernăuți până la intrarea trupelor Antantei.

Plecat de la Cernăuți, în ziua de 2 noiembrie 1918, Vasile Bodnărescu a fost primit în ziua următoare de autoritățile vremii, de unii oameni politici și de prim-ministrul Alexandru Marghiloman (4 noiembrie 1918). Apoi a plecat la Cernăuți spre a-l informa pe Flondor și a revenit la Iași, pentru a participa, pe 6 noiembrie 1918, în calitate de agent diplomatic al Consiliului Național Român din Bucovina, la ședința Consiliului de Miniștri, de data

¹²⁰ Pavel Țugui, *op. cit.*, p. 68. Referitor la același aspect, Teodor Bălan comenta caustic faptul că „Marghiloman, ministrul-președinte român, nu s-a putut hotărî să trimită armata română în Bucovina”. Afirmția îl nedreptățea pe prim-ministrul Marghiloman, pentru că evoluțiile politice ulterioare nu au favorizat această aserțiune. Cf. Teodor Bălan, *op. cit.*, p. 98.

¹²¹ Radu Economu, *op. cit.*, p. 12–13.

¹²² Teodor Bălan, *op. cit.*, p. 97.

¹²³ Radu Economu, *op. cit.*, p. 14; Pavel Țugui, *op. cit.*, p. 66.

aceasta condus de generalul Constantin Coandă. În această calitate a informat guvernul român despre situația din Bucovina. Ulterior, Vasile Bodnărescu a fost primit de ministrul de Interne, Artur Văitoianu și de șeful Marelui Stat Major, generalul Cristescu. Dacă la început guvernul român a fost mai circumspect, fiind de acord să dea sprijin doar pentru echiparea jandarmeriei și pentru garda națională din Bucovina – așa cum afirmase Al. Marghiloman, pe 6 noiembrie 1918 a fost dat ordinul de mobilizare a Diviziei a VIII-a, condusă de Iacob Zadik, care a înaintat, mai târziu, până la Cernăuți, unde a ajuns la 11 noiembrie 1918¹²⁴. În lucrarea *Note politice*, prim-ministrul Marghiloman nota faptul că nu putea intra în Bucovina la chemarea Consiliului Național Român, pentru că aceasta ar fi însemnat încălcarea normelor de drept internațional, având în vedere că România, condusă de un guvern conservator, se afla sub efectele Tratatului de la București, iar Bucovina se afla sub administrarea guvernului de la Viena: „Armata română n-ar putea interveni decât dacă ar fi chemată să ajute la reprimarea unei revoluții”¹²⁵. Legat de același subiect, se cuvine să menționăm și faptul că Marghiloman îl informase pe ambasadorul Austriei în România, contele Demblin, că România urma să trimită trupe la chemarea populației din Bucovina. Acesta își arăta surprinderea, pe 6 noiembrie 1918, că nu fusese informat despre cererea Consiliului Național Român din Bucovina. Or, din datele pe care le avem, știm că guvernul vienez fusese informat despre poziția lui Iancu Flondor și a Consiliului Național Român din Bucovina, la întâlnirea cu Etzdorf din 28 octombrie 1918 și la cea de-a doua întâlnire pe care a avut-o în casa lui Alexandru Hurmuzaki. Atunci, Iancu Flondor l-a informat pe Etzdorf că solicitase protecția armatelor române. În urma acestor întâlniri, Etzdorf a informat guvernul de la Viena și acesta n-a reacționat în niciun fel, ultima dată fiind în imposibilitatea să o facă din cauza evenimentelor din Austria. Totodată, se cuvine să invocăm și faptul că, pe 4 noiembrie 1918, sosise la Iași Victor Antonescu, care aducea un mesaj oficial din partea guvernului francez, prin care se cerea reintrarea României în război, conform înțelegerilor din anul 1916. În același context, Robert Lansing se adresa Consiliului Național al Unității Românești de la Paris–Washington, precizând că guvernul S.U.A. „n-a pierdut din vedere fericirea viitoare și integritatea României ca țară liberă și independentă” și că „justele drepturi politice și teritoriale ale poporului român să fie obținute și asigurate contra oricărei agresiuni străine”¹²⁶. Această

¹²⁴ Teodor Bălan, *op. cit.*, p. 98.

¹²⁵ Apud Pavel Țugui, *op. cit.*, p. 68.

¹²⁶ *Ibidem*, p. 71.

declarație a fost publicată pe 6 noiembrie 1918, așa încât regele Ferdinand I l-a chemat pe Marghiloman și i-a cerut acestuia să își depună mandatul, pentru că Puterile Antantei îi reproșau intrarea în Bucovina fără să se fi consultat cu acestea¹²⁷. De fapt, Puterile Aliate și Asociate doreau un alt guvern al României, dispus să revină alături de ele în relațiile internaționale. În seara zilei de 6 noiembrie 1918, guvernul Coandă, format în afara partidelor politice, a depus jurământul față de rege. Cabinetul Coandă a declarat neavenit Tratatul de la Buftea–București cu Triplica, a făcut cea de-a doua mobilizare a armatei și a reînnoit angajamentele României din anul 1916. La 28 octombrie/10 noiembrie 1918, în timp ce trupele aliate traversau Dunărea, România reîntra în război. Declarând război Germaniei, trupele românești au intrat simultan în teritoriile ocupate: două divizii înaintau în Transilvania (pe direcțiile Târgu Mureș – Reghin și dinspre sud-est spre Brașov¹²⁸); Divizia VIII de Infanterie, condusă de Iacob Zadik, se afla la câțiva kilometri de Cernăuți. Reținem că Al. Marghiloman se referise la trupe de jandarmi și poliție, iar Iacob Zadik conducea o divizie compusă din 3 000 de ostași¹²⁹.

Pe 6 noiembrie 1918, Consiliul Național Ucrainean anunța, prin manifeste tipărite în limbile ucraineană, română și germană, că a preluat puterea¹³⁰. O companie de soldați ucraineni din Colomeea se alăturase legiunii din Cernăuți. A fost ocupat Palatul guvernatorului și Ilie Spenul, Nicolai Semaca și Omelian Popowicz s-au prezentat la guvernator pentru a prelua puterea.

¹²⁷ Aprofundând acest aspect, Radu Economu arată că în dimineața zilei de 6 noiembrie 1918, înainte de a demisiona, Al. Marghiloman trimisese Legației Angliei, condusă de G. Berclay, informarea că dăduse ordin trupelor să intre în Bucovina, având ca temei cererile Consiliului Național Român din Bucovina, constituit în conformitate cu principiile lui W. Wilson. Regele Ferdinand a fost informat despre această acțiune, iar aceeași notă fusese trimisă lui Demblin, la Legația Austriei. În ședința Camerelor reunite, în care Al. Marghiloman își anunța demisia, C. C. Arion declara: „Guvernul moare fiindcă a luat Bucovina. E cel mai frumos sfârșit ce se putea spera”. Cf. Radu Economu, *op. cit.*, p. 18–19.

¹²⁸ Anastasie Iordache, *România în Primul Război Mondial*, în *Istoria românilor*, vol. VII, tom II, *De la Independență la Marea Unire*, coord. Gheorghe Platon, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 452.

¹²⁹ Radu Economu susține că sub comanda lui Iacob Zadik se aflau Regimentele 16, 19 Infanterie și 8 Vânători. Aceste date au fost reluate și de Pavel Țugu, în timp ce Teodor Bălan scria că regimentele conduse de Zadik erau 16, 29 și 37 Infanterie și 3 și 8 Roșiori. Cf. Radu Economu, *op. cit.*, p. 19; Pavel Țugu, *op. cit.*, p. 73; Teodor Bălan, *op. cit.*, p. 98.

¹³⁰ Ion Bilețchi-Albescu, Traian Roșu, *Câmpulungul în zorile Unirii*, culegere întocmită de Ion Filipciuc, Câmpulung Moldovenesc, Biblioteca „Miorița”, 2014, p. 18. Consiliul Național Ucrainean a răspândit în orașul Cernăuți un *Manifest către cetățenii liberi ai tuturor națiunilor și stărilor țării*, dar în care nu se pomenea nimic despre un „guvern” român sau condominium româno-ucrainean în Bucovina.

Guvernatorul Etzdorf a rezistat și a condiționat acest act de o înțelegere între ucraineni și români. La ora 16, delegații ucraineni se prezintă la guvernator împreună cu Aurel Onciul, care se intitulase „comisar național român”, cu acordul Consiliul Național Ucrainean, convins fiind că hotărârea asupra Bucovinei ar fi urmat să fie luată la Conferința de Pace. În conformitate cu înțelegerea dintre ucraineni și Aurel Onciul, Bucovina urma să fie împărțită în două, cu două guverne, cu autoritate asupra comunelor unde exista o majoritate etnică îndrituită să confere controlul asupra acelei localități, adică partea de nord sub controlul ucrainenilor și sudul sub controlul românilor (după principiul majorității etnice). Orașul Cernăuți ar fi rămas sub un condominium româno-ucrainean. După semnarea protocolului de către Aurel Onciul¹³¹, Omelian Popowicz și Etzdorf, unii dintre funcționarii administrației provinciale au depus jurământul față de noile autorități. Câțiva dintre funcționarii români au refuzat acest lucru, și îi amintim aici pe Erast Tarangul, Constantin Tarangul, Cornel Tarnoviețchi. În Cernăuți a fost împărțit, în aceeași zi, un *Manifest către cetățenii liberi ai tuturor națiunilor și stărilor țării*, prin care se anunța preluarea puterii. Radu Economu apreciază că Etzdorf a „predat” puterea, deși nu avea nicio îndreptățire, iar *Manifestul* a fost răspândit și în Cernăuți, deși, conform protocolului, acesta era formal un condominium. În *Manifest* nu se vorbea despre înțelegerea privind împărțirea teritoriului Bucovinei și de formarea a două guverne. Primarul social-democrat Iosif Bezpalko s-a adresat și el populației. În același timp au fost luate măsuri împotriva Consiliului Național Român, a fost devastat Palatul Național al Românilor, în sate și orașe au fost produse devastări și erau urmăriți spre fi pedepsiți toți cei care erau de partea cauzei românilor. În acest context, primăria orașului Rădăuți a trimis un apel disperat prim-ministrului, la Iași, prin care solicita trimiterea unei unități militare în oraș: „Veniți-ne în ajutor, căci altfel ne pierdem!”¹³². În acest context consemnăm că, la 8 noiembrie 1918, armata română intra în Suceava, zi în care ziarul „Glasul Bucovinei” publica, pe prima pagină, articolul ce anunța venirea armatei române în Cernăuți¹³³.

¹³¹ „Glasul Bucovinei”, anul I, nr. 6, 8 noiembrie 1918, p. 96. La rubrica *Ultima oră* era consemnată declarația deputatului George Grigorovici referitoare la faptul că „d-l Onciul s-a pus la dispoziția actualului guvern din Cernăuți, prezentându-se ca delegat al Consiliului Național Parlamentar, fără de a fi întrebat pe ceilalți deputați din Parlament de părerea lor și fără de asentimentul lor”.

¹³² Radu Economu, *op. cit.*, p. 17.

¹³³ „Glasul Bucovinei”, anul I, nr. 6, 8 noiembrie 1918, p. 81. „În mormântul său de la Putna s-a deșteptat voievodul după un somn de cinci sute de ani, chinuit de visuri urâte de mai bine de un veac. L-au trezit tropote de cai, pe care el le-a recunoscut: «Vin arcașii

După ce realizase „înțelegerea” cu ucrainenii, Aurel Onciul, în calitate de „comisar al Moldovei de Sus”, s-a deplasat, la 8 noiembrie 1918, la Suceava, la primăria orașului, pentru a se întâlni cu generalul Zadik și a protesta față de înaintarea trupelor române în Bucovina. Din cauza cursului nefavorabil al evenimentelor pentru Aurel Onciul, acesta se pune la dispoziția comandantului Diviziei a VIII-a, fiind expedit cu trenul la Iași, unde a fost întâmpinat cu pietre de studenți și de refugiații bucovineni în capitala Moldovei¹³⁴. Atitudinea aceasta era justificată, deoarece Aurel Onciul era văzut ca un trădător al cauzei românești în Bucovina, pentru că se asociase ucrainenilor în realizarea unui așa-zis condominiu româno-ucrainean în această provincie.

În ziua de 9 noiembrie 1918 (st.n.) ajunge în Cernăuți o companie austro-ungară condusă de sublocotenentul Ilie Lazăr, care făcea parte din Regimentul 8 Honvezi – Lugoj. Această companie venise cu trenul de la Troschietz-Podolski (la nord de Tiraspol) până la Noua Sulița. De aici și până la Cernăuți au venit în marș forțat, pe jos. În Cernăuți această companie a organizat gărzi și patrulle, iar Ilie Lazăr a fost unul dintre cei care au arborat tricolorul pe clădirea primăriei¹³⁵. Legionarii ucraineni au părăsit în dezordine Cernăuțiul. În același timp, Regimentul 29 Dorohoi se îndrepta spre Cernăuți. În noaptea de 9 spre 10 noiembrie 1918, regimentul acesta poposea la Tărășeni, unde avea să ajungă și generalul Iacob Zadik.

Pe 10 noiembrie 1918, când se oprișe cu trupele sale la Corovia, la intrarea în Cernăuți, Zadik a trimis în recunoaștere o patrulă formată din doi ofițeri, un sublocotenent și șase soldați cu motocicletele¹³⁶. În aceeași zi au intrat în Rădăuți 11 soldați români, veniți cu trenul dinspre Dornești, moment consemnat nefavorabil de Franz Wiszniowski, în lucrarea *Radautz die deutscheste Stadt des Buchenlandes*. La Iași, regele Ferdinand dă o proclamație către ostași, în care îi chema să înfăptuiască unirea românilor.

mei, în colțul de țară care mi-a fost mai drag». Armatele române au intrat în Bucovina, unde acum fălăie triumfător stindardul României. Umbra lui Ștefan binecuvântează poporul său. De pe plaiurile Ardealului ne cheamă duhul lui Mihai Viteazu. Răsune buciumele pe întreg cuprinsul românesc, căci se apropie sărbătoarea mare a unirii tuturor românilor. Copleșiți de dorul visului nostru de veacuri, îngenunchem înaintea mormintelor eroilor noștri, reînnoind jurământul de a înfăptui România Mare. Bine ați venit, vitejilor! În casele noastre, la sate și la orașe, unde au fost lacrimi pentru pribegii noștri căzuți alături de voi pe câmpul de luptă, se inseninează sufletele”.

¹³⁴ Marian Olaru, *Activitatea politică a lui Aurel Onciul*, în „Analele Bucovinei”, anul II, nr. 2, 1995, p. 287.

¹³⁵ Ion Bilețchi-Albescu, Traian Roșu, *op. cit.*, p. 19.

¹³⁶ *Ibidem*, p. 20.

La 11 noiembrie 1918, la ora 12, trupele române intră în Cernăuți pe trei coloane, iar la ora 14, generalul Iacob Zadik, împreună cu alți ofițeri români, intră în sediul Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, unde sunt întâmpinați de Iancu Flondor. Au fost rostite discursuri patriotice atât de către Iancu Flondor, cât și de Iacob Zadik. O atmosferă de sărbătoare a cuprins orașul Cernăuți. Era în ziua în care, la Compiègne, Germania a semnat armistițiul cu Puterile Asociate și Aliate.

În cronică evenimentelor din Bucovina care au premers Congresul General al Bucovinei, reținem și faptul că la 17 noiembrie 1918 a fost dizolvată Republica Ucraineană de Coțmani. Atunci a fost arestat „guvernul Republicii Coțmani”. Era vorba de un comitet ucrainean în frunte cu preotul Catereniuc, întrunit în sala primăriei din localitate. Ofițerii români trimiși să „curețe” terenul i-au suit pe membrii acestui comitet în două căruțe, apoi au fost conduși la comandamentul regimentului și de aici la Cernăuți, la generalul Iacob Zadik.

La 28 noiembrie 1918 s-a ținut Congresul General al Bucovinei, eveniment cu caracter plebiscitar care exprima voința majorității locuitorilor provinciei de unire cu Regatul României. Evenimentul era apreciat de I. Nistor într-un articol, apărut în „Glasul Bucovinei”, drept „cea mai mare sărbătoare a Bucovinei. Împlinirea visului de aur”, care venea după o „lungă și dureroasă așteptare”, când „Bucovina și-a recăpătat azi libertatea. Rupând lanțurile robiei austriece, ea, prin votul de astăzi al Congresului General, s-a realipit la sânul patriei-mamă, de unde fusese ruptă”¹³⁷. În finalul articolului, autorul scria următoarele: „Cu smerenie ne plecăm capetele înaintea Dumnezeului părinților noștri care ne-au învrednicit de a trăi aceste clipe înălțătoare și făgăduim că ne vom strădui a ne arăta vrednici de dănele”. Cu aceeași ocazie, deputatul în Sfatul Țării de la Chișinău, Gr. Cazaciu, participant la evenimentele din 28 noiembrie 1918, de la Cernăuți, consemna următoarele: „Dar acu au venit și zilele dreptății. Bocetele și strigătele flăcăilor bucovineni și basarabeni care se ucideau unul pe altul în jurul Putnei, neavând pentru cine și ce, au fost auzite de voievodul sfânt și el s-a înălțat din mormânt și a sunat din corn și noi vedem cum toată Moldova se adună. La 27 martie, Basarabia și la 15 noiembrie, Bucovina se unesc pentru totdeauna la vechiul trunchi al Moldovei”¹³⁸.

¹³⁷ I. Nistor, *Cea mai mare sărbătoare a Bucovinei. Împlinirea visului de aur*, în „Glasul Bucovinei”, anul I, nr. 14, 29 noiembrie 1918, p. 1.

¹³⁸ Gr. Cazaciu, *Două zile mari. 27 martie și 15 noiembrie*, în „Glasul Bucovinei”, anul I, nr. 14, 29 noiembrie 1918, p. 1.

În rezoluția adoptată la 28 noiembrie 1918 de către Congresul General al Bucovinei se consacra, „unirea pe vecie” cu Regatul României. Acest fapt a însemnat, în contextul epocii, realizarea ultimei etape a formării statului național unitar român, moment ce survine disoluției imperiilor multinaționale, pe ruinele cărora în Europa Centrală și de Răsărit s-au ridicat ori s-au întregit statele naționale. Acumularea speranțelor din vremea războiului, precum și evoluția raportului de forțe naționale, politice și culturale din Ducatul Bucovinei aveau să fie decontate în perioada interbelică prin restructurări, re poziționări și apariția unor noi forțe politice, care își asumau să activeze armonios cu forțele ce existau la nivel național. În context național, amintind autorităților române esența voinței lor, exprimată la 27 octombrie (st.n.) și 28 noiembrie 1918 (st.n.) și specificul Bucovinei, bucovinenii căutau să obțină o cât mai fidelă împlinire a idealurilor din hotărârea Congresului General. De altfel, încă din zilele unirii din 1918, era evident pentru contemporani că după entuziasmul acelor momente erau necesare mari reforme ce trebuiau să ducă la democratizarea statului român. Pantelimon Halippa, care era vicepreședinte al Sfatului Țării de la Chișinău, și el participant la evenimentele de la Cernăuți, din 28 noiembrie 1918, afirma că, după un trai îndelungat în condiții istorice diferite, românii nu se prezentau ca o națiune unită „în cuget și simțiri” și că „vederile românilor diferă nu numai de la clasă la clasă, dar și de la provincie la provincie”. Liderul basarabean afirma, cu această ocazie, că țărănimea a fost „singura clasă socială care a fost în decursul veacurilor păstrătoarea statornică a naționalității românești”. De aceea, organele statului trebuiau să fie conștiente că „țărănimea nu-i numai un element ce trebuie condus, ci și un element care are dreptul să fie servit de organele statului”. În fapt, propunea Pantelimon Halippa, trebuiau înfăptuite două reforme esențiale, și anume: ridicarea stării economice a țărânimii și participarea ei la viața statului¹³⁹. Acesta preconiza că democrația avea să șteargă deosebiri ce despărteau clasele sociale și provinciile „ca niște ziduri” și cerea ca „prin democratizarea vieții să pășim la făurirea sufletului românesc unitar”¹⁴⁰.

În ceea ce privește starea de lucruri din provincie, existentă la data înfăptuirii unirii Bucovinei cu Regatul României, scrierile din epocă și cele de după al Doilea Război Mondial nu aprofundează aspectul acesta. După un război ce a durat patru ani de zile și care a cuprins și Bucovina drept câmp de bătaie între armatele austro-ungare, germane și cele rusești, cu trei ofensive

¹³⁹ Pantelimon Halippa, *Prin unire la democratizarea statului român*, în „Glasul Bucovinei”, anul I, nr. 14, 29 noiembrie 1918, p. 1.

¹⁴⁰ *Ibidem*, p. 1.

și tot atâtea retrageri, de o parte sau alta, distrugerile materiale provocate au fost însemnate. Locuitorii plecați din așezările bucovinene, unii în Austria sau în Transilvania, în Regatul României sau pe teritoriile fostului Imperiu Țarist, au găsit, la întoarcere, o situație deplorabilă: locuințe distruse, drumuri și căi ferate avariate sau impracticabile. De asemenea, rechizițiile făcute de armatele de ocupație împrăștiară drastic resursele alimentare ale provinciei, școlile și bisericile erau avariate de război, serviciile publice erau dezorganizate, iar administrația era lipsită de lichidități pentru acoperirea cheltuielilor curente¹⁴¹ (de aceea unele administrații au împrumutat bani de la diferite bănci pentru plata salariilor). Situația a fost atât de gravă, încât unii dintre locuitori au fost nevoiți să își sape bordeie pentru a putea face față condițiilor aspre ale iernii. Dacă mai adăugăm la acestea și influența pe care au avut-o *Cele 14 puncte* ale lui Wilson și ideile revoluției bolșevice, mai ales după detronarea țarului Nicolae al II-lea, avem conturate tușele importante ale tabloului ce reflectă schimbarea radicală de optică la majoritatea locuitorilor provinciei. Aceștia au trecut de la „loialismul” manifestat față de Coroană la începutul războiului, la susținerea planurilor politice de unificare națională¹⁴². Așa cum afirma și Margaret MacMillan, într-o lucrare relativ recentă, „Austro-Ungaria s-a destrămat în vara lui 1918, problemele sale de ordin național dovedindu-se în final a fi prea mari pentru a le putea face față”¹⁴³. Aserțiunea aceasta este întărită și de ideea că popoarele europene aflate până la Primul Război Mondial sub dominație străină și-au pierdut încrederea că „stăpânii lor străini știau cel mai bine ce era de făcut”, „idee zdruncinată în mod iremediabil de cei patru ani de violență de pe câmpurile de luptă ale Europei”¹⁴⁴.

Într-o intervenție făcută în plenul Adunării Deputaților, din 29 ianuarie 1920, deputatul de Câmpulung, Iorgu G. Toma, arăta că în timpul Războiului Mondial s-au purtat lupte grele mai ales în partea de nord a Bucovinei, între Prut și Nistru, cu deosebire la Rarancea, Toporăuți și Boian. Una dintre urmările acestor lupte a fost aceea că așezările respective au fost aproape în

¹⁴¹ *Zece ani de la unire*, în „Calendarul «Glasul Bucovinei»”, X, 1929, Cernăuți, Institutul de Arte Grafice și Editura „Glasul Bucovinei”, p. 7–10.

¹⁴² Mircea Grigoroviță afirma că „tranziția de la administrația austriacă la cea românească nu s-a produs fără ciocniri și greutăți, dar, în comparație cu evenimentele turbulente din alte regiuni habsburgice, ea a fost realmente pașnică. Românii (corpul didactic, clericii și funcționarii) doreau unirea”. Cf. Mircea Grigoroviță, *Din istoria colonizării Bucovinei*, București, Editura Didactică și Pedagogică R.A., 1996, p. 126.

¹⁴³ Margaret MacMillan, *Războiul care a pus capăt păcii*, București, Editura Trei, 2015, p. 616.

¹⁴⁴ *Ibidem*, p. 617.

întregime distruse. Teritoriul dintre Prut și Vatra Dornei a fost de trei ori ocupat de ruși și tot de atâtea ori au revenit stăpânii austrieci ai provinciei. Toate aceste operațiuni militare desfășurate în Bucovina erau apreciate de Iorgu G. Toma ca fiind „șase invazii dușmane”¹⁴⁵. În anul 1917 s-au înregistrat mari distrugerii în județele Siret, Rădăuți, Gura-Humorului. În aceste zone, susținea deputatul, au dispărut 30 de sate și au fost distruse orașele Siret, Gura-Humorului și târgul Solca.

„Pagubele ce le-a suferit Bucovina de pe urma acestui război, arăta Iorgu G. Toma, au fost evaluate de austrieci la două miliarde și trei sute de milioane de coroane”¹⁴⁶. Până la unirea cu Regatul României, stăpânirea austriacă a plătit ca reparații, în contul distrugerilor provocate de război, cam șapte—opt milioane de coroane. Administrația românească plătise, până în ianuarie 1920, ceva mai puțin de un milion de coroane și în acest calcul nu au intrat „împrumuturile” acordate Austriei de diverse instituții din Bucovina, mai ales de către Fondul Religionar Ortodox.

La sfârșitul Primului Război Mondial, în societatea bucovineană și mai ales în ziarele din această provincie au fost intens dezbătute abuzurile administrației austriece din Bucovina, în mod particular cele ale generalului Fischer, comandantul jandarmilor, care era acuzat de nenumărate ilegalități, extorcări de bunuri, arestarea și deportarea multor bucovineni în lagărele din Austria și chiar nedreapta executare a unor locuitori din Bucovina, acuzați că ar fi fost „trădători”. Despre aceste fapte găsim numeroase informații în periodicul „Glasul Bucovinei”, dar și în intervenția lui Aurel Morariu, deputat de Storojineț, din partea Partidului Democrat al Unirii. În ședința Adunării Deputaților din 4 februarie 1920, acesta arăta cum jandarmii conduși de Fischer au arestat sute de nevinovați din: Vasilău, Zoiniace, Doroșăuți, Șerăuții de Jos, Vaslăuți, Cernaucă, Ostrița, Molodia, Pătrăuți, Cernăuți—Mănăsterești, Suceava, Dracineț, Rarancea, Ropcea, Noua-Sulița, Voroneț, Câmpulung, Vatra Dornei, Volovăț, Moldova-Sulița, Berehomet, Dubăuți, Cuciurul Mare, Voloca, Pătrăuții de Jos, Broscăuții Vechi, Hliboca, Storojineț, Panca etc. În lagărul de Talerhof, lângă Graz, Austria, au fost internați 30 000 de oameni din Galiția și Bucovina, dintre care 2 000 și-au aflat aici sfârșitul¹⁴⁷. Condamnând actele cu caracter antisemit ce s-au

¹⁴⁵ *Bucovineni în Parlamentul României Întregite*, vol. I, *Sesiunea 1919–1920*, cuvânt-înainte de Ion Agrigoroaiei, ediție îngrijită, studiu introductiv, note și comentarii de Rodica Iațencu și Marian Olaru, indice de nume Rodica Iațencu, București, Editura Academiei Române, 2015, p. 131.

¹⁴⁶ *Ibidem*, p. 131.

¹⁴⁷ *Ibidem*, p. 109–122. Lista celor care au fost deținuți în lagărul de la Thalerhof (Austria) poate fi consultată la adresa http://talergof.org.ua/alfavitnyi_ukazatel-pred.html.

manifestat în unele localități din Bucovina la sfârșitul Primului Război Mondial, care au fost pedepsite după intrarea armatei române în Bucovina și instaurarea ordinii în provincie, deputatul bucovinean cerea aplicarea aceluiași măsuri și pentru Fischer și uneltele sale din timpul războiului, care erau în majoritatea lor evrei¹⁴⁸.

O situație dificilă o aveau familiile în care bărbații recrutați au căzut în luptă pe fronturile în care au luptat armatele austro-ungare ori s-au aflat ca voluntari în armata română. Cât privește jertfa bucovinenilor pe câmpurile de luptă ale Europei, până acum nu avem nicio estimare a acesteia. Din intervențiile susținute în Parlamentului României întregite, putem observa că nici situația prizonierilor de război nu a fost una ușoară. Soluționarea cererilor de repatriere din partea României s-a făcut cu greutate, mai ales pentru prizonierii din Rusia, unde se instaurase un guvern bolșevic și tratativele cu acesta au fost mult îngreunate din varii motive¹⁴⁹. O situație asemănătoare o aveau și văduvele și orfanii de război, pentru susținerea cauzei acestora înființându-se numeroase comite și asociații de ajutorare.

În final, putem evoca problemele deosebite pe care le-a ridicat integrarea provinciilor reunite cu Regatul României. În cazul Bucovinei, măsura realizării unei administrații centralizate, condusă de la București, a determinat împărțirea ireconciliabilă a liderilor în două grupări: una a „autonomiștilor”, în frunte cu Iancu Flondor și cea de-a doua, a „centraliștilor”, în frunte cu Ion Nistor. Prima grupare era susținută în presă de publicația „Bucovina” și cea de-a doua de ziarul „Glasul Bucovinei”. În final, s-a impus ideea centralistă și atunci „criza bucovineană” a luat sfârșit prin retragerea lui Iancu Flondor din viața politică. Dar, dincolo de optica diferită despre forma de integrare a provinciilor reunite cu Regatul României, în acest caz și a Bucovinei, pe parcursul perioadei interbelice (foarte curând încheiată cu un alt război mondial) s-au înregistrat o serie de dificultăți cu care s-au confruntat noile state sau statele

Aici se află *Алфавитный указатель жертв австро-мадьярского террора во время первой мировой войны 1914–1918 гг. на областях Галицкой и Буковинской Руси*. (accesat online la 12 mai 2018).

¹⁴⁸ *Ibidem*, p. 122. „De îndată ce, însă, armatele române au intrat în Bucovina, stăpânirile s-au așezat din nou. Criminalii care voiseră să-și facă singuri dreptate au fost arestați și au fost puși în beciuri și închisori și poate trebuia să se facă așa cu dâștii [...]. Dar eu sunt de părere că dacă acestor țărani li se aplică toate rigorile legilor în vigoare, aceeași măsură ar trebui să fie aplicată tuturor criminalilor din Bucovina”, afirma Aurel Morariu de la tribuna Camerei Deputaților.

¹⁴⁹ *Ibidem*, p. 146. Vezi, în acest sens, răspunsul lui Ștefan Cicio-Pop, președinte *ad-interim* al Consiliului de Miniștri în legătură cu repatrierea prizonierilor de război din Siberia.

întregite după Marele Război. Nemulțumirea ce domnea în unele sfere ale elitei politice românești era subliniată de protestul unor lideri precum Iancu Flondor, Dimitrie Marmeliuc sau Al. Procopovici. Ion Nistor, care a fost un susținător al centralizării, scria, referindu-se, nu fără o tentă specifică politicianismului, la măsurile luate de guvernul condus de Al. Averescu, în „Calendarul «Glasul Bucovinei»” pe anul 1921, că „un haos indescriptibil domnește pretutindeni. Încrederea populației în stabilitatea instituțiilor de drept ale statului e zgduiută. Funcționarii publici sunt nemulțumiți [...]. Poporul de la țară așteaptă cu nerăbdare aplicarea reformei agrare, iar muncitorimea suferă enorm sub scumpetea traiului. Nemulțumite sunt și minoritățile naționale fiindcă, în preajma alegerilor, li s-au făcut făgăduieli deșarte, care nu se pot împlini fără a primejdui caracterul național al statului român”¹⁵⁰. Nerăbdarea față de lentoarea aplicării măsurilor de reformare promise trebuie înțeleasă în contextul noilor realități naționale și în cel geo-politic european, când învinșii în Războiul Mondial sau nemulțumiții de pierderea păcii au început o activă campanie împotriva ordinii ce se prefigura în tratativele de la Paris.

¹⁵⁰ *Bucovineni în Parlamentul României Întregite*, vol. II.1, *Adunarea Deputaților, Legislatura 1920–1922*, ediție îngrijită, studiu introductiv, note și comentarii de Rodica Iașencu și Marian Olaru, Indice de nume Rodica Iașencu, București, Editura Academiei Române, 2016, p. 9.

BUCOVINA ÎN PRIMUL RĂZBOI MONDIAL. EVENIMENTE RELATATE ÎN PRESA DE LIMBĂ GERMANĂ DIN CERNĂUȚI (1914)

ȘTEFĂNIȚA-MIHAELA UNGUREANU

Die Bukowina im ersten Weltkrieg, widerspiegelt in der Czernowitzer deutschsprachigen Presse (1914)

*(Zusammenfassung)**

Hundert Jahre nach dem Ausbruch des Ersten Weltkriegs, an dem auch die Bukowina teilgenommen und viel geopfert hat, versuchen wir in dem vorliegenden Artikel ein Bild der damaligen österreichischen Provinz im Jahre 1914 anhand zweier deutschsprachigen Zeitungen zu beschreiben. Es wurden für diesen Versuch die „Bukowinaer Post“ und die „Czernowitzer Allgemeine Zeitung“ gewählt. Wichtig dabei war die Tatsache, dass die Österreichische Nationalbibliothek die on-line Ausgaben beider Zeitungen für das obenerwähnte Jahr den interessierten Lesern zur Verfügung gestellt hat. Unser Beitrag präsentiert die Art und Weise, in der diese Publikationen die Kriegereignisse (Ursachen, Vorbereitungen, Verlauf, Reaktion der Bevölkerung) zwischen dem 28. Juni und dem 27. Dezember 1914 behandeln.

Schlüsselwörter und -ausdrücke: Erster Weltkrieg, Bukowina, deutschsprachige Zeitung, „Bukowinaer Post“, „Czernowitzer Allgemeine Zeitung“, Kriegsausbruch, Mobilisierung, Rumäniens Haltung dem Krieg gegenüber, Kampfberichte von der Ost- und Westfront.

În anul declanșării primei mari conflagrații mondiale, tabloul presei periodice din Bucovina era unul deosebit de bogat și variat, cu cel puțin 20 de publicații care apăreau nu doar la Cernăuți, ci și în alte localități din provincie: „Bukowiner Gebirgsjournal“ [„Jurnal montan bucovinean“] (Câmpulung, 1903–1914); „Bukowiner landwirtschaftliche Blaetter“ [„Pagini bucovinene de agricultură“] (Cernăuți, 1897–1914); „Bukowinaer Post“ [„Poșta Bucovinei“] (Cernăuți, 1893–1914); „Bukowiner Bote“ [„Mesager bucovinean“] (apare între 1897–1914, la Cernăuți; din 1922, cu subtitlul

* Traducere de Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

„Revista Asociației Germanilor Creștini din Bucovina”); „Bukowiner Kaufmaennische Blaetter” [„Pagini comerciale bucovinene”] (Cernăuți, 1906–1914); „Bukowiner Nachrichten” [„Știri bucovinene”] (Cernăuți, 1888–1914); „Bukowiner Reise- und Verkehrszeitung” [„Jurnal bucovinean pentru călătorii și transporturi”] (Cernăuți, 1911–1914); „Bukowiner Schule” [„Școala în Bucovina”] (Cernăuți, 1904–1914); „Bukowiner Volks-Zeitung. Organ der katholisch-deutsche Vereine in der Bukowina” [„Ziarul poporului bucovinean. Organ al Asociațiilor Catolice Germane din Bucovina”] (Câmpulung, 1912–1914); „Czernowitzer Allgemeine Zeitung” [„Cotidian general cernăuțean”] (Cernăuți, 1903–1940); „Czernowitzer Gemeindezeitung” [„Ziarul comunității cernăuțene”] (Cernăuți, 1897–1914); „Czernowitzer Gewerbezeitung” [„Ziarul cernăuțean al industriei meșteșugărești”] (Cernăuți, 1910–1914); „Czernowitzer Tagblatt” [„Cotidian cernăuțean”] (1903–1920); „Czernowitzer Zeitung” [„Ziarul de Cernăuți”] (1868–1918); „Mitteilungen der Aerztekammer fuer die Bukowina” [„Comunicări ale Colegiului Medicilor pentru Bucovina”] (1897–1914); „Die Schulglocke. Internationale Lehrerzeitung fuer die Bukowina” [„Clopotul școlar. Ziar internațional al învățătorilor pentru Bucovina”] (Storogineț, 1 ianuarie – 15 septembrie 1914); „Theater-, Kunst- und Literatur-Zeitung” [„Revista de teatru, artă și literatură”] (Viena–Cernăuți, 1895–1915); „Verordnungsblatt fuer das Volksschulwesen im Herzogthume Bukowina” [„Foaia ordinăciunilor pentru școlile populare din Ducatul Bucovinei”] (1902–1914, 1916, 1918); „Der Volksfreund. Unabhaengige Zeitung fuer das christliche Volk der Bukowina” [„Prietenul poporului. Ziar independent pentru poporul creștin din Bucovina”] (1913–1914); „Die Volkswehr” [„Rezistența populară”] (1909–1935); „Vorwaerts” [„Înainte”] (periodic internațional al Organizației social-democratice din Bucovina; după 1918 organ al Partidului Social-Democrat din România, 1912–1937); „Die Wahrheit” [„Adevărul”] (1907–1914)¹. Dintre periodicele enumerate mai sus, foarte puține își vor continua activitatea și după Unirea din anul 1918.

Pentru ilustrarea situației Bucovinei la începutul Primului Război Mondial, am ales două periodice germane, la ale căror colecții pentru anul 1914 am avut acces on-line: „Bukowinaer Post”² și „Czernowitzer Allgemeine Zeitung”³.

¹ Markus Winkler, Ioan Lihaciu, *Index alfabetic al periodicelor de limbă germană din Bucovina (1848–1940)*, în vol. Andrei Corbea-Hoișie, Ion Lihaciu, Markus Winkler (editori), *Prolegomene la un dicționar al presei de limbă germană din Bucovina istorică*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, p. 153–200.

² <http://anno.onb.ac.at/annosuche#searchMode=complex&title=Bukowinaer+Post&dateFrom=01.01.1914&dateTo=31.12.1918&resultMode=list&from=1> (29 octombrie 2014).

³ <http://anno.onb.ac.at/annosuche#searchMode=complex&title=Czernowitzer+Allgemeine+Zeitung&dateFrom=29.06.1914&dateTo=31.12.1918&resultMode=list&from=1> (29 octombrie 2014).

Ziarul „Bukowinaer Post” apare între anii 1893 și 1914, cu o frecvență de trei numere pe săptămână, iar în anul 1914 cu apariție zilnică. Între primul număr, din 14 noiembrie 1893 și numărul 1 539, din 6 decembrie 1903, periodicul îl are ca redactor-șef pe Moritz Stekel. Acesta rămâne ulterior doar editor, redactori responsabili fiind succesiv Leon Tokaryk, Bernhard Fleischer, Josef Bălan și Leib Leo Weissman. După prima ocupație rusească a orașului, Moritz Stekel redevine redactor-șef, avându-l ca editor și redactor responsabil pe David Rosner.

Publicația se tipărește în Cernăuți, la început la tipografia Rudolf Eckhardt, apoi, din 1897, la Bukowiner Vereinsdruckerei [Tipografia Asociației Bucovinene], din 1901 la tipografia Isidor Wiegler și din 1908 la tipografia Moritz Ebner. Penultimul număr înainte de încetarea apariției, cel din 20 decembrie 1914, menționează Tipografia Rosenstrauch din Vatra Dornei, singura localitate rămasă neocupată la sfârșitul anului 1914 în Bucovina⁴.

Numerele ziarului se tipăresc în format A3 și au între 4 și 12 pagini, ultimele două fiind dedicate anunțurilor publicitare. În ceea ce privește orientarea generală a ziarului, aceasta era liberală și prohabzburgică.

„Bukowinaer Post” anunță în primul număr, în articolul-program, intenția de a milita pentru drepturile egale ale culturilor, etniilor și minorităților lingvistice din Bucovina. Totuși, la început, ziarul acordă sprijin grupării naționale românești, care deținea atunci majoritatea în Dietă, și abordează o atitudine critică față de opoziția formată din liberalii germanofoni, deputații armeni, polonezi și ruteni. După înființarea Uniunii Germanilor Creștini [Verein Christlicher Deutschen], în 1897, și a Uniunii Populare Evreiești [Jüdischer Volksverein], în 1901, condusă de Benno Straucher, gazeta se orientează spre această grupare și spre aliații ruteni ai acesteia, conduși de Nikolai Wassilko, cel care devine și principalul finanțator al periodicului⁵.

Stilul ziarului este unul simplu, accesibil, în care se furnizează informații local-regionale, fără să se negligeze însă cele preluate din ziarele vieneze și străine. În cadrul rubricii *Foileton*, se popularizează literatura beletristică. O atenție deosebită se acordă politicii naționale evreiești în Bucovina. Gazeta mai publică, în suplimente și ediții speciale, discursuri parlamentare ale lui Nicolae Mustatza, Nicolai Wassilko, Benno Straucher și Alexandru Hurmuzachi⁶.

„Czernowitzer Allgemeine Zeitung” ia ființă în anul 1903, la inițiativa Institutului de Artă Grafică „Mihai Eminescu” din Cernăuți. Alături de „Czernowitzer Tagblatt”, „Czernowitzer Deutsche Tagespost” și „Czernowitzer

⁴ Markus Winkler, Ioan Lihaciu, *op. cit.*, p. 224–225.

⁵ *Ibidem*, p. 227.

⁶ *Ibidem*.

Morgenblatt”, este unul dintre periodicele de prim rang din Bucovina. Se adresează în principal cercului de cititori din capitala Bucovinei. Subtitlul de *Cotidian independent* [Unabhaengiges Tagblatt] susține lipsa oricărei apartenențe politice.

Funcția de redactor-șef este ocupată succesiv de Philip Menczel, Adolf Niederhoffer și Fritz Albrecht, iar cea de editor de către Felix Picker, Mendel Abraham și Arnold Schwarz.

Ziarul apare șase zile pe săptămână, la început ca ediție de seară, iar din 1912 ca ediție de dimineață. Are o redacție și la București, unde ziarul apare ca ediție specială, cu titlul „Allgemeine Zeitung”. Între 1930 și 1937, „Czernowitzer Allgemeine Zeitung” a scos și o ediție de seară, numită „Extrablatt”.

În timpul Primului Război Mondial, activitatea jurnalistică a fost destul de limitată, iar în perioada celor două ocupații rusești a fost sistată complet. După cea de-a treia invazie rusească, gazeta a apărut împreună cu „Czernowitzer Tagblatt”, sub titlul „Bukowiner Kriegszeitung” [„Ziarul de război al Bucovinei”] (octombrie 1917 – noiembrie 1918). După 1918, ziarul și-a reluat activitatea în regim normal⁷.

Ca majoritatea publicațiilor cernăuțene, ziarul se adresează publicului burghez germanofon, adoptând, în comparație cu „Bukowinaer Post”, un discurs evoluat și un vocabular mai nuanțat⁸.

Evenimentul care avea să declanșeze Primul Război Mondial, asasinarea arhiducelui Franz Ferdinand la Sarajevo, a șocat opinia publică de pretutindeni. Ediția din 28 iunie a ziarului „Bukowinaer Post” nu prevestea nimic grav. Răsfoind paginile numărului 3 161, în afara știrilor externe, aflăm informații despre o zi ca oricare alta din viața provinciei: începerea renovării celui de-al treilea Gimnaziu de Stat din Cernăuți, un concert al solistului Operei din Viena, Modest Menczynsky, anunțat pentru data de 12 iulie în capitala Bucovinei, începerea stagiunii la Teatrul Evreiesc, noutăți privind tarifele poștale și un sumar studiu privind rata analfabetismului în Bucovina. Secțiunea dedicată anunțurilor publicitare invită cititorii la spectacolul Circului Truzzi, la o binemeritată cură în stațiunea Vatra Dornei sau încearcă să convingă cititoarele că „idealul unei gospodine este mașina de cusut Singer”⁹.

În după-amiaza acelei zile de duminică, ziarul „Bukowinaer Post” scoate o ediție specială, în care titrează: „Succesorul la tron, arhiducele Franz Ferdinand, și soția – împușcați de gimnaziaști”. În continuare, se redau

⁷ https://de.wikipedia.org/wiki/Czernowitzer_Allgemeine_Zeitung (29 octombrie 2014).

⁸ Markus Winkler, Ioan Lihaciu, *op. cit.*, p. 227.

⁹ „Bukowinaer Post”, Cernăuți, anul XXI, nr. 3 161, 28 iunie 1914, p. 1–8.

Extra-Ausgabe der
Bukowinaer Post.
Vertheilung gratis.

Christ-Brüder Mary Stiefel.

Ersteils beivohl indultirt und am
Sonntag, Brändung und Tauschung.

Gezeiten und Stundenszeiten
Wochens ?

Johns und Mary Stiefel (1) 100 416

Br. 3062. **Exenworth, Sonntag, den 28. Juni 1914.** **21. Jahrgang.**

Thronfolger
Erzherzog Franz Ferdinand u. Gemahlin
 von Gymnasiasten e r s c h o s s e n.

■ Sarajevo, 28. Juni. Auf der Fahrt des Erzherzogs Franz Ferdinand mit seiner Gemahlin Herzogin Hohenberg, die hier anlässlich der Manöver des 15. und 16. Korps weilen, nach dem Rathause wurde eine Bombe gegen das Automobil geschleudert. Der Thronfolger und seine Gemahlin blieben unversehrt, hingegen wurden mehrere andere Personen schwer verletzt. Der Attentäter, ein Cyrograph, aus Crebinje, wurde auf der Stelle verhaftet. — Nach dem festlichen Empfangen im Rathause ließ das erzherrzogliche Paar die Rundfahrt fort, bei welcher Gelegenheit ein zweites Attentat auf dasselbe verübt wurde. Der Erzherzog sowie die Herzogin wurden von Gymnasialisten durch Schüsse aus Browningrevolvern schwer verletzt. Die Verwundeten wurden sofort in den Konak überführt, wo sie nach kurzer Zeit verstarben. Die Attentäter wurden gleichfalls verhaftet und waren von der erbeuteten Volksmenge heftig geolynch worden.

[illegible][illegible]

Karpowicz, 28. Juni 1937. Die Mitarbeiter des Reichsverbandes der Deutschen Industrie (RDI) haben sich in der letzten Sitzung des Reichsausschusses für den Aufbau des Reichsverbandes der Deutschen Industrie (RDI) mit dem Thema „Die Bedeutung der Industrie für den Aufbau des Reichsverbandes der Deutschen Industrie“ beschäftigt. Die Sitzung wurde von dem Reichsausschuss für den Aufbau des Reichsverbandes der Deutschen Industrie (RDI) geleitet. Die Sitzung wurde von dem Reichsausschuss für den Aufbau des Reichsverbandes der Deutschen Industrie (RDI) geleitet. Die Sitzung wurde von dem Reichsausschuss für den Aufbau des Reichsverbandes der Deutschen Industrie (RDI) geleitet.

~~Executive~~ Mary Gide.

1991

References

Prima pagină a ediției speciale din 28 iunie 1914 a ziarului „Bukowiner Post”, în care se anunță atentatul de la Sarajevo

¹⁰ Idem, nr. 3 162, 28 iunie 1914, p. 1.

În „Czernowitzer Allgemeine Zeitung”, citim despre prima reacție, la aflarea tragicei vești, a împăratului Franz Josef, aflat în momentul atentatului în concediu la Bad Ischl: „Mir bleibt nichts Trauriges erspart” [„Nu sunt cruțat de nimic din ceea ce este trist”]¹¹.

În ediția din 29 iunie, „zi de sărbătoare, a Sfinților Petru și Pavel”, „Czernowitzer Allgemeine Zeitung” publică prima declarație a lui Gavriilo Princip, acesta afirmând, printre altele, că „avea de mult intenția de a asasina o personalitate de prim rang a Monarhiei”¹².

Din acest moment și până la izbucnirea propriu-zisă a războiului, informațiile oferite publicului bucovinean de cele două publicații în discuție merg în paralel, axându-se pe decretarea stării de doliu național, coborârea steagurilor în bernă, mesaje de condoleanțe și de simpatie adresate Casei Regale și împăratului Franz Josef din partea guvernatorului Bucovinei, contele Rudolf von Meran, a notabilităților orașului Cernăuți (Alexandru Hurmuzachi, Nikolai Wassilko, Eusebiu Popovici) și a societăților studențești, îmbălsămarea și transportarea trupurilor neînsuflețite la Viena, întoarcerea împăratului la Bad Ischl, numirea unui nou succesor, în persoana lui Karl Franz Josef. La acestea se adaugă articole de ample dimensiuni dedicate activității arhiducelui Ferdinand ca soldat, vânător, colecționar sau scriitor, note biografice, cu detalii despre viața sa privată și despre cea a soției sale, Sophie von Hohenberg, ecouri din presa străină și previziuni politice.

Reține atenția în acest context, în mijlocul unei atmosfere de consternare, confuzie și nesiguranță privind viitorul, un articol publicat în „Czernowitzer Allgemeine Zeitung”, în data de 8 iulie, preluat din oficiosul „Wiener Zeitung”, intitulat *Und das Leben schreitet weiter...* [Și viața merge mai departe...], semnat de D. Niklas, în care se pledează pentru speranță și optimism, în ciuda tragicului incident¹³. Aceasta este, de altfel, și atitudinea manifestată de „Czernowitzer Allgemeine Zeitung” și „Bukowinaer Post” față de publicul cititor din Bucovina, pe măsură ce războiul devenea inevitabil.

În 26, respectiv 28 iulie 1914, cele două publicații anunță lansarea ultimatumului Austro-Ungariei către Serbia. Se anunță, de asemenea, ruperea relațiilor diplomatice cu aceasta, declanșarea stării excepționale de urgență, închiderea lucrărilor Parlamentului și ridicarea imunității parlamentare. Pe lângă ample articole în care se dezbat implicațiile politice ale acestui demers, se publică ordinul de mobilizare parțială. Special pentru Bucovina, „Bukowinaer Post” inserează materiale amănunțite, lămuritoare privind termenii „stare de

¹¹ „Czernowitzer Allgemeine Zeitung”, Cernăuți, nr. 3 483, 29 iunie 1914, p. 1.

¹² *Ibidem*, p. 2.

¹³ *Idem*, nr. 3 490, 8 iulie 1914, p. 1.

război” și „ultimatum”, pentru ca fiecare cetățean să știe ce are de făcut și pentru a se evita panica în rândul populației.

Extra-Ausgabe der
Bukowinaer Post.

Hr. 3176. Czernowitz, Sonntag, den 26. Juli 1914. 21. Jahrgang.

Feierliche Solidaritätserklärung Italiens.

General Putnik freigelassen. — Große Sympathie Kundgebungen in Berlin.

Druck- und Verlagsanstalt: „Bukowinaer Post“ in Czernowitz. Nr. 100, 610.

Bien, 26. Juli. Die italienische Regierung hat heute unserer Regierung eine Erklärung zukommen, daß sie in einem erneuerten bewaffneten Konflikt gegen Österreich-Ungarn und Deutschland ohne dem vorausgesetzt zu werden, sich nicht angeschlossen zu lassen. Diese Erklärung ist ein Beweis für die gegenseitige Freundschaft zwischen Italien und Österreich-Ungarn. Die italienische Regierung hat die Erklärung abgegeben, daß sie sich nicht angeschlossen zu lassen wird, wenn Österreich-Ungarn und Deutschland sich gegenseitig bekämpfen. Diese Erklärung ist ein Beweis für die gegenseitige Freundschaft zwischen Italien und Österreich-Ungarn.

Berlin, 26. Juli. Der deutsche Generalstab hat heute in Berlin eine Erklärung abgegeben, daß er sich nicht angeschlossen zu lassen wird, wenn Österreich-Ungarn und Deutschland sich gegenseitig bekämpfen.

Berlin, 26. Juli. Der deutsche Generalstab hat heute in Berlin eine Erklärung abgegeben, daß er sich nicht angeschlossen zu lassen wird, wenn Österreich-Ungarn und Deutschland sich gegenseitig bekämpfen.

Berlin, 26. Juli. Der deutsche Generalstab hat heute in Berlin eine Erklärung abgegeben, daß er sich nicht angeschlossen zu lassen wird, wenn Österreich-Ungarn und Deutschland sich gegenseitig bekämpfen.

Berlin, 26. Juli. Der deutsche Generalstab hat heute in Berlin eine Erklärung abgegeben, daß er sich nicht angeschlossen zu lassen wird, wenn Österreich-Ungarn und Deutschland sich gegenseitig bekämpfen.

Berlin, 26. Juli. Der deutsche Generalstab hat heute in Berlin eine Erklärung abgegeben, daß er sich nicht angeschlossen zu lassen wird, wenn Österreich-Ungarn und Deutschland sich gegenseitig bekämpfen.

Berlin, 26. Juli. Der deutsche Generalstab hat heute in Berlin eine Erklärung abgegeben, daß er sich nicht angeschlossen zu lassen wird, wenn Österreich-Ungarn und Deutschland sich gegenseitig bekämpfen.

Berlin, 26. Juli. Der deutsche Generalstab hat heute in Berlin eine Erklärung abgegeben, daß er sich nicht angeschlossen zu lassen wird, wenn Österreich-Ungarn und Deutschland sich gegenseitig bekämpfen.

Berlin, 26. Juli. Der deutsche Generalstab hat heute in Berlin eine Erklärung abgegeben, daß er sich nicht angeschlossen zu lassen wird, wenn Österreich-Ungarn und Deutschland sich gegenseitig bekämpfen.

Berlin, 26. Juli. Der deutsche Generalstab hat heute in Berlin eine Erklärung abgegeben, daß er sich nicht angeschlossen zu lassen wird, wenn Österreich-Ungarn und Deutschland sich gegenseitig bekämpfen.

Berlin, 26. Juli. Der deutsche Generalstab hat heute in Berlin eine Erklärung abgegeben, daß er sich nicht angeschlossen zu lassen wird, wenn Österreich-Ungarn und Deutschland sich gegenseitig bekämpfen.

Berlin, 26. Juli. Der deutsche Generalstab hat heute in Berlin eine Erklärung abgegeben, daß er sich nicht angeschlossen zu lassen wird, wenn Österreich-Ungarn und Deutschland sich gegenseitig bekämpfen.

Berlin, 26. Juli. Der deutsche Generalstab hat heute in Berlin eine Erklärung abgegeben, daß er sich nicht angeschlossen zu lassen wird, wenn Österreich-Ungarn und Deutschland sich gegenseitig bekämpfen.

Berlin, 26. Juli. Der deutsche Generalstab hat heute in Berlin eine Erklärung abgegeben, daß er sich nicht angeschlossen zu lassen wird, wenn Österreich-Ungarn und Deutschland sich gegenseitig bekämpfen.

Berlin, 26. Juli. Der deutsche Generalstab hat heute in Berlin eine Erklärung abgegeben, daß er sich nicht angeschlossen zu lassen wird, wenn Österreich-Ungarn und Deutschland sich gegenseitig bekämpfen.

Berlin, 26. Juli. Der deutsche Generalstab hat heute in Berlin eine Erklärung abgegeben, daß er sich nicht angeschlossen zu lassen wird, wenn Österreich-Ungarn und Deutschland sich gegenseitig bekämpfen.

Budapest, 26. Juli. Das Polizeibureau gab heute folgendes Kommuniqué aus: Der deutsche General Putnik wurde, aus dem Grund der Station Kelenfeld einziehend von Detektivs des delegierten 4. Armeekorps verhaftet und in das Gebäude der Kommandantur gebracht wo ihm mitgeteilt wurde, daß er als Kriegsgefangener betrachtet werde. Die Lokalen des General Putnik, die diesen begreifen, wurde in einem nördlichen Hotel einlogiert.

Bien, 27. Juli. Das österreichische Militär hat heute in Wien eine Erklärung abgegeben, daß es sich nicht angeschlossen zu lassen wird, wenn Österreich-Ungarn und Deutschland sich gegenseitig bekämpfen. Diese Erklärung ist ein Beweis für die gegenseitige Freundschaft zwischen Österreich-Ungarn und Deutschland.

Bien, 27. Juli. Das österreichische Militär hat heute in Wien eine Erklärung abgegeben, daß es sich nicht angeschlossen zu lassen wird, wenn Österreich-Ungarn und Deutschland sich gegenseitig bekämpfen.

Bien, 27. Juli. Das österreichische Militär hat heute in Wien eine Erklärung abgegeben, daß es sich nicht angeschlossen zu lassen wird, wenn Österreich-Ungarn und Deutschland sich gegenseitig bekämpfen.

Bien, 27. Juli. Das österreichische Militär hat heute in Wien eine Erklärung abgegeben, daß es sich nicht angeschlossen zu lassen wird, wenn Österreich-Ungarn und Deutschland sich gegenseitig bekämpfen.

Bien, 27. Juli. Das österreichische Militär hat heute in Wien eine Erklärung abgegeben, daß es sich nicht angeschlossen zu lassen wird, wenn Österreich-Ungarn und Deutschland sich gegenseitig bekämpfen.

Bien, 27. Juli. Das österreichische Militär hat heute in Wien eine Erklärung abgegeben, daß es sich nicht angeschlossen zu lassen wird, wenn Österreich-Ungarn und Deutschland sich gegenseitig bekämpfen.

Bien, 27. Juli. Das österreichische Militär hat heute in Wien eine Erklärung abgegeben, daß es sich nicht angeschlossen zu lassen wird, wenn Österreich-Ungarn und Deutschland sich gegenseitig bekämpfen.

Bien, 27. Juli. Das österreichische Militär hat heute in Wien eine Erklärung abgegeben, daß es sich nicht angeschlossen zu lassen wird, wenn Österreich-Ungarn und Deutschland sich gegenseitig bekämpfen.

Bien, 27. Juli. Das österreichische Militär hat heute in Wien eine Erklärung abgegeben, daß es sich nicht angeschlossen zu lassen wird, wenn Österreich-Ungarn und Deutschland sich gegenseitig bekämpfen.

Bien, 27. Juli. Das österreichische Militär hat heute in Wien eine Erklärung abgegeben, daß es sich nicht angeschlossen zu lassen wird, wenn Österreich-Ungarn und Deutschland sich gegenseitig bekämpfen.

Bien, 27. Juli. Das österreichische Militär hat heute in Wien eine Erklärung abgegeben, daß es sich nicht angeschlossen zu lassen wird, wenn Österreich-Ungarn und Deutschland sich gegenseitig bekämpfen.

Bien, 27. Juli. Das österreichische Militär hat heute in Wien eine Erklärung abgegeben, daß es sich nicht angeschlossen zu lassen wird, wenn Österreich-Ungarn und Deutschland sich gegenseitig bekämpfen.

Bien, 27. Juli. Das österreichische Militär hat heute in Wien eine Erklärung abgegeben, daß es sich nicht angeschlossen zu lassen wird, wenn Österreich-Ungarn und Deutschland sich gegenseitig bekämpfen.

Berlin, 26. Juli. Gestern Abend gegen acht Uhr ist der deutsche Generalstab in Berlin eine Erklärung abgegeben, daß er sich nicht angeschlossen zu lassen wird, wenn Österreich-Ungarn und Deutschland sich gegenseitig bekämpfen. Diese Erklärung ist ein Beweis für die gegenseitige Freundschaft zwischen Österreich-Ungarn und Deutschland.

Berlin, 26. Juli. Gestern Abend gegen acht Uhr ist der deutsche Generalstab in Berlin eine Erklärung abgegeben, daß er sich nicht angeschlossen zu lassen wird, wenn Österreich-Ungarn und Deutschland sich gegenseitig bekämpfen. Diese Erklärung ist ein Beweis für die gegenseitige Freundschaft zwischen Österreich-Ungarn und Deutschland.

Berlin, 26. Juli. Gestern Abend gegen acht Uhr ist der deutsche Generalstab in Berlin eine Erklärung abgegeben, daß er sich nicht angeschlossen zu lassen wird, wenn Österreich-Ungarn und Deutschland sich gegenseitig bekämpfen.

Berlin, 26. Juli. Gestern Abend gegen acht Uhr ist der deutsche Generalstab in Berlin eine Erklärung abgegeben, daß er sich nicht angeschlossen zu lassen wird, wenn Österreich-Ungarn und Deutschland sich gegenseitig bekämpfen.

Berlin, 26. Juli. Gestern Abend gegen acht Uhr ist der deutsche Generalstab in Berlin eine Erklärung abgegeben, daß er sich nicht angeschlossen zu lassen wird, wenn Österreich-Ungarn und Deutschland sich gegenseitig bekämpfen.

Berlin, 26. Juli. Gestern Abend gegen acht Uhr ist der deutsche Generalstab in Berlin eine Erklärung abgegeben, daß er sich nicht angeschlossen zu lassen wird, wenn Österreich-Ungarn und Deutschland sich gegenseitig bekämpfen.

Berlin, 26. Juli. Gestern Abend gegen acht Uhr ist der deutsche Generalstab in Berlin eine Erklärung abgegeben, daß er sich nicht angeschlossen zu lassen wird, wenn Österreich-Ungarn und Deutschland sich gegenseitig bekämpfen.

Berlin, 26. Juli. Gestern Abend gegen acht Uhr ist der deutsche Generalstab in Berlin eine Erklärung abgegeben, daß er sich nicht angeschlossen zu lassen wird, wenn Österreich-Ungarn und Deutschland sich gegenseitig bekämpfen.

Berlin, 26. Juli. Gestern Abend gegen acht Uhr ist der deutsche Generalstab in Berlin eine Erklärung abgegeben, daß er sich nicht angeschlossen zu lassen wird, wenn Österreich-Ungarn und Deutschland sich gegenseitig bekämpfen.

Berlin, 26. Juli. Gestern Abend gegen acht Uhr ist der deutsche Generalstab in Berlin eine Erklärung abgegeben, daß er sich nicht angeschlossen zu lassen wird, wenn Österreich-Ungarn und Deutschland sich gegenseitig bekämpfen.

Berlin, 26. Juli. Gestern Abend gegen acht Uhr ist der deutsche Generalstab in Berlin eine Erklärung abgegeben, daß er sich nicht angeschlossen zu lassen wird, wenn Österreich-Ungarn und Deutschland sich gegenseitig bekämpfen.

Berlin, 26. Juli. Gestern Abend gegen acht Uhr ist der deutsche Generalstab in Berlin eine Erklärung abgegeben, daß er sich nicht angeschlossen zu lassen wird, wenn Österreich-Ungarn und Deutschland sich gegenseitig bekämpfen.

Berlin, 26. Juli. Gestern Abend gegen acht Uhr ist der deutsche Generalstab in Berlin eine Erklärung abgegeben, daß er sich nicht angeschlossen zu lassen wird, wenn Österreich-Ungarn und Deutschland sich gegenseitig bekämpfen.

Berlin, 26. Juli. Gestern Abend gegen acht Uhr ist der deutsche Generalstab in Berlin eine Erklärung abgegeben, daß er sich nicht angeschlossen zu lassen wird, wenn Österreich-Ungarn und Deutschland sich gegenseitig bekämpfen.

Berlin, 26. Juli. Gestern Abend gegen acht Uhr ist der deutsche Generalstab in Berlin eine Erklärung abgegeben, daß er sich nicht angeschlossen zu lassen wird, wenn Österreich-Ungarn und Deutschland sich gegenseitig bekämpfen.

„Bukowinaer Post“, 26 iulie 1914: anunțarea stării de urgență

Ca primă reacție a bucovinenilor la noua situație în care se afla Austro-Ungaria, cele două periodice consemnează retragerea de lichidități de la renumita instituție de credit Bukowiner Sparkassa. Pentru numărul mare de persoane care iau cu asalt ghișeele pentru a-și retrage economiile, guvernatorul von Meran dă publicității un comunicat, prin care recomandă

În Bucovina se consemnează o „mare manifestare patriotică a populației cernăuțene”. „Bukowinaer Post” notează: „Ieri, la orele 8 și jumătatea seara, Consiliul orășenesc al capitalei cernăuțene, la invitația primarului, dr. Weisselberger, s-a întrunit pentru a da glas sentimentelor patriotice față de împărat și Monarhie. Orchestra Regimentului 41 Infanterie a cântat, timp de un sfert de oră, cântece și marșuri patriotice în fața Primăriei. Între timp, la fața locului au venit oameni din tot orașul [...]. În sala Primăriei au intrat apoi, în ținută festivă, membrii consiliului, în frunte cu primarul Weisselberger. [...] Acesta a ținut o cuvântare în fața audienței”¹⁶.

Din cuvântul rostit de primar în fața membrilor comunității cernăuțene reținem următoarele: „Plini de mândrie [...] privim armata alcătuită de popor, în a cărei vitejie și victorie ne încredem. Speranțele noastre vor însoți trupele hotărâte să înfrunte dușmanul și să apere onoarea patriei cu sângele și cu viața lor”. Festivitățile au continuat cu defilarea pompierilor voluntari, urmați de populație, în acordurile fanfarei militare, prin Piața „Regina Elisabeta”¹⁷.

La redacțiile celor două periodice sosesc declarații entuziaste de loialitate din partea liderilor comunității ucrainene (Nikolai Wassilko) și a celei mozaice (Benno Straucher), sub deviza: „Victoria Monarhiei este victoria noastră!”¹⁸

În data de 2 august se ordonă mobilizarea generală. Prin intermediul presei, dar nu numai, populația Bucovinei este îndemnată de către autoritățile și personalitățile cernăuțene să contribuie cu diverse mijloace la sprijinirea armatei. Guvernatorul von Meran, Alexandru Hurmuzachi și primarul Weisselberger înființează un centru de întrajutorare pentru soldați și familiile acestora în incinta Primăriei. Prorectorul Universității din Cernăuți, Raimund Friedrich Kaindl, face apel la populația nemobilizată să preia diverse funcții administrative, să ajute săracii și bolnavii etc., cererile voluntarilor urmând a fi depuse la rectoratul Universității. Un apel asemănător, către comunitatea mozaică, publică în nume personal redactorul periodicului „Czernowitzer Allgemeine Zeitung”, anunțând și o ofertă de difuzare a ziarului pe front, pentru ofițeri, prin abonamente la preț redus. Alte campanii de sprijinire a eforturilor de război, popularizate în paginile celor două periodice, vizează donarea obiectelor din metale prețioase („Aur pentru fier”) sau aprovizionarea cu alimente („Donați un cub de zahăr!”)¹⁹.

¹⁶ „Bukowinaer Post”, anul XXI, nr. 3 180, 31 iulie 1914, p. 2.

¹⁷ *Eine imposante Kundgebung der Landeshauptstadt Czernowitz* [O declarație impozantă a capitalei Cernăuți], în „Czernowitzer Allgemeine Zeitung”, nr. 3 511, 31 iulie 1914, p. 4.

¹⁸ „Bukowinaer Post”, anul XXI, nr. 3 181, 2 august 1914, p. 1.

¹⁹ „Czernowitzer Allgemeine Zeitung”, nr. 3 513, 2 august 1914, p. 5; „Bukowinaer Post”, anul XXI, nr. 3 196, 11 august 1914, p. 2.

Primele informații despre luptele de la granița Bucovinei cu Rusia le găsim tot în „Czernowitzer Allgemeine Zeitung”: este vorba despre bătălia de la Noua Suliță, unde sunt menționați pentru eroismul lor soldații Eugen Gaia și Johann Baranek²¹.

Cu privire la cetățenii străini aflați pe teritoriul Bucovinei, în contextul evoluției evenimentelor militare, se publică din partea consulatelor aferente două anunțuri: unul de mobilizare pentru cetățenii germani și unul de părăsire a provinciei pentru cetățenii turci.

În apropierea zilei de 18 august, cunoscută ca zi de naștere a împăratului Franz Josef, revista „Viața românească” își anunță intenția de a publica un număr omagial, care să cuprindă *Manifestul românilor bucovineni către poporul român*. Acesta se publică în „Czernowitzer Allgemeine Zeitung” în ziua de 16 august și face cunoscut îndemnul la lupta pentru apărarea Monarhiei: „Pentru tron și imperiu să luptăm și să murim! Dumnezeu este cu noi!”²². Edițiile din zilele următoare ale publicațiilor aflate în discuție sunt dedicate manifestărilor prilejuite de cea de a 85-a aniversare a împăratului Franz Josef.

Desfășurarea războiului și luptele de pe Frontul de Vest și de Est sunt bine documentate și relatate detaliat. O atenție aparte este acordată României și poziției ei de neutralitate, poziție care face obiectul speculațiilor și polemicilor în rândurile populației bucovinene. Ziarul „Czernowitzer Allgemeine Zeitung”, de pildă, „în urma repetatelor întrebări adresate redacției”, opinează că „România dorește să urmărească cu detașare evoluția evenimentelor din Balcani. România este interesată [...] mai mult de problema menținerii echilibrului de forțe în Balcani. În virtutea acestui punct de vedere, România nu poate adopta altă politică decât cea a propriului interes”²³.

Pe același subiect, „Czernowitzer Allgemeine Zeitung” publică, în data de 23 august, un interviu cu Tache Ionescu, preluat din ziarul „Universul”. Întrebat despre neutralitatea României, cunoscutul om politic subliniază că România nu-și va schimba poziția și dă asigurări că ea nu va fi atacată de cele două mari puteri beligerante vecine: „Cele două mari puteri știu că noi nu vom accepta încălcarea integrității noastre și, cu siguranță, niciuna dintre puteri nu dorește să-și sporească numărul dușmanilor cu încă jumătate de milion de soldați”. La întrebarea dacă România ar renunța la neutralitate, în cazul în care victoria uneia dintre cele două puteri ar avantaja-o, Tache Ionescu răspunde: „România respinge cu hotărâre orice insinuare că ar duce

²¹ Idem, nr. 3 524, 13 august 1914, p. 5.

²² Idem, nr. 3 527, 16 august 1914, p. 1.

²³ Idem, nr. 3 532, 22 august 1914, p. 3.

Dacă la 3 august se anunța începerea războiului cu Rusia, la 27 august 1914 „Bukowinaer Post” sublinia reperițiunea cu care se succedaseră până atunci evenimentele politico-militare, arătând că într-un interval de patru săptămâni au fost făcute nu mai puțin de 15 declarații de război: Austro-Ungaria către Serbia, Germania către Rusia, Germania către Franța, Anglia către Germania, Austro-Ungaria către Rusia, Serbia către Germania, Muntenegru către Austro-Ungaria, Muntenegru către Germania, Belgia către Germania, Franța către Austro-Ungaria, Anglia către Austro-Ungaria, Germania către Japonia, Maroc către Germania, Maroc către Austro-Ungaria și Austro-Ungaria către Japonia²⁵.

Tot din 27 august, apar primele liste cu soldați răniți, morți sau dispăruți. „Czernowitzer Allgemeine Zeitung” instituie o nouă rubrică, *Din spitale și lazarete*, unde este prezentată situația soldaților bucovineni, inclusiv a prizonierilor ruși, acolo unde este cazul. Sunt consemnate mărturii de pe front, este descrisă starea de spirit a soldaților, se solicită ajutorul nemijlocit din partea populației cernăuțene și din împrejurimi pentru îngrijirea răniților, se relatează despre vizita guvernatorului Rudolf von Meran, interesat de soarta acestora²⁶.

La 28 august aflăm despre întrunirea Tribunalului de Război din Cernăuți pentru judecarea primelor cazuri de presupusă înaltă trădare: un soldat polonez din armata austro-ungară este acuzat că ar fi divulgat rușilor informații despre poziția trupelor austriece²⁷.

Un alt reportaj din „Czernowitzer Allgemeine Zeitung” este consacrat luptelor date în localitățile Horecea, Rarancea și Mahala și reîntoarcerii populației în aceste locuri, după izgonirea rușilor, cu descrieri emoționante ale convoaielor de răniți și voluntari ai Crucii Roșii²⁸.

Aici se opresc informațiile din periodicul „Czernowitzer Allgemeine Zeitung” pentru anul 1914. Din „Bukowinaer Post”, în afară de edițiile lunii august, au mai putut fi consultate câteva numere din noiembrie și decembrie 1914. Aflăm din acestea despre o nouă invazie a rușilor în Bucovina și despre eforturile populației de a sprijini financiar armata. Aici se opresc informațiile din periodicul „Czernowitzer Allgemeine Zeitung” pentru anul 1914. Din „Bukowinaer Post”, în afară de edițiile lunii august, au mai putut fi consultate câteva numere din noiembrie și decembrie 1914. Aflăm din acestea despre o nouă invazie a rușilor în Bucovina, despre eforturile populației

²⁵ „Bukowinaer Post”, anul XXI, nr. 3 218, 27 august 1914, p. 1.

²⁶ „Czernowitzer Allgemeine Zeitung”, nr. 3 535, 27 august 1914, p. 4.

²⁷ Idem, nr. 3 536, 28 august 1914, p. 6.

²⁸ Idem, nr. 3 538, 30 august 1914, p. 4.

salutat pe ofițeri și i-a lăudat pe soldații care s-au făcut remarcați prin acte de eroism”³⁰.

În ziua de 18 decembrie, arhiducele a ajuns la Câmpulung, unde îl aștepta o delegație formată din reprezentanți ai autorităților locale, ai clerului, ai corpului profesoral și ai asociațiilor din județ. Karl Franz Josef a inspectat tranșeele de pe Frontul de Est, după care, pe drumul de întoarcere, s-a oprit la Rădăuți. Aici a făcut un tur al orașului, a salutat oficialitățile locale și a inspectat trupele de rezervă. Pentru că s-a întâmplat să fie zi de târg, mulțimea de oameni adunată în oraș a aflat de vizita arhiducelui și l-a întâmpinat cu ovații entuziaste: „Mii de voci au intonat imnul în toate limbile Țării. Arhiducele, vizibil impresionat, le-a mulțumit pentru manifestarea impozantă și spontană”³¹.

Distanța de la Dornești la Câmpulung a fost străbătută cu trenul, arhiducele fiind oprit și aclamat aproape în fiecare stație (Hatna, Ilișești, Cacica, Gura Humorului și Vama) de sute de locuitori. Seara, la Câmpulung a fost organizată o festivitate, în cadrul căreia, ținând făclii aprinse, participanții au intonat imnul și alte cântece patriotice, după care arhiducele a ținut o cuvântare în limbile germană și română.

Pe 19 decembrie, dimineața, trenul a ajuns în gara Vatra Dornei, unde Karl Franz Josef a poposit din nou. A acordat audiențe arhiepiscopului greco-ortodox Vladimir de Repta, vicarului general romano-catolic, autorităților locale, reprezentanților Crucii Roșii și ai comunității israelite. La sfârșit, arhiducele a părăsit Vatra Dornei și s-a îndreptat, de această dată cu mașina, spre Felsöbörgo (Ungaria).

Numărul din 22 decembrie 1914 al ziarului „Bukowinaer Post” vine cu o completare la relatarea anterioară despre vizita prințului moștenitor în Bucovina, publicând integral mesajul de salut al primarului orașului Vatra Dornei, prezentat în cadrul festivității menționate mai sus. De asemenea, ziarul redă și răspunsul arhiducelui Karl Franz Josef la acest mesaj: „La ordinul Majestății Sale, am venit cu drag în această frumoasă țară. Regret profund că Bucovina a fost atât de greu încercată de evenimentele militare. În *Proclamație*, Majestatea Sa a arătat deja calea întru vindecarea rănilor războiului. Nu vă pierdeți nădejdea și încrederea în Dumnezeu, care, cu siguranță, va dăruia curajoaselor noastre trupe victoria finală. Vă mulțumesc pentru festivitate și îi voi raporta Majestății Sale, Împăratului Nostru preamilos, despre sentimentele voastre de statornică loialitate”³².

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*.

³² „Bukowinaer Post”, anul XXII, nr. 3237, 22 decembrie 1914, p. 2.

„REVISTA BUCOVINEI”. CULTURALĂ. POLITICĂ. ECONOMICĂ. LITERARĂ, BUCUREȘTI, 1 APRILIE – 1 AUGUST 1916¹

VASILE I. SCHIPOR

„Bukowinas Zeitschrift“. Kulturell. Politisch. Wirtschaftlich. Literarisch, Bukarest, 1. April – 1. August 1916

*(Zusammenfassung)**

Der vorliegende bibliographische Beitrag ist Teil einer schon über Jahrzehnte konsequent und systematisch durchgeführten Forschungsstudie über die rumänische Presselandschaft in der Bukowina. Dadurch wurde, im Rahmen eines breiteren Forschungsspektrums, die Wiederherstellung des gebietsmäßigen Kulturvermögens (das, besonders nach 1944, landes- oder sogar weltweit verlagert und somit vergeudet wurde) beabsichtigt. Aufgrund einiger vollständiger Sammlungen, die sich in Suceava und Bukarest befinden, hat der Verfasser eine Darstellung im klassischen Format der Fachlexikographie erarbeitet. Diese umfasst die Problematik des programmatischen Artikels, die Leitartikel und weitere Beiträge wie: Autorenvorstellungen, Gedenkartikel, statistische Berichte, literarische und wissenschaftliche Studien, Meinungsartikel, Rechenschaftsberichte, Aufzeichnungen, Nachrichten. Das Periodikum erscheint in einem modernen Format, mit verschiedenen Rubriken. In der Rubrik *Bibliographie* der „Revista Bucovinei“ werden Neuerscheinungen aufgelistet. Von Interesse für die damaligen Leser (aber auch für die Forscher von heute) waren die Bücher bukowinischer Autoren und Schriften über die Bukowina, die außerhalb der Provinz herausgegeben worden waren. Darüber wird ausführlich berichtet. In der „Revista Bucovinei“ erschienen Gedichte (insbesondere Gedichte bukowinischer Autoren, wie V. Huțan, G. Rotică), Übersetzungen europäischer Lyrik, Maximen und Betrachtungen. Die Zeitschrift, bei welcher manche namhafte Persönlichkeiten ((Iorgu G. Toma, D. Marmeliuc, Vasile Grecu, Ilie E. Torouțiu, Ovid Țopa, Aurel Morariu) mitgewirkt haben, war professionell redigiert und erschien jedes Mal im sauberen Druck. Zur Illustration wird das Faksimile der Erstausgabe präsentiert.

¹ Comunicare susținută în cadrul Colocviului „Bucovina. Carte, cultură, civilizație”, organizat de Institutul „Bucovina” al Academiei Române și Editura „Alexandru cel Bun” din Cernăuți, la împlinirea a 20 de ani de la fondarea periodicelor „Analele Bucovinei” și „Glasul Bucovinei”, Rădăuți, 16 mai 2014.

* Traducere de Carol-Alexandru Mohr.

Schlüsselwörter und -ausdrücke: mehrjähriges Forschungsprojekt, rumänische Presse in der Bukowina, vollständige Sammlung, Format, programmatischer Artikel, Mitwirkende, modernes Periodikum, sauberer Druck, Faksimile, Wiederherstellung des bukowinischen Kulturvermögens.

Periodicul „Revista Bucovinei” apare la București, în intervalul 1 aprilie – 1 august 1916. De format 17 × 24 cm, are un profil cultural, politic, economic și literar, așa cum se și subintitulează. Sub îngrijirea unui comitet, apare de două ori pe lună, având redacția și administrația în Pasajul Român, nr. 14. Este imprimată la Tipografia „Bucovina” I. E. Torouțiu, figurând la aceeași adresă. Cu un număr de 24 de pagini (exceptând numerele 2 și 3, care au 32 de pagini), fiecare exemplar costând 25 de bani, periodicul apare în perioada menționată mai sus cu nouă numere, însumând 224 p.

Articolul-program, care este și editorialul primului număr, se intitulează *Rostul nostru* și este semnat de Iorgu G. Toma-Corduneanu, p. 3–7. „Bucovina, ca noțiune geografică, cea mai mică parte de pământ românesc înstrăinat – precizează autorul –, este atât prin rolul ce l-a jucat în istoria vremilor de mult apuse, cât și prin dureroasele suferințe ce le îndură astăzi, poate cel mai scump colț din patrimoniul neamului nostru.

Aici, descălecând primii întemeietori ai principatului Moldovei, aici trăind, luptând și murind, prin sute de ani, urmașii lor, Bucovina este leagănul acelui element românesc, războinic și viteaz, care erau vechii moldoveni. [...]

Relațiunile noastre cu frații de dincoace, întemeiate mai mult pe simpatii artificial nutrite decât pe cunoașterea temeinică a sufletelor noastre, a nevoilor, de care erau zbuciumate, a nădejdlor și aspirațiunilor, care înmugureau în ele, relațiunile acestea, lipsite de puterea seriozității convingătoare și de farmecul sincerității adevărat frățești, și-au trădat insuficiență tocmai când ar fi trebuit să-și probeze vitalitatea lor, iar noi ne-am simțit în mijlocul fraților aproape străini și în mare parte neînțeleși.

Răul acesta n-a dispărut cu totul nici până azi, vina însă este acum numai a noastră, fiindcă n-am făcut aproape nimic pentru înlăturarea lui. Zicem aproape nimic, fiindcă ceva totuși s-a făcut: s-a scris și se scrie, și scrisul acesta a fost de multe ori bun și mai totdeauna folositor, dar cum el era răzleț, incoherent și lipsit de continuitate, nu putea să fie privit ca o manifestație colectivă a sentimentelor, ca o expunere autorizată a vederilor și credințelor noastre ale tuturor. Lipsită de duhul unității consolidate și al strânsei solidarități, activitatea noastră de până acum n-a obținut și nici nu putea să obție succesele dorite.

Această stare de lucruri nu putea să mai dăinuiască. Se impunea o strângere a rândurilor, o grupare a tuturor sub un singur drapel, în jurul idealului comun, o strânsă legătură a forțelor noastre izolate, legătură care, mărinzînd încrederea întemeiată pe unire, să ni dea garanța succesului desăvârșit”².

„Veniți ca soli ai fraților la frați” și ca „purători ai sfintei misiuni a pregătirii sufletelor unui neam pentru unul din cele mai mari și înălțătoare momente”, refugiații bucovineni ajunși în „Țara liberă” au convingerea misiunii lor: „Dând românilor de pretutindeni această publicație, pe care am numit-o simplu și modest «Revista Bucovinei», desfășurăm cutele unui nou drapel, sub care ne-am adunat cu toții, uniți într-un singur gând și într-o singură simțire, și intrăm, domnici de luptă și râvnitori de izbândă, în rândurile acelora, cari nu cunosc astăzi un mai mândru scop al vieții decât lupta pentru desrobirea fraților și lărgirea moșiei românești până la hotarele ei naturale. În direcția culturală, politică și economică, programul nostru se rezumă, după cele zise, în puține cuvinte. [...] Adânc convinși că astăzi, mai mult ca orișicând, numai cea mai perfectă înțelegere și unire a tuturor poate să garanteze succesul acțiunii comune, pașii noștri vor fi călăuziți de duhul păcii între frați. Ne vom feri deci de orișice ar putea să turbure bunele raporturi dintre cei ce luptă cu aceeași[i] cinste și sinceritate pentru același[i] singur scop și nu ne vom amesteca în certele de partid ale politicii interne. [...] Vom îmbrățișa cu căldură toate chestiunile de interes general, care cad în competența noastră, vom da tot concursul acțiunilor cinstite și patriotice și vom combate cu energie toate pornirile vătămătoare intereselor țării și neamului nostru. Acesta ni este programul. Însuflețiți de dorința înfăptuirii lui, pășim, cetitorule, peste pragul tău, aducându-ți frățescul nostru salut”³.

Formatul periodicului se prezintă ca unul modern, întreținând rubrici distincte.

Editorialele sunt semnate în numerele următoare de: D. N. C. (nu știm cine se află sub acest pseudonim), *Înviere*, I, nr. 2, 15 aprilie 1916, p. 27–30; Iorgu G. Toma-Corduneanu, *O aniversară*, I, nr. 3, 1 mai 1916, p. 59–60 (articolul se referă la împlinirea a 141 de ani de la „trunchierea Moldovei lui Ștefan cel Mare”); Emilian Slușanschi, *10 Mai*, I, nr. 4, 15 mai 1916, p. 83–84; Iorgu G. Toma-Corduneanu, *Quousque tandem...*, I, nr. 5, 1 iunie 1916, p. 107–1011; Iorgu G. Toma-Corduneanu, „*Dulce Bucovină...*”, I, nr. 6, 15 iunie 1916, p. 131–134; Iorgu G. Toma-Corduneanu, *Cu prilejul ocupării Bucovinei*, I, nr. 7, 1 iulie 1916, p. 155–159; † *Dr. Emilian Slușanschi*, I, nr. 8,

² Iorgu G. Toma-Corduneanu, *Rostul nostru*, p. 1, 4–5.

³ *Ibidem*, p. 6, 7.

15 iulie 1916, p. 179–184 (necrolog nesemnăat); Iorgu G. Toma, *A cui e vina?*, I, nr. 9, 1 august 1916, p. 204–206.

„Revista Bucovinei” face loc în paginile sale poeziei. Publică versuri aici: V. Huțan, *Copii răzleți*, I, nr. 1, 1 aprilie 1916, p. 8 („Copii răzleți ca razele pribege / Dintr-un apus de soare-nsângerat, / Și fărmeacă de-a firii sfântă lege, / Voi lanțul de robie ați sfărmat – / În ochi vă joacă azi o lacrimă amară... / Copii răzleți, copii pribegi, copii fără de țară. // Copii pribegi, ca Magii din Scriptură, / Voi cari aduceți daruri: viața toată, / Și-acel blăstăm din urmă plin de ură, / – Un glas adânc, înădușit de gloată – / Pe care-atâți viteji murind îl îngânără... / Copii pribegi, copii răzleți, copii fără de țară. // Copii fără de țară, greul jug / Nu-l mai stropiți cu picături de sânge – / Dar cei rămași mereu, mereu vor plânge... / Pân’ veți aprinde-al desrobirii rug: / Să ardă stâlpii pajurilor din hotară... / Copii orfani, copii pribegi, s-aveți și voi o țară!”); M. Oltescu, *Bucovinei*, I, nr. 1, 1 aprilie 1916, p. 16–17, sonet, scris cu prilejul mobilizării generale din Bucovina în vara anului 1914 („Din clopotele tale / Cu dangă de aramă / În taină se distramă / O negură de jale. // Plutesc prin negrul haos, / În clipe cadente, / Convoiuri desperate / Spre veșnicul repaos. // Scăldată-i toată firea / În lacrimi, ca și mine, / Văzându-ți omenirea // În rânduri cum tot vine, / Să-și afle prăbușirea, / Și nu știu pentru cine?”); G. Rotică, *Ciungul*, poem, I, nr. 2, 15 aprilie 1916, p. 30–31; Iorgu G. Toma-Corduneanu, *În vreme de boală*. După Lenau, I, nr. 2, 15 aprilie, p. 44–45; M. Oltescu, *Sonet*, I, nr. 4, 15 mai 1916, p. 85 („De când o soarte crudă ne desparte, / Natura pentru mine farmec n-are... / În van îmi pironesc privirea-n zare, / Căci idealul meu se tot departe... // Mi-i gândul răsvrătit ca și o mare, / Văzând că n-am pe lumea asta parte, / Căci totu-i ticluit pe legi deșarte: / Cel mic e veșnic sclav la cel mai mare. // Și ca să văd o rază de dreptate, / Departe de-a tiranilor urgie, / Am căutat în zări singurătate... // Și-s mistuit amar de nostalgie, / Gândind cu drag la cele depărtate / Din lungă, nesfârșită-mi pribegie...”); Iorgu G. Toma-Corduneanu, *Corbul de la Potsdam*. După Georges Docquois, din *Les Poètes de la Guerre*, I, nr. 4, 15 mai 1916, p. 88–91; M. Oltescu, *Cântec*, poezie de dragoste, I, nr. 4, 15 mai 1916, p. 99; V. Huțan, *Spre zări însângerate*, poezie dedicată unui prieten de zbor, lt. aviator I. Peneș (I, nr. 5, 1 iunie 1916, p. 112); M. Oltescu, *Sonet*, I, nr. 5, 1 iunie 1916, p. 115; Iorgu G. Toma-Corduneanu, *Cap de pipă*. Povestire de Anul Nou, După Cami, din *Les Poètes de la Guerre*, I, nr. 5, 1 iunie 1916, p. 120–121 [Qamil Izet Çami (1875–1933), poet albanez]; I. Dragoslav, *Sărăcie*, I, nr. 6, 15 iunie 1916, p. 134–135; I. Ojog, *Captus filii*, I, nr. 7, 1 iulie 1916, p. 160; M. Baci, *Mormântul din Busento*. Traducere după August von Platen, I, nr. 7, 1 iulie 1916, p. 160–161; Maria Dragu, *Pleacă berzele...*, sonet, I, nr. 8, 15 iulie 1916, p. 186 („Pe cerul fumuriu, pătat și șters, / Se pregătește-n grabă de plecare / Poporu-ntreg de berze călătoare /

Ce rățăcesc pierdute-n univers. // Se duc în șiruri lungi, mistuitoare, / Alene legănate-n tristul mers; / Pe cerul mut rămâne scris un vers, / Al cărui înțeles pribeag ne doare. // Cu ele sbor aducerile-aminte / Din pacea înserării și-a iubirii / Și ne-nțelesul unor taine sfinte. // Arar din plânsul înghețat al firii / Încet se-nfiripează trist în minte / Un imn păgân adus dumnezeirii”); Iorgu G. Toma-Corduneanu, *Leul turnului de pază*. După Eugène Lemercier, din *Les Poètes de la Guerre*, I, nr. 8, 15 iulie 1916, p. 187–188; M. Baciuc, *Dorului*, I, nr. 9, 1 august 1916, p. 207; Iorgu G. Toma-Corduneanu, *Cea din urmă a Kaizerului*. După Lucien Boyer, din *Les Poètes de la Guerre*, I, nr. 9, 1 august 1916, p. 211–212.

Pentru realizarea programului asumat, „Revista Bucovinei” publică articole diverse (medalioane, evocări, studii statistice, cronici literare, articole de atitudine, dări de seamă). Unele dintre acestea sunt semuate cu pseudonim: D. Marmeliuc, *O. Goga, Cântece fără țară*, cronică literară (I, nr. 1, 1 aprilie 1916, p. 8–12); A. C. Condrea, *Un profesor austriac despre etnografia Bucovinei*, studiu închinat dr. Raimund Friedrich Kaindl (I, nr. 1, 1 aprilie 1916, p. 12–16); I. E. Torouțiu, *Supuși și subjugați. Austro-maghiarii în Bucovina și Serbia*, studiu statistic (I, nr. 1, 1 aprilie 1916, p. 17–20 („Din felul cum un stat poartă războiul, se poate înțelege ușor care a fost politica de stat în timp de pace, oricât de misterioasă și adâncă ar fi părut atunci. Și întors: după politica de stat desfășurată în timp de pace, se poate prevedea caracterul războiului al aceluiași stat; războiul va purta timbrul politicii externe în timp de pace, față de statul cu care a ajuns în conflict și al celei interne față de națiunile pe cari le stăpânește”, p. 17); I. E. Torouțiu, *O carte de-acasă*, cronică asupra lucrării *Poesii populare de pe câmpul de luptă adunate de la soldații români bucovineni*. Publicate de Simion Ivanovici și Victor Morariu, profesori la Gimnaziul din Suceava, Suceava, Editura „Școala română”, 1916, 96 p. (I, nr. 2, 15 aprilie 1916, p. 32–38); A. C. Condrea⁴, *Un profesor austriac despre etnografia Bucovinei* (II), studiu (I, nr. 2, 15 aprilie 1916, p. 39–44); D. Marmeliuc, *Petre Liciu și Bucovina*. Cu prilejul desvălirii bustului din Focșani, evocare (I, nr. 2, 15 aprilie 1916, p. 45–47); Iorgu G. Toma-Corduneanu, *Procentul [evreilor] în Magistratura din Bucovina*, studiu statistic (I, nr. 2, 15 aprilie 1916, p. 48–51); Vasile Greciuc, *Biserica românească din Bucovina*. Cu prilejul apariției cărții lui Ion I. Nistor, *Istoria Bisericii din Bucovina și a rostului ei național-cultural în viața românilor bucovineni*, București, Editura Casei Școalelor, 1916, cronică (I, nr. 3, 1 mai 1916, p. 61–64); I. E. Torouțiu, *Nicolae Gane (1 februarie 1838–16 aprilie*

⁴ A. C. Condrea, pseudonim al lui Aurel Morariu; vezi Nicolae Cârlan, *Aurel Morariu. Notății biobibliografice*, în volumul Aurel Morariu, *Bucovina: 1774–1914*, Suceava, Editura Lidana, 2012, p. 10.

1916), evocare (I, nr. 3, 1 mai 1916, p. 65–67); Iorgu G. Toma-Corduneanu, *Orfelinatul nostru*, dare de seamă, I, nr. 3, 1 mai 1916, p. 68–70; A. C. Condrea, *Un profesor austriac despre etnografia Bucovinei* (III), studiu (I, nr. 3, 1 mai 1916, p. 70–74); P. Ogor, *O pată pe Universitatea din Cernăuți*, articol de atitudine (I, nr. 4, 15 mai 1916, p. 86–88); I. E. Torouțiu, *V. Huțan, Din Țara Fagilor*, cronică literară (I, nr. 4, 15 mai 1916, p. 91–93); Iorgu G. Toma-Corduneanu, *Penetrațiunea germană în România*. Cu prilejul apariției studiului *Germania în România* de Marcel Bibiri-Sturia, București, 1916, cronică (I, nr. 4, 15 mai 1916, p. 93–97); I.G.T.-C., *O ispravă frumoasă*, cronică (I, nr. 4, 15 mai 1916, p. 97–98); D. Marmeliuc, *Noii academicieni: G. Coșbuc și I. Lupaș*, prezentare/medalioane (I, nr. 5, 1 iunie 1916, p. 113–115); A. C. Condrea, *Discursul de recepție rostit la Academiei de D. Dr. Iancu I. Nistor*, cronică (I, nr. 5, 1 iunie 1916, p. 116–117); Apostol D. Culea, *Cum ne cunosc savanții Apusului*, studiu statistic (I, nr. 5, 1 iunie 1916, p. 117–118); V. Oprea, *Introducerea limbei românești ca obiect obligatoriu în școlile secundare din Bucovina*, articol de atitudine (I, nr. 5, 1 iunie 1916, p. 118–119); *Orfelinatul românilor bucovineni*, completare la darea de seamă din numărul 3, articol nesemnat (I, nr. 5, 1 iunie 1916, p. 121–122); N. Luca, *Impresii de la audiția muzicală „Damnațiunea lui Faust” de H. Berlioz*, cronică (I, nr. 5, 1 iunie 1916, p. 122–124); I. E. Torouțiu, *Din trecutul Cernăuților*, studiu statistic (I, nr. 6, 15 iunie 1916, p. 136–139); Dr. Aurel Morariu, *Economistul român Marțianu despre germanii în România*, studiu (I, nr. 6, 15 iunie 1916, p. 140–143); Grigore Lazăr, *Încă unul... † Vichentie Pentiuc*, evocare (I, nr. 6, 15 iunie 1916, p. 144–146); D. N. C., *O societate venită la timp*, prezentarea Societății pentru Educațiunea Cetățenească, având drept scop „regenerarea poporului și a claselor conducătoare” (I, nr. 6, 15 iunie 1916, p. 146–149); Dr. Ovid Țopa, *14 iulie*. Cu ocazia sărbătoarei franceze „Luarea Bastiliei”, articol de atitudine (I, nr. 7, 1 iulie 1916, p. 161–164); Petronius, *Salonul oficial*, cronică (I, nr. 7, 1 iulie 1916, p. 164–166); D. Marmeliuc, „*Șesuri natale*” de Nichifor Crainic, cronică literară (I, nr. 7, 1 iulie 1916, p. 166–169); Iorgu G. Toma-Corduneanu, *Ceasul României*, articol de atitudine (I, nr. 8, 15 iulie 1916, p. 184–186); I. E. Torouțiu, *Emigranții de la 1848–49 și refugiații de la 1914–16*, studiu, I, nr. 8, 15 iulie 1916, p. 189–191; Diogene, *Din factorii determinanți ai proceselor istorice*, studiu, I, nr. 8, 15 iulie 1916, p. 191–194; Iorgu G. Toma, *Cum ne cunosc frații noștri italieni*, articol de atitudine (I, nr. 8, 15 iulie 1916, p. 194–196); I. E. Torouțiu, *† Temistocle Bocancea*, necrolog, I, nr. 9, 1 august 1916, p. 208–211; Dr. Ovid Țopa, *Germanii și evreii*, studiu, I, nr. 9, 1 august 1916, p. 213–218; Iorgu G. Toma-Corduneanu, „*La a doua răsăpânte*”?, cronică literară (I, nr. 9, 1 august 1916, p. 218–219).

La rubrica permanentă *De la noi de-acasă* semnează note, știri, de obicei sub pseudonim, mai mulți autori: A.C.C., *† Minodora Stefanelli*, necrolog, I,

nr. 1, 1 aprilie 1916, p. 21–22; I.G.T.-C., *Orfelinatul românilor bucovineni*, I, nr. 1, 1 aprilie 1916, p. 22–23; I.G.T.-C., *Orfelinatul românilor bucovineni*, I, nr. 2, 15 aprilie 1916, p. 51–53; † *Teodor Tabarcea*, necrolog nesemnat, I, nr. 3, 1 mai 1916, p. 74–75; P.T., † *Dr. Epifanie Gramatovici*, I, nr. 3, 1 mai 1916, p. 75; A.C.C., grupaj de știri: [„De aproape doi ani de zile frumoasa noastră Bucovină se zbate în obezile atâtor grele opreliști...”], [„Bucovina românească și stăpânirea austriacă...”], [„În gimnazii și licee băieții mai vârstnici nu fac decât aproape exclusiv instrucție militară”], [„Dar străinii și dintre ei chiar bunii patrioți austriaci...”], I, nr. 4, 15 mai 1916, p. 100–101; A.C.C., [„Noua și viguroasă ofensivă rusească...”], I, nr. 5, 1 iunie 1916, p. 124–124; Ramvill, [„Vestita Universitate germano-semită din Cernăuți...”], I, nr. 6, 15 iunie 1916, p. 149; A.M.T., [„Bucovina, în partea ei de nord, de la Prut la vale peste apa Siretului...”], [„Surprinși de această vertiginoasă înaintare a rușilor...”], [„E totuși interesant să se știe...”], grupaj de știri, I, nr. 6, 15 iunie 1916, p. 149–150; *Orfelinatul românilor bucovineni*, dare de seamă, nesemnată, referitoare la colecte din țară, I, nr. 6, 15 iunie 1916, p. 151–152; Iorgu G. Toma-Corduneanu, *Spre frontieră; În Burdujeni; Din Bosanci; Din Suceava; Dincolo de frontieră*, grupaj de știri, I, nr. 7, 1 iulie 1916, p. 169–172; A.M., [„Din Bucovina ne vin mereu știri dureroase...”], [„Acum, după ce rușii și-au fortificat pozițiile de pe frontul din munții românești ai Bucovinei...”], I, nr. 8, 15 iulie 1916, p. 197–198; A.M., [„Peste câteva zile se împlinesc două luni de când Bucovina noastră e pentru a doua oară aproape în întregime cuprinsă de oști rusești...”], [„Revenim cu câteva date interesante asupra felului cum a fost realizată în Bucovina partea contingentată pentru această țară...”], grupaj de știri, I, nr. 9, 1 august 1916, p. 219–220.

În cadrul rubricii *Cronica literară*, *Cronica științifică* ori chiar *Cronica literară și științifică*, păstrată numai în primele trei numere, semnează: I.E.T., [Prof. N.I. Apostolescu: *Istoria literaturii române moderne. Observații critice*], I, nr. 1, 1 aprilie 1916, p. 23; I.G.T.-C., [Dr. Ilie Piticari, *Organizația serviciului sanitar în Bucovina*, în „Revista științelor medicale”, anul XII, vol. I, nr. 1], I, nr. 2, 15 aprilie 1916, p. 53; A.C.C., [Referiri la articolul prof. I. Ursu, *Tratatul României cu Tripla Alianță*, publicat în „Revista neamului”, nr. 13, din 1916], I, nr. 2, 15 aprilie 1916, p. 53; D.M., Mihail Sorbul, *Patima roșie*, comedie tragică, București, 1916, cronică literară, I, nr. 3, 1 mai 1916, p. 75–76; I.G.T.-C., *Viața morală a popoarelor și războiul european*, referiri la cartea publicată de I.C. Delaturda, I, nr. 3, 1 mai 1916, p. 76–77.

Rubrică aproape permanentă este *Spicuri din presa germană*, în cadrul căreia, cu excepția nr. 6, din 15 iunie, semnează: A.C.C., [„O telegramă din Pesta cu data de 30, publicată în ziarul «Neue Freie Presse» din 31 martie st.n.a.c. anunță...”], [„În ziarul «Pester Lloyd» nr. 89 din 29 martie st.n.a.c.

cetim...”], I, nr. 1, 1 aprilie 1916, p. 23–24; A.C.C., grupaj de informațiuni, I, nr. 2, 15 aprilie 1916, p. 54–55; A.C.C., [„Ultimul discurs al cancelarului german a stârnit multă vâlvă în lumea întreagă”], [Informațiuni din presa germană], I, nr. 3, 1 mai 1916, p. 77–80; A.G.C., [„Toată presa germană și în special cea austriacă e plină de glorificări ale colosalelor succese austriace de pe frontul italian...”], I, nr. 4, 15 mai 1916, p. 101–102; A.C.C., grupaj de informațiuni din diverse ziare germane, I, nr. 5, 1 iunie 1916, p. 125–126; A.M., [„Ziarul «Neue Freie Presse» din 6 iulie st.n.c. publică o recentă hotărâre...”], I, nr. 7, 1 iulie 1916, p. 173–174; grupaj de informațiuni din presa germană, nesemnat, I, nr. 8, 15 iulie 1916, p. 198–199; A.M., [„În timpul din urmă presa germană dă României o neobicinuită atențiune”], grupaj de informații excerptate din mai multe ziare, I, nr. 9, 1 august 1916, p. 220–223.

În toate numerele sale, „Revista Bucovinei” publică la rubrica *Bibliografie* liste cu noi apariții (în unele numere, acestea sunt bogate), unele cu mențiunea „Primim la redacție” (cărți și periodice, pentru care se dau datele complete, inclusiv prețul). De interes pentru noi sunt cărțile semnate de autori bucovineni, dar și cărțile ce privesc și Bucovina, tipărite în afara provinciei, pentru care se dau multe informații, cum este cazul lucrării elaborate de Val. Popa și N. Istrate, *Harta etnografică a pământului românesc*, 1. Transilvania; 2. Banatul; 3. Crișana; 4. Maramureșul; 5. Bucovina, 6. Basarabia; 7. Moldova; 8. Muntenia; 9. Oltenia; 10. Dobrogea, însoțită de tabele statistice privitoare la suprafață, populație, agricultură, mine, administrație și căi de comunicație (I, nr. 4, 15 mai 1916, p. 102–103).

Cu privire la cuprins, mai menționăm faptul că uneori „Revista Bucovinei” publică maxime și cugetări, ca de pildă în nr. 8, din 15 iulie 1916, p. 188 („Fii bun, milos și îngăduitor față de cei mai mici decât tine, iar față de cei mari fii mândru, hotărât și energic”; „Capul plecat sabia nu-l taie..., dar nu-l pleca atunci când ți se cere, și, când îl pleci de bună voie, bagă bine de seamă să nu treci de gradul sub care începe înjosirea”; „Istrăvitorul [risipitorul, cheltuitorul] aruncă banii ca gunoiul, sgârcitul strânge gunoiul ca banii”; „Cea mai mare zi din viață e aceea în care ai făcut cea mai mare binefacere”; „Gările cele mici sunt mândre că trenurile accelerate trebu[i]e să treacă pe dinaintea lor...”; „Cine-și cerșește dreptul său, merită să nu-l capete”).

„Revista Bucovinei” este editată cu profesionalism și apare cu un tipar îngrijit. Pe copertă, sus, sunt trecute toate datele tehnice: anul de apariție, numărul, locul, data completă a apariției, inclusiv ziua din săptămână. Sub titlu și subtitlu sunt trecute: adresa, regimul de apariție, costul unui abonament (8 lei pentru un an, 4 lei pentru șase luni, 25 de bani un exemplar). La mijloc este trecut cuprinsul numărului: numele autorului și titlul articolului, fără pagină însă, iar dedesubt este imprimată o vigneta. Jos: locul de apariție,

tipografia unde se face imprimarea, adresa acesteia și prețul exemplarului. Pe coperta a II-a se fac precizări privind condițiile de colaborare, reproducerile din materialul revistei, abonarea. Tot aici, dar nu la toate numerele: *Poșta redacției*. La unele numere, pe ultima pagină, jos, este trecută imprimarea și adresa tipografiei, iar, alteori, pe coperta a IV-a, la mijloc, în chenar, este indicată tipografia și adresa.

Materialele revistei sunt delimitate, invariabil, printr-o vigneta: semnul Crucii (stilizat). Uneori, după editorial, apare reprodus câte un desen. La numărul 5, din 1 iunie 1916, desenul reprezintă o gospodărie românească tradițională, cu poartă impozantă, de tip maramureșean (p. 111). La numărul 7, din 1 iulie 1916, desenul reprezintă un peisaj, în chenar, la mijlocul căruia se află o frumoasă troiță, tot în stilul celor din Maramureș (p. 159).

„Revista Bucovinei” face publicitate numai pentru Orfelinatul românilor din Bucovina.

Pentru utilizatorii interesați, facem mențiunea că o colecție completă a periodicului de care ne ocupăm se află la Biblioteca Academiei Române din București, sub cota P I 4 382. Colecția folosită de noi în operațiunea de facsimilare, cuprinzând, de asemenea, toate numerele, provine din Biblioteca Centrală a societăților „Școala Română” și „Casa Națională” din Suceava și se află astăzi la Biblioteca Bucovinei „I. G. Sbiera”.

Spre deosebire de publicația omonimă din perioada 1942–1945, „Revista Bucovinei” se bucură de atenție, având câteva articole⁵ în lucrările noastre de referință.

Articolul nostru bibliografic, de interes pentru o largă categorie de utilizatori, apare – atât cât ni s-a dat voie s-o facem – în preajma centenarului Marii Uniri, fiind însoțit de un documentar ce ne îndeamnă la reflecție pe o temă de actualitate stringentă: unirea tuturor eforturilor creatoare ale națiunii noastre în jurul proiectelor fundamentale de emancipare a țării și nu risipirea strănie a acestora.

⁵ Emil Satco, Ioan Pînzar, *Dicționar de literatură Bucovina*, Suceava, Biblioteca Bucovinei „I. G. Sbiera”, 1993, p. 191; I. Hangiu, *Dicționarul presei literare românești 1790–1990*, Ediția a II-a, revizuită și completată, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996, p. 363. „Revista Bucovinei”, Cernăuți, ianuarie 1942 – Timișoara, februarie 1945, este menționată numai la Suceava de Emil Satco și Ioan Pînzar în lucrarea citată mai sus, p. 191. La fel ca periodicul omonim din perioada 1942–1945, această publicație se bucură în Bucovina de un instrument de lucru folositor: „*Revista Bucovinei*”, *București, 1916; Cernăuți–Timișoara, 1942–1945. Bibliografie*, Studiu introductiv și notă asupra ediției: dr. Vasile I. Schipor, Bibliografie, indice de nume și album: dr. Alis E. Niculică, Suceava, Editura „George Tofan”, Colecția „Enciclopedia Bucovinei în studii și monografii” (40), Seria „Instrumente de lucru” (1), MMXV.

ANUL I. No. 1. BUCUREȘTI Vineri, 1 April 1916

REVISTA BUCOVINEI

Culturală — Politică — Economică — Literară

56

Revista și Administrația BUCUREȘTI 14, Pașajul Român, 14	Parare de doua ori pe luna Sub îndrumarea unui comitet	ABONAMENTUL: Pe an . . . 8 lei 6 luni . . . 4 1 exemplar de probă
--	--	--

CUPRINSUL:

I. G. Toma-Corduneanu. Rostul nostru
V. Holan. Copii răzilei (versuri)
D. Moraviciu. O. Goga, Cănece fără țară
A. C. Candrea. Un profesor austriac despre etnografia
Bucovinei
M. Oltescu. Bucovina (versuri)
I. E. Torouțiu. Supuși și subjugai
I. G. Toma-Corduneanu. Justiție austriacă
Dela noi de-oculă. † Minodora Stăfăneli de A. C. C. — Orfe-
bratul Rostului Bucovinei de I. G. T. C.
Cronica Literară. N. I. Apostolescu: laiora literară
române moderne de I. E. T.

Spicuri din presă germană. — Bibliografie.

BUCUREȘTI
TIPOGRAFIA BUCOVINA, I. E. TOROUȚIU
14 Pașajul Român 14

Exemplarul 25 bani

4

REVISTA BUCOVINEI

4

Autori cari doresc să li se facă dări de sumă sau să li se anuleze lucrările, sunt rugați să ne trimită câte un exemplar.

Reproducerea din "Revista Bucovinei" se permite, cu în-
carea izvoarelor.

Cine primește numărul întâi și-l reține, se consideră abonată.

Comunicați la timp orice schimbare de adresă la Administrație.

Abonamentul se achită anticipat.

ANUL I. No. 1. BUCUREȘTI Vineri, 1 Aprilie 1916.

REVISTA BUCOVINEI

Culturală — Politică — Economică — Literară

ROSTUL NOSTRU

Bucovina, ca noțiune geografică, cea mai mică parte de pământ românesc înstrăinat, este atât prin rolul ce l-a jucat în istoria vremilor de mult apuse, cât și prin dureroasele suferințe ce le îndură astăzi, poate cel mai scump colț din patrimoniul neamului nostru.

Aici descăleacă primii întemeietori ai principatului Moldovei, aici trăind, luptând și murind, prin sute de ani, urmașii lor, Bucovina este leagănul a-celui element românesc, războinic și viteaz, care erau vechii Moldoveni. Ruinele amenințătoare ale cetății dela Suceava sunt mărturia gloriei de odinioară, prin freazăl Codrului Cozminului vorbes-te vitejia străbună, iar elviaia marilor cititori o dovedesc atâtea străvechi mănăstiri și biserici așezate în strălucit ei cuprins.

Străns legată prin trecutul ei de primele începuturi ale existenței ca stat a vechiului principat moldovenesc, înengunchiată și umilită la 1774, cu-tropită apoi, cu îngăduirea criminală a unei stăpâ-niri nouă totdeauna dușmănoasă de către cele mai rele elemente ale atător semînții, străine, Bucovina, care sângerează azi din mii de răni deschise, ar fi trebuit să fie totdeauna obiectul tuturor sollicitudinilor Patriei-mume.

Cu toate acestea, ruptă cu 142 de ani în urma de la sinul acesteia, ea a căzut în parăgine și s'a veștezit cum se veștezește o floare ruptă de pe co-

4

REVISTA BUCOVINEI

4

torul ei. Târziu de tot după fatala deslăpire, la o epocă, în care intelectualitatea era înghițită aproape cu desăvârșire de valurile străinismului și numai pătura de jos a populației, inconștientă și ea, mai ținea la graiul strămoșesc și la străvechile datini, în anul 1848, când se abată și asupra țărilor românești duhul libertății și al trezirii conștiinței naționale, care sufla din Franța liberatoare, se înfrăpăra, întâmplător, primele legături sufletești între Românii bucovineni și frații lor de dincoace, legături vremelnice, care totuși continuau a dăina, afirmându-se, mulțămia îndeecebi activității rodnice și neobosite a Apostolului dela Valeni, din ce în ce mai tare, până în zilele noastre.

Dar cum la această operă tardivă de mântuire și înălțare a Românilor bucovineni n'a participat, ca factor hotărâtor, Tăra Românească, în deplină conștiință a urmării unui scop bine determinat și a împlinirii unei datorii impuse de exigentele unor vremuri care trebuiau să vie, și cum noi, cei de dincolo, sau stăteam indiferenți în fața chestiunilor naționale, sau ni consumam energiile în lupte sterile de partid, lipsa de perspectivă aici și lipsa de înțelegere a rostului vremii la noi au avut drept urmare firească nepregătirea sufletescă a tuturor pentru întâmpinarea marelui ceas, care ne-a surprins cu ochii închiși, cum Mântuitorul a surprins pe feciorele biblice cu candelile stânse.

Relațiunile noastre cu frații de dincoace, întemiate mai mult pe simpatii artificiale nutrită decât pe cunoașterea temeinică a sufletelor noastre, a nevoilor, de care erau zbuciumate, a nădejiilor și aspirațiilor, care înmugureau în ele, relațiunile acesteia, lipsite de puterea seriozității convingătoare și de farmecul sincerității adevărat frățești, și-au trădat insuficiența tocmai când ar fi trebuit să-și probeze vitalitatea lor, iar noi ne-am simțit în mijlocul fraților aproape străini și în mare parte neînțeleși.

REVISTA BUCOVINEI

3

Răul acesta n'a dispărut cu totul nici până azi, vina însă este acum numai a noastră, fiindcă n'am făcut aproape nimic pentru înlăturarea lui. Zicem aproape nimic, fiindcă ceva totuși s'a făcut: s'a scris și se scrie, și scrisul acesta a fost de multe ori bun și mai totdeauna folositor, dar cum el era răzleț, incoherent și lipsit de continuitate, nu putea să fie privit ca o manifestare colectivă a sentimentelor, ca o expunere autorizată a velleilor și credințelor noastre ale tuturor. Lipsită de duhul unității consolidate și al strânsei solidarități, activitatea noastră de până acum n'a obținut și nici nu putea să obțină succesele dorite.

Această stare de lucruri nu putea să mai dăinuiească. Se impunea o strângere a rândurilor, o grupare a tuturor sub un singur drapel, în jurul idealului comun, o strânsă legătură a forțelor noastre izolate, legătură, care, mărind încrederea întemeiată pe unire, să ni dea garanția succesului desăvârșit.

Adevăratul rost al venirii noastre în Țara liberă ar rămânea în umbră, și cauza sfântă, care credem că o reprezentăm, ar fi compromisă, dacă noi n'am avea decât grija prosperității fizice și ne-am lăsa călăuzii numai de interese particulare. Veniți ca soli ai fraților la frați, noi suntem purtători sfințitei misiuni a pregătirii sufletelor unui neam pentru unul din cele mai mari și înălțătoare momente din câte le va cunoaște istoria sa, și nu înțelegem, prin urmare, a ne pune la adăpostul inconvenientelor și dificultăților misiunii noastre, căci aceasta ar însemna că, fugind de o datorie impusă aceluia, lipsim dela datoria de bună voie contractată aici.

Astăzi, când tot ce are neamul nostru mai bun și mai nobil, stă în slujba aceluiași ideal, cinstea și vrednicia nu ni pot îngădui nici nouă să rămânem în urmă. La strigatul după libertate și absolută independență al tuturor popoarelor, care ne bucu-

6

REVISTA BUCOVINEI

ră în desăvârșită măsură de aceste bunuri divine, deșteptându-se în noi simțul datoriei imperioase, noi stăm unde ni este locul și ni cunoaștem chemarea. Locul nostru e cât se poate mai în fruntea celor ce vor să frângă lanțurile ruginite ale sclaviei seculare, în care zace frumoasa Bucovina de 142 de ani, iar chemarea noastră-i să li luminăm calea spre această țintă întezită de mult, cu înclia luminii și a adevărului în mână. Drumul cel mai potrivit însă, spre a ajunge la acest țel, ni se pare că-i acesta, pe care facem astăzi primul pas.

Dând Românilor de pretutindeni această publicație, pe care am numit-o simplă și modest „Revista Bucovinei”, desfășurăm cutele unui nou drapel, sub care ne-am adunat cu toții, uniți într'un singur gând și într'o singură simțire, și intrăm, dornici de luptă și răvnitori de izbândă, în rândurile aceluia, cari nu cunosc astăzi un mai mădurosc scop al victiei, decât lupta pentru desrobirea fraților și țargirea moșiei românești până la hotarele ei naturale.

În direcția culturală, politică și economică, programul nostru se rezumă, după cele zise, în puține cuvinte.

Convinși fiind că Bucovina, patria noastră restrânsă, privită din toate punctele de vedere, e încă și astăzi puțin și, la tot cazul, insuficient cunoscută de Românii din Țara liberă, suprema noastră preocupare va fi, punând cu zel și stăruință toate puterile și cunoștințele noastre în serviciile acestei cauze, să risipim întunerecul, care mai împiedică cunoașterea amănunțită și sub toate raporturile a acestui colț de pământ înstrăinat și a problemelor de viață ale fraților noștri de-acolo.

Veniți cu gândul și nădejdea de a ne întoarce cât de curând la căminurile noastre vremelnice păstrate, în pămînt și frații noștri rămași în suferință dincolo de hotar, noi vom reprezenta și servi cauza lor, care ni este pe cât de scumpă, pe atât de bine

REVISTA BUCOVINEI

7

cunoscută, înaintea marelui lor al publicității, arătând neajunsurile, semnalând primejdii și indicând calea și mijloacele satisfacerii unora și ale combaterii și înlăturării de cu bună vreme a celorlalte, promovând astfel marea cauză națională a tuturor.

În toate aceste preocupări de ordin cultural, politic și economic noi nu vom ridica numai vâlul, care acoperă încă în parte cei 142 de ani de sclavie fizică și intelectuală, ci vom arăta, fiind cei mai în măsură a o face, în nădejdea curmării lui cu un ceas mai curând, tot calvarul suferințelor de astăzi ale fraților noștri de dincolo, și ni vom îndrepta cercetările priviri spre viitorul, care se desenează auriu pe orizontul nădejdelor noastre, pregătind terenul, în măsura puterilor, pentru punerea temeliei marelui operă de reorganizare națională.

Adânc convinși că astăzi, mai mult ca oricând, numai cea mai perfectă înțelegere și unire a tuturor poate să garanteze succesul acțiunii comune, pașii noștri vor fi călăuziți de duhul păcii între frați. Ne vom feri deci de orice ar putea să turbure bunele raporturi dintre cei ce luptă cu aceeași cinste și sinceritate pentru același singur scop și nu ne vom amesteca în certele de partid ale politicii interne.

Afară de această rezervă, care ni-o impunem din cauza situației noastre excepționale de astăzi, vom îmbrățișa cu căldură toate chestiunile de interes general, care cad în competența noastră, vom da tot concursul acțiunilor cinstite și patriotice, și vom combate cu energie toate pornirile vătămătoare intereselor țării și neamului nostru.

Aceasta ni este programul. Însușești de dorință înfaptirii lui, pașim, cetitorule, peste pragul tău, aducându-ți frățescul nostru salut.

IOSEBUT O. TOMA-CORDUNEANU

8

REVISTA BUCOVINEI

COPIL RĂZLEȚI...

*Copii răzleți ca razele pribegi
Dintr'un apus de soare însângerat,
Și fărâncate de-a firii sfântă lege,
Voi lanțul de robie ați sfărâmat —
În ochi vă joacă azi o lacrimă amară...
Copii răzleți, copii pribegi, copii fără de țară.*

*Copii pribegi, ca Magii din scriptură,
Voi cari aduceți daruri: viața toată,
Și-acel blăstăm din urmă plin de ură,
— Un glas adânc, înădușit de gloată —
Pe care-atăți viteji murind îl îngânăra...
Copii pribegi, copii răzleți, copii fără de țară.*

*Copii fără de țară, greul jug
Nu-l mai stropiți cu picături de sânge —
Dar cei rămași mereu, mereu vor plânge...
Pînă zeli aprinde-al desrobirii rug:
Să ardă stâlpii pajurilor din hotară!
Copii orfani, copii pribegi, s'aveți și voi o țară!*

V. MUȚAN

O GOGA: CÂNTECE FĂRĂ ȚARĂ

Poezia lui O. Goga până în 1913 reprezenta lupta, ce se dădea între cele două suflete dușmane, împunate în sufletul său, între direcția sănătoasă, primită în satul său din deal, în lumina largă a câmpului și răcoarea binefăcătoare a codrului și între înrămurii boimăvioasă a orașului. În poezia „Prăpastie” din volumul „Ne chiamă pământul” avem descrierea acestui sbu-

REVISTA BUCOVINEI

9

ciun, iară poezia „Agonie” din volumul „Din umbra zidurilor” ne mărturisește parcă biruința direcției a doua, a oaspeții nou „cu albe mâni, cu inima bolnavă” asupra omului „cu roștul dela țară”, biruința direcției personale Ilrice asupra accentelor puternice de luptă și revoltă din volumul întâi. Și, la dreptul vorbind, regretăm cei mai mulți această deviere, în care poetul pătimiri noastre nu putea să ajungă pe maeștrul Eminescu, din care, în urma unei vaste memorii egale cu talentul său, în mod fatal, trebuia să reproducă simțiri, idei și chiar versuri întregi.

Ultimul volum, apărut de curând, cu un nume tot așa de dureros ca și situația suferințelor, din care au ieșit aceste fierbinți picături de lacrimi, ni l-a redat însă pe Goga cel vechiu, pe poetul luptător, făcându-ne să ne cutremurăm iarăși, de astădată poate mai mult decât în 1905, la apariția primului său volum, de răsunetul acestui „glas smuls din vâetul mulțimii”.

A trebuit să vie, prin fatalitatea istorică, cel mai crâncen sbucium asupra poporului românesc de prădăre, a trebuit să se întâmple pustirea Ardealului și prefăcerea lui într-un larg cimitir, pentru ca acei

...vifor, în care urla
Și gem robile de vecuri,

să se năpustească iarăși în versuri atât de dureroase:

Eu sunt un om fără de țară,
Un strop de foc purtat de vânt,
Un rob rătăcit scăpat din țară,
Cel mai sărac de pe pământ

Eu sunt oțtutul care plânge
Acolo-n satul meu din deal,
Sunt tipăit miuit în sânge
Al văduvelor din Ardeal. (Fără țară).

Din fiecare vers, din fiecare cuvânt simțim cum se desface durerea oboșită în fața neputinței unei țări, de a-și realiza mai curând idealul său, frământarea surdă a unui suflet de poet din primele zile, când au început a se lupta „viteji fără nume din tabere nemțești” până în momentul când își „recitește aceste pagini întințate, înainte de a le da la tipar”.

REVISTA BUCOVINEI

11

din plîsul covoarelor, din mătaseurile hainelor, din „parfumuri și surâsuri”. Vedenia cu „patruzece de rane”, ce-și

...mişcă plin de sânge
Fiorosul cap de moart,
(Bal în Palat)

nu aduce pe nimeni la realitate. În loc de bătaia cu tunul — bătaie de flori cu conducte de carnaval. Și-atunci desperarea-și lasă valul său negru peste filia lui: Ar voi să fie orbul, pe care-l compătimim de atâtea ori, pentru a nu vedea

...în drum sălbatică orgie
Din biata noastră țară neutră. (Unui orb).

Durerea lui se asamnă cu sbuciumul unui lup bătrân, ce hăulește prin codri, căci:

Etern pribeag al câmpurilor moarte...
Tu, numai tu, neîmblânzită fiară,
Ce-ți strigi postel, patina flămândă,
Să-n prigonirea câinilor la pământ
Și plimbi prin codri ura solitară,
Tu înțelegi un suflet fără țară... (Lupul)

Un firicel de busuioi, uitat de prețul la Boboteaza, îl umple de atâtea melancolie după zilele trăite, căci poate să nu se mai întoarcă:

În strălucim chiot, care strigă țară,
Lângă mine-alături mi te ăroșei,
Floare cufioasă, floare dela țară,
Ce cântăram oare noi la București?... (Boboteaza).

Totuși și în sbuciumul acesta al îndoielei câte-o slabă rază de speranță, că

...Uraganul care-n goană azi pacea zărilor o frânge,
Mai poate trece pela mine să-mi schimbe lacrimile-n sânge
(Lui Petru)

Îi mai adie. Și-atunci i se pare că-n umbră mai așteaptă un val
Să-și ducă clocoțu-n Ardeal. (Atunci)

10

REVISTA BUCOVINEI

Războiul începuse. „Negrele vagoane” așteptau „ciocli tainici”, cari

În ele poartă lacrimi și mustare
Și bocete și plângeri lunare
Din tragedia bielorilor cătane... (Trenurile)

duceau pe rând floarea Ardealului la îngropare. Zădarnic se răzvrătește vre-unul în gândul său:

S'ștelegând că-n clipa asta e-a isprăvit povestea crudă,
El nemiscat străpunge cerul cu ochiul lui de Prometeu
Și murmură încet în barbă:
Ardealul n-are Dumnezeu! (Apostolul)

Zădarnic așteaptă alții „bolnavi ce-n frigurile morții văd un chip de dorobanș”, să le vie scăparea de aici! E hotărât că „pajura cu două capete” să înghită tot ce Ardealul a avut mai înfloritor:

În negru-galbenu ochiul sorții
Ti-a prins stindardul fără spor,
Căci galbeni ni-s la față morții
Și neagră-i jalea în urma lor
(Pajurei cu două capete)

Poetul se zbuciumă între dragostea de glia moștenită și credința unui ideal, care-l chiamă în altă parte, în altă oaste. Și într-o bună zi, luând cu sine portretul părintelui său, care-l ruga tainic să-l lase, se simulează

Din oceanul plin de lacrimi și din pădurea de blesteme
Din patina întinșată ce urlă, chiole și geme,
Din plânsul românesc ce-aude nemilosivul cer de vară (Apostolul),

și vine la București. Acea plângă la fiecare poartă, durerea morților uitați, glasul său răsună însă în pustiu. Tipuri ca neutralul cu sufletul ca „o goală, jalnică chilie”, ca scriitorul vândut, intereselor dușmanilor noștri — la ce-a mai descriptat oare mortul, pe care-l producea odinioară atât de frumos? — în contrast cu bietul mucenic, vecinic neîndreptățit, al satelor noastre care caică cu atâtea sfială prin luxul, susținut din sudoarea lui, al Capitalei desfrânate. Îi amărește sufletul pe zi ce merge. În loc de hora morții în scoteștea magică a sabiilor — bal la palat în atmosfera de mopeala, ce se răspândește din lumina candelabrelor,

12

REVISTA BUCOVINEI

Și cu această înțărare de nădejde în suflet ridică, ca un profet din alte vremuri, supremul strigăt către această țară:

Veniți români! Porniți-vă spre munte!
V'arată drumul morții din morminte.
Să nu uitați a vecurilor carte,
Veniți, veniți!... Căci adevărul zice vouă:
Ori vă mutați hotarul mai departe
Ori veți muri cu trupul frânt în două!
(Latinitatea strigă din tranșee)

Atâtea dureroasă frământare între îndoiala prezentului și așteptarea viitorului nesigur nu s'a turnat în nici un stih românesc de până acum. Criticii de profesie pot număra silabele, pot cerceta rimele, pot măsura valoarea acestor poezii după repetările de cuvinte și locuțiuni, destul de dese, dacă considerăm întreaga operă poetică a lui O. Goga, pot cântări greutatea lor pe cumpăna artei fără tendință, pot numi chiar unii dintre acești stropi de sânge al unui suflet îndurerat de pribeag declamațiuni retorice... Un lucru rămâne stabil: Cât timp fiecare vers din acest volum smulge din realitatea unei dureri, evocă în sufletul nostru acea emoție ce se desprinde din strigățul sbucium ce l-a dat naștere, poezia este *vor înfrîn în istoria literaturii noastre ca un trist monument al frigurilor groaznice, prin care trece sufletul întregului nostru neam, care poate să se întrebe cu poezia:*

Căci cine-mi spune mie ce vom avea noi mâine:
Doi ochi ce răs în soare, ori doi ochi care plâng? (Poveste).

D. MARKELIDU

✱

UN PROFESOR AUSTRIAC DESPRE
ETNOGRAFIA BUCOVINEI

I.

Fostul profesor de istorie dela universitatea din Cernăuți, Dr. Raimund Friedrich Kindl — acum trecut la universitatea din Graz — discută chestiunea etnografică a Bucovinei într-un articol intitulat „Die ethnographische Zusammensetzung der Bevölke-

zung der Bukovina”, și publicat în numărul de August 1915 al revistei germane *Dr. A. Petermanns Mitteilungen aus Justus Perthes' Geographischer Anstalt*, pe care o edită profesorul Paul Langhans. Deși s'a scris mult despre această chestiune și mai ales în timpul din urmă, cu competiția și cunoștința de cauză, credem totuși că e bine să ne ocupăm puțin de acest articol al prof. Kaindl. Facem acest lucru, nu atât pentru a produce anume rezultate nouă, de pe urma unor cercetări științifice, și a-l combate cu acestea pe autorul articolului citat, ci mai mult pentru a arăta cum pe de-o parte știința germană, austera știința a unei harnice nații, e aservită unor nenorocite propagande politice, pe de altă parte cum adevărații învățați germani, dar și diletanți ca d-l Kaindl, mereu stărue în pormirea acelor patimi, acelei trufii sterpe și lipsite de orice simț de dreptate, pe care am văzut-o manifestându-se la poporul german, mai ales din ziua izbucnirii acestui război.

La alcătuirea studiului său, d-l Kaindl se folosește de publicația oficială a rezultatului obținut cu prilejul ultimului recensământ, săvârșit în Austria la 31 Decembrie 1910, și după cum arată titlul articolului citat, cadrul expunerilor era să fie restrâns la stabilirea numărului, a caracterului național și a cantității diferitelor unități etnice, precum și a porțiunii de teritoriu bucovinean ce se găsește în stăpânirea fiecăreia din ele. Stabilim acest lucru, pentru că în expunerile d-lui Kaindl urmează a fi întreprinse — s'ar părea că cu scop de lămurire — anume considerațiuni, pornite dintr-o vădită dușmănie, ce ni-o poartă nouă Românii, acest profesor german, ce-a trăit atâta timp pe pământul românesc al Bucovinei.

Înainte de a trece la discutarea amănunților articolului citat, facem o foarte sumară critică legiurii, după care se face în Austria numărarea po-

pulații. Încă la 1910 s'a făcut recensământul în Austria — vorbim aici de Cisilevania, de partea austriacă a statului austro-ungar — după principiile unei legi din 29 Martie 1869, foia legilor imperiale No. 67, și ale unei ordinațiuni a fostului ministru austriac Teofil. Cetind legea din 1869, numită *„Gesetz über die Volkszählung”* — lege asupra numărării poporului, — imediat te învestește de inconștiența textului și, Căci în art. 1 ea vorbește despre numărarea *populorilor* Austriei — *„Volkszählungen”* —, iar în art. 2 despre numărarea *populațiilor* — *„Bevölkerungszählung”*. Și cum desigur un jurist, dar mai ales un legiuitor, trebuie să fie exact în alegerea termenilor întrebunțați, ar părea curios că în cercurile conducătoare ale Austriei — acolo unde chestiunea politică a populației a fost discutată mai mult decât oriunde — să se fi trecut cu vederea, sau chiar să nu se fi știut, că *poporul* e o strânsă unitate, rezultat firesc al unei îndelungate desvoltări istorice, tar că *populațiile* nu poate să însemne, decât mulțimea de indivizi adunați incidental într'un anume loc și timp. Decât din cele ce vor urma se va vedea, că nu neștiință sau nebagare de seamă au produs aceste, în aparentă nelămurite, inexactități stilistice în textul legii de care vorbim.

În Germania, stat național unitar, în care cu drept cuvânt s'ar putea vorbi despre o numărare a *poporului*, publicațiile oficiale ale serviciului statistic central din Berlin se dau sub titlul *„Bevölkerungsstatistik”* — statistică a populațiilor. În acest stat aproape curat german se face numărarea populațiilor, în special dela 1900 încocoze, avându-se în vedere anume considerațiuni de politică internă, de politică a populației. Germanii, covârșitori ca număr, vroiau să știe câți Lituani, Poloni, Mazuri, Cehi, Valoni, Olandezi, Danezi, etc., locuiesc în cuprinsul statelor germane federate, pentru ca având cunoș-

1) Vezi Prof. Dr. Heinrich Bleicher, Statistik I, Sammlung Göschen No. 746, pag. 89 etc.

tințe exacte în direcția acestă, să ia la timp toate măsurile potrivite intereselor lor germane.

Altfel se prezintă lucrurile în Austria. Acest stat poliglot, această jumătate împietrită a statului austro-ungar, fiind surprinsă de vremurile trezirii conștiințelor naționale înainte de a-și fi realizat programa, sintetizată atât de exact prin cuvintele lui von Gebler, fost sfetnic al împăratului Maria Theresia, și care zicea că: *statul trebuie să lîndă a deveni cu vremea un singur popor* ¹⁾, nu putea decât să persiste pe lângă ibrida sa concepțiune, și stăruind cu perseverența reacționarului, dușman chiar și al celei mai înfrunse evoluțiuni, nu numai să nu recunoască de drept, și mai ales de fapt, existența popoarelor sale ca unități naționale, ci întemeiat pe legea din 1869 să dea în vileag ordinațiunea lui Taaffe.

Această ordinațiune, numită *„Verordnung über die Vornahme der Volkszählung”*, și care are menirea să pue în practică principiile legii din 1869, stabilește că pentru toți cetățenii austriaci este a se înregistra la numărare, pe lângă altele amănute personale, numai o așa numită *limbă de conversație* — *„Umgangssprache”* —, înțelegându-se prin această noțiune de specifică pătundere politică austriacă, limba de care individul chestionat se folosește în deobște. Între cele nouă limbi, pe cari — începând cu cea germană — în chip taxativ le enunță ordinațiunea lui Taaffe, e amintită și o limbă boemă-moravă-slovacă, noțiune inventată de legiuitorul austriac, pentru a nu fi necesită să recunoască într'un text legal existența limbii cehesti ²⁾. A opta *limbă de conversație* este cea românească. În alte părți

1) Vezi, Dr. A. Fiebel, Das österreichische Sprachrecht, pag. XXXIV.
2) La pătura acestui alba, care tinde să sublinieze trecuți enclavate de mai tate națională a Colăriei din Bosnia, Servia și, parte a Suediei, aminte și altele alacurii de semnativă geografică, precum și creștea amuzii de paper boem-morav — „Johann-Mikhael'sche Volkskunde” — și des Oskli până în silvile timp cea mai bătrână, dar înecăpată înfrunțată lapă.

ale lumii, să zicem mai puțin civilizate ca Austria, limba română — ca și oricare altă — o fi fiind unul din cele mai hotărâtoare caractere naționale; în Austria ea nu este nici limbă maternă, nici idiom al unei nații ce trăiește, ci un simplu mijloc de înțelegere între indivizi — probabil de *nationalität austriacă* —. Asupra altor amănute ale acestei ordinațiuni ministeriale, vom reveni în cursul discuțiunii privitoare la expunerile din articolul profesorului Kaindl. Dat fiind însă faptul, că dela 1880 încocoze — când pentru prima oară a fost aplicată ordinațiunea ministrului Taaffe — numărarea populațiilor nu s'a făcut în Austria, decât numai pentru stabilirea forțelor economice și mai ales ale celor militare, oprindu-se prin lege constatarea exactă a tăriei numerice a fiecăreia din cele 9 naționalități ale Austriei, rezultă că o încercare de a da date precize asupra etnografiei diferitelor părți ale Austriei, nu poate decât să rămână numai o încercare, cu indicații aproximative, mai mult sau mai puțin inexacte, după cum autorul acelei încercări e mai mult sau mai puțin orientat sau stăpânit de patimă.

A. C. CONDREA

BUCOVINEI*

Din clopotele tale
Cu dangat de aramă
În taină se distram
O negură de jale.

Plutește prin negrul haos,
În clipe cadente,
Convinsuri desperade
Spre tșenicii repaos.

* Notă cu prilejul apariției generale din Bucovina în care ambele staze.

*Scaldată-i toată firea
In lacrimi, ca și mine,
Văzându-ți omenirea*

*In rânduri cum tot vine,
Să-și aște prăbușirea,
Și nu știu pentru cine!?*

M. OLTESCU

SUPUȘI ȘI SUBJUGAȚI

AUSTRIO-MAGHIARII ÎN BUCOVINA ȘI SERBIA

Războiul este ultima ratio a rezolvării neînțelegerilor dintre organizațiile sociale, născute state, el este o consecință fatală a politicii de stat dintre națiunile beligerante, un desnodământ tragic în aspirațiile și tendințele popoarelor rivale și apoi vrajmagie. Războiul este înlocuirea relațiilor spirituale cu forța fizică. În clipa când goarnă și clopotele chemă la armă, înseamnă că s'au aplecat diplomații și conducătorii politici de stat se retrag și în locul condeiului și notelor lor diplomatice, vine să vorbească sabia și tunul... Și armele vorbesc cum politica de stat a statului cum să le învețe a vorbi. Prin urmare, războiul nu este decât continuarea politicii de stat, este înfrățirea politicii de stat, numai cu alte mijloace, precum spune un scriitor — Clausewitz — în scrierea sa „Despre război”.

Din felul cum un stat poartă războiul, se poate înțelege ușor care a fost politica de stat în timp de pace, oricât de misterioasă și adâncă ar fi părut atunci. Și înfrățirea după politica de stat desăvârșită în timp de pace, se poate prevedea caracterul războiului al aceluiași stat; războiul va purta timbru politic extern, în timp de pace, față de statul cu care a ajuns în conflict, și al celui intern față de națiunile pe care le stăpânește.

Puțină vreme după începutul războiului european, țipete de desperare se ridică din două țări, Europa, Bucovina și Serbia, fetele carti învinșate pe Austro-Maghiari în fața Europei culese de cruzimi și sălbătăcie.

Cei cari cunosc politica de stat internă a Austro-Maghiarilor față de națiunile supuse, dar iubitoare de libertate, și prin

urmare aiferosite peiri, cei cari au simțit politica internă de sistematică exterminare a națiunilor supuse și asuprite, însă cu tendințe de gravitare spre țara mamă, cei cari au înțeles politica externă vecinic provocatoare a Austro-Maghiarilor față de poporul sârb, aceia au primit cu groază vestea războiului Austro-Maghiarilor. Și după izbucnirea războiului s'a întâmplat ceea ce era fatal să se întâmple. Austro-Maghiarii au rămas consecenți în politica lor de exterminare față de supuși și subjugați; și războiul s'au folosit numai de alie mijloace.

Supuși — Românii din Bucovina — trăiesc în hotărâți și frați lor liberi din România. Prin urmare, acest element primejdios trebuia exterminat cu desăvârșire și cu orice mijloace, pentru a nu mai avea teamă de gândurile lui de desfacere ce subit jugul lor, și pentru că țara liberă — România — să-și lăe odală pentru totdeauna răsuflă de la un pământ, în care nici un în-țel ei n'avea să mai trăiască.

Subjugați — Sârbii — trebuiau măcelăriți, nimiciti, pentru ca frații lor — Sârbii de sub jug Austro-Maghiarilor — să nu aibă încoțor gravă și să devină buni patrioți, sau să să cadă jertfă și ei.

Felul cum au purtat Austro-Maghiarii războiul în Serbia, și felul cum s'au purtat ei cu proprii lor supuși, cu Românii din Bucovina, Rușii din Galiția, Slovaci și Croați, cu Italianii din Tirol, acest fel caracterizează pe deplin politica lor față de naționalități.

Aceiași stare îngrozitoare, aceiași cruzimi față de supuși asupriți, ca și față de subjugați.

Din Franța ne vine o statistică *) a atrocităților Austro-Maghiarilor în Serbia. În cele câteva pagini (46), cari conțin ancheta distinsului Profesor dela Universitatea din Lausanne R. — A. Reiss, în calitate de delegat criminalist, ni se prezintă cazuri de cruzimi și sălbătăcie atât de grozave, încât ni se strânge inima de durere, de înfiorare, și în mintea noastră pe auri a acestor grozăvii nu-i mai putem recunoaște ca oameni. Numai în trei cercuri (Iadar, Potserie și Matcava) Austro-Maghiarii au ucis 1253 de oameni, de diferite vârste și de ambele sexe. Împărțindu-le după vârsta victimelor, obținem cifrele următoare:

*) Studii și Documente asupra războiului: „Austro-Ungaria și felul cum au înțeles războiul în Serbia”, note luate în fața locului de un student de R. A. Reiss, Profesor la Universitatea din Lausanne, tradus de E. Vandenbrouck, diplomat de la „Revue des Hautes Etudes” (Sorbonne), librarie Armand Colin, Paris 1915.

Mai puțin de 1 an	8 23 ani	8 46 ani	8 69 ani	4
1 an	5 24	7 47	11 70	53
2 ani	6 25	7 48	13 71	5
3	13 26	12 49	19 72	5
4	6 27	13 50	63 73	1
5	10 28	14 51	15 74	7
6	9 29	4 52	28 75	12
7	8 30	29 53	23 76	1
8	6 31	9 54	31 78	2
9	1 32	10 55	33 79	9
10	5 33	4 56	29 80	1
11	5 34	3 57	13 81	1
12	17 35	19 58	42 82	1
13	7 36	48 59	15 83	1
14	17 37	7 60	79 85	1
15	16 38	13 61	12 86	1
16	28 39	7 62	24 89	1
17	30 40	31 63	8 90	4
18	39 41	8 64	16 92	1
19	33 42	7 65	36 95	2
20	24 43	2 66	5 96	28
21	29 44	4 67	6 97	1
22	8 45	13 68	14 98	1

Printre toate victimele sunt 288 femei. Numărul dispărute e de 504* (vezi op. cit. pag. 35). Aceasta este o tabelă care arată numărul victimelor nomăi din localitățile, dar câte de aceste nu se pot face în întreaga Serbia și mai ales după încheierea anchetei lui Reiss, când Austro-Maghiarii au subjugat întreaga Serbia 7 Mai e o tabelă în care se vede felul cruzimilor. După caracterul lor, ancheta stabilește următoarele categorii:

STATISTICA CHINURILOR

Din districtul Potserie, Matcava, Jadar și câteva comune.

1. Impușcați și omorâți cu tocuri de pușcă: 420. — 2. Omorâți cu baioneta sau cu pușca: 250. — 3. Zugrumați și omorâți cu cuțitul: 150. — 4. Omorâți: 305. — 5. Arși de viu: 140. — 6. Măcelăriți: 75. — 7. Măcelăriți cu pumni pusei și cu bățuri: 15. — 8. Omorâți cu pietre: 17. — 9. Spânzurați: 8. — 10. Spintecați: 8. — 11. Legați și chinuți pe loc: 70. — 12. Disparați: 117. — 13. — Luși în robie: 540. — 14. Rămăși: 95. — 15. Frațe tăiate sau rupte: 8. — 16. Piciorale tăiate sau rupte: 3. — 17. Nasuri tăiate: 38. — 18. Urechii tăiate: 44. — 19. Ochii scoși: 43. — 20.

Părți sexuale tăiate: 8. — 21. Piele tăiată, fășii, caros bucatărită păr omăi: 21. — 22. Cadavre tăiate în bucăți, bucatăle: 35. — 23. Sâmburi tăiate: 3. — 24. Femei violente: 23.

Să se noteze că aceste cruzimi ale Austro-Maghiarilor priveau numai populația civilă.

Așa au făcut Austro-Maghiarii războiul în Serbia, în țara celor subjugați, și exact așa au făcut în Bucovina — în țara celor supuși. Și în Bucovina s'a făcut o anchetă... dar... poate să nu vorbim de acea anchetă a lor. Oamenii de bună credință, dacă doresc să cunoască rezultatul altor anchete pot cei care tea unu pebează: „Martiriul Bucovinei”. Adevărat că aceasta scriere nu cuprinde nici a suta parte din cruzimile Austro-Maghiarilor în Bucovina; aceasta e ancheta noastră.

Ca să înțelegem, vom zice: nu există nici o deosebire între politica de acum și de altădată a Austro-Maghiarilor față de națiunile asuprite, în timp de pace, și măcelărit, în timp de război. Folosind numai alte mijloace, ea duce la aceeași țintă: exterminarea.

L. E. TOBACU

JUSTIȚIE AUSTRIACĂ

Presa naționalistă s'a ocupat la timpul său de faimoasa escrocherie numită „Contrabandă de aur în Bucovina”. Așupra modului practicat și nu vom insista, amintind numai că un conșorț iudeo-ve, din care făceau parte bogății Hellman, Tropp, Dische și a., obținuse dela Viena, prin mijlocirea filialii din Cernăuți a lui „Wiener Bankverein”, privilegiul de a încasa aur pentru a plăti cu el taxa de export pentru cereale din România, cumpărat înău cu el, profitând de agiu, lei românești, iar cu acești lei românești corănoase austriece, dublându-și astfel, de astădată pe sama stăpânirii, considerabila lor avere și stăbind puțea financiară a aceluia.

Dați pe mâna Tribunalului marțial, soarta lor pare hotărâtă. Prea o facuseră față de tot, lovindu-și patria în cele mai critice momente ale existenței ei, cu altă înfrățire, în una din cele mai dăbe prăși. Dreptăcia, pălămită de atâtea ori pe la judecătoria austro-ungare, părea că-și va afla makar în aceste împrejurări excepționale cuvenită rasplătă față de acea populație păzărită, care o monopolizase pentru ea.

După luni de cercetări curiozitatea celor ce așteptau re-

zuitatului acestui „senzational” proces criminal fu satisfăcută, juratele dela 15. Marie cor. aducând următoarea știre: „O telegramă din Icașii anunță că procesul acestui contrabandist s'a încheiat și că acuzații au fost achitați.” Scurt și cuprinzător, nu-i așa?

Ei bine! Vestea aceasta li va fi surprins pe mulți, pentru noi însă, cari cunoaștem sistemul practicat de justiția austriacă în distribuirea dreptății, ca s'a avut niciodată surprinzător. Sentința aceasta e una din acele sentințe, care se dau acolo în procesele judecătorești. Ea nu constituie o excepție, decât prin gravitatea împrejurărilor. Ca atât mai „convinsingătoare” vor fi toate stăruințele depuse de marii financiari acauși și de puternicii lor protectori. Alina tot.

Cu toată obinșnuița lui, cazul este însă și rămâne revoluționar, iar revolta suflătească stăruința de el decăia ni-o calmează o vechie convingere; e convingerea crescândă, că un stat, a cărui justiție a ajuns în halul de a răspândi enormele jefte de sânge ale populației creștine cu deportare, temniță și spânzurațuri și a da brevete de patriotism și bună conduită tuturor denunțanților, detractorilor, spionilor și escroacilor jidani numai pentru că aceștia sunt deștepători în finanțelor lui derute, un astfel de stat e în plină descompunere.

MOROC G. TOMA-CORDUNEANU

DE LA NOI DE-ACASA

† MINODORA STEFANELLI

Dela Cernăuți nu vine o dureroasă viață în ziua de 31 Ianuarie st. n. a. e. și-a dat obșteul sfârșit domnișoarei *Minodora Stefanelli*, secretara „Societății Doamnelor române din Bucovina”. Înconjurată de zgomotul și jalea războiului, ce băntuie acele părți ale pământului Bucovinei noastre, zdrobită de amara uitare deceptivă, ce din belșug li-le-a dat viața răpusă de durerea punerii de curând în mormânt al iubitului ei părinte—fostei arhimandrit Juvenal Stefanelli—s'a stins această credincioasă vestală a culturii românești din Bucovina, membră a unei cunoscutre și frumuse familii românești din țara noastră, domnișoare Stefanelli a trăit o viață de cinste și muncă. De la înființarea „Societății doamnelor române din Bucovina”, întâmplată acum cam 20 ani, domnișoare Stefanelli fiind aleasă secretară, a îngrijit cu devotament de toate multiplele afaceri curente ale acestei societăți culturale. Ea a fost una din inițiatoarele in-

ternatului de fetițe din Cernăuți, a unui azil pentru copii orfani de naționalitate românească și a unei școli teoretice de la Cernăuți. A fost membră în consiliile de administrație ale acestor instituții și conducătoare unui atelier de țesătoare și industrie casnică românească, precum și a unui atelier pentru fabricarea de ornate bisericice, ambele a Cernăuți. Pe la 1902-3, pe când „Gazeta Bucovinei” era condusă de cunoscutul scriitor bucovinean Mihail Teliman, d-ra Stefanelli a publicat în această gazetă o serie de articole și schițe sub pseudonimul *Mira Steil*, scelturi din primele și nitimele slabe ale numelui și pronunției ei. Pildă de virtute și dragoste de neam, d-ra Stefanelli va rămâne strâns legată de manifestările noastre culturale din ultimii ani. Fie-ă amintirea vecinică.

A. G. C.

ORFELINATUL ROMANILOR BUCOVINEI

Reținem din „Universul” Îmbucurătoare știre, că și frații noștri din Bucovina, urmând frumoasa pildă a celor din Ardeal, au luat inițiativa înființării unui Orfelinat pentru copii rămași fără sprijin părintesc pe urma războaiului, care a cerut altăca jertfă. Cel mai frumos început pentru înălțarea acestor opere de caritate l'a făcut societatea culturală „Școala Română” din Suceava, care a oferit pentru clădirea Orfelinului un loc de 1.500 metri pătrați în valoare de 15.000 coroane, din vasa ei grădina situată în unul din cele mai igienice cartiere ale orașului, și a hotărât să verse la fondul Orfelinului suma de 1000 coroane bani gata și să lăve toate celelalte societăți românești, culturale și de binefacere, precum și pe toți frații și oimeni de bine al neamului să-și dea tot concursul lor la organizarea și supraviețuirea acestui așezământ, înmăbrăndu-se o căldură, și ne punem cu atât mai mult în serviciul înălțării ei.

Necesitatea înființării unui astfel de Orfelinat în Bucovina fiind cu atât mai inexorabilă, cu cât frații noștri de-acolo au suferit, în urma diferitelor războaie și a luptelor continue ce se dau pe teritoriul acestei țelente țări, nesemnând mai mult decât cei din alte părți, salutați fericiți cu, îmbrăndu-se o căldură, și ne punem cu atât mai mult în serviciul înălțării ei.

„Revista Bucovinei” deschide deci o subscripție publică pentru mărirea fondului destinat înființării Orfelinului Românilor bucovineeni, făcând apel călduros la toți frații de peste hotare și la toți bunii Români de aici să dea obșul lor cu inimă dragă și cu mână largă.

Toate contribuțiile, care se vor publica în „Revista Bucovinei”.

vine”, se vor da sau se vor trimite prin mandat sau în mărci poștale, cu indicarea scopului, la mâna bunului nostru compatriot, a d-lui Eusebie Pașcanu, director al școlii superioare de comerț, în București, B-dul Domniei Nr. 37.

I. G. T. C.

CRONICA LITERARA

Prof. N. I. Apostolescu: „Istoria Literaturii Române Moderne”. În numărul 34 al Bibliotecii „Șteava” apărute parca întâia oară acestei istorii a literaturii, datorită aceluiași autor, iar în Nr. 45 al aceleiași bibliotecii a apărut zilele acestea parca a doua, dela începutul domniei Regelui Carol și până la 1900. Credem că ar fi fost bine dacă autorul ar fi trecut și peste primele veacului al XX-lea cu atât mai mult, cu cât dela 1900 începea s'a pro-șuș prim „Sămânțitorul” d-lui Iorga care nimeni nu schimbare, care timdea înspre o afirmare energică a individualității noastre etnice în capod-operele literare. Credem apoi că pe lângă folclorul „S. Fl. Marian” și poezii T. Robeanu, autorul ar mai fi putut aminti din Bucovina pe poetul Ștefan Bercaru și pe poezii Mihail Teliman.

De altcum cadrele înguste ale unei mici biblioteci de popularizare, cum e „Șteava”, și materialul vast al literaturii noastre scuză omisiuni de natură aceasta, și cărțile d-lui Apostolescu își îndeplinesc scopul pentru care au fost scrise.

I. R. T.

SPICIURI DIN PRESA GERMANA

O telegramă din Pesta cu date de 30, publicată în ziarul „Neue Freie Presse” din 31. Martie st. n. e. anunță, că acu călva timp în urmă episcopul catolic Dr. Johann Bernich l'a în-șințat pe ministrul de culte ungare, că biserica apăsând din Ungaria ar fi dispusă să dea toate clopotele bisericilor catolice pentru satisfacerea trebuințelor armatei. Ministrul de culte l'a comunicat apoi numitului episcop, că lucrările pentru reînălțarea clopoteilor au progresat în așa măsură, încât comanda miștură va începe în curând executarea acestor rechițișuri, plătiind câte 4 cor. de chilogram. În o circulară a sa episcopul îi provoacă pe toți preoții dieceșei sale, să copieze toate inscrip-

țiile și inscripțiile clopoteilor și să le păstreze în arhivele bisericilor, apoi să lămurască poporul asupra necesității absolute a acestor rechițișuri, arătând credincioșilor catolici că cu banii primii se vor putea cumpăra alte clopote după încheierea păcii. Cunoaștând însă, în care acești rechițișuri s'au făcut și la noi în Bucovina, nu le prea credem exacte așezându-le acestei telegrami, cu privire la oferta episcopului și celăruia de bună voință a clopoteilor.

În ziarul „Pester Lloyd” Nr. 89 din 29. Martie st. n. a. e. cetim despre conferința Alianților din Paris: „E de mirare cum reprezentanții Quadruplei au reușit să găsească soluții în numai două zile = 27 și 28. Martie st. n. e. = pentru toate acele probleme, pe care nu le-au știut deslășua timp de 20 luni. Această conferință n'a fost decât un „liut”. O unitate de acțiune în diplomație, în măsuri economice și pe diferitele fronturi ale Quadruplei e imposibilă, căci după Clauzele războiului n'e decât prăgărea politică, schimbându-se doar mijloacele. Alianții s'au indus reciproc în eroare, știindându-se mai mult asupra felului cum au putea șterge urmele înfrângerii de plână acum. Din comunicatul Agenției Havas, cu data de 29. Martie st. n. e. știm însă că: Reprezentanții Quadruplei au stabilit în această conferință deplina comunitate de vederi și solidaritate a Alianților, în vederea nupre acțiuni absolute unitare în cele trei direcții: militară, economică și diplomatică. S'a instituit un comitet permanent, care e chemat să vegheze asupra acestor interese ale Alianților, în lumina acestor = asistă firește launice = comunicări ale Alianților, expectațiilor ziarului citat se prezintă ca simple înțelepciuni de linguire a opiniei publice de acolo.

A. G. C.

BIBLIOGRAFIE

Dr. Nicolae Cothă, „Tatăl Nostru”, București 1916, editura autorului: Tipografia „Bucovina”, Pașajul Român Nr. 14, București, preț lei 0.75.

Q. Martires Flancus, „Scrisoarea către Pionii” (Despre Arta Poeziei), frațurată de Dr. Dimitrie Marmeliuc, apărută în Biblioteca „Bucovina” Nr. 29-30, Tipografia „Bucovina” Pașajul Român Nr. 14, Preț lei 0.50.

Tipografia „Bucovina”, Pașajul Român Nr. 14, București

„GLASUL BUCOVINEI” ȘI ROLUL SĂU ÎN PROMOVAREA UNIRII BUCOVINEI CU REGATUL ROMÂNIEI

ELENA LUNGOCI

Das Periodikum „Glasul Bucovinei“ und dessen Beitrag zur Förderung der Vereinigung Bukowinas mit dem Königreich Rumänien

*(Zusammenfassung)**

Das Periodikum „Glasul Bucovinei“, das in dem Zeitraum 1918 – 1940 erschienen ist, leistete einen wesentlichen Beitrag zur Vorbereitung und Verwirklichung der Vereinigung der Bukowina mit Rumänien. Der Wunsch nach Einheit wurde graduell im Periodikum erörtert. In den ersten Ausgaben, bezogen sich die Autoren auf die Auflösung der Österreichisch – Ungarischen Monarchie und, nachher, auf die Notwendigkeit, dass die Rumänen ihren Selbstbestimmungsrecht erlangen sollen. Ferner wurde die Bedeutung der Stärkung der Verbindungen zwischen den Rumänen aus der Bukowina, aus Siebenbürgen und aus Ungarn betont. Letztendlich wurde die Vereinigung der Bukowina mit Rumänien als adäquateste Zukunftslösung präsentiert. Für das Bekunden der aufgeführten Ansätze, wurden, im vorliegenden Aufsatz, Artikel aus den ersten vierzehn Ausgaben des Periodikums „Glasul Bucovinei“ aufgearbeitet. In der 14. Auflage der Zeitung „Glasul Bucovinei“ wurden ausschließlich Aspekte betreffend den „Generalkongress der Bukowina“ vom 28. November 1918 präsentiert.

Schlüsselwörter: „Galsul Bucovinei“, Auflösung der Österreichisch-Ungarischen Monarchie, Nationalrat, „Generalskongress der Bukowina“, Vereinigung der Bukowina mit Rumänien.

Desăvârșirea unității naționale a fost o problemă esențială a Regatului României la sfârșitul Primului Război Mondial. Luând în considerare realitățile politice din Imperiul Austro-Ungar, pe cele din România, precum și evoluțiile pe plan european, care erau favorabile constituirii statelor naționale și susțineau

* Traducere de Carol-Alexandru Mohr.

dreptul la autodeterminare al naționalităților, un grup de intelectuali din Bucovina și-a asumat responsabilitatea hotărârii destinului provinciei¹.

Atitudinea conciliantă a deputaților români din Parlamentul vienez² a provocat reacții la Cernăuți. Astfel că un grup de intelectuali, în fruntea căruia se afla Sextil Pușcariu, a preluat inițiativa hotărârii viitorului provinciei bucovinene. Despre acest lucru, Sextil Pușcariu avea să noteze, câțiva ani mai târziu, următoarele: „În astfel de împrejurări nu se putea ca numai noi, românii, să rămânem neactivi, așteptând să ne cadă-n gură doritul viitor”³. Fiind întrebat de Alecu Procopovici când vor începe și românii bucovineni să acționeze, Sextil Pușcariu i-a răspuns: „Acum da, vom începe”. Întâlnindu-se cu Maximilian Hacman, Pușcariu l-a întrebat și pe acesta: „Ești gata pentru orice se va întâmpla? Gata!”, i-a răspuns Hacman. Vasile Bodnărescu, vorbind cu doi dintre deputații bucovineni, i-a avertizat: „Dacă nu începeți d-voastră acțiunea pe care toată lumea o așteaptă, o voi începe eu”⁴. La întâlnirea desfășurată în casa doctorului Isidor Bodea, la 12 octombrie 1918, au participat: Sextil Pușcariu, Vasile Bodnărescu, Maximilian Hacman, Isidor Bodea, Ștefan Saghin, Vasile Gheorghiu, Vasile Marcu, Octavian Gheorghian, Cornel Homiuc, protopopul Șandru și profesorul Vitencu⁵, cărora Sextil Pușcariu le-a prezentat planul unei gazete.

Următoarea întâlnire a avut loc duminică, 13 octombrie, tot în casa lui Isidor Bodea. Cei prezenți au hotărât tipărirea unei reviste care să apară de două ori pe săptămână. La sugestia lui Vasile Bodnărescu, gazeta a primit numele de „Glasul Bucovinei”. Cei care și-au asumat misiunea de a se ocupa de redactarea ei au fost Alecu Procopovici, Radu Sbiera, Vasile Bodnărescu, Maximilian Hacman și Sextil Pușcariu. Dionisie Bejan, președintele celor mai multe societăți românești, a acceptat să fie numit redactor al foii⁶. După ce Sextil Pușcariu a citit celor prezenți proclamația care trebuia să apară pe prima pagină a ziarului și care trebuia semnată de toți cei prezenți, au fost

¹ Rodica Iașencu, *Unirea Bucovinei cu Regatul Român. Integrarea politico-administrativă* (I), în „Analele Bucovinei”, București, anul IX, nr. 1, 2002, p. 149.

² Față de propunerile discutate în ședința Parlamentului vienez, din 4/17 octombrie 1918, conform cărora toate popoarele Monarhiei se puteau organiza autonom, singurii deputați neaustrieci care au exprimat o poziție echivocă au fost reprezentanții Bucovinei. Radu Economu, *Unirea Bucovinei. 1918*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1994, p. 1.

³ Sextil Pușcariu, *Cum a luat ființă „Glasul Bucovinei”*, în vol. Ion I. Nistor, *Amintiri răzlețe din timpul unirii*, Cernăuți, Tiparul „Glasul Bucovinei”, 1938, p. 335.

⁴ *Ibidem*, p. 335.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, p. 336.

câteva persoane care au cerut ca numele lor să nu apară în ziar. Atunci, acesta li s-a adresat cu următoarele cuvinte: „Domnilor, noi am plecat cu trenul fulger spre o țintă de la care nu ne vom abate. D-voastră ați scos capul pe fereastră ca să vedeți pe unde trecem și vântul v-a luat pălăria. Acum vreți să tragem frâna de alarmă, pentru ca de dragul pălăriei să oprim trenul? Să creadă lumea că locomotiva noastră are un defect? Mai bine coborâți binișor la prima stație, întoarceți-vă și lăsați-ne pe noi să trecem înainte!”⁷.

Primul număr din „Glasul Bucovinei” a apărut pe 22 octombrie 1918 și a fost scris în întregime de Sextil Pușcariu⁸. Articolul-program, intitulat *Ce vrem?*, e datat 11 octombrie, data la care a fost scris de „pana magistrală a lui Sextil Pușcariu, într-un stil atât de limpede, atât de convingător, cum numai Sextil Pușcariu știe să scrie, convingător și impresionant mai ales, pentru că, lipsindu-se și de data aceasta de orice frazeologie de reclamă de bâlcu, autorul parcă ar fi dorit să sublinieze și mai puternic măreția actului căruia el dedica acest articol”⁹. În text se subliniază faptul că prin „Glasul Bucovinei” nu se urmărește crearea unui nou partid politic, mai ales că în „vremurile mari cari se pregătesc” cel mai important este ca românii să fie uniți, și tocmai din această necesitate de unire a intereselor românilor se naște publicația periodică „Glasul Bucovinei”¹⁰.

Periodicul „Glasul Bucovinei” apare între anii 1918 și 1940. Primele nouă numere apar sub formă de revistă, numerotarea paginilor continuând de la un număr la altul; numărul nouă se termină cu pagina 152. Începând cu numărul 10, periodicul se tipărește în format A3 și are patru pagini, pagina a patra fiind dedicată anunțurilor publicitare. De asemenea, tot din numărul 10 încep să fie publicate poezii, articole care prezintă evenimente din orașele sau din comunele bucovinene, știri din întreaga lume sau articole preluate din alte ziare din România. Publicația se tipărește la Cernăuți, la Societatea tipografică bucovineană, editor și redactor responsabil fiind Dionisie cavalier de Bejan. Începând cu numărul 10, sub titlul ziarului apare și subtitlul „organ de propagandă pentru unirea politică a tuturor românilor de pretutindeni”, iar alături este menționat directorul ziarului, Sextil Pușcariu. În perioada 22 octombrie 1918 – 19 noiembrie 1918, „Glasul Bucovinei” apare de două ori pe săptămână, iar din 24 noiembrie (numărul zece), ziarul va fi publicat zilnic.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*, p. 339.

⁹ Maximilian Hacman, *Primul sfat pentru Unire la doctorul I. Bodea*, în vol. Ion I. Nistor, *Amintiri răzlețe din timpul unirii*, Cernăuți, Tiparul „Glasul Bucovinei”, 1938, p. 157.

¹⁰ Sextil Pușcariu, *Ce vrem?*, în „Glasul Bucovinei”, anul I, nr. 1, 1918, p. 1.

Articolele publicate în primele numere din „Glasul Bucovinei” sunt anonime, abia cu numărul 9 încep să apară și primele articole semnate. Printre autorii care și-au notat numele la finalul textului se numără: Dionisie Bejan, Sextil Pușcariu, Ion Nistor, Ioan Viorescu, George Tofan, N. I. Russu, C. Usatiuc, Dimitrie Marmeliuc, George Rotică și Aurel Morariu. Prezentăm, în continuare, câteva date biografice ale unora dintre autorii enumerați.

Dionisie Bejan (1837–1923), cel care a acceptat să fie editor și redactor-șef al ziarului „Glasul Bucovinei”, s-a născut într-o familie de răzeși, în comuna Stăuceni, județul Cernăuți. A urmat cursurile primare și liceale la Cernăuți și a absolvit Institutul de Teologie. A terminat și cursurile Facultății de Drept din Viena. A devenit preot în anul 1868. În 1884 a fost numit consilier consistorial al Mitropoliei din Cernăuți, iar din 1903 avea să fie ales deputat în Dieta Bucovinei. Între anii 1896 și 1918 a fost președinte al Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina. A prezidat Adunarea Națională a românilor din Bucovina, desfășurată la 27 octombrie 1918. Tot Dionisie Bejan a fost cel care a deschis lucrările Congresului General al Bucovinei (28 noiembrie 1918), care a decis unirea Bucovinei cu România¹¹.

Sextil Pușcariu (1877–1948) s-a născut la Brașov, într-o familie de intelectuali. Școala primară și liceul le-a absolvit în Brașov, urmând mai apoi studii universitare la Facultatea de Filologie Romanică a Universității din Leipzig; a urmat specializări la Paris și Viena. În anul 1905 este ales membru corespondent al Academiei Române, iar din anul 1914 devine membru titular. La Cernăuți s-a alăturat tinerilor bucovineni de la „Junimea literară”. A fost, de asemenea, și vicepreședinte al Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina. Ca profesor la Catedra de limba și literatura română (1906–1919) și decan al Facultății de Filosofie (1918–1919), Sextil Pușcariu a descoperit numeroși tineri, printre care se numără: Teodor Bălan, Nicolae Tcaciuc-Albu, Grigore Nandriș, Vasile Grecu ș.a. A desfășurat o vie activitate în vederea realizării unirii Bucovinei cu Regatul României. În calitate de secretar de stat la Externe în guvernul Bucovinei, Sextil Pușcariu a fost trimis la Iași pentru a prezenta regelui Ferdinand mulțumirile Bucovinei pentru trimiterea armatei române în provincie. Un merit incontestabil al lui Sextil Pușcariu este acela că a inițiat și condus ziarul „Glasul Bucovinei”. A avut un rol hotărâtor în proclamarea unirii necondiționate a Bucovinei cu Regatul României în cadrul Congresului General al Bucovinei din 28 noiembrie 1918. Stabilat la Cluj, în anul 1919,

¹¹ Radu Economu, *op. cit.*, p. 30.

a avut un rol important în organizarea Universității românești, fiind primul rector al acesteia. În anul 1920 a fondat Muzeul Limbii Române. Tot la Cluj a înființat revista „Daco-Romania”¹².

Constantin Berariu (1870–1929) s-a născut într-o familie de preoți. A absolvit cursurile Facultății de Drept la Universitatea din Cernăuți, iar în anul 1920 a obținut doctoratul în drept. Încă din timpul studenției, Constantin Berariu s-a afirmat ca apărător al ideii naționale. În literatură a debutat cu câteva poezii, publicate în: „Junimea literară”, „Încercări literare”, „Tribuna”, „Gazeta Bucovinei”, „Patria”, „Deșteptarea”. Timp de câțiva ani, s-a ocupat de cercetarea și valorificarea basmului popular. În anul 1904 îi apare feeria în trei acte și patru tablouri, *Făt Frumos în grădina Sfintei Vineri*, cea dintâi dramatizare a basmului românesc. A fost profesor la Universitatea din Cernăuți și, între anii 1922 și 1927, cu o perioadă scurtă de întrerupere, director al Teatrului Național din Cernăuți¹³.

Ion Nistor (1876–1962) a urmat școala primară în satul natal (Bivolărie, comuna Vicovu de Sus, districtul Rădăuți) și apoi la Rădăuți. În perioada 1889–1897, a frecventat cursurile Gimnaziului Superior de Stat din Rădăuți. A urmat cursurile Facultății de Filosofie din Cernăuți, pe care le termină în anul 1901. Din vara anului 1903 a fost profesor de istorie și geografie la Liceul din Suceava, iar din anul 1905, la Liceul Real din Cernăuți. În 1912 a devenit profesor al Universității din Cernăuți, la Catedra de istorie a Europei sud-estice. În anul 1911 este ales membru corespondent al Academiei Române, iar din 1915, membru titular. Refugiat în România din anul 1915, Ion Nistor a dus o vastă campanie națională pentru unirea Bucovinei cu România. Între anii 1919 și 1921 deține funcția de ministru al Bucovinei în guvernele de la București. A înființat, în anul 1919, Partidul Democrat al Unirii, care a fuzionat cu Partidul Național Liberal în 1923. A fost ales senator, din partea Universității din Cernăuți, în legislaturile 1920–1922 și

¹² Radu Economu, *op. cit.*, p. 29–30; Dragoș Olaru, *Sextil Pușcariu. Scrisori către Ion Nistor*, în „Glasul Bucovinei”. Revistă trimestrială de istorie și cultură, Cernăuți–București, anul I, nr. 3, 1994, p. 122; Dorina N. Rusu, *Membrii Academiei Române. 1866/2003. Dicționar*, ediția a III-a, revăzută și adăugită, cu un cuvânt-înainte de academician Eugen Simion, președintele Academiei Române, București, Editura Enciclopedică, Editura Academiei Române, 2003, p. 691–692.

¹³ Iordan Alexandru, *Constantin Berariu. Schiță biografică*, extras din revista „Junimea literară”, Cernăuți, anul XIX, nr. 1–4, ianuarie–aprilie 1930; Emil Satco, *Enciclopedia Bucovinei*, vol. I, Iași–Suceava, Editura Princeps–Biblioteca Bucovinei „I. G. Sbiera”, 2004, p. 103; Petru Grior, *Un cărturar bucovinean – Constantin Berariu*, în „Art-Emis”. Magazin literar-artistic și de opinie; accesat online (10 mai 2018) la adresa <http://www.art-emis.ro/personalitati/2560-un-carturar-bucovinean-constantin-berariu.html>.

1926–1927, iar din anul 1928, îndeplinind condițiile, a fost senator de drept. În perioada 1950–1955 a fost deținut politic, iar după ce a fost eliberat din închisoare a continuat cercetările și studiile de istorie a Bucovinei¹⁴.

Dimitrie Marmeliuc (1866–1960) a absolvit cursurile liceale la Suceava. La Universitatea din Viena a urmat cursuri de filologie clasică, obținându-și doctoratul în anul 1913. În 1919 își dă docența, iar în 1921 agregatul, fiind numit, mai apoi, profesor la Universitatea din Cernăuți. A participat la bătălia de la Mărășești, unde a fost rănit. În perioada neutralității, la București, a participat la acțiunile Federației Unioniste. A militat pentru unirea Bucovinei cu România, făcând parte din Consiliul Național Român din Cernăuți. A condus, între anii 1919 și 1923, ziarul „Glasul Bucovinei”. A fost director al Teatrului Național din Cernăuți (1925–1926), primar al orașului Cernăuți (1930–1937), profesor la Universitatea din București (1940), cercetător principal la Institutul de Lingvistică al Academiei Române (1952–1966)¹⁵.

Gavril Rotică (1881–1952) a urmat liceul în Suceava, a fost învățător la Câmpulung Moldovenesc, Cernăuți și București. A colaborat la diverse reviste literare și ziare. A susținut unirea Bucovinei cu România. A făcut parte din Consiliul Național al Unității Române, creat de Take Ionescu în anul 1918, la Paris. După unire a fost profesor de limba română la Școala Normală din Cernăuți¹⁶.

George Tofan (1880–1920) a studiat limba română, istoria și geografia la Universitatea din Cernăuți. A fost membru al societății academice „Junimea”; secretar al Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina; s-a numărat printre fondatorii publicațiilor „Junimea literară” și „Școala”; redactor la ziarul „Patria”. În anul 1914 s-a refugiat în Regatul României, iar în 1917 se află la Chișinău, acționând alături de luptătorii pentru unire Pan Halippa și Onisifor Ghibu. Revine la Cernăuți în anul 1918 și se implică în pregătirea unirii Bucovinei cu Regatul României. A fost membru al Consiliului Național Român și secretar al învățământului din Bucovina¹⁷.

Aurel Morariu (1886–1945) a urmat, la Cernăuți, liceul și Facultatea de Drept. A obținut doctoratul la Universitatea din Praga (1914). A fost ales membru al Consiliului Național Român din Bucovina în ședința din 25 noiembrie 1918. A participat la Congresul General al Bucovinei din 28 noiembrie 1918, votând unirea Bucovinei cu Patria-Mamă. Sextil Pușcariu nota în

¹⁴ Radu Economu, *op. cit.*, p. 35; Dorina N. Rusu, *op. cit.*, p. 591–592.

¹⁵ Radu Economu, *op. cit.*, p. 34; Emil Satco, *op. cit.*, p. 30.

¹⁶ Radu Economu, *op. cit.*, p. 107; Emil Satco, *Enciclopedia Bucovinei*, vol. II, Iași–Suceava, Editura Princeps–Biblioteca Bucovinei „I. G. Sbiera”, 2004, p. 323.

¹⁷ Emil Satco, *op. cit.*, p. 505–506.

memoriile sale despre Aurel Morariu următoarele: „Tăcut și răspicat la vorbă când ia cuvântul, o inimă de aur și un idealist incorigibil [...]. Din când în când, când o aștepți mai puțin, el face câte o glumă care arată că gravul nostru avocat e în suflet încă un copil ștrengar”¹⁸.

„Glasul Bucovinei”, așa cum spune și subtitlul său, a avut un rol esențial în pregătirea și înfăptuirea unirii Bucovinei cu România. La dorința de unire cu Regatul României s-a ajuns treptat, această idee fiind susținută de articolele publicate în periodic. S-a accentuat la început ideea de destrămarea Monarhiei Austro-Ungare, apoi s-a susținut necesitatea obținerii de către românii bucovineni a dreptului de a se autoguverna. Următoarea idee promovată de ziar a fost cea legată de importanța strângerii legăturilor dintre românii bucovineni cu cei din Transilvania și Ungaria. „Glasul Bucovinei” promovează, apoi, unirea Bucovinei cu România ca fiind cea mai bună cale de urmat pentru această provincie. Pentru a susține ideile enunțate mai sus, vom folosi articolele publicate în „Glasul Bucovinei”, începând cu primul număr și până la numărul 14, număr dedicat integral prezentării evenimentelor de la Congresul General al Bucovinei, din 28 noiembrie 1918.

Analizând articolele publicate în gazeta „Glasul Bucovinei”, observăm că un număr însemnat dintre acestea fac referire la dezmembrarea, prăbușirea sau stingerea Monarhiei Austro-Ungare. Mai ales în primele numere, articolele pe acest subiect ocupă un spațiu important în cadrul ziarului. Prin urmare, întrebarea cu privire la rolul acestora apare inevitabil. Care este scopul urmărit de aceste articole, care insistă pe subiectul căderii Austro-Ungariei, pe faptul că aceasta nu mai făcea parte din rândul marilor puteri europene? Evident, țelul acestor texte era acela de a arăta și de a convinge opinia publică, mai ales pe cei care încă mai credeau în refacerea Monarhiei Austro-Ungare, că finalul războiului aducea cu sine și sfârșitul dualismului austro-ungar, pierderea statutului de mare putere europeană. Acest lucru avea să îl mărturisească în memoriile sale și Sextil Pușcariu, notând că „în «Glasul Bucovinei» voiam să spulberăm mai ales ultimul rest de respect și teamă față de Austria, ultima rămășiță de admirație pentru armatele germane, pe care mulți nu voiau să le creadă încă biruite”¹⁹.

Primul articol care aduce în discuție acest subiect este publicat chiar în numărul din 22 octombrie 1918. Acesta este intitulat *Manifestul împărătesc* și aduce în prim plan proclamația împăratului Carol, *Către popoarele mele credincioase*, fiind urmat de o scurtă analiză a efectului avut de aceasta

¹⁸ *Ibidem*, p. 78; *În culisele istoriei: Bucovina necunoscută*, în <https://www.timpul.md/articol/in-culisele-istoriei-bucovina-necunoscuta-84884.html> (4 aprilie 2018).

¹⁹ Sextil Pușcariu, *op. cit.*, p. 339.

asupra națiunilor din imperiu. În ceea ce îi privește pe români, este subliniat faptul că „părerea noastră este, ca s-o spunem franc, că vremea tratativelor și a târguielilor politice în Monarhia noastră a trecut. De aceea, ne pare bine aflând că frații noștri din Ardeal și Ungaria au refuzat să stea de vorbă cu conducătorii politici ai Ungariei”²⁰.

Un alt articol pe această temă apare tot în primul număr, cu titlul *Sfârșitul dualismului*. Aici se arată că toate popoarele din Austria și-au exprimat, prin reprezentanții lor în Parlament, prin adunări și prin presă, dorința de a-și determina singure soarta, că „dualismul a fost cea mai imorală faptă în politica internă a statului austro-ungar”. Prin urmare, „pe românii din Bucovina nu îi deranjează denunțarea dualismului, dimpotrivă, e o ocazie de a căuta și mai mult strângerea legăturilor cu frații din Transilvania și Ungaria”²¹. Sub titlul *Spicuiuri*, sunt prezentate știri din presa străină care vorbesc despre situația Austro-Ungariei.

În numărul 2, A. Procopovici a publicat cel mai important articol pe această temă, cu titlul *Dumnezeu s-o ierte!*. În articol „se cânta prohodul Austriei, pe când în fruntea ei se zbătea încă împăratul din Viena”²², fiind prezentată situația imperiului la începutul prăbușirii sale. Autorul articolului notează că acum, când Austro-Ungaria se prăbușește, românii bucovineni privesc acest lucru cu satisfacția că au ajuns să vadă cu ochii lor acest lucru, iar „Glasul Bucovinei” răsună: „Dumnezeu s-o ierte!”²³.

Manifestul împăratului Carol, care însemna autodizolvarea Monarhiei Habsburgice²⁴, a determinat cărturăria românească din Bucovina să acționeze în vederea afirmării mișcării naționale românești. Ideea de unire se construiește treptat, evoluția ei fiind surprinsă în paginile ziarului „Glasul Bucovinei”. Primul pas spre realizarea unirii a fost afirmarea dorinței românilor bucovineni de a se autoguverna, aceasta fiind, de altfel, și ideea centrală din primele două numere. În numerele 1 și 2 ale periodicului „Glasul Bucovinei” nu se aduce în discuție subiectul unirii Bucovinei cu Regatul României, ci se vorbește doar despre dreptul românilor bucovineni „ca, împreună cu frații noștri din Transilvania și Ungaria, cu care ne găsim în aceeași situație, să ne plăsmuim viitorul care ne convine nouă în cadrul românismului”²⁵. Articolul-program, intitulat *Ce vrem?*, care deschide primul

²⁰ „Glasul Bucovinei”, anul I, nr. 1, 1918, p. 4.

²¹ *Ibidem*, p. 12.

²² Sextil Pușcariu, *op. cit.*, p. 339.

²³ „Glasul Bucovinei”, anul I, nr. 2, 1918, p. 20.

²⁴ Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, București, Editura Humanitas, 1991, p. 380.

²⁵ „Glasul Bucovinei”, anul I, nr. 1, 1918, p. 2.

număr, surprinde interesele românilor de la începutul lunii octombrie 1918, interese legate de dreptul bucovinenilor de a se ocârmui singuri, de a-și plăsmui singuri viitorul și, cel mai important, dreptul de a rămâne români²⁶. Se insistă pe „strângerea legăturilor cu frații români din Transilvania și Ungaria”. La finalul articolului *Fraților, suntem cu voi*, a fost prezentată manifestația națională de la Oradea, în cadrul căreia Al. Vaida-Voevod a citit proclamația prin care românii din Transilvania cereau dreptul de a-și hotărî singuri forma de stat și raportul cu celelalte națiuni, autorul afirmând că românii din Bucovina sunt uniți în cuget cu cei din Transilvania²⁷.

Numărul 2 al periodicului „Glasul Bucovinei” se deschide cu un articol prin care cititorii erau anunțați că în data de 27 octombrie va avea loc la Cernăuți, în sala Palatului Național, o adunare la care vor participa deputații români din Parlamentul vienez, foștii deputați din Dietă și primarii români. Rolul viitoarei adunări era acela de a proclama dreptul românilor din Bucovina „de a-și croi soarta”²⁸, adunarea, care se va declara constituantă, urmând a alege un consiliu național, cu rol de organ reprezentativ al românilor bucovineni, care urma să intre în legătură cu românii din Transilvania și Ungaria. Ne putem întreba de ce ideea de unire nu a fost afirmată ferm încă din primele articole ale ziarului. Acest lucru nu s-a realizat din cauza faptului că românii bucovineni priveau diferit evenimentele petrecute în România. În decursul celor patru ani de război, timp în care Bucovina a fost teatru de război, fiind ocupată, total sau parțial, în trei rânduri, de trupele rusești și apoi recucerită de forțele austro-ungare, evoluția situației politice din România a fost percepută cu mare îngrijorare de românii bucovineni, cu atât mai mult cu cât autoritățile imperiale au luat măsuri deosebit de aspre împotriva celor vinovați sau bănuți de infidelitate față de Viena²⁹. Până în anul 1916, majoritatea soldaților români și populația civilă rămăseseră loiale Austriei, pentru ca abia după intrarea României în război alături de Puterile Antantei, ideea realizării unui stat unitar a început să fie percepută cu mai multă sensibilitate și de românii din Bucovina, influențați de activitatea refugiaților bucovineni³⁰.

Articolul intitulat *27 Octomvre* deschide numărul 3 al ziarului „Glasul Bucovinei”. Acesta este primul din seria de articole care vorbește despre unirea Bucovinei cu România, idee care începe să fie afirmată ferm în paginile

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*, p. 4.

²⁸ „Glasul Bucovinei”, anul I, nr. 2, 1918, p. 17.

²⁹ Rodica Iațencu, *op. cit.*, p. 146.

³⁰ *Ibidem*, p. 147.

gazetei cernăuțene. Textul relatează pe larg desfășurarea adunării din sala Palatului Național: „Dezbrăcați de patimile mărunte ale trecutului, cu sufletele primenite de durerile anilor din urmă, cu ochii țințiți în viitor, luminați de un singur gând și încălziți de o singură dorință, fiecare din cei ce am asistat ieri la proclamarea Constituantei simțeam solemnitatea momentului”³¹. Dorința unirii tuturor românilor într-un singur stat național este izvorâtă din „ideea dreptății depline pentru fiecare națiune” și este înfăptuirea firească „a visului părinților noștri și singurul gând de mângâiere al eroilor care pentru el și-au lăsat viața pe câmpul de luptă”³². Așadar, ideea de unire cu toți românii a fost exprimată în mod clar la Adunarea din 27 octombrie 1918. Se accentuează cu deosebire solidaritatea firească ce îi leagă pe bucovineni de transilvăneni, cu care vor putea duce la îndeplinire idealul național în cadrul românismului unit³³. Se proclamă din nou integritatea Bucovinei, „Alsacia-Lorena românismului”³⁴, și se declară faptul că se vor recunoaște tuturor neamurilor conlocuitoare toate drepturile naționale, pentru ca viața lor economică, politică și culturală să se desfășoare în cele mai bune condiții.

În următorul articol, din același număr, se prezintă formarea Constituantei Bucovinei, în ziua de 27 octombrie, în timpul Adunării. După discursul lui Iancu Flondor adresat mulțimii adunate, a luat cuvântul Dorimedont Popovici, care a vorbit despre decizia Constituantei care a hotărât „unirea Bucovinei integrale cu celelalte țări românești într-un stat național independent”³⁵. Tot în cadrul Adunării Naționale s-a format un Consiliu Național, alcătuit din 50 de membri. Mulțimea adunată afară a manifestat pentru unirea tuturor românilor, a intrat apoi în sala unde se ținea ședința și a arborat steagul tricolor în fereastra Palatului Național. Adunarea Națională din 27 octombrie 1918 are o deosebită importanță pentru că aici și acum s-a afirmat pentru prima dată în public, la Cernăuți, hotărârea românilor bucovineni de a se uni, împreună cu frații lor din Transilvania și Ungaria, cu Regatul României, iar data de 27 octombrie reprezintă momentul din care încep acțiunile pentru înfăptuirea acestei decizii³⁶.

Acțiunea românilor din Bucovina se desfășoară în strânsă legătură cu activitatea românilor din Transilvania, mișcarea unionistă a ardelenilor reprezentând un reper pentru românii bucovineni. Astfel, în nenumărate

³¹ „Glasul Bucovinei”, anul I, nr. 3, 1918, p. 33.

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*, p. 34.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*, p. 35.

³⁶ Radu Economu, *op. cit.*, p. 8.

rânduri se vorbește în paginile ziarului despre faptul că bucovinenii trebuie să lucreze în același mod cu frații din Transilvania și Ungaria³⁷ sau că românii din Bucovina vor purcede spre unire în deplină solidaritate cu românii din Transilvania și Ungaria³⁸. Reține atenția, în acest sens, *Apelul răzeșimii către toți frații români din Bucovina*, care cere ca românii bucovineni să-și hotărască soarta „în strânsă legătură cu frații din Transilvania, Maramureș, Crișana și Banat”³⁹. De asemenea, în timpul Adunării Naționale din 27 octombrie 1918 s-a pus accentul pe solidaritatea firească ce îi leagă pe bucovineni de transilvăneni, „cu care trebuie să fim uniți, spre a duce la îndeplinire idealul național”⁴⁰. Aceeași idee o regăsim și în articolul intitulat *Învățăture pentru viitor din greșelile trecute*, apărut în numărul 4. Autorul își începe expunerea dând exemple de oameni politici importanți, printre care se numără și mitropolitul Andrei Șaguna, cel care și-a dat seama de legăturile care trebuiau create între românii din Transilvania și cei din Bucovina. Se subliniază, în final, că exemplul lui Șaguna este astăzi și mai actual, pentru că acum nu este vorba numai despre fuzionarea bisericii din Bucovina cu cea din Transilvania, ci este vorba despre unirea întregii populații românești din Transilvania, Ungaria și Bucovina în cadrul românismului. Relevantă este afirmația făcută de autor în încheiere: „Românii ardeleni și cei din Bucovina trebuie să meargă mână în mână de aci înainte”⁴¹. Un alt articol, care atrage atenția prin conținutul său, poartă titlul *Bucovina și pacea generală*. Autorul acestuia afirmă că pentru Bucovina sunt numai două căi de urmat: fie alipirea de Transilvania, fie alipirea de Regatul României, aceasta din urmă realizându-se în comună înțelegere cu frații din Transilvania și Ungaria⁴². Aceste afirmații susțin pe deplin faptul că proiectul de unire al românilor din Transilvania a reprezentat pentru românii din Bucovina un imbold și, în același timp, un reper în acțiunile pe care le-au întreprins pentru înfăptuirea unirii.

Un alt rol pe care și l-a asumat periodicul „Glasul Bucovinei” a fost acela de a combate revendicările ucrainenilor asupra unei părți din Bucovina. Au fost publicate numeroase articole care, prin argumente, combat pretențiile Radei Ucrainene. În numărul 2 este publicat un articol preluat din „Vossische Zeitung”. Acest articol, *Contractul secret austro-ucrain*, prezenta

³⁷ „Glasul Bucovinei”, anul I, nr. 3, 1918, p. 46.

³⁸ *Ibidem*, p. 35.

³⁹ „Glasul Bucovinei”, anul I, nr. 2, 1918, p. 22.

⁴⁰ *Ibidem*, nr. 3, p. 33.

⁴¹ *Ibidem*, nr. 4, p. 59.

⁴² *Ibidem*, nr. 3, p. 46.

faptul că Viena avusese în plan să îi vândă pe românii din Bucovina pe un milion de tone de grâu⁴³. *Ucrainismul în Bucovina* este un alt articol care combate pretențiile ucrainenilor. În text se arată că sintagma „ucrainism în Bucovina” este o creație specific austriacă pentru a șterge urmele vechilor legături ale Bucovinei cu Moldova. Mai mult, având în vedere că ucrainenii nu s-au sfiit să reclame toată Bucovina pentru ei, datorită românilor e cu atât mai mare de a nu ceda nimic, deoarece „Bucovina a fost românească în toată întinderea ei și românească trebuie să rămâie”⁴⁴. De asemenea, în *Apelul răzeșimii către toți frații români din Bucovina* se specifică faptul că aceștia se împotrivesc dorinței Ucrainei de a anexa o parte din Bucovina. Ideea de împotrivire la cerințele ucrainenilor o regăsim și în articolul *Soarta Bucovinei*, în care autorul explică faptul că acceptarea dorinței ucrainenilor de a împărți Bucovina în două părți ar fi o nesocotință și o neglijare de neiertat românilor bucovineni, ar fi un păcat pentru generația română dacă va accepta să trateze cu ucrainenii.

În *jurul Constituantei*, articol care deschide numărul 4, aduce în discuție comentariile făcute de două dintre cotidienele redactate în limba germană la Cernăuți cu privire la evenimentele desfășurate în ziua de 27 octombrie 1918 și dezmente rând pe rând informațiile publicate de cele două publicații. Ziariștii germani susțin că unii dintre românii din Bucovina ar fi nemulțumiți de modul în care s-au desfășurat activitățile din ziua de 27 octombrie 1918. Autorul articolului arată că acest lucru nu este adevărat, mai mult, nu este adevărat nici că o parte dintre deputații români bucovineni nu ar fi fost de partea românilor, deoarece cu toții au colaborat la înfăptuirea Constituantei, lucru dovedit de semnăturile acestora pe invitația la evenimentul din 27 octombrie 1918. De exemplu, deputatul socialist George Grigorovici, a cărui ideologie presupunea asumarea unui punct de vedere internaționalist, a fost de partea românilor, în cuvântarea sa acesta afirmând că „ar trebui să se întoarcă la țara-mumă și Bucovina întreagă”⁴⁵.

În numărul 5 al periodicului „Glasul Bucovinei” este prezentată întâlnirea dintre Iancu Flondor și contele Etzdorf. Acesta din urmă și-ar fi dorit ca românii și ucrainenii să cadă de acord asupra guvernării Bucovinei, pentru a le putea înmâna conducerea acesteia. Contele Etzdorf i-a făcut cunoscute lui Iancu Flondor tratativele care au avut loc sub patronajul său, între Aurel Onciul, din partea românilor, și Omelian Popovici, din partea

⁴³ *Ibidem*, nr. 2, p. 23.

⁴⁴ *Ibidem*, nr. 6, p. 91.

⁴⁵ *Ibidem*, nr. 4, p. 51.

ucrainenilor. În urma discuțiilor s-a ajuns la înțelegerea următoare: românii să guverneze părțile sudice, până la Siret, iar ucrainenii părțile din nord, până la Prut, urmând ca ținuturile dintre Prut și Siret să rămână un fel de „condominiu”⁴⁶. Iancu Flondor a afirmat că aceste tratative au fost purtate de către Aurel Onciul ca persoană particulară și nu a fost însărcinat din partea românilor pentru aceste tratative, care nu susțin punctul de vedere al românilor. Tot din articol aflăm că Flondor a adus la cunoștința contelui că românii bucovineni și-au trimis deja un agent diplomatic la Iași, cu misiunea de a cere intervenția armată a României. Conte Etdorf a declarat că până la rezolvarea situației va continua să conducă mai departe guvernarea țării⁴⁷.

Începând cu data de 27 octombrie 1918, numărul articolelor referitoare la hotărârea românilor bucovineni de a se uni cu Regatul României crește treptat, ocupând locul central în ziar. Ne atrage atenția, prin conținutul său, articolul ce poartă titlul *Perspective pentru viitor*. Autorul arată, în primul rând, că unirea tuturor românilor se face din dorința provinciilor aflate sub stăpânire străină de a intra de bunăvoie în Regatul României și nu prin anexare. În al doilea rând, autorul ține să sublinieze faptul că unirea nu se va face „de azi pe mâine”⁴⁸, ci va trebui să se țină cont de individualitatea fiecărei provincii, să se urmeze un stadiu de trecere, în care fiecare provincie să-și păstreze un fel de autonomie a sa. În acest stadiu de trecere, „mai cu seamă noi, românii din Bucovina, trebuie să căutăm legăturile cele mai strânse cu frații noștri din Transilvania și Ungaria”⁴⁹. De asemenea, românii bucovineni și ardeleni care se aflau în Moldova și Basarabia, dar și Corpul ofițeresc de voluntari români trimit o declarație ziarului „Glasul Bucovinei”, prin care își exprimă dorința lor pentru unirea cu Regatul României. Un articol important prin ideile pe care le transmite este intitulat *Mesagiul adus de d. Sextil Pușcariu Regelui românilor*, publicat pe prima pagină din numărul 10. Sextil Pușcariu, adresându-se regelui Ferdinand, îi spune că „venim ca soli ai Bucovinei și mulțămim lui Dumnezeu că ne-a învrednicit pe noi de cinstea aceasta, ca să Vă aducem inimile și sufletele Moldovenilor de peste Molna. Venim, Măria Ta, să Vă aducem vești că, în clipa când vechiul Ținut al Sucevei și Cernăuților, cu ocolul Câmpulungului și Coțmanului, au fost unite cu Țara Mamă, supt lespede din Putna, Sfântul, după o sută patruzeci și trei de ani de somn greu, turburat de visuri urâte, și-a aflat iar odihna, căci

⁴⁶ *Ibidem*, nr. 5, p. 65.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 66.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 70.

⁴⁹ *Ibidem*.

de-acuma știe că soarta fiilor săi este pusă în mâna Regelui Ferdinand, eliberatorul tuturor românilor”⁵⁰.

După Adunarea Națională din 27 octombrie 1918, sunt publicate, alături de articole care au ca temă unirea, știri din Regatul României, articole despre participarea acestuia la Primul Război Mondial, precum și articole referitoare la intrarea Diviziei a VIII-a, condusă de generalul Iacob Zadik, în Bucovina. Opinia publică este informată cu privire la declarația dată de Iacob Zadik în Cernăuți, dar și de modul în care au fost așteptate trupele române în Bucovina. Articolul intitulat *11 Noemvrie* vorbește despre intrarea armatei române în Bucovina, în ziua de 11 noiembrie 1918. Această zi este socotită de către autorul articolului drept continuarea logică a zilei de 27 octombrie și va avea, la rândul ei, o altă continuare, reprezentată de ziua cea mare a unirii, când, cu aurul munților Apuseni ai Ardealului, va fi împodobită coroana turnată din oțelul tunurilor de la Plevna⁵¹.

Ziua cea mare a unirii a fost aleasă de către participanții la cea de-a patra ședință a Consiliului Național Român, care a avut loc în data de 25 noiembrie 1918, să fie ziua de 28 noiembrie 1918⁵². În 27 noiembrie 1918, „Glasul Bucovinei” anunța această decizie a lui Iancu Flondor și a celorlalți membri participanți la ședința din 25 noiembrie de a convoca un Congres al Bucovinei pentru ziua de 28 noiembrie. În articolul publicat pe pagina a doua este redată desfășurarea evenimentelor din 25 noiembrie, precum și cuvântul rostit de Iancu Flondor. Cititorii află, astfel, că Iancu Flondor a cerut onoarea să prezinte Camerei următoarea propunere spre primire: „Consiliul Național hotărăște ca să se convoace pentru ziua de 28 Noemvrie, la orele 11, un congres al poporului din Bucovina în Sala Sinodală a Mitropoliei cu ordinea zilei: stabilirea raportului politic între țara Bucovinei și Regatul României”⁵³. Fiind întrebat de către George Grigorovici despre viitorul națiunilor minoritare din Bucovina, Iancu Flondor a afirmat că guvernul provizoriu al Bucovinei și-a asumat datoria de a se înțelege cu celelalte naționalități, dar respinge cu desăvârșire orice încercare care ar ținti la știrbirea prestigiului națiunii române⁵⁴. În vederea stabilirii unor raporturi pașnice, guvernul a inițiat înțelegeri cu polonii și evreii, cu germanii, care s-au declarat pentru unirea Bucovinei, numai cu rutenii nu s-a ajuns la o înțelegere. Radu Sbiera, secretarul de stat al Instrucției, a întărit răspunsul

⁵⁰ *Ibidem*, nr. 10, 1918, p. 1.

⁵¹ *Ibidem*, nr. 7, p. 98.

⁵² Radu Economu, *op. cit.*, p. 28.

⁵³ „Glasul Bucovinei”, anul I, nr. 12, 1918, p. 2.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 3.

lui Iancu Flondor, arătând că întreg guvernul apără drepturile tuturor naționalităților din Bucovina pentru dezvoltarea lor în marginile statului român, că în chestiunile lor culturale, toate națiunile vor trăi libere, independente, nestingherite de nimeni⁵⁵.

În paginile numărului 13, din data de 28 noiembrie, nu este publicat niciun articol referitor la evenimentele importante care se desfășurau în acea zi în capitala Bucovinei. Sunt publicate articole referitoare la starea țăranilor, de asemenea este publicată telegrama lui George Clemanceau către I. I. C. Brătianu, alături de alte știri din Cernăuți.

Numărului 14 al ziarului „Glasul Bucovinei” i-a revenit rolul de a prezenta românilor și tuturor locuitorilor din Țara Fagilor hotărârea luată de către Congresul General al Bucovinei, unirea Bucovinei cu Patria Mamă. Pe prima pagină a ziarului este publicat un articol semnat de Ion Nistor, cu titlul mare, *Cea mai mare sărbătoare a Bucovinei. Împlinirea visului de aur*, în care este consemnat faptul că, prin votul Congresului general, Bucovina a rupt lanțurile robiei austriece și s-a realipit la sânul Patriei Mame, de unde fusese ruptă⁵⁶. În continuare este redat un text semnat de Pantelimon Halippa, vicepreședintele Sfatului Țării din Basarabia, care declară că după unirea tuturor țărilor locuite de români într-un stat național unitar, urmează unirea sufletească, care trebuie să fie pusă la baza statului nostru⁵⁷. Tot pe prima pagină este publicat și articolul intitulat *Două zile mari: 27 Martie și 15 Noembrie*, în care deputatul basarabean Gr. Cazacliu afirmă că aceste zile sunt „două zile mari, zile de dreptate, zile de răsplată pentru neamul nostru; să fim, deci, cu toții demni și vrednici de aceste zile, să fim la înălțarea vremurilor”⁵⁸. Pagina a doua începe cu un articol dedicat lui Ion Grămadă și se continuă cu texte dedicate unirii, precum poezia *Hora României Mari*, scrisă de Nică Romanaș sau articolul intitulat *28/15 Noembrie 1918*. În textul din urmă se arată că osteneala înaintașilor n-a fost zadarnică, iar suferințele lor sunt răsplătite acum. „Ziua Unirii, cea mai luminoasă stea din zodia Bucovinei, va fi pentru vecie izvorul din care generațiile viitoare vor lua însuflețire, încredere și credință în neamul românesc”⁵⁹. Pe a treia pagină din ziar este prezentată desfășurarea Congresului General al Bucovinei, de la începutul și până la finalul acestuia. La Congres au luat parte 74 de membri ai Consiliului Național. Din partea germanilor au participat: Gaisdorf Rudolf,

⁵⁵ *Ibidem*, p. 3.

⁵⁶ *Ibidem*, nr. 14, 1918, p. 1.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 2.

Glondys Viktor, Hodel Adam, Kaendl Rafael, Landwehr de Pragenau Edwin, Lebouton Alois și Wolis Emil. Din delegația polonă făceau parte: Duzinkiewicz Bazly, Kaminski Emil, Kwiatkowski Stanislaus, Pospiszil Wladislaw, Zweiger Leopold, Wicentowicz Edmund. Pantelimon Halippa, Ion Pelivan, Ion Buzdugan și Grigore Cazacliu au venit din Basarabia, iar din Transilvania au participat Crișan Gheorghe, Victor Deleu și Vasile Osvadă⁶⁰. Locuitorii Bucovinei au fost informați despre deschiderea lucrărilor Congresului de către Dionisie Bejan⁶¹, care s-a adresat celor prezenți cu următoarea cuvântare: „Ilustră Adunare, Consiliul Național, singurul reprezentant legitim al voinței naționale a poporului român din Bucovina, a hotărât, în ședința sa din 25 noiembrie a.c., constituirea în Congres, care s-a întrunit astăzi, în 28 noiembrie a.c., îndeplinind dorul și aspirațiunile pe care poporul nostru le nutrește și le păzește cu vrednică sfințenie de un secol și jumătate. Întruși astăzi în acest mare lăcaș, care este și trebuie să rămână simbolul unirii în credință, în Dumnezeu și în neamul nostru, salut cu nețărmurită dragoste pe reprezentanții vitezei armate române care, la ordinul M.S. Regelui Ferdinand I, ne-a întins mâna de ajutor în clipele de cea mai grea cumpănă. Salut cu aceeași dragoste pe reprezentanții fraților noștri din Basarabia, Transilvania și Ungaria. Vă salut cu inima înduioșată pe voi, fruntașii neamului românesc din Bucovina, care ați venit cu inima însuflețită din tuspătru unghiuri ale țării ca să așezați piatra fundamentală pe care să se clădească trainic și neclintit România Mare. Implor harul ceresc și binecuvântarea dumnezeiască asupra hotărârilor ce veți lua!”⁶².

Congresul l-a ales președinte pe Iancu Flondor, care a dat citire Rezoluției de Unire (publicată în întregime în nr. 14, pagina 3), care a fost mai apoi supusă la vot și primită cu unanimitate în „aplauze nesfârșite” și într-un „entuziasm delirant”. După citirea acestei rezoluții, Ion Nistor a prezentat istoria „sforțurilor Bucovinei pentru unire”, apoi s-au anunțat la cuvânt reprezentanții celorlalte naționalități din Bucovina, care au făcut declarații similare⁶³. Ulterior, Congresul redactează o telegramă adresată Regelui Ferdinand, prin care i se aduce la cunoștință următoarele: „Congresul General al Bucovinei, care întrupează suprema putere a țării, în numele suveranității naționale, a votat astăzi, în unanimitate, unirea necondiționată și pentru vecie a Bucovinei în hotarele ei actuale cu Regatul României”⁶⁴.

⁶⁰ Ion Nistor, *op. cit.*, p. 394.

⁶¹ „Glasul Bucovinei”, anul I, nr. 14, 1918, p. 3.

⁶² Ion Nistor, *op. cit.*, p. 395.

⁶³ „Glasul Bucovinei”, anul I, nr. 14, 1918, p. 3.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 3.

Tot acum se redactează o telegramă către legațiunile statelor aliate, prin care li se aduce la cunoștință actul unirii. Citirea celor două telegrame a fost urmată de discursurile ținute de Pantelimon Halippa, vicepreședintele Sfatului Țării din Basarabia, I. Pelivan, directorul justiției basarabene și Dr. Crișan, secretarul Consiliului Național al românilor ardeleni, care și-au exprimat bucuria „pentru înalțătoria faptă a unirii”. O delegație a Congresului General al Bucovinei, condusă de Iancu Flondor, a fost aleasă pentru a prezenta în mod oficial actul unirii regelui și guvernului român, delegația părăsind Cernăuțiul chiar în seara zilei de 28 noiembrie, ajungând în următoarea zi la Iași⁶⁵. Cei prezenți la Congres s-au îndreptat, apoi, spre piața principală a orașului, piață care avea să poarte, începând din acea zi, numele de Piața Unirii, unde s-a jucat hora unirii⁶⁶. Serbarea actului înfăptuit la 28 noiembrie 1918 a continuat în capitala Bucovinei până târziu în noapte. Populației românești din Cernăuți și din împrejurimile orașului care sărbătorea unirea i s-au alăturat germanii, polonii și evreii. Toți priveau acest act cu speranța că, revenind la Patria Mamă, Bucovina va cunoaște un progres național, social și economic⁶⁷.

Ecouri ale unirii înfăptuite în ziua de 28 noiembrie 1918 se regăsesc în toate numerele ziarului „Glasul Bucovinei” publicate până la 31 decembrie 1918. După 28 noiembrie 1918, vor fi redactate articole care vorbesc despre sărbătorirea unirii în diferite orașe și comune din Bucovina, despre rolul jucat de cărturarii bucovineni în pregătirea și realizarea unirii cu Patria Mamă, despre acțiunile ardelenilor care pregăteau unirea cu Regatul României.

Prin urmare, putem afirma faptul că gazeta „Glasul Bucovinei” a jucat un rol esențial în pregătirea și înfăptuirea unirii, îndeplinindu-și menirea pentru care a fost creată de către intelectualii bucovineni în toamna anului 1918. Odată cu votarea actului din 28 noiembrie 1918, Bucovina revenea la sânul Patriei Mame, alături de celelalte provincii înstrăinate, pentru că, așa cum spunea deputatul Vasile Alboi Șandru, „nu era posibilă o Românie Mare, fără mica Bucovină”⁶⁸.

⁶⁵ Radu Economu, *op. cit.*, p. 39.

⁶⁶ „Glasul Bucovinei”, anul I, nr. 14, 1918, p. 3.

⁶⁷ Radu Economu, *op. cit.*, p. 40.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 40.

INTELECTUALI ROMÂNI BUCOVINENI PE FRONTURILE PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL. LECA MORARIU – VIAȚĂ, RĂZBOI, LITERATURĂ

ELENA PASCANIUC

Rumänische bukowiner Intellektuelle auf den Frontlinien des ersten Weltkriegs. Leca Morariu – Leben, Krieg, Literatur

*(Zusammenfassung)**

Alexandru (Leca) Morariu, einer der aktivsten Vertreter der rumänischen Kultur in der Bukowina, wurde am 13./25. Juli 1888 in Czernowitz geboren. Er war das fünfte von sieben Kindern (und zugleich der letzte Sohn) des Priesters Constantin Morariu (1854–1927). Beim Ausbruch des Ersten Weltkriegs wirkte er als Lehrer am Gymnasium in Gura Humora. Nach seinem Militärdienst in den Streitkräften Österreich-Ungarns (von Oktober 1912 bis zum 27. September 1913), freute er sich seine Freiheit wieder erlangt zu haben. Er strebte einen Lehrstuhl an dem rumänischen Gymnasium in Czernowitz an und bereitete sich für eine Promotion vor. Er bemühte sich zugleich Volksdichtungen in Zeitschriften zu veröffentlichen, arbeitete an der Druckfertigstellung seines ersten Bandes mit volkstümlichen Erzählungen (*De la noi*) und, nicht zuletzt, involvierte er sich in kulturellen und musikalischen Ereignissen.

Am 1. August 1914 wurde Leca Morariu im Krieg eingezogen und erst im Frühling des Jahres 1919 kehrte er in die Bukowina zurück. Er bekennt, dass er den Kriegsdienst nicht verweigert hat, weil er den „riesigen Willen“ hatte, den Druck, dem er durch Fahneneid unterstellt worden war, loszuwerden. Wichtig für ihn war auch seine Familie, insbesondere seinen Vater, möglichen Repressalien durch österreichische Militär- und Verwaltungsbehörden nicht auszusetzen.

Sein Kriegstagebuch spiegelt bittere und schmerzhaftige Kriegserfahrungen wieder. Er wurde drei Mal verletzt und, in 1918, von den Serben gefangen genommen. Der Tagebuchttext ist, hie und da, von Eintragungen in einzelnen Momenten, wann sich der junge Lehrer, Schriftsteller und leidenschaftliche Leser in höheren künstlerischen oder intellektuellen Sphären verführen lies, gemildert.

Das von Leca Morariu im Zeitraum 1914–1915 geführte Kriegstagebuch hat unser Interesse geweckt insbesondere durch die Beschreibung des damaligen geistigen Klimas, das unter den an die Front geschickten Rumänen herrschte. Dieses Klima hat maßgeblich

* Traducere de Carol-Alexandru Mohr.

die militärischen und, später, auch die politischen Aktionen, die 1918 zur Vereinigung der Bukowina mit Rumänien geführt haben, geprägt.

Dem zeitgenössischen Leser begegnen im Tagebuch namhafte bukowiner Gelehrte, sowie deren Unruhen, Hoffnungen und nationalen Verbrüderungsmomente in den Zeiten des wirren Kriegsdurcheinanders. Während seiner Konvaleszenz in Wiener Krankenhäuser, verzeichnet Leca Morariu Aspekte des rumänischen Kulturlebens in der Reichshauptstadt, zu deren Koryphäen Grigori Pantazi, Viorica Ursuleac, Eugen Neșciuc, Arcadie Dugan und viele andere zählten.

Schlüsselwörter: Leca Morariu, Erster Weltkrieg, Kriegstagebuch, Memoiren, bukowiner Intellektuelle, Vereinigung von 1918.

În orizontul apropiat al împlinirii unui veac de la sfârșitul Primului Război Mondial și al împlinirii centenarului Marii Uniri, bibliografia dedicată acestor momente de răscruce în istoria omenirii și a poporului român s-a îmbogățit în mod considerabil. Studiilor generale sau speciale de istorie militară, de istorie a diplomației, de istorie socio-economică, li s-au adăugat titluri de lucrări memorialistice, prin care se conturează și o istorie culturală a Marelui Război, în care accentul nu cade doar pe victorii și înfrângeri, ci și pe sentimentele, emoțiile și reprezentările soldaților despre cele trăite pe front.

Într-o scrisoare trimisă celor de-acasă înainte de a intra în focul luptelor, unul dintre soldații români bucovineni „furișă” gânduri „anarhice” ca acestea: „Ferice de cei ce au prilejul de a-și supune sufletul întregii game de senzații și emoții! Ce tragedie e în faptul că atâtea burghezi trec prin lumea aceasta fără a fi bănuît măcar de câtă intensitate a simțirilor ar fi fost capabili! De aceea, trăiască războiul, trăiască acel «ultim» adio și amintirile și tot...”¹ – gânduri puse apoi în legătură cu ideea că războiul traduce legea nașterii națiunilor. Considerat declanșator al unor energii primare, războiul apare și aici, ca să folosim termenii lui Roger Caillois, „ca un fel de principiu cosmic și fecundant”, capabil să „îi dezvăluie omului valoarea și forța celor mai subterane energii”². Cel care pleca pe front cu astfel de idei era Leca Morariu, care nutrea speranța ca una dintre consecințele războiului pornit de Imperiul Austro-Ungar să fie întoarcerea Bucovinei la Regatul României.

¹ Leca Morariu, *Opere*, vol. II, *Beletristică* (în continuare se va cita Leca Morariu, *Opere*, vol. II), ediție îngrijită, notă editorială și prefață de Liviu Papuc, Iași, Editura Tipo Moldova, 2011, p. 45.

² Roger Caillois, *Omul și sacrul*, ediția a II-a revizuită, traducere din limba franceză de Dan Petrescu, București, Editura Nemira, 2006, pp. 202, 204.

Născut la Cernăuți, la 13/25 iulie 1888, Alexandru (Leca) Morariu este al cincilea copil din cei șapte și ultimul băiat al familiei preotului Constantin Morariu (1854–1927), descendent al vîgurosului „trunchi morărean” care și-a tras seva din acțiunile culturale și de reînnoire națională promovate de mitropolitul Silvestru Morariu-Andrieuici, în Bucovina secolului al XIX-lea. Influența acestuia a fost hotărâtoare asupra urmașilor, „care aveau să contribuie la configurarea unui climat românesc ce avea să culmineze cu acțiunile ce vor duce la Unirea cu România din 1918”³.

Familia preotului Morariu a fost direct implicată în toate aceste acțiuni. Prin mobilizarea cadetului Leca Morariu în armata austriacă, rănit de mai multe ori pe câmpul de luptă, familia și-a plătit tributul de sânge în Primul Război Mondial. Prin Aurel Morariu, jurist, care a făcut parte din Consiliul Național Român al Bucovinei și a fost ales în 1919 deputat în Parlamentul României, ea a contribuit la pregătirea Unirii necondiționate din punct de vedere administrativ și politic. Primul fiu al preotului Morariu, Victor, profesor și publicist, rămas la Suceava în timpul Primului Război Mondial, a fost „punctul de contact al familiei risipite în cele patru zări: părinții în Rusia, Aurel în România, Leca pe fronturile austriece”⁴.

Reprezentant dintre cei mai activi⁵ ai culturii românești din Bucovina în perioada interbelică, la declanșarea Primului Război Mondial Leca Morariu era tânăr profesor la gimnaziul din Gura Humorului, bucuros că-și redobândise libertatea după satisfacerea stagiului militar în armata austro-ungară (octombrie 1912 – 27 septembrie 1913). Aspira la o catedră de gimnaziu românesc în Cernăuți, era preocupat de pregătirea doctoratului⁶ și

³ Liviu Papuc, *Leca Morariu. Studiu monografic*, Iași, Editura Timpul, 2004, p. 15.

⁴ *Ibidem*, p. 20.

⁵ După unire, Leca Morariu și-a asumat numeroase responsabilități publice, a fost profesor universitar (1922–1944), director al Teatrului Național din Cernăuți (1933–1935), director al Institutului de Literatură, Filologie, Istorie și Etnografie-Folclor de pe lângă Universitatea din Cernăuți (1940), președinte al Societății muzicale „Armonia”. A desfășurat și o intensă activitate jurnalistică (folosind numeroase pseudonime), a fost colaborator asiduu la diverse publicații („Junimea literară”, „Șezătoarea”, „Glasul Bucovinei”, „Revista Bucovinei”, „Gazeta Transilvaniei”, „Voința Școalei” etc.), a întemeiat și condus reviste: „Făt-Frumos” (1926–1944), Buletinul „Mihai Eminescu” (1930–1944), „Fond și formă” (1938, 1944) și Buletinul Institutului de Literatură.

⁶ După ce a absolvit cursurile Facultății de Litere și Filosofie a Universității din Cernăuți (1906–1911), Leca Morariu a început, în ianuarie 1912, pregătirea pentru doctoratul în litere, „în forma practică de universitățile austriece, a «examenelor de clausură»”. Întrerupt în anii războiului, Leca Morariu reia lucrul la teza de doctorat în noiembrie 1920. Sub îndrumarea științifică a profesorului Sextil Pușcariu, a obținut titlul de doctor la 21 iunie 1921, la Universitatea din Cluj, cu teza *Morfologia verbului predicativ român*. Informații suplimentare vezi la Liviu Papuc, *op. cit.*, pp. 40–42; 62–63.

de valorificarea folclorului în reviste, dar mai ales în volumul de povești *De la noi*⁷. Nu în ultimul rând, era implicat în variate acțiuni culturale.

Mobilizat la 1 august 1914, Leca Morariu a revenit în Bucovina la începutul anului 1919: „Abia în Vinerea Mare din anul 1919, chinuitul drumeț și amărâta cătană împărâtească austriacă a apărut în pragul casei părintești din Pătrăuți, ca un înviat din morți”⁸. În notele din carnetul zilnic ținut pe front⁹ în cei aproape cinci ani, experiența războiului, amară, dureroasă (a fost rănit de trei ori, a fost luat prizonier de sârbi în 1918), este ușor împlânzită de momentele în care profesorul se lăsa furat de preocupările sale artistice, intelectuale, de scriitor și de cititor împătimit. Perioada anilor de război nu i-a întrerupt, doar i-a încetinit „ritmul evoluției spirituale”, observa Liviu Papuc, monografistul profesorului bucovinean.

După aproape patruzeci de ani, în împrejurări la fel de triste și nedrepte, în refugiul de la Râmnicu-Vâlcea, provocat de cel de-al Doilea Război Mondial, Leca Morariu hotărăște să folosească aceste însemnări „într-o scriere de sine stătătoare, pilduitoare pentru posteritate”. Astfel, la 1 februarie 1954, notează în *Jurnal*: „Încep redactarea la *Viață*”; volumul de memorii a rămas în manuscris, neterminat¹⁰. De apariția lui s-a îngrijit, cu devotament, Liviu Papuc care prefața, în 2001, volumul *Viață. Din carnetul unui român, prizonier în*

⁷ Volum de debut al lui Leca Morariu, prin care se înscrie între reprezentanții școlii folcloristice din Bucovina, culegerea de povești *De la noi* era pregătită pentru tipar înainte de plecarea pe front a profesorului. A apărut la începutul anului 1915, cu titlul: *Dela noi. Povești bucovinene*, Suceava, 103 p., cu ilustrații realizate de Gottlieb Schmidt. În prima ediție, cartea cuprinde șase povești și s-a bucurat de aprecieri deosebite din partea lui N. Iorga, a lui Sextil Pușcariu, Alexe Procopovici, Petru Iroaie ș.a. În anul 1921, volumul a primit de la Academia Română premiul „Vasile Adamachi”. Valoarea cărții a determinat apariția ei în opt ediții, între anii 1921 și 1983; în ultimele cinci ediții, au fost adăugate și alte texte. Vezi: Leca Morariu, *De la noi. Povești, poezii și cimilituri populare*, ediție îngrijită și prefață de Petru Rezuș, București, Editura Minerva, 1983, 186 p.; Liviu Papuc, *op. cit.*, pp. 54–56; 84–89.

⁸ Petru Rezuș, *Prefață* la vol. Leca Morariu, *De la noi. Povești, poezii și cimilituri populare*, București, Editura Minerva, 1983, p. VIII.

⁹ Referiri la această preocupare apar în notele din prima perioadă de convalescență, petrecută în spitale vieneze. De exemplu, în decembrie 1914, Leca primește în spital vizita Luciei Popovici, „fiică a marelui Aurel C. Popovici,– viitoarea d-nă I. Grămadă, se zice”. La plecarea ei, notează: „Apoi iar în Sala scrisului, unde te așteaptă și carnetul notelor tale zilnice”. Leca Morariu, *Opere*, vol. II, p. 161. La 12 ianuarie 1915, cadetul Leca îi oferă „servicii de ghid părintelui Coca” prin Viena. Consemnează apoi: „Fiul sfintiei sale, Leutnant Octavian Coca, bolnav de pe front, e într-un spital din Krakow și bătrânul părinte și amic al Tatei, cu lacrimile-n ochi ascultă și iar ascultă poveștile mult-păitului cadet L. M., care-n acest fel, tot retrăindu-și patimile, își redactează carnetul de pe front”. *Ibidem*, p. 185.

¹⁰ Apud Liviu Papuc, *Prefață* la vol. Leca Morariu, *Opere*, vol. II, p. 13.

*uniforma împăratului*¹¹. Un deceniu mai târziu, scrierea a fost republicată în seria *Opera omnia*¹².

Ne-am îndreptat atenția asupra jurnalului de front al lui Leca Morariu, ținut în perioada 1914–1915, deoarece în paginile sale sunt și numeroase notații care curpind climatul spiritual întreținut de soldații români bucovineni mobilizați în armata austriacă, climat care avea să potențeze acțiunile militare și politice premergătoare unirii Bucovinei cu Regatul României, din noiembrie 1918. Cititorul contemporan poate recunoaște figuri ale intelectualității bucovinene surprinse cu frământările, speranțele, momentele lor de „înfrățire națională” din vârtoarea războiului. Din perioada petrecută de convalescentul Leca Morariu în spitalele din Viena în 1914, în prima iarnă a Marelui Război, memoriile sale oferă informații despre viața culturală a Vienei în timp de război, a comunității românești din capitala Imperiului, în care se distingeau Grigori Pantazi, Viorica Ursuleac, Eugen Neșciuc, Arcadie Dugan și mulți alții.

Declanșarea războiului l-a găsit pe Leca Morariu în casa din Pătrăuți a părintelui său, preotul Constantin Morariu. Clopotele trase în toiul nopții, „precumcă tăti catanele să plece la Cernăuți”, îl fac să conștientizeze urgența plecării, dar sună și ca o promisiune pentru patriotul român, soldat al împăratului doar cu uniforma: „clopotele, tustrele clopotele fogașene prind a bălângăni... și a răcni cumplit în liniștea și-n bezna nopții: «Clopotele lui Ștefan-Voevod»..., pentru că se-nmormântează «temnița naționalităților»... Alt gând care te fulgeră. Primul gând lămurit: Mama! Vai de ochisorii ei, și așa slăbiți!”¹³. Leca pleacă spre Cernăuți în dimineața de 1 august 1914, împreună cu I. E. Torouțiu¹⁴,

¹¹ Leca Morariu, *Viață. Din carnetul unui român, prizonier în uniforma împăratului*, ediție îngrijită și prefață de Liviu Papuc, Iași, Editura Alfa, 2001, 232 p.

¹² Leca Morariu, *Opere*, vol. II, *Beletristică*, ediție îngrijită, notă editorială și prefață de Liviu Papuc, Iași, Editura Tipo Moldova, 2011.

¹³ *Ibidem*, p. 17–18.

¹⁴ I. E. Torouțiu (17 iunie 1888, Solca, jud. Suceava – 23 noiembrie 1953, București), germanist, istoric și critic literar, folclorist, editor și director de reviste, traducător din limbile germană și greacă. Urmează liceul la Suceava (1903–1908), Facultatea de Litere și Filosofie la Universitatea din Cernăuți (1908–1910) și la Universitatea Frankfurt am Main (1911–1913). Aici, pentru o scurtă perioadă, a fost asistentul romanistului și profesorului universitar Matthias Friedwagner. În anul 1913 este profesor la Liceul „Cantemir Vodă”. În vara anului 1914, revine la Cernăuți. Fiind cetățean austriac, este mobilizat în august 1914. La sfârșitul aceluiași an, dezertează din armata austro-ungară și se refugiază în România, împreună cu Vasile Grecu și Aurel Morariu, urmând exemplul altor intelectuali români bucovineni. Se stabilește definitiv la București. Membru corespondent al Academiei Române din 26 mai 1936, exclus abuziv în 1948, repus în drepturi la 3 iulie 1990. Membru al Societății Scriitorilor Români în 1935. Proprietar al Tipografiei „Bucovina” I. E. Torouțiu, unde imprimă ziarul „Bucovina”, publicația „Revista Bucovinei” (1 aprilie – 1 august 1916)

care s-a refugiat în același an în România. În capitala provinciei, cei doi se întâlnesc cu „cadețelul” Constantin Loghin¹⁵, „gata strunit în uniformă”, care-i îndeamnă la prudență. Leca află că este repartizat la Compania a III-a de rezervă. În așteptarea uniforme, ia „hotărârea de-a cotrobăi librăriile” și de a se aproviziona „cu lectură, fie chiar și pentru campanie! Să nu-ți irosești chiar tot timpul cu... efemeridele lui Martel!”¹⁶, se încurajează singur. Iar înainte de a îmbrăca uniforma împăratului, tânărul profesor român purcede, simbolic, la o „dezbrăcare de tot austriacismul”, alegând să se cufunde în lectură, în cabinetul Societății „Junimea” – pe atunci, una dintre cele trei „oaze” din Cernăuți în care era posibilă afirmarea patriotismului românesc. Celelalte două erau cursurile profesorului universitar Sextil Pușcariu¹⁷ – la rândul său

și, împreună cu Barbu Theodorescu, tipărește revista „Floarea soarelui” (1927–1929). Tot în tipografia lui au fost tipărite mai multe lucrări realizate sub egida Academiei Române. Secretar de redacție la „Revista germaniștilor români” (1932–1935). Director al revistei „Convorbiri literare” (1939–1944). Autor a peste 44 de volume (lucrări de sociologie, culegeri de povești și cântece populare, broșuri cu traduceri religioase, volume de proză scurtă, traduceri și cercetări de literatură comparată, de istorie literară), I. E. Torouțiu rămâne în istoria literaturii române prin cele 13 volume de *Studii și documente literare* (1931–1946), un „adevărat tezaur al culturii române”. Prin testament, lasă Academiei Române biblioteca personală, precum și un bogat și valoros material documentar. Vezi: *Dicționarul general al literaturii române*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2007, p. 754–756; Dorina N. Rusu, *Membrii Academiei Române. 1866/2003. Dicționar*, ediția a III, revăzută și adăugită, cu un *Cuvânt înainte* de academician Eugen Simion, București, Editura Enciclopedică, Editura Academiei Române, 2003, p. 837.

¹⁵ Constantin Loghin (4 noiembrie 1892, Budeniț, jud. Storojineț – 23 februarie 1961, Gura-Humorului), profesor, istoric literar. Înrolat în armata austriacă în anul 1914, revine la Cernăuți la sfârșitul războiului. Profesor la Școala Reală Superioară Greco-Ortodoxă din Cernăuți (1920–1940). În anul 1944 se refugiază la Timișoara. După pensionare (1957), se stabilește la Gura-Humorului. Vicepreședinte al Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina. Membru fondator și președinte al Societății Scriitorilor Bucoveneni (1938). Autor de antologii ale scriitorilor bucovineni, de manuale pentru elevi și al unei *Gramatici a limbii române*. S-a impus în istoria literaturii române prin lucrări ca: *Istoria literaturii române din Bucovina. 1775–1918 (În legătură cu evoluția culturală și politică)*, Cernăuți, 1926; *Geschichte der rumänischen Literatur*, în colaborare cu S. Drimmer, Cernăuți, 1934 etc.

¹⁶ Leca Morariu, *Opere*, vol. II, p. 22.

¹⁷ Sextil Pușcariu (4 ianuarie 1877, Brașov – 5 mai 1948, Bran, jud. Brașov), profesor universitar, lingvist, filolog. Membru corespondent (11 aprilie 1905) și membru titular (19 mai 1914) al Academiei Române; președinte al Secțiunii Literare a Academiei Române (1929–1931). Profesor de filologie română la Universitatea din Cernăuți (1906–1918), unde i-a urmat profesorului și academicianului I. G. Sbiera. Decan al Facultății de Filologie (1914–1918). În anul 1906, Academia Română i-a încredințat sarcina de a alcătui *Dicționarul limbii române*. La cele trei volume apărute a avut și colaboratori bucovineni. A contribuit la

mobilizat pe front –, și Societatea „Armonia”, al cărei președinte Leca Morariu a devenit mai târziu, în anul 1930.

Leca mărturisește că plecarea lui la război a stat sub semnul unei „uriaeșe voințe” de a scăpa de „inexorabilul imperativ categoric” impus de jurământul militar. A mai prevalat și grija de a nu-și expune familia, tatăl mai ales – care, ca student teolog și secretar al societății studențești „Arboroasa”, trecuse prin experiența nefericită a temniței austro-ungare, în toamna anului 1877 –, altor probleme cu administrația austro-ungară.

Calitățile de scriitor ale tânărului profesor sunt evidente de la primele însemnări, datând din august 1914. Obligat să părăsească spațiul familial și mediul intelectual în care începuse să se afirme, Leca relatează călătoria cu trenul până la Cernăuți în registru de poveste cu răpiri: „La curbe poți vedea câtu-i de nesfârșit de lung balaurul care ne-a înhățat și ne duce. [...] Iar monstrul care ne-a înhățat gonește nebun – orgolios c-a izbutit să ne-nhațe”¹⁸. Alunecarea voită spre imaginar, alteori în lumea din vise – câteva, în care îi apar toți membrii familiei, sunt narate pe pagini întregi de carnet –, este supapa de detensionare pe care o activează tânărul om de cultură Leca Morariu, modalitatea lui de depășire a experienței traumatizante a războiului ca paroxism social, în care „fiecare individ este răpit de la profesiunea lui, din căminul lui, de la obiceiurile și tihna lui. Războiul distruge brutal cercul de libertate pe care fiecare și-l creează în jurul său pentru propria mulțumire și pe care-l respectă la aproapele său. El întrerupe fericirea și certurile îndrăgostiților, intrigile ambițiosului și opera clădită în tăcere de artist,

înființarea Catedrei de Istorie a Europei sud-estice, cu accent deosebit pe reconsiderarea istoriei românești la Universitatea din Cernăuți, la ocuparea ei susținând numirea lui Ion Nistor ca profesor titular (1912). S-a implicat în activitatea politică în toamna anului 1918 când, revenit de pe front la Cernăuți, catalizează în jurul său mai mulți intelectuali bucovineni. Fondează și conduce revista „Glasul Bucovinei” (1918–1919), publicație cu rol major în pregătirea actului unirii Bucovinei cu România. La 27 octombrie 1918 a fost ales vicepreședinte – alături de Dionisie Bejan și Dorimedont Popovici – al Consiliului Național al Bucovinei, condus de Iancu Flondor. În anul 1919, se stabilește la Cluj. Are un rol important în organizarea Universității românești de aici, devenind primul ei rector. Întemeiază și conduce „Muzeul limbii române” – primul Institut de Lingvistică românesc – și buletinul „Dacoromania”. Se numără între întemeietorii Societății Etnografice Române din Cluj (1923). A susținut întemeierea Arhivei de Folclor (1930), condusă de I. Mușlea. Autor a peste 400 de lucrări de dialectologie, istoria limbii, romanistică, lexicografie, istorie și critică literară etc. Lucrări importante: *Atlasul lingvistic al României* (1929), *Hărțile graiului* (1933), *Limba română. Privire generală* (1940), *Rostirea* (1959) etc. Vezi: Dorina N. Rusu, *op. cit.*, p. 691–692; Emil Satco, *Enciclopedia Bucovinei*, vol. II, Suceava–Iași, Princeps Edit, 2004, p. 282–283.

¹⁸ Leca Morariu, *Opere*, vol. II, p. 20.

erudit sau inventator. El ruinează de-a valma neliniștea și placiditatea, nimic nu mai subzistă care să fie privat, nici creația, nici bucuria, nici chiar angosa”¹⁹.

Caracterul confesiv al memorialisticii este doar unul dintre aspectele acestui tip de proză, parțial autoreferențială. Planul lumii exterioare, aflată sub incidența istoriei, devine și el reper al evocării. Soldatul-scriitor surprinde, în nuanțe realist-naturaliste, condițiile insalubre din cazarmă, brutalitatea uneori gratuită la care sunt expuși soldații. La cazarmă, „bieții oameni—vite așteaptă, dorm, rabdă, rumegă, ronțăie câte-un fir de iarbă”²⁰. Memorialistul bucovinean apare ca un spirit extravertit, preocupat de lumea exterioară și înclinat spre a face „o istorie culturală a războiului” și prin surprinderea sentimentelor, a emoțiilor soldaților simpli care au purtat războiul. O zi de duminică, 2 august 1914, este pentru soldații abia încartiruiți momentul potrivit pentru confesiuni și corespondență, la care cadetul Leca nu se sfiește să „tragă cu urechea”, mai ales că scrisorile erau citite camarazilor întâi, „rar și cadențat”, de către expeditorii înșiși, cei mai mulți prea puțin obișnuiți cu scrisul. Deținător de cultură orală, soldatul de rând transmite experiența frontului, a străinătății, compunând poezii sau cântece după modelul folcloric, familiar celor de acasă. Cântecele de cătănie și război, „răvașele versificate” au cunoscut o răspândire mai mare în aceste împrejurări. Tânărul profesor devenit „cătănă împărătească” transcrie în paginile de jurnal versuri populare, care „trântesc adevărul cu lopata-n obraz”: „Fire-ar neamțu’ blăstămat/ De poronca care-o dat!/ Era vara jumătate,/ Când ne-a ars, ne-a fript cu toate!/ Care, Doamne, -mi este vina/ Să nu mor în Bucovina?!/ Să nu beu apă curată,/ Da cu sânge închegată?!...”; „Te rog, maică, nu uita,/ Tu pe neamț a-l blestema,/ C-a poftit să fie-așa:/ Să n-am casă,/ Să n-am masă;/ Să n-am pat,/ Să n-am crivat!// Casa-n spate să mi-o duc,/ Parc-aș fi un pui de cuc;/ Patul și cu masa mea,/ Tot cu mine-alătura”²¹. Leca Morariu le-a înregistrat cu convingerea că „e bine de cules asemenea cântece” – document, la fel cum avea să procedeze și fratele său, Victor Morariu.

Profesor la gimnaziul din Suceava, acesta a alcătuit, împreună cu Simion Ivanovici, broșura *Poezii populare de pe câmpurile de luptă adunate de la soldații români bucovineni și publicate de...*, tipărită în ianuarie 1916²².

¹⁹ Roger Caillois, *op. cit.*, p. 197.

²⁰ Leca Morariu, *Opere*, vol. II, p. 22.

²¹ Leca Morariu, *op. cit.*, p. 23.

²² *Poezii populare de pe câmpurile de luptă adunate de la soldații români bucovineni și publicate de Simion Ivanovici și Victor Morariu, profesori la gimnaziul din Suceava, Suceava, Editura librăriei „Școala Română”, 1916.*

În atmosfera de teroare instituită în Bucovina de colonelul Fischer împotriva românilor, publicarea volumului de cântece de cătănie „făcute de soldații români pe câmpul de război”²³, „interesante și străbătute de un adânc dor de casă”, a fost receptată²⁴ în epocă drept un act de curaj și de patriotism românesc. O parte dintre textele populare cuprinse în volum au fost trimise de soldați redacției ziarului sucevean „Viața nouă”²⁵, altele au fost adunate de cei doi profesori suceveni de la elevi de gimnaziu. Gestul de a trimite poezii de pe front redacțiilor unor publicații devenise o practică obișnuită. Enea Hodoș amintește și el de numeroasele texte folclorice primite la redacția „Telegrafului Român” în perioada războiului, considerându-le „documente grăitoare din războiul de la 1914–1918”²⁶. Doine și cântece cătănești se regăsesc în numeroase alte publicații. Din „Foaia Poporului” (Sibiu) și „Drapelul” (Lugoj), bănățeanul Dimitrie Cioloca, teolog format la Cernăuți la începutul secolului al XX-lea și prieten²⁷ al suceveanului Victor Morariu, a extras numeroase texte pe care le-a tipărit în două volume: *Cântece din război. I. Vitejești* (1915) și

²³ Sextil Pușcariu, *Memorii*, București, Editura Minerva, 1976, p. 131.

²⁴ I. E. Torouțiu, *O carte de acasă*, în „Revista Bucovinei”, București, anul I, nr. 2, 15 aprilie 1916, p. 32–38.

²⁵ „Viața Nouă”. Ziar al Partidului Național Român din Bucovina, apărut în ianuarie 1912 la Cernăuți. Începând cu data de 19 septembrie 1914, din cauza războiului, își continuă apariția la Suceava. Redactor responsabil: A. Popovici, editor/proprietar: Clubul Național Român. Tiparul la tipografia „Școala Română”. În timpul războiului, redacția publicației „dorea cu tot dreptul ca în foaie să apară cântece din război și proză populară pentru ostașii de pe câmpurile de luptă, la care foaia se trimitea în mulțime de exemplare”. Cf. Constantin Morariu, *Cursul vieții mele. Memorii*, ediție îngrijită, prefată, microbiografii, glosar și note de prof. univ. dr. Mihai Iacobescu, Suceava, Editura „Hurmuzachi”, 1998, p. 156.

²⁶ Enea Hodoș, *Din activitatea mea de folclorist*, în „Anuarul Arhivei de Folklor”, Sibiu, VII, 1945, p. 125.

²⁷ Dimitrie Cioloca (18 decembrie 1874, Șipet, jud. Timiș – 18 ianuarie 1963, Caransebeș), profesor de teologie, folclorist, publicist. Studii la Facultatea de Teologie a Universității din Cernăuți, cu doctorat în 1905, și la Facultatea de Filosofie (abs. 1903) a aceleiași universități. Profesor la Institutul de Teologie (mai târziu, Academia de Teologie) din Caransebeș (1908–1938). A colaborat la diverse publicații: „Telegraful Român” (Sibiu), „Foaia Diecezană” (Timișoara), „Drapelul” (Lugoj) ș.a. A publicat: *Cântece din război. I. Vitejești*, adunate de dr..., Caransebeș, Tiparul Tipografiei Diecezane, 1915, 96 p.; *Cântece din război. II. Dor și jale*, adunate de..., Caransebeș, Tiparul Tipografiei Diecezane, 1916, 96 p.; *Povești din Banat*, 1924 (după manuscrisul lui Iuliu Iosif Olariu). În casa acestuia din Caransebeș a locuit profesorul Victor Morariu, după ce s-a refugiat din Bucovina, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Vezi: Iordan Datcu, *Dicționarul etnologilor români*, ediția a III-a, revăzută și mult adăugită, București, Editura Saeculum I.O., 2006, p. 233; Mircea Grigoriș, *Victor Morariu (1881–1946)*, ediție îngrijită și *Cuvânt înainte* de Nicolae Cărlan, Suceava, f. ed., 2005, p. 47; Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, <http://biserica.org/WhosWho/DTR/C/DimitrieCioloca.html> (accesat la data de 29 mai 2018).

Cântece din război. II. Dor și jale (1916), menționate printre primele în literatura de specialitate, apreciate de I. U. Jarnik pentru autenticitatea lor și care au putut constitui un model pentru profesorii suceveni amintiți.

Revenind la jurnalul lui Leca, cu o zi înainte de plecarea pe front, la 19 august 1914, într-un dialog purtat cu Ion Grămadă²⁸, el amintește și rezultatul strădaniilor sale de până atunci pe teren folcloric: „– Ba manuscrisul poveștilor mele e gata-gătuța de tipar! Că ce alta am făcut în vacanțe. De-acu, tipăriți-l voi, că noi ne ducem la alte povești... N-om mai scrie, ci-om face istorie!”²⁹.

Până la plecarea din Cernăuți însă, Leca scrie în carnetul cu note zilnice despre întâlnirile cu alți tineri intelectuali, cu care, în așteptarea ordinului de plecare pe front, încheagă adevărate „academice ședințe” pe tema naționalismului și a patriotismului, susține concerte improvizate sau discută, cifrat, despre atitudinea de neutralitate adoptată de România vis à vis de războiul care tocmai începuse. Starea de îngrijorare pentru această din urmă situație este exprimată de Aurel Morariu într-un dialog cu fratele său: „– Am venit să mai stăm de vorbă... Mai ales că treaba se-ngroașă! Vin de la gară. Am văzut șapte răniți, aduși de la Nouăsulița. Vai de mama lor, săracii! Iar Popescu (= România) nici nu vrea să știe de voi (= de voi, austriei)! Face nuntă (alianță de război) cu Ursu (Rusia). E informat doctorul Slușanschi pe cale particulară...”³⁰.

Vineri, 7 august, Leca se întreține la masă cu sublocotenenții Dumitru Gavrilesco și Vasile Mitric. Sublocotenentului Dumitru Gavrilesco³¹, învățător, Leca Morariu îi schițează un portret memorabil: „faimos «naționalist»” și „om dintr-o bucată”, „mlădiță a lui Creangă, cu dulce grai moldovenesc”³², el s-a despărțit de logodnică invocând motivul că tânăra se lăsa prea ușor atrasă de moda „straielor nemțești”. Aflat la Viena spre sfârșitul războiului, sublocotenentul Gavrilesco s-a numărat între colaboratorii lui Filimon

²⁸ Ion Grămadă (31 ianuarie 1886, Zaharești – 27 august 1917, Cireșoaia, Bacău), istoric, prozator. Profesor la Liceul german din Cernăuți (1913). Redactor la ziarul „Viața nouă” (1914), organul Clubului Național Român, care urmărea să trezească interesul românilor pentru unitatea națională. La sfârșitul anului 1914, pleacă la București, susținând cauza românilor bucovineni în ziarul „Dimineața”. S-a înrolat voluntar în armata română, a fost comandant de pluton în Regimentul 8 Vânători. A murit pe front, în luptele de la Cireșoaia. Autor al unei monografii despre Societatea „România Jună” din Viena, al cărei membru a devenit în anul 1910, și al volumului *Mihai Eminescu* (1914). Cf. Emil Satco, *Enciclopedia Bucovinei*, volumul I, Suceava-Iași, Princeps Edit, 2004, p. 443–444.

²⁹ Leca Morariu, *Opere*, vol. II, p. 56.

³⁰ *Ibidem*, p. 36.

³¹ Învățătorul Dumitru Gavrilesco s-a numărat, în perioada interbelică, între colaboratorii revistei „Făt-Frumos”, întemeiată și condusă de Leca Morariu.

³² Leca Morariu, *Opere*, vol. II, p. 50–51.

Taniac³³, stegar român în armata austriacă, devenit redactor responsabil al periodicului de propagandă „Timpul nou. Foaia soldaților români”³⁴, săptămânal apărut la sfârșitul anului 1918, în capitala Austriei. Mulți ani mai târziu, Leca Morariu i-a dedicat un articol publicistului Filimon Taniac în revista „Făt-Frumos”, stăruind asupra „contribuției românilor din fosta armată austriacă la încheierea României Mari”³⁵.

În cazarma din Cernăuți, așteptând ordinul de plecare, soldații români mai aveau răgazul să sfătuiască despre nevoile de-acasă („ferești noi la casa bătrânească din livadă”) ori să-și îngăduie adevărate petreceri („unul îi zice din fluier și ceilalți învârtesc un arcan, minune de bogat în figuri”³⁶). Ca într-un „exuberant dizghin”, tinerii profesori mobilizați ca ofițeri țin „academice ședințe” pe teme muzicale; pasionați oameni ai cărții, Ite (I. E. Torouțiu) face traduceri din germană, iar Leca se bucură de lectura volumului lui

³³ Filimon Taniac (3 decembrie 1870, Cornu-Luncii, Gura-Humorului – 12 septembrie 1940, Suceava), avocat, publicist, memorialist român. Fondator al Ligii Românilor din Suceava; membru al Societății „Bucovina” din Cernăuți. A făcut parte din componența biroului de informații al Senatului Militar Român Central al Ofițerilor și Soldaților din Viena. Redactor responsabil al gazetei „Timpul nou. Foaia soldaților români” (Viena). Colaborează la: ziarul „Dreptatea” din București, revista „Făt-Frumos” din Cernăuți etc. La 10 ani de la Unire, în octombrie 1928, publică în ziarul central „Dreptatea”, București, nr. 315 și nr. 316, din 29, respectiv 31 octombrie 1928, două articole evocatoare: *Un episod din istoria Unirii Bucovinei cu România și Primul regiment românesc și primul steag tricolor*. Autor al volumului de memorii *Povestiri din trecut și articole politice*, Suceava, 1930.

³⁴ „Timpul Nou. Foaia soldaților români”, gazetă propagandistică săptămânală a Senatului Militar Român Central al Ofițerilor și Soldaților din Viena. A apărut în perioada 8/21 noiembrie 1918 – 25 decembrie 1918/7 ianuarie 1919. Editor și redactor responsabil: Filimon Taniac. Tiparul la Imprimeria statului. Partea literară a gazetei, intitulată „Foița noastră”, i-a avut colaboratori pe alți trei bucovineni: Gavril Alvirescu, Dumitru Gavrilescu, George Halaverici. Pentru editarea gazetei, secția română a Tipografiei de Stat din Viena a fost pusă sub comanda Senatului Militar Român Central. Prin articolele publicate aici, soldații români erau informați în legătură cu deciziile Senatului, cu evoluția evenimentelor politice din Transilvania și Bucovina, cu activitatea Consiliului Național Român de la Cernăuți, a Consiliului Național Român Central de la Arad, aflau despre articole publicate în diferite alte periodice austriece, germane sau maghiare. Vezi lucrarea: *Senatul Militar Român Central al Ofițerilor și Soldaților din Viena (31 octombrie – 27 noiembrie 1918)*, ediție, note și studiu introductiv de Mihai-Octavian Groza, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2015, p. 15–17; 111–115; accesată online (15 mai 2018) la adresa: http://www.academia.edu/12832315/Mihai-Octavian_Groza_Senatul_Militar_Rom%C3%A2n_Central_al_Ofi%C5%A3erilor_%C5%9Fi_Solda%C5%A3ilor_din_Viena_31_octombrie-27_noiembrie_1918_Cluj-Napoca_Editura_Argonaut_2015_

³⁵ Leca Morariu, *Multe și mărunte... Și dânsii s-au străduit pentru România Mare!* [mărturiile lui Filimon Taniac], în „Făt-Frumos”, Suceava, anul V, nr. 4, iulie–august 1930, p. 144–145.

³⁶ Leca Morariu, *Opere*, vol. II, p. 39.

Heliade Rădulescu, *Souvenir et impressions d'un proscrit*, din care transcrie pasaje întregi, identificându-se cu personajul principal. Cadetul Leca se antrenează, în plimbările liniștite de după-amiaza, în animate discuții cu Iancu (Ioan) Prelipcean³⁷, „distins mineralog și geolog și candidat de catedră universitară”; ulterior notează: „Cu oameni de ăștia, temeinic înfipti în specialitatea lor, nu ți se mai urăște; mai ales în vremuri de acestea, de opacizare a spiritului”³⁸. În câteva notații, apare ideea datoriei față de monarhie și de împărat, ca și motivația și soarta multor voluntari, animați doar de un entuziasm juvenil, dar neinstruiți și neechipați pe măsură pentru realitățile frontului, ale cărui victime cad foarte curând. E de mirare pentru Leca Morariu că un intelectual român ca Arcadie Dugan³⁹, profesorul său de limbă germană, „încearcă sentimente de regret că frățioru-i nu s-a prezentat la «datorie»”, temându-se ca acesta să nu fie acuzat de lașitate. În schimb, comentariul referitor la tinerii care s-au înrolat voluntari, găsindu-și sfârșitul pe front, nu este lipsit de amărăciune: „pe front nu se-mpușcă cu decorații și cu fasole”⁴⁰ (cu referire la stelulele de gradat – n. n., E. P.). Notațiile sale nu ocolesc, însă, nici faptele mărunte ale existenței, înainte de plecarea pe front, „cadeții vânează dudu prin coridoare”, iar observația cadetului Morariu nu se lasă așteptată: „Viața, amenințată de cataclismul general, zvâcnește pătimașă în toate formele ei...”⁴¹.

Plecarea pe front a companiei cadetului Leca are loc pe 19 august 1914. În buna tradiție creștină și în disprețul ordinilor, țărani-soldați „își fac sfânta cruce și-n ciuda regulamentului, pășesc cu dreptul”⁴². Și o consemnare ironică își face loc printre altele: „vagoanele trebuie bine păzite și ținute închise, pentru ca patriotismul să nu umple câmpii...”⁴³.

Nu o dată, în timpul marșurilor sau în localitățile unde erau încartiruiți, soldatul memorialist se lasă vrăjit de peisajul străin, care intră într-un misterios dialog cu frumusețile naturii de-acasă. Descrieri de natură presărate cu fraze meditative sfârșesc uneori pe un ton admirativ/laudativ la adresa ținuturilor

³⁷ Ioan Prelipcean (26 august 1881, Horodnic de Jos, Rădăuți – 18 iunie 1974, Sibiu), geolog, profesor universitar. Un portret memorabil îi schițează profesorul și memorialistul bucovinean Ovid Țopa, în volumul *Amintiri din Țara Fagilor*, vol. 3, București, Editura Tracus Arte, 2014, p. 178.

³⁸ Leca Morariu, *op. cit.*, p. 27.

³⁹ Arcadie Dugan (18 septembrie 1878, Cireș-Opaițeni, distr. Storojineț – 26 mai 1951, Gura-Humoralului), profesor, îndrumător cultural.

⁴⁰ Leca Morariu, *op. cit.*, p. 54.

⁴¹ *Ibidem*, p. 53.

⁴² *Ibidem*, p. 57.

⁴³ *Ibidem*.

natale. Din însemnările lui Leca, date vineri, 21 august 1914, cititorul află că apropierea soldaților de front are loc sub semnul unei eclipse parțiale de soare, care „îngiulgiuie cu trista ei lumină gălbuie tot cuprinsul. Întrega lume – bolnavă! Verdele frunzelor, galben-ofilul! Umbrele scăzute ca-ntr-un amurg de toamnă. Și ciripitul vrăbiilor, amuțit! Tăcere generală... Prin cioburile afumate, pândești isprava vârcolacilor. Bolta ceriului, verzuie ca o întinsă față a mării. Și, din întreaga strălucire a soarelui n-a mai rămas acum decât un gros Crai-Nou cu coarnele-n sus: coarnele de aur ale Bourului Moldovei!”⁴⁴. Marșurile continuă până când, la 27 septembrie 1914, batalionul în care se află cadetul Morariu se alătură Regimentului de Infanterie nr. 41 și trece frontiera în Silezia. Apar cazuri de holeră, soldații sunt în carantină, care îi ține un timp departe de „linia de trăgători”. La 8 octombrie, regimentul reia marșurile în „zori de zi cu brumă și cu ceață – și roșii ca-ntr-o dimineată de iarnă. Ba luna mai iese o dată din nori, de ne așterne umbrele de strigoi peste pustiul câmpului”⁴⁵. Pe „drumurile de nisip ale sărăcăcioasei Galiții”, soldații plutonului condus de cadetul Leca Morariu au prima întâlnire cu războiul și moartea: „De-a lungul drumului, sârme de telefon rusesc, cartușe cu gloanțe ascuțite (nu ca cele ale noastre, mai mari și rotunjite), șanțuri cu sârmă ghimpată... Și-n fața bordeiului de colo, trei cadavre de moscali! (...) Ciudat cum se sfiește omul pe front de-un mort! Parcă s-ar feri de... contaminare”⁴⁶.

Din carnetul de însemnări zilnice al lui Leca, aflăm că primește „botezul de sânge” – pentru început, o superficială rană de glonte la umăr – în 23 octombrie 1914, în Galiția, într-o confruntare neconținută de patru zile cu rușii, luptă „aprigă și vrednică de faima Regimentului 41 de Infanterie”, încheiată cu mulți „greu-răniți” și morți. În așteptarea unităților de schimb, printre bombardamente de artilerie și împușcături, comunicate de front și patrulări la posturile de pândă din prima linie a frontului, cadetul român notează: „Luni, 26/10. Zădarnică așteptare! Bombardament de artilerie, și-n toate variantele, și categoriile, și tonalitățile, ca și ieri, ba și mai dihai. Mai ales în aripa dreaptă, pe deal, în bieții tătuci din Landwehr! Aspect cumplit! Și numai obuze. Le vezi zburând prin văzduh trupurile! Nevolnicia cârnii de tun! Și-i vezi sărind din șanțuri și apucând-o la goană înapoi! Priveliște foarte încurajantă pentru alde noi, mai ales c-o observă toată gloata Einundvierzig-ilor. Ba chin și vai și-ntre ai noștri. Hârburile schijelor dau și pe la noi! Ceasuri cât anii de nesfârșite”⁴⁷.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 59.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 101.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 105.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 126.

Acelorași soldați cărora li se cerea sacrificiul suprem pentru o cauză care nu era a lor, ofițerii le aplicau pedepse inumane în caz de nesupunere. Comandantul de pluton Leca Morariu înregistrează, revoltat, umilirile la care erau supuși soldații prost hrăniți, atunci când foamea îi făcea să uite de disciplina militară, regulamente și ordine: „Căpitanul Hillardt îi judecă pe nenorociții care, de două zile nemâncăți, și-au păpat conservele de carne, rație extremă, tangibilă numai cu avizul comandantului de brigadă. I-a așezat în rând și-i croiește cât ce poate, cât ce poate, de-și pierde răsufletul, peste față, peste gură... Sângele țâșnește șuvoi... Mai înspăimântător e că nu noi, «ofițerii», ne jenăm de-a asista la așa dramă, ci bieții mutilați, da, de-a binelea mutilați, își ascund, rușinați, nefericitele... corpuri-delicate!”⁴⁸. Presiunea emoției, indignarea promptă, chiar necontrolată, în fața gestului superiorului și reacția acestuia: „ca mușcat de șarpe... dânsul te fulgeră să te bage-n pământ”, îl aduc pe temperamentalul caporal Leca Morariu în situația de a face, la rândul lui, un gest extrem: „mâna îți fuge pe tocul revolverului”⁴⁹.

La 31 octombrie 1914, are loc o luptă cu infanteria rusă, repede decimată de „o canonadă de se prăpădește lumea! Dezastrul e teribil, e oribil! Se văd precis trupurile aruncate-n văzduh sau căzând la pământ”⁵⁰. În toiul luptelor, dezumanizarea pare firească și molipsitoare: „Și-i așa de a dracului fiara de om, că până și sfrijiții plutonului meu pun arma la umăr și trag ca nebunii, fără de comandă”⁵¹.

Un alt episod dramatic, concludent pentru profundul sentiment național de care era animat tânărul Leca, este surprins în însemnările zilei de 17 noiembrie 1914. În urma unui „teribil foc artileristic” împotriva unui batalion rus, sunt luați câțiva prizonieri. Între ei, un moldovean basarabean este interogat de comandantul de pluton Leca Morariu, care îi ține, în final, o lecție de fraternitate și unire: „În Austria asta, în Bucovina și-n Ardeal și-n Ungaria sunt milioane de moldoveni și de români! Că noi frați suntem!”⁵². Ostași trimiși în luptă pentru o cauză care nu era a lor, românii se regăseau cu uimire în tabere opuse. Iar Leca se simte responsabil pentru viața unuia dintre ei. Încercarea, zadarnică de altfel, de salvare a acelui soldat moldovean o face cu riscul de a fi suspect de trădare. Peste numai o săptămână, la 23 noiembrie 1914, sub o „ploaie de șrapnele tot mai drăcoasă”, cadetul Morariu cade rănit de o schijă la picior. În spitalul de campanie, alături de un camarad ceh rănit și el, cu ultimele puteri, cadetul Leca notează cu

⁴⁸ *Ibidem*, p. 123.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 129.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² *Ibidem*, p. 138.

împăcare: „plecăm în mod onorabil și național” și cu speranță: „de te-ai vedea în fine la oleacă de omenie, la un spital!”⁵³. Călătorește două zile cu trenul sanitar și ajunge la Viena. În toate însemnările acestei perioade, accentul cade pe substantive ca: omenie, curățenie, odihnă, eleganță, pe tot ceea ce presupune civilizația și binefacerile ei, uitate pe front: „Dar ne-om reeduca noi înspre civilizație!”⁵⁴. Zilele de spitalizare trec greu pentru energicul ofițer; aflat în convalescență, doar lectura și corespondența nu-i ajung pentru a suplini „dorul de faptă”. La începutul lui decembrie 1914, Leca notează: „Lehamite de-atâta citanie. Vreau viață!”⁵⁵.

În Viena „amorțită de ceață și fum”, iarna anului 1914 vine pentru Leca cu „știri sinistre despre urgiile și orgiile dezlănțuite de călăul jandarm Fischer în rândurile românilor din Bucovina”⁵⁶; mai ales cele despre preoții escortați în lanțuri îl fac să se îngrijoreze pentru soarta părinților, griji care noaptea se transformă în coșmaruri. Din această stare tensionată îl scot doar întâlnirile cu vechi prieteni sau cunoscuți din Cernăuți, aflați în acel moment în Viena, care îi dau și vești de-acasă. În prima zi de decembrie, întâlnirea cu Gottlieb Schmid, „neamț de treabă”, „fin artist și om de inimă (...)”, comilitonul cu care câte năzdrăvăanii n-ai făcut!”⁵⁷, cel care i-a ilustrat volumul de povești *De la noi*, este benefică pentru psihicul cadetului convalescent Morariu. Mutat „în căminul de convalescență din Reichsrat”, se întâlnește cu părintele Pancratie Sidorovici⁵⁸, „credinciosul paznic al raclei moaștelor Sfântului

⁵³ *Ibidem*, p. 151.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 152.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 153.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 156.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 153.

⁵⁸ Petru (Pancratie) Sidorovici (26 iunie 1855, Cernăuți – 26 august 1938, Suceava), preot. Urmează școala primară, apoi Școala cantorală la Cernăuți. Monah (cu numele de Pancratie) la Mănăstirea Dragomirna (1880), preot la Biserica „Sfântul Gheorghe” a Mănăstirii „Sfântul Ioan cel Nou de la Suceava” (1887). În anul 1895, s-a numărat între membrii comitetului de intelectuali suceveni condus de primarul Franz Des Loges, care a sprijinit cercetările și lucrările de consolidare la Cetatea de Scaun din Suceava. A sprijinit prin donații Muzeul sucevean, în perioada de început a existenței sale. Cf. Alexandrina Ignat, *Muzeul din Suceava – opt decenii de activitate*, în „«Suceava». Anuarul Muzeului Județean”, IV, 1977, p. 289–293. Tot ca donator este menționat și în dările de seamă ale unor societăți de cultură românească: Societatea „Doamnele Române”, Însotirea orășenilor români din Suceava. Activitatea de filantrop s-a concretizat și prin înființarea „Fundățiunii Singel «Pancratie Sidorovici»”. Părintele monah Pancratie Sidorovici a fost delegatul Mitropoliei Bucovinei pentru a însoți raclea cu moaștele Sfântului Ioan cel Nou de la Suceava, pe parcursul transportării acestora, prin Vatra Dornei și Reghin, până la Viena. Aici, sfintele moaște au fost așezate în Capela ortodoxă română situată pe strada Löwelstrasse 8, unde au rămas până la 25 iulie 1918. Slujitorul de atunci al Capelei, Pavel Bodea, preot militar aflat pe front, i-a

Ioan de la Suceava”. De la acesta, află și amănuntele dramatice ale refugiului⁵⁹ de la Suceava până la Viena cu moaștele Sfântului Ioan, „târâte pe furiș, prin sâhle și corhane, sub escorta a doi soldați «armați până-n dinți», că «să fi prins norodul de veste, nu mai pupam noi Viena»”⁶⁰. Un bun prilej de întărire sufletească a lui Leca este însă scrisoarea pe care i-o arată părintele Sidorovici, și în care cadetul recunoaște „scrisul Tatei”. Prin ea, preotul Constantin Morariu îl îndemna stăruitor pe ieromonahul Pancratie Sidorovici: „Părinte dragă, pleacă în numele Domnului! Înțeleg că drum amar te așteaptă, dar te vei întoarce mai biruitor decât toți biruatorii!”⁶¹, iar Leca citește rândurile ca și cum i-ar fi lui adresate, simțindu-se întărit de binecuvântarea părintească. De altfel, este de remarcat că în toate însemnările de pe front, imaginea părinților – a Mamei și a Tatălui, cuvinte mereu ortografiate cu majuscule – apare ca instanță protectoare, în gândurile și în visele numite „de aur” ale lui de Leca.

„Tristețea ca plumbul de grea”, de care se simte copleșit convalescentul Leca în ajunul primelor sărbători de iarnă din război, se transformă în lacrimi de bucurie la întâlnirea cu un alt bucovinean, care îi dă vestea că o parte dintre membrii familiei s-au refugiat la București: „Și te scaldă-n lacrimi brusca învăluire cu Teofil Săveanu, ilustrul nostru clasicist, de la care află noutatea mai orbitoare decât toată lumina nopților vieneze, că cei trei (Aurel Morariu, Vasile Grecu și I. E. Toroușiu) sunt acu la București!”⁶². Cu doar două luni

oferit, printr-o scrisoare, casa parohială părintelui supraveghetor al moaștelor, Pancratie Sidorovici. Acesta a devenit și membru în comitetul de caritate pentru soldații români răniți, înființat la Viena la sfârșitul anului 1914. Informații detaliate despre „smeritul monah” Pancratie Sidorovici se găsesc în lucrarea monografică semnată de pr. Dumitru Valenciu, *Arhimandritul mitrofor Pancratie Sidorovici*, Suceava, f. ed., 2008, 66 p.

⁵⁹ La două luni după izbucnirea Primului Război Mondial, prin Ordinul nr. 353 din 23 septembrie 1914, guvernul austriac a dispus ca moaștele Sfântului Ioan cel Nou de la Suceava, ocrotitor și patron al Mitropoliei Bucovinei, să fie evacuate și transportate la Viena. Misiunea le-a fost încredințată lui Robert Korn, căpitanul districtului; Teofil Nikitovici, Inochentie Stefanelli, egumen, și lui Pancratie Sidorovici, ieromonah. Acțiunea de evacuare a sfintelor moaște la Viena a provocat reacții vehemente în presa vremii din Regatul României, sub semnăturile lui Nicolae Iorga (în „Neamul românesc”, 1914) și a lui Ion Grămadă (în „Adevărul”, 1915) apărând câteva articole critice la adresa administrației austriece care a luat această măsură. Vezi mai multe informații la: Vasile M. Demciuc, *Sfântul Ioan cel Nou de la Suceava – Considerații istorice*, în „Analele Bucovinei”, Rădăuți–București, anul VII, nr. 1 (14), [ianuarie–iunie] 2000, p. 107–108; Florin Grigorescu, *Sfântul Ioan cel Nou de la Suceava în viața credincioșilor*, tipărită cu binecuvântarea Î.P.S. Pimen, Arhiepiscop al Sucevei și Rădăuților, Suceava, Editura Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților, 2003; accesată online (5 mai 2018) la adresa: <https://sfantulioancelnou.ro/carti/grigorescu/M2.htm>.

⁶⁰ Leca Morariu, *op. cit.*, p. 157.

⁶¹ *Ibidem*, p. 159.

⁶² *Ibidem*, p. 158.

mai devreme, în 16 octombrie, Liviu Marian, fiul binecunoscutului etnograf și folclorist bucovinean, îi adusese pe front vestea că prietenul său, Ion Grămadă, a trecut „dincolo”, în România, prilej pentru Leca să treacă și atunci printr-un „crâncen proces de conștiință: – Dar tu? Tu ce cauți aici? S-o fi șters și tu!”⁶³.

Din perioada petrecută de convalescentul Leca Morariu la Viena, memoriile oferă câteva informații despre viața culturală a comunității românești din capitala Imperiului, unde se aflau încă mulți studenți bucovineni. Se regăsesc și numeroase nume de intelectuali – preoți, artiști, publiciști, notari, profesori – care au militat pentru ceea ce Leca Morariu avea să numească mai târziu „culturalitatea bucovineană”: Grigore Pantazi⁶⁴, Viorica Ursuleac⁶⁵, Arcadie Dugan⁶⁶ ș.a. Grigore Pantazi îi solicită cel mai adesea ajutorul pentru

⁶³ *Ibidem*, p. 109–110.

⁶⁴ Grigore Pantazi (6 februarie 1872, Costiceni – Hotin – 9 iunie 1939, Cernăuți), poet, actor, regizor; muzician, coregraf, sculptor, scenograf. Prin spectacolele puse în scenă la Viena, obține și reputație europeană. Renumit animator cultural în Bucovina interbelică. Studii gimnaziale la Cernăuți, unde studiază pictura cu Eugen Maximovici. Urmează Facultatea de Drept la Universitatea din Cernăuți, apoi la Viena. Revine în Cernăuți, unde ocupă un post de funcționar public în administrația Bucovinei. Între 1904 și 1918, editează versiunea românească a „Monitorului Oficial” austriac, „Foaia legilor imperiale”. După Unire, a deținut mai multe funcții: inspector al artelor pentru Bucovina în Ministerul Culturii și Artelor din România; subdirector la Ministerul de Interne din România; detașat în Serviciul Consular pe lângă Legația Română la Viena; consilier superior în administrația Bucovinei. A fost membru al Societății muzical-dramatice „Ciprian Porumbescu” din Suceava. <https://costiceni.blogspot.ro/2018/02/grigore-pantazi-consateanul-care-ne-dus> (accesat la data de 5 mai 2018).

⁶⁵ Viorica Ursuleac (26 martie 1894, Cernăuți – 22 octombrie 1985, Ehrwald, Tirol), soprană. Fiica lui Mihai Ursuleac, teolog cu studii de teorie muzicală și canto la Conservatorul din Viena. Viorica urmează și ea Conservatorul din Viena. Debutează în anul 1922, pe scena Operei din Zagreb, în rolul Charlotte din *Werther* de Massenet. Alături de dirijorul Clemens Krauss (care i-a devenit soț), a cunoscut succesul pe renumite scene de teatru și operă: Volksoper din Viena (1924–1926); Opera din Frankfurt (1926–1930); Berlin Staatsoper (1935–1937); Opera din München (1937–1944). A cântat o stagiune și la Covent Garden (1934). A apărut în concerte la Viena, Cernăuți, Berlin, Roma, București. Soprană favorită a lui Richard Strauss, a cântat în premierele a patru dintre operele sale: *Arabella* (1933); *Friedenstag* (1938); *Capriccio* (1942) și *Die Liebe der Danae* (1944). A mai interpretat roluri în opere de: Mozart, Verdi, Beethoven, Wagner. A susținut spectacolul de adio în anul 1953, la Wiesbaden. În anul 1964, a fost numită profesoară la Salzburg Mozarteum. S-a stins la vârsta de 91 de ani, în Tirol, dar este înmormântată la Berlin. https://ro.wikipedia.org/wiki/Viorica_Ursuleac (accesat la data de 10 mai 2018).

⁶⁶ Arcadie Dugan-Opaiț (18 iunie 1878, Cireș-Opaițeni, jud. Storojineț – 26 mai 1951, Gura-Humorului), profesor. Membru al Societății academice românești „Junimea”. Autor al lucrării *Cronica societăților „Arboroasa” și „Junimea”* și al unui album în șapte volume, care cuprinde biografiile membrilor celor două societăți. Dintre acestea, a fost publicat până acum primul volum, Arcadie Dugan-Opaiț, *Albumul mare al Societăților „Arboroasa”*

un „lucru prozaic” cum este traducerea actelor diplomatice pentru anul 1914, care trebuiau să apară în „Foaia legilor imperiale”, dar, la un moment dat, îl surprinde pe Leca printr-o scrisoare în care îl roagă să răspundă urgent la un chestionar folcloric „în vederea unei exhibiții coreografice”: „1) Cum îi apare Moartea unui soldat muribund?; 2) Cum, cu ce cuvinte se desparte mama de copilul ei când acesta pleacă-n război?; 3) Vrăjitoarea și profețiile dânsei în această situație”⁶⁷.

Pe Ghiță Dan, fiul preotului Dimitrie Dan, membru corespondent al Academiei Române, Leca Morariu îl are nu doar camarad de regiment și nu unul oarecare – era „băiat foarte arătos și tip foarte romanic, acum e un fel de steag-vivant al Regimentului nostru nr. 41 de infanterie (cu 90% români), purtând acum la pieptu-i de aramă și Crucea de fier germană alături de Medalia de aur pentru vitejie a Austriei”⁶⁸ –, dar și companion la spectacole de teatru, într-o „seară de luni, 18 ianuarie 1915, petrecută de Leca Morariu, Ghiță Dan și Arcadie Dugan la teatru”, urmărind piesa *Rața sălbatică* a lui Ibsen.

Memorialistica de război a lui Leca Morariu dezvăluie o imagine a realității ca fundal istoric, pe care se proiectează destine umane, dar dezvăluie și interioritatea autorului, mutațiile sufletești provocate de experiențele trăite pe front. Conținutul memoriilor urmează, fidel, cronologia evenimentelor reale, în intervalul 1 august 1914 – 25 ianuarie 1915. Se regăsesc între leit-motivale memoriilor: moartea, foamea, mizeria, ororile masacrelor, dar și binefacerile lecturii și ale muzicii. Om cultivat, Leca se revoltă la vederea unei case vandalizate de soldați ruși, imaginea de coșmar fiind surprinsă în notații nervoase: „Cărți răvășite pe jos, piese muzicale, potop de cărți poștale ilustrate – printre cioburi de sticlă, de porțelan, zdrențe de albituri și de haine, în cea mai barbară învâlmășeală. Un pian șchiop și spart! Capacul i-i spart! Între coarde, urmele ovăsului ronțăit de cai. Prezența patrupedelor, vădită și cu resturile lor fecale! Grajd de cai fu deci acest cuib de omenie!”⁶⁹. Din paginile jurnalului morărean nu lipsește nici propaganda naționalistă, insistența asupra aspectelor identitare, focalizarea pe tricolor. Prin detaliile despre lupte, informația cuprinsă în paginile jurnalului poate fi izvor istoric pentru reconstituirea vieții cotidiene a soldatului român bucovinean în vremea Primului Război Mondial.

și „*Junimea*” din Cernăuți, ediție îngrijită, prefată, notă asupra ediției, index și glosar de Marian Olaru și Arcadie M. Bodale, Suceava, Editura Universității „Ștefan cel Mare”, 2015, 408 p.

⁶⁷ Leca Morariu, *op. cit.*, p. 170.

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 108.

DIE CZERNOWITZER BRÜDER RIGHETTI IM GROßEN KRIEG

LUZIAN GEIER

Frații Righetti din Cernăuți în Marele Război

*(Rezumat)**

Riccardo Guido Righetti s-a născut la Cernăuți în 29 iunie 1895 și a decedat în 16 ianuarie 1981 în Schwäbisch Gmünd, la vârsta de 85 de ani. A fost ofițer de marină și a ajuns un apreciat inginer și pictor.

Ottilio Arnaldo Righetti s-a născut la Cernăuți în 5 aprilie 1897 și a căzut pe front în Sărbătoarea Tuturor Sfinților din anul 1917, la Latisana (Italia). Locotenentul avea 20 de ani și era unul dintre cei care au forțat izbânda în cea de-a douăsprezecea bătălie de la Isonzo, „Marea Victorie din câmpia Friuli”, în urma căreia circa 60 000 de italieni au depus armele (vezi comunicatele oficiale ale armatei).

Cuvinte-cheie: Primul Război Mondial, Bucovina, Cernăuți, bătăliile de la Isonzo, marină militară, Galiția, pictură, genealogie.

Ottilio Arnaldo Righetti (1897–1917)

Der unterschiedliche Lebenslauf der beiden Brüder wurde nach dem Abitur vom Großen Krieg entschieden. Was hier nachfolgend über Familie und Schule für den älteren Bruder Riccardo festgehalten ist, trifft auch für den jüngeren Ottilio (Tilli gerufen) bis zum Ausbruch des Krieges bzw. zur Musterung der beiden jungen Männer zu. Beide wurden 1915 eingezogen, der ältere zur Marine, wo er alle Schiffsgattungen erproben musste, vom Schulschiff bis zum U-Boot, und der trotzdem glücklicherweise überlebte. Der jüngere Einjährig-Freiwillige kam zur Truppe, bewährte sich und kämpfte wohl sehr tapfer, denn er brachte es schnell bis zum Leutnant. An der Italienfront ist er bei einem großen, tagelangen Gemetzel zwischen mehreren

* Traducere de Carol-Alexandru Mohr.

Divisionen am 1. November 1917 gefallen. Die damaligen Heeresberichte, sowohl der deutschen, wie auch der österreichisch-ungarischen Heeresleitung, stehen im Originaltext auch im Internet zu „Schlacht bei Latisana“. Ob ihm möglicherweise entfernte Verwandte aus den Reihen der vielen Geschwister des Urgroßvaters aus Italien als „Feinde“ gegenüber standen, könnte möglich gewesen sein. Jedenfalls hatte damit sein junges, vielleicht etwas verwegenes Leben sinnlos ein Ende genommen. Geblieben sind uns etliche Skizzen des malenden jugendlichen Bruders aus dem Jahre 1913, angefertigt in den gemeinsamen Ferien im italienischen Barcola, einem auch heute bekannten und beliebten Vorort der norditalienischen Stadt Triest, der sich entlang der Küste des Golfo de Trieste erstreckt.

Ganz anders, erfolgreich, abwechslungsreich und weltläufig verlief das lange Leben (85 Jahre) des älteren Bruders, dem das Schicksal gütig war. Oder war sein Verhalten im Krieg ein anderes? Wer kann es wissen?

Somit steht der erfolgreiche und als Maler aus der Bukowina bekannte Riccardo bedingt im Mittelpunkt dieses Gedenkvortrags.

Riccardo Guido Righetti (1895–1981)

Der spätere Künstler wurde am 29. Juni 1895 in Czernowitz, der Hauptstadt des damaligen Kronlandes Bukowina, geboren. Er hat sich immer als Österreicher bzw. Deutscher empfunden, vor allem aber als Bukowiner, trotz des ausgesprochen italienischen Namens und der ihm bestens bekannten italienischen Herkunft der Vorfahren. Tatsächlich stammte die Familie Righetti aus Italien: der Urgroßvater, Giacomo Giovanni Righetti, wurde 1778 in Pallanza am oberitalienischen Lago Maggiore geboren, geht aus einem kurz gefassten Lebenslauf von Riccardo Righetti hervor, den er am 3. Juni 1975 in Schwäbisch Gmünd niedergeschrieben hatte. Giacomo, er hatte noch fünf Brüder und eine Schwester Maria Regina, war Sprachlehrer, Zinnschmied und Bildhauer. Das unverkennbare künstlerische Talent hat Riccardo Righetti vielleicht von diesem Urgroßvater geerbt, der als junger Mann um 1810 in das galizische Lemberg auswanderte und hier eine Familie gründete. Am 5. Juli 1813 schloss er in Lemberg (heute Lviv/Ukraine) mit Theresia Wenzel (geb. 1791) den Bund der Ehe. Etwa zehn Jahre später, um 1820, wurde die Familie Righetti im damaligen Czernowitz ansässig. Vier Jungen entstammten der Ehe: Der erste Sohn Anton Nikolaus war 1816 in Lemberg geboren, die drei nachfolgenden in Czernowitz (Johann August 1823, Peter und Paul, Zwillinge, am 26. Oktober 1830). Die Stammfamilie der Brüder Righetti,

denen hier gedacht werden soll, lebte bis 1906 in der Bukowina, das Jahr, in dem diese Familie – es ist die Linie nach dem einen Zwillingssohn Paul und dessen polnischen Ehefrau Josefa Duszkowska, geboren 1831 im galizisch-bukowinischen Grenzstädtchen Zaleszczyk, Eheschließung 1856 in Sereth (rumänisch Siret) – nach Triest (damals noch zur Doppelmonarchie gehörend) übersiedelte. Die Schulferien verbrachte der junge Riccardo beispielsweise schon früher meist bei den Anverwandten in Triest, das damals der größte Militär- und Handelshafen der österreichischen Monarchie und auch beliebter Kurort war. Der evangelische Riccardo Righetti mit katholischem Vater besuchte die deutsche evangelische Schule in Czernowitz bis zum Abitur (1914).

Die Paul-Josefa-Righetti-Linie war verbreitet, weil ihr sechs Kinder entstammten, drei Jungen (Anton Eugen, Titus und Ernst) und drei Mädchen. Vier der Geschwister gelangten mit Familien nach Triest, zwei lebten und starben in Czernowitz: Anton Eugen, der Vater der hier genannten Teilnehmer am Ersten Weltkrieg (1856–1920), und seine Schwester Paula (1871–1901). Die Familien waren recht mobil, denn der vorhin genannte Erstgeborene Anton Eugen Righetti war zum Unterschied von den jüngeren Geschwistern nicht in Zaleszczyk oder Czernowitz geboren, sondern 1856 in Radautz (Rădăuți). Geheiratet hat er am 12. September 1893 in Czernowitz Eleonore Therese Würfel (1872–1900, evangelischen Glaubens). Um vorweg die genealogische Präsentation zu beschließen, kann festgestellt werden, dass diese männliche Linie mit den beiden Brüdern Riccardo und Ottilio Arnaldo ausstirbt. Die beiden Ehen des Diplomingenieurs Riccardo blieben kinderlos, der ledige Ottilio (3. April 1897 in Czernowitz, gefallen als Leutnant am 1. 11. 1917 bei Latisana, Stadt in der heutigen norditalienischen Provinz Udine) wurde eines der vielen Opfer des Ersten Weltkrieges.

Bereits in der Kindheit verspürte Riccardo Righetti einen inneren künstlerischen Drang zum bildhaften Gestalten, ein Wunsch, der sich in der Schulzeit aus Czernowitz eindeutig bemerkbar machte. Aus dieser Zeit haben sich erste zeichnerische Versuche erhalten, die ein unleugbares Rohtalent ausweisen (beispielsweise aus den Schulferien 1913). So war es nur natürlich, dass Riccardo Righetti beabsichtigte, entweder in Wien oder in München ein Kunststudium zu beginnen. Es kam aber anders. 1914 inskribierte er an der Technischen Hochschule in Wien. Im darauffolgenden Herbst musste er dieses Studium unterbrechen und seinen Waffendienst antreten. Er wird Seeoffizier in der k. u. k. Kriegsmarine, aus der er 1918 als Fregattenleutnant ehrenvoll entlassen wurde. Anschließend bewarb er sich bei der rumänischen Handelsmarine und befuhr die Donau, das Schwarze Meer und das Mittelmeer als Navigationsoffizier bis 1922. Er kam in dieser Zeit u. a. bis nach England.

Für den jungen Techniker und angehenden Maler Riccardo Guido Righetti aus Czernowitz war der Kampfeinsatz bei der österreichischen Kriegsmarine Gelegenheit, sich zeichnerisch bzw. künstlerisch zu betätigen. Aus den Kriegsjahren sind einige technische und kriegstechnische Zeichnungen erhalten, aber auch Detail-Ansichten aus besuchten Ortschaften. So eine Zeichnung mit blauer Tinte, die in Verbindung mit seiner ersten Einschiffung steht vom Schulschiff S. M. S. Spalato im Hafen Pola 1916 auf den Schnellkreuzer S. M. S. Admiral Spaun im Juli 1916, ebenfalls im Militärstützpunkt Pola. Der junge Offizier leistete seinen Dienst bis März 1917 auf diesem Kriegsschiff. Danach erfolgte gleich anschließend seine zweite Einschiffung in Pola, und zwar auf das größere Schlachtschiff S. M. S. Tegetthof. Noch vor Kriegsende wurde Righetti als 2. Offizier auf das Torpedoboot S. M. T6.71 versetzt. Auch dazu gibt es eine Zeichnung. Diese dritte Einschiffung dauerte bis Allerheiligen 1918. Anschließend wurde der Fregattenleutnant von der rumänischen Marine eingezogen und kam auf der Donau auf dem Monitor „Lahovari“ von August bis Dezember 1919 zum militärischen Übungs-Einsatz. Selbst wechselte Righetti danach zur rumänischen Hochsee-Handelsmarine. Bis 1922 fuhr er für diese als Navigationsoffizier zur See, vorwiegend im Mittelmeerraum. Die Seefahrt gab er im Herbst 1922 auf, um sein kriegsbedingt abgebrochenes Studium an der Technischen Hochschule zu beenden.

Vom Herbst 1922 bis Sommer 1926 besuchte Righetti die Technische Hochschule in Berlin-Charlottenburg. Er beendete sein Maschinenbaustudium als Diplom-Ingenieur und war anschließend in der deutschen Industrie beschäftigt (bis 1945 Betriebsleiter bei Osram und Telefunken in Berlin). Nach Kriegsende wechselte er zur Zweigstelle dieser Gesellschaft nach Ulm. 1949 zog er nach Schwäbisch Gmünd, wo er zwei Jahre Betriebsleiter in der Glühlampenfabrik Südlicht GmbH war. Zwischen 1951 und 1961 war er Planungs- und Wirtschaftlichkeitsingenieur im US-Instandsetzungswerk in Schwäbisch Gmünd. 1961 trat er in den wohlverdienten Ruhestand, leitete als Rentner jahrelang die Kunstschule in Schwäbisch Gmünd und unternahm längere Reisen, deren Eindrücke in seinen Zeichnungen und Gemälden künstlerischen Ausdruck und persönliche Wiedergabe fanden, so im gedruckten Ausstellungskatalog, der uns zu Righetti zur Verfügung steht.

Am 7. Januar 1981 malte Riccardo Righetti die letzten Pinselstriche an seinem Aquarell der Gmünder Johannes-Kirche, teilte seine Frau in einem Brief mit. Während das Bild trocknete, wollte er mit seiner Gattin Margarete einen Brief zum nahegelegenen Postamt bringen. Auf dem vereisten Gehsteig vor seinem Haus stürzte er unglücklich und brach sich den Oberschenkel

mehrfach. Trotz der Operation konnte er nicht mehr gerettet werden. Riccardo Righetti starb am 16. Januar 1981 an den Folgen dieses Sturzes.

Riccardo Righetti malte Zeit seines Lebens aus purer Passion, das ist mehrfach nachzulesen. Er war ein Freizeitkünstler ohne akademische Fachausbildung. „Aus seinem Werk spricht das wahre, angeborene Talent“, schrieb Dr. Adolf Armbruster im einzigen Ausstellungskatalog zu Righetti. In Czernowitz, Wien, Berlin, Ulm und in Schwäbisch Gmünd hat er jede Gelegenheit genutzt, sich an Kunstschulen oder bei namhaften Künstlern selbst weiterzubilden und zu vervollkommen. Er persönlich bezeichnet die Impressionisten und Expressionisten als seine Vorbilder, von deren Einfluss hingegen sehr wenig in seinem Werk zu erkennen ist. Riccardo Righetti beherrscht nahezu alle Mal- und Zeichnungstechniken, mit denen künstlerisch gemalt, gedruckt, graphisch gearbeitet werden kann, auch wenn in seiner Jugendzeit die Feder- und Kohlezeichnungen vorrangig gepflegt wurden und er erst später die Vorliebe für das Aquarell in einer erstaunlich großen Anzahl von Werken bekundete. Entsprechend der Vielfalt der Techniken ist diejenige der thematischen Eindrücke, die er mit Tusche, Kreide, Kohle, Aquarell, Tempera oder Öl einfängt. Anfangs stammten die Themen aus seiner Familie und seiner Heimatstadt Czernowitz, die er aber bald zu vergessen scheint, um sie erst nach rund 60 Jahren wieder zu entdecken (siehe Katalog, Titelabbildung!). Seine Kriegserlebnisse und Seefahrten lieferten ihm Vorlagen für seine Hafenansichten (Beispiele: alter Hafen von Dubrovnik, Istanbul – Partie am Goldenen Horn 1920), Schiffe, Boote, Küstenbilder. Sein berufliches Städteleben verführt ihn zum Thema „deutsche Altstadt“, ein Thema, das er dann infolge seiner Landreisen auch in Süd- und Südosteuropa europäisiert. Ein besonders inniges künstlerisches Verhältnis entwickelt Riccardo Righetti zu Blumen, Stilleben, Porträts, Aktstudien. Sein Themenkreis kann unmöglich erschöpfend nachvollzogen werden; die Zusammenstellung der Ausstellungen in Schwäbisch Gmünd und Augsburg verfolgten gezielt, einen repräsentativen Querschnitt zu seinen Techniken und häufigen Themen, wie Wasser, Architektur, Landschaften, Stilleben und Menschen natürlich zu veranschaulichen.

Riccardo Righetti hat keinen ausgesprochen eigenen, persönlichen Stil entwickelt, schrieb Ausstellungskurator Dr. Adolf Armbruster zur Augsburger Expo.

Seine Ausführungen sind aber von meisterlicher Hand gezeichnet. Sein südländischer Erbanteil sowie seine fernöstliche aber mitteleuropäische Heimat geben ihm wie von selbst die Wahl der Farben vor; mit geradezu traditionellen Mitteln der Klassik und der Moderne (dies klingt zwar paradox,

ist aber auf keinen Fall so!) und mit einer unverkennbaren meditativen Kraft schreitet er dann an seine malerischen Mitteilungen als Künstler, die in einer gegenständlichen, narrativen Sprache und Charakteristik den Betrachter unmittelbar erreichen.

Righetti hat keine abstrakte Werke gemalt; seine nur andeutungsweise eingestreute Symbolik erreicht er durch eine suggestive Führung des Pinsels, der Feder, Kreide oder Kohle und durch eine entsprechende Farbgebung. Um seine Arbeitsweise zu veranschaulichen, wurden auch etliche Entwürfe und Skizzen in die damaligen Ausstellungen in Gmünd (32 ausgewählte Exponate, siehe Gmünder Tagespost, Mittwoch, 11. Juni 1975, Seite 11) und Augsburg aufgenommen. Leider keine frühen Zeichnungen aus der Czernowitzer Zeit, aus jener Periode, aus der die Bilder seines später gefallenen Bruders und des Vaters Anton, so wie eine interessante Tusche-Zeichnung aus der Zeit des Besuchs der VII. C-Klasse des Czernowitzer Realgymnasiums, betitelt „Jugendstil-Ornament gezeichnet in der Realschule in Czernowitz 1913“ (im Nachlass erhalten) stammen. Im Selbstbekenntnis aus dem Jahre 1975 erklärte er, in seiner Freizeit – auch im Kriegseinsatz – jede Gelegenheit genutzt zu haben, um zu malen, sich „an Kunstschulen und bei Künstlern weiterzubilden (Wien, Berlin, Ulm und Gmünd).“

Der Anblick seiner Werke wirkt beruhigend und versöhnend auf den Betrachter, schrieb Dr. Adolf Armbruster im Vorwort zum Katalog. Keine Hektik, kein innerliches Aufwühlen verborgener Ängste und Sorgen, keine Verwirrung der Gefühle lösen sie aus, ist weiter im Katalog zu lesen. Sondern im Gegenteil. Nach einem besinnlichen Gang durch die Ausstellung ist man friedlicher, toleranter, lebensbejahender. Riccardo Righetti versteht es, vielen Bildern das gewisse Etwas, jenes *Homo Bucovinensis* zu verleihen (Toleranz, Offenheit, Warmherzigkeit, Charme, Courtoisie, die Menschlichkeit aus dem ehemaligen östlichsten Kronland der Monarchie). Seine Farbfreudigkeit ist letzten Endes ein Ausdruck der sonnigen Freude am künstlerischen Schaffen, hob Dr. Armbruster zur Ausstellung hervor. Selbst schrieb der Ingenieur-Maler 1975 in dem erwähnten Lebenslauf: „Meine Vorbilder waren die Impressionisten und die Expressionisten.“

Riccardo Righetti war nach eigenen Aussagen in mehreren Sammelkunstaussstellungen vertreten; dabei dürften etliche seiner Bilder auch von Privatsammlern oder durch öffentliche Sammlungen käuflich erworben worden sein. Eine erste Einzelausstellung veranstaltete die städtische Museumsbibliothek Schwäbisch Gmünd Mitte Juni 1975 im sogenannten „Prediger“. Aus Anlass seines 80. Geburtstages wurden im Lesesaal des

„Prediger“ 32 Federzeichnungen, Aquarelle, Ölbilder, Kohle- und Kreidezeichnungen gezeigt, von denen einige in der Augsburger Ausstellung noch zu sehen waren. Der Rest der Gmünder Ausstellung (von der nur ein maschinengeschriebenes Verzeichnis vorliegt) ging in Sammlungen über. Eine Besprechung dieser Ausstellung brachte die „Gmünder Tagespost“ vom 11. Juni 1975 (auf S. 11).

Zwei Jahre später gaben die Raimund-Friedrich-Kaindl-Gesellschaft e. V. Stuttgart und die Landsmannschaft der Buchenlanddeutschen (Bukowina) e. V. die Czernowitzer Zeichnungen heraus: „Czernowitz wie es einmal war. Zeichnungen von Riccardo Righetti“, Vorwort: Prof. Dr. Herbert Mayer, zwei Seiten Text und 12 Seiten Abbildungen. Nach dem Tod des Künstlers schenkte seine Witwe Teile des Nachlasses der Kaindl-Gesellschaft und der Landsmannschaft. Frau Dr. med. Margarete Eufrosine Righetti, geb. Lorber, war ebenfalls eine gebürtige Czernowitzerin (29. Oktober 1903). Ihr gebührt besonderer Dank für die damalige Bereitstellung der nötigen Unterlagen, ohne die auch der Katalog nicht hätte zustande kommen können. In der Anerkennung der künstlerischen Verdienste Riccardo Righettis organisierte die Landsmannschaft der Buchenlanddeutschen im Foyer des Bukowina-Instituts Augsburg 1990 die erste Gesamtausstellung, zu der oben erwähnter Katalog erschien ist.

Anschließend an die Ausstellungen von Righetti und bald nach der Expo der Malerin Ute Fahse, ebenfalls aus der Bukowina stammend, im Augsburger Bukowina-Institut brachte der damalige Kulturreferent der Landsmannschaft der Buchenlanddeutschen eine kleine Postkarten-Kunstmappe heraus, die neun Righetti-Reproduktionen enthielt („Buchenlanddeutsche Künstler“, Augsburg, ohne Jahr, um 1994, Redaktion Dr. Adolf Armbruster).

Zu seinen Lebzeiten scheinen die Verbindungen zu den Verbänden der Buchenländer in Deutschland nicht besonders eng gewesen zu sein und in der Zeitung des landsmannschaftlichen Vereins konnten wir 1981 keinen Nachruf finden.

Familien Righetti in Ost und West

Die einführende Chronik zur Herkunft der Familie Righetti aus dem italienischen Pallanza, wo sechs Halb-Geschwister (aus zweiter Ehe) des nach Lemberg ausgewanderten Giacomo Giovanni (geb. 1778 Pallanza – gest. 1839 Czernowitz) verblieben, und das Aussterben der hier vorgestellten Linie kann die Fragen aufwerfen, wo die anderen Nachfahren des Giacomo

in Südosteuropa hingekommen sind. Es ist, wie in vielen damaligen Beamten-, Musiker- oder Offiziersfamilien so, dass sich die Wurzeln und Zweige weit über Mitteleuropa hinaus verbreiteten. Es gilt nach den Nachfahren von vier Söhnen des Giacomo zu suchen, die im Habsburger Raum geboren wurden, wobei die Linie des Zwillinges Paul (mit Josefa) weiter oben präsentiert wurde. Über den Zwillingesbruder Peter fehlen nähere Daten, er ist mit 27 in Wien verstorben.

Nachkommen wurden in mehreren Versuchen von Riccardo Righetti selbst ermittelt, so um 1938 in der Berliner Zeit, und dann 1964 in Gmünd. Es geht um Nachkommen von zwei älteren Brüdern der Peter-und-Paul-Zwillinge, Anton Nikolaus Laurent Righetti (1816 Lemberg – 1885 Czernowitz) und Johann August Righetti (1823 Czernowitz – 1889 Zaleszczyky).

Aus erster Ehe des älteren mit Antonie Beil aus Sereth stammten ein Sohn Anton Jakob (1838 Czernowitz – 1894 Wien) und zwei Töchter, Eufrosine und Cäsarine, die Ehe Antonie-Anton Nikolaus Laurentius war 1838 in Stanislau (Galizien) geschlossen worden. Der einzige Sohn heiratete in Wien 1868 Marie Horak (1847 – 1905 Wien) aus Mährisch Tribau. In Wien wurden ihnen drei Kinder geboren, Tochter Valeria blieb unverheiratet, die beiden Ehen der zweiten Tochter, Aurelina (1884 – 1953 Wien), blieben kinderlos. Der Erstgeborene, Camillo (1874 – 1944 Wien), hatte nur eine Tochter, die als Sylvia Podhorska in Linz 1955 verstorben ist. Podhorsky-Nachfahren lebten bis in den 60er Jahren in Linz, der Righetti-Name ist auch hier verloren gegangen. Eufrosine hatte in Czernowitz 1864 den Berliner Otto Hildebrandt geheiratet, er starb im rumänischen Iași 1892, sie 1918 in Memel/Klaipeda. Nachkommen lebten in Berlin, Iași, Memel und Graz. Der Righetti-Namen ist somit auch auf dieser Linie ausgestorben.

Nach dem Tod der ersten Ehefrau Antonie mit nur 46 Jahren 1862 in Czernowitz, heiratete Anton Nikolaus Laurentius Righetti in Czernowitz ein Jahr später die viel jüngere Emiline Charlotte Grez (1833 – 1919 Lemberg), mit der er drei Kinder hatte. Die Erstgeborene, Cäsarine Laura (geb. 1864 in Czernowitz, Sterbejahr in Lemberg unbekannt), ehelichte 1889 den aus Lemberg stammenden Polen Wladyslaw Dworski (1853 – 1931 Lemberg). Ihre zwei Geschwister, Oskar Garibaldi und Riccardo, starben als Kinder bzw. Jugendliche in Czernowitz. Somit endet auch hier die männliche Righetti-Linie, die Dworski lebten in Lemberg und Gdingen (polnisch Gdunia) hatten aber direkt nur weibliche Nachfahren.

Ähnlich war es bei Johann August Righetti (1823–1889). Aus erster Ehe (Czernowitz 1847) mit der jung verstorbenen Eleonore von Milbacher

(1823–1848) stammten keine Kinder, sie ist wohl im Kindbett verstorben. Aus der zweiten Ehe (Stanislaw 1849) mit Philipine Pokorna (1822 Tlumacz – 1910 Zaleszczyky) stammten sieben Kinder, zwei Jungen sind als Kleinkinder verstorben. Das älteste Mädchen namens Antonina, verheiratete Tchorzewski, hatte Nachkommen bis in unsere Zeit in Warschau, Krakau, Lemberg, Ostrow, Stanislaw, Gnesen, Posen und Stettin (hier die Familie Gomol). Die zweitälteste Tochter Olympia hatte in zwei Ehen nur eine Tochter Zofja, womit auch diese Linie zu Ende war. Drittälteste Tochter war Maria (1862–1954 Lemberg), verheiratet ab 1892 mit Karol Baudisz aus Wadowice. Das Ehepaar hatte zwei Töchter, das zweite Kind starb siebenjährig, die Nachfahren der Erstgeborenen Zofja Baudiszowna (geb. 1895 in Lemberg, heiratet 1915 in Wien den Polen Czeslaw Frankiewicz aus Nadworna) lebten in Minsk, Polnisch Ostrowa, Gnesen, Sosnowicz (polnisch Sosnowiec), Stettin (die Familie Nesterowicz-Frankiewicz), Krakau (Mag.-Ing. Witold Frankiewicz, geb. Krakau 1948, und seine Schwester Barbara Frankiewiczowna, geb. 1954 in Warschau).

Eine männliche Namensspur könnte noch durch den ältesten Sohn aus dieser zweiten Ehe zu finden sein: Wladyslaw Johann Righetti, geboren 1852 in Stanislaw und gestorben 1926 in Kolomea. Er hatte 1888 in Skobjatyn Anna Tyszkowska aus Kolomea geheiratet und einen Sohn Mieczyslaw Wladyslaw Jan Righetti (1888–1929 Kolomea). In Kolomea hatte dieser Julia Byczusk geheiratet und mit ihr zwei Jungen gezeugt. Über das Schicksal der Beiden konnte der malende Familienforscher die Endspuren nicht ermitteln, weil der älteste Sohn Victor Mieczyslaw Righetti am 20. Juli 1912 in Pittsburg geboren wurde, der jüngere Bruder Leslaw Franz Zbigniew dann am 21. Mai 1917 in Kolomea. Das waren die letzten männlichen Righetti-Nachfahren in Mitteleuropa.

Über mögliche entfernte heutige Anverwandte aus der Stammheimat Ungiasca-Pallanza (heute Ortsteil von Verbania) am Lago Maggiore ist uns von Riccardo Righetti nichts überliefert. Möglicherweise sind die Familie Righetti somit „in die Ewigkeit eingegangen“.

Quellen und Literatur

„Kurzgefaßter Lebenslauf“, 7070 Schwäbisch Gmünd, 3. 6. 1975, Typoskript, maschinschriftlich nach seinem Tod 1981 ergänzt ohne Datum von seiner Witwe Margarete Righetti (vermutlich in Verbindung mit der Ausstellung in Augsburg).

Mappe ohne Namen, Jahreszahlen 1913–1939, mit Zeichnungen; zum ursprünglichem Umfang lassen sich keine Schlüsse ziehen, hier das älteste Belegstück seiner Zeichenkunst als Realschüler der VII. C-Klasse in Czernowitz: Jugendstilornament in Czernowitz.

Riccardo Righetti: Die Geschichte der Familie Righetti (nachträgliche Anmerkung mit Bleistift auf dem Mappendeckel: 1 für mich), mit neun Stamm- bzw. Ahnentafeln (ab etwa 1700 bis 1964).

Riccardo Righetti: Bilderausstellung im Raum der Museumsbibliothek im II. Stock des Predigers, Schwäb. Gmünd, Juni 1975, Typoskript-Durchschlag zur Gliederung der Ausstellung mit den 36 Bildtiteln, die dann nicht alle aufgenommen wurden (ersichtlich an den Häkchen).

„Ausstellung Riccardo Righetti, Anlässlich seines 80. Geburtstages im Lesesaal des Museums“. In: Gmünder Tagespost, Mittwoch, 11. Juni 1975, S.11, mit einer Illustration (Federzeichnung Istanbul – Partie am Goldenen Horn vom 5. März 1920).

Riccardo Righetti: Czernowitz, wie es einmal war. Zeichnungen von Riccardo Righetti. (Mappe) mit Kopien von Zeichnungen, Hg. Raimund Friedrich Kaindl-Gesellschaft & Landsmannschaft der Buchenlanddeutschen (Bukowina) e. V., mit einem Vorwort von Prof. Dr. Herbert Mayer, 12 schwarz-weiß Zeichnungen, Stuttgart 1977. Die großformatige Vorlagenmappe mit den 12 Fotokopien (schw-weiß) und einem beigegeklebten „Inhaltsverzeichnis mit Erläuterungen“ des Autors befindet sich (ohne Vorwort) im Archiv der Landsmannschaft der Buchenlanddeutschen.

Riccardo Righetti: Katalog (der ausgestellten Werke) zur Expo in Augsburg 1990, Verlag „Der Südostdeutsche“, 32 S., mit einem Vorwort von Dr. Adolf Armbruster.

„Buchenlanddeutsche Künstler“, Hg.: Landsmannschaft der Buchenlanddeutschen (Bukowina) e. V., ohne Jahr, Augsburg, Redaktion: Dr. Adolf Armbruster (12 Postkarten, teils farbig, neun von Righetti, drei von Ute Fahse).

„Schlacht bei Latisana“ vom 1. November 1917, siehe im Internet die Texte der Originalmeldungen der deutschen und österreichisch-ungarischen Heeresleitungen.

Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914–1918, Schubert VII Beilagen, mit Anlagenheften und Karten.

Serie „Reichsarchiv“: „Schlachten des Weltkrieges“, Band 12b, Teil II „Durchbruch am Isonzo II“, Oldenburg i. O/Berlin 1926 mit dem Kartenmaterial zu den Kämpfen über den Tagliamento bis zur Piave, Kapitel „Latisanafrage“ S. 167 f.

Riccardo Righetti: *Die böhmisch-galizisch-bukowinische Familie Würfel. Aufgeschrieben von Riccardo Righetti (Aus dem Nachlass)*, „Der Südostdeutsche“, Augsburg, 20. Dezember 2012, S. 6-7.

Emil Satco: Enciclopedia Bucovinei, Bd. 2, Suceava 2004, S. 311, Kurzbiographie ohne Quellenangaben.

Fotos und Reproduktionen aus dem Archiv der Zeitung der Buchenlanddeutschen „Der Südostdeutsche“, 86159 Augsburg, Alter Postweg 97a.

Anhang/Appendix¹

SOD Nr. 12/20. Dezember 2012, S. 6 und 7 /Aus dem Nachlass

Die böhmisch-galizisch-bukowinische Familie Würfel Aufgeschrieben von Riccardo Righetti

Die Geschichte der Familie Righetti, an der ich seit etwa 40 Jahren mit Unterbrechungen gearbeitet habe, will ich nun mit meinem Lebenslauf und dem eines Bruders Attilio Righetti abschließen und einen Rückblick werfen auf unsere mütterliche Familie Würfel. Die Familie Würfel stammt aus dem nordöstlichen Teil Böhmens, aus dem deutschsprachigen Gebiet des Riesengebirges. Die Bevölkerung in diesem bergigen Waldland war arm, es gibt dort wenig Ackerfläche. Die Menschen lebten hier in den kleinen Orten und Dörfern meist von der Weberei.

Die guten böhmischen Tuche und Stoffe, die man dort herstellte, waren in der ganzen österreichisch-ungarischen Monarchie und dem Ausland bekannt und geschätzt. Die erste Urahnin, die ich bei meiner Familienforschung ermitteln konnte, ist Rosina Würfel aus Zwickau. Ihr Sohn Ignatz Würfel, geboren 13.04.1802 in Zwickau, war Weber. Seine Frau war Therese Fuchs, geboren 26.12.1802 in Schluckenau in Böhmen. Sie haben am 12.11.1827 in Schluckenau geheiratet. Diese Angaben habe ich durch meine Anfragen von den Pfarrämtern schriftlich bekommen. Der Sohn dieses Ehepaares Ignatz Würfel ist mein Großvater. Er ist am 9.03.1836 in Kleingrün in Böhmen geboren, lernte in seiner Jugend Musik, Geige und Waldhorn, und hat auch als er zu Militär kam, bei der Regimentsmusik gedient. Wir wissen von seiner

¹ Der Text und die Fotos wurden uns freundlicherweise von Ewa Maria Magdalena Guski MA aus DÜSSELDORF, früher Olsztyn, zur Verfügung gestellt. Autor des Textes ist der damals schon bekannte Maler Riccardo Righetti. Titel und Zwischentitel sind redaktionell gegeben.

Jugend sehr wenig. Er kam wahrscheinlich mit seinem Regiment nach Stryj in Galizien, wo er in dem benachbarten Dorf Brigidau seine spätere Frau Christine Köhler kennen gelernt hat. Sie ist in Brigidau am 29.06.1831 als Tochter aus einer deutsch-evangelischen Bauernfamilie geboren. Brigidau ist im Jahre 1784 von deutschen Auswanderern aus der Pfalz, aus dem westdeutschen Rhein-Main-Gebiet, gegründet worden. Es hat sich zu einem der schönsten deutschen Dörfer in Galizien entwickelt. Ignatz und Christine haben etwa 1860 geheiratet und zogen vorerst nach Lemberg-Lwiw, wo ihr erstes Kind Heinrich am 24.10.1862 geboren wurde. Die Familie Würfel zog bald nach Czernowitz in der Bukowina um, wo weitere drei Kinder geboren wurden: am 3.01.1864 Wilhelm, am 24.12.1865 Auguste und am 4.10.1872 Therese Eleonore. Ignatz war in Czernowitz Musiklehrer und spielte auch im Orchester des Stadttheaters. Die Familie lebte in bescheidenen Verhältnissen, aber sie war sehr strebsam. Die Kinder lernten in der Schule sehr fleißig. Ihr Vater Ignatz war in seinem Musikerberuf ziemlich angestrengt. Er war kränklich und starb am 3.08. 1888 im Alter von 52 Jahren (Lungenemphysem als Berufskrankheit). Des Ehepaares ältester Sohn, mein Onkel Heinrich Würfel, hat die Ober-Realschule in Czernowitz absolviert, dann beim Militär beim Telegraferegiment in Korneuburg bei Wien gedient und hat seine Dienstzeit als Leutnant der Reserve beendet. Dann trat er in den Dienst des Telegrafenamts bei der Post in Czernowitz ein, wo er die Entwicklung der Telegraphie und Telephonietechnik in der Bukowina bis etwa 1927 als höchster technischer Beamter leitete. Sein letzter Grad war Oberbaurat. Onkel Heinrich hat etwa 1885–1890 geheiratet. Seine Frau Emilia (Milka) geb. Rakowska von Trzywdar stammte aus einer polnischen katholischen Familie. Sie war klein und zart, sehr intelligent und gebildet. Die Haussprache war deutsch und polnisch. Tante Milka beherrschte die französische Sprache auch perfekt. Die Familie wohnte gegenüber meiner Realschule und ich war als 12–13 Jahre alter Bub täglich bei der Familie. Die Tante war immer sehr lieb und hilfsbereit und hat ihren drei Mädchen und mir im Lernen der französischen Sprache sehr geholfen. Ich kannte die Mutter der Tante Milka und ihre Schwester (Frau Geisler) auch. Sie waren sehr gebildete Frauen, lebten in Stanislau und kamen öfter nach Czerniowitz zum Besuch der Familie Würfel. Das Eheleben in der Familie war sehr harmonisch und glücklich, obwohl mein Onkel Heinrich Deutscher und evangelisch war, Tante Milka Polin und fromm katholisch. Sie war mit ihren drei Töchtern eine fleißige Kirchengängerin und besuchte viele Veranstaltungen der polnischen Gesellschaft. Der Onkel wieder war Mitglied der evangelischen Kirchenvertretung, Obmann im Deutschen Männergesangsverein und im

deutschen Volksrat, als 1918 die Bukowina zu Rumänien kam. Er war auch Mietglied in der „Schlaraffia“ (siehe weiter dazu Schlaraffia Pruthana), ein 1859 in Prag gegründeter Verein zur Pflege der Geselligkeit. Die Familie hatte drei Töchter: Helene (Hala), geb. 14.05.1891, Emilie (Lala), geb. 4.02.1893, und Ludwika (Ludka), geb. 16.04.1894. Es waren sehr liebe Mädchen, in der Schule sehr fleißig und strebsam. Die besuchten das Mädchenlyzeum in Czernowitz mit abgeschlossener Maturaprüfung. Hala, die Älteste, studierte an der Czernowitzer und Lemberger Universität Philosophie und Sprachen und wurde Gymnasiallehrerin. Alle drei Mädchen heirateten bald und fanden mit ihren Männern nach dem ersten Weltkrieg 1919-20 gute Stellungen im neu gegründeten Polenstaat. Die Eltern der Mädchen, Onkel Heinrich und Tante Milka, blieben in Czernowitz. Sie zogen nach dem Tode der Tante Gusti am 16.08.1925 (Auguste, verheiratete Stuchly), der Schwester des Onkel Heinrich, in die Wohnung der Tante Gusti, um den Haushalt weiterzuführen und den alten verwitweten Onkel Josef Stuchly zu betreuen. Tante Milka war in den Jahren nach dem ersten Weltkrieg ziemlich kränklich und starb nach längerem Leiden am 17.10.1928. Nun bleiben die beiden Männer Onkel Heinrich Würfel und Josef Stuchly allein zurück. Es war eine glückliche Lösung, dass Onkel Heinrich 1929 noch einmal heiratete, eine verwitwete Lehrerin Helene. Sie war pensioniert und hatte in der kleinen Stadt Sadagura bei Czernowitz ein Haus mit Gartengrundstück. Bei ihr fanden beide vereinsamen Männer wieder ein geordnetes Heim. Onkel Josef Stuchly starb aber schon bald, am 12.01.1931, im Alter von über 82 Jahren. Wenige Jahre darauf starb Onkel Heinrich am 24.07.1935, 73 Jahre alt. Die nach Polen umgezogenen drei Töchter haben sich dort in den folgenden Jahren gut eingelebt. Hala war Gymnasiallehrerin und hatte den Gymnasiallehrer-Kollegen Josef Lesniak aus Czernowitz geheiratet. Ich kannte ihn nur wenig. Er ist früh verstorben. Sie hatten keine Kinder.

Lala heiratete Kazimierz Grabowski. Ich habe ihn schon früh, als er noch Student an der Universität in Czernowitz war, kennen gelernt. Er war ein sehr feiner Mann, den ich hoch geschätzt habe und mit dem ich bis zum seinem Tode 1969 in Briefwechsel stand. Als er bei Ausbruch des Zweiten Weltkrieges 1939 von Ostgalizien, wo die Familie gewohnt hat, nach Rumänien geflüchtet war und es Lala mit ihrer Tochter Bozena unter großen Strapazen und Gefahren gelang, sich durch das von Russen beherrschte Gebiet nach Warschau durchzuschlagen, habe ich den Briefwechsel zwischen Kazyk und Lala während des Krieges über Deutschland vermittelt. Nach Beendigung des Zweiten Weltkrieges ist es mir gelungen, die Adresse der Familie zu erfahren und ich war glücklich, mit meinen drei Kusinen in Briefwechsel zu kommen.

Das Ehepaar Lala und Kazyk Grabowski hatte vier Kinder, drei Söhne Zbigniew, Leszek, und Zygmunt und eine Tochter Bożena. Ich habe die ältesten zwei Söhne als kleine Buben bei einem kurzen Besuch bei Grabowskis 1922 kennen gelernt. Heute sind die Söhne angesehene Männer mit Familien in Polen. Leider stand ich mit ihnen nie in Briefwechsel.

Ihr Tochter Bożena ist mit Stanislaw Pawlowski verheiratet. Das Ehepaar hat drei Kinder: Teresa, Anna und Leszek. Die Familie lebt jetzt in Wroclaw. Ich bin glücklich, dass Anna nach dem Tode unseres lieben Kazyk den Briefwechsel mit uns fortsetzt. Sie befindet sich gerade bei uns zu Besuch und wir freuen uns sehr, sie kennen gelernt zu haben und von ihr vieles über ihre Familie erfahren zu haben.

Ludka heiratete einen früheren Tanzkollegen aus der Czernowitzer Studentenverbindung „Allemania“, Wilhelm Pawlowski, den ich aus seiner Studentenzeit noch gut kannte. Er war Jurist, Dr. jur. und hatte, als das Ehepaar nach Polen ging, dort sehr gute Stellungen und lebte zuletzt in Danzig. Zu Beginn des Zweiten Weltkrieges wurde er von den deutschen Behörden verhaftet und von den Nationalsozialisten ermordet. Ludka lebte während des Krieges in Krakau und danach bei ihrem Sohn Walerian in Stettin. Walerian ist dort schon seit Jahren ein sehr geschätzter Musikdirigent. Er ist verheiratet mit Izabela, geb. Ferenzy. Das Ehepaar ist kinderlos. Ludka war in ihren letzten Lebensjahren sehr kränklich und starb am 26.08.1970 in Stettin.

Onkel Wilhelm Würfel

Der Onkel *Wilhelm Würfel*, geb. in Czernowitz am 3.01.1864, hat das Gymnasium besucht und dann an der Universität in Czernowitz Rechtswissenschaft studiert, war Dr. jur. Zuerst war er bei der Landesverwaltung der Bukowina als Beamter tätig (Bezirkshauptmann). Etwa 1908 trat er aus der Beamtenlaufbahn aus, um als Rechtsanwalt tätig zu sein und richtete sich ein Advokaturbüro ein. Er dürfte 1888 geheiratet haben. Seine Frau war eine geborene Leokadia Paliczka, genannt Tante Lola. Die Familie hatte fünf Kinder, drei Söhne: Wilhelm, geb. 1890, Herbert geb. 1892, Erwin geb. 1894, und zwei Töchter: Blanca geb. 1899 und Maria geb. 1907. Die Geburtsdaten habe ich nur geschätzt.

Der älteste Sohn Wilhelm hat das Gymnasium in Czernowitz absolviert und an der Universität Jura studiert (Dr. jur.), anschließend in Wien Exportakademie. Er bekam nach dem Ersten Weltkrieg 1919 in Bukarest

eine gute Stellung bei einer Bank und später als Verwalter der Güter einer reichen Bojarenfamilie (Stirbei?). Er hat die Tochter eines Apothekers aus Jassy (deutsche Familie) geheiratet. Ich habe ihn zum letzten Mal 1919 in Bukarest gesprochen. Seither keine Nachricht von ihm.

Der zweite Sohn Herbert war ein sehr unruhiger Geist und hatte als Schüler in Gymnasium oft Schwierigkeiten, musste die Schule verlassen und hat mit einiger Mühe als Externist die Maturitätsprüfung bestanden, etwa 1913. Seinen weiteren Lebensweg kenne ich nicht. Der dritte Sohn Erwin hat in Czernowitz auch das Gymnasium beendet, dann in Wien das Medizinstudium begonnen und wurde zu Beginn des I. Weltkrieges als Sanitäter zum Militär eingezogen und kam in russische Kriegsgefangenschaft. Nach seiner Rückkehr hat er von seinem älteren Bruder Wilhelm unterstützt in Wien das Medizinstudium fortgesetzt und beendet und sich dort eine Arztpraxis eingerichtet. Er soll geheiratet haben und im II. Weltkrieg in Wien gestorben sein. Mehr weiß ich nicht.

Die Tochter Blanca hat in Czernowitz das Mädchenlyzeum besucht, war mit ihrer Mutter während des Ersten Weltkrieges, als Czernowitz von den Russen besetzt war, in Wien, wo ich sie öfter besucht habe, weil ich zu dieser Zeit 1914-15 dort an der technischen Hochschule studierte. Nach dem Krieg 1918 hat sie geheiratet. Ihr Mann Leo Waluszek war Bergbauingenieur. Er kam als Offizier nach dem I. Weltkrieg mit vielen Auszeichnungen heim. Ich habe von dem Ehepaar lange nichts mehr gehört, nur dass Blanca früh verstorben ist.

Die jüngste Tochter Maria (Mizzi) kenne ich nur als kleines Mädchen. Ich habe von ihr seit dem I. Weltkrieg nichts mehr gehört. Diese Familie des Onkels Wilhelm Würfel hatte mit den anderen Würfel-Verwandten keine engen Beziehungen, sie schrieben einander selten oder gar nicht Briefe, so dass ich von diesen Verwandten wenig weiß.

Tante Auguste Würfel

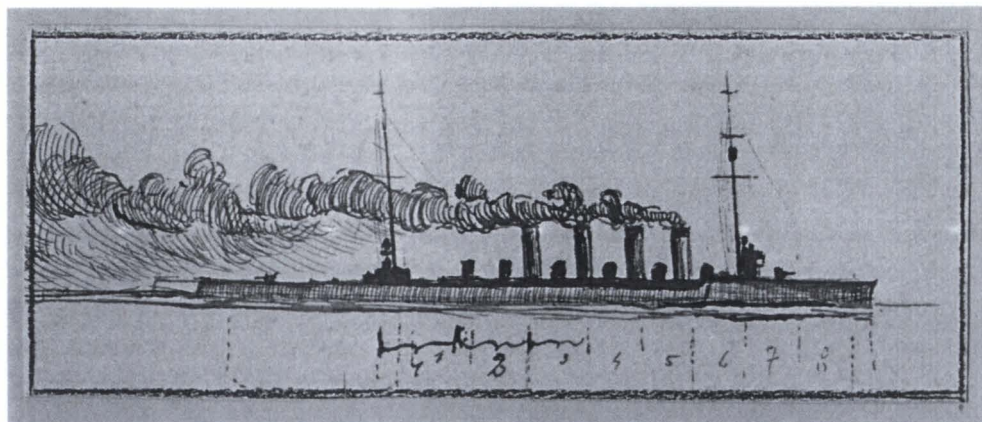
Meine Tante Auguste Würfel, verehelichte Stuchly, gerufen Gusti, war Modistin für Damenhüte und hat diesen Beruf bis zu ihrem Tode ausgeübt. Sie empfing ihre Kundinnen im Salon ihrer eigenen Wohnung und beschäftigte mehrere Arbeiterinnen, heiratete den etwa 20 Jahre älteren Josef Stuchly. Er war Wiener und kam im Auftrage einer Wiener Großfirma zur Innenausstattung der Wohn- und Festräume der in den 90er Jahren neu erbauten Residenz des orthodoxen Erzbischofs. Er war Meister im Beruf der

Tapezierer und Dekorateure. Nach Beendigung der Einrichtungsarbeiten in der Residenz war er weiterhin mit der Instandhaltung betraut, richtete sich ein offenes Geschäft ein und hatte auch viele private Kunden. Es ging dem Ehepaar wirtschaftlich sehr gut. Sie hatten keine Kinder. Tante Gusti war eine lebhaft, aufgeschlossene, energische Frau mit warmem Herzen. Sie war für alle ihre 10 Neffen und Nichten stets die hilfreiche Seele. Ich und mein jüngerer Bruder Attilio (Tilli) haben ihre mütterliche Liebe und Fürsorge in besonderem Maße bis zu ihrem Tode empfangen. Als ihre jüngere Schwester Therese Eleonore, unsere Mutter, allzu früh starb (ich war 5 Jahre alt, Tilli 3 Jahre) hat sie sich um uns mit großer Liebe gekümmert, da unser Vater Witwer blieb.

Als die Familie Righetti, mein Vater mit seinen zwei Brüdern Titus und Ernest, zwei Schwestern Carola und Theodora und mit uns beiden Buben 1906 von Czernowitz nach Triest übersiedelte, und ich dort in der Realschule die zweite Klasse mit sehr schlechtem Zeugnis abschloss, bat sie meinen Vater, mich zu ihr nach Czernowitz zurückzubringen, mit der Absicht, mich in der Schule doch gut voranzubringen. Sie war kinderlos und ihre mütterlicher Hingabe zu mir und ein Jahr darauf auch zu meinem Bruder Tilli, hat uns zu sehr guten Schülern gemacht und uns die beste Erziehung für unser Leben gegeben. Sie hat mir später, nach dem I. Weltkrieg, und nach meiner Seefahrtzeit 1922 den Mut und die Beihilfe zum Studium an der technischen Hochschule in Berlin gegeben. Leider hat sie die Beendigung meines Studiums nicht mehr erlebt, da sie 1925 im Alter von 60 Jahren plötzlich starb. Mit ihrem Tode habe ich eine Mutter verloren, der ich nach Beendigung meines Ingenieurstudiums meine ganze Dankbarkeit habe beweisen wollen, aber leider nicht mehr können.

Meine leibliche Mutter, Therese Eleonore, die jüngste unter den Geschwistern, war eine liebreizende hübsche Frau, die alle sehr liebten. Sie hat meinen Vater Anton Righetti am 12.09.1893 in Czernowitz geheiratet. Ich Riccardo und mein jüngerer Bruder Attilio waren ihre Kinder. Leider ist sie bei einer dritten Geburt im Alter von 28 Jahren gestorben. Ich war damals 5 Jahre alt, Tilli 3 Jahre. Ich habe an meine Mutter nur eine blasse Erinnerung und weiß von ihr nur, was man mir von ihr erzählte. Ich habe das alles, was ich von meiner mütterlichen Familie Würfel weiß, kurz zusammengeschrieben, damit bei den jüngsten Nachkommen der Familie die Erinnerung an die Vorfahren Würfel nicht ganz erlischt.

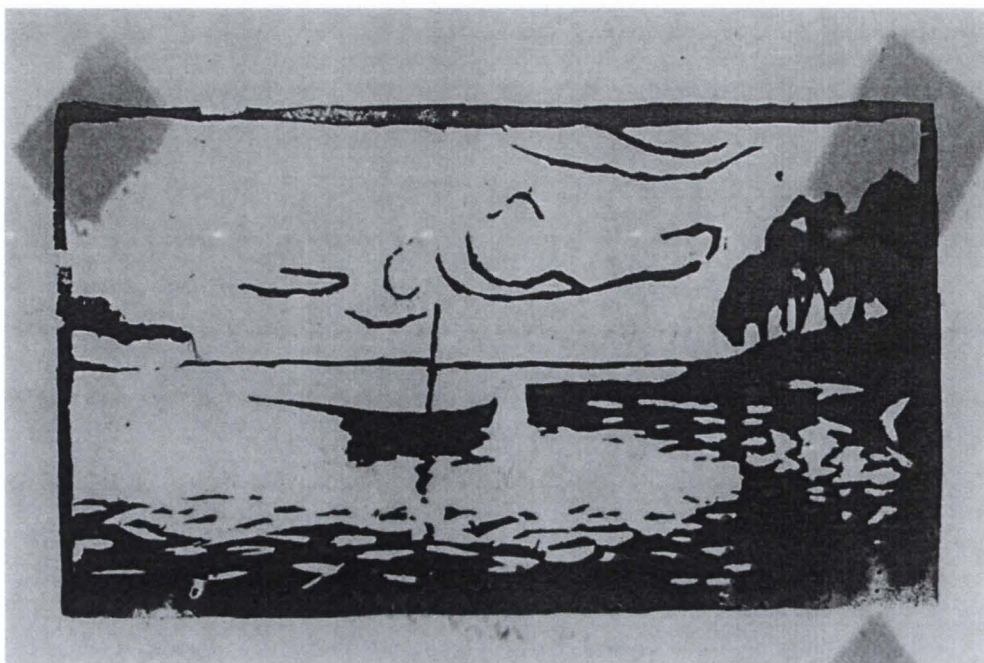
5. August 1973

Militärschiff

Meine erste Einschiffung in Pola auf den Schnellkreuzer S.M.S.
Admiral Spaun im Juli 1916

Die Bucht von Veruda bei Pola. Mein erster Holzschnitt 1917

"Autoporträt des Künstlers"
Katalog-Nr. 29

6

Riccardo Guido Righetti, Offizier Selbstbildnis des Künstlers
in der rumänischen königlichen Marine

Czernowitz, Aquarell 1978

Riccardo Guido Righetti mit seiner Frau

„A VIETUI, A SUPRAVIETUI...”. CONTAGIUNE ȘI PREVENȚIE ÎN BUCOVINA PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

HARIETA MARECI-SABOL

„Leben, Überleben...” Ansteckung und Vorbeugung in der Bukowina während des ersten Weltkriegs

*(Zusammenfassung)**

Während der Kriegszeit sind die Herausforderungen bezüglich der Gesundheit der Menschen genau so dramatisch und überraschend wie die Kriegshandlungen selbst. Zu den bedeutendsten Wirkungsfaktoren zählen Jahreszeit, wirtschaftliche Lage, Handlungen der lokalen und zentralen Verwaltung, gesundheitliches Aufklärungsniveau, Menge des vorhandenen medizinischen Materials und, selbstverständlich, Anzahl und fachliche Kompetenz des Gesundheitspersonals. Im XIX. Jahrhundert, bedingt durch die damals herrschenden Krankheiten, wurden in der Bukowina Modernisierungsmaßnahmen getroffen. Jedoch blieb bis zum Ausbruch des Ersten Weltkriegs vieles unerledigt, insbesondere die Durchführung von Maßnahmen für Epidemienkontrolle, ärztliche Fürsorge, Salubrität, gesundheitsbewusstes Benehmen. Nach 1914 waren Lebensmittelnot, Armut, elende Lebensbedingungen und Angst kennzeichnend für dieses von Kampfhandlungen zertrümmerten Gebiet. Es entstand hier das typische Umfeld, aus dem der Große Krieg manche seiner schrecklichsten Mörder rekrutierte: die Krankheiten. Jahrelang war die Bukowina von Epidemien bedroht, darunter: Cholera, typhoides Fieber, Fleckfieber, Masern, Pocken, Dysenterie und Spanische Grippe. Um die Verbreitung der Epidemien vorzubeugen, haben die Behörden der Provinz Informationskampagnen durchgeführt und die Bevölkerung über Symptome, Ansteckungsgefahren und Vorbeugungsmaßnahmen aufgeklärt. Hervorgehoben wurde die Bedeutung der Impfungen und des adäquaten Verhältnisses zu Ärzten und Behörden. Da es in der Provinz wenige Krankenhäuser und unausreichendes Gesundheitspersonal gab, war der Erfolg der Ärzte im Kampf mit dem „anderen Feind“ nicht garantiert und die Vorbeugung ein sozialer Imperativ. Die Einhaltung jeglicher privaten und öffentlicher Hygienevorschriften, der Wasser- und Lebensmittelschutzanweisungen waren lebenswichtig. Zwar war in Zeitraum 1914–1918 die Zahl der von ansteckenden Krankheiten Betroffenen kleiner in der Bukowina als in anderen Ländern der Österreichischen Monarchie oder als im Königreich Rumänien. Trotzdem haben die epidemischen Wallungen Panik aufgelöst und die Bevölkerung bewogen auf Volksheilmittel oder, im Idealfall, auf ärztlich verschriebenen Therapien zuzugreifen. Im Gegensatz zum vorigen Jahrhundert, agierte jetzt

* Traducere de Carol-Alexandru Mohr.

die Mehrheit der Bevölkerung nicht fatalistisch gegenüber Krankheit und Tod und kämpfte ums Überleben und für die Überwindung der Plagen von welchen sie heimgesucht wurde.

Schlüsselwörter: Bukowina, Hungersnot, Epidemie, Vorbeugung, private und öffentliche Hygiene.

Percepute acut, distinct sau în relație cu alți factori, bolile au dictat schimbări semnificative în ritmul de modernizare a Bucovinei. Manifestările lor au condus la luarea unor măsuri care să reducă efectele nefaste asupra populației provinciei, favorizând, într-o oarecare măsură, medicalizarea, sanitația și renunțarea la anumite comportamente păguboase. Legislația sanitară modernă a fost adoptată în Bucovina abia în anul 1887, la 17 ani de la emiterea de către guvernul austriac a Actului Imperial Sanitar. Era o încercare – destul de tardivă – de racordare la „centru” a sistemului sanitar din cea mai răsăriteană provincie a imperiului, impunând măsuri de promovare a igienei publice și subliniind rolul personalului medical și al instituțiilor sanitare. Câteva decenii mai târziu, la izbucnirea Marelui Război, același sistem sanitar din Bucovina era pus în fața unor provocări serioase. Penuria de alimente care a degenerat, sărăcia, condițiile precare de trai și panica au devenit constante ale realității sociale în vreme de război, contribuind la proliferarea unuia dintre cei mai temuți dușmani în Marele Război: boala.

Sănătatea publică în Bucovina anilor 1900

Pe lângă transformările de natură politică și economică, trecerea în secolul al XX-lea a adus cu sine o serie de mutații în plan socio-cultural. Toate erau menite să asigure, într-un fel sau altul, „bunăstarea imperiului și a locuitorilor lui”. Cum Bucovina experimentase, în repetate rânduri, manifestarea „urâcioaselor boli”, autoritățile făceau eforturi să înțeleagă mecanismele patologice și sociale ale acestora, căutându-le cauzele și încercând astfel să le prevină. De cele mai multe ori, îmbolnăvirile erau puse pe seama diferențelor de temperatură (în special, primăvara și toamna), a spațiilor de locuit (multe dintre ele mizere, suprapopulate și „poluate”) și a dietei dezechilibrate. Unul dintre colaboratorii „Revistei române” amintea de o „demoralizare a poporului, parte prin imigranți, parte prin copiii săi proprii reîntorși de la miliție”¹.

¹ *Legea sanitară în comunele rurale*, în „Revista politică”, Suceava, anul II, nr. 16, 31 decembrie 1887, p. 3.

La aceasta se adăuga „lipsa celor trebuincioase și concurența cu cei privilegiați” care aduseseră „cu sine o mulțime de boale, care mai înainte erau necunoscute. Lipsele și grijile și propagarea rachiului au făcut ca poporul să cunoască și toate răutățile rachiului; era mai ales influința cea rea a acestuia asupra stării sanitare. Bolenzia în popor este un efect al beției”². Asemenea infirmități sociale nu afectau doar populația din mediul rural sau de la periferiile orașelor, ci se propagau la nivelul întregii societăți, impunându-se luarea de măsuri care să stopeze fenomenul degenerativ. Combinată cu alți factori favorizanți, alimentația deficitară a condus la creșterea numărului de cazuri de pelagră cu 275%³. În anul 1905, 1% din populația Bucovinei sau 1 056 de persoane erau diagnosticate cu această boală (cu 479 mai multe decât în anul anterior⁴), pentru ca în 1906, numărul bolnavilor să se dubleze, ajungând la 2 266⁵. Privită în ansamblu, situația din Bucovina era una extrem de gravă, Jászi notând că majoritatea satelor erau „infectate cu pelagră”⁶. La rândul său, George M. Niles plasa Bucovina pe un loc secund în Imperiul Austriac, după Tirol, cu 2,9% din populație suferind de această maladie⁷. Nu întâmplător, în 1910, doctorul O.G. (probabil Octavian Gheorghian) scria, în termeni ultimativi, următoarele: „Dușmanii cei mai mari ai poporului nostru sunt rachiul și pelagra. Aceștia decimează sate întregi și dacă va merge tot așa, atunci nu va mai dura mult, când spitalele nu vor mai putea cuprinde numărul celor bolnavi”⁸. De asemenea, în Bucovina începutului de secol XX, 1/8 din numărul deceselor era pus pe seama tuberculozei, boală la fel de gravă ca și pelagra, dar mult mai veche ca aceasta⁹. Se adăugau episoadele recurente de scarlatină, variolă, holeră, dizenterie, difterie. Iată de ce era necesară impunerea unor noi politici care să stopeze degradarea stării de sănătate a locuitorilor. În noiembrie 1903, Guvernul țării reglementa importul de porumb din România

² *Ibidem*.

³ Octavian Lupu, *Aspecte din istoria medicinei în Bucovina*, manuscris, Biblioteca Bucovinei „I. G. Sbiera”, Fond Bucovina, inv. 253528, p. 110.

⁴ *Die Pellagra in der Bukowina*, în „Bukowinaer Rundschau”, Czernowitz, XXV, nr. 5165, 23 August 1906, s. 3.

⁵ Basil Klunczenko, *Die Bekämpfung der Pellagra in der Bukowina im Jahre 1909*, în „Bukowinaer Post”, XVIII, nr. 2635, 8 Jänner 1911, s. 4.

⁶ Oscar Jászi, *The Dissolution of the Habsburg Monarchy*, Chicago, University of Chicago Press, 1929, p. 232.

⁷ George McCallum Niles, *Pellagra*, Philadelphia, W. B. Saunders Company, 1916, p. 20.

⁸ *Curățenia casei și a trupului omenesc – povești pentru popor date de Dr. O. G.*, în „Calendar pe 1911”, Cernăuți, 1910, p. 54.

⁹ *Zur Wasserteilungsfrage*, în „Bukowinaer Post”, Czernowitz, XIII, nr. 1959, 23 August 1906, s. 3.

și Rusia¹⁰, iar câteva luni mai târziu, autoritățile solicitau o mai strictă supraveghere a comercializării acestuia, astfel încât „păpușoiul stricat și alimentele stricate și stricacioase sănătății să fie oprite de a fi puse în vânzare”. Orice „contravențiune” trebuia adusă „imediat la cunoștința judecătorei competente, pentru ca aceasta să pedepsească pe contravenienți”¹¹. Tot în 1904 se stabileau ca priorități în prevenirea și combaterea pelagrei: „ridicarea nivelului agriculturii și intensificării producției agricole; promovarea industriei, îndeosebi a aceleia care are legături cu agricultura; promovarea industriei casnice, prin care săteanul va putea să realizeze unele venituri, în condiții ușoare în cursul lunilor lungi de iarnă; ameliorarea modului de trai al populației rurale prin o mai bună educare a femeilor și fetelor cu privire la prepararea mâncărilor și, în special, a pâinii; ușurarea și scurtarea posturilor; gospodăriile mici care nu au posibilitatea de a ține vaci să fie ajutate a crește capre și porci; combaterea alcoolismului prin desființarea cârciumilor; controlul cel mai sever al importului de porumb și înființarea de uscătorii și de antrepozite destinate schimbării porumbului alterat cu cel bun”¹². În completare, un proiect de lege susținut de doctorul Erlich viza controlul mai riguros al monopolului pe alcool și al localurilor de comercializare a băuturilor alcoolice¹³.

Dincolo de aceste inițiative – lăudabile, de altfel –, nivelul redus de medicalizare a provinciei a generat o anumită stare de nemulțumire, cu precădere în orașele provinciei, acolo unde „stăruința asupra igienei societății” era „insuficientă”. Nici Legea serviciului sanitar public¹⁴ și nici Comisia sanitară locală¹⁵ nu reușiseră să accelereze procesul de asanare a localităților sau să educe populația, determinând-o să considere, „mai just, normele clasice

¹⁰ *Sanitätsgesetze und Verordnungen. Erlaß der Bukowinaer k.k. Landesregierung vom 4 November 1903*, Z. 26509, în „Das oesterreichische Sanitätswesen”, Wien, 1903, s. 476.

¹¹ *Contra pelagrei*, în „Deșteptarea”, Cernăuți, nr. 71, 9/22 septembrie 1904, p. 3.

¹² *Sanitätsrat Prof. Dr. I. Ritter von Volcinschi über Ursachen und Massnahmen gegen Pellagra in der Bukowina. Aus einem Gutachten des k.k. Landessanitätsrates für die Bukowina*, în „Das oesterreichische Sanitätswesen”, Wien, 1904. Apud Octavian Lupu, *op. cit.*, p. 112–113.

¹³ *Universität und Alkoholismus*, în „Czernowitzer Allgemeine Zeitung”, Czernowitz, nr. 1187, 24 Dezember 1907, s. 3–4.

¹⁴ Potrivit prevederilor acesteia, medicul comunal era obligat să aplice măsuri „locale” de prevenție și de ținere a evidenței îmbolnăvirilor.

¹⁵ Formată din primar, trei membri aleși și „conspectatorul (constatatorul) de morți”, comisia trebuia să urmărească starea de curățenie a străzilor și fântânilor, să inspecteze locuințele și să aplice norme sanitare în domeniul bolilor epidemice. Apud Corneliu Grigorovici, *Unde sunt feciorii Bucovinei... Mușenița*, Cluj-Napoca, Editura Risoprint, 2012, p. 48.

ale igienei”¹⁶. La Cernăuți, în 1906, instalația pentru deferuginarea apei nu asigura decontaminarea acesteia, iar canalizarea – realizată în același an, pe o lungime de aproape 40 km și care costase 1 100 000 de florini – nu dispunea de un sistem de epurare, conținutul fiind dirijat în albia Prutului¹⁷. La Suceava, apa de băut se transporta, în butoaie, „de la șipotele situate lângă mănăstire”¹⁸, iar cea menajeră se utiliza în repetate rânduri, urmând a fi, în cele din urmă, deversată în șanțurile din fața locuințelor.

Salubritatea defectuoasă, igiena precară și alimentația necorespunzătoare favorizaseră declanșarea epidemiilor. În diverse ocazii, presa însăși se considera îndreptățită să avertizeze în legătură cu transmiterea bolilor, insistând asupra relației dintre acestea, condițiile de locuit și contactul cu persoanele infectate: „Cunoaștem o familie românească în care grasează scarlatina și doi copii zac bolnavi, iară mama copiilor, d-na de casă și servitoarea împlă la prăvălie și prin oraș unde vine în atingere cu multă lume. La caz că mai vedem pe doamna sau servitoarea la prăvălie vom publica numele familiei, spre a ne putea păzi de lățirea epidemiei”¹⁹. Ignorarea pericolului și abaterile observate în comportamentul celor însărcinați să vegheze la bunul mers al lucrurilor trebuiau sancționate în termeni duri, așa cum o arată notița inserată în ziarul „Deșteptarea”: „În comuna Pârtești de Sus grasează acuma mai bine de șese săptămâni lungoarea. Mor oamenii cu zile, pentru că bieții nici nu știu căuta. Dacă nu o ferești de răceală, boala se întoarce din nou și oamenii trebuie să moară. Am înțeles că și copiii de școală să fie bolnavi, sau chiar unii să fi murit. Boala, de zi ce merge, se lățește tot mai mult. Ce trebuie să ne mire e că din partea căpitaniei și a doftorilor nu s-a făcut în privința aceasta nimica. La ce pustia sunt atunci medicii districtuali și cei comunali?”²⁰ În cazurile grave și, mai ales, în timpul epidemiilor, medicului i se reproșau întârzierea și eșecul, în pofida faptului că, adesea, solicitarea ajutorului său venea într-o ultimă instanță. La sfârșitul anului 1909, în condițiile înmulțirii cazurilor de îmbolnăvire cu scarlatină în Fundu-Moldovei, colaboratorii de la „Revista politică” se întrebau „cum de medicii nu pun stavilă acestei boli periculoase, luând măsuri mai energice”²¹.

¹⁶ Octavian Lupu, *op. cit.*, p. 79.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Cunoaștem o familie...*, în „Patria”, Cernăuți, anul IV, nr. 74, 24 octombrie 1909, p. 3.

²⁰ *Epidemie*, în „Suplement la «Deșteptarea»”, Cernăuți, nr. 64, 27 ianuarie 1901, p. 3.

²¹ *În Fundul-Moldovei...*, în „Patria”, anul IV, nr. 82, 21 noiembrie 1909, p. 3.

De fapt, numărul insuficient de medici (134, în 1900²² și 157 în 1909²³) anula bunele intenții ale administrației Bucovinei, în sarcina lor intrând atât starea de sănătate a locuitorilor, cât și constituirea de fonduri publice destinate ajutorării bolnavilor sau constatarea gradului de salubritate a localităților. Conform datelor statistice, în Bucovina anului 1906, unui medic îi reveneau 8 563 de persoane²⁴. Concentrarea cea mai mare de medici era înregistrată în Cernăuți, iar cei mai puțini se găseau în „satele sărace ale regiunilor de șes”. Potrivit doctorului Octavian Lupu, viața acestora era „dură și copleșită adesea de avalanșa greutăților materiale. Salariile aveau un caracter mai mult simbolic, și majoritatea populației – țăranii – erau extrem de săraci”²⁵. Sărăciei i se adăuga reticența localnicilor care nu creditau medicii și farmaciștii pe motiv că „nu aveau bani să-i plătească și nici să cumpere produsele spițeriei”. În atare condiții, doctorul Harth, „medic comunal în Vicovul de Sus și președinte al organizației medicilor comunali din Bucovina”, exclama exasperat: „Pe popa la înmormântare îl menajează, trimițându-i pentru deplasare trăsura cu ziț, acoperit cu cergă sau scorțar, dar pe doftor, oamenii îl poftesc să meargă pe jos”²⁶. „Prost salarizați” și „amenințați să piardă și ultimul rest de simț cosial și etic”, medicii erau „condamnați să vegeteze o viață întreagă în același loc. Cine îl are pe papa ca văr, primește – chiar fiind mai tânăr – un post mai bun”²⁷. Despre rolul medicului primar, doctorul Vasile Pascal scria că era „mai mult consultativ al prefectului și sub ordinile acestuia”, în timp ce medicii de circumscripție rurală „aveau îndatoriri vagi, cu principala obligațiune de a fi stabiliți în anume comune din circumscripțiunea lor, pentru ca populațiunea să-i aibă în apropiere, când necesitatea s-ar prezenta. În îndeplinirea funcțiunei lor erau singuri, nefiind ajutați pentru informațiuni sau executare de măsuri sanitare de nimeni, instituțiunea agenților sanitari nefiind cunoscută, iar locul unde să se îndeplinească îngrijirea bolnavilor nu exista, căci infirmeriile, dispensariile sau ambulatoriile erau neexistente”²⁸. Latura curativă prima în relație cu cea de prevenție, chiar dacă în legislația

²² Ilie E. Torouțiu, *Poporațiunea și clasele sociale din Bucovina*, București, Biblioteca „Bucovina”, 1916, p. 190.

²³ Octavian Lupu, *op. cit.*, p. 97.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*, p. 103–104.

²⁶ Valerian Cantemir, *Monografia comunei Straja*, manuscris, 1970, f. 9. Apud Vasile Pasailă, *Straja. Vatră de istorie bucovineană din Valea Sucevei*, București–Straja, Editura Feed Balk, 2009, p. 140.

²⁷ Octavian Lupu, *op. cit.*, p. 104.

²⁸ Dr. Vasile Pascal, *Serviciul de sănătate publică în Bucovina, 1918–1928*, în vol. I. Nistor, *Zece ani de la unirea Bucovinei, 1918–1928*, Cernăuți, Tiparul Bucovinei, f.a., p. 125.

sanitară se impunea controlul epidemiologic prin „supravegherea maladiilor contagioase”. Totuși, „obligățiunea declarării și izolării acestor bolnavi nu era cerută decât în cazuri cu totul speciale, iar vaccinările preventive nu erau obligatorii nici, s[pre] ex[emplu], în variolă, decât atunci când se ivea vreun asemenea bolnav”²⁹.

La zece ani de la încheierea Marelui Război, încercând o retrospectivă asupra serviciului de sănătate publică în Bucovina antebelică, același doctor Pascal nota: „Această țară, deși se prezenta înaintea războiului cu un redus serviciu sanitar de județ și circumscripție, poseda însă un serviciu spitalicesc modern și bine înzestrat, dar care a fost aproape complet distrus și complet devastat în acest timp. Spitalele făceau fala Țării Bucovina, atât prin construcția edificiilor, înzestrarea lor cu materialul și aparatele medicale ce știința aceluia timp pretindea, cât și prin medicii cari lucrau în aceste instituțiuni”³⁰. Și dacă, la începutul anilor 1900, în mica provincie austriacă exista „personal medical pregătit pentru a putea face față necesităților sanitare”, războiul i-a deturnat rostul, dându-i-se „fatal [...] alte însărcinări”. În consecință, „populațiunea civilă a fost lăsată sau complet fără îngrijire medicală, sau cel puțin ici și acolo sub îngrijirea unor medici, nu fără experiența necesară, dar complet lipsiți de cele ce le trebuiau pentru îndeplinirea serviciului lor de sănătate publică”³¹. Cu toate că războiul schimbase prioritățile, oamenilor li se cerea să coopereze cu autoritățile, respectând legile și regulamentele și ajutând, în măsura posibilităților, la gestionarea situațiilor de criză, inevitabile în astfel de circumstanțe.

Lipsiți de pace, lipsiți de pâine și în mizerie...

Cu toată „pregătirea sufletească și materială pentru război”, constatată încă din prima parte a lunii august³², sfârșitul anului 1914 aducea cu sine primele deziluzii. „Biruitoarea înaintare” a armatelor imperiale „pe întreagă linia de bătaie de la Cernăuți și până sub zidurile puternicei cetăți a Varșoviei” îi îndreptățise pe mulți să nădăjduiască în „grabnicul sfârșit” al „crâncenului război”, însuși împăratul Wilhelm promițându-le „bravilor săi ostași că vor fi cu toții pe la vetrele lor când vor da brumele și vor fi căzut frunzele de pe

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*, p. 126.

³² Teodor Bălan, *Bucovina în Războiul Mondial*, Cernăuți, Institutul de Arte Grafice și Editură „Glasul Bucovinei”, 1929, p. 16.

copaci”³³. Numai că forța și „oastea nenumărată” a dușmanului deschiseseră posibilitatea „tărăgănării” luptelor „până la iarnă, ba chiar până spre primăvara și vara anului viitor”³⁴. Era de datoria civililor să fie, „ca nicicând altădată neobosiți și harnici”, umplând „coșarele”, administrând „bine girezile” și strângând „până și cel de pe urmă pai”. Lor li se cerea să-și cruțe pâinea și vitele și să chivernisească ajutoarele din partea împărăției „pentru îndulcirea traiului copiilor și pentru sprijinul gospodăriilor acelor cari își varsă sângele pentru mântuirea patriei”³⁵. Încă din luna octombrie, pe fondul ofensivei rusești și apoi a evacuării orașelor din nordul provinciei, al refugierii localnicilor din zonele de conflict și al opririi exportului de făină din România³⁶, prețul alimentelor și a materiilor de primă necesitate începuse a crește „în măsură îngrijorătoare”. Făina de grâu devenise mai scumpă cu 60%, un litru de petrol se vindea cu 48 de bani (helleri), iar piața lemnului ajunsese goală; cât privește zahărul și tutunul, acestea nu se mai văzuseră de multă vreme prin Suceava³⁷. În decembrie, cele 46 de comune rurale din zona de munte a Bucovinei și „districtele românești rămase neocupate de ruși” erau lipsite „de posibilitatea de a se îngriji cu îndeostul de porumbul și făina de pâine trebuincioasă pentru hrana de toate zilele”³⁸. În preajma Crăciunului, în câteva localități din districtul Sucevei, precum Rus-Mănăstioara, Reuseni și Securiceni, populația săracă ajunsese să consume „făină făcută din știuleți (ciucălăi) de păpușoi”, fapt ce-i determina pe colaboratorii periodicului sucevean „Viața nouă” să conchidă: „Asemenea fel de hrană pregătește cele mai cumplite boli contagioase, ca febra tifoidă (tifosul), lăngoarea ș.a.”³⁹.

La începutul anului 1915, în paginile cotidianului „Adevărul” se atrăgea atenția asupra mizeriei care „stăpânește țara întreagă, dar celelalte calamități sunt repartizate în mod diferit. Mai rău este în apropierea frontului, mai puțin rău spre centru, unde liniștea a început. Ordinea e ținută de glotași și jandarmeria rusă și comerțul a început să se miște, chiar cel rusesc cu tutun și ceai. Ar fi bine, însă, dacă rușii s-ar gândi mai întâi să aline mizeria și

³³ *Fiți cu cruțare!*, în „Viața nouă”, Suceava, anul III, nr. 145, 25 octombrie 1914, p. 1.

³⁴ *Ibidem.*

³⁵ *Ibidem.*

³⁶ *Oprirea exportului de făină din România*, în „Viața nouă”, anul III, nr. 141, 4 octombrie 1914, p. 4.

³⁷ *În atenția primăriei din Suceava*, în „Viața nouă”, anul III, nr. 144, 18 octombrie 1914, p. 4.

³⁸ *Pâinea cea de toate zilele*, în „Viața nouă”, anul III, nr. 151, 20 decembrie 1914, p. 1.

³⁹ *Nevoia la culme*, în „Viața nouă”, anul III, nr. 152, 27 decembrie 1914, p. 4.

foametea ce amenință populațiunea Bucovinei”⁴⁰. Câteva luni mai târziu, „urgія războiului s-a deslănțuit ca o strașnică cumpănă” asupra Bucovinei. În întreg teritoriul „dintre albia Siretului și valea adâncă a Moldovei”, în comunele „resfirate între Gura Humorului și Valea Putnei până adânc în Fundu Moldovei și Ciocănești” nu mai rămăsese „nici o claie de fân, nici un coș de porumb, nici o puțină cu lapte. Totul s-a mistuit ca de un foc năprasnic. Dacă mai rămăsese ici coala, în părțile necălcate de dușman, porumb prin coșare, acesta nu putea să ajungă ca să acopere chiar pentru scurtă vreme lipsa nespus de mare”⁴¹. La redacția din Suceava soseau „din toate părțile, vești îngrijorătoare, țipete de desperare că populațiunea în multe locuri, la munte și șes e lipsită cu totul de porumb și că în unele locuri a izbucnit groaznica boală a tifosului, obișnuitul tovarăș al foametei”⁴². Alimentele din „rezervele Țării” – care fuseseră „adunate de cu bună vreme la ordinul guvernatorului țării, a contelui Meran” – s-au distribuit „acolo unde lipsa și nevoia erau mai mare”, fără însă a „cuprinde toate trebuințele, până la recolta nouă și încă atât de îndepărtată”⁴³. În scurt timp, un kilogram de făină de porumb se vindea cu 50 de bani (helleri), iar ajutorul promis de Centrala băncilor sătești din România era insuficient; de-a lungul a șapte săptămâni intraseră în Bucovina numai 21 vagoane cu porumb din cele 800 contractate⁴⁴. La mijlocul anului, la Burdujeni, la granița României cu Bucovina, puteau fi întâlniți în „orășelul aproape pustiu [...] aproape numai moșnegi, femei și invalizi bucovineni veniți de la sute de kilometri distanță pentru o pâine și câteva kgr. de porumb”; între aceștia, o femeie din Storojineț – așezare situată la aproape 100 de kilometri față de Burdujeni – venise „după cele câteva kilograme de porumb”, știind că „drumul încoace și înapoi” și „cheltuielile propriu-zise ridicau prețul kilogramului de făină de porumb la 2,50 [de] coroane”⁴⁵. Zahărul ajunsese să se vândă la Ițcani, în apropierea frontierei, cu 1,60 de coroane kilogramul, cu mult mai mult față de anul precedent⁴⁶. Și dacă locuitorii din Suceava și Siret se foloseau de vecinătatea graniței pentru a-și aduce „alimentele trebuincioase” – adică „un pumn de făină” sau

⁴⁰ *Din isprăvile cazacilor în Bucovina*, în „Adevărul”, București, anul XXVIII, nr. 10013, 27 ianuarie 1915, p. 2.

⁴¹ *Porumbul românesc*, în „Viața nouă”, anul IV, nr. 153, 30 mai 1915, p. 3.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Aviz Centralei băncilor noastre sătești*, în „Viața nouă”, anul IV, nr. 153, 30 mai 1915, p. 6.

⁴⁵ *La granița bucovineană*, în „Adevărul”, anul XXVIII, nr. 10186, 21 iulie 1915, p. 2.

⁴⁶ *Ibidem*.

„o bucătică de carne” – contrabanda cu produse alimentare a provocat o adevărată explozie a prețurilor: „În România și astăzi se plătește un kilogram de carne cu cel mult 90 [de] bani, pe când zece pași dincoace de frontieră, aceeași măsură coastă 2 cor[oaie] 60 [de] bani și aceasta numai în trei zile pe săptămână”⁴⁷. În consecință, autoritățile române au limitat dreptul comercianților de făină de a vinde oricui, impunându-le să treacă într-un „registru, vizat de autorități” numele cumpărătorilor români⁴⁸, iar frontiera bucovineană a fost închisă, accesul fiind permis numai pe baza unui pașaport „întărit de comandamentul cel mai apropiat de armată, care se află departe, în Galiția”⁴⁹. O asemenea măsură lovea tocmai în cei mai vulnerabili, în condițiile în care alimentele se scumpiseră și mai mult: un kilogram de făină de grâu era de 85 de bani (helleri), iar un kilogram de ceapă se vindea cu o coroană și 30 de bani⁵⁰. Dacă la Suceava, cu 20 de helleri se putea cumpăra un singur ou⁵¹, în Cernăuți, comercianții ruși vindeau șapte ouă în schimbul aceleiași sume⁵².

Cum starea de sănătate a trupelor rusești era considerată „din ce în ce mai proastă”, iar pericolul contractării unei boli contagioase devenise iminent⁵³, la începutul anului 1916 autoritățile din Bucovina au impus o serie de măsuri care să vină „nu numai în interesul fiecăruia, ca să fie scutit de neajunsuri pentru viitor, dar și în interesul obștii care va aduce fără preget această jertfă”⁵⁴. În acord cu deciziile Ministerului de Interne, din ianuarie 1915, și pentru a se feri populația de înfometare, consumul de pâine era restricționat în așa fel încât tuturor locuitorilor Bucovinei să li se asigure acel minimum necesar supraviețuirii. Limita se stabilea la „200 grame de făină pe zi sau 1 kilogram 40 dkg. pe săptămână (bine înțeles făină de pâne)”, excepție făcând „gospodarul de la țară”, care putea folosi „pentru hrana a lor săi și a lucrătorilor ce ocupă în gospodărie, pe zi, câte 300 grame de fiecarele”. Pentru cei care se hrăneau cu mălai, „fără a întrebuița altfel de pâne”, erau îngăduite „câte 400 grame făină de păpușoi, pe zi, pentru fiecare persoană”⁵⁵.

⁴⁷ *Lipsa crește*, în „Viața nouă”, supliment, anul IV, nr. 165, 31 octomvrie 1915, p. 4.

⁴⁸ *La granița bucovineană*, în „Adevărul”, anul XXVIII, nr. 10186, 21 iulie 1915, p. 2.

⁴⁹ *Lipsa crește*, în „Viața nouă”, supliment, anul IV, nr. 165, 31 octomvrie 1915, p. 4.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² *Aus Heimat und Fremde*, în „Evangelisches Gemeindeblatt für Galizien und die Bukowina”, Vel’ké Bielice, XII, nr. 2, Jänner 1915, s. 30.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ *Cruțați pânea*, în „Viața nouă”, anul V, nr. 175, 20 februarie 1916, p. 7.

⁵⁵ *Ibidem*.

De asemenea, pentru a evita răspândirea „morburilor epidemice”, primăria oraşului Câmpulung dispunea, la 26 mai 1915, că „toţi proprietarii de locuinţi şi îndeosebi cei de oteluri au să grijească de a curăţa temeinic ogrăzile, intrările la aceste, cât şi canalurile; aceste au să se ţie totdeauna în stare nedeplorabilă”; reziduurile menajere şi animale urmau a fi îndepărtate din zona de locuit, iar „strânsul gunoiului” era admis („ertat”) doar „pe câmp liber”; trotuarele trebuiau măturate de proprietari şi negustori, „zilnic înainte de orele 7, numai după ce s-a stropit cu apă”. Se interzicea aruncarea „rămăşişelor de mâncări şi hârtii, vărsarea de lături”, împiedicându-se astfel „murdărirea şoselelor şi pieţelor publice”. În ceea ce priveşte „mâncările aduse pe pieţe pentru vânzare, ca pâine, poame, carne, mărfuri de zahăr ş.a.”, acestea trebuiau ținute „în vase acoperite cu organtin” pentru a fi „scutite de necurăţenie” şi „neatinse din partea cumpărătorilor”. Nerespectarea regulilor se sancţiona cu o amendă cuprinsă între două şi două sute de coroane sau „cu închisoare până la 20 de zile”⁵⁶. Prevederi asemănătoare aveau să se regăsească într-un document emis la 20 iunie 1916, pentru populaţia Cernăuţilor. Potrivit lui, „toţi proprietarii de casă, administratorii sau îngrijitorii caselor, ai locurilor menite pentru edificii sau ai altor pieţe” erau obligaţi să-şi „curăţească temeinic ogrăzile, canalurile, cloacele, gropile pentru lături”, urmând „să susţie neînterupt această curăţenie”; „turnarea lăturilor, gunoiului etc. în ogradă şi pe stradă” era „strict interzisă”, după cum interzisă era şi „depunerea rămăşişelor dela gospodărie în apropierea locuinţelor sau a fântânilor”; la rândul lor, „fântânile necurate au să fie imediat curăţite. Gura fântânei are să fie rădăcată peste nivelul din împrejur prin turnarea lutului, ca nu cumva apa ce se varsă sau ploaia să curgă în fântână. Din această cauză e adăparea vitelor în imediata apropiere a fântânilor oprită”. Până şi „cărutul gunoiului din acele case cari nu aparţin raionului fixat pentru strângerea gunoiului din oraş” devenea o „sarcină” pe care „proprietarul de casă” trebuia să o ducă la bun sfârşit⁵⁷, cu sau fără ajutorul oficialităţilor locale⁵⁸. Totuşi, atunci când situaţia o impunea,

⁵⁶ *Publicaţiune privitoare la măsurile pentru înlăturarea de boli implutoare (molepsitoare) şi lăfşirea lor*, Câmpulung, nr. 11745, 26 mai 1915, Österreichischen Nationalbibliothek, Bildarchiv Austria; <http://www.bildarchivaustria.at/Preview/14264750.jpg> (accesat la data de 21 februarie 2018).

⁵⁷ *Publicare. Privitor la împiedicarea morburilor epidemice*, Cernăuţi, 20 iunie 1916, Österreichischen Nationalbibliothek, Bildarchiv Austria; <http://www.bildarchivaustria.at/Preview/14258685.jpg> (accesat la data de 21 februarie 2018).

⁵⁸ Primăria Suceava pune la dispoziţia localnicilor, contracost, „care” necesare la transportul gunoiului. Cf. *Publicaţiune*, Suceava, nr. 187, 2/15 februarie 1918, Serviciul Judeţean Suceava al Arhivelor Naţionale (în continuare se va cita S.J.S.A.N.), Fond *Primăria Suceava*, dosar 30/1918, f. 2.

autoritățile erau cele solicitate să asigure salubritatea unor imobile sau a străzilor; de pildă, primăriei din Suceava i s-a cerut să intervină pentru a eradica mirosul pestilențial provenit de la „butoaiele cu carne stricăță” abandonate de soldații ruși în beciul unei case⁵⁹.

Alte privațiuni și restricții proprii războiului, condițiile meteorologice, situația pe front și rezervele pe care autoritățile locale – militare și civile – le puteau accesa au generat fluctuații majore la prețul alimentelor. La începutul lui ianuarie 1918, o pâine din făină de grâu cu greutatea de 840 grame se vindea cu 60 de helleri bucata⁶⁰. Cum iarna 1917–1918 a fost una grea, iar rezervele din ce în ce mai precare, la 18 ianuarie era dată Ordonanța Oficiului pentru Nutriția Poporului. Conform acesteia, începând cu 21 ianuarie, rația de făină se stabilea la 175 de grame zilnic. Excepție făceau angajații din sectoarele ce implicau munca fizică solicitantă; aceștia primeau 250 de grame de făină. În cazul în care raportarea se făcea la pâine, cinci grame de făină echivalau cu șapte grame de pâine. De exemplu, unui cap de familie îi reveneau, în general, două pâini pe săptămână, fiecare a câte 717,5 grame, „în stare coaptă”, la care se adăugau 200 grame de făină pentru gătit. Cei care prestau activități fizice extenuante primeau săptămânal trei pâini coapte a câte 717,5 grame și 200 grame de făină de gătit. Se prevedea ca pâinea coaptă să se livreze de două ori pe săptămână, iar făina pentru gătit, aproximativ o dată pe lună. Ulterior, făina alterată și lipsa rezervelor din primele săptămâni ale anului 1918 au impus municipalității cernăuțene să reducă rațiile de pâine. O astfel de pâine, în greutate de 717,5 grame, costa 50 de helleri, iar un kilogram de făină – o coroană și 10 helleri⁶¹. Tot în ianuarie 1918, un kilogram de sare se vindea cu 36 de helleri, deși o persoană avea dreptul la numai o jumătate de kilogram de persoană; în cazul gospodăriei cu două–patru persoane se putea cumpăra un kilogram, iar celei cu mai mult de cinci membri îi era alocat un kilogram și jumătate. Livrarea se făcea pe baza cărților de identitate, în măsura în care o permiteau rezervele locale⁶². În februarie, prețul era considerat „redus”, deși se dovedise mai mare față de cel din luna anterioară, ajungând de la 36 de helleri la 50 (dar 50 era sarea de rocă, pentru că saramura ajungea

⁵⁹ *Ibidem*, f. 5.

⁶⁰ *Brotverkauf*, în „Czernowitzer Allgemeine Zeitung/Czernowitzer Tagblatt”, Czernowitz, nr. 125, 17 Jänner 1918, s. 3.

⁶¹ *Regelung des Verbrauches von Mehl und Brot*, în „Czernowitzer Allgemeine Zeitung/Czernowitzer Tagblatt”, nr. 126, 18 Jänner 1918, s. 2.

⁶² *Salzverkauf*, în „Czernowitzer Allgemeine Zeitung/Czernowitzer Tagblatt”, nr. 126, 18 Jänner 1918, s. 3.

la 54 de helleri)⁶³. Prețul unui kilogram de carne de porc era de 26 de coroane, iar cel de slănină sărată 20 de coroane. Gospodăriile individuale primeau fie 1/4 kg de slănină, fie 1/4 kg de untură⁶⁴. Alte prețuri maxime erau: 2,80 coroane laptele integral (1,2 litri sau o oca), 1,66 coroane un kilogram de zahăr, 1,70 un kilogram de făină de grâu (cu 60 de helleri mai scump decât cu o lună în urmă), 24 de coroane un kilogram de unt, 60 helleri litrul de petrol⁶⁵. La începutul lunii martie, în Bucovina se deschidea o „agenție alimentară” care stabilea și asigura rațiile minime pentru persoanele cele mai vulnerabile; la prețuri reduse, o persoană putea achiziționa, în fiecare lună, 1/2 kg. marmeladă, 1/2 kg. fasole, 1/2 kg. varză, 1/4 kg. arpacaș, 10 dkg. cafea și 5 dkg. lapte praf, cu mențiunea că de arpacaș și lapte praf puteau beneficia numai copiii cu vârsta de până la 6 ani⁶⁶. Cei îndrituiți să primească aceste alimente trebuiau să se prezinte, în baza unor legitimații speciale, în anumite puncte ale orașului, în zilele lucrătoare, de la ora 8 dimineața și până la prânz, în conformitate cu numerele înscrise pe amintitele documente. După a doua jumătate a anului, lucrurile s-au complicat: cartofii erau din ce în ce mai puțini, rațiile insuficiente, iar făina de grâu ajunsese să fie înlocuită de cea de porumb. La 19 mai, capitala provinciei – efervescentă datorită revenirii populației refugiate – se confrunta cu penuria de pâine; prețul laptelui aproape se dublase (de la 2,80 la 5,50), la fel cel al untului (de la 24 la 42 sau 45 de coroane); o pereche de încălțări ajungea la 65–70 de coroane, iar un costum de haine între 800 și 1 000 de coroane⁶⁷. Speculațiile comercianților făceau ca prețurile să varieze de la o zi la alta, lucru observat și sancționat de autorități, care cereau explicit afișarea lor, nu numai în interiorul magazinelor, ci și în vitrinele acestora. Livrările de pâine erau anunțate în presă, iar oamenii îndemnați să se prezinte în locurile special amenajate. Erau, potrivit publicației „Czernowitzer Allegemeine Zeitung”, condițiile impuse de „lupta pentru existență, cel puțin în termeni de conservare”. Ea generase o înverșunare de

⁶³ *Festsetzung von Höchstpreisen*, în „Czernowitzer Allgemeine Zeitung/Czernowitzer Tagblatt”, nr. 159, 26 Februar 1918, s. 3.

⁶⁴ *Salzverkauf*, în „Czernowitzer Allgemeine Zeitung/Czernowitzer Tagblatt”, nr. 137, 31 Jänner 1918, s. 3.

⁶⁵ *Festsetzung von Höchstpreisen*, în „Czernowitzer Allgemeine Zeitung/Czernowitzer Tagblatt”, nr. 159, 26 Februar 1918, s. 3.

⁶⁶ *Errichtung einer Lebensmittelstelle für Mindestbemittelte*, în „Czernowitzer Allgemeine Zeitung/Czernowitzer Tagblatt”, nr. 167, 6 März 1918, s. 3.

⁶⁷ *Vom Tage*, în „Czernowitzer Allgemeine Zeitung/Czernowitzer Tagblatt”, nr. 230, 19 Mai 1918, s. 6.

nedescriș; dar oamenii trăiau și voiau să trăiască⁶⁸. Desigur, în lista prețurilor maxime nu figurau numai pâinea, făina, cartofii sau combustibilii. Pe lângă acestea, se numărau carnea de porc, mezelurile, ciocolata și brânzeturile fine ca Gouda ori Ementalerul, care ajungeau la aproape 10 coroane kilogramul⁶⁹. De asemenea, în restaurantele și cafenelele cernăuțene, unde concertau diverși artiști sau fanfara regimentului, se puteau consuma supă de vită, friptură de vițel sau de porc, salată de cartofi cu varză acră sau castraveți murați, gulașul, diverse legume, compotul și produsele de patiserie etc.⁷⁰. O varietate de bunuri care îi făcea pe cei mai norocoși să se detașeze sau să pretindă că pot ignora realitatea tulbure care îi înconjură; o realitate în care violența, lipsurile și boala deveniseră o constantă cotidiană. Obligația consultării unui medic și vaccinarea rămăneau, de departe, printre ultimele preocupări pentru populația istovită de un război care părea că nu se mai termină⁷¹. Era rolul autorităților să intervină pentru a o pune la adăpost de „contagiune”, atât prin „vorba bună” și „sfătuire”, cât și prin diverse măsuri de constrângere.

În lupta cu „celălalt dușman”

În vara anului 1914, măsurile sanitare de prevenire și tratare a bolilor, apoi raportarea situației medicale și recrutarea de personal specializat păreau că funcționează suficient de bine încât să nu alarmeze autoritățile sau, mai rău, să declanșeze panica în rândul populației. Oricum, războiul ar fi trebuit să se încheie repede, iar viața să-și reia cursul firesc. Însă, la scurt timp de la declanșarea ostilităților, pe fondul mutărilor de trupe și al refugierii populației, pericolul izbucnirii unor epidemii a pus presiune pe oficialitățile locale, Viena cerând administrațiilor provinciale să activeze regulamente și ordine specifice, referitoare la preîntâmpinarea și combaterea gravelor afecțiuni de felul holerei, tifosului, difteriei sau dizenteriei. Totuși, era greu de anticipat care dintre acestea ar fi putut lovi mai întâi și mai cu putere. Prevalența lor depindea de condițiile meteorologice și de circumstanțele particulare ale trecerii frontului și tocmai de aceea, încă din luna august a

⁶⁸ *Was gibt's Neues in Czernowitz?*, în „Czernowitzer Allgemeine Zeitung/Czernowitzer Tagblatt”, nr. 152, 17 Februar 1918, s. 5.

⁶⁹ *Richpreis für ausländische käse*, în „Czernowitzer Allgemeine Zeitung/Czernowitzer Tagblatt”, nr. 246, 5 Juni 1918, s. 3.

⁷⁰ *Kundmachung*, în „Czernowitzer Allgemeine Zeitung/Czernowitzer Tagblatt”, nr. 395, 20 November 1918, s. 3.

⁷¹ Teodor Bălan, *op. cit.*, p. 72.

anului 1914, medicii cernăuțeni, care aveau competențe în bacteriologie, erau solicitați să organizeze laboratoare mobile necesare intervenției în zonele vulnerabile⁷².

Primele cazuri de holeră – maladie gravă și dureroasă care, la jumătatea secolului al XIX-lea, dobândise faima de „boală strașnică și fără de scăpare”⁷³ – au fost raportate în Bucovina în vara anului 1914, deși, încă de la începutul conflictului, în armata austro-ungară vaccinarea devenise obligatorie⁷⁴. Caracterul sezonier al bolii îi determina pe medici să creadă că răspândirea acesteia putea fi limitată prin măsuri de prevenție luate la nivelul comunităților. În acest sens, autoritățile austriece au declanșat campanii de informare, folosindu-se afișajul, broșurile și pliantele și, mai ales, presa. Începând cu luna august, în paginile publicației cernăuțene „Bukowinaer Nachrichten” erau inserate note despre gravitatea bolii, modalitățile de transmitere și rolul alimentației și al igienei în protejarea individului și colectivității. Se recomanda evitarea „oboselii fizice și mentale”, renunțarea la „excese de tot felul”, petrecerea timpului în „aer proaspăt” și „indispensabila odihnă de noapte”. Persoanele sensibile trebuiau să se ferească de „supraîncălcarea stomacului”, alegând hrana caldă și simplă în locul alimentelor greu digerabile precum „salatele crude, castraveții, pepeni, fructele crude, în special cele necoapte, ciupercile și leguminoasele (varza crudă și acră și toate tipurile de sfecla), grăsimile, ouă, brânză și pâine proaspătă”. Apa proaspătă era „cea mai recomandată”, spre deosebire de cea din puțurile sau fântânile situate în apropierea latrinelor, care putea deveni agent de transmitere a bolii. De asemenea, oamenii erau sfătuiți să nu stea în „aerul rece de noapte, mai ales nu în zilele fierbinți” – atunci când exista tentația „dormitului cu ferestrele deschise” – și să-și protejeze stomacul, „abdomenul” și picioarele de frig și umezeală. De fapt, era o reluare a regulilor fixate în *Decalogul pentru păstrarea sănătății*, cu jumătate de secol în urmă, de mitropolitul Silvestru Morariu Andrievici: „Ferește-ți capul de udeală/ Pântecele de răceală/ Picioarele de umezeală/ Și mijlocul de opinteală”⁷⁵. Curățenia corpului și a locuinței

⁷² Paul Weindling, *Epidemics and Genocide in Eastern Europe, 1890–1945*, Oxford University Press, 2000, p. 74.

⁷³ Emanoil Grigorovitz, *Cum a fost odată. Schițe din Bucovina*, București, Editura Librăriei Naționale, 1911, p. 89.

⁷⁴ Oana Habor, *Pe front și în spatele frontului. Serviciul sanitar în Monarhia austro-ungară în timpul Primului Război Mondial*, în „Astra Sabesiensis”, ASTRA, Cluj-Napoca, 2016, nr. 2, p. 87.

⁷⁵ Gheorghe Giurcă, *Mitropolitul Silvestru, întemeietorul literaturii didactice românești din Bucovina*, în „Glasul Bucovinei”. Revistă trimestrială de istorie și cultură, Cernăuți–București, anul VI, nr. 1, 1999, p. 95.

era capitală, iar hainele, lenjeria de pat și întregul inventar domestic trebuiau spălate și dezinfectate⁷⁶. Nu în ultimul rând, oamenii trebuiau descurajați să mai folosească leacurile minune comercializate de diverși vindecători sub forma pulberilor, lichiorurilor, picăturilor și pudrelor; singurele remedii de încredere erau cele prescrise de medic și care puteau fi cumpărate din farmacii⁷⁷. Câteva luni mai târziu, în numărul din 27 noiembrie 1914 al periodicului „Evangelisches Gemeindeblatt für Galizien und die Bukowina” erau prezente formele în care se manifesta boala, cum se transmitea și cât de importante erau regulile de igienă personală, casnică ori comunitară și relația cu autoritățile sanitare, considerându-se că izolarea în spital rămânea cea mai bună opțiune pentru potențialele victime⁷⁸.

Cum, însă, în vara anului 1915 se semnalaseră în Bucovina noi cazuri de îmbolnăvire cu holeră, prin ordinul emis în 22 august au fost desemnate drept vulnerabile cartierele din partea de nord-est și vest a Cernăuților; tot acolo, în încercarea de a împiedica răspândirea maladiei, începând cu prima decadă a lunii septembrie, s-a interzis frecventarea caselor de rugăciune ale comunității evreiești de către persoanele care nu au fost vaccinate împotriva holerei. Accesul în lăcașele de cult, în timpul sărbătorilor, se putea face pe baza „certificatului oficial de vaccinare”⁷⁹. Deoarece capitala provinciei devenise o stație de tranzit când pentru armatele austriece, când pentru cele rusești, administrația orașului a decis vaccinarea antiholerică obligatorie. Populația din cartierele marginase trebuia să se prezinte la punctele de imunizare amplasate în incinta Gimnaziului de Stat, la Spitalul Israelit (vaccinările efectuându-se dimineața, de la 9.00 la 12.00 și după-amiaza de la 15.00 la 18.00) și la Spitalul de boli infecțioase (situat lângă Garnizoana Țării, unde programul se desfășura numai între orele 10.00 și 12.00). Ulterior, acestora li s-a adăugat o școală elementară de pe strada Transilvania, unde vaccinările se făceau de la 10.00 la 18.00, cu o pauză între 12.00 și 15.00. În vederea eficientizării acestei măsuri, primăriei îi era solicitată o listă cu toți proprietarii locuințelor din zonele amintite, iar formularele pe care populația

⁷⁶ *Verhaltensmaßregeln bei dem möglichen Herannahen der asiatischen Cholera*, în „Bukowinaer Nachrichten”, Czernowitz, XXVII, nr. 7208, 23 August 1914, s. 2.

⁷⁷ *Verhaltensmaßregeln... Fortsetzung*, în „Bukowinaer Nachrichten”, XXVII, nr. 7210, 26 August 1914, s. 2.

⁷⁸ *Verschiedenes. Cholera – Merkblatt*, în „Evangelisches Gemeindeblatt für Galizien und die Bukowina”, Vel'ké Bielice, XI, nr. 11, 27 November 1914, s. 219.

⁷⁹ *Kundmachung Verbot des Besuches von israelitischen Bethäusern durch gegen Cholera nicht geimpfte Personen*, Czernowitz, Nr. 4243/9 September 1915, Österreichischen Nationalbibliothek, Bildarchiv Austria; <http://www.bildarchiv.austria.at/Preview/14257634.jpg> (accesat la data de 21 februarie 2018).

trebuia să le completeze se puteau procura, gratuit, de la portarul primăriei. Cei care ignorau anunțul și nu se prezentau pentru vaccinare, în decursul a trei zile de la emiterea *Proclamației*, riscuau amenda sau privarea temporară de libertate⁸⁰. La fel se întâmpla și în Câmpulung unde se semnalaseră două cazuri de îmbolnăvire cu holeră; acolo, consilierul guvernamental Kapuscinski invita populația să se vaccineze, amintindu-i de gratuitatea intervenției și de faptul că medicii erau singurii autorizați să o practice⁸¹.

Printr-o altă *Proclamație*, dată în Cernăuți la 25 iulie 1915, orice suspiciune de îmbolnăvire cu holeră trebuia raportată, iar cei avizați a face astfel de constatări erau medicii curanți din spitale sau alte instituții din sistemul sanitar sau așezăminte sociale, moașele și asistenții medicali, directorii de instituții publice, de școli și grădinițe, proprietarii și administratorii unor imobile, hoteluri sau hanuri și autopsieri⁸². Începând cu aceeași zi, se interzicea comercializarea la tarabe sau în gherete a obiectelor uzate și vechi (de la haine la piese de mobilier sau alte bunuri de uz casnic) și a fructelor (pepeni, struguri, piersici și caise). Interdicția se aplica, în egală măsură, comercianților (proprietari de prăvălii sau chiriași) și potențialilor cumpărători, cu toții fiind avertizați că încălcarea prevederii îi putea costa fie 200 de coroane amendă, fie 14 zile de arest⁸³. Din februarie 1916, invocându-se articolul 24 din Legea austriacă din 14 aprilie 1913, privitoare la restricțiile de circulație în teritoriile afectate de diverse epidemii, persoanele care intraseră în contact cu bolnavii de holeră, tifos sau variolă nu puteau sau nu aveau dreptul de a se deplasa într-o altă localitate, ele trebuind să rămână „în izolare” ori „sub observație” o anumită perioadă de timp. Celorlalți, „mai norocoși”, li se permitea părăsirea zonei numai dacă făceau dovada unei stări de sănătate

⁸⁰ *Pflicht zur Anzeige von Cholera und choleraverdächtigen Erkrankungen*, Czernowitz, 25 Juli 1915, Österreichischen Nationalbibliothek, Bildarchiv Austria; <http://www.bildarchivaustria.at/Preview/14257494.jpg> (accesat la data de 21 februarie 2018); *Kundmachung betreffend die Bekämpfung der Cholerakrankheit*; <http://www.bildarchivaustria.at/Preview/14257410.jpg> (accesat la data de 21 februarie 2018).

⁸¹ *Kundmachung*, Kimpolung, 26 August 1915, Österreichischen Nationalbibliothek, Bildarchiv Austria; <http://www.bildarchivaustria.at/Preview/14264624.jpg> (accesat la data de 21 februarie 2018).

⁸² *Kundmachung betreffend die Verpflichtung zur Anzeige von Cholera oder choleraverdächtigen Erkrankungen*, Czernowitz, 25 Juli 1915, Österreichischen Nationalbibliothek, Bildarchiv Austria; <http://www.bildarchivaustria.at/Preview/14257494.jpg> (accesat la data de 21 februarie 2018).

⁸³ *Kundmachung betreffend Massnahmen gegen die Ausbreitung der Cholera*, Czernowitz, 25 Juli 1915, Österreichischen Nationalbibliothek, Bildarchiv Austria; <http://www.bildarchivaustria.at/Preview/14257480.jpg> (accesat la data de 21 februarie 2018).

nealterată. Orice document de călătorie trebuia să poarte ștampila autorității sanitare, atestându-se astfel că titularul este „liber și neinfectat”⁸⁴.

Riscul contaminării cu holeră a rămas unul crescut până la sfârșitul războiului, în octombrie 1918 oficialitățile orașului Suceava lansând o nouă *Proclamație* privitoare atât la prevenție, cât și la comportamentul populației în cazul izbucnirii unui nou focar epidemic. Din nou era invocată necesitatea respectării regulilor de igienă personală și la nivel de comunitate, insistându-se asupra agenților de transmitere a bolii, inclusiv asupra insectelor, precum muștele⁸⁵. Și tot insectele și mizeria favorizau răspândirea „febrei tifice sau pestilențiale” (denumite „tifos”, la modul general, cu toate că existau mai multe entități morbide, autonome: „febra tifoidă”, „tifosul abdominal”, „tifosul exantematic” și „febra recurentă”). Numai în comuna Banila din nordul provinciei, doctorul Nandriș identificase, în anii 1915–1917, 60 de decese din cauza tifosului exantematic⁸⁶. În ceea ce privește febra tifoidă, cunoscută în Bucovina drept „lingoare” sau „lungoare”, aceasta s-a manifestat atât în secolul al XIX-lea, cât și în anii premergători Primului Război Mondial, ajungând din Galiția mai întâi în așezările din zona Ceremușului. La fel ca holera, răspândirea ei era pusă pe seama subnutriției și a lipsei de igienă. În mod paradoxal, populația urbană a fost mai afectată decât cea din mediul rural, același doctor Teodor Nandriș afirmând că, în general, vaccinarea antitifo-paratifică își produsese efectele, scăzând cu mult rata mortalității, comparativ cu ceea ce se întâmplase în anii războiul ruso-turc din 1877–1878, atunci când cei ce pieriseră de febră tifoidă ajunseseră mai numeroși decât cei uciși de armele de foc⁸⁷. În egală măsură, la fel de paradoxal și de cinic, mulți bucovineni aveau să-și piardă viața din cauza acestei grave afecțiuni departe de granițele „țării” lor, ducând-o cu ei, dobândind-o în lagărele din Karlstein și Mitterndorf sau contactând-o pe drumul de întoarcere din refugiu. În 1916, în comunicatul adresat populației din Cernăuți, pe lângă importanța spațiilor aglomerate – cum era Gara Centrală – în transmiterea febrei tifoide, se sublinia necesitatea identificării maladiei încă de la primele ei semne. Orice caz de febră crescută urma a fi raportat oficialităților orașului

⁸⁴ *Kundmachung Einschränkung und Ueberwachung des Zivilreiseverkehrs wegen Epidemiegefahr*, Czernowitz, 18 Februar 1916, Österreichischen Nationalbibliothek, Bildarchiv Austria; <http://www.bildarchivaustria.at/Preview/14258167.jpg> (accesat la data de 21 februarie 2018).

⁸⁵ S.J.S.A.N., Fond *Primaria Suceava*, dosar 30/1918, f. 44.

⁸⁶ Dr. Teodor Nandriș, *Din trecutul epidemiologic al comunei rurale Banila pe Ceremuș, jud. Storogineț (1814–1938)*, în „Bucovina medicală”, Cernăuți, nr. 3–4, 1943, p. 72.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 82.

(medicilor aflați în subordinea Primăriei) de către o altă persoană decât cele din gospodăria în care se instalase boala. Din nou, medicii, moașele și asistentele medicale, reprezentanții instituțiilor de învățământ publice și private, proprietarii și administratorii unor imobile erau responsabili de gestionarea situației, iar pedepsele pentru contravenții ajungeau la 100 de coroane amenda sau 8 zile de arest⁸⁸.

În „Calendarul popular bucovinean”, apărut în 1918, se preciza că boala „se lipește mai mult de oamenii care au trecut de 20 de ani”. Simptomele debutului acestei boli erau, de regulă, epuizarea fizică („îți vine să te tot întinzi, să caști, urechile vuesc și mintea parcă începe a se tulbura”), febra („pe bolnav îl apucă o arșiță mare, i se usucă gura și gâtul, încât îi vine tot a bea și-l trânteste apoi la pat”), frisoanele, migrena și lipsa apetitului. După două „până la 4 sau 5 săptămâni de zăcare”, bolnavul înfometat trebuia îngrijit și alimentat „cu paza cea mai mare”, căci „boala asta e în mațe și mațele sunt atunci așa de subțiate că aproape tot ce ar mânca omul, în afară de lapte și zeamă de pasere, i le-ar sparge și omul ar muri”⁸⁹. Prevenirea și stoparea extinderii epidemiei impuneau măsuri drastice de igienă: „Ca să nu vă umpleți cei ce cătați de bolnav, spălați-vă des pe mâni și n-aveți nicio grijă [...]. Dacă știți că la o casă e tifos, nu mai luați apă din fântâna din care iau cei cu casa cu bolnavul, până ce vă va da voie doctorul; asta-i pentru ca să nu căpătați și dv. lungoarea, căci sămânța ei trăiește mai mult în fântânile cari nu-s curățate de mult. Pe ce-a pus mâna bolnavul, nu puneți, ori de ați pus, spălați-vă”⁹⁰. Privite în ansamblul lor, ca „febre tifice sau pestilențiale”, la sfârșitul anului 1918, la nivelul întregii provincii istorice se raportau 302 cazuri de îmbolnăvire cu febră tifoidă și 275 cu tifos exantematic⁹¹. În raportul din decembrie 1918 – întocmit odată cu intrarea pe teritoriul Bucovinei a trupelor Diviziei a 8-a Infanterie –, se preciza că „nu se alarmează decât de cazuri suspecte de tifos exantematic, care, în general, nu se confirmă. Serviciul Sanitar funcționează satisfăcător”⁹².

⁸⁸ *Kundmachung betreffend Massnahmen zur Hintanhaltung der Weiterverbreitung von Flecktyphus und Blattern*, Czernowitz, Nr. 679/6 Februar 1916, Österreichischen Nationalbibliothek, Bildarchiv Austria; <http://www.bildarchivaustria.at/Preview/14258132.jpg> (accesat la data de 21 februarie 2018).

⁸⁹ *Tifosul (Lungoarea)*, în „Calendarul poporului pe anul 1919”, Suceava, anul V, 1918, p. 95.

⁹⁰ *Ibidem*.

⁹¹ Dr. Vasile Pascal, *op. cit.*, p. 200.

⁹² Mihai Chiriță, Leontin Stoica, *Situația sanitară din Bucovina în perioada noiembrie 1918 – august 1919*, în „Argesis”. Studii și comunicări. Seria Istorie, Pitești, tomul XVIII, nr. 18, 2009, p. 238.

Și dacă holera, tifosul, scarlatina și variola măturaseră, de-a lungul timpului, teritoriul Bucovinei, rămânând o amenințare constantă și în anii 1914–1918⁹³, gripa spaniolă (sau „morbul lipicios”⁹⁴, cum apărea în comunicatele oficiale și în presă) a nedumerit și apoi a înspăimântat populația provinciei. În lucrarea lui Dragoș Vitencu, *Scrisori de la Dumnezeu*, e interesantă încercarea părinților de a-și proteja odraslele, prevenind contactul acestora cu potențialii factori de contaminare. Profesorul cernăuțean Alexandru Baloșescu refuza să-și ia fiul în oraș, căci, „pe lângă dezgustul pentru tot ce vedea în jurul lui, se temea ca băiatul să nu se molipsească de cine știe ce boală, de la necurătenia străzilor”. Chiar și așa, micul și bolnăviciosul Ler avea să pătimească de pe urma „noii boli”, „necunoscută, căreia lumea îi zicea gripa spaniolă” și care aruncase la pat jumătate dintre locuitorii urbei⁹⁵. De fapt, încă de la începutul lunii iulie 1918, presa din Cernăuți aducea în atenția opiniei publice informații legate de maladia („la modă”) care stârnise panică la Madrid, Berlin, Viena⁹⁶, München, Dresda, Mannheim și Karlsruhe⁹⁷. Cunoscută ca având un caracter sezonier, manifestat primăvara (martie–aprilie) și toamna (septembrie–octombrie), „viroza” depășise așteptările medicilor, devenind, mai întâi, o curiozitate pentru populația Bucovinei. În încercarea de a liniști spiritele, colaboratorii publicației „Czernowitzer Allgemeine Zeitung” declarau că „gripa spaniolă nu este altceva decât o gripă comună, așa cum am avut de multe ori aici”⁹⁸. În plus, în Cernăuți, nu se raportaseră asemenea cazuri și nici nu se previziona izbucnirea vreunei epidemii⁹⁹. Numai că după o săptămână, același cotidian anunța măsurile necesare prevenirii bolii, de la evitarea aglomerației la dezinfectarea spațiilor de locuit¹⁰⁰. La 19 iulie, cele câteva mii de îmbolnăviri constatate la Iași

⁹³ *Kundmachung. Zwangsweise Notimpfung aus Anlass der Blatterngefahr*, Czernowitz, 2 März, 1916, Österreichischen Nationalbibliothek, Bildarchiv Austria; <http://www.bildarchivaustria.at/Preview/14258209.jpg> (accesat la data de 21 februarie 2018).

⁹⁴ *Epidemia spaniolă*, în „Calendarul poporului pe anul 1919”, anul V, 1918, p. 92.

⁹⁵ Dragoș Vitencu, *Scrisori de la Dumnezeu*, ediție princeps de dr. Aura Brădățan, Suceava, Editura „Karl A. Romstorfer”, 2012, p. 330.

⁹⁶ *Die spanische Krankheit auch in Czernowitz?*, în „Czernowitzer Allgemeine Zeitung/Czernowitzer Tagblatt”, nr. 275, 5 Juli 1918, s. 3.

⁹⁷ *Spanische Grippe oder Influenza?*, în „Czernowitzer Allgemeine Zeitung/Czernowitzer Tagblatt”, nr. 277, 7 Juli 1918, s. 5.

⁹⁸ *Die spanische Grippe*, în „Czernowitzer Allgemeine Zeitung/Czernowitzer Tagblatt”, nr. 276, 6 Juli 1918, s. 3.

⁹⁹ *Ibidem*.

¹⁰⁰ *Verhütungsmittel gegen die spanische Krankheit*, în „Czernowitzer Allgemeine Zeitung/Czernowitzer Tagblatt”, nr. 282, 12 Juli 1918, s. 3.

reprezentau un mare semnal de alarmă pentru autoritățile din Bucovina¹⁰¹. Peste alte două luni, gripa spaniolă devenise o realitate înfricoșătoare în întreaga provincie, „izbucnirile de sânge pe nas și pe gură” neputând fi nici oprite, nici explicate de doctori¹⁰², fapt care îl făcea pe Vitencu să afirme: „Mulți dintre cei atinși de boală au murit. Unii bolnavi se însănătoșau pe neașteptate; altora nu le ajuta niciun leac”¹⁰³.

Fie că se manifesta ca o „troacnă” (cu „aprindere de gât, tuse, dureri de cap, friguri și oboseală”), ca „boală de intestine (mațe)”, de „nervi, ivindu-se dureri mari de cap împreunate și cu aprindere de creieri, apoi cu dureri în jurul oaselor” sau ca „aprindere de plămâni” („felul acesta” fiind și cel „mai periculos”), gripa impunea „păstrarea celei mai mari curățenii” și spălarea repetată a mâinilor, gurii și nasului „cu apă caldă amestecată cu sare”, puțin „alcool” sau „acid de Kali hipermanganic”. Se recomanda „desvâul” de a da „mâna unii cu alții”, „umblatul de la o casă infectată la alta, prin birturi și localuri publice”, utilizarea transportului în comun (de pildă, călătoria cu trenul ori tramvaiul¹⁰⁴), „sărutarea mortului” sau participarea la pomenile făcute în casa celui ucis de boală¹⁰⁵. Evident, izolarea sau „ocolirea atingerii nemijlocite cu bolnavul” rămânea cea mai facilă modalitate de a evita contaminarea („dacă un membru al familiei noastre s-ar îmbolnăvi, să-l culcăm în altă chilie”¹⁰⁶), dar ea putea conduce la însingurarea celui bolnav și la alimentarea uneia dintre cele mai neplăcute sentimente: frica. În același roman al lui Vitencu, Fonfon, soțul Agripinei („cea bolnavă de gripă”), „legat peste nări cu o batistă îmbibată bogat cu apă de colonie, crăpa de două sau de cel mult trei ori pe zi ușa camerei în care zăcea nevasta lui, ca să o întrebe cum se mai simte. Dacă nu dormea sau ne apucase să simuleze că doarme, Agripina îi răspundea scurt și invariabil: «Bine», ceea ce îl mulțumea pe Fonfon și-l făcea să se grăbească spre camera de baie, în care făcea, din belșug, uz de dezinfectante”¹⁰⁷. În diagnosticarea și tratarea bolii trebuia să fie implicat medicul, „îngrijirea doftorească” fiind absolut necesară, cu atât mai mult cu cât pacienții, bogați sau săraci, puteau fi consultați la

¹⁰¹ *Die Grippe in Jassy*, în „Czernowitzer Allgemeine Zeitung/Czernowitzer Tagblatt”, nr. 289, 19 Juli 1918, s. 2.

¹⁰² Dragoș Vitencu, *op. cit.*, p. 330.

¹⁰³ *Ibidem*.

¹⁰⁴ *Belehrung über die epidemische Grippe*, în „Czernowitzer Allgemeine Zeitung/Czernowitzer Tagblatt”, nr. 371, 24 Oktober 1918, s. 2.

¹⁰⁵ *Epidemia spaniolă*, în „Calendarul poporului pe anul 1919”, anul V, 1918, p. 93.

¹⁰⁶ *Ibidem*.

¹⁰⁷ Dragoș Vitencu, *op. cit.*, p. 330–331.

spital, în ambulatoriu sau la domiciliile lor; cei nevoiași primeau tratament „gratuit și cu medicamentele necesare”¹⁰⁸.

În pofida măsurilor luate și a avertismentelor adresate populației prin intermediul periodicelor și al afişelor, „năprasnica boală”¹⁰⁹ a început să „curme, în puține zile, firul vieții” tinerilor și vârstnicilor. În Frătăuții Vechi, în decursul a trei săptămâni, gripa spaniolă a răpus 86 de români și 28 de germani, între aceștia numărându-se și tânărul pastor evanghelic Josef Kunerth, care contractase maladia în timpul vizitelor la enoriașii aflați pe patul de moarte¹¹⁰. La Cernăuți, într-o singură lună se îmbolnăviseră aproximativ 1 500 de persoane, dintre care 32 își pierduseră viața în urma complicațiilor respiratorii¹¹¹. Pe baza constatărilor inspectorului sanitar al Bucovinei, doctorul Arnold Flinker – potrivit căruia „forma gravă de gripă” se răspândise „în întreaga țară”, confirmându-i caracterul pandemic¹¹² – la începutul lunii octombrie, autoritățile locale au decis restricționarea accesului în locurile publice precum restaurantele, teatrele, școlile și bisericile. Consiliile școlare recomandau suspendarea cursurilor în acele unități în care absenții reprezentau mai mult de 20% din totalul elevilor. De asemenea, în timp de zece zile, sălile de clasă urmau a fi dezinfectate temeinic¹¹³. Astfel, la Cernăuți, prima dintre instituțiile care s-a conformat ordinului a fost școala protestantă, iar începând cu 9 octombrie, toate școlile publice din oraș și suburbii și-au închis porțile până la 20 octombrie 1918. În Suceava, activitatea didactică de la liceul de fete s-a reluat abia la 4 noiembrie 1918, în ziua în care trebuiau să se desfășoare atât examenele de admitere, cât și înscrierile¹¹⁴. La 10 noiembrie 1918 au reînceput serviciile religioase în biserica evanghelică, dar enoriașii în ale căror locuințe se găseau bolnavi de gripă erau rugați să nu participe la slujbe¹¹⁵. La sfârșitul lunii noiembrie, temuta maladie încă

¹⁰⁸ *Die Spanische Grippe in Czernowitz*, în „Czernowitzer Allgemeine Zeitung/Czernowitzer Tagblatt”, nr. 359, 11 Oktober 1918, s. 3.

¹⁰⁹ *Caz de moarte*, în „Viața nouă”, anul V, nr. 178, 6 octomvrie 1918, p. 4.

¹¹⁰ *Aus unseren Gemeiden*, în „Evangelisches Gemeindeblatt für Galizien und die Bukowina”, nr. 22, 15 November 1918, heft 22, s. 324.

¹¹¹ *Die Spanische Grippe in Czernowitz*, în „Czernowitzer Allgemeine Zeitung/Czernowitzer Tagblatt”, nr. 359, 11 Oktober 1918, s. 3.

¹¹² *Ibidem*.

¹¹³ *Ibidem*.

¹¹⁴ *Oeffentliches städtisches Mädchenlyzeum in Suczawa*, în „Czernowitzer Allgemeine Zeitung/Czernowitzer Tagblatt”, nr. 371, 24 Oktober 1918, s. 3.

¹¹⁵ *Evangelische Gemeinde*, în „Czernowitzer Allgemeine Zeitung/Czernowitzer Tagblatt”, nr. 371, 24 Oktober 1918, s. 3.

făcea victime în rândul populației Bucovinei, autoritățile din Bosanci solicitând primăriei din Suceava să-i „îndrume pașii necesari” pentru ca localnicii – aproape 7 000 de suflete – „să poată primi o cantitate de zahăr și alte mărunțușuri precum: lumini, săpun, chibrituri etc.”; zahărul, cu precădere, era necesar „bolnavilor și reconvălescenților”, în condițiile în care în comună „bântuia gripa spaniolă”¹¹⁶.

Concluzii

În relație cu situația economică și militară (cu succedări de trupe, schimbări de poziție, ocupații și retrageri, cu restricții de tot felul, lipsuri și mizerie), bolile au generat, deopotrivă în rândul autorităților și populației din Bucovina, atitudini și reacții dintre cele mai diverse. Viziunea explicativă a epidemiilor era impregnată cu accente sociale, responsabilizarea oamenilor regăsindu-se în îndemnul la cumpătare, la conduită morală și civică. Autoritățile au urmărit, în condițiile date, să asigure civililor necesarul nutritiv (adoptând, la un moment dat, raționalizarea produselor de bază), încercând să găsească soluții la criza de alimente, doctori, material sanitar și medicamente. De asemenea, riscul propagării epidemiilor a impus ridicarea gradului de disciplinare a localnicilor, atât prin încurajarea consultării medicului în cazul contaminării, cât și prin obligativitatea vaccinării. Alături de cadrele sanitare, preoții și învățătorii s-au implicat în popularizarea pericolului bolilor contagioase, în timp ce în ziare s-au publicat materiale referitoare la simptomele acestora, tratamentul și standardele de igienă publică și personală. Cum succesul absolut în lupta cu „dușmanii invizibili” nu era garantat, prevenția rămânea un imperativ social și un mijloc prin care se putea reduce numărul celor care, în nenorocul lor, ar fi fost expuși la nemiloasele maladii. Este adevărat că și după 1918 o serie de epidemii au continuat să confrunte populația Bucovinei și, implicit, sistemul său sanitar. În timp ce numărul celor afectați de variolă și febră tifoidă avea să se reducă în anii următori, îmbolnăvirile cu tifos exantematic, scarlatină ori dizenterie au explodat în perioada 1919–1923. În România întregită, noilor autorități li se cereau să depășească stadiul de supraveghere și interdicție, acționând în mod efectiv pentru ca asistența medicală să devină accesibilă tuturor. Cu alte cuvinte, resemnarea în fața bolii și a morții și „supraviețuirea ” nu mai erau virtuți; „a viețui” devenea un drept, nu o șansă.

¹¹⁶ S.J.S.A.N., Fond *Primaria Suceava*, dosar 19/1918, f. 193.

Prefectura i. r. Câmpulung.

Nr. 11745/1915.

Câmpulung 26. Mai 1915

Publicațiune

privitoare la măsurile pentru înlăturarea de boli âmplutoare (molepsitoare) și lățirea lor.

În vigoarea § 4 III. a. a legii din 30 April 1870 f. l. l. Nr. 68 orânduiesc :

1. Toți proprietarii de locuinți au să curățescă temeinic locuințele lor și să le ție totdeauna în bună rânduială ;
2. Proprietarii de locuinți și îndeosebi cei de oțeluri au să grijească de a curăți temeinic ogrăzile, intrările la aceste cât și canalurile ; aceste au să se ție totdeauna în stare nedeplorabilă.
3. Gunoii străns în apropiarea locuințelor are să se depărteze fără amânare ; strănsul gunoiiului este admis (ertat) numai afară de localități, pe câmp liber.
4. Trotoarele înaintea caselor au să se măture de către proprietari și negustori zilnic înainte de orele 7, după ce s'a stropit cu apă.
5. Este oprit ca să se arunce remășiți de mâncări și hărți, vărsarea de lături ; fiecare murdarie a șoselelor și piețelor publice este în genere oprită.
6. În jurul fântânilor private și publice are să se ție cea mai mare curățenie ; adăpatul vitelor în nemijlocita apropiare de fântâni este oprită.
7. Măncări aduse pe piețe pentru vânzare, ca pâne, carne, poame, mărfuri de zahăr ș. a. au să se ție (părteze) în vase acoperile cu organin, de a fi scutite de necurățenie și de a nu fi atinse din partea cumpărătorilor.

Calcarea acestor dispozițiunei se va pedepsi conform ordinațiunii ministeriale din 30. Septembrie 1857 f. l. l. Nr. 198 cu pedepse bănești de 2 — 200 coroane sau cu închisoare până la 20 zile.

Aceste dispozițiuni intră în vigoare cu zina publicațiunii lor.

Conzilierul guvernial i. r.

KAPUSCINSKI m. p.

Stadtmagistrat Czernowitz.

Zl. 2696 ex 1915.

III

KUNDMACHUNG

betreffend

die Verpflichtung zur Anzeige von Cholera oder choleraverdächtigen Erkrankungen.

Mit Rücksicht auf die drohende Cholerafaher wird die Bevölkerung auf die §§ 2 und 3 des Epidemiegesezes vom 14. April 1913, R.-G.-Bl. Nr. 67 eindringlichst aufmerksam gemacht.

Diese Bestimmungen lauten, insoweit sie die Pflicht zur Anzeige von Cholera und choleraverdächtigen Erkrankungen statuieren, im Wesentlichen wie folgt:

Jeder Fall einer Erkrankung an Cholera, der Tod einer mit einer solchen Krankheit behafteten Person, sowie jeder Verdacht einer solchen Erkrankung werden. Die Anzeigepflicht tritt ein, sobald die zur Anzeige Verpflichtete Person weiß, daß Cholera oder eine choleraverdächtige Erkrankung vorliegt oder dies mit Rücksicht auf ihre berufliche Ausbildung oder auf die begleitenden, für jedermann leicht erkennbaren Umstände voraussetzen kann.

Zur Erstattung der Anzeige sind verpflichtet:

1. der zugezogene Arzt, in Kranken-, Gebä- und sonstigen Humanitätsanstalten der Leiter der Anstalt oder der durch besondere Vorschriften hiezu verpflichte Vorstand einer Abteilung;
2. die zugezogene Hebamme;
3. die berufsmäßigen Pflegepersonen, die mit der Wartung des Kranken befaßt sind;
4. der Haushaltungsvorstand (Leiter einer Anstalt) oder die an seiner Stelle mit der Führung des Haushaltes (der Leitung der Anstalt) betraute Person;
5. die Vorsteher öffentlicher und privater Lehranstalten und Kindergärten in Bezug auf die ihrer Leitung unterstehenden Schüler, Lehrpersonen und Schulbediensteten;
6. der Wohnungsinhaber oder die an seiner Stelle mit der Obsorge für die Wohnung betraute Person;
7. Inhaber von Gast- und Schankgewerben, sowie deren behördlich genehmigte Stellvertreter bezüglich der von ihnen beherbergten oder bei ihnen bediensteten Personen;
8. der Hausbesitzer oder die mit der Handhabung der Hausordnung betraute Person;
9. der Todtenbeschauer.

Gegen Zuwiderhandelnde wird gemäß § 39 l. c. unnachsichtlich mit Geldstrafen bis zu einhundert Kronen oder mit Arrest bis zu acht Tagen vorgegangen werden.

Czernowitz, am 25. Juli 1915.

Der Vorsitzende des prov. Magistrats,
I. L. Landungsgangst:

Krahl m. p.

2. Kundmachung betreffend die Verpflichtung zur Anzeige von Cholera oder choleraverdächtigen Erkrankungen, Czernowitz, 25 Juli 1915, Österreichischen Nationalbibliothek; sursa: <http://www.bildarchivaustria.at/Preview/14257494.jpg>.

K. k. Bezirkshauptmannschaft Kimpolung.

Zl. 27362/15.

Kimpolung, am 27. Juli 1915.

Kundmachung

betreffend die Anzeigepflicht von Cholera oder choleraverdächtiger Erkrankungen.

Unter Hinweis auf die §§ 1, 2 und 3 des Epidemiegesetzes vom 14. April 1913 R. G. Bl. Nr. 67 betreffend die Verhütung und Bekämpfung übertragbarer Krankheiten wird auf die Verpflichtung zur Anzeige von Cholera oder choleraverdächtiger Erkrankungen eindringlichst aufmerksam gemacht.

Die Anzeige ist in jedem Falle unverzüglich dem Bürgermeister jener Gemeinde, in deren Gebiet der Kranke oder Krankheitsverdächtige sich aufhält, zu erstatten.

Gegen Zuwiderhandelnde wird gemäss § 39 l. c. mit Geldstrafen bis zu 100 Kronen oder Arreststrafen bis zu acht Tagen unnachsichtlich vorgegangen werden.

Der k. k. Landesregierungsrat :

Kapuscinski m. p.

Prefectura i. r. Câmpulung.

Nr. 27362/15.

Câmpulung, la 27 Iulie 1915.

Publicatiune

referitoare la îndatorirea de anunțare la îmbolnăviri de coleră sau la cei suspecți de această boală.

Privitor la §§ 1, 2 și 3 a legii pentru epidemii din 14. April 1913 l. l. l. Nr. 67 referitor la delăturarea și combaterea de boli impluloare, se face îndeosebi luător de seamă la îndatorirea de anunțare la îmbolnăviri de coleră sau a celor suspecți de această boală.

Anunțarea are să se facă fără amânare primarului acelei comune, pe a cărei teritoriu petrece cel bolnav sau cel suspect de boală.

Cei, cari vor pucece contra acestor dispozițiuni, vor fi pedepsiți fără cruțare conform § 39 l. c. cu pedepse bănești până la 100 coroane sau cu închisoare până la 8 zile.

Gonzilierul guvernial i. r.:

Kapuscinski m. p.

3. Kundmachung betreffend die Anzeigepflicht von Cholera oder choleraverdächtigen Erkrankungen (Publicatiune referitoare la îndatorirea de anunțare la îmbolnăviri de coleră sau la cei suspecți de această boală), Câmpulung (Moldovenesc), 27 iulie 1915, Österreichischen Nationalbibliothek; sursa: <http://www.bildarchivaustria.at/Preview/14264575.jpg>.

Krieg 1914-18

Nr. 32912/1915.

Kundmachung.

Da die Cholera im nördlichen Teile der Bukowina umherschreift und zwei Fälle auch im südlichen Teile des Bezirkes Kimpolung vorgekommen sind, wird der Bevölkerung über Weisung der k. k. Landesregierung die Gelegenheit geboten, sich der **Choleraschutzimpfung** zu unterziehen.

Dass die Cholera eine der gefährlichsten Infektionskrankheiten ist und viele Opfer fordert, ist wohl allgemein bekannt.

Nach dem heutigen Stände der Wissenschaft bietet jedoch die Choleraimpfung bei Einhaltung der sonst gebotenen hygienisch-prophylaktischen Vorkehrungen nur dann Schutz (Immunität), wenn sie nach 6 oder 8 Tagen wiederholt wird.

Es ergeht dahin an die Bevölkerung die Aufforderung, sich im eigenen und im Interesse der Allgemeinheit der Schutzimpfung zu unterziehen.

Meldungen zur Impfung werden binnen der nächsten drei Tage beim Gemeindeamte entgegengenommen.

In der Gemeinde _____ finden die Impfungen am _____ beziehungsweise _____ September 1915 jedesmal in der Zeit von _____ Uhr _____ m. bis _____ m. Uhr statt.

Zu denselben haben sich die Impflinge rechtzeitig einzufinden.

Diese Schutzimpfung wird von dem delegierten Arzte unentgeltlich vorgenommen werden.

Kimpolung, am 26. August 1915.

Von der k. k. Bezirkshauptmannschaft

Der k. k. Landesregierungsrat :

KAPUSCINSKI.

Vertheilung: 2 Exempl. Kimpolung

II. DOCUMENTE

ASPECTE ALE PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL REFLECTATE ÎN CONDICILE PAROHIALE BUCOVINENE

VASILE DIACON

Ansichten betreffend den ersten Weltkrieg in den bukowinischen Kirchenmatrikeln

*(Zusammenfassung)**

In der Dokumentation *Ansichten betreffend den ersten Weltkrieg in den bukowinischen Kirchenmatrikeln* wird eine historiografische Quelle zur Bukowina, die bis jetzt nicht Gegenstand einer systematischen wissenschaftlichen Forschung war, erörtert. In der Einleitung betont der Verfasser, unter Bezug auf manchen kirchlichen Anweisungen des Metropolits Silvestru Morariu-Andrievici, die Bedeutung der Kirchenmatrikeln („condici cronice“), die in den orthodoxen Pfarreien und Klöstern ab 1890 geführt wurden.

Der Verfasser verzeichnet auch die wichtigsten bukowinischen Beiträge zu diesem Thema, die in Periodika oder Bücher veröffentlicht wurden: August Nibio, 1909; Ion Popescu-Sireteanu, 1994; Mihai Iacobescu, 2004; Vasile Diacon, 2005, 2012; Vasile I. Schipor, 2007; Viorel Dutciac, 2011; Constantin Hrehor, 2014; Nicolae Cojocaru, 2016; Viorica Cernăuțeanu, 2017. August Nibio, 1909; Ion Popescu-Sireteanu, 1994; Mihai Iacobescu, 2004; Vasile Diacon, 2005, 2012; Vasile I. Schipor, 2007; Viorel Dutciac, 2011; Constantin Hrehor, 2014; Nicolae Cojocaru, 2016; Viorica Cernăuțeanu, 2017.

Die vorliegende Dokumentation enthält einen Teil der Matrikel der Pfarrei Gura-Sadovei (*Condica cronicală a Parohiei Gura-Sadovei*), Jahrgänge 1914–1919, die vom Pfarrer Dionisie Constantinovici verfasst wurde. Im einleitenden Kommentar, unterstreicht Vasile Diacon, dass „die von den bukowiner Pfarrern, manchmal mit emotionaler Bindung verfassten Darstellungen von Ereignissen aus dem Ersten Weltkrieg eine anregende Lektüre bieten und, durch zahlreiche bisher unveröffentlichte Angaben, zur Vervollständigung des Gesamtbildes der weltzerstörerischen Kampfhandlungen beitragen.

Schlüsselwörter und – syntagmen: Pfarrei, Kirchenmatrikeln, „condici cronice“, Pfarrer, „Priester – ereignisnahe Geschichtsschreiber“, neue historiografische Quellen, unveröffentlichte Informationsbestände, Dokumentationswert.

* Traducere: Carol-Alexandru Mohr.

Începând cu ultimul deceniu al secolului al XVIII-lea și până după anii celui de-al Doilea Război Mondial, uneori chiar și mai târziu, istoria așezărilor bucovinene și a provinciei, în general, este mult mai lesne de cercetat acolo unde s-au mai păstrat cronicile pe care preoții ortodocși le-au scris începând cu anul 1890. Este vorba despre așa-numitele *condici cronice*, a căror redactare a fost impusă de către Consistoriul Arhiepiscopesc al Mitropoliei Bucovinei prin *Cerculariul* nr. 905, din 20 noiembrie/2 decembrie 1889, sub semnătura mitropolitului Silvestru Morariu Andrievici, și publicat în „Foaia ordinăciunilor”, nr. 19, din 14/26 decembrie 1889¹.

Impunerea cu necesitate a obligației pentru preoți de a scrie aceste cronici a plecat de la observarea experienței Bisericii Apusene, care, susține inițiatorul, „pătrunzând cumpenitatea influinței elementelor religioase-morale asupra vieții și dezvoltării popoarelor, precum și țăsătura de referințe dintre societatea bisericească și societățile seculare, s-au interesat cu deosebită îngrijire de toate cele ce se întâmplau în viața popoarelor respective și, înființând de timpuriu, mai pe la toate institutele bisericești, condice cronice, au registrat în ele toate întâmplările mai momentoase, mai ales cele de pe terenul bisericesc, netrecând cu vederea nici cele de pe terenul seculariu, și au adunat astfel un material foarte considerabil, de carele se folosesc foarte mult literatura bisericească și cea profană în ziua de astăzi”².

Ordinul a fost motivat în termeni mai mult decât convingători, iar inițiativa s-a dovedit a fi mai mult decât salutară: „Mai fiecare zi ce trece produce și ni prezintă tablouri vie de întâmplări momântoase, ce se petrec pe terenul vieții private și cel[ei] publice a omului. Multe din întâmplările cele momântoase caracterizează timpul și locul, când și unde, precum și sfera activității omenești, în care se petrec, într-un mod atât de interesant, încât, pentru consecințele provenite din ele, sunt prea adesea de o valoare de tot ponderoasă nu numai pentru viețuitorii prezentului, ci și mai cu seamă pentru cei ai viitorului.

Spre a nu se da uitării și spre a se putea păstra tablourile evenimentelor momântoase într-a lor esactitate și chierătate [claritate] originală pentru posteritate, cere necesitatea ca să se [în]registreze, cât se poate de precis, chiar la a lor iveală și cu îngrijire să se păstreze [...].

«Condicele cronice» sunt nu numai un isvor mănșos pentru istoria specială a anumitelor locuri și timpuri, fiind un substrat prețios pentru

¹ „Foaia ordinăciunilor Consistoriului arhiepiscopesc în afacerile Arhiepiscopiei ortodoxe-orientale a Bucovinei”, Cernăuți, nr. 19, 1889, p. 87–90, edată și trimisă în 14/26 decembrie 1889, cu numărul 905.

² *Ibidem*, p. 87.

dânsa, ci totodată și un șir de premise reale pentru o judecată temeinică întru prouurmarea activității efectuoase în diferitele ramuri speciale de cultură și prosperarea ei”³.

Introducerea de îndată a condicilor cronicele era motivată de respectivul ordin consistorial și prin aceea că, datorită așezării în Bucovina a unui număr tot mai mare de străini, populația românească era în pericol de a-și pierde identitatea culturală, „deoarece, precum vedem, se înundă țara de locuitori din alte părți, prin cari începe a se schimba însăși fața etnografică și confesională a poporățiunii bucovinene”⁴.

Ordinul dispunea ca toate bisericile parohiale să aibă și să completeze o condică cronică cu o tematică prestabilită, publicată drept *Prospect pentru îndegetarea materiilor ce se vor înregistra în condica cronică* pe fiecare registru care avea această destinație. Afară de materiile referitoare la biserica, enoria și comunitatea locală, se recomanda și înregistrarea evenimentelor referitoare la întreaga eparhie și țară, înțelegând prin „țară” Bucovina.

Unele dintre aceste condici cronicele, numite de către specialiști *cronici*, au fost valorificate sau au fost tipărite, ca atare, ca documente istorice. După cum afirmă și cercetătorul Vasile I. Schipor⁵, primul care s-a aplecat în Bucovina asupra acestor documente a fost August Nibio, care a editat „Bukowiner Pharrchroniken”, și a publicat, în *Caietul nr. 1*, articolul *Initia oppidi Radautz et origo hic introducti cultus religiosi*.

Importante contribuții la studierea acestui gen de documente istorice au adus, mult mai târziu, Ion Popescu-Sireteanu, care avea să publice *Siretul la sfârșitul sec. al XIX-lea și prima jumătate a sec. al XX-lea după o cronică parohială și după izvoare contemporane*⁶, apoi Mihai Iacobescu în *Condicile cronicele – izvoare istorice pentru reconstituirea unor realități din trecutul*

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Vasile I. Schipor, *Cronici parohiale din Bucovina* (I), în „Analele Bucovinei”, București, anul XIV, nr. 1/2007, p. 207–251, republicat în volumul Vasile I. Schipor, *Bucovina istorică. Studii și documente, Cuvânt-înainte* de D. Vatamaniuc, m. o. al Academiei Române, București, Editura Academiei Române, Colecția „Enciclopedia Bucovinei în studii și monografii” (22), 2007, p. 535–578. Autorul publică aici șase documente referitoare la întocmirea condicilor cronicele, adresate de autoritățile ecleziale ale vremii (1889–1935) preoților ortodocși din parohii și de la mănăstiri. Cele mai multe sunt însă din anii 1889–1895. Prezentând *Condica cronică a Parohiei greco-ortodoxe Arbore*, Vasile I. Schipor atrage, totodată, atenția asupra cuvintelor și formelor arhaice din text, specifice limbii române din Bucovina istorică, care ar trebui studiate într-un proiect științific special. Glosarul întocmit în volumul citat este elocvent în acest sens (p. 538–539).

⁶ În Ion Popescu-Sireteanu, *Siretul – vatră de istorie și cultură românească*, Iași, Editura Omnia, 1994, p. 115–127.

*Bucovinei*⁷, unde discută cronicile parohiale din Solca și din Pârteștii de Jos, iar în *În universul lumii rurale de odinioară*, valorifică cele două condiții menționate⁸.

În lucrarea noastră *Cronicile Suhei Bucovinene*, volumul I, am analizat acest gen de documente care s-au păstrat la bisericile din Bucșoaia, Doroteia, Negruleasa, Ostra, Gemenea și Slătioara, iar în volumul al II-lea le-am publicat, în anexă, ca atare⁹. *Cronica parohiei Arbore* a fost prezentată pe larg de către Vasile I. Schipor¹⁰, cronicile parohiilor Frumosu și Ilișești au fost publicate de N. Cojocaru¹¹, iar Viorel Dutciac a tipărit-o pe cea de la Frătăuții Noi¹². De dată mai recentă este publicarea de către Constantin Hrehor a *Cronicii parohiei Grănicești*¹³.

De curând, Viorica Cernăuțeanu, în monografia dedicată localității Pojorâta, valorifică *Condica cronicala a Parohiei Pojorâta*¹⁴.

Un fragment din *Cronica parohiei Rus Moldovița*, cuprinzând perioada 1902–1916, a fost publicat ca anexă a volumului nostru *Bucovina în secolul XX. Istorie și cultură*¹⁵.

Având în lucru, în vederea editării într-un viitor mai îndepărtat a *Condiții cronicele a Parohiei Gura-Sadovei*, am considerat utilă punerea în circulație, cu anticipație, a fragmentului privind perioada acoperită de anii 1914–1919, redactată de parohul din acea perioadă, Dionisie Constantinovici, răspunzând, în acest fel, invitației colegului Vasile I. Schipor de a participa la proiectul editorial al Institutului „Bucovina” consacrat Centenarului Marelui Război.

⁷ Vezi în „Codrul Cosminului”, serie nouă, *Analele științifice ale Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava*, seria Istorie, nr. 8–9 (18–19), 2002–2003, Suceava, Editura Universității, 2004, p. 229–235.

⁸ Vezi Mihai Iacobescu, *30 de zile în „Siberia”. Căutând arhivele Bucovinei*, Iași, Editura Junimea, 2004, p. 168–215.

⁹ Vezi Vasile Diacon, *Cronicile Suhei Bucovinene*, vol. I–II, Iași, Editura Tipo Moldova, 2005.

¹⁰ Vezi Vasile I. Schipor, *op. cit.*, p. 218–251.

¹¹ Vezi *Cronici și documente bucovinene*, publicate de N. Cojocaru, Suceava, Editura Lidana, 2016, p. 37–94.

¹² Vezi Viorel Dutciac, *Cronica de la Frătăuții Noi*, Suceava, Biblioteca Bucovinei „I. G. Sbiera”, 2011.

¹³ Vezi Constantin Hrehor, *Cronica [enoriei Grănicești]*, „reprodusă pentru întâia oară” de către Constantin Hrehor, în volumul *Grănicești, un sat sub pecete domnească*, Iași, Editura Timpul, 2014, p. 81–178.

¹⁴ Viorica Cernăuțeanu, *Pojorâta Bucovinei. File de monografie*, cuvânt-înainte de Ion Filipciuc, Suceava, Editura Déjavu Techprint S.R.L., 2017, 588 p.

¹⁵ Vezi Vasile Diacon, *Bucovina în secolul XX. Istorie și cultură*, Iași, Editura Tipo Moldova, 2012.

Cronicarii, preoții parohi ai momentului, au înregistrat, uneori cu amănunte, întâmplările derulate în parohiile lor, dar și în provincie, începând cu declanșarea Primului Război Mondial și până după Unirea provinciilor românești cu Țara Mamă și realizarea României Mari. O prezentare amplă și documentată a anilor conflagrației mondiale a realizat preotul Constantin Ureche, în 1922, ca parte integrantă a cronicii de la Frătăuții Noi¹⁶.

Au existat și situații în care unii preoți, din motive de ei știute, nu au consemnat nimic ani în șir. Din acest punct de vedere, este mai mult decât interesantă consemnarea făcută de către preotul Orest Bendevschi, parohul din Stulpicani, în condica din Ostra, în noiembrie 1920: „Subsemnatul [...] constată mai departe cu mare părere de rău că părintele expozit paroh local Victor Percec, care a petrecut în expozitura aceasta până în 31/10 (13/11) 1920, deci un răstimp de 5 ani, 7 luni și 14 zile, n-a aflat în tot timpul acesta un eveniment măcar de remarcă ca să fie demn de însemnat în cronica aceasta, cu toate că în timpul acesta cade invaziunea a doua rusească, cu o durată de aproape 22 de luni, și multe întâmplări cu caracter dară și interes local, ca bunăoară ocuparea așa-zisului «ocolul satului», multele judecăți și rezultatul lor în chestia aceasta, mutarea fostului învățător superior, a d-lui Mihalaș, la Plotonița-Doroteia, denumirea actualului conducător, a d-lui Alexandru Nastasi, care venise de la școala din Negruleasa, alegerea actualului primar, Tanasi a Ieremie Nastiuc, ținuta lui în afacerile Comisiunei agrare etc., etc. O neglijență ca aceasta e neexcuzabilă și deamnă de cea mai severă vituperare”¹⁷.

Cronicarul de la Gura Sadovei prezintă, mai întâi, contextul internațional al declanșării războiului după atentatul de la Sarajevo, subliniind că „focul aprins”¹⁸ nu s-a mărginit la conflictul dintre Austro-Ungaria și Serbia, ci, în curând, „făcea impresia că Puterile Centrale luptă contra întregii lumi și întreaga lume contra Puterilor Centrale”. Pe scurt, sunt prezentate fronturile pe care se dădeau lupte grele: a) frontul rusesc, care în toamna anului 1915 se stabilise pe linia Brest-Litowsk – Tarnopol, staționar, cu unele modificări în Bucovina, până la sfârșitul anului 1917, când a intervenit armistițiul și apoi Pacea de la Brest-Litowsk; b) pe frontul sârbesc, în toamna anului 1915, armatele austro-ungare și germane, sub comanda mareșalului Mackensen, au ocupat Serbia, împingând frontul până la Salonic; c) pe frontul francez, după ce germanii au încălcat neutralitatea Belgiei, au înaintat în Franța până la

¹⁶ Vezi *Războiul mondial (privit prin prisma din comuna Frătăuții Noi)*, în Viorel Dutciac, *op. cit.*, p. 49–121.

¹⁷ Apud Vasile Diacon, *Cronicile Suhei Bucovinene*, vol. I, Iași, Editura Tipo Moldova, 2005, p. 16.

¹⁸ Citatele fără trimitere aparțin textului anexă la prezentul articol.

râul Marne, dar se văd siliți să se retragă pe linia din nord de Verdun și de Reims; d) pe frontul italian, după mai multe lupte, a urmat, în luna iulie 1918, pentru armatele austriece „dezastrul de la Piave”; e) pe frontul românesc, stabilizat pe Siret, generalii Eremia Grigorescu și Al. Averescu l-au înfrânt pe nebriuitul Mackensen, dar evenimentele de pe frontul rusesc au determinat România să încheie pacea cu Puterile Centrale.

Secvențe separate sunt alocate situației în cele două tabere, de la sfârșitul anului 1917 și începutul lui 1918. În Rusia, „Revoluția lui Kerenski” a pus capăt țarismului, instaurând Republica, și a dus la ieșirea Rusiei din război și încheierea păcii de la Brest-Litowsk. Nu este uitată „solia de pace a președintelui Americii Woodrow Wilson, cu cele 14 puncte ce trebuiau să servească de bază pentru începerea tratativelor de pace”.

Evenimentele din Austro-Ungaria scot în prim-plan faptul că, după dezastrul de la Piave, noul împărat al Austro-Ungariei, Karl I, a încercat încheierea păcii, adresându-se, la 15 septembrie 1918, președintelui Americii cu o solicitare, respinsă însă.

Dezastrul de la Salonic determină ieșirea din război a Bulgariei și a Turciei, împăratul Karl I dă un manifest prin care încearcă transformarea Monarhiei Habsburgice într-un „Bundesstaat”, adică stat federal, neacceptat de popoarele monarhiei, care doreau să se întemeieze ca state naționale.

Și Germania, fiind biruită pe frontul francez, s-a văzut nevoită să încheie armistițiul, la data de 10 noiembrie 1918, fapt ce marchează sfârșitul războiului.

Separat, cronicarul prezintă războiul României alături de Antanta, încheierea Păcii de la București (7 mai 1918), ca urmare a ieșirii Rusiei din război prin Pacea de la Brest-Litowsk, apoi Unirea Basarabiei cu România, realizarea României Mari.

Un capitol separat este alocat războiului în Bucovina, care debutează cu atacurile rușilor, pe la mijlocul lui august 1918. Într-un subcapitol, *Suferințele bucovinenilor*, sunt tratate „invaziunile”, evacuarea vitelor, victimele jandarmeriei, recrutările și „forșponturile”¹⁹, modul cum erau tratați românii în armata austro-ungară, „sustentațiile” familiale, împrumuturile de război, situația economică a populației și moratoriul pentru amânarea plății datoriilor.

Un moment important surprins de cronicar este adunarea de la Cernăuți, din 27 octombrie 1918, care s-a declarat „Constituantă suverană a Bucovinei” și a hotărât „Unirea Bucovinei integrale cu celelalte țări românești într-un singur stat național independent”, iar la 15/28 noiembrie 1918, în

¹⁹ *Forșponturile* erau, conform explicației date de cronicar, „servicii făcute cu căruța proprie sau cu căruți recvirate”.

Sala Sinodală a Mitropoliei Bucovinei, are loc Congresul General al Bucovinei, care a hotărât Unirea necondiționată a Bucovinei cu Regatul României.

O secvență separată este acordată Bisericii Ortodoxe din Bucovina, unde este pusă în evidență bătălia pentru menținerea caracterului românesc al acesteia, pribegia mitropolitului Vladimir, demiterea acestuia și, apoi, reintegrarea lui.

Nu sunt uitate nici evenimentele locale din timpul ocupațiilor alternative ale rușilor și ale austrieilor.

Paginile alocate evenimentelor derulate în anul 1919 încep cu aspecte ale vieții internaționale, accentul fiind pus pe Conferința de Pace de la Paris, care s-a deschis la 5/18 ianuarie 1919. Cronicarul subliniază faptul că România a întâmpinat „greutăți din cauza Banatului, din care sârbii cereau o parte ca «Hinterland» pentru capitala Belgrad”, fapt acceptat de către Conferință, care a impus României și „clauza minorităților”.

În continuare, sunt prezentate luptele din Ardeal, ca urmare a trecerii liniei de demarcație dintre Ungaria și România de către trupele maghiare. Riposta românească a fost fermă și nu s-a oprit până la ocuparea Budapestei, pe 4 august 1919, și înlăturarea regimului comunist al lui Béla Kun.

Alte pagini sunt alocate evenimentelor interne, relatând despre primul Parlament al României Mari, guvernul Al. Vaida, reforma agrară etc.

Reflectarea evenimentelor din timpul primei conflagrații mondiale de către preoții din enoriile bucovinene, uneori cu implicare afectivă, este captivantă la lectură, oferind de multe ori informații inedite, menite să împlinească imaginea de ansamblu a desfășurării devastatoarei încleștări mondiale.

În pregătirea textului pentru tipar, am respectat, pe cât a fost cu putință, particularitățile arhaice și regionale, sub aspect fonetic, lexical și gramatical, ale *Condicii cronicele a Parohiei Gura-Sadovei*, privită de noi ca document al unei epoci apuse iremediabil, dar oglindind un moment din evoluția limbii române din Bucovina istorică. Dintre acestea: *s-au adaos* (s-au adăugat), *arândare* (arendare), *arândă* (arendă), *asta* (aceasta), *Badeuți* (Bădeuți), *cari* (care), *decemvrie*, *desrădică* (demite), *desrobit*, *dismembrare* (dezmembrare), *factul* (faptul), *în favorul* (în favoarea), *finea* (finele, sfârșitul), *finesc* (sfârșesc), *igumen* (egumen), *invasiuni* (invazii), *încvartirat* (încartirit), *jidani* (evreu), *mântuire* (salvare), *prourmarea* (continuarea), *rădicate* (ridicate), *răsbească* (răzbească), *răsboi*, *recvirare* (rechiziționare), *reparaturi* (reparații), *sbiri* (zbiri), *scoposesc* (urmăresc), *scoposia* (urmărea), *s-a stâns* (a decedat), *ucrain* (ucraian). Normele de ortografie și punctuație sunt însă cele stabilite de Academia Română și în vigoare astăzi. Am eliminat din text cazurile de -*ū* (final), de exemplu: *în stare de răsboiu* > *în stare de*

răsboi; ieșirea din războiu > ieșirea din război. Peste tot, intervenția noastră în text este marcată prin croșete [...].

Anii 1914–1918

I. Evenimente generale. Războiul. Anul 1914 a adus cu sine războiul între Austro-Ungaria și Serbia; din acest război s-a iscat apoi războiul european și războiul mondial.

Cauza războiului dintre Austro-Ungaria și Serbia a fost atentatul de la Sarajevo, săvârșit în ziua de 15/28 iunie 1914 asupra principelui de coroană austro-ungar Frantz-Ferdinand și asupra soției sale, ducesa Sofia de Hohenberg, ambii împușcați de un tânăr sârb la Sarajevo, unde se aflau pe atunci din prilejul manevrelor.

Ancheta austriacă a stabilit faptul că atentatorul a avut legături cu Belgradul.

Austro-Ungaria a trimis, deci, la 11/24 iulie 1914, guvernului sârbesc la Belgrad o notă-ultimat privitoare la propaganda antiaustriacă ce se făcea în Serbia, „cu îngăduința guvernului sârbesc”. Răspunsul Serbiei la această notă a fost considerat de Austro-Ungaria ca nesatisfăcător; a urmat, deci, la 13/26 iulie, ruperea relațiilor diplomatice între aceste două state vecine, iar la 15/28 iulie declararea Austro-Ungariei că se consideră în stare de război cu Serbia.

Focul aprins nu s-a mărginit aici, ci a cuprins în vârtoarea sa și alte state, astfel că Europa și, în curând toată lumea, era împărțită în două tabere formidabile, anume: în mijloc, Puterile Centrale, adică Germania, Austro-Ungaria, Bulgaria și Turcia, iar în jurul acestora, Antanta, adică Franța, Anglia, Belgia, Rusia, Serbia, Italia, Japonia, apoi România și America, împreună cu alte state de mai puțină importanță.

Făcea impresia că Puterile Centrale luptă contra lumii întregi și lumea întreagă, contra Puterilor Centrale.

Rezultă de aici că altele erau cauzele războiului; omorul de la Sarajevo a fost numai scânteia ce a sărit, cam fără vreme, în explosibilul grămadit în toate părțile, a fost numai volbura care a aprins focul ce ardea mocnit de mai multă vreme, mai ales, în Europa.

Stabilirea cauzelor adevărate ale războiului, desfășurarea și sfârșitul războiului cu toate urmările și schimbările ce le-au adus peste țări și popoare, aparțin istoriei și nu pot fi tratate în cadrele acestei cronici; evenimentele războiului se vor înregistra aici numai în linii generale și în măsura în care ating ele țara și poporul românesc.

Fronturile de luptă. Războiul s-a desfășurat pe mai multe fronturi de luptă, și anume:

a) *frontul de est* sau *frontul rusesc*, prelungit din anul 1916 cu *frontul românesc*;

b) *frontul de vest* sau *frontul francez*;

c) *frontul de sud-est* sau *frontul sârbesc* și

d) *frontul de sud* sau *frontul italian*, din mai 1915.

La acestea s-au mai adăos și luptele de scurtă durată în coloniile germane din Asia și Africa, precum și unele lupte marine, dar, mai ales, cele submarine, în care germanii erau foarte iscusiți.

În luptele aeriene, s-au excelat deopotrivă atât francezii, cât și germanii.

Evenimentele pe diferitele fronturi de luptă s-au desfășurat, în general, precum urmează:

Pe frontul rusesc: încăierarea între Puterile Centrale și ruși a început în luna august 1914. După lupte crâncene în Galiția și în nordul Bucovinei, rușii au ocupat Galiția până aproape de Krakowa, precum și Bucovina, până la Mestecăniș. În partea de nord a frontului, rușii au fost însă înfrânți de germani, sub mareșalul Hindenburg, la lacurile Masurice.

Pe la începutul lunii mai 1915, după străpungerea frontului rusesc la Tarnów–Gorlice, rușii s-au retras succesiv din Galiția, astfel că în toamna anului 1915 frontul rusesc se afla pe linia Brest–Litowsk–Tarnopol, care linie a și rămas apoi staționară, cu unele modificări, mai ales, în Bucovina, până la finea anului 1917, când au încetat luptele cu desăvârșire, și anume prin încheierea armistițiului din decembrie 1917 și apoi prin pacea separată de la Brest–Litowsk, din februarie 1918.

Pe frontul sârbesc: la începutul războiului, prin august 1914, trupele austro-ungare au înaintat în Serbia, obținând și unele succese însemnate. Evenimentele de pe frontul de est i-au silit însă pe austro-ungari să intre în defensivă și chiar să-și piardă multe din succesele câștigate. Situația s-a schimbat în favorul Puterilor Centrale abia în toamna anului 1915, când armatele austro-ungare și germane, sub comanda mareșalului Mackensen, au ocupat toată Serbia, împingând frontul până la Salonic. Acest front nou era acum un front francez, sub comanda generalului Sarraill, și a rămas staționar până spre finea anului 1918.

Pe frontul francez: intrarea în Franța și-au făcut-o germanii prin Belgia, călcând neutralitatea acestei țări. După ce au sfârșit cetățile belgiene și au cuprins toată țara, germanii au intrat în Franța pe la începutul lui septembrie 1914, ajungând în curând la râul Marne, de unde au bombardat și Parisul.

Luptele de la Marne i-au silit, însă, pe germani să se retragă pe linia din nordul Verdunului și Reimsului. Astfel, a rămas și aici frontul staționar, cu lupte crâncene la Reims și, mai ales, la Cetatea Verdun, pe care germanii n-au fost în stare să o cucerească, cu toate eforturile lor aproape supraomenești. În luna iulie 1918, armatele germane, după o nouă ofensivă, sunt înfrânte iarăși la râul Marne și silit să se retragă succesiv din Franța și apoi din Belgia.

Pe frontul italian: Italia a intrat în războiul contra Puterilor Centrale în luna mai 1915. Pe acest front austriecii au stat în defensivă, atât în Tirolul de sud, cât și la Isonzo. În primăvara anului 1916, trupele austro-ungare, sub comanda moștenitorului de tron, arhiducele Karl Frantz Iosef, încep ofensiva în Tirolul de sud, rup frontul italian și înaintează în Italia de nord. Această ofensivă este oprită însă pe la începutul lui iunie pe linia Asiago–Arsiero, parte de pierderile austriecilor, parte de ofensiva lui Brussilow în Galiția.

A doua ofensivă a austriecilor contra Italiei, de astă dată încoronată de succes, începe în toamna anului 1917 pe frontul de la Isonzo. Armatele austro-ungare, sprijinite de trupe germane, sparg frontul italian la Tolmino, trec la 7 noiembrie peste râul Tagliamento și înaintează spre râul Piave. Aici însă suferă austriecii, în luna iulie 1918, o înfrângere foarte grea, cunoscută sub numele de „dezastrul de la Piave”.

Pe frontul românesc: România a intrat în război contra Puterilor Centrale, la 15/28 august 1916. Armatele române trec Carpații și înaintează victorioase în Ardeal, ocupând Sibiul, Brașovul, Petroșeni, fiind primite cu bucurie de românii ardeleni. Înaintarea armatelor românești este oprită, însă, pe de o parte de armata germană sub comanda generalului Falkenhayn, pe de altă parte de bulgari și germani, care înaintau dinspre sud sub comanda mareșalului Mackensen [...] ²⁰.

Armatele românești încep retragerea din Ardeal, cu lupte crâncene la Sibiu, pe Olt și pe Jiu. După lupte îndârjite pe linia Neajlovului și după ocuparea Bucureștilor prin germani, în decembrie 1916, armatele românești, istovite de lupte și de boli, s-au retras pe Valea Siretului, formând aici linia de apărare a Moldovei, peste care n-au mai fost în stare să răsbească armatele mareșalului Mackensen. Năzuințele germanilor de a sparge frontul românesc la Siret și a năvăli în Moldova au rămas zadarnice și în anul 1917.

Valurile năvălitoare ale germanilor au fost zdrobite în luptele crâncene de la Mărășești, care au ținut două săptămâni și s-au sfârșit în ziua de 6/19 august 1917 (Schimbarea la Față a Domnului), cu biruința strălucită a armatelor

²⁰ Cuvintele sau pasaje radiate din cronică au fost semnalate prin puncte de suspensie între croșete [...].

românești asupra germanilor; nebiruitul Mackensen a fost aici înfrânt de generalii români Eremia Grigorescu și Alexandru Averescu.

Frontul românesc pe linia Siretului a stat neclintit până prin luna februarie 1918, când, sub presiunea evenimentelor de pe frontul rusesc, au început tratativele de pace între România și Puterile Centrale, care tratative s-au sfârșit apoi cu Pacea de la București, în ziua de 24 aprilie/7 mai 1918.

Situația la finea anului 1917 și începutul anului 1918. Din cele înșirate până aici se vede că norocul armelor, la fine anului 1917 și începutul anului 1918, era de partea Puterilor Centrale, care aveau fronturile de luptă împinse adânc în țările „aliaților”, precum în Franța, Belgia, Italia, Rusia, România și la Salonic.

Cu toate acestea, Puterile Centrale se aflau în inferioritate față de Antanta; încercuite de armatele Antantei și izolate de toată lumea, Puterile Centrale erau avizate la puterile și mijloacele proprii, cari nu mai ajungeau să acopere toate nevoile, atât ale armatei, cât și ale „Hinterlandului”; din această cauză și sufereau acestea de multe lipsuri, în prima linie însă de lipsa alimentelor. Ocuparea României ridicase Puterile Centrale deasupra nevoilor, dar numai pentru scurt timp, grija zilei de mâine începuse deja a apăsa greu asupra Puterilor Centrale și, mai ales, asupra Germaniei, care își asumase rolul conducător și răspunderea.

În asemenea împrejurări, Puterile Centrale se pregătesc să dea lovitura decisivă, pe frontul francez și pe frontul italian.

În acțiunea aceasta, Puterile Centrale sunt sprijinite de evenimentele din Rusia, care au dat, mai ales germanilor, mână liberă să facă pregătiri mai extinse pe celelalte fronturi de luptă.

Revoluția din Rusia. Rusia de acuma nu mai era puterea formidabilă de altădată. Revoluția lui Kerenski a pus capăt Țarismului, în martie 1917, și a instituit Republica, care ține mai departe, alături de Aliați, lupta contra Puterilor Centrale.

Armatele Republicii nu mai erau însă armatele țarului. Ofensiva rusească din iulie 1917, în Galiția, nu reușește; rușii sunt respinși și trebuie să se retragă și din Bucovina, până peste Rădăuți, lăsând Cernăuții și cea mai mare parte a țării în stăpânirea trupelor austro-ungare [...].

În interiorul țării, încep frământările între menșevici, Partidul Social-Democrat a lui Kerenski, și bolșevici sau maximaliști, Partidul Comunist al lui Lenin, numiți astfel după maximul lor de pretențiuni. La finele lunii octombrie 1917, ajung la cârma Rusiei bolșevicii comuniști sau maximaliștii, în frunte cu Lenin și cu programul „pace imediată”.

Pacea din Brest-Litowsk. În împrejurările acestea, Puterile Centrale se apropie de Rusia cu propuneri de pace, cari duc mai întâi, prin mijlocul

lunii decembrie 1917, la încheierea armistițiului din Brest-Litowsk, iar la începutul lui februarie 1918, la Pacea din Brest-Litowsk cu Rusia și cu Ucraina. Prin această pace, Puterile Centrale sfârșesc războiul cu Rusia și-și asigură grânele Ucrainei, pe care o exploatează de acum prin armatele lor de ocupație.

Solia de pace a lui Wilson. În toiul acestor pregătiri ale Puterilor Centrale, vine, la 8 ianuarie 1918, solia de pace a președintelui Americii, Woodrow Wilson, cu cele 14 puncte ce trebuiau să servească de bază pentru începerea tratatelor de pace. Puterile Centrale nu se învoiesc, însă cu propunerea de pace a Americii, ci nădăjduiesc să câștige războiul și apoi să dicteze ele pacea. În urmărirea acestui scop, Puterile Centrale, după încheierea păcii cu Rusia și cu Ucraina creată de ele, încep, spre finea lui februarie 1918, tratative de pace cu România și încheie, la 5 martie 1918, Pacea preliminară de la Buftea, căreia i-a urmat apoi Pacea de la București. Finind astfel războiul cu Rusia, apoi cu România, se îndreaptă acum Puterile Centrale cu toată greutatea spre frontul francez și cel italian.

Ofensiva din Franța. Înfrângerea de la Marne. La 8/21 martie 1918, pornesc germanii ofensiva pe frontul francez și înaintează, după lupte crâncene, până la râul Marne. Aici se opresc, însă, fiind izbiți, la 2/15 iulie 1918, de contraofensiva aliaților sub generalul francez Foch (Foș), comandantul suprem al armatelor aliate. Germanii încep acum retragerea cu pierderi foarte mari și, pe la începutul lunii noiembrie 1918, erau deja scoși din Franța și din Belgia pe jumătate.

Declinul Puterilor Centrale. Cu înfrângerea de la Marne, începe declinul Puterilor Centrale, declin provocat în mare parte și prin evenimentele din Austro-Ungaria.

Evenimentele din Austro-Ungaria. Toamna anului 1916 aduce domnie nouă în Austro-Ungaria; la 21 noiembrie 1916, moare la Viena împăratul Frantz Iosef I, în etate de 86 de ani. Noul împărat al Austriei și rege al Ungariei, Karl I, în etate de 29 de ani, căsătorit cu Zitta, Princesa de Parma, lua asupra sa o moștenire grea, purtarea războiului pe care nu el l-a provocat. Cu suirea pe tron a noului împărat, o nouă nădejde a început a încolți în inimile popoarelor Monarhiei Habsburgice, anume pacea.

Se și zvonea pe atunci că împărăteasa Zitta ar stărui pentru încheierea unei păci separate între Austro-Ungaria și Antanta și că din această cauză ar fi avut dânsa și neînțelegeri grave cu Kaizerul Wilhelm al II-lea. Ziarele au publicat, mai târziu, după zările franceze, o scrisoare a împăratului Karl I referitoare la încheierea păcii, scrisoare trimisă președintelui Franței prin cumnatul împăratului, fratele împărătesei Zitta. Scrisoarea a fost

dezmințită, evident, la presiunea Germaniei, cu toate că nimeni nu se îndoia de autenticitatea ei.

Astfel s-au spulberat visurile de pace; Austria era prizoniera Germaniei și toate nădejdlile puse în noul împărat au rămas simple *pia desideria*.

Împreună cu Germania, aștepta și Austro-Ungaria câștigarea biruinței și, prin aceasta, avantajul de a dicta pacea. Evenimentele ce au urmat au luat, însă cu totul alt curs; după dezastrul de la Piave, din iulie 1918, a început a se apropia încet, dar sigur, și dezastrul Monarhiei Habsburgice.

Lipsa de alimente a început să se simțască tot mai greu, atât la front, cât și în „Hinterland”; afară de aceasta, în armată intraseră deja germeii distrugerii.

În asemenea împrejurări, cercurile conducătoare din Austro-Ungaria au ajuns, în fine, la convingerea că prourmarea războiului ar duce cu sine distrugerea Monarhiei și că, din această cauză, unicul drum de scăpare ar fi încheierea păcii.

În acest sens se îndreaptă Austro-Ungaria, la 15 septembrie 1918, către președintele Armeniei, care însă respinge acțiunea Austro-Ungariei.

Dezastrul de la Salonic. Între timp, la 1/14 septembrie 1918, generalul francez Franchet d'Esperey sparge frontul bulgaro-german de la Salonic.

Urmează acum dezastrul armatei bulgare, ieșirea Bulgariei din război, iar la 6 octombrie, abdicarea Țarului Ferdinand în favorul fiului său, Boris; asemenea, a ieșit din război și Turcia.

Prăbușirea Austro-Ungariei. După ieșirea Bulgariei din război, Austro-Ungaria încearcă să ajungă la o pace cât se poate de ieftină. La 7 octombrie 1918, Austro-Ungaria trimite președintelui Wilson o notă de pace bazată pe cele 14 puncte din solia de pace a lui Wilson, din 8 ianuarie 1918. La această notă, președintele Wilson răspunde că primește pacea numai sub condiția ca fiecare națiune să hotărască singură de soarta sa.

În legătură cu acest răspuns, apare, la 17 octombrie 1918, manifestul împăratului Karl I, care preface Monarhia Habsburgică într-un *Bundesstaat* austriac. Manifestul împărătesc nu are, însă, efectul așteptat de împărat; popoarele Monarhiei răspund cu declarația că vor să se desfacă cu totul de Austro-Ungaria și să întemeieze state naționale.

Austro-Ungaria se zbuciumă acum în agonie; unica ei nădejde de mântuire este America, către care se îndreaptă, la 27 octombrie, cu o nouă notă de pace. Acestui zbucium îi pun capăt italienii prin atacul general contra armatelor austro-ungare, cari părăsesc frontul și... nu mai există.

La 29 octombrie, cehii pun stăpânirea lor în Bohemia și Moravia, iar Kroația cu Slavonia, Dalmația și Fiume se proclamă independente.

La finele lui octombrie 1918, Monarhia Habsburgică se prăbușește, iar împăratul Karl I se mulțumește de domnie și părăsește Austria cu toată casa sa.

Sfârșitul războiului mondial. După prăbușirea Austro-Ungariei, Germania, rămasă singură și biruită pe frontul francez, nu mai este în stare să continue războiul; Kaiserul Wilhelm II, împreună cu prințul de coroană, se mulțumesc de domnie, iar după aceasta, la 10 noiembrie 1918, se încheie armistițiul pe frontul francez, sfârșindu-se cu această dată războiul mondial, după ce a sfârșiat omenirea timp de 4 ani și 3 luni.

II. Războiul României. România a păstrat neutralitatea până în luna august 1916. La începutul războiului, și anume, la 22 iulie/4 august 1914, un consilier de coroană, prezidat de M. S. Regele Carol I, a examinat situația și a hotărât ca România să păstreze neutralitatea și să ia totodată toate măsurile pentru paza frontierelor sale.

După acest consiliu de coroană, și anume la 27 septembrie/10 octombrie 1914, moare la Sinaia Regele Carol I și este înmormântat la Curtea de Argeș, unde a fost apoi înmormântată și Regina Elisaveta, moartă la 18 februarie/3 martie 1915.

Pe tronul României urmează M. S. Regele Ferdinand I, căsătorit cu Maria, Prințesă de Edinburgh.

România a păstrat neutralitatea până la 15/28 august 1916. În această zi (Adormirea Maicii Domnului), guvernul român, prezidat de I. C. Brătianu, declară război Austro-Ungariei și, astfel, România intră în război contra Puterilor Centrale, având ca țintă dezrobirea Ardealului și a Bucovinei. România avea însă de susținut două fronturi de luptă: un front în Ardeal și al doilea front, după declararea de război a Bulgariei, la Dunăre și Dobrogea. Afară de aceasta, armatele germane trimise contra României erau armate oțelite în lupte și deprinse a câștiga biruinți, mai ales că erau comandate de generali iscusiți ca mareșalul Mackensen și generalul Falkenhayn [...].

Astfel se explică înfrângerea armatei românești la Sibiu și retragerea ei până la linia Siretului.

În timpul iernii, însă, armata românească a fost refăcută cu ajutorul misiunii franceze sub generalul Berthelot și astfel a fost în stare să opună la Mărășești, în august 1917, acea rezistență eroică, în fața căreia s-a plecat până și nebiruitul mareșal Mackensen.

Cu toate acestea, România nu era în stare să continue războiul. În urma Păcii de la Brest-Litowsk, din februarie 1918, rușii au părăsit cu totul frontul românesc, astfel că România a rămas singură în luptă cu Puterile

Centrale. Oștile românești au mai trebuit să [...] ocupe încă și frontul din Bucovina [...].

Aliații erau prea departe și, neavând acum nicio legătură teritorială cu România, nu o puteau ajuta cu armele. Pe lângă aceste, și Puterile Centrale, intrând, după Pacea de la Brest-Litowsk, în Ucraina, amenințau să cadă în spatele frontului de la Siret.

Pacea de la București. În aceste împrejurări, România a fost silită să încheie pace cu Puterile Centrale. La 24 februarie 1918, au început tratativele de pace, la 5 martie, s-a încheiat la Buftea pacea preliminară, iar la 24 aprilie/7 mai 1918 (a treia zi de Paște), s-a iscălit, la Cotroceni, pacea între România și Puterile Centrale.

Prin Pacea de la București, pierdea România către Bulgaria toată Dobrogea cu Constanța; către Austria pierdea târgurile Herța și Mihăileni, împreună cu 18 sate, precum și colțul Moldovei, lângă Dorna, iar către Ungaria pierdea toți munții de-a lungul vechii frontiere.

La aceste pierderi teritoriale se mai adăugau și condiții grele economice privitoare la pâine, sare, petrol și altele. Afară de aceasta, mai rămăneau în țară încă și opt divizii de armată, dintre care șase divizii germane.

Unirea Basarabiei. Pierderile ce le suferea România, prin Pacea de la București, erau întrucâtva recompensate prin unirea Basarabiei. Această țară românească [...] se folosește acum de dreptul popoarelor de a hotărî singure de soarta lor și, la 27 martie/9 aprilie 1918, Sfatul Țării din Chișinău, sub președinția domnului Ion Inuceț, hotărăște unirea Basarabiei cu România.

România Mare. Pacea de la București n-a fost nici ratificată, nici sancționată și nici nu era menită să aibă durată mai lungă; despre acestea era încredințată atât România, cât și Antanta. Învinsă, dar neînfrântă, România aștepta cu încredere ceasul biruinței și al dreptății.

Ceasul cel mare, așteptat de toată suflarea românească, a sosit odată cu prăbușirea Austro-Ungariei. La începutul lui noiembrie 1918, armatele românești intră în Bucovina și în Ardeal, fiind chemate de românii ardeleni și bucovineni, care singuri aveau dreptul să hotărască soarta acestor țări românești.

La 10 noiembrie st. nou, se face mobilizarea generală și apare proclamațiunea Regelui către poporul românesc. Armata Puterilor Centrale, rămasă în țară în urma tratatului de Pace de la București, este scoasă din țară. Țările Românești, Bucovina și Ardealul, se unesc cu Regatul României; unirea Bucovinei a fost hotărâtă de Congresul General al Bucovinei în Cernăuți, în ziua de 15/28 noiembrie 1918, iar unirea Ardealului și a Banatului a fost hotărâtă de Adunarea Națională de la Alba Iulia, în ziua de 18 noiembrie/1 decembrie 1918.

Poporul român își vede acum împlinit visul său de aur, toate țările românești sunt unite sub un unic steag, neamul românesc formează o unică țară, România Mare, peste [...].

III. Bucovina și războiul. Bucovina a fost lovită de evenimentele războiului chiar de la început; cam pe la mijlocul lunii august 1914, încep luptele cu rușii, atât în Galiția, cât și în Bucovina. Rușii năzuiau cu toată puterea să ocupe Cernăuții, din care cauză și luptele din preajma Cernăuților au fost foarte înverșunate. Rezultatul acestor lupte au fost că rușii, după ce au ocupat partea nordică a Bucovinei, au ocupat și Cernăuții în ziua de 20 august/2 septembrie 1914. Aceasta este prima ocupație a Cernăuților și a ținut 47 de zile, adică până în noaptea de 6/19 octombrie, 7/20 octombrie 1914, când rușii părăsesc Cernăuții și se retrag peste Prut.

La [...] 1914, rușii ocupă a doua oară Cernăuții, dar nu se opresc aici, ci înaintează până la Mestecăniș. La 18/31 decembrie, rușii intră în Suceava, iar la 24 decembrie st. v. erau ei în Câmpulung. Dar nici această ocupație n-a ținut timp mai îndelungat, căci, pe la finele lui ianuarie 1915, rușii se retrag din Bucovina, fiind amenințați pe frontul galițian.

În anul 1917, iunie 18, st. nou, rușii ocupă a treia oară Cernăuții, cuprinzând iarăși toată țara până la Mestecăniș; de data asta, rușii stau în Bucovina mai multă vreme, fiind favorizați de intrarea României în război.

Pe la începutul lui august 1917, trupele austro-ungare, înaintând dinspre nord, ocupă Cernăuții în ziua de [20 iulie]/2 august 1917 (Sf. Ilie), iar rușii se retrag și de la Mestecăniș până peste Vama; la 7 august 1917, frontul de luptă din Bucovina este arătat de buletinul oficial austriac prin linia Solca–Mărginea–Rădăuți–Hadik. Această linie a și rămas apoi aproape staționară, cu unele modificări mai mici, până la începutul anului 1918; în părțile eliberate de sub ruși, au intrat apoi trupe austro-ungare, iar în regiunea Rădăuților au intrat trupe germane.

La începutul anului 1918, rușii părăsesc Bucovina, iar în locul lor intră armata română, ocupând frontul părăsit de ruși. Începând, însă, spre finele lui februarie, [la] tratativele de pace cu Puterile Centrale, cere Austria ca armata română să iasă din Bucovina.

La începutul lui martie, armata română părăsește deci Bucovina, care este ocupată acum în întregime de trupele austriece și ungurești; situația în Bucovina rămâne neschimbată până la finele lui octombrie 1918, când se prăbușește Austria și împreună cu dansa și stăpânirea străină din Bucovina.

Suferințele bucovinenilor. Înainte de a trece la capitolul final din istoria Bucovinei robite, voi descrie aici suferințele ce le-a îndurat poporul din Bucovina și, mai ales, poporul românesc în decursul războiului mondial.

Bucovina, fiind situată la frontiera Austriei către Rusia, a purtat greutățile războiului în măsură mai mare decât celelalte țări ale Monarhiei Habsburgice.

Afară de diferitele colecte pentru trebuințele armatei, precum colectarea de albituri și papuci, colectarea de lână și cauciuc, colectarea de metal, recvirarea²¹ clopotelor, apoi strângerea urzicilor în anii 1915 și 1916, precum și adunarea de materiale pentru Crucea Roșie în anii 1914 și 1916, populația Bucovinei a mai avut de purtat încă și următoarele greutăți:

a) *Invasiunile*. Bucovina a suferit în decursul războiului, precum s-a arătat mai sus, șase invasiuni: de trei ori a fost ea ocupată de armatele rusești și iarăși de trei ori a fost ea reocupată de armatele austro-ungare. La devastările pricinuite de aceste șase invazii trebuie să mai adăugăm încă și devastările pricinuite de fronturile de luptă. În Bucovina au fost trei fronturi de luptă, și anume: unul la Cernăuți, al doilea la Mestecăniș și, în fine, al treilea la Rădăuți. Satele din apropierea fronturilor au suferit stricăciuni foarte mari. Boianul a fost distrus aproape cu totul chiar în toamna anului 1914; alte sate, ca Mahala, Rarancea, Milișăuți, Solca, Valea-Putnei, Iacobenii, precum și orașelul Dorna, toate situate în apropiere de fronturile, au suferit stricăciuni foarte mari prin focul de artilerie. Biserici, școli și case gospodărești au fost nimicite fără cruțare; amintesc aici Biserica lui Ștefan Vodă din Badeuți, care a fost dărâmată de armata austro-ungară în vara anului 1917. Adăugând la aceste devastări încă și rechiziționarea de alimente, precum și distrugerea de mobilier casnic, ne-am putea face o icoană palidă despre suferințele și pagubele îndurate de populația din Bucovina în decursul războiului.

b) *Evacuarea vitelor*. În strânsă legătură cu cele șase invazii st[ă] și evacuarea vitelor din anii 1916 și 1917. Prima evacuare a vitelor s-a făcut prin iunie 1916, la a treia invazie rusească. Trupele austro-ungare, în retragerea lor spre Mestecăniș, au cules de prin sate, în preajma Rusaliilor, aproape toate vitele cornute și oile; cirezi nesfârșite de vite și oi au fost mânate spre Ungaria, pierind foarte multe pe drum.

A doua evacuare a vitelor au făcut-o rușii prin iulie 1917 [...].

Ambele evacuări au lovit mai greu partea de sud a Bucovinei, adică populația românească. Puține vite au putut fi îndosite prin ascunzișurile pădurilor, prin văgăunile munților și prin ascunzișuri făcute în pripă de oameni.

c) *Victimele jandarmeriei*. Populația din Bucovina a mai avut de suferit încă și urgia jandarmeriei austriece de sub comanda colonelului Eduard Fischer,

²¹ Recvirare = rechiziționare.

avansat mai târziu la rang de general. Populația ortodoxă din Bucovina, anume românii și rutenii, era privită ca spioni și trădători, de aceea și jandarmeria, cu Fischer în frunte, a început goana după „spioni” și „trădători”. Era de ajuns o mică bănuială sau un denunț făcut de cutare jidan, ca să ajungi pe mâna sbirilor lui Fischer. Preoți, învățători și țărani erau duși în lanțuri și expuși celor mai grele batjocuri din partea jidovimii. Mulți au fost executați, dar cei mai mulți au fost deportați și internați în lagărul din Thalerhof, de lângă Graz, în Stiria, unde s-au și dus [au murit] foarte mulți de boală. Judecând după zelul jandarmilor lui Fischer, câștigai impresia că „spionii bucovineni” erau cea mai mare primejdie pentru Monarhia Habsburgică.

d) *Recrutările*. Mobilizarea generală s-a făcut în Bucovina la 1 august 1914, în multe părți cu tragerea clopotelor în puterea nopții; trenuri nesfârșite au dus atunci floarea poporului sub steagurile împărătești. Prin decembrie 1914, au început apoi recrutările, care au continuat și în anii viitori, culegând, rând pe rând, pe toți bărbații de la 18 până la 50 de ani, care, după părerea comisiilor de recrutare, erau potriviți pentru slujba militară. Și, fiindcă Bucovina era situată la frontul rusesc, comisiile de recrutare au lucrat foarte sistematic, în chipul acesta s-au umplut regimentele galițiene și diferitele companii de lucrători la front cu români bucovineni.

Cei nepotriviți pentru slujba militară erau întrebuințați la alte servicii, dintre care cele mai grele erau așa-numitele „forșponturi” sau „hoșponturi”, cum le mai numea poporul. Forșponturile erau adică servicii făcute cu căruța proprie sau cu căruțe recvirate și la acestea erau siliți moșnegi, copilandri, ba chiar și femei, după cum dispunea jandarmul austriac sau cel unguresc. La munte, s-a mai format, sub presiunea jandarmeriei, și așa-numita „Legiunea muntenilor”; acești legionari, îmbrăcați în portul lor românesc și cu pușca în mână, dacă erau prinși de ruși, erau împușcați ca francitirori.

e) *Românii din armata austro-ungară*. Înainte de război, românii din Bucovina erau repartizați, de obicei, la următoarele regimente bucovinene: 1) Regimentul de infanterie „Arhiducele Eugen” Nr. 41; 2) Regimentul de dragoni Nr. 9 (cavaleri); 3) Regimentul de miliție teritorială Landwehr Nr. 22 și 4) Batalionul de vânători Nr. 27.

Regimentele bucovinene au luptat în decursul războiului mondial pe toate fronturile austriece, precum în Galiția, în Italia și în Serbia, purtându-se cu toată vrednicia, mai ales Regimentul 41, care a fost amintit cu laudă de mai multe ori în buletinele oficiale ale armatei. Cu toate acestea, tratamentul la care erau supuși românii din armata austro-ungară era de multe ori de tot vitreg și neomenesc. S-au d[i]stins în purtarea lor neomenoasă față de români mai ales unii ofițeri nemți și jidani din vestul Monarhiei, precum și

ungurii care nu aveau altă numire pentru români decât „stinckende Walachen” și „faule Hunde”, adică „valahi puturoși” și „câini leneși”. La Regimentul 41, tratamentul era, cu puține excepții, mai omenos și asta din cauză că așa era lozinca dată de comanda regimentului, apoi și din cauză că ofițerii erau, în majoritate covârșitoare, bucovineni.

Românii din regimintele bucovinene au suferit însă mai mult pe urma stăpânirii jidovești la batalioanele de întregire (Ersatz batalioane) ale regimentelor bucovinene. Birourile batalioanelor de întregire, precum și aprovizionarea cu magazinele militare, au ajuns în stăpânirea gradaților jidovi (Rechnungsunteroffiziere). Asemenea și medicii militari, precum și personalul sanitar, erau în majoritate jidovi.

Urmare a acestei stăpâniri jidovești, la cadrele de întregire ale regimentelor bucovinene erau, la front, pline de creștini și de „valahi”, iar în Hinterland, pline de jidovi. Tot pe urma acestei stăpâniri, vedeai la batalioanele de întregire (cadre) a regimentelor bucovinene pe de-o parte, soldați jidovi bine hrăniți și îmbrăcați, iar pe de altă parte, soldați români istoviți, cu hainele rupte și desculți, cum umblau în anul 1918 prin Colomea și românii din Regimentul Nr. 9 de dragoni.

Am făcut campania începând din martie 1915 până la sfârșitul războiului, ca preot militar la Regimentul 41 și la alte formațiuni bucovinene, pe frontul rusesc și italian, apoi la trupe ortodoxe prin Galiția, Polonia și Maramureș, precum și la diferite spitale militare și cunosc toate neajunsurile, suspiciunile și umilirile ce le-au suferit românii din armatele austro-ungare, atât bucovinenii, cât și ardelenii, mai ales după intrarea României în război.

f) *Sustentațiile familiare*. Familiile celor mobilizați primeau de la stat un ajutor familiar (sustentație) după numărul membrilor familiei. Aceasta era unica recompensă ce o dădea Austria poporului bucovinean în schimbul atâtor jertfe și suferințe; atâta numai că și aici se făceau în multe părți și nedreptăți din partea autorităților și apoi din partea primarilor, mai ales la distribuirea zahărului și [a] altor alimente.

g) *Împrumuturile de război*. În anul 1915, au început în Austria împrumuturile de război; de toate au fost, până în anul 1918, nouă împrumuturi de război. Împrumuturile acestea se făceau însă în mod cam forțat; populația era silită să semneze împrumuturi de război, căci, de altfel, era învinuită de lipsă de patriotism. Chiar și familiile ostașilor erau constrânse să semneze în contul sustentațiilor familiare.

h) *Situația economică*: La izbucnirea războiului, situația economică din Bucovina era cât se poate mai critică; țărănimia era înglodată în datorii atât la băncile satești (însoțirile raiffeisiene), cât și la diferite bănci jidovești.

Criza economică și financiară se declarase pe la finele anului 1908, după anexarea Bosniei și Herțegovinei de către Austro-Ungaria. La aceasta s-a adăos în Bucovina și crahul de la Centrala Însoțirilor Economice Române din Bucovina, în anul 1912, crah pricinuit de angajarea Centralei în exploatarea pădurilor Fondului Bisericesc prin tovărășiile forestiere românești sub conducerea deputatului și directorului Centralei, dl. Florea Lupu. Fondul Bisericesc a salvat situația și a scăpat țărănimea de ruină prin aceea că a jertfit câteva milioane de coroane.

Asemenea, au dat crah și centrala ruteană, precum și cea germană, tot pe urma întreprinderilor economice greșite. S-a făcut atunci sanarea centralelor prin proiectul de sanare votat în Dieta țării Bucovina, în zilele de 10 și 11 ianuarie 1913.

Prin proiectul de sanare, dezastrul a fost oprit, Centrala și însoțirile raiffeisiene mântuite, dar robite pe timp de 75 de ani la Banca Țării, care devine astfel tutor peste Centrale [sic!].

Sanarea n-a adus însă o ușurare simțitoare a țărănimii; banii erau scumpi și se căpătau cu procente mari de la băncile jidovești, din cauză că însoțirile raiffeisiene nu dispuneau de bani destui ca să acopere toate nevoile țărănimii. Țărănimea era amenințată de ruinul material, din care cauză mulți țărani (mai ales de la șes) luau drumul Americii, unica nădejde de mântuire.

Și un bine. Mântuirea a venit însă din altă parte, a venit odată cu rășboiul.

La începutul rășboiului (august 1914), a fost decretat în Austria „moratoriul”, care amână fără termen plata datoriilor. Au venit apoi sustentațiile familiare pentru familiile celor mobilizați, iar, către finea rășboiului, deprecierea valutei, astfel că banii se câștigau mai ușor ca în vreme de pace; afară de aceasta, populația nici nu avea pe ce cheltui banii, deoarece și crășmele au fost închise [...], iar oamenii s-au deprins a cruța banii, fiindcă nevoia îi învățase minte. Oamenii au început deci a-și plăti datoriile pe la bănci, „datorii vechi cu bani noi”.

În modul acesta, populația a scăpat de datoriile apăsătoare, aceasta însă în schimbul celorlalte greutăți ale rășboiului, descrise mai sus, din tot răul a ieșit deci și un bine.

Toamna anului 1918 pune capăt stăpânirii străine în Bucovina și prin aceasta se încheie lanțul suferințelor îndurate de poporul românesc.

Constituanta. În ziua de 27 octombrie 1918, românii bucovineni se adună la Cernăuți și se declară „Constituanta suverană a Bucovinei”.

Constituanta hotărăște unirea Bucovinei integrale cu celelalte țări românești într-un singur stat național independent, având să porceadă în

ajungerea acestui scop în deplină solidaritate cu românii din Transilvania și Ungaria.

Constituanta instituie un „Consiliu Național” de 50 de membri, în frunte cu dl. Iancu cav. de Flondor.

Acest Consiliu avea menirea să conducă poporul român din Bucovina să-i apere drepturile, să stabilească o legătură strânsă între toți românii și să reprezinte, prin mandatar, poporul românesc din Bucovina la Conferința de Pace.

Hotărârea aceasta a Constituantei bucovinene a pus capăt stăpânirii străine în Bucovina.

În același timp, apare la Cernăuți gazeta „Glasul Bucovinei” care face o vie propagandă națională și pregătește poporul românesc din Bucovina pentru evenimentele istorice ce se apropiau. Astfel, în nr. 1 al acestei gazete, din 22 octombrie 1918, se expun postulatele poporului român, zicându-se, între altele: „Vrem să rămânem români pe pământul nostru strămoșesc și să ne ocârmuim singuri precum o cer interesele noastre românești”. Iar în articolul *Chemarea vremii* citim: „Ne așteaptă vremuri atât de frumoase încât parcă te înflorezi gândind că, în sfârșit, vom avea parte să le trăim”.

La 1 noiembrie st. nou, 1918, orele 4 dimineața, ucrainenii galițieni pun stăpânirea lor în Galiția, iar bandele lor înarmate intră și în Bucovina, ajungând până la Cernăuți. Cu ziua aceasta, începe și în Bucovina „svoboda” sau „sloboda”, cum îi zicea poporul.

Consiliul Național chiamă acum în ajutor armata română, care intră în Bucovina în ziua de 6 noiembrie st. nou, prin Ițcani, și se îndreaptă spre Cernăuți. În ziua de 11 noiembrie st. nou, armata română, comandată de generalul Iacob Zadic, intră în Cernăuți și este întâmpinată de Consiliul Național, în frunte cu dl. Iancu cav. de Flondor. Ordinea și liniștea sunt restabilite, iar bandele ucrainene sunt alungate din țară.

Unirea. Poporul român din Bucovina porcede acum la înfăptuirea marelui act istoric al unirii. Joi, la 15/28 noiembrie 1918, se adună la Cernăuți, în Sala Sinodală a Mitropoliei Ortodoxe Române, Congresul General al Bucovinei sub președinția de vârstă a consilierului consistorial Dionisie cav. de Bejan. Este ales ca președinte al Congresului dl. Iancu cav. de Flondor, iar după aceasta, la propunerea profesorului universitar din Cernăuți, dl. Ion Nistor, Congresul hotărăște unirea necondiționată a Bucovinei în vechile ei hotare până la Ceremuș, Colacin și Nistru cu Regatul României.

IV. Biserica Ortodoxă din Bucovina. La începutul războiului, Biserica Ortodoxă din Bucovina se afla în situația ce i s-a fost creat de guvernul din

Viena, în septembrie 1913, prin numirea arhimandritului rutean Artemon Manastyrski de vicar general al Arhidiecezei, după moartea vicarului general Miron Călinescu, mort la 7 ianuarie 1912.

Această numire, făcută contra voinței Î.P.S. Arhiepiscop și Mitropolit dr. Vladimir de Repta, precum și în contra voinței poporului românesc din Bucovina, era menită să promoveze aspirațiunile rutenilor din Bucovina pe teren bisericesc, aspirațiuni ce datează din anii 1905/1906.

După numirea arhimandritului Miron Călinescu de vicar general al Arhidiecezei, la 27 martie 1905, rutenii sau ucrainenii din Bucovina cer înființarea unei episcopii rutene la Coțmani și, prin aceasta, scoposesc dezmembrarea bisericii noastre strămoșești.

Luptele între români și ruteni pe chestiunea dismembrării Arhidiecezei încep acum din anul 1906, când profesorul de la Facultatea Teologică din Cernăuți, dr. Vasile Găină a răspuns aspirațiunilor rutene, prin publicarea în limba germană a broșurii: *Die gr.or. Kirschenfrage in des Bukowina und die Jungruthenon, von einem rumanischen Priester, Czernowitz, 1906.*

Rutenii erau sprijiniți în aspirațiunile lor de către guvernul austriac, care urmărea slăbirea elementului românesc din Bucovina.

Acest scop al guvernelor vieneze nu se putea realiza însă așa ușor, din cauză că elementul românesc din Bucovina avea razim puternic în biserică. De aici scoposia deci guvernul să înceapă opera de slăbire a elementului românesc; începutul l-a făcut cu numirea arhimandritului rutean Artemon Manastyrski de vicar general al Arhidiecezei, precum s-a relatat mai sus.

Caracterul românesc al Bisericii Ortodoxe din Bucovina era apărat cu toată puterea de Î.P.S. Arhiepiscop și Mitropolit dr. Vladimir de Repta, care era sprijinit în lupta sa de tot poporul român din Bucovina.

Mitropolitul amenință să zădărnicească năzuințele guvernului; de aici a izvorât, așadar, în vremea războiului, urgia guvernului austriac în contra mitropolitului.

La începutul războiului, rândurile luptătorilor bisericești erau rare prin moartea unor bărbați de cea mai mare valoare.

Cu șapte ani înainte de războiul, anume la 18/31 august 1907, s-a stâns la Cernăuți, în etate de 39 de ani, protoprezviterul dr. Vasile Găină, profesor la Facultatea de Teologie și rector magnific al Universității din Cernăuți. În ziua de Anul Nou (1/14 ianuarie) 1914, a murit la Cernăuți, în etate de 54 de ani, arhiprezviterul, profesor de teologie pastorală la Facultatea Teologică, fost rector magnific al Universității, prieten de idei și de luptă al regretatului dr. Vasile Găină.

La începutul mobilizării (18/31 iulie 1914), a murit la Cernăuți octogenarul arhimandrit Iuvenal Stefanelli, docent emeritat al Facultății Teologice.

Biserica Ortodoxă din Bucovina pierduse deci pe acești trei luptători încercați, astfel că, la începutul războiului, mitropolitul Vladimir avea ca sfetnic devotat pe profesorul de istorie bisericească la Facultatea Teologică din Cernăuți Eusebie Popovici, „vicar ad personam”, pe care s-a și sprijinit în vremurile de cumpănă ce au venit asupra Bisericii Ortodoxe din Bucovina.

La prima ocupație rusească a Cernăuților, mitropolitul Vladimir a rămas în Cernăuți, făcându-se ocrotitorul tuturor locuitorilor, fără deosebire de limbă și lege. În Cernăuți, precum și în partea țării ocupată de armatele rusești, poruncia guvernului imperial rus S. Evreinow; acesta a cerut de la mitropolit ca să trimită clerului ortodox din partea ocupată a țării o circulară cu obligațiunea ca clerul, pe timpul serviciului dumnezeiesc, să se roage pentru țar și pentru biruința armatelor rusești, iar în cuvântări să-i invite pe poporeni ca să primească pe ruși ca pe niște frați, sosiți să-i elibereze de sub stăpânirea străină.

F. O., nr. 12. La presiunea guvernului rus, apare, la 19 septembrie (2 octombrie) 1914, „Foaia ordinăciunilor”, nr. 12, în care este publicată, în limba română și rusească, *Circulara nr. 7941* către preoțimea ortodoxă din Bucovina, având cuprinsul arătat mai sus; jandarmii ruși au expediat apoi această foaie tuturor preoților din partea ocupată a țării.

Această circulară, iscălită de mitropolitul Vladimir și de vicarul Manastyrski, a fost anulată apoi prin *Circulara nr. 7973*, din 8/21 octombrie 1914, publicată în F. O. nr. 12, din 17/30 octombrie 1914; cu toate acestea, guvernul austriac a folosit mai târziu această circulară ca armă împotriva mitropolitului.

Pribegia Mitropolitului. Înainte de a doua ocupație rusească a Cernăuților, mitropolitul Vladimir s-a refugiat la Vatra Dornei, nu atât de frica rușilor, ci mai mult la presiunea guvernului austriac. Astfel, începe pribegia mitropolitului Vladimir și a Consistoriului Arhiepiscopesc peste Vatra-Dornei, la Cluj, la Praga și apoi la Viena.

Totodată, au fost rădicate, în ziua de 4 octombrie 1914, și moaștele sf.m.m. Ioan cel Nou de la Suceava și duse, sub paza protosinelului Pancratie Sidorovici, la Viena, unde au fost așezate în capela românească din Strada Lövel 8 (Palatul Dietrichstein), rămânând acolo până în iulie 1918, când au fost readuse la Suceava.

După a treia ocupațiune rusească a Cernăuților și a Bucovinei, în anul 1916, s-a format în Cernăuți un Consistoriu provizor în frunte cu profesorul de la Facultatea Teologică dr. Ștefan Saghin, iar omul de încredere al rușilor era profesorul de la Facultatea Teologică dr. Lazăr Gherman, care s-a și dus apoi cu rușii, iar apoi la America, unde a și murit în timpul de după război.

Acest Consistoriu provizoriu care avea menirea să substituie Consistoriul refugiat și, afară de aceasta, să administreze pădurile Fondului Religionar Ortodox al Bucovinei, a funcționat în partea țării ocupată de ruși până la retragerea acestora, în anul 1917.

Fondul Religionar era, în vremea asta, averea tuturor; pe de o parte, pădurile Fondului erau devastate de armate [...], pe de altă parte Ministerul Cultelor și Ministerul Agriculturii din Viena subscriau la fiecare împrumut de război austriac, în numele Fondului, dar peste mitropolit și Consistoriu, zeci de milioane de coroane.

Toate împrumuturile de război, subscrise de cele două ministere austriece în numele Fondului, se urcă la suma de 160 milioane coroane v.a.

Umilirea Bisericii. Planurile ascunse ale guvernului vienez față de Biserica Ortodoxă din Bucovina ies la lumină în vara anului 1918. Guvernul vienez întrebuințează, acum, drept armă în contra mitropolitului Vladimir, circulara din toamna anului 1914 și face presiuni asupra mitropolitului cu scopul de a-l determina să abdice de bună voie din Scaunul Mitropolitan.

Jocul guvernului nu reușește însă; mitropolitul se apără cu toată demnitatea de învinuirile ce i le aducea guvernul în legătură cu circulara din toamna anului 1914 și rezistă fără frică intențiunilor guvernului austriac.

Presiunea guvernului asupra mitropolitului Vladimir stă în legătură cu planul guvernului de a „reorganiza” Arhiepiscopia Bucovinei în sensul pretențiunilor ucrainene.

Astfel, rezoluțiunea împăratească din 14 iulie 1918 modifică § 3 din *Regulamentul organic pentru Consistoriul Arhiepiscopesc Ortodox al Bucovinei* în sensul următor: „Consistoriul Arhiepiscopesc Ortodox al Bucovinei se compune din următorii membri numiți de împăratul: a) doi arhimandriți consistoriali, ca locuitori ai episcopului, dintre cari unul de naționalitate română, iar al doilea de naționalitate ucraină; b) protopresviterul Bisericii catedrale (român); c) protopresviterul Bisericii „Sf. Nicolae” (român); d) patru consilieri consistoriali salariați (doi români și doi ucraini); e) doi consilieri consistoriali onorifici (unul român și unul ucrain)”.

Odată cu această secționare națională a Consistoriului, rezoluțiunea împăratească a pensionat pe arhimandriții consistoriali prof. Eusebie Popovici și arhimandrit Artemon Manastyрки, numind, în locul acestora, doi arhimandriți consistoriali noi și anume: pe arhimandritul Ipolit Vorobchievici, igumenul Mănăstirii Dragomirna și pe parohul Tit Tyminski din Dolhopole.

Demiterea mitropolitului. În calea guvernului stă însă mitropolitul și planurile de „reorganizare” ale guvernului nu se puteau înfăptui așa de ușor peste mitropolit. Nereușind cu abdicarea, guvernul austriac hotărăște demiterea mitropolitului.

Rezoluțiunea împărătească din 24 august 1918 desrădică pe mitropolitul Vladimir din oficiu și decretează ca administrator al Arhidiecezei pe arhimandritul Ipolit Vorobchievici.

„Foaia ordinăciunilor”, nr. 5, din 17/30 septembrie 1918, publică apoi concursul pentru ocuparea posturilor de consilieri consistoriali, în conformitate cu rezoluțiunea împărătească din 14 iulie 1918.

Reintegrarea mitropolitului. Odată cu prăbușirea Austriei, a fost eliberată și Biserica Ortodoxă din Bucovina de cătușele ce i le pusese guvernul vienez. La invitarea d-lui dr. Iancu cav. de Flondor, președintele guvernului bucovinean, Î.P.S. arhiepiscop și mitropolit dr. Vladimir de Repta a preluat, la 12/25 noiembrie 1918, iarăși conducerea Arhidiecezei, fiind ulterior întărit, prin înalt decret regal, în demnitatea de arhiepiscop și mitropolit al Bucovinei.

Jertfa clerului. În ziua de 13/26 decembrie 1918, clerul ortodox românesc din Arhidieceza Bucovinei, întrunit la Cernăuți, a cedat de bunăvoie jumătate din sesiile parohiale (12 din 24 de fâlcii) în scopul împroprietăririi țăranilor.

V. Evenimente locale. În comuna Sadova, au intrat rușii, prima dată, în ajunul Crăciunului 1914 și au stat vreo lună de zile [...].

A doua oară, au intrat rușii în Sadova în ziua de 20 iunie 1916 (la a treia ocupație a Bucovinei) și au rămas aici până în ziua Sf. Ilie 1917, când s-au retras apoi până peste Vama.

Comandamentul rusesc era încvartirat, ca și prima dată, în casa parohială din Gura-Sadovei, iar în școala de aici erau instalate cancelariile militare rusești. Această ocupație au simțit-o sătenii mai greu din cauză că, frontal fiind la Mestecăniș, satul gemea de armată rusească.

Nu se poate spune însă că rușii s-ar fi purtat rău cu populația; ei erau „răi” când intrau și, mai ales, când se duceau, de altfel, cu unele abateri, se purtau bine cu populația și o ajutau adeseori și cu alimente.

La a doua ocupație a Sadovei, prin ruși, sătenii au pierdut însă vitele, cari au fost evacuate, parte de austrieci, la retragerea lor în iunie 1916, parte de ruși, la retragerea lor în august 1917.

Totodată, la retragerea lor în august 1917, rușii au dărmădat, prin explozie, și Fabrica de cherestea „Bucovina”, care era situată lângă podul peste Moldova.

Parohia. La ocupația din iunie 1916, parohul local Dionisie Constantinovici s-a refugiat la Câmpulung, din cauza zvonului ce se lățise că prin Gura-Sadovei va fi frontul de luptă. Rămânând casa parohială fără stăpân, parohul a pierdut tot ce avea, afară de puține lucruri ce le-a putut lua în grabă cu sine și afară de ce putuse ascunde prin podul bisericii, unde era îndosită și arhiva parohială.

Din biserică nu s-a pierdut nimic, precum nu s-a p[î]rduit nimic nici din cancelaria parohială, afară de unele cărți din biblioteca parohială.

Biserica a pierdut însă trei clopote, cari au fost luate de armata austriacă. La începutul anului 1916, adică, biserica a dăruit armatei austriece un clopot, precum arată arhiva parohială sub E. nr. 3 ex 1916 și E. nr. 16 ex 1916.

La 18 noiembrie 1917, armata austriacă a recvirat două clopote în greutate de 796 kg și 438 kg, contra unei despăgubiri fîgăduite de 4 coroane pentru kg, precum arată arhiva parohială sub E. nr. 10 ex 1917 și E. nr. 22 ex 1918. Din cele 4 clopote ce le avea Biserica la începutul războiului, a rămas un singur clopot, de circa 400 kg, turnat în anul 1880 de clopotarul Vasile Fogoraș din Pătrăuți pe Suceava.

La împrumuturile de război, biserica a subscris de două ori, și anume: o dată a subscris suma de 15 000 de coroane, din cari a plătit 3 000 de coroane, iar a doua oară a subscris 5 000 de coroane, din cari a plătit 1 000 [de] coroane (vezi E. nr. 62 ex 1924).

Serviciul preoțesc în Gura-Sadovei a fost îndeplinit, în vremea ocupației rusești, de preotul român George Agapi din Câmpulung, precum arată aceasta condicile mitricale. Afară de aceasta, au mai slujit în biserică și preoții ruși din armata rusască; de remarcat este faptul că rușii au introdus în biserică întrebuințarea lumânărilor de ceară curată, obicei frumos care a fost însă dat uitării după retragerea rușilor.

Epidemii. După retragerea rușilor și intrarea austrieșilor, a izbucnit, prin septembrie 1917, tifosul exantematic. Pentru combaterea epidemiei, au fost înființate în comună două spitale: unul la Primărie, al doilea în școala din Gura-Sadovei. Cazuri mortale au fost de toate 9 în Gura-Sadovei și anume: 7 cazuri din Gura-Sadovei și 2 cazuri din Fundu-Sadovei, dintre cari 4 cazuri în ambele spitale; prin luna decembrie 1917, epidemia a încetat.

Svoboda. După prăbușirea Austriei, s-a declarat și pe aici „svoboda”, dar cazuri grave nu s-au întâmplat în comună din cauză că s-au așezat străjeri comunali, cari au păstrat oarecare ordine.

În Câmpulung, însă, au fost prădate magazinele și chiar spitalele militare; lucruri de acestea s-au întâmplat pe atunci în toate orașele din Bucovina și nu este nicio mirare că s-au întâmplat și în Câmpulung.

În unele părți ale Bucovinei, s-au întâmplat însă și excese contra jidovilor, aceasta probabil ca urmare a stăpânirii jidovești la regimentele bucovinene în timpul războiului.

În privința aprovizionării sătenilor cu zahăr și făină, precum și în privința susținerii familiare, lucrurile s-au petrecut și în Sadova ca și în celelalte părți ale Bucovinei. În sâmbăta Paștilor 1918, li s-a împărțit sătenilor, pentru pască, câte 20 decagrame făină de grâu.

Plătirea dătorilor. În decursul războiului, sătenii și-au plătit toate datoriile pe la bănci, mai ales la Însoțirea de Păstrare și Credit pentru Sadova (adică Raiffeisiana din Sadova). Această însoțire a încetat apoi a mai funcționa, ceea ce constituie o mare pierdere economică pentru săteni.

Anul 1919

I. Evenimente externe. La 13 ianuarie 1919 (31 decembrie 1918), s-a întrunit la Paris Conferința de Pace, la care au participat, ca reprezentanți ai României, dl. ministru-președinte Ion I. C. Brătianu și dl. Mișu; mai târziu, au trimis reprezentanți la Conferința de Pace și țările românești desrobite.

Deschiderea solemnă a Conferinței de Pace s-a făcut la 5/18 ianuarie 1919, iar între primele ei lucrări se numără înființarea Societății Liga Națiunilor.

La 15/28 iunie 1919, a fost iscălită la Versailles pacea între Germania și Puterile Aliate, iar la 10 septembrie a iscălit și Austria pacea cu Aliații, la Saint-Germain.

România a întâmpinat, chiar de la începutul Conferinței, greutăți din cauza Banatului, din care sârbii cereau o parte ca „Hinterland” pentru capitala Belgrad.

Pe la începutul lui martie 1919, M. S. Regina Maria a întreprins o călătorie în Franța și Anglia; călătoria reginei făcea impresia că revendicările României privitoare la Banat vor fi satisfăcute.

Conferința de Pace a primit însă pretențiunile sârbești la o parte din Banat și, afară de aceasta, i-a mai impus României și „clauza minorităților”.

Din aceste motive, România n-a vrut să iscălească Tratatul de Pace; delegații români au plecat de la Conferință, lăsând un memoriu, în care se deplâneau nedreptățile ce i le făcea României Conferința de Pace.

La 25 noiembrie, aliații trimit României o notă-ultimat referitoare la iscălirea Tratatului de Pace de la Versailles și o amenință cu excluderea din grupul Puterilor Aliate, pentru cazul că refuză să iscălească Tratatul de Pace.

Din aceste cauze, guvernul român prezidat de dl. Alexandru Vaida Voievod a iscălit, la 10 decembrie 1919, Tratatul de Pace cu pierderea unei părți a Banatului și cu primirea clauzei minorităților.

Înainte de aceasta, și anume, la 27 no[i]emvrie 1919, a iscălit și Bulgaria Tratatul de Pace la Neuilly.

II. Luptele din Ardeal. Hotarul provizor între România Mare și Ungaria îl forma „linia de demarcație”, trasă de generalul francez Franchet d'Esperey, la încheierea armistițiului cu ungurii, în ziua de 13 no[i]emvrie 1918. Peste

această linie au rămas însă multe sate și orașe românești (ca Oradea, Dejul...) [...].

Pe la începutul lui februarie, trupe și bande ungurești au trecut și peste linia de demarcație [...].

În urma provocațiunilor ungurești, se decretează în Ardeal mobilizarea, iar la 26 februarie se ține la Sibiu o adunare importantă, care cere Consiliului dirigent să intervie ca armata românească să treacă peste linia de demarcație și să ocupe pământul românesc rămas sub unguri. Paralel cu acțiunea Ardealului, trimite și Universitatea din București tuturor Universităților din țările Apusului un protest contra cruzimilor ungurești.

Urmarea acestor demersuri a fost că, pe la începutul lui martie, Consiliul de Război de la Versailles a hotărât ca linia de demarcație să fie mutată spre Apus până la Sătmar, Oradea și Arad, cerând întruna ca trupele ungurești să fie retrase peste noua linie.

Această Hotărâre de la Versailles provoacă, spre finea lui martie, demisia guvernului Karolyi, după care ajunge la cârma Ungariei [...] Bela-Kuhn.

La 16 aprilie, armata română înaintează spre Tisa, ajungând aici la 3 mai [...].

Vizita suveranilor. La finele lui mai, M.M.S.S. Regele Ferdinand și Regina Maria întreprind o călătorie în Ardeal, vizitează Brașovul și orașele din apropierea frontului, iar la 31 mai intră în Alba Iulia și finesc apoi călătoria la Sibiu.

Ocuparea Budapestei. [...] Ungurii au intrat, pe la începutul lui iunie, în Czecho-Slovakia, de unde însă sunt respinși.

La 20 iulie, pornesc ungurii, cu 7 divizii, atacul pe întreg frontul Tisei și reușesc să treacă Tisa, împingând îndărăt trupele române.

Luptele de la Tisa au ținut patru zile și s-au sfârșit cu sfărâmarea armatei ungurești; armata românească începe acum marșul spre Budapesta, pe care o ocupă la 4 august, seara, și, cu aceasta, înlătură stăpânirea [...], al cărei cap Bela-Kuhn fuge la Viena.

În Budapesta, a stat armata română până vineri, 14 noiembrie, când părăsește capitala Ungariei, unde intră acum trupele Aliatilor [...].

III. Evenimente interne. Din cauza greutăților ce le întâmpina la Conferința de Pace, guvernul prezidat de Ion I. C. Brătianu a demisionat la 12 septembrie 1919.

A urmat, la 27 septembrie, guvernul generalului A. Văitoianu care a făcut, la începutul lui noiembrie, alegerile pentru Cameră și Senat, în baza

legii electorale întărită de M.S. Regele, la 26 august 1919. Această lege da drept de vot, egal și secret, tuturor cetățenilor români, și anume: pentru Cameră, de la vârsta de 21 ani, iar pentru Senat, de la vârsta de 40 ani.

Primul Parlament. La 20 noiembrie, s-a făcut în sala festivă a Ateneului Român deschiderea solemnă a primului Parlament al României Mari; președinte de vârstă la Senat a fost ales Î.P.S. arhiepiscop și mitropolit dr. Vladimir de Repta, iar la Cameră, marele binefăcător basarabean, boierul Vasile Stroescu.

Guvernul Al. Vaida. După constituirea birourilor Camerei și Senatului, la 28 noiembrie, guvernul Văitoianu a demisionat, după care, apoi, la 4 decembrie, s-a format guvernul Alexandru Vaida-Voevod, general Averescu, primul guvern parlamentar al României Mari, în care a intrat și dl. dr. I. Nistor, ca ministru al Bucovinei.

La 9 decembrie, s-a făcut apoi alegerea președintelui Camerei în locul d-lui Al. Vaida-Voevod, fiind ales dl. prof. N. Iorga.

La 29 decembrie, Camera și Senatul au votat Legea Unirii Basarabiei, Ardealului, Banatului, a Țărilor Ungurene și a Bucovinei cu Regatul României.

IV. Evenimentele din Bucovina. Unirea Bucovinei cu Regatul României a fost întărită prin Decretul-lege publicat în „Monitorul oficial” din 1 ianuarie 1919. Odată cu aceasta, au fost numiți pentru Bucovina doi miniștri, anume: dr. Iancu cav. de Flondor, ministru delegat la Cernăuți, și dr. Iancu Nistor, ministru al Bucovinei la București.

În „Monitorul oficial” din 2 ianuarie 1919, apare apoi decretul regal privitor la organizarea Bucovinei, înființându-se cu aceasta Administrația Bucovinei, cu doi miniștri și cu nouă secretari de serviciu. Noua ocărmuire românească în Bucovina își începe acum activitatea.

Deschiderea școalelor. Prin ianuarie 1919, se deschid școalele primare și secundare; liceele primesc numiri românești, anume: Liceul „Aron Pumnul” la Cernăuți, Liceul „Ștefan cel Mare” la Suceava, Liceul „Eudoxiu Hurmuzachi” la Rădăuți și Liceul „Dragoș Vodă” la Câmpulung. La conducerea liceelor sunt așezați directori români, iar ca limbă de propunere a fost decretată limba română.

Universitatea din Cernăuți a fost prefăcută, la 1 octombrie, în universitate românească și și-a inaugurat activitatea la 11 decembrie.

Organizarea politică. Districtele au fost prefăcute în județe, căpitănatelile în prefecturi, iar satele și orașele din Bucovina primesc, prin Decretul-lege din 10 august, numele vechi românești.

Regimente bucovinene. Prin Înaltul Decret Regal, nr. 1893, din 15 mai 1919, a fost înființată pe ziua de 10 mai 1919 Brigada 57 de Infanterie,

compusă din Regimentul Nr. 113 „Spătarul Coman” și Regimentul Nr. 114 „Hatmanul Arbore”. Recrutările pentru regimentele bucovinene s-au făcut la 14 iunie 1919.

Serbarea de la Putna. La 2/15 iulie, s-a făcut Serbarea de la Putna, cu pomenirea morții voievodului Ștefan cel Mare al Moldovei.

Reforma agrară. Grijă principală a Administrației Bucovinei a fost pregătirea lucrărilor pentru înfăptuirea reformei agrare. În scopul acesta, s-a alcătuit la Cernăuți o comisie agrară, iar pe ziua de 28 februarie 1919 s-a făcut recensământul general în Bucovina, care a dat un număr de 368 000 români, 215 000 ruteni, 52 000 nemți, 23 000 poloni, 43 000 jidovi și 10 000 unguri, toate aceste numere fără de orașul Cernăuți.

În a doua jumătate a lunii martie, s-au format în fiecare comună comisii agrare, cu scopul de a împărți la agricultori (prin arândare) pământul primit în scopul acesta de la comisiile județene. Pe la începutul lui aprilie, M.S. Regele a întărit legea pentru desfacerea contractelor de arândă a moșiilor și pădurilor Fondului Religionar ort. rom. al Bucovinei, precum și a moșiilor boierești, apoi, în baza acestei legi, s-a început parcelarea și arândarea moșiilor la țărani, prin comisiile agrare locale și județene.

În Comisia Agrară Centrală din Cernăuți, s-au iscat însă neînțelegeri între grupul d-lui dr. Iancu Flondor și grupul „glasiștilor”, adică cei grupați în jurul ziarului „Glasul Bucovinei”, în frunte cu ministrul dr. Iancu Nistor. Divergența de păreri între ambii miniștri ai Bucovinei s-a ivit pe chestia cuantumului de pământ ce urma să fie expropriat și arândat țăranilor; planul alcătuit de dr. Iancu Flondor prevedea adică un cvantum de pământ mai mic decât prevedea planul alcătuit de dr. Iancu Nistor.

Demisia ministrului dr. Iancu Flondor. Neînțelegerile acestea au pricinuit, la 13 aprilie 1919, demisia d-lui dr. Iancu Flondor.

La 18 april (Vinerea Patimilor), dl. dr. Iancu Nistor se întorcea de la București la Cernăuți ca ministru-delegat al Bucovinei împreună cu dl. Iorgu G. Toma, nou numitul secretar general al Bucovinei.

În Comisia Agrară Centrală din Cernăuți s-a ajuns acum la unitate de vederi, astfel că în ședința din 17 iunie au fost stabilite principiile reformei agrare pentru Bucovina și apoi a fost pregătit și proiectul de Lege a reformei agrare pentru Bucovina, întărit de M. S. Regele, la 3 septembrie 1919.

Legea reformei agrare pentru Bucovina, votată mai târziu de Parlament cu unele mici modificări, prevedea exproprierea moșiilor Fondului Bisericesc (afară de păduri), exprop[ri]ierea moșiilor statului și exprop[ri]ierea moșiilor boierești până la un cuantum neexpropriabil de cel mult 250 [de] hectare.

În baza Legii din 3 septembrie 1919, s-au ales, duminică, la 14 septembrie, în toate județele din Bucovina, comisiile agrare pentru aplicarea reformei agrare.

Alegerile. Legea electorală din 26 august 1919 a dat Bucovinei un număr de 26 deputați la Cameră și 11 senatori.

La alegerile ce s-au făcut apoi, la începutul lui noiembrie, în Bucovina, au reușit toți candidații Partidului Democrat al Unirii, partid constituit la Cernăuți, în ziua de luni, 15 septembrie, sub președinția d-lui dr. I. Nistor.

Frumoasa reușită a Partidului Democrat al Unirii se explică și prin faptul că celelalte partide din Bucovina s-au retras de la alegeri.

V. Bisericești. În anul 1919, stăpânirea românească a reparat nedreptățile ce i s-au făcut Bisericii Ort. din Bucovina de către guvernele vieneze. Astfel, la 18 februarie 1919, ministrul delegat al Guvernului român, dr. Iancu Flondor, a desființat publicațiunea fostului președinte al țării, din 8 august 1918, nr. 9268 (rezoluțiunea împăratească din 14 iulie 1918) privitoare la modificarea paragrafului 3 din Regulamentul organic pentru Consistoriul Arhiepiscopesc Ort. al Bucovinei și a restabilit acest paragraf în textul său anterior, din 2 febr. 1869.

La 20 mai 1919, Î.P.S. arhiepiscop și mitropolit dr. Vladimir de Repta a fost întărit prin decret regal în scaunul de arhiepiscop și mitropolit al Bucovinei; totodată, arhim. Ipolit Vorobchievici a fost întărit ca vicar general al Arhidiecezei, iar preoții Dimitrie Dan, Constantin Morariu, George Șandru, dr. Ipolit Tarnavschi și Zaharia Voronca au fost numiți consilieri consistoriali.

Cu Decretul Regal din 29 iulie 1919, arhimandritul Ipolit Vorobchievici a fost întărit a fi hirotonit arhiereu, iar duminică, 1/14 septembrie, Î.P.C. Sa a fost hirotonit, în Biserica catedrală din Cernăuți, întru arhiereu-locotenent al arhiepiscopului Bucovinei, cu titlu de „Episcop al Rădăuților”.

La finele anului 1919, s-a înfăptuit și unificarea Bisericii Ortodoxe din România Mare: marți, la 17/30 decembrie 1919, Sf. Sinod a votat unanim unirea tuturor Episcopilor din cuprinsul României Mari.

Mitropolit Primat. A doua zi, miercuri 18/31 decembrie, Marele Colegiu (alcătuit din membrii Sfântului Sinod, ai Consiliului Superior și din deputații și senatorii ortodocși), întrunit în sala Ateneului, a ales pe P.S.S. Episcopul Caransebeșului, dr. Miron Cristea, de Mitropolit Primat al României.

Investirea Mitropolitului Primat s-a făcut joi, la 19 decembrie 1919 (1 ianuarie 1920), în Sala Tronului din Palatul Regal din București; odată cu investirea Mitropolitului Primat s-a făcut și investirea mitropolitului dr. Vladimir de Repta, iar instalarea I.P.S.S. s-a făcut la Cernăuți în ziua de 28 decembrie 1919 (10 ianuarie 1920) prin ministrul de Culte, I. Borcia.

Mișcări confesionale. În anul 1919, s-au ivit și în Bucovina diferiți sectari (nazarei, adventiști sabatari) cunoscuți în popor sub numele colectiv de „pocăiți”. Odată cu ivirea acestor sectari, începe în Biserica Ort. din Bucovina

lupta pentru apărarea credinței și obiceiurilor strămoșești, în care scop apar și instrucțiunile necesare în F.O. nr. 8, din 1919.

Sămânța sectarismului în Bucovina a fost [a]dusă parte de cei ce au făcut războiul, parte de cei ce se întorceau din America.

VI. Evenimente locale. Chiar la începutul anului 1919, a început și în Sadova o vie mișcare privitoare la reforma agrară.

La munte, însă, condițiunile pentru înfăptuirea reformei agrare nu erau date în măsura în care erau ele date la țară, unde țăranii au primit pământ chiar în primăvara anului 1919.

În lipsa pământului necesar pentru acoperirea nevoilor tuturor sătenilor cu drept de împroprietărire, satele de la munte puteau căpăta pământul numai la țară. Acolo însă pământul nu le ajungea nici țăranilor, cari arătau o anumită „foame după pământ”. De aceea, împroprietărirea sătenilor de la munte se putea face numai în măsura pământului aflător aici.

În împrejurările acestea, Comitetul Comunal din Sadova, în ședința sa din 26 ianuarie 1919, a hotărât să facă cerere în sensul ca din moșiile ce vor fi expropriate, să se vândă comunei Sadova muntele „Muncel”, ce se hotărăște cu Sadova, iar păscătorile de la „Pietriș” și „Păușa” să fie arândate comunei. Totodată, Comitetul Comunal, în ședința din 7 decembrie 1919, a mai hotărât să pună la dispoziție, pentru scopurile reformei agrare, toate terenurile cultivabile ale comunei, ce trec peste 100 hectare. Se observă însă că aceste terenuri, fiind parte mare din ele uzurpate de săteni, trebuiau recăștigate mai întâi pentru comună.

Postul de jandarmi. În anul 1919, s-a înființat și în Sadova un post de jandarmi, ceea ce a contribuit în mare măsură la restabilirea ordinii în comună.

Parohia. În anul 1919, nu s-a întâmplat nimic mai însemnat. Parohul local, Dionisie Constantinovici, a rămas cu ședere în Câmpulung, fiind casa parohială nepotrivită pentru locuit înainte de executarea unor reparaturi mai extinse.

MĂRTURII DOCUMENTARE PRIVIND ȘCOLILE BUCOVINENE ÎN TIMPUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

LIGIA-MARIA FODOR

Bezeugende Dokumente über das Schulwesen in der Bukowina während des Ersten Weltkriegs

(Zusammenfassung)*

Der Ausbruch des Ersten Weltkriegs im Jahre 1914 beeinträchtigte auch die Bukowina, die eine Provinz der Österreichisch-Ungarischen Monarchie war. Aus manchen Dokumenten, die in österreichischen Archiven aufbewahrt werden, geht hervor, dass die Unterrichtstätigkeit mehrmals wegen der russischen Besatzung unterbrochen wurde. Viele Professoren, Lehrer, Studenten und Schüler der Oberklassen siedelten in anderen Provinzen der Österreichischen Monarchie um, wurden in den Krieg eingezogen oder flüchteten nach Rumänien. Die Schulen wurden sowohl von der österreichischen als auch von der russischen Armee für militärische Zwecke verwendet und somit stark beschädigt. Während der russischen Invasion wurden ein großer Teil der Möbel und viele Lehrmaterialien vernichtet. Auch das Gymnasiumsgebäude aus Wiznitz wurde zerstört.

Schlüsselwörter: Bukowina, Czernowitz, Kimpolung, Gurahumora, Suczawa, Wiznitz, Erster Weltkrieg, Gymnasium, Professoren, Lehrer, Schüler.

Declanșarea Primului Război Mondial, în anul 1914, generat de hotărârea Austriei de a ataca Serbia ca urmare a atentatului de la Sarajevo, a avut repercusiuni negative asupra provinciei Bucovina, inclusiv asupra învățământului.

Obiectivul studiului îl constituie prezentarea unor informații privind școlile bucovinene în timpul Primului Război Mondial prin prisma viziunii autorităților austriece, așa cum sunt reflectate în documentele vremii.

Prezentul studiu conține un număr de 19 documente scrise în limba germană (pentru unele documente s-a utilizat scrierea Fraktur) din Fondul *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii*, care se află în administrarea Serviciului Arhive Naționale Istorice Centrale București; acest fond arhivistic a fost preluat de Arhivele Statului din

* Traducere de Carol-Alexandru Mohr.

România de la Arhiva de Stat din Viena în baza tratatului încheiat între Republica Austria și România la 5 octombrie 1921. Pentru o înțelegere clară și logică a evenimentelor, am preferat ca documentele să fie ordonate cronologic. Din dorința unei lecturi facile și pentru evitarea unor confuzii, am ales să respectăm regulile general valabile de transcriere a documentelor și, în acest sens, am redat forma originală a textului și am întregit cuvintele prescurtate prin menționarea completării între paranteze rotunde. O excepție o constituie neîntregirea prescurtării k. k. (kaiserlich königlich) din denumirea instituțiilor sau a unor funcții, pentru a respecta forma utilizată în epocă și pentru a nu încărca textul (de exemplu, k. k. Ministerium für Kultus und Unterricht, Bukowiner k. k. Landesschulrat, k. k. Professor). Pentru a evita repetarea conținutului informațional și includerea unor fragmente care nu aveau legătură cu tema studiului, am optat ca textele documentelor nr. 14 și 15 să nu fie redată integral, pasajele la care am renunțat fiind marcate prin trei puncte de suspensie între paranteze drepte.

În contextul declanșării războiului și a ocupării Cernăuțiului de către armata rusă¹, Guvernul de la Cernăuți s-a mutat la Vatra Dornei, ulterior la Cluj, Praga și Stanislau și s-au suspendat activitățile didactice la institutele școlare din partea de nord a Bucovinei (Cernăuți, Coțmani, Siret)². În aceste împrejurări, cadre didactice, studenți și elevi din clasele superioare ale învățământului secundar s-au refugiat în alte provincii ale Monarhiei Austriece, s-au înrolat pe front sau au emigrat în România³. Încă de la 1 octombrie 1914, Consiliul Școlar al Bucovinei a semnalat Ministerului Cultelor și Instrucțiunii faptul că aproximativ 200 de cadre didactice din învățământul secundar nu mai puteau să-și îndeplinească atribuțiile și a solicitat sprijin în vederea repartizării acestora la alte școli din Bucovina sau alte provincii din cadrul Monarhiei

¹ Cernăuțiul a fost ocupat de armata rusă în trei perioade: 2 septembrie – jumătatea lunii octombrie 1914, 27 noiembrie 1914 – jumătatea lunii februarie 1915, 18 iunie 1916 – 2 august 1917. Constantin Ungureanu, *Școlile secundare din Bucovina (1808–1918)*, Chișinău, f. e., 2016, p. 129 (în continuare se va cita Constantin Ungureanu, *Școlile secundare din Bucovina*); Peter Christof, *Șchiță istorică a institutului*, în „Anuarul I al Liceului statului nr. II în Cernăuți pe anul 1921–1922 cu o schiță istorică a institutului de la 1914/15 – 1920/21”, 1922, p. 2; Ligia-Maria Fodor, *Învățământul secundar în Bucovina (1861–1918)*, București, Editura Etnologică, 2014, p. 80.

² Constantin Ungureanu, *Sistemul de învățământ din Bucovina în perioada stăpânirii austriece (1774–1918)*, Chișinău, f. e., 2015, p. 365; Dr. Euseb Popovici, *Din istoricul Liceului Ștefan cel Mare din Suceava (1860–1935)*, Suceava, Editura Societății „Școala Română”, 1935, p. 118; Ligia-Maria Fodor, *op. cit.*, p. 121.

³ Serviciul Arhive Naționale Istorice Centrale București (în continuare se va cita S.A.N.I.C.), *Fond Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii*, mapa I, dosar nr. 8, f. 66–67, 86–88, 134–147; mapa XXXI, dosar nr. 9, f. 142–144; mapa LX, dosar nr. 19, f. 2–3. Vezi documentele nr. 3, 11, 13, 15 și 18 din Anexe.

Austro-Ungare, în funcție de nevoile institutelor și pregătirea acestora, pentru că situația existentă le crea o stare de neliniște și mâhnire⁴. Potrivit Ordinului Ministerului Cultelor și Instrucțiunii nr. 3 283, din 31 octombrie 1914, s-a aprobat numirea temporară și cu condiția rechemării la posturile acestora a următoarelor cadre didactice: profesorul Leon Tokaryk și învățătorul titular Franz Swoboda, de la Gimnaziul Real de Stat din Gura-Humorului la Școala Reală de Stat din Laibach (Ljubljana, Slovenia), respectiv Gimnaziul German de Stat din Pilsen (Boemia); învățătorul de la Gimnaziul de Stat din Rădăuți, Stanislaus Tillinger, la Gimnaziul de Stat din Krumau (Moravia) și profesorul de la Gimnaziul de Stat I din Cernăuți, consilierul școlar Otto Mayer, la Institutul de formare a învățătorilor din Graz. De asemenea, se preciza necesitatea întocmirii de către Consiliul Școlar al Bucovinei a unei situații cu personalul didactic disponibil de la școlile secundare bucovinene, care a solicitat să predea la școlile din vestul Monarhiei și care avea să fie remis Consiliilor Școlare din Austria Inferioară, Boemia și Moravia. Majoritatea profesorilor bucovineni care au rămas la Viena au ținut cursuri la clasele paralele deschise pentru elevii bucovineni la Sophiegymnasium și la Maximiliangymnasium⁵.

În anul școlar 1914/1915 s-au deschis, la 16 noiembrie 1914, gimnaziile din Rădăuți, Câmpulung, Gura-Humorului și Suceava și au fost rechemate cadrele didactice care s-au refugiat în vestul Monarhiei, printre acestea fiind și directorii gimnaziilor din Rădăuți și Gura-Humorului, Gabriel von Mor (a plecat la 14 septembrie la Viena)⁶ și Franz Olszewski, cel din urmă primind misiunea de a organiza la institutul pe care îl coordona, după-amiaza, cursurile specifice școlii reale, întrucât se suspendase activitatea la școlile reale din Cernăuți⁷. Totodată, se avea în vedere cooptarea cadrelor didactice de la institutele la care se suspendase activitatea. Întrucât activitatea școlară a început mai târziu și s-au suspendat cursurile în perioada ianuarie–aprilie 1915, anul școlar s-a încheiat la 31 august 1915⁸. În acest an școlar s-a constatat o diminuare a numărului elevilor raportat la anii anteriori (de exemplu la Gimnaziul Superior Greco-Oriental din Suceava, în anul școlar 1912/1913 erau înscriși 918 elevi, iar în anul școlar 1914/1915 se înscrieseră 834 de elevi)⁹.

⁴ *Ibidem*, mapa XXXI, dosar nr. 11, f. 4–5. Vezi documentul nr. 1 din Anexe.

⁵ *Ibidem*, f. 2–3. Vezi documentele nr. 2 și 18 din Anexe.

⁶ Ligia-Maria Fodor, *op. cit.*, p. 138.

⁷ S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii*, mapa LX, dosar nr. 19, f. 2–3; mapa LVI, dosar nr. 5, f. 25; Ligia-Maria Fodor, *op. cit.*, p. 175. Vezi documentul nr. 3 din Anexe.

⁸ *Ibidem*, dosar nr. 19, f. 7–9; mapa LXVII, dosar nr. 2, f. 67; Dr. Euseb Popovici, *op. cit.*, p. 119; Ligia-Maria Fodor, *op. cit.*, p. 122. Vezi documentele nr. 8 și 9 din Anexe.

⁹ S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii*, mapa LX, dosar nr. 19, f. 10–11; Constantin Ungureanu, *Școlile secundare din Bucovina*, p. 237. Vezi documentul nr. 6 din Anexe.

La începutul anului 1915, printre cadrele didactice refugiate la Viena se regăseau, printre alții, Teodor Bălan și Eugen Nemeș de la Gimnaziul Greco-Oriental din Suceava, Claudia Brendzan de la Liceul de Fete Greco-Oriental din Cernăuți, Alexander Morari de la Gimnaziul Real de Stat din Gura-Humorului, Arkadius Dugan de la Gimnaziul de Stat III din Cernăuți și Eugen Andriewicz de la Gimnaziul de Stat din Coțmani¹⁰.

Localurile școlilor din Bucovina au fost întrebuințate în scopuri militare atât de armata austriacă, cât și de cea rusă. Edificiul Gimnaziului Superior de Stat din Rădăuți a fost ocupat de ruși și transformat în spațiu de cazare pentru soldați, iar sala de gimnastică și unele clase au fost transformate în grajduri de cai și vite; în acest context, au fost distruse și deteriorate mare parte a cărților existente în bibliotecă și a materialelor didactice¹¹.

La 4 ianuarie 1915, soldații ruși au intrat în orașul Gura-Humorului, iar localul Gimnaziul Real Superior de Stat nu a scăpat de efectele dezastruoase ale războiului; potrivit raportului profesorului Ludwig Jedrzyjowski, întocmit la 21 februarie 1915, rușii au devastat clădirea prin spargerea ferestrelor și a ușilor, coridoarele și încăperile arătau de parcă au fost transformate în grajd pentru cai, au fost distruse acte, cărți și mare parte din materialele didactice existente în laboratoarele de chimie, fizică, științele naturii și desen; de asemenea, s-a constatat dispariția hărților și vânzarea unor materiale didactice către populația orașului. În acest sens, unii elevi au reușit să restituie în urma achiziționării o lampă cu incandescență și un castor împăiat. Relevante pentru informațiile prezentate de profesorul Jedrzyjowski sunt fotografiile anexate la raport, cu imagini din cabinetul directorului, cancelarie și sala cu materiale didactice, care au fost vandalizate de către ruși¹².

Potrivit raportului profesorului Eduard Wallner de la Gimnaziul Superior de Stat „Franz Joseph” din Vijnița, întocmit la 9 martie 1915, într-un interval de 11 săptămâni a fost distrusă de către soldații ruși mare parte a mobilierului, cărților și a materialelor didactice (s-au mai păstrat aproximativ 30% din materialele didactice); aproape toate cărțile scrise în limba ucraineană și germană din bibliotecă au fost distruse de ruși, pentru că aceștia considerau

¹⁰ *Ibidem*, mapa XXXI, dosar nr. 13, f. 29–31. Vezi documentul nr. 4 din Anexe.

¹¹ Johann Kelariu, *Schulnachrichten über die Stammanstalt*, în „XXXV. Jahresbericht des k.k. Staats-Obergymnasiums und V. Jahresbericht der rum.-deutschen Abteilung in Radautz (in der Bukowina) über das 43., bezy. 5. Schuljahr 1914/1915”, 1915, p. 24–25; Ligia-Maria Fodor, *op. cit.*, p. 138–139.

¹² S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii*, mapa LXVIII, dosar nr. 1, f. 79–87; Ligia-Maria Fodor, *op. cit.*, p. 291. Vezi documentul nr. 5 din Anexe.

că nu le mai erau utile, iar o parte au ajuns în posesia unor persoane fizice¹³. Ulterior, clădirea închiriată pentru funcționarea gimnaziului a fost distrusă complet în timpul războiului¹⁴.

În contextul ocupării Cernăuțului de către trupele ruse, directorul Leo Hoffmann, o parte din personalul didactic și dintre elevele Gimnaziului Privat de Fete al Asociației pentru Promovarea Formării Umaniste a Fetelor din Cernăuți s-au refugiat la Viena. Ca urmare a solicitării președintelui Asociației, Kaufmann Brück, a fost aprobată, prin Ordinul ministerial nr. 19 394, din 1 iulie 1915, înființarea unei comisii speciale sub președinția inspectorului școlar Dionisie Simionovici, care avea misiunea de a le examina pe elevele care studiau la Viena¹⁵. De asemenea, Comitetul de asistență pentru refugiați din Bucovina a făcut demersuri către Ministerul Cultelor și Instrucțiunii ca toți elevii refugiați din Bucovina la Viena să fie evaluați de către Comisia de examinare pentru elevii din învățământul secundar din Bucovina și să li se elibereze certificatele de absolvire¹⁶.

Anul școlar 1915/1916 a început la 16 septembrie 1915 și s-a avut în vedere cooptarea cadrelor didactice de la institutele din partea de nord a provinciei la care se suspendase activitatea¹⁷. Potrivit Ordinului ministerial nr. 14 760, din 26 august 1915, începând cu anul școlar 1915/1916 elevii claselor a II-a – VIII-a de la școlile secundare, la care a fost întreruptă activitatea în anul 1914/1915, au avut posibilitatea studierii într-un an a materiei aferente pentru doi ani școlari, prin constituirea unor clase combinate (de exemplu, în primul semestru se predă materia pentru clasa a II-a și în semestrul al II-lea materia pentru clasa a III-a), precum și permisiunea ca elevii de la institutele secundare publice să susțină examenul de maturitate în urma obținerii unor rezultate favorabile la evaluarea cunoștințelor din ultimul an de studiu; la sfârșitul anului școlar, elevii aveau să primească un certificat anual, în care se menționa că elevii au frecventat clasele combinate. De asemenea, s-a aprobat înființarea de clase normale pe lângă clasele combinate numai la institutele la care era asigurată o frecvență mai mare de 50 de elevi per clasă și încasarea taxei școlare per semestru, deși se avea în vedere studierea

¹³ S.A.N.I.C., Fond Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii, mapa LVII, dosar nr. 8, f. 6; Teodor Bălan, *Bucovina în Războiul Mondial*, în „Codrul Cosminului”. Buletinul „Institutului de Istorie și Limbă”, VI, 1929–1930 p. 65. Vezi documentele nr. 7 și 19 din Anexe.

¹⁴ S.A.N.I.C., Fond Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii, mapa LVII, dosar nr. 4, f. 45. Vezi documentul nr. 17 din Anexe.

¹⁵ Ligia-Maria Fodor, *op. cit.*, p. 199.

¹⁶ S.A.N.I.C., Fond Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii, mapa LVII, dosar nr. 19, f. 54–55. Vezi documentul nr. 16 din Anexe.

¹⁷ *Ibidem*, f. 8–9. Vezi documentele nr. 9 și 12 din Anexe.

materiei aferente unui an întreg într-un semestru. Această soluție a fost propusă de Consiliul Școlar al Bucovinei printr-un raport adresat Ministerului Cultelor și Instrucțiunii la 11 mai 1915, în care se precizau următoarele argumente: majoritatea elevilor proveneau din rândul populației sărace (agricultori) și părinții acestora nu-și permiteau să-i trimită la studii în altă localitate; elevii nu puteau studia nici acasă, pentru că nu aveau acces la manualele școlare și la fondul de carte al școlii (în cazul elevilor de la Gimnaziile de Stat I și III din Cernăuți și Siret, institutele private din Cernăuți); cărțile nu puteau fi achiziționate din cauza căilor de comunicație nefuncționale; elevii de la gimnaziile cu limba de predare ruteană (Vijnița, Coțmani și Gimnaziul de Stat II din Cernăuți) și de la școlile reale din Cernăuți nu au putut studia la alte școli secundare din provincie din cauza specificului acestor institute, determinat de limbă și discipline speciale; teama părinților că întreruperea cursurilor în anul școlar 1914/1915 nu le permitea copiilor lor să-și finalizeze studiile¹⁸.

În perioada 1915–1916 s-a constatat o diminuare considerabilă a personalului didactic și a elevilor de etnie română, determinată de refugiarea acestora în România. Autoritățile școlare bucovinene considerau că motivele principale care au cauzat această situație au fost următoarele: convingerile șoviniste ale profesorilor, manipularea elevilor de către aceștia (la școlile secundare cu predare în limba română, elevii au fost educați în spirit național, nu patriotic), teama de război și speranța pentru un trai mai bun în România¹⁹. Din rapoartele Consiliului Școlar al Bucovinei adresate Ministerului Cultelor și Instrucțiunii la 14 iulie 1915, 14 august 1915 și 19 martie 1916, reiese că în mod cert aproximativ 150 de elevi și studenți, precum și cadre didactice din învățământul primar, secundar și superior din Bucovina s-au refugiat în Bucovina, precizându-se, totodată, faptul că în realitate numărul acestora depășea 250–300 persoane. Întrucât se considera că aceste persoane făceau în România propagandă antiaustriacă, s-a propus ca pentru personalul didactic refugiat să se suspende raportul de serviciu și acordarea salariului, suplinitorii să fie destituiți, să se interzică reangajarea acestora, iar dezertorii să fie judecați de Tribunalul Militar și de Procuratură. Printre cadrele didactice refugiate îi amintim pe Ion Nistor, Vasile Greciuc, Dimitrie Logigan, George Tofan (avea gradul de locotent și era considerat dezertor), Ovid Țopa, Emanuel Iliuț, Aurelian Moldovan, Filaret Doboș, dr. Ioan Grămadă, Alexandru Bocănețu, Mihai Ieșan și dr. Dimitrie Marmeliuc²⁰.

¹⁸ *Ibidem*, f. 17–22. Vezi documentele nr. 10 și 14 din Anexe.

¹⁹ *Ibidem*, mapa I, dosar nr. 8, f. 66–67, 86–88, 134–147; Constantin Ungureanu, *op. cit.*, p. 365. Vezi documentele nr. 11, 13 și 15 din Anexe (despre Ion Nistor se menționează în documentul nr. 15 că aspira să fie numit profesor la Universitatea București).

²⁰ S.A.N.I.C., Fond Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii, mapa I, dosar nr. 8, f. 86–88. Vezi documentul nr. 13 din Anexe.

La jumătatea lunii iunie a anului 1918, Consiliul Școlar al Bucovinei făcea demersuri către Ministerul Cultelor și Instrucțiunii pentru rechemarea în Bucovina a personalului didactic care s-a refugiat în alte provincii ale Monarhiei în vederea reluării activității; în acest sens, a fost înaintat un tabel nominal cuprinzând cadrele didactice refugiate, cu precizarea următoarelor date: funcția acestora, denumirea școlii la care erau angajate în Bucovina, precum și a institutului la care au desfășurat activități pe durata refugiei²¹.

Concluzionând, se poate afirma că în timpul Primului Război Mondial procesul de învățământ în Bucovina a fost afectat din cauza invaziei ruse, a operațiunilor militare, a suspendării activităților didactice la institutele școlare din partea de nord a provinciei, a distrugerii unor edificii școlare, a mobilierului și a materialelor didactice, precum și a refugierii unui număr mare de cadre didactice, elevi și studenți fie în alte provincii ale monarhiei, fie în România. Mare parte a personalului didactic și mulți elevi de etnie română s-au refugiat în România, unde au contestat politica de guvernare a Monarhiei Habsburgice și repercusiunile negative ale acesteia asupra populației românești din Bucovina și au militat, totodată, pentru unirea cu Regatul României²².

Anexe

1. 1914 octombrie 1, Vatra Dornei. Raportul guvernatorului Bucovinei, Rudolf Meran, în calitate de președinte al Consiliului Școlar al Bucovinei, prin care solicita Ministerului Cultelor și Instrucțiunii sprijin pentru repartizarea la institutele școlare din vestul Monarhiei a personalului didactic disponibil de la școlile secundare din Cernăuți și Coțmani, precum și de la Institutul de stat de formare a învățătorilor și învățătoarelor din Cernăuți ca urmare a suspendării cursurilor determinate de ocuparea acestor orașe de către trupele ruse, semnalând, totodată, faptul că era iminentă închiderea altor școli în orașele amenințate a fi ocupate, Vijița, Siret și Rădăuți.

Bukowiner k. k. Landesschulrat

Z(ahl) 625/D

Disponibel Mittelschullehrer

K. k. Ministerium f(ür) Kultus u(nd) Unterricht, Eingelangt 22. Okt(ober)

1914 Z(ahl) 46448/X mit 0 Beilagen

Dornawatra, am 1. Oktober 1914

²¹ *Ibidem*, mapa XXXI, dosar nr. 9, f. 142–144. Vezi documentul nr. 18 din Anexe.

²² *Ibidem*, mapa LIV, dosar nr. 5, f. 17–20; Ligia-Maria Fodor, *op. cit.*, p. 103.

An das k. k. Ministerium für Kultus und Unterricht in Wien.

Der Bukowiner k. k. Landesschulrat berichtet hiermit, daß in den gegenwärtig vom Feinde besetzten Städten Czernowitz und Kotzman der Mittelschulunterricht in absehbarer Zeit nicht eröffnet werden kann. Infolge dessen sind die an den Mittelschulen dieser Städte und an der Lehrer- und Lehrerinnenbildungsanstalt in Czernowitz angestellten Lehrpersonen, deren Zahl 200 übersteigt, disponibel geworden.

Aber es kann auch (wenigstens gegenwärtig) nicht daran gedacht werden, mit dem Gymnasialunterricht in den vom Feinde unmittelbar bedrohten Städten Wiznitz, Sereth und Radautz zu beginnen. An den Gymnasien dieser Städte wirken ohne die Nebenlehrer-76 Lehrkräfte. Von dieser Gruppe können einige wenige zur Ausfüllung der durch die Mobilisierung in den Lehrkörpern von Suczawa, Kimpolung und Gurahumora, wo der Unterricht eventuell mit 1. November²³ eröffnet werden soll, entstandenen Lücken verwendet werden. Allenfalls können die übrigen Lehrer dieser Gruppe auch für den Fall in Reserve gehalten werden, als es in den kommenden Monaten möglich werden sollte, in Wiznitz, Sereth oder Radautz einen durch die Umstände beschränkten Gymnasialunterricht aufzunehmen. In keinem Fall aber findet der Landesschulrat für die Mittelschullehrer von Czernowitz und Kotzmann gegenwärtig im Lande irgend eine Verwendung. Die Beschäftigungslosigkeit derselben beinhaltet nicht nur eine unnütze Belastung der Budgets, sondern schafft auch bei den Betroffenen selbst Unruhe, Unzufriedenheit und Kummer. Manche von diesen Lehrern haben sich in besonderen Gesuchen an das k. k. Ministerium für Kultus und Unterricht gewendet und unter Verzicht auf eine Reisekostenentschädigung um Zuweisung an die Mittelschulen anderer Kronländer gebeten, freilich bisher ohne Erfolg. Der k. k. Landesschulrat ist jedoch der Anschauung, daß dem Uebel nur durch umfassendere Maßnahmen gesteuert werden könnte. Dabei läßt sich der Landesschulrat von der Erwägung leiten, daß in den westlichen Provinzen durch die Einberufungen zu den Waffen für die Kriegsdauer ein größerer Bedarf an Mittelschullehrern sich geltend machen dürfte und die größere Zahl, der hier disponiblen Mittelschullehrer ihre Lehrbefähigung für die deutsche Unterrichtssprache erlangt hat. Grundsätzlich sollen die den westlichen Anstalten zuzuweisenden Lehrer auf jede Reisekostenentschädigung verzichten.

²³ În partea inferioară a filei 4 este consemnată următoarea mențiune: „Laut M(inisterial) Z(ahl) 47022¹⁴ am 16. Nov(ember)”; anul școlar a început la 16 noiembrie 1914, potrivit Ordinului ministerial nr. 47022.

Indem der k. k. Landesschulrat nunmehr an das k. k. Ministerium für Kultus und Unterricht mit der Bitte herantritt, in dieser Sache eine größere Aktion einzuleiten, stellt der k. k. Landesschulrat den Antrag:

Das k. k. Ministerium für Kultus und Unterricht wolle erheben und dem Buk(owiner)Landesschulrat bekannt geben:

1. welche Lehrkräfte dieses Kronlandes bisher einer der westlichen Anstalten zugewiesen worden sind,

2. für welche Lehrfächer an den westlichen Anstalten Lehrer und wie viele noch erforderlich sind, worauf der k. k. Landesschulrat die besten der in der Bukowina disponiblen Lehrkräften dieser Fachgruppe namhaft machen wird und

3. veranlassen, daß die durch die Mobilisierung entstandenen Lücken an den westlichen Anstalten für die Kriegsdauer grundsätzlich durch Lehrer (definitive und Supplenten) ausgefüllt werden, welche infolge der Kriegsergebnisse disponibel geworden sind.

Meran m. p.

S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii*, mapa XXXI, dosar nr. 11, f. 4-5, original.

2. 1914 octombrie 31, Viena. Ordinul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii referitor la repartizarea provizorie a cadrelor didactice disponibile de la școlile secundare din Bucovina, ca urmare a suspendării cursurilor din cauza invaziei ruse la institutele din vestul Monarhiei.

Jahr 1914

Konnex mit Z(ahl) 3283 K(ultus) und U(nterricht)¹⁵

k. k. Ministerium für Kultus und Unterricht

Nr.46448

Departement Nr. X

Datum 1. Oktober 1914 u(nd) Z(ahl) 625 D

praes(entiert) 22. Oktober

Landesschulrat f(ür) d(ie) Bukowina

Betreff: <Disponible Mittelschullehrer>

Der obbezeichnete Bericht wird nur Kenntnis genommen und dem k. k. // eröffnet, daß ein Verzeichnis der Lehrpersonen an bukowinaer Mittelschulen, welche um einstreitige Verwendung an Lehranstalten in den westlichen Kronländern angesucht haben, den Landesschulräten für Niederösterreich, Böhmen und Mähren mit der Aufforderung übermittelt wurden, im Falle des tatsächlichen Bedarfes engen Zuweisung einzelner dieser Lehrkräfte antragstellend anher zu berichten.

Die Mehrzahl der in Wien weilenden Mittelschullehrer aus der Bukowina wird an den am Sophiegymnasium in Wien errichteten Parallelklassen für die Bukowinaer Mittelschüler verwendet.

Zur Dienstleistung an anderen Lehranstalten in den westlichen Kronländern wurden bereits nachstehende Lehrpersonen interimistisch und vorbehaltlich ihrer Rückberufung an ihren Dienstposten zugewiesen wirk(l)icher Lehrer am Staats-Realgymnasium in Gurahumora, Franz Swoboda, an das deutsche Staatsgymnasium in Pilsen, prov(isorischer) Lehrer am Staatsgymnasium in Radautz, Stanislaus Tillinger, an das Staatsgymnasium in Krumau, Professor am Staats-Realgymnasium in Gurahumora, Leon Tokaryk an die Staatsrealschule in Laibach, Professor am I. Staatsgymnasium in Czernowitz, Schulrat Otto Mayer, an die Lehrerbildungsanstalt in Graz. Es wird sich empfehlen, diese Lehrkräfte behufs Vermeidung eines Lehrerwechsels in dieser Verwendung bis zum Semesterschluß zu belassen.

Von etwaigen weiteren Diensteszuweisungen dieser Art wird dem k. k. Mitteilung gemacht werden. Im übrigen wird der k. k. // auf den h(ohen) Erlaß vom 31. Oktober 1914 Z(ahl) 3283/K(ultus) U(nterrichts) M(inisterium) verwiesen.

Wien, am 31. Oktober 1914
unleserliche Unterschrift

N. B. Gurahumora soll laut Bericht Z(ahl) 47022¹⁴ am 16./11 eröffnet werden; es müssten andere Lehrer aus der Bukowina berufen werden.

S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii*, mapa XXXI, dosar nr. 11, f. 2-3, concept.

3. 1914 noiembrie 11, Dorna. Raportul Consiliului Școlar al Bucovinei către Ministerul Cultelor și Instrucțiunii privind deschiderea anului școlar începând cu 16 noiembrie 1914 la gimnaziile din Rădăuți, Câmpulung, Gura-Humorului și Suceava și rechemarea cadrelor didactice care s-au refugiat în alte provincii ale Monarhiei Austriece.

Buk(owiner) k. k. Landesschulrat
Z(ah)l 1.262/D

Wiedereröffnung der staatlichen Mittelschulen und verwandten Lehranstalten; z(u) Z(ah)l 3283/K(ultus) U(nterrichts) M(inisterium) vom 31. Oktober 1914 Praesidium des k. k. Ministeriums für Kultus und Unterricht. 3442/K(ultus) U(nterrichts) M(inisterium), eingelangt am 18./11.1914 mit 0 Beilagen, X

Dorna, am 11. November 1914

An das Präsidialbureau des k. k. Ministeriums für Kultus
und Unterricht Wien.

Mit den telegraphischen Aufträgen vom 4. beziehungsweise 6. November 1914, Z(ah)l 1179/D wurde die Wiedereröffnung der Staatsgymnasien in Radautz (deutsche Stammanstalt und rumänisch-deutsche Abteilung) und Kimpolung, des Staatsrealgymnasiums in Gurahumora und des gr(iechisch) ort(hodoxen) Gymnasiums in Suczawa mit 16. November 1914 sowie die sofortige Einberufung der betreffenden Lehrkräfte und Verlautbarung an die Schuljugend angeordnet.

Die Eröffnung weiterer Mittelschulen und verwandter Lehranstalten in der Bukowina muss nach der augenblicklichen Lage einem späteren Zeitpunkte vorbehalten bleiben.

Unter Einem gehen an die Direktionen der am 16. November 1914 zur Wiedereröffnung gelangenden Gymnasien Intimationen der Ministerialerlässe vom 24. August 1914, Z(ah)l 633/K(ultus) U(nterrichts) M(inisterium) und vom 31. Oktober 1914, Z(ahl) 3283/K(ultus) U(nterrichts) M(inisterium), ferner nähere Weisungen wegen Beschaffung der nötigen Lehrkräfte, wegen Aufnahme fremder Schüler und wegen Zulassung solcher zu Wiederholungs- und Nachtragsprüfungen hinaus.

Weiters wurden die Gymnasialdirektionen in Suczawa telegraphisch angewiesen, die an Lehranstalten anderer Kronländer in Verwendung getretenen Professoren Tokaryk und Swoboda und den provisorischen Lehrer Tillinger dermalen nicht einzuberufen beziehungsweise die etwa schon erfolgte Einberufung zu widerrufen.

Die in Wien weilenden Gymnasialdirektoren Regierungsrat von Mor und Olszewski wurden unmittelbar von hieraus telegraphisch einberufen. Zugleich erhielt letzterer den Auftrag, sofort nach seiner Rückkehr wegen allfälliger Eröffnung von Realschulkursen am Staatsrealgymnasium in Gurahumora (an Nachmittagen) antragstellend anher zu berichten. Wenn irgend möglich, könnten diese Kurse auch den Charakter von Realschulklassen erhalten, um Schülern der beiden in Czernowitz noch nicht eröffneten Realschulen Gelegenheit zu weiterem öffentlichen Studium zu bieten. Gegebenenfalls würden hiezu die in Wien und anderen Orten sich aufhaltenden nicht einheimischen Realschul-Lehrkräfte oder wenigstens mehrere derselben nach Gurahumora zur Dienstleistung einberufen werden.

Eine genaue Namhaftmachung jener Lehrkräfte, die schon jetzt zum Dienste an den eingangs angeführten vier Mittelschulen einzurücken haben,

ist im Augenblicke nicht möglich, weil über h(uius) a(nni)²⁴ telegraphische Weisung, wie oben erwähnt, die Einberufung der Lehrkräfte seitens der Anstaltsdirektionen grösstenteils noch vor dem am 8. November 1914 erfolgten Eintreffen des Erlasses vom 31. Oktober 1914, Z(ahl) 3283/K(ultus) U(nterrichts) M(inisterium) erfolgt ist und ein Verzeichnis dieser Lehrkräfte dem Landesschulrate hier augenblicklich nicht zur Verfügung steht. Es ist aber wohl zu hoffen, dass diesen erforderliche Fahrlegitimation bereits erteilt beziehungsweise bestätigt worden ist.

Nach dem tatsächlichen Beginne des Unterrichtes an den mehrerwähnten Lehranstalten über die gemachten Wahrnehmungen und über allenfalls notwendige besondere Massnahmen wird dem Ministerium Bericht erstattet werden.

unleserliche Unterschrift

S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii*, mapa LX, dosar nr. 19, f. 2–3, original.

4. 1915 ianuarie 26, Viena. Raportul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii privind acordarea drepturilor salariale care li se cuveneau cadrelor didactice de la școlile de stat din Bucovina care locuiau la Viena, și anume: Teodor Bălan și Eugen Nemeș de la Gimnaziul Greco-Oriental din Suceava, Claudia Brendzan de la Liceul de Fete Greco-Oriental din Cernăuți, Alexander Morari de la Gimnaziul Real de Stat din Gura-Humorului, Arkadius Dugan de la Gimnaziul de Stat III din Cernăuți și Eugen Andriewicz de la Gimnaziul de Stat din Coțmani.

Jahr 1915

Sofort

k. k. Ministerium für Kultus und Unterricht

Nr.2041

Departement Nr. XI

Datum 20. Jänner 1915 u(nd) Z(ahl)

praes(entiert) 21.

Referentenerinnerung

Betreff: <Gehaltsansprüche der derzeit in Wien domilizierenden Lehrkräfte der staatlichen Mittelschulen der Bukowina>

²⁴ huius anni – în anul curent; Karl E. Demandt, *Laterculus notarum. Lateinisch-deutsche Interpretationshilfen für spätmittelalterliche und frühneuzeitliche Archivalien*, Mit 4 Tafeln spezieller Zahlenschreibungen des 14.–16. Jahrhunderts, in „Veröffentlichungen der Archivschule Marburg“, nr. 7, 2006, p. 109.

Zur Einsicht: post exp(ediatur)²⁵ Dep(artement) IV behufs weiterer Veranlassung in Betreff der Lehrkräfte am gr(iechisch) or(ientalischen) Gymn(asium) in Suczawa.

Ges(ehen) und wird das weitere mittelst Exp(edition) II veranlaßt.

unleserliche Unterschrift

Betreff: <ex rubro>

Landesschulrat für die Bukowina

Im Anschlusse wird dem k. k. // ein Verzeichnis jener Lehrkräfte der staatlichen Mittelschulen in der Bukowina, welche ihre Gehaltsansprüche h(uius) a(nni) vorgebracht haben, zur sofortigen weiteren Veranlassung übersendet.

Wien, am 20. Jänner 1915

unleserliche Unterschrift

Zweite Expedition

3 Bogen ad Zahl 2041–1915

betreffend <Gehaltsansprüche der derzeit in Wien domilizierenden Lehrpersonen der vom bukow(iner) gr(iechisch) or(ientalischen) Religionsfonds erhaltenen Mittelschulen>

Landesregierung der Bukowina

Nachstehende derzeit in Wien wohnenden Lehrpersonen an der vom bukow(iner) gr(iechisch) or(ientalischen) Religionsfonds erhaltenen Mittelschulen haben h(uius) a(nni) mündlich um die ehebaldigste Anweisung ihrer Bezüge angesucht u(nd) zw(ar)

1). Theodor Balan, Professor am gr(iechisch) or(ientalischen) Obergymnasium in Suczawa, d(er)z(ei)t Wien IX Sechsschimmelgasse 25, Tür 8, um die Flußigmachung des Gehaltes und den Aktivitätszulage ab 1. Februar l(aufenden) J(ahres)

2). Eugen Nemetz, Supplent an derselben Anstalt d(er)z(ei)t Wien I Rudolfsplatz 4, 1. Stiege 2. St(ock) T(ür) 17 um den Nachtrag der Remuneration für September 1914 per 150 k für Oktober 1914 per 150 k und für November 1914 per 75 k ferner um Anweisung der Remuneration pro Februar 1915 per 240 K endlich auch um die Übersendung der Eisenbahnfahrlegitimation.

3). Claudia Brendzan, Suppletin am gr(iechisch) or(ientalischen) Mädchenlyzeum in Czernowitz d(er)z(ei)t Wien III Keglergasse 30. I St(ock) T(ür) 15 um den Nachtrag der zweite Hälfte der Supplentenremuneration für die Monate September 1914 bis Jänner 1915 sowie um Auszahlung des vollen Remunerationsbetrages pro Februar 1915.

²⁵ post expediatur – după care să se transmită; Karl E. Demandt, *op. cit.*, p. 91.

Ich ersuche die ~ im Gegenstande sofort die weiteren Veranlassungen zu treffen.

Wien, am 26. Jänner 1915

unleserliche Unterschrift

Bukowina

Alexander Morari, Supplent am k. k. Staatsrealgymnasium in Gurahumora (Bukowina), d(er)z(eit) Kadett i(m) R(uhestand) beim Inf(anterie) R(e)g(imen)t No. 41	Wien I, Reichsratsgebäude, Militärkrankenhaus, Bett 103.	bittet um Flüßigmachung seiner Supplentenremuneration jährlicher 2280 K. ab September 1914. (Erbitte telegraphische Anweisung auf eigene Kosten).
Arkadius Dugan, k.k. Professor am III. Staats-gymn(asium) in Czernowitz, derzeit Leutnant im Landsturminfant(erie) Reg(iment) N° 22	Wien IX, Votivplatz Hotel Regnia	bittet um Flüssigmachung des Gehaltes jährlicher 2280 K. + erste Quinquennalzulage per 500 K + Aktivitätszulage per 960 K für die Monate September 1914-Jänner 1915 (Erbitte telegr(aphische) An- weisung auf eigene Kosten).
Theodor Balan, k. k. Professor am griech(isch) orient(alischen) Gymnasium in Suczawa	Wien IX. Sechsschimmelgass e 25/ 8	bittet um Flüßigma-chung des Gehaltes jährl(icher) 2280 K. + Aktivitätszulage 720 K ab 1. Februar 1915.
Eugen Nemetz, Supplent am gr(iechisch) or(ientalischen) Gymnasium in Suczawa	Wien I Rudolfsplatz 4 1. St(ie)g(e) 2. St(ock) T(ür) 17	bittet um den Nachtrag der für Sept(ember) Okt(ober) Nov(ember) d(as) i(st) 150+150+75, sowie um die Remuneration für Februar 240 K, ferner um Übersendung der Eisenbahnfahrlegitimation.
Eugen Andriewicz, Supplent am k. k. Staats-gymnasium in Kotzman (in der Bukowina)	X. Favoritenstraße 145 III./ 31.	bittet um Flüßigmachung seiner Remuneration jährlicher [: halbes Ausmaß] 1152 K ab Februar 1915.
Claudia Brendzan Supplentin am gr(iechisch) or(ientalischen) Mädchenlyzeum in Czernowitz	III Kegelgasse 30. I / 15	um Nachzahlung der zweiten Hälfte der Supplenten-remuneration (monatl(ich) 38 K) für die Monate September 1914 bis Jänner 1915 sowie um die Flüßigmachung des vollen Remunerationsbetrages per 76 K pro Februar 1915.

S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei*. Ministerul
Cultelor și Instrucțiunii, mapa XXXI, dosar nr. 13, f. 29-31, concept.

5. 1915 martie 7, Vatra Dornei. Adresa Consiliului Școlar al Bucovinei către Ministerul Cultelor și Instrucțiunii, prin care s-a transmis raportul profesorului Ludwig Jedrzyjowski, care informa despre devastarea bunurilor existente în localul Gimnaziului de Stat din Gura-Humorului în timpul invaziei armatei ruse.

Bukowinaer k. k. Landesschulrats-Präsidium

Z(ah)l 562/D Prä(s)entiert)

Realgymnasium in Gurahumora, Verwüstungen durch die russische Invasion

K. k. Ministerium f(ür) Kultus u(nd) Unterricht, Eingelangt 15. M(är)z
1915 Z(ahl) 7814/X mit 1 Beilagen 4 Foto

Sofort

Dorna-Watra, am 7. März 1915.

Dem k. k. Ministerium für Kultus und Unterricht in Wien vorgelegt.

Meran m. p.

Abschrift

Das Gurahumoraer k. k. Staats-Realgymnasium während und nach der russischen Invasion.

Als die Russen am 4. Jänner d(ieses) J(ahr) in Gurahumora eingezogen waren, blieb auch, wie alle anderen öffentlichen Gebäude und viele Privathäuser, unser Realgymnasium von ihnen nicht verschont. Es erhielt Einquartierung, und da die meisten Türen versperrt waren, wurden sie gewaltsam erbrochen. Schon am nächsten und den darauffolgenden Tagen hörte man, daß die russischen Soldaten die Tür des Lehrmittelsaals gewaltsam geöffnet hätten und mit den diversen Lehrmitteln ihr Spiel trieben. Als der röm(isch)-kath(olische) Religionslehrer, Hochwürden Kluczewski, nach Besichtigung des angerichteten Schadens und, nachdem er sich von dem Fehlen eines sehr teuren Mikroskops überzeugt hatte, dem Stadtkommandanten, Leutnant Majewski, in dieser Richtung Vorstellungen machte, er möge dem Realgymnasium seinen Schutz angedeihen lassen, wurde wohl der Auftrag gegeben, das Gebäude und dessen Einrichtung zu schonen. Einquartierung hätte das Gymnasium nicht mehr bekommen sollen. Sämtliche Türen, sowohl der Klassenzimmer als auch der anderen Räumlichkeiten, sollten vernagelt werden. Das Mikroskop, das einen

Wert von etwa 1700 K besitzen soll, hätte zurückgestellt werden sollen, was auch geschehen ist; aber schon einen Tag nach seiner Zurückstellung wurde es wieder vermißt. Gemäß dem Auftrage des Stadtkommandanten wurden die äußeren Eingangstüren, drei an der Zahl, gehörig verschlossen, die Zimmertüren durch quer vorgelegte Bretter versperrt und es hatte den Anschein als würde unsere Anstalt vor weiteren unerwünschten Besuchen der Russen bewahrt werden. Und man hoffte, daß die getroffenen Vorsichtsmaßregeln von Erfolg sein würden. Aber einem russischen Bajonett oder Gewehrkolben widersteht weder Schloß noch Riegel. Der Auftrag des Stadtkommandanten wurde nicht beachtet. Die Türen der einzelnen Räume wurden wieder erbrochen besonders der Lehrmittelsaal scheint eine grosse Anziehungskraft auf die russische Soldateska ausgeübt zu haben.

Das russische Militär hatte in seinem Gefolge kleine, zwölf-bis sechszehnjährige Jungen, die, in die Uniform russischer Soldaten gesteckt, nach dem Reden manches russischen Soldaten keine Russenkinder, sondern auf der Gasse aufgelesener Nachwuchs von Bukowinaer Verrätern, die ihrer Bestrafung nicht entgangen waren, gewesen sein dürfte. Bei solchen Buben sah man mancherlei Lehrmittel. Ein Gurahumoraer Gymnasist kaufte von einem um einen geringen Betrag (ich glaube 10 Heller) eine Glühlampe, ein anderer einen ausgestopften Biber (um 20 Heller), ein dritter Schüler sah bei einem Russenjungen die Sammlung imitierter Edel- und Halbedesteinen, die er nicht verkaufen wollte, bevor er den Wert hatte konstatieren lassen. Was von den Schülern angekauft war (es ist allerdings sehr wenig) geschah, um von ihnen wieder dem Gymnasium zurückgestellt zu werden. Rodel und Trmpeten wurden von den Kerlen gestohlen und, zur Rede gestellt, sagten sie, sie hätten die Dinge von Soldaten bekommen, und wollten natürlich nichts zurückgeben. Mit den Chemikalien hantierten die russischen Soldaten in der ungeschicktesten, aber auch verschwenderischsten Weise. Fast der ganze Vorrat des chemischen Laboratoriums ging so zugrunde.

Aber dies alles wäre noch kein so grosser Schaden. Hauptsächlich während des unerwarteten Rückzuges, der sich am 5. und 6. Februar vollzog, tobte und wütete das russische Militär sowohl in den Privathäusern, deren Bewohner geflüchtet waren, als insbesondere in den öffentlichen Gebäuden, wo sie ja auch keinen Widerstand fanden.

Besonders an den Verheerungen, die im Gymnasium zu Gurahumora angerichtet wurden, zeigt sich, was russischer Vandalismus vermag. Schon das Aeußere des Gebäudes, zertrümmerte Fensterscheiben, ein schmutziger Hof, zerbrochene Türen, verrät, daß darin wild gehaust wurde und daß es

jetzt wie verwaist dasteht. Die Korridore und die einzelnen Räume hatten ein Aussehen, als hätten die Russen sie in Pferdeställe umgewandelt. Man konnte bis nahezu an die Knie im Mist waten.

Was die einzelnen Klassenzimmer betrifft, so ist darin bis auf die Beschädigung von Bänken und Kathedern, bis auf die Vernichtung von Wandbildern, die nicht versteckt waren, kein gar so grosser Schaden angerichtet worden. Im Korridor des ersten Stockwerkes befindet sich ein Kasten für Wandkarten. Der Kasten steht wohl, wenn auch zertrümmert, noch da, aber keine einzige Landkarte ist drinnen. An den Korridorwänden hingen zahlreiche historische und geographische Wandbilder, die alle vernichtet wurden. Am grausamsten aber wurde mit den Lehrmitteln gewirtschaftet, wenn auch die Direktionskanzlei und das Professorenzimmer in Bezug auf Verheerung dem Lehrmittelsaal gar nicht nachstehen, bloß mit dem Unterschiede, daß in diesem materielle Werke im Betrage von Tausenden von Kronen, in jenen aber geistige Arbeit von fast 7 Jahren, sämtliche Akten und fast die ganze Bibliothek russischem Vandalismus und Uebermut zum Opfer fielen.

Von diesen 3 Räumen ließ ich photographische Aufnahmen machen, die diesem Berichte beigegeben sind. Leider sind die Aufnahmen nicht besonders gut ausgefallen, da dem Photographen infolge der Invasion Scheierigkeiten entgegneten, sich entsprechend große Platten und die anderen Utensilien zu verschaffen. Auch kann aus den Bildern bei weitem nicht der ganze Schaden oder die Größe der Verwüstung ersehen werden.

In der Direktionskanzlei wurde bloß die Holzbasis der eisernen Kasse, die vorsichtigerweise offen gelassen war, eingeschlagen; alle Schubfächer der zwei Schreibtische wurden erbrochen; sämtliche Akten und Erlässe, viele Wandbilder und Wandkarten mit einem zerbrochenen Globus lagen wir um ein zertrümmertes Harmonium, dazwischen Stücke der zerschlagenen Kaiserbüste. Von dem Sopha ist der Plüsch abgezogen, ebenso im Turnsaal von Book und Pferd der Lederüberzug. In dem Wust von Papiere, die mindestens 15 cm hoch den Boden deckten, fanden sich zwei russische Handspaten, ein Brotsack, diverse geleerte Flaschen, Knochen und Brotreste. Jedenfalls haben in den der Wissenschaft geweihten Räumen Zechgelange stattgefunden.

Aus einem Raum wurden verschiedene Einrichtungsstücke in einen zweiten verschleppt um die Unordnung noch zu vergrößern. So fand ich Sessel und Fauteuils aus der Direktionskanzlei im Professorenzimmer, aus diesem wieder manche Einrichtungsstücke in den Klassenzimmer, Stampiglien

wurden, soweit sie nicht ganz vernichtet waren, im Hofe gefunden, eine fand ich im Lehrmittelsaal.

Das Professorenzimmer bietet womöglich einen noch traurigeren Anblick dar als der eben geschilderte Raum. Da man wenigstens die Schülerbibliothek und die bibliotheca pauperum hatte erhalten wollen, so waren fast alle Bücher (mit Ausnahme der in der Direktionskanzlei und im Lehrmittelsaal sich befindlichen) in das Professorenzimmer geschafft worden. Und alle diese Bücher konnte man zwischen Wandbildern, Wandkarten, Aufgابهften, zerbrochenen Grammophonplatten am Boden liegen sehen; dazwischen Glassplitter, an denen ich mir beim Ordnen der Bücher zweimal die Finger zerstach, die heruntergerissenen Vorhänge, ein zerstochnes Kaiserbild, ein zweites gänzlich ruiniertes Harmomium, ein Kanapee, dessen Wachstuchüberzug zerschnitten ist, kurz ein reines Tohuwabohu. Sämtliche 10 Tiscladen gewaltsam erbrochen, von 4 Kasten der Inhalt, als Lehrerbibliothek, bibliotheca pauperum, Programmsammlung, Nachschlagewerke, im buntesten Durcheinander mit den Hilfsmitteln für den geometrischen Unterricht, mit zerbrochenen Dreiecken, Linealen, Zirkeln und den Hilfsmitteln der darstellenden Geometrie, von denen die Achsensysteme und Körper zur Darstellung der Schnittlehre, erst vor einem Jahre angeschafft, fast gänzlich unbrauchbar gemacht wurden, vergrößern nur noch das Chaos. Auch hier fanden sich viele geleerte Flaschen und Speisereste.

Das alles wird aber durch die Verheerungen im Lehrmittelsaal weit überboten. Abgesehen davon, daß hier sehr viele Lehrmittel geraubt, beschädigt oder gänzlich vernichtet wurden, ist in diesem Raume eine solche Unordnung angerichtet worden, daß es sogar schwer ist, die Reste irgendwie zu ordnen. Besonders schwer unter dieser Vernichtungswut hat die naturgeschichtliche Lehrmittelsammlung gelitten.

Im Physiksaal ist der Experimentiertisch arg beschädigt worden, Chemikalien sind vernichtet, die Apparate für chemische Versuche zum größten Teil unbrauchbar gemacht worden. Wie schon erwähnt, haben russische Soldaten verschiedene Experimente mit den Chemikalien ausgeführt.

Im Zeichensaal ist auch ein solches Bild der Zerstörung zu schauen. Fast alle Behelfe und Vorlagen für den Zeichenunterricht sind beschädigt oder vernichtet.

Dies ist in grossen Zügen das Bild, das unser Realgymnasium nache der russischen Invasion bietet. Einzelheiten bezüglich des angerichteten Schadens anzugeben, ist derzeit noch unmöglich, da die Inventarien fehlen.

Meiner unmaßgeblichen Ansicht nach hätte aber der Schaden verhindert werden können, wenn (es gibt halt immer ein "Wenn") man wenigstens das Wertvollste geborgen hätte. Hatte man doch schon an der Verwüstung des I. Staatsgymnasiums in Czernowitz ein Beispiel russischer Wirtschaft kennengelernt. Daß Zeit zum Bergen noch vorhanden war, beweist der Umstand, daß die Russenerst am 4. Tage nach der Evakuierung der Aemter in Gurahumora einzogen.

Akten und Bücher hätten am Dachboden oder im Keller, wo sehr feste Türen sind, aufbewahrt oder nach Pojana-Mikuli, einem ungefähr 20 km von Gurahumora entfernten Dorfe, wo die Russen überhaupt nicht gekommen waren, auch nicht auf Requisitionen, geschafft werden können. Eben dahin hätten auch die Sammlungen gebracht werden können. Obendrein war das Wohl und Wehe der Anstalt den zwei provisorisch bestellten Schuldienern anvertraut, anstatt daß einem zurückgebliebenen Mitgliede des Lehrkörpers die Aufsicht bez(iehungs)w(eise) die Leitung übergeben worden wäre. Der Schaden ist aber geschehen.

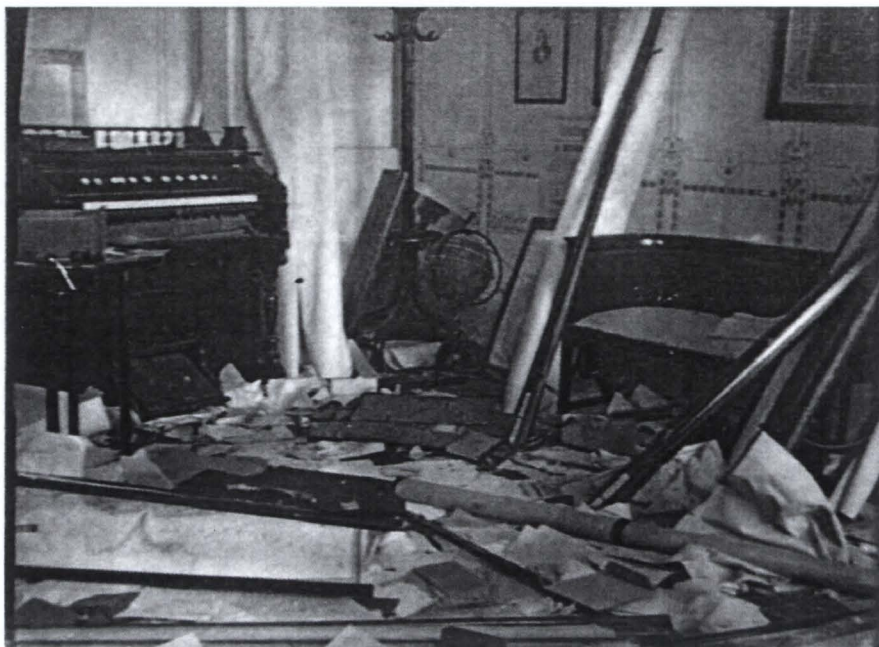
Gurahumora, den 21. Februar 1915

Ludwig Jedrzyjowski m. p.

k. k. Professor

Cabinetul directorului

Cabinetul directorului. Cancelaria

Cabinetul cu materiale didactice

S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii*, mapa LXVIII, dosar nr. 1, f. 79–87, original, copie, patru fotografii.

6. 1915 martie 16, Vatra Dornei. Adresa Consiliului Școlar al Bucovinei către Ministerul Cultelor și Instrucțiunii, prin care s-a transmis situația rezultatelor la examenul de admitere în clasa I și frecvența școlară în anul școlar 1914/1915 la gimnaziile din Gura-Humorului, Câmpulung, Rădăuți și Suceava.

Buk(owiner) k. k. Landesschulrat

Z(ah)l 3131/D

Ausweis über das Ergebnis der Aufnahmsprüfungen in die I. Kl. sowie über die Frequenz der Mittelschulen im Anfange des Schuljahre 1914/15 (Frequenzausweise)

z(u) Z(ah)l 40586 v(om) 29/8.1914

K. k. Ministerium f(ür) Kultus u(nd) Unterricht, Eingelangt 6. April 1915 Z(ahl) 10199/XI mit 2 Beilagen

Dornawatra, am 16. März 1915

Wird dem k. k. Ministerium für Kultus-und Unterricht in Wien unter Bezugnahme vorgelegt.

I. V. unleserliche Unterschrift

7. 1915 martie 18, Vatra Dornei. Adresa Consiliului Școlar al Bucovinei către Ministerul Cultelor și Instrucțiunii, prin care s-a transmis raportul profesorului Eduard Wallner de la Gimnaziul Superior de Stat „Franz Joseph” din Vijnița, în care se precizau informații referitoare la situația institutului în urma invaziei ruse, menționându-se că într-un interval de 11 săptămâni a fost distrusă de către soldații ruși mare parte a mobilierului, fondului de carte și a materialelor didactice.

Abschrift

K. k. Direktion des Staatsgymnasiums in Wiznitz

Z(ah)l 23

Zustand des Gymnasiums nach dem Rückzuge der Russen.

Praesidium des k. k. Ministeriums für Kultus und Unterricht 804/K(ultus) U(nterrichts) M(inisterium), eingelangt am 27./3. 1915 mit 0 Beilagen

Wiznitz, am 9. März 1915

Ausweis über die Ergebnisse der Aufnahmsprüfungen in die erste Klasse und über die Frequenz am Anfange des Schuljahres 1914/1915

Standort	Gattung	Ergebnisse der Aufnahmsprüfung in die I. Klasse 1914/1915	Zahl der öffentlichen Schüler am Anfange des Schuljahres						
der Mittelschulen		Anzahl der Schüler, welche sich zur Aufnahmsprüfung in die I. Klasse meldeten	36	83					
					Vorstudien der Geprüften	Hiezu Repetenten			
						Von den Geprüften würden	aufgenommen		
							zurückgewiesen		
							Privatunterricht		
	Vollks-oder Bürgerschule			34	73				
	Kimpolung	Staatsgymnasium							
		Radautz	Staatsgymnasium						

3.	Radautz	Rumänisch- deutsche Abteilung des St(aats) Gymn(asiums)	40	38	2	–	40	1	41	30	31	44	146	29	–	–	29	–
4.	Suczawa	Gr(iechisch) ort(hodoxen) Gymnasium	A + 102 B + 66	97 56	5 10	12 8	30 58	4 7	a b 43 44 ³ 32 33	a b 35 ⁴ 37 ¹ 32 ¹ 27 ¹	a b 25 ² 39 ² 29 ² 22	59 ³ 54 ¹	511 ²²	51 ⁴ 41 ²	62 ¹⁰ 39	30 ⁵ 24	38 ² 38 ²	323 ²⁵ 834 ⁴⁷
			371	335	36	34	337	34	359 ¹²	294 ¹²	262 ¹⁰	261 ¹³	1176 ⁴⁷	225 ⁷	181 ¹⁸	143 ⁷	124 ⁵	673 ³² 1849 ⁷⁹
																		16

Für die Richtigkeit: dr. Alfred Pawlitschek m. p.; k. k. Landesschulinspektor

Anmerkung: Infolge der Kriegsergebnisse konnten die oben angeführten Mittelschulen erst Mitte November 1914 eröffnet werden und mußten mit Ende December 1914 wieder geschlossen werden. Die anderen Mittelschulen in der Bukowina konnten im laufendem Schuljahr bisher überhaupt nicht zur Eröffnung gelangen.

Dornawatra, am 16. März 1915

A + Deutsche Abteilung

B + Rumänische Abteilung

S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii*, mapa LX, dosar nr. 19, f. 10–11, original.

Dem k. k. Landesschulrate in Dornawatra

wird berichtet, daß während der elfwöchentlichen Invasion, das Gymnasialgebäude den russischen Truppen fortwährend als Kaserne gedient hat. Die Einrichtung und die Lehrmittel sind grösstenteils beschädigt, zum grossen Teile vernichtet oder verbrannt worden. Der Schaden kann nicht genau angegeben werden, da alle Akten und Inventare, die in einem Keller und unter dem Fußboden einer Klasse vergraben waren, dennoch in die Hände der Russen gelangten und völlig vernichtet wurden. Der Unterzeichnete intervenierte zwar beim Stadtkommando und es wurde ihm erlaubt, in einem, auf neuerliche Bitten in 3 Zimmern das noch Erhaltene unterzubringen, -dafür hat sich der Stadtkommandant ein Dank-und Bestätigungsschreiben samt summarischem Ausweis des Geretteten ausstellen lassen-aber in den zwei letzten Tagen des Rückzuges wurden die Türen neuerlich erbrochen und die Sachen zertrümmert oder weggenommen.

Der Zustand des Gymnasiums war einfach grässlich. Ausgebrochene Türen und Fenster, zertrümmerte Scheiben schwarz angerauchte und beschädigte Wände ausgehobene Fußbodenbretter, die Russen haben in manchen Klassen neben den Schlafstellen primitive Aborte auf diese Weise hergerichteterzertrümmerte Oefen, Knochen, Schmutz und Kot, Trümmer der vernichteten Bücher und Sachen. Alles dies wirkte schauerhaft. Die Schuldiener arbeiteten 11/2 Wochen lang, bis sie halbwegs diesen Augiastall gereinigt hatten.

Zu retten gelang es dennoch 204 zweisitzige und 44 dreisitzige Bänke, 14 Tafeln, 22 Podien, 6 Katheder, 44 Sessel, 19 gut erhaltene und 8 leicht zertrümmerte Schränke.

Alle Kaiserbilder bis auf 2 wurden von den russischen Soldaten in rein bestialischer echt russischer Weise beschimpft und vernichtet.

Die Lehrmittel in den Kabinetten sind nur zum geringen Teile-rund 30%-vorhanden. Die Bibliotheken sind beinahe vollständig vernichtet. Die russische Offiziere erlaubten nicht einmal die Bücher zu retten mit der Begründung, dieselben seien doch von den russischen Behörden nicht zensuriert (!) und ukrainische und deutsche Bücher werde man keinesfalls mehr brauchen. Einen sehr geringer Teil der Bibliothek rettete der Unterzeichnete dennoch auf diese Weise, daß er die Schüler der unteren Klassen zu den russischen Soldaten schickte und sich die Bücher schenken liess. Einiges wird sich wohl auch im Besitze von Privatpersonen befinden und wird demnächst eingesammelt werden. Das Notwendige wird die Interimsleitung im Einverständnis mit den lokalen Behörden veranlassen.

I.V.

Eduard Wallner k. k. Professor m. p.

Buk(owiner) k. k. Landeschulrat

Z(ah)l 193/D

Dornawatra, am 18. März 1915

Wird dem k. k. Ministerium für Kultus und Unterricht in Wien zur Kenntnisnahme vorgelegt.

S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii*, mapa LVII, dosar nr. 8, f. 6, original și copie.

8. 1915 martie 27, Vatra Dornei. Raportul Consiliului Școlar al Bucovinei către Ministerul Cultelor și Instrucțiunii, în care, ca urmare a suspendării temporare a cursurilor din cauza războiului, se solicita prelungirea anului școlar până la sfârșitul lunii august 1915 și începerea cu întârziere a următorului an școlar la 16 septembrie 1915, precum și rechemarea cadrelor didactice refugiate în alte provincii ale Monarhiei.

Bukowiner k. k. Landesschulrat

Z(ah)l 456/D

Mittelschulen; Wiederaufnahme des Unterrichtes an den Gymn. in Gurahumora, Kimpolung, Radautz (beide Anstalten) und Suczawa.

K. k. Ministerium f(ür) Kultus u(nd) Unterricht, Eingelangt 6. Apr(il) 1915 Z(ahl) 10198/X mit 1 Beilage

Dornawatra, am 27. März 1915

An das k. k. Ministerium für Kultus und Unterricht in Wien.

Mit Rücksicht auf die eingetretene Besserung der Verhältnisse in der Bukowina trifft unter einem der k. k. Landesschulrat laut des in Abschrift mitfolgenden, an die Direktionen der Gymnasien in Gurahumora, Kimpolung, Radautz (Stammanstalt und rum(änisch)-deutsche Abteilung) und Suczawa gerichteten Erlasses die Anordnung, dass der an diesen Anstalten am

16. November 1914 eröffnete und Ende Dezember 1914 abgebrochene Unterricht am 8. April oder wenige Tage darauf wieder aufgenommen werde.

Zugleich werden die jetzt ausserhalb der Bukowina weilenden Lehrkräfte und zwar auch diejenigen, welche vorübergehend an Mittelschulen in anderen Kronländern in Verwendung stehen, auf ihre Dienstposten zurückberufen, weil sie zur Ermöglichung eines geregelten Unterrichtsbetriebes an ihren eigenen Anstalten unbedingt nicht entbehrt werden können.

Damit aber nach der kurzen bisherigen Dauer des Unterrichtes an den genannten Gymnasien der Lehrstoff des Schuljahres im wesentlichen absolviert werden könne, erscheint es unerlässlich, dass für diese Anstalten das laufende Schuljahr ausnahmsweise bis Ende August 1915 verlängert werde, so dass nach fünfzehntägiger Feriendauer (1.–15. September) das nächste Schuljahr mit dem 16. September zu beginnen hätte.

Bei dieser Einrichtung lässt sich erhoffen, dass die Schüler der jetzt wieder zur Eröffnung gelangenden Gymnasien bis zum Schlusse dieses Schuljahres die nötige Reife zum Aufsteigen in höhere Klasse erlangen können.

Der formelle Abschluss des 1. Semesters wird von Ende Jänner auf Mitte Mai verlegt.

Im Hinblick auf die ausserordentlichen Verhältnisse im laufenden Schuljahre wird das k. k. Ministerium gebeten, die Wiedereröffnung der genannten Anstalten zur Kenntnis nehmen und die im Gegenstande von hier getroffenen oder beabsichtigten Verfügungen, so insbesondere auch die erwähnte Verlängerung des laufenden und den späteren Beginn des nächsten Schuljahres genehmigen zu wollen.

Meran m. p.

S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei*.
Ministerul Cultelor și Instrucțiunii, mapa LX, dosar nr. 19, f. 7, original.

9. 1915 martie 27, Vatra Dornei. Raportul Consiliului Școlar al Bucovinei către conducerea gimnaziilor din Gura-Humorului, Câmpulung, Rădăuți și Suceava, în care se preciza intenția de prelungire a anului școlar până la 31 august 1915 și începerea cu întârziere a următorului an școlar la 16 septembrie 1915, și se dispunea, totodată, întocmirea

unor situații cuprinzând numărul de clase și frecvența elevilor după confesiune și etnie, precum și predarea întregii materii și recuperarea eventuală a acestora la începutul anului următor.

Bukowiner k. k. Landesschulrat

Z(ah)l 456/D

Mittelschulen; Wiederaufnahme des Unterrichtes an den Gymn(asien) in Gurahumora, Kimpolung, Radautz (beide Anstalten) und Suczawa.

z(u) Z(ah)l 12/D/I vom 13/3.1915

Abschrift bleibt ad Z(ahl) 10198¹⁵

Dornawatra, am 27. März 1915

An die Direktionen des Staats-Realgymnasiums in Gurahumora, des Staats-Gymnasiums in Kimpolung, Radautz und des gr(iechisch) or(ientalischen) Gymnasiums in Suczawa und an die Leitung der rum(änisch) deutschen Abteilung des Staats-Gymnasiums in Radautz.

Der gegen Ende Dezember 1914 abgebrochene Unterricht an der dortigen Anstalt ist unter sinngemässer Beobachtung der in dem h(ohen) Erlasse vom 11. November 1914 Z(ah)l 1262/D enthaltenen allgemeinen Weisungen am 8. April 1915 oder, wo es an diesem Tage wegen technischer Schwierigkeiten noch nicht möglich sein sollte, nach schleunigster Behebung dieser Hindernisse, möglichst bald nach dem genannten Tage wieder aufzunehmen.

Hiezu wird im besonderen folgendes bemerkt:

Von der Wiedereröffnung des Unterrichtes ist die Schuljugend sofort in geeigneter Weise in Kenntnis zu setzen. Unter einem werden auch von hier die politischen Behörden I. Instanz in der Bukowina eingeladen, in den unterstehenden Gemeinden die Wiederaufnahme des Unterrichtes an der dortigen Anstalt sofort verlaublichen zu lassen.

Zugleich werden von hier die der dortigen Anstalt angehören den Lehrkräfte, soweit sie derzeit überhaupt verfügbar sind, zur Rückkehr auf ihren dortigen Dienstposten einberufen. Sollten die daraufhin wieder eingerückten Lehrkräfte zur Erteilung eines geregelten Unterrichtes in allen Klassen nicht hinreichen, so ist wegen Zuweisung von Lehrern anderer, derzeit nicht zur Eröffnung gelangender Mittelschulen in der Bukowina, wo möglich unter Namhaftmachung dieser Lehrer, oder nötigenfalls wegen

Zusammenziehung einzelner Klassen, wegen teilweiser Einschränkung des Unterrichtes in einzelnen Lehrfächern oder wegen sonstiger zur Aufrechthaltung des Unterrichtsbetriebes sich als notwendig erweisender Massnahmen unter Darlegung der bezüglichen Verhältnisse unverzüglich antragstellend anher zu berichten. Hingegen ist die direkte Einberufung fremder Lehrkräfte durch die Direktion schon wegen der sonst schwer zu vermeidenden Verwirrung unbedingt zu unterlassen.

Es wird beabsichtigt, dass an der dortigen Anstalt das Schuljahr 1914/15 anstatt am 6. Juli ausnahmsweise erst am 31. August 1915 zu schliessen ist, worauf nach fünfzehntätiger Feriendauer (1.–15. September) das Schuljahr 1915/16 am 16. September 1915 zu beginnen haben wird. Hiedurch soll es ermöglicht werden, dass der Lehrstoff des laufenden Schuljahres in allen Klassen im grossen ganzen absolviert werde. Um dies in guter Ordnung durchführen zu können, ist sofort bei Wiederaufnahme des Unterrichtes durch Fachkonferenzen die Aufteilung des Lehrstoffes auf die einzelnen Monate bez(iehungs)w(eise) Konferenzperioden, selbstverständlich unter Ausscheidung des weniger Wesentlichen, festzusetzen. Hiebei wird als Richtschnur zu dienen haben, dass der Lehrstoff des 1. Semesters wo möglich in allen Lehrfächern bis zum 15. Mai als formellen Semesterschluss durchgenommen sein soll, wogegen die übrige Zeit bis Ende August der Absolvierung des Lehrstoffes des 2. Semesters zu widmen sein wird.

Sollte jedoch in einzelnen Klassen bez(iehungs)w(eise) Fächern trotz der zuvor erwähnten Aufteilung die Absolvierung des Jahresstoffes bis Ende August nicht möglich sein, so wird dies bei der Schlusskonferenz genau anzugeben sein, damit zu Beginn des nächsten Schuljahres auf die Nachholung des nicht ganz absolvierten Lehrstoffes entsprechend Bedacht genommen werden könne.

In die I. Klasse sind grundsätzlich nur solche Schüler aufzunehmen, die bereits im Jahre 1914 die Aufnahmeprüfung für die I. Klasse bestanden haben, also in diese Klasse an einer öffentlichen Mittelschule schon aufgenommen worden sind.

Sollten aber einzelne von diesen oder auch Schüler, die im Jahre 1914 zum Aufsteigen in eine höhere Klasse berechtigt waren, jedoch an dem Unterrichte teilzunehmen aus irgend einem triftigen Grunde bisher nicht in der Lage waren, sich erst jetzt zur Aufnahme anmelden, so sind der Aufnahme solcher neuen Schüler zwar keine unnötigen Schwierigkeiten zu bereiten, doch werden mit solchen Schülern in den ersten Wochen keine Klassifikationsprüfungen vorzunehmen, vielmehr wird ihnen eine angemessene

Frist zum Nachholen des Versäumten einzuräumen und werden nötigenfalls Nachtragsprüfungen aus einzelnen oder allen Gegenständen über den Lehrstoff des 1. Semesters zu bewilligen sein.

Anträge, die sich aus den besonderen Bedürfnissen der dortigen Anstalt ergeben, sind ungesäumt anher zu erstatten.

Nach Beginn des Unterrichtes ist über die Zusammensetzung des Lehrkörpers, ferner über die Zahl der Klassen und über die Zahl der in die einzelnen Klassen jetzt aufgenommenen Schüler sowie über die Konfession und Nationalität derselben unter Vorlage bezüglicher Tabellen zu berichten.

Meran m. p.

S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii*, mapa LX, dosar nr. 19, f. 8–9, original.

10. 1915 mai 11, Vatra Dornei. Raportul Consiliului Școlar al Bucovinei către Ministerul Cultelor și Instrucțiunii, prin care se solicita aprobare pentru constituirea, în mod excepțional, de clase combinate începând cu anul școlar 1915/1916 la școlile secundare la care a fost întreruptă activitatea în anul 1914/1915, încasarea taxei școlare per semestru, deși se avea în vedere studierea materiei aferente unui an întreg într-un semestru, precum și permisiunea ca elevii din școlile secundare publice să susțină examenul de maturitate în urma obținerii unor rezultate favorabile la evaluarea cunoștințelor din ultimul an de studiu, pentru că nu au mai avut această oportunitate din cauza suspendării cursurilor.

Buk(owiner) k. k. Landesschulrat

Z(ah)l 1257/D

Jahresprüfungen von Schülern der zur Zeit nicht eröffneten Mittelschulen in Galizien und in der Bukowina.

z(u) Z(ah)l 10641 v(om) 10/4. 1915 ad 13065¹⁵-X

K. k. Ministerium f(ür) Kultus u(nd) Unterricht, Eingelangt 17. Mai 1915 Z(ahl) 14760/X mit 0 Beilagen
sofort

Dornawatra, am 11. Mai 1915

An das k. k. Ministerium für Kultus und Unterricht in Wien

Laut Erlasses vom 31. Oktober 1914 Z(ah)l 3283/K(ultus) U(nterrichts) M(inisterium) hat sich das k. k. Ministerium bezüglich jener Lehranstalten, deren Wiedereröffnung im laufenden Schuljahre eine weitgehende Verzögerung erfahren musste, für einen späteren Zeitpunkt Maßnahmen vorbehalten, wie die Erteilung des Unterrichtes im restlichen Schuljahre eingerichtet werden kann, beziehungsweise wie den Schülern solcher Anstalten ohne Verlust eines Schuljahres die Erlangung des Jahreszeugnisses und das Aufsteigen in die höhere Klasse gesichert werden soll.

Es wurde sodann den Schülern der nicht eröffneten Anstalten, sofern sie nicht als öffentliche Schüler oder Privatisten an einer anderen Mittelschule aufgenommen worden sind, oder nicht in der Lage waren, ihre Studien auf privatem Wege fortzusetzen, auf Ansuchen zunächst das einstweilige Hospitieren des Unterrichtes an den öffentlichen Mittelschulen ihres Aufenthaltsortes gestattet; an einzelnen Orten konnten solche Schüler aus Galizien oder der Bukowina auch an entsprechenden privaten Beschäftigungskursen teilnehmen: zwei Maßnahmen, durch die ihnen am Schlusse des laufenden Schuljahres die Ablegung einer Privatisten-beziehungsweise Jahresprüfung erleichtert werden sollte.

Durch den Erlass vom 10. April 1915 Z(ah)l 10641 sind nun weitere Maßnahmen getroffen worden, welche den soeben erwähnten Schülern sowie auch denjenigen Mittelschülern aus Galizien und der Bukowina, „die ihre Studien mit Privatunterricht (häuslichen Unterricht) fortsetzen“, einen normalen Studienverlauf ermöglichen sollen. Hingegen erscheint auf solche Schüler, welche im laufenden Schuljahre ohne ihr eigenes oder ihrer Angehörigen Verschulden weder in einem fremden Orte als Hospitanten oder Teilnehmer an einem Beschäftigungskurse noch auch zu Hause durch geeigneten Privatunterricht ihre Studien fortsetzen konnten, in demselben Erlasse nicht Bedacht genommen.

Ist aber schon das Selbststudium ohne entsprechende Anleitung und ohne äussere Hilfsmittel in den meisten Unterrichtsfächern (fremde Sprachen, Naturgeschichte, Physik, Chemie, darstellende Geometrie, Zeichnen u(nd) s(o) w(eiter) sehr unfruchtbar, so wird dieses Studium ganz unmöglich gemacht, wenn dem Schüler zum Selbstunterricht nicht einmal die notwendigsten Bücher zur Verfügung stehen.

In dieser traurigen Lage befinden sich aber jetzt in der Bukowina infolge der Kriegseignisse Tausende von Schülern (Schülerinnen) der verschiedenen Mittelschulkategorien, insbesondere in der nördlichen Hälfte des Landes.

Für die im äussersten Osten der Monarchie gelegenen Bukowina traten insoferne besonders ungünstige Verhältnisse ein, als die Verbindung mit dem Westen über Galizien seit den letzten Tagen des August 1914 abgeschnitten war und wenn nicht der infolge der Wagenfahrt über den Borgopass äusserst beschwerliche und kostspielige Weg über Dornawatra gewählt werden sollte, eine andere Eisenbahnverbindung in die übrigen Teile der Monarchie (ausser über Rumänien) bis heute nicht vorhanden ist.

So konnte tatsächlich nur ein geringer Teil der hierländischen Schüler sich in ein anderes Kronland begeben, um dort an einer öffentlichen Lehranstalt oder an entsprechenden Beschäftigungskursen ihre Studien fortzusetzen. Da sich aber der grössere Teil der Mittelschüler aus armen Bevölkerungsschichten rekrutiert, waren schon aus diesem Grunde verhältnismässig nur wenige Eltern in der Lage, ihre Kinder in einem fremden Orte die Studien fortsetzen zu lassen. Aber auch die Bücherbeschaffung für häusliche Studien soweit an solche während der feindlichen Invasion überhaupt gedacht werden konnte, stieß bis vor kurzem auf die Schwierigkeit, daß Bestellungen für Postsendungen aus vielen Orten entweder gar nicht gemacht werden konnten oder daß Paketsendungen (ausser amtlich) für die Bukowina in den westlichen Ländern nicht aufgegeben werden konnten, vielmehr bei den dortigen Postämtern zurückgewiesen wurden.

Und während sehr viele arme Schüler sonst (bei öffentlichem Studium) Bücher aus der Schülerlade, Schülerbibliothek und d(er)gl(eichen) unentgeltlich zur Benützung erhalten konnten, waren ihnen an den nicht eröffneten Mittelschulen im laufenden Schuljahre auch diese Quellen verschlossen.

So wurde sehr viele in der Bukowina zurückgebliebenen Schülern auch das häusliche Studium und die Vorbereitung für eine am Schlusse des laufenden Schuljahres abzulegende Privatistenprüfung unmöglich gemacht.

Hiedurch wurde aber nicht die bäuerliche Bevölkerung, die für einzelne Lehranstalten das Hauptkontingent stellt, schwer betroffen. Auch aus anderen Kreisen (Offiziere, Beamte u(nd) s(o) w(eiter)) hört man die bange Frage, ob denn ihre Kinder das Schuljahr 1914/15 verlieren müssen (darunter manche mit Vorzugszeugnissen), da sie nicht in der Lage gewesen seien, an einer anderen gleichen Lehranstalt oder durch einen entsprechende Privatunterricht ihre Studien fortzusetzen.

In erster Linie kommen hier in Betracht die Schüler der Gymnasien mit ausschliesslich oder teilweise ruthenischer Unterrichtssprache (Wiznitz, Kotzman, II. Staatsgymnasium in Czernowitz), die wegen der verschiedenen Unterrichtssprache an keines der wiedereröffneten Gymnasien übertreten konnten, und die Schüler der beiden Realschulen in Czernowitz. Diesen reihen

sich weiters viele Schüler des I. und III. Staatsgymnasiums in Czernowitz, des Staatsgymnasiums in Sereth und mehreren Privatilehranstalten an.

Würden nun die in Rede stehenden Schüler der im laufenden Schuljahre gar nicht zur Eröffnung gelangten Mittelschulen in der Bukowina gezwungen, am Schlusse des laufenden Schuljahres sich einer "Privatistenprüfung über den normalmässigen Unterrichtsstoff der betreffenden Klasse" zu unterziehen, um im Schuljahre 1915/16 in die nächsthöhere Klasse aufsteigen zu können, so müssten viele schon deshalb das laufende Schuljahr verlieren, weil sie es nicht wagen würden, um die Zulassung zu einer solchen Prüfung anzusuchen, für die sie sich nicht genügend oder gar nicht vorbereitet wissen.

Sollte aber etwa diese Prüfung unter Anwendung eines aussergewöhnlichen milden Maßstabes zu einer blossen Formalität, herabsinken, so käme dies im Grunde einer Ueberspringung der betreffenden Klasse gleich. Dies müsste aber den so Durchgelassenen in den folgenden Schuljahren zum Schaden gereichen und kann vom didaktischen Standpunkte nicht rätlich erscheinen, weil die hiedurch entstandene grosse Lücke in dem Wissen der Schüler später kaum noch ausgefüllt werden kann und der Lehrstoff jeder höheren Klasse doch in den meisten Gegenständen an den Lehrstoff der unmittelbar vorangehenden Klasse anknüpft und dessen gehörige Beherrschung geradezu zur Voraussetzung hat.

Mit Rücksicht auf die dargelegten Verhältnisse kann der k. k. Landesschulrat zur obligatorischen Einrichtung einer Privatistenprüfung für das Aufsteigen in die nächsthöhere Klasse nicht zuraten. Es dürfte sich vielmehr empfehlen, daß für Mittelschüler aus der Bukowina welche das laufende Schuljahr ganz versäumt haben, im Schuljahre 1915/16 an einigen jetzt nicht eröffneten Anstalten ausserordentliche Klassen (I./II., II./III. u(nd) s(o) w(eiter)) eingerichtet werden in denen sie bei entsprechender, in Fachkonferenzen festzustellender Zusammendrängung des Lehrstoffes im 1. Semester die jetzt versäumte Klasse und im 2. Semester die nächsthöhere Klasse, in die sie bei normalen Verhältnissen schon im September 1915 aufsteigen könnten, absolvieren können.

Die hiebei durch die Ausscheidung des weniger wichtigen Lehrstoffes entstehenden kleinen Lücken fallen nach Anschauung nicht so schwer in's Gewicht, wie die grosse Lücke, die durch die Ueberspringung einer ganzen beziehungsweise eines ganzen Schuljahres entsteht.

Statt der ausnahmweise entfallenden Semestralausweise hätten die Schüler am Schlusse des 1. Semesters Jahreszeugnisse zu erhalten. Fällt dieses Jahreszeugnis für einen Schüler ungünstig aus, so muß er im 2. Semester in diejenige Klasse übertreten, in der im 2. Semester derselbe Lehrstoff

durchgenommen wird, den er schon im 1. Semester absolvieren sollte. Ein solcher Schüler z(um) B(eispiel) der IV./V. Klasse hätte im 2. Semester die III./IV. Klasse zu besuchen, somit die IV. Klasse zu wiederholen.

Notwendig würden-mit Rücksicht auf das Schülermaterial und auf die Unterrichtssprachen -solche ausserordentliche Klassen an folgenden Anstalten sein: an den Staatsgymnasien in Kotzman und Wiznitz, am II. und III. Staatsgymnasium in Czernowitz (deutsche und utraquistische Abteilungen) und am Staatsgymnasium in Sereth, ferner an beiden Realschulen in Czernowitz. Am I. Staatsgymnasium in Czernowitz hingegen wären nur normalen Klassen zu eröffnen, in welche alle Schüler mit bloß deutscher Unterrichtssprache der drei Staatsgymnasien in Czernowitz einzutreten hätte, welche durch ein staatsgiltiges Jahreszeugnis oder durch eine Aufnahmeprüfung bis zum Beginn des Schuljahres 1915/16 sich die Berechtigung erworben haben, in die betreffende höhere Klasse (ohne Versäumung des Schuljahres 1914/15) aufzusteigen. Andererseits hätten von diesen drei Staatsgymnasien alle Schüler mit deutscher Unterrichtssprache, welche infolge der Kriegsergebnisse das Schuljahr 1914/15 versäumt haben, in die ausserordentlichen Klassen der deutschen Abteilung des II. oder III. Staatsgymnasiums in Czernowitz einzutreten. Ebenso könnten diejenigen Schüler des Gymnasiums in Sereth, welche im Schuljahre 1915/16 eine normale Klasse zu besuchen berechtigt sein werden, dem nahegelegenen Staatsgymnasium in Radautz zugewiesen werden, an dem ebenso wie an den anderen jetzt wiedereröffneten Mittelschulen (in Gurahumora, Kimpolung und Suczawa) im Schuljahre 1915/16 nur normale Klassen bestehen können.

Daß die Einrichtung ausserordentlicher Klassen auch für die beiden Realschulen in Czernowitz schwer zu vermeiden sein wird, dürfte neben den zuvor angeführten allgemeinen Gründen auch aus dem Umstande hervorgehen, daß selbst die in Wien errichteten Beschäftigungskurse für Realschüler aus der Bukowina wegen mangels an Lehrkräften für einzelne Fächer sowie wegen des bisherigen gänzlichen Mangels an Lehrbüchern und Lehrmitteln den Schülern nur wenig bieten können, sodaß diesen in einzelnen Fächern kaum eine Anleitung gegeben werden kann, wie sie allein zu studieren haben, während in den Kursen selbst der vorgeschriebene Lehrstoff mit ihnen nicht wirklich durchgearbeitet werden kann, (laut Mitteilung des Direktors der gr(iechisch) or(ientalischen) Oberrealschule in Czernowitz Regierungsrates Konstantin Mandyczewski vom 5 Mai 1915).

Ob es im Schuljahre 1915/16 unbedingt nötig sein wird, auch an anderen jetzt nicht eröffneten Mittelschulen (neben den beantragten und

soeben charakterisierten ausserordentlichen Klassen) einzelne normale Klassen (I., II. u(nd) s(o) w(eiter)) zu eröffnen, wäre bezüglich jeder Klasse bei der Einschreibung von der Zahl der Schüler abhängig zu machen, welche auf Grund einer von ihnen angesuchten Privatisten-oder Aufnahmsprüfung oder durch ein staatsgiltiges Jahreszeugnis von einer anderen gleichen Lehranstalt den Nachweis erbringen, daß sie im Schuljahre 1914/15 den Lehrstoff derjenigen Klasse, in die sie im September 1914 aufzusteigen berechtigt waren, gehörig durchgenommen demnach das laufende Schuljahr nicht verloren haben. Am ehesten wird diesbezüglich der I. Klasse der Fall sein, wo neben den Schülern, die schon im Sommertermine 1914 die Aufnahmsprüfung bestanden haben, aber dann die I. Klasse nicht besuchen konnten, ziemlich viele andere Schüler neu eintreten dürften die sich erst im Sommer-oder Herbsttermine 1915 der Aufnahmsprüfung in die I. Klasse unterziehen werden.

Da voraussichtlich der Besuch der Mittelschulen im Schuljahre 1915/16 geringer sein wird als in den letzten Schuljahren, wird auch bei Errichtung einzelner normaler Klassen an den betreffenden Mittelschulen die Klassenzahl wahrscheinlich nicht grösser sein, als in den letzten Schuljahren war.

Betreffend das Schulgeld für die ausserordentlichen Klassen (I./II. u(nd) s(o) w(eiter)) wäre vom k. k. Ministerium zu entscheiden, ob für jedes Semester, das einem ganzen Schuljahre entspricht, das jährliche Schulgeld zu entrichten, dafür aber mit Rücksicht auf die Notlage grosser Bevölkerungskreise bei den Schulgeldebefreiungen mit grösserer Milde vorzugehen oder aber für jedes Semester nur das normale Schulgeld zu entrichten ist.

Bezüglich der Reifeprüfung für Schüler, die jetzt verhindert sind, die oberste Klasse einer Mittelschule als öffentliche Schüler zu besuchen ist der k. k. Landesschulrat der Ansicht, daß bei ihnen die Zulassung zu dieser Prüfung von dem günstigen Ergebnis einer vorhergehenden, jedoch nicht allzustrengen Prüfung über den Lehrstoff der letzten Klasse deshalb leichter abhängig gemacht werden kann, weil die wenigen, nach den Assentierungen und Musterungen übrig gebliebenen Schüler dieser Klasse vermutlich im eigenen Interesse ernstlich bemüht sind, auf geeignetem Wege sich die betreffenden Kenntnisse so ziemlich anzueignen.

Um der grossen Zahl von Eltern, die an der vorliegenden Frage interessiert sind, möglichst bald eine Beruhigung verschaffen zu können, wird das k. k. Ministerium um ehегегегigte Entscheidung über die gestellten Anträge gebeten.

Meran m. p.

S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii*, mapa LX, dosar nr. 19, f. 23–27, original.

11. 1915 iulie 14, Vatra Dornei. Raportul Consiliului Școlar al Bucovinei adresat Ministerului Cultelor și Instrucțiunii, referitor la cadrele didactice de la Gimnaziul de Stat din Câmpulung, Gimnaziul de Stat III din Cernăuți, Gimnaziul Greco-Oriental din Suceava și Școala Reală Greco-Orientală din Cernăuți, cărora li s-a suspendat acordarea salariului, deoarece s-au refugiat în România unde făceau propagandă antiaustriacă.

Bukowiner k. k. Landesschulrat

Z(ah)l 4368/D

M(inisterial) Z(ahl) 2200¹⁵/ Dep(artement) K(ultus) U(nterrichts) M(inisterium)/ Ist S(eine)r Exzellenz dem Herrn Minister vorzulegen

Praesidium des k. k. Ministeriums für Kultus und Unterricht. 2200/K(ultus) U(nterrichts) M(inisterium), eingelangt am 20. Juli 1915 mit 0 Beilagen, XI

Dornawatra, am 14. Juli 1915

Mittelschulen, Aufenthalt von Lehrpersonen
und Supplenten in Rumänien

An das k. k. Ministerium für Kultus
und Unterricht in Wien

Nachbenannte Mittelschullehrkräfte halten sich zur Zeit in Rumänien auf:

A.) Vom k. k. Staatsgymnasium in Kimpolung:

1). Mihaiu Baci, k. k. wirklicher Gymnasiallehrer, angeblich in Bazargik;

2). Joan Forgaci, k. k. wirklicher Gymnasiallehrer, angeblich in Kloster-Neamțu;

3). Vasile Greciuc, k. k. wirklicher Gymnasiallehrer, angeblich in Konstantza;

4). Dimitrie Logigan, k. k. wirklicher Gymnasiallehrer in Târgoviște.

B.) Von der gr(iechisch) or(ientalischen) Oberrealschule in Czernowitz:

1). Georg Tofan, k. k. Professor, zur Dienstleistung der k. k. Lehrer- und Lehrerinnen-Bildungsanstalt in Czernowitz zugewiesen, hält sich angeblich in Baltschik bei Silistria auf;

2). Ovid von Zoppa, Probekandidat.

C.) Vom gr(iechisch) or(ientalischen) Gymnasium in Suczawa:

1). Emanuel Iliuț, wirklicher Gymnasiallehrer;

2). Aurelian Moldovan, Supplent;

3). Filaret Doboș, Supplent.

D.) Vom k. k. III. Staatsgymnasium in Czernowitz:

1). Amulius Liteanu, k. k. wirklicher Gymnasiallehrer;

2). dr. Joan Gramada, k. k. Supplent;

3). Alexander Bocanețu, k. k. Supplent angeblich in Kloster-Neamțu;

4). Mihaiu Jeșan, k. k. Supplent, angeblich in Kloster-Neamțu;

5). Dr. Dimitrie Marmeliuc, k. k. Supplent, angeblich in Kloster-Neamțu.

Die drei Letztgenannten waren in letzter Zeit dem k. k. Staatsgymnasium in Kimpolung zur Dienstleistung zugewiesen.

Der Supplent des gr(iechisch) or(ientalischen) Gymnasiums Suczawa Filaret Doboș, soll anlässlich seiner Reise durch Rumänien-er wollte nämlich unmittelbar vor der feindlichen Invasion in Suczawa von dort aus über Rumänien angeblich zu seinem Truppenkörper gelangen-als Angehöriger der österr(eichisch) ungar(ischen) Wehrmacht erkannt und dort zurückbehalten worden sein.

Die diesbezüglich eingeleiteten Erhebungen sind im Zuge.

Bei allen Genannten ist es entweder erwiesen oder doch als sehr wahrscheinlich anzunehmen, dass sie in Rumänien an der antiösterreichischen Propaganda teilgenommen haben.

Der wirkliche Gymnasiallehrer in Sereth Luzian Krämer ist wegen Militärbefreiungsschwindel vor kurzem über Ersuchen des k. k. Landes-als Strafgerichtes in Graz anlässlich dessen Musterung in Kimpolung verhaftet worden; die Einleitung der Disziplinaruntersuchung und Suspension wird gegen ihn verfügt.

Amulius Liteanu, hat vor kurzem, wahrscheinlich durch Nahrungssorgen veranlasst, der Musterungspflicht beim k(aiserlich) u(nd) k(öniglichen) österr(eichischen) ungar(ischen) Konsulate in Bukarest Genüge geleistet und hat am 16. August l(aufenden) J(ahres) zum Militär einzurücken, wogegen Professor Georg Tofan, der k(aiserlich) u(nd) k(önigliche) Leutnant ist, desertiert ist.

Ausser der Genannten, welchen der Gehalt, b(e)z(iehungs)w(eise) die Remuneration eingestellt wurde, halten sich keine Mittelschullehrkräfte im Auslande auf.

Meran m. p.

S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii*, mapa I, dosar nr. 8, f. 66–67, original.

12. 1915 iulie 30, Vatra Dornei. Raportul Consiliului Școlar al Bucovinei către Ministerul Cultelor și Instrucțiunii, în care se solicita reluarea cursurilor începând cu anul școlar 1915/1916 la Gimnaziul de Stat II din Cernăuți, Gimnaziul Real de Stat din Gura-Humorului, Gimnaziul de Stat din Rădăuți, Gimnaziul Greco-Oriental din Suceava, Gimnaziul de Stat din Vijnîța, Școala Reală Greco-Orientală din Cernăuți, închiderea temporară a Gimnaziului din Câmpulung, precum și numirea directorului Gimnaziului de Stat I, Karl Wolf, prin cumul de funcții, la conducerea Gimnaziului de Stat II din Cernăuți și respectiv a dr. Hermann Rump, directorul Gimnaziului de Stat din Siret, la Gimnaziul din Rădăuți.

Buk(owiner) k. k. Landesschulrat

Z(ah)l 5501/D

Mittelschulen, Wiederaufnahme des Unterrichtes im Schuljahre 1915/16.

z(u) Z(ah)l 10198, vom 14./4. 1915

K. k. Ministerium f(ür) Kultus u(nd) Unterricht, Eingelangt 6. Aug(ust) 1915 Z(ahl) 24289/X mit 1 Beilage

Dornawatra, am 30. Juli 1915

An das k. k. Ministerium für Kultus und Unterricht in Wien

Laut des in Abschrift mitfolgenden unter einem an alle hierländigen Mittelschulen von hieraus ergehenden Erlasses beabsichtigt der k. k. Landesschulrat mit Rücksicht auf die grossen Lücken, welche durch die jetzigen ausserordentlichen Verhältnisse in den Lehrkörpern eingetreten sind, im Schuljahre 1915/16 nur folgende öffentliche Mittelschulen soferne die äussere Lage es gestatten wird, eröffnen zu lassen:

- 1). Das II. Staats-Gymnasium in Czernowitz (die deutschen Stammklassen und die Klassen mit teilweise ruthenischer Unterrichtssprache);
- 2). Das Staats-Realgymnasium in Gurahumora;
- 3). Das Staatsgymnasium in Radautz (die Stammanstalt und die rumänisch-deutsche Abteilung);
- 4). Das gr(iechisch) or(ientalische) Gymnasium in Suczawa;
- 5). Das Staats-Gymnasium in Wiznitz;
- 6). Die gr(iechisch) or(ientalische) Oberrealschule in Czernowitz.

Diese Schulen waren bis auf das II. Staatsgymnasium und die Oberrealschule in Czernowitz und das Staatsgymnasium in Wiznitz im Schuljahre 1914/15 im Betriebe.

Hiebei wurde sowohl auf die verschiedenen Mittelschultypen als auch auf die verschiedenen sprachlichen Einrichtungen die möglichste Rücksicht genommen.

Die übrigen Mittelschulen werden aus dem angegebenen Grunde dermalen nicht eröffnet werden können.

Ausserdem ergibt sich mit Rücksicht auf den grossen Mangel an Lehrkräften mit deutscher und rumänischer Unterrichtssprache die Notwendigkeit, das Staats-Gymnasium in Kimpolung bei welchem der Schulbetrieb im Schuljahre 1914/15 nur zur Not aufrecht erhalten war, zeitweilig zu schliessen.

Die an den nichteröffneten Mittelschulen verfügbaren Lehrkräfte und zwar auch solche, welche im Schuljahre 1914/15 anderweitig, auch im Westen, in Verwendung standen, werden-soweit es notwendig erscheint-an den zur Wiedereröffnung gelangenden Anstalten zur Dienstleistung herangezogen werden.

Indem das k. k. Ministerium für Kultus und Unterricht gebeten wird, diese h(ohen) ä(hnlichen) Verfügungen genehmigen zu wollen, beehrt sich der k. k. Landesschulrat zu beantragen, dass für das Schuljahr 1915/16 mit der Leitung des II. Staatsgymnasiums in Czernowitz der Direktor des I. Staatsgymnasiums daselbst, Regierungsrat Karl Wolf, und mit der pädagogisch-didaktischen Leitung der utraquistischen deutsch-ruthenischen Abteilung des II. Staatsgymnasiums der Professor dieser Anstalt, Peter Kumanowski, ferner mit der Leitung der Stammanstalt des Staatsgymnasiums in Radautz der Direktor des Staatsgymnasiums in Sereth, Dr. Hermann Rump, betraut werde.

Hiezu wird bemerkt, dass das II. Staatsgymnasium in Czernowitz und das in Radautz wegen schon durchgeführter beziehungsweise demnächst bevorstehender Pensionierung ihrer Direktoren einer festen Leitung bedürfen,

zu der die seit einem Jahre an ihren Anstalten nicht beschäftigten tüchtigen Direktoren Wolf und Dr. Rump sehr gut geeignet wären.

Da aber Wolf der ruthenischen Sprache nicht in zureichendem Masse mächtig ist, empfiehlt es sich, ihm für pädagogisch-didaktische Angelegenheiten der utraquistischen Abteilung den Professor Kumanowski zur Seite zu geben.

I. V. unleserliche Unterschrift

S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii*, mapa LX, dosar nr. 19, f. 36–37, original.

13. 1915 august 14, Vatra Dornei. Raportul Consiliului Școlar al Bucovinei către Guvernământul Bucovinei și Ministerul Cultelor și Instrucțiunii de la Viena, referitor la învățătorii și învățătoarele din școlile primare din districtele Cernăuți, Rădăuți, Siret, Suceava, Câmpulung, Gura-Humorului și Storojineț, care s-au refugiat în România și cărora li s-a suspendat acordarea salariului, precizându-se, totodată, faptul că unii învățători au fost declarați dezertori (Georg Cojocariu, Anton Popovici și Ioan Onciul).

Abschrift

Buk(owiner) k. k. Landesschulrat

Z(ah)l 6451/D

Aufenthalt von Volksschulehrpersonen in Rumänien

zu Z(ah)l 6608/D Prä(s)entiert v(on) 2/8. 1915

Dornawatra, am 14. August 1915

An das Bukowinaer k. k. Landespräsidium in Dornawatra

Der k. k. Landesschulrat beehrt sich jene Lehrpersonen der hierländischen Volksschulen mitzuteilen, die sich zur Zeit in Rumänien aufhalten.

Bei diesem Anlasse wird auch bemerkt, welche von diesen Lehrpersonen sich der Wehrpflicht entzogen haben.

A.) Landbezirk Czernowitz:

1). Georg Cojocariu, prov(isorischer) Lehrer in Kuczurmare ad S(ank)t Demetrium, hält sich in Alexandria auf;

2). Anton Popovici, def(initiver) Lehrer in Ostritza, hält sich in Paschkani auf.

Beide haben der Musterungspflicht nicht Genüge geleistet, da sie noch vor Durchführung der Musterung ihre Heimat verlassen haben.

Schliesslich hält sich

3). Stefanie Pițul, prov(isorische) Lehrerin in Molodia, ebenfalls in Rumänien auf, wo sie eine Lehrstelle bekleiden soll.

B. Bezirk Radautz:

1). Dimitrie Moldowan, prov(isorischer) Lehrer in Bilka;

2). Petru Teleaga, prov(isorischer) Lehrer in Woitinel.

Der Erstgenannte gehört der Ersatzreserve des Heeres an, der Zweitgenannte wurde in November vorigen Jahres gemustert, doch dann rückbeurlaubt.

Schliesslich halten sich von weiblichen Lehrpersonen dieses Bezirkes noch in Rumänien auf:

3). Viorica Moldovan prov(isorische) Lehrerin, die Ehegattin des sub 1). Genannten/ in Ober-Wikow und

4). Chane Lang, prov(isorische) Lehrerin an der Mädchenschule, Kirchengasse in Radautz.

C. Bezirk Sereth:

1). Vasile Posteuca, prov(isorischer) Lehrer in Bahrynestic,

2). Georg Posteuca, prov(isorischer) Lehrer in Unter-Stanestic

3). Thalaläus Diakonescu, def(initiver) Lehrer in Oprischeny und

4). Aurora Kobelli, def(itive) Lehrerin in Oprischeny.

Von diesen Lehrpersonen waren die sub 1-3 genannten Ersatzreservisten, wogegen Kosma Kobelli sich im Monate November vorigen Jahres der Musterung zwar unterzogen hat, aber für ungeeignet befunden worden ist.

D. Bezirk Suczawa

1). Nicolai Radașeanu, def(initiver) Lehrer in Petrouitz bei Suczawa hält sich in Plopeni auf;

2). Stefanie Radașeanu, def(itive) Lehrerin in Petrouitz bei Suczawa, ebenfalls zur Zeit in Plopeni; Das Ehepaar ist in Rumänien angestellt.

3). Alexander Romaș, de(finitiver) Lehrer in Mitoka-Dragomirna, ist in Adancata angestellt;

4). Maria Romaș, def(itive) Lehrerin in Liteni, ebendort angestellt;

5). Petru Moldovan, def(initiver) Lehrer in Skeja, hält sich unbekannten Ortes in Rumänien auf;

6). Eleonora Moldovan, Hilfslehrerin in Mihoweni, ebenfalls unbekannten Ortes in Rumänien;

7). Nistor Cniș, prov(isorischer) Lehrer in Petrouitz bei Suczawa in einem Orten bei Jassy als Lehrer angestellt;

8). Zacharie Roșca, def(initiver) Lehrer in Balaczaha, unbekannten Ortes in Rumänien;

9). Emilie Reciușchi, geprüfte Hilfslehrerin in Liteni, hält sich in Plopeni auf;

10). Theodor Simionovici, def(initiver) Lehrer in Bossancze.

Von den hier namhaft gemachten Lehrpersonen sind die sub 1, 5 und 10 genannten vor der Musterung nach Rumänien geflüchtet, wogegen Alexander Romaș als k(aiserlich) u(nd) k(öniglicher) Kadett desertiert ist, Nistor Cniș ebenso wie Zacharie Roșca am 12. Dezember 1914 gemustert, assentiert und beeidet worden ist. Der Lehrer Theodor Simionovici war landsturmpflichtig, doch beurlaubt.

Schliesslich hielt sich

11). Leon Prelipcean, definitiver Lehrer in Petrouitz bei Suczawa, statt den Unterricht zu erteilen, vor der letzten Musterung längere Zeit, ohne Grenzzertifikat und ohne die Grenzstation Itzkany zu passieren, in Rumänien auf. Nachdem er aber vernommen hatte, daß er sich diesmal nicht zu stellen habe und da ferner gegen ihn wegen Flucht in's Ausland auch schon Erhebungen gepflogen waren, somit ihm die Suspension und Einstellung der Bezüge bevorstand, kehrte er am 31. Mai 1915 nach Petrouitz bei Suczawa zurück, um am 1. Juni 1915 die Bezüge beheben zu können. Gegenwärtig befindet er sich schon im Dienste an der sechsklassigen Knabenschule in Bossancze, wo er jedoch wegen des schwachen Schulbesuches bloß 2 Tage in der Woche beschäftigt ist.

Der Genannte ist überdies Soldat, vermutlich beurlaubt, ohne bei der hierortigen Evidenzhaltung als beurlaubt angemeldet zu sein. Hierüber werden noch Erhebungen gepflogen werden.

E. Bezirk Kimpolung

1). Gewril Rotariu, def(initiver) Lehrer in Kimpolung;

2). Vasile Hușan, def(initiver) Lehrer in Dorna-Watra;

3). Dimitrie Jsepiciuc, def(initiver) Lehrer in Bukschoja;

4). Constantin Boca, prov(isorischer) Lehrer in Pozoritta und

5). Theodor Blanar, prov(isorischer) Lehrer in Kimpolung-Capusatului.

Von diesen Lehrpersonen haben die sub 1, 2 und 4 Genannten der Musterungspflicht nicht entsprochen, Jsepiciuc ist k(aiserlich) u(nd) k(öniglicher) Leutnant, und Blanar wurde im Dezember 1914 gemustert geeignet befunden, bei der Präsentation aber als nicht geeignet zurückgestellt.

Bei der neuerlich angeordneten Präsentierung in Dorna-Watra ist Blonar trotz zeitgerecht zugestellter Einberufungskarte ausgeblieben.

F. Bezirk Gurahumora:

- 1). Anton Roșca, prov(isorischer) Lehrer in Jllischestie II;
- 2). Joan Cernușca, def(initiver) Lehrer in Ober-Perteștie;
- 3). Nicanor Andronic, def(initiver) Lehrer in Unter-Pertestie;
- 4). Melania Andronic, def(initive) Lehrerin in Unter-Pertestie;
- 5). Constantin Baci, def(initiver) Lehrer in Stupka;
- 6). Vasile Jauca, prov(isorischer) Lehrer in Korlata;
- 7). Vladimir Dimitrovici, def(initiver) Lehrer in Kapukimpolui.

Von diesen Lehrpersonen haben die 1, 2 und 7 genannten der Musterungspflicht überhaupt nicht entsprochen, wogegen die sub 3, 5 und 6 erwähnten Lehrpersonen gemustert und für geeignet befunden worden sind.

G. Bezirk Storozynetz:

Joan Onciul, Hilfslehrer in Korczestie (rum(änisch). Derselbe ist Deserteur²⁶.

Allen genannten Lehrpersonen bis auf Leon Prelipcean (D 11) wurden, sofern sie nicht enthoben wurden, die Bezüge eingestellt.

Eine Abschrift wird dem k. k. Ministerium für Kultus und Unterricht vorgelegt.

Buk(owiner) k. k. Landesschulrat
Z(ahl) 6451/ D

Dornawatra, am 14. August 1915

Wird dem k. k. Ministerium für Kultus und Unterricht in Wien zur Kenntnisnahme vorgelegt.

unleserliche Unterschrift

Praesidium des k. k. Ministeriums für Kultus und Unterricht
2628/ K(ultus) U(nterrichts) M(inisterium), eingelangt am 19. August
1915

S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii*, mapa I, dosar nr. 8, f. 86–88, original și copie.

²⁶ În partea superioară a filei 88 este scris: „vide Z(ahl) 4199¹⁵/K(ultus) U(nterrichts) M(inisterium)”.

14. 1915 august 26, Viena. Ordinul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii, prin care s-a aprobat solicitarea Consiliului Școlar al Bucovinei de constituire a claselor combinate în anul școlar 1915/1916 la școlile secundare la care a fost întreruptă activitatea în anul 1914/1915, înființarea de clase normale pe lângă clasele combinate numai la institutele unde era asigurată o frecvență mai mare de 50 de elevi per clasă, încasarea taxei școlare per semestru, deși se avea în vedere studierea materiei aferente unui an întreg într-un semestru, precum și permisiunea ca elevii din școlile secundare publice să susțină examenul de maturitate în urma obținerii unor rezultate favorabile la evaluarea cunoștințelor din ultimul an de studiu, pentru că nu au mai avut această oportunitate din cauza suspendării cursurilor.

Jahr 1915

Konnex mit 25192¹⁵

k. k. Ministerium für Kultus und Unterricht

Nr.14760

Departement Nr. X

Datum 11. Mai 1915 u(nd) Z(ahl) 1257/D

praes(entiert) 17. Mai

[...] 3. Bogen zur M(inisterial) Z(ahl) 14760/15/X

Landesschulrat für die Bukowina

In Würdigung der gegenwärtigen außerordentlichen Verhältnisse finde ich nach dem gestellten Antrage zu gestatten, daß an allen denjenigen Mittelschulen des dortigen Verwaltungsgebietes, an welchen während des Schuljahres 1914/15 infolge der Kriegsergebnisse der Unterricht nicht erteilt werden konnte, die versäumte Unterrichtszeit im Schuljahre 1915/16 durch Zusammenziehung von je zwei aufsteigenden Klassen in eine Doppelklasse eingebracht werde. Als Lehrziel dieser Doppelklassen hat jenes der höheren der beiden zusammengezogenen Klassen zu gelten, dessen Erreichung bei entsprechender Einschränkung des Lehrstoffes beider Klassen mit tunlichster Intensität angestrebt werden soll.

Demnach werden in die II. so zu bildende doppelte Klasse der in Betracht kommenden Lehranstalten diejenigen Schüler aufzunehmen sein, welche voraussichtlich im Schuljahre 1914/15 bei normalen Verhältnissen die I. Klasse absolviert hätten; diese Schüler werden im I. Semester 1915/16 den nach fachlichen Gesichtspunkten zusammengedrängten Lehrstoff der I. Klasse, im II. Semester denjenigen der II. Klasse durchzunehmen haben.

In die III. Doppelklasse kommen diejenigen Schüler, welche im Schuljahre 1914/15 die II. Klasse absolviert hätten, u(nd) s(o) w(eiter), so daß alle aufgenommenen Schüler derartigen Doppelklassenschuljahre 1915/16 jene höhere Klasse zu absolvieren Gelegenheit finden, in die sie bei normalen Fortgang der Studien aufgestiegen wären.

Sohin werden im Schuljahre 1915/16 an den in Betracht kommenden Anstalten in der Regel neben der normalen I. Klasse nur kombinierte Doppelklassen bestehen, u(nd) z(war) die zweite Klasse mit dem Lehrstoff der ersten und zweiten Klasse, die dritte mit dem Lehrstoff der zweiten und dritten Klasse, und sofort bis zur siebenten Klasse mit dem Lehrstoff der sechsten und siebenten Klasse, endlich bis zur achten Klasse, in welcher nebst der abschließenden Behandlung des gesamten Unterrichtsgebietes in den einzelnen Gegenständen der Lehrstoff der siebenten und achten Klasse durchzunehmen sein wird.

Diejenigen Schüler, welche im Schuljahre 1914/15 ihr Studium entweder in normaler Weise an einer Staatsanstalt als öffentliche Schüler, b(e)z(iehungs)w(eise) Privatisten, oder als Hospitanten einer solchen Anstalt, b(e)z(iehungs)w(eise) als Teilnehmer an einem Beschäftigungskurse oder auf privatem Wege fortgesetzt und über das Schuljahr 1914/15 ein günstiges Jahreszeugnis schon erhalten haben, werden, sofern sie nicht an einer der dortländischen Anstalten mit normalen Klassen fortsetzen können, in die entsprechend höhere kombinierte Doppelklasse einzureihen sein und somit im I. Semester den Lehrstoff des vergangenen Schuljahres zu wiederholen haben; solchen Schülern wird jedoch nach Abschluss des I. Semesters kein Semestralausweis auszufolgen sein, sondern sie werden erst am Schlusse des II. Semester das Jahreszeugnis der höheren Klasse erhalten. Dagegen werden jene in die Doppelklassen aufgenommenen Schüler, die über das Schuljahr 1914/15 kein Jahreszeugnis beibringen können, am Schlusse des I. Semesters 1915/16 statt eines Semestralausweises das Jahreszeugnis über diejenige niedere Klasse zu erhalten haben, deren Lehrstoff im I. Semester der Doppelklasse absolviert worden ist. Im Falle eines ungünstigen Ergebnisses der Klassifikation sind diese Schüler mit Beginn des II. Semesters in die nächstniedrigere Doppelklasse behufs Wiederholung des Lehrstoffes zu versetzen.

In Fällen, in denen am Schlusse des I. Semesters eine Wiederholungsprüfung aus einem Lehrgegenstande aufgetragen wird, werden die Schüler im II. Semester ihr Studium provisorisch in derselben höheren Doppelklasse fortsetzen können, doch hat die definitive Entscheidung über die Weiterbelassung

in dieser Klasse erst nach der Ablegung der Wiederholungsprüfung, die mit 6 Wochen zu befristen wäre, zu erfolgen.

Am Ende des Schuljahres 1915/16 werden sämtliche Schüler Jahreszeugnisse über diejenige Klasse erhalten, deren Lehrstoff im II. Semester des Schuljahres durchgenommen worden ist.

In den Jahreszeugnissen wird der Besuch einer Doppelklasse unter Berufung auf den vorliegenden Erlaß, etwa in nachstehender Form ersichtlich zu machen sein:

„N(ame) N(ame), geboren, Schüler der IV., b(e)z(iehungs)w(eise) V. Klasse, deren Lehrstoff auf Grund des Ministerial-Erlasses vom 26. August 1915, Z(ahl) 14760, im I., b(e)z(iehungs)w(eise) II. Semester des Schuljahres 1915/16 absolviert wurde, erhält hiedurch über diese Klasse nachstehendes Zeugnis”.

Die Errichtung auch der normalen Klassen neben den kombinierten Doppelklassen an den in Rede stehenden Anstalten wird nur in jenen Fällen stattfinden haben, wo sich, die vorgeschriebene Frequenz von mehr als 50 Schüler vorausgesetzt, die ohnehin zu errichtenden Parallelklassen zu diesem Zweck verwenden lassen, so daß aus dieser Maßnahme für den Staatsschatz keinerlei Mehrauslagen erwachsen dürfen.

Die entsprechende Zusammendrängung der Lehrpläne wird in den Lehrerkonferenzen unter Aufstellung eines genauen Arbeitskalenders eingehend zu besprechen sein und sind die provisorischen Lehrpläne samt dem Arbeitskalender vom k. k. // zu genehmigen und zur h(ohen) Kenntnisnahme nach Beginn des Schuljahres 1915/16 vorzulegen; die Erweiterung, b(e)z(iehungs)w(eise) Vertiefung des sohin in den Doppelklassen II. bis VII. des Schuljahres 1915/16 eingeschränkten Unterrichtsstoffes bleibt nach Eintritt des normalen Unterrichtes den einzelnen Doppelklassen nach folgenden Jahrgängen vorbehalten.

Die I. Mittelschulklasse wird im Schuljahr 1915/16 an allen Anstalten nach dem normalen Lehrplan einzurichten sein; dieß hat auch für alle übrigen Klassen am I. Staatsgymnasium in Czernowitz zu geschehen, an welches alle Czernowitzer Gymnasialschüler zu verwiesen sind, die für das Schuljahr 1914/15 ein Jahreszeugnis mit deutscher Unterrichtssprache erhalten haben.

Hinsichtlich des Schulgeldes finde ich zu gestatten, daß von den zahlungspflichtigen Schülern der kombinierten Doppelklassen nur das normale Schulgeld für je ein Semester eingehoben werde.

Die im Schuljahre 1913/14 bewilligten Schulgeldbefreiungen behalten bei Vorhandensein der vorgeschriebenen Voraussetzungen ihre Geltung.

Was schliesslich diejenigen Schüler der dortländischen im Schuljahre 1914/15 nicht eröffneten Mittelschulen anlangt, welche in diesem Verhältnissen Schuljahre voraussichtlich die VII. Realschulklasse, b(e)z(iehungs)w(eise) die VIII. Gymnasialklasse absolviert hätten und sich jetzt oder bis zum Herbsttermin zur Ablegung der Reifeprüfung melden, so unterliegt es keinem Anstande, daß sie im Sinne der bezüglichlichen h(ohen) o(bangeführten) Erlässe an der von ihnen früher besuchten Anstalt oder nach Umständen auch an einer anderen vom k. k. zu bestimmenden alle eines günstigen Anstalt zunächst einer Jahresprüfung über den Lehrstoff der letzten Klasse unterzogen und im Falle eines günstigen Ergebnisses dieser Prüfung unter den üblichen den öffentlichen Schülern, b(e)z(iehungs)w(eise) Privatisten eingeräumten Begünstigungen zur Reifeprüfung zugelassen werden.

Im übrigen wird auf den h.o. Erlaß vom 11. August 1915 Z(ahl) 24289 hingewiesen.

Wien, am 26. August 1915
unleserliche Unterschrift

Videat Expedit:

Eine Abschrift des Ellasses ist H(ernn) Sek(re)t(är)-Chef v(on) Kelle, zwei dem Dep(artement) X zu übermitteln

S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii*, mapa LX, dosar nr. 19, f. 20–22, concept.

15. 1916 martie 19, Vatra Dornei. Adresa guvernatorului Bucovinei, Rudolf Meran, către Ministerul Cultelor și Instrucțiunii, prin care se înainta raportul transmis Ministerului de Interne referitor la încetarea raportului de serviciu pentru personalul didactic din învățământul secundar refugiat în România, destituirea suplinitorilor și a învățătorilor din școlile primare, interzicerea reangajării acestora și suspendarea acordării salariilor; tabele nominale cuprinzând elevi, studenți și cadre didactice refugiate în România.

Der k. k. Landespräsident in Herzogtume Bukowina
Z(ahl) 139/34 D Präs(entiert)
Dakoromanische Bewegung

M(inisterial)Z(ahl) 1373/ Dep(artement) K(ultus) U(nterrichts) M(inisterium)/
Ist S(eine)r Exzellenz dem Herrn Minister vorzulegen mit 4 Beilagen

Dornawatra, am 19. März 1916

Seiner Exzellenz dem Herrn k. k. Minister für Kultus und Unterricht in
Wien vorgelegt.

Meran m. p.

Abschrift

Z(ah)l 139/24 D Prä(s)entiert)

Dakoromanische Bewegung monarchiefeindliche Vorkommnisse in
Kimpolung

zu Z(ah)l 23692/M(inisterium) J(ustiz) v(om) 29/XI.1915

zu Z(ah)l 3405/M(inisterium) J(ustiz) v(om) 15/II.1916

Dornawatra, am 19. März 1916

An Seine Durchlaucht den Herrn k. k. Minister des Innern in Wien.

Bevor ich den verlangten Bericht über die seitens des
Landesgendarmeriekommandos Nr. 13 berührten Vorkommnisse in
Kimpolung erstatte, glaube ich anknüpfend an meine Berichte vom 5. April
1915 Z(ah)l 1838/D/Präs und vom 11. Mai 1915 Z(ah)l 3398/D Prä(s)entiert)
sowie meine in mehreren konkreten Fällen vorgelegten Informationen einen
Überblick über die bezüglichen Verhältnisse in allen rumänischen Landesteilen
vorausschicken zu sollen.

Zunächst gestatte ich mir, auf das beiliegende Verzeichnis hinzuweisen,
welches auf Grund der hierämtlichen Akten zusammengestellt, jene Personen
fast durchwegs rumänischer Nationalität enthält, welche aus der Bukowina
nach Rumänien während des Krieges geflüchtet sind oder sich dort seit
längerer Zeit aufhalten und entweder antiösterreichischer Agitation in
Rumänien verdächtig sind oder sich ihrer Wehrpflicht, bez(iehungs)w(eise)
ihren sonstigen Pflichten in ihrem Vaterlande entzogen haben.

Die Liste sub A des Verzeichnisses dürfte ziemlich erschöpfend sein,
die Listen sub B und C sind zweifellos richtig und vollständig [...].
Dagegen ist die Liste sub E [...] ohne Zweifel unvollständig. Ich glaube es

insbesondere als feststehend bezeichnen zu können, daß eine bedeutend größere Zahl an Hoch- und Mittelschülern sich in Rumänien befindet; genaue Erhebungen hierüber sind im Zuge, ihr Abschluss dürfte aber, da die Feststellung aus verschiedenen Gründen ziemlich schwierig ist, noch geraume Zeit inanspruchnehmen.

Im Verzeichnisse sind 168 Personen ausgewiesen; die Gesamtzahl der nach Rumänien geflüchteten Bukowinaer wird 250–300 wohl kaum überschreiten. Darunter ist die Zahl der von ihren Truppenkörpern desertierter mit wenigen aus dem Verzeichnisse ersichtlichen Ausnahmen nicht inbegriffen.

Auf den ersten Blick fällt die große Menge der Staats- und Volksschullehrpersonen im Verzeichnisse auf, weshalb ich mich auch zuerst mit dieser und im Zusammenhange damit mit der Kategorie der Deserteure aus der Mittelschuljugend beschäftigen möchte.

Die Motive der Desertationen sind meiner Ansicht nach teils in übertrieben chauvinistischer Gesinnung zum großen Teile aber in Furcht vor dem Militärdienste, endlich auch darin zu suchen, daß manche sich eine bessere Existenz in Rumänien zu gründen hofften. Für das Motiv der Feigheit spricht, daß die Desertationen vielfach unmittelbar vor dem Tage der Musterung, beziehungsweise des Einrückens zum Militärdienste sich ereigneten.

Das Beispiel, wohl auch der Ratschlag der Lehrer hat auch zahlreiche Mittelschüler zur Flucht verlockt; viele von ihnen sollen sich in rumänischen Kadettenschulen befinden.

Es ist ganz klar, daß über solche Massenerscheinungen nicht zur Tagesordnung übergangen werden darf, sondern versucht werden muss, die tieferen Gründe bloßzulegen und Abhilfe zu schaffen.

In ersterer Hinsicht glaube ich, daß an den rumänisch-deutschen Mittelschulen des Landes seitens der Lehrer und zwar sowohl in ihrem eigenen Leben, als auch bei der Erziehung der Jugend dem nationalen Momente Gefühles verwendet, die patriotische Erziehung vernachlässigt und nur auf jenes Minimum beschränkt, welches notwendig war, um bei Inspektionen bestehen zu können. Nur so ist es erklärlich, daß ein echtes Staatsgefühl in vielen Fällen, wie sich aus Aeüßerungen und Anzeichen ergibt, offenbar gefehlt hat, was wiederum zur Folge hatte, daß sogar wirkliche Lehrer mit einer festgegründeten Existenz sich anscheinend leichten Herzens zu einem so schwerwiegenden Schritte entschließen konnten.

Von der Schuld an diesen Vorfällen konnte ich den zuständigen Landesschulinspektor Dionys Simionovici, an dessen Patriotismus ich keinen Augenblick zweifle, nicht freisprechen, da er über die Gesinnungsart

in den Lehrerkreisen wohl informiert hätte sein müssen und überdies verschiedene Warnungen, die ihm hinsichtlich einzelner nun tatsächlich desertierter Lehrer zugekommen waren, wenig oder gar nicht beachtet, endlich auch der Auswahl des Lehrermateriales zu wenig Aufmerksamkeit geschenkt hatte. Auch hielt ich ihn nicht für genügend energisch und unbefangen, um wirklich Ordnung schaffen zu können. Von diesen Erwägungen ausgehend, habe ich Seiner Exzellenz dem Herrn k. k. Minister für Kultus und Unterricht noch im Sommer 1915 unter eingehender Begründung die Amovierung Simionovici's und die Berufung des Direktors der gr(iechisch) or(ientalischen) Oberrealschule in Czernowitz, Regierungsrat Konstantin Mandyczewski, eines hervorragend patriotischen, national sehr gemäßigten, ausgezeichneten Schulmannes an seine Stelle in Antrag gebracht.

Tatsächlich wurde Mandyczewski im November 1915 mit den vollen Funktionen eines Landesschulinspektors für das rumänische Schulwesen betraut.

Ueber meine weiteren Ideen hinsichtlich der Herbeiführung einer Besserung der Zustände im rumänischen Schulwesen gibt mein in Abschrift beiliegender an Seine Exzellenz den Herrn Minister für Kultus und Unterricht gerichteter Bericht vom 6. Jänner 1916 Z(ah)l 10724/D Prä(s)entiert) vollen Aufschluss.

Die geflüchteten Mittelschullehrer sind sämtlich suspendiert, die Supplenten enthoben, die Volksschullehrpersonen sind aus dem Personalstatus eliminiert, beziehungsweise enthoben, ihre Wiederanstellung ist untersagt; die Bezüge wurden jeweils, sowie die Flucht einer Lehrperson dem Landesschulrate bekannt wurde, eingestellt. Die Verfolgung der Deserteure ist veranlasst, die Anzeigen an das Feldgericht beziehungsweise die Staatsanwaltschaft sind, soweit eine Grundlage gegeben war, erstattet; dies gilt übrigens auch für alle übrigen im Verzeichnisse aufgenommenen Personen.

Was nun die Liste A anbelangt, so gehören die hier aufgezählten Funktionäre verschiedenen Ressorts an; die politische Verwaltung ist unberührt geblieben. Die Motive der Flucht sind teils unbekannt sehr verschiedenartig.

[...] Nistor (P. Nr. 26) scheinen eine Professur an der Bukarester Universität anzustreben; [...] In allen Fällen sind die Bezüge eingestellt, die vorgesetzten Behörden verständigt, die Anzeigen an das Feldgericht, b(e)z(iehungs)w(eise) die Staatsanwaltschaft soweit ein Substrat vorlag, erstattet; die Disziplinarverfahren sind im Zuge, soweit nicht ein kürzeres Verfahren eingeschlagen werden konnte.

[...] Zu Liste E wird bemerkt, daß das Rektorat der Universität in Czernowitz um Bekanntgabe ersucht wurde, welche Verfügungen hinsichtlich

der desertierten Hochschüler getroffen wurden; die Antwort steht aus. Verfügt wurde, daß die inbetracht kommenden Schüler etwaiger Stipendien verlustig gehen.

[...] Die Flucht einer recht großen Anzahl von fast durchwegs der Intelligenz angehörenden Personen rumänischer Nationalität ist jedenfalls eine traurige Erscheinung; wenn auch diese Desertion eine selbsttätige Reinigung bewirkt haben, so kann ich doch nicht verschweigen, daß auch unter der im Lande zurückgebliebenen, natürlich an Zahl weit überwiegenden Intelligenz sich noch genug unverlässliche Elemente befinden, weshalb das im Lande viel fach gefällte Urteil, die rumänische Bauernschaft habe sich mit wenigen Ausnahmen tadellos verhalten, während die rumänische Intelligenz zum grossen Teile versagt habe, der Begründung nicht entbehrt.

Nunmehr gehe ich zur Besprechung der Vorkommnisse in Kimpolung über.

Durch meine vorstehenden Ausführungen ist allerdings bereits in vielen Punkten Auskunft gegeben worden.

Die in den Gendarmerierelationen aufgezählten Flüchtlinge sind in meinem Verzeichnisse sämtlich enthalten; die Supplenten Bocanetu, Jesan und Marmeliuc waren nur im laufenden Schuljahre dem Gymnasium in Kimpolung zugewiesen.

Von Schülern des Gymnasiums in Kimpolung sind im ganzen 14 nach Rumänien geflüchtet/: P. Nr. 28, 29, 30, 42, 43-52:/.

Ueber die Motive der Flucht, die Verhältnisse an den rumänisch-deutschen Mittelschulen, den Einfluß der Lehrer auf die Schüler habe ich bereits gesprochen. Ueber den Direktor des Gymnasiums in Kimpolung ist im abschriftlich beiliegenden Berichte an das Unterrichtsministerium eine Bemerkung enthalten; übrigens hat Werenka einen Krankheitsurlaub erhalten, von dem er nicht mehr in die Aktivität zurückkehren wird. Die Bestellung eines neuen Leiters wurde beim Ministerium für Kultus und Unterricht beantragt.

Der ebenfalls genannte Supplent des gr(iechisch) or(ientalischen) Gymnasiums in Suczawa Candrea wird bezichtigt, den Russen im geheimen während der Invasion Kundschafterdienste geleistet und auch mit dem nach Rumänien geflüchteten Supplenten Moldovan Zusammenkünfte gehabt zu haben. Ein Nachweis hiefür ist nicht erbracht; Candrea dient beim Militär.

Die geflüchteten Volksschullehrer aus dem Bezirke Kimpolung sind in Liste C sub 22-26 enthalten. Darunter befindet sich auch Gavril Rotar, der als rumänischer Dichter unter dem Namen Rotica bekannt und gefeiert war und als heißer Rumäne galt. Nach den nachträglich gepflogenen

Erhebungen ist er in der zweiten Hälfte des Monates November 1914 und zwar vor der Musterung nach Rumänien geflüchtet; da damals aus Furcht vor der feindlichen Invasion zahlreiche Personen nach Rumänien geflüchtet waren, dagegen auch seitens der militärischen und zivilen Stellen kein Einwand erhoben wurde, erscheint die Behebung und Nachsendung des Gehaltes Rotar's an und für sich nicht verwunderlich. Ich veranlasse diesbezüglich noch genauere Erhebungen, bemerke aber, daß Bezirksschulinspektor Teleaga bisher in staatsbürgerlicher Hinsicht zu nachteiligen Wahrnehmungen keinen Anlaß gegeben hat.

Rotar schreibt Artikel in reichsrumänischen Zeitungen in einer Oesterreich überaus feindlichen, hochverröterischen Weise; die Strafanzeige gegen ihn ist erstattet.

Soweit erinnerlich-die bezüglichen Akten stehen nicht zur Verfügung-fanden in Valeni de Munte alljährlich im Sommer Ferienkurse, die durch den bekannten österreichfeindlichen rumänischen Professor Jorga abgehalten wurden, statt; über die Kurse, welche nach tatsächlich Erinnern dem Ministerium für Kultus und Unterricht seinerzeit berichtet.

Ueber die Zustände an der k. k. Fachschule für Holzbearbeitung in Kimpolung berichtet der dortige Bezirkshauptmann Folgendes:

„Die Mitglieder des Lehrkörpers der hierortigen Fachschule für Holzbearbeitung, welche vom Direktor Elias Veslovski geleitet wird, haben, wie aus der nachfolgenden Zusammenstellung hervorgeht, ihrer Musterungspflicht bez(iehungs)w(eise) ihrer Militärdienstpflicht restlos entsprochen.

Direktor Elias Veslovski, gemustert, ungeeignet;

Lehrer Stefan Schessan, " "

Lehrer Johan Pislea, " "

Lehrer Franz Krieger, gemustert, geeignet, eingerückt;

Lehrer Gustav Berger, gemustert in Wien, Befund unbekannt, (soll in Wien in Verwendung stehen)

Lehrer Karl Höfer, gemustert, geeignet, noch nicht einberufen.

Lehrer Johann Stefureac, gemustert, geeignet, noch nicht einberufen.

Lehrer Trajan Prokopovici, k(aiserlich) u(nd) k(öniglicher) Artillerie-Leutnant, im Gouv(ernement) Ufa, bei der Einnahme Przemysl's gefangen,

Lehrer Alexander Moroschan, zur Geniedirektion in Przemysl eingerückt und dort gefangen.

Lehrer Theodor Olariu, Einj(ährig) Freiw(illige) Korporal der 11. Traindivision, derzeit Schriftführer des k(aiserlich) u(nd) k(öniglichen) Militärgerichtes in Großwardein.

Lehrer Georg Grosariu, Landsturmmann, eingerückt am 15. februar 1915 zum Ersatzkader in Mautern.

Desgleiche haben auch alle Schüler der gedachten Fachschule ihrer militärischen Dienstpflicht bez(iehungs)w(eise) Musterungspflicht entsprochen.

Ein Verzeichnis der zur aktiven Dienstleistung eingerückten Fachschüler liegt bei.

Diese Daten schließen die Annahme von staatsgefährlichen Strömungen in Lehrkörper sowie unter den Schülern der hierortigen Fachschule aus und muß ich zur Ehre dieser Schule betonen, daß sich dieselbe unter Leitung ihres Direktors bisher jederzeit und unter allen Umständen voll und ganz in den Dienst jeder Kriegsfürsorgeaktion gestellt hat.

Dermalen wird der Tageskurs dieser Schule von 28 Schülern und die Abendkurse von zirka 30 Schülern besucht.

Soweit mir bekannt, wurde bisher kein Mitglied des Lehrkörpers der hierortigen Fachschule als unentbehrlich erklärt”.

Eine Abschrift des Verzeichnisses der eingerückten Fachschüler liegt bei.

Ergänzend bemerke ich, daß bisher kein einziger Lehrer der Fachschule enthoben wurde.

Zur Enthebung ist seitens des Direktors lediglich Lehrer Stefureac beantragt.

Auch nach meinen Wahrnehmungen kann ich die Ausführungen des Bezirkshauptmannes nur bestätigen und erklären, daß auch meiner Ansicht nach keine Anzeichen für eine staatsfeindliche Richtung an der genannte Fachschule vorliegen.

Ueber den Gesangsverein „Rareu” berichtet der Bezirkshauptmann von Kimpolung Folgendes:

„Belangend den hierortigen rumänischen Gesangsverein «Rareu» erlaube ich mir zu bemerken, daß demselben seit jeher die ganze rumänische Intelligenz angehörte und Mitglieder dieses Vereines auch die geflüchteten Gymnasiallehrer sowie der Volksschullehrer Gavril Rotariu gewesen sind. Nicht der Verein als solcher, wohl aber die chauvinistisch angehauchten Mitglieder desselben, darunter Gavril Rotariu, sollen-wie ich mich aus meiner früheren Tätigkeit in Kimpolung erinnere-seinerzeit mit gewissen Kreisen in Rumänien und insbesondere mit dem bekannten rumänischen Universitätsprofessor Jorga in Verbindung gestanden sein.

Wohl diese Verbindung dürfte-wenn ich nicht irre im Jahre 1907 oder 1908-dazu geführt haben, daß Professor Jorga seinen Besuch in Kimpolung ankündigte. Ueber Intervention des damaligen Reichsratabgeordneten Franz Grafen Bellegarde bei den dazumal maßgebenden Mitgliedern des Rareu-Vereines unterblieb jedoch dieser Gesuch und war von diesem Vereine,

insbesondere solange Graf Bellegarde das Mandat inne hatte, nicht viel zu hören.

Auf den Vereinsobmann dr. Julius Malinas im Jahre 1911 folgte als Obmann im Jahre 1912 der gr(iechisch) or(ientale) Erzpriester Eusebius Constantinovici. Diese beiden Namen bürgten während der letzten 2 Jahre meiner früheren Amtstätigkeit in Kimpolung, daß im Rareu-Vereine unlautere Elemente nicht die Oberhand gewinnen.

Seit Uebernahme der Amtsleitung am 5. September 1914 bis heute habe ich eine staatsgefährliche Betätigung des oftgenannten Vereines nicht wahrgenommen, es sei denn, daß wie es heißt-der flüchtige Professor Aurel Moldovan während der Russeninvasion mit einzelnen Mitgliedern des Vereines in Verbindung zu treten suchte”.

Diesbezüglich kann ich bestätigen, daß Malinas und Constantinovici gute Oesterreicher sind. [...] Gleichzeitig erteile ich hiezu die vorbereitenden Aufträge.

Abschriften dieses Berichtes werden Seiner Exzellenz dem Herrn Ministerpräsidenten und Minister für Kultus und Unterricht vorgelegt.

Abschriften des Verzeichnisses werden dem k(aiserlich) u(nd) k(öniglichen) 7. Armeeekommando, dem Polizeidirektor und dem Landesgendarmierekommando in Czernowitz übermittelt. Ueber die Fachschule für Holzbearbeitung in Kimpolung wird Seiner Exzellenz dem Herrn Minister für öffentliche Arbeiten berichtet.

Verzeichnis der in Rumänien sich aufhaltenden Personen rumänische Nationalität aus der Bukowina

A. Staats-und öffentliche Beamte und Angestellte

Post N°	Name	Dienstliche Stellung	Früherer Dienstort	Anmerkung
[...] 4. [...]	Dr. Lazar German	Univ(ersitäts) Dozent	Czernowitz	
12. [...]	Vasile Stratescu (Strachina)	Hauptlehrer an der Landesackerbauschule	Radautz	
26. [...]	Dr. Johann Nistor	Univ(ersitäts) Professor	Czernowitz	
31. [...]	Nikolaus Lintencu (jetzt Nicolae Niculescu)	Lehrer der Holzbearbeitungs-schule Kimpolung später techn(isches) Orgen beim Bez(irks) Straßen Komitee	Kimpolung	

B. Staatslehrpersonen

Post N°	Name	Dienstliche Stellung	Früherer Dienstort	Anmerkung
1.	Michaiu Baci	wirklicher Gymnasiallehrer	Kimpolung	
2.	Joan Forgaci	"	"	
3.	Vasile Greciuc	"	"	
4.	Dimitrie Logigan	"	"	
5.	Georg Tofan	Professor	gr(iechisch) or(ientalische) Oberrealschule	
6.	Ovid von Zoppa	Probekandidat	"	
7.	Emanuel Iliuț	wirklicher Gymnasiallehrer	Suczawa	
8.	Aurelian Moldovan	Supplent	"	
9.	Filaret Doboș ^{x)}	"	"	^{x)} Doboș
10.	Amulius Liteanu	wirklicher Gymnasiallehrer	Czernowitz III. Staatsgymnasium	
11.	Dr. Joan Gramada	Supplent	"	
12.	Alexander Bocaneșu	"	"	
13.	Mihaiu Jeșun	"	"	
14.	Dr.Dimitrie Mermoliuc ^{x)}	"	"	^{x)} richtig Marmeliuc
15.	Eusebius Zemna	Supplent	Suczawa	
16.	Dr. Konstantin Zoppa	Lehramtskandidat	gr(iechisch) or(ientalische) Oberrealschule	

C. Volksschullehrpersonen

Post Nº	Name	Dienstliche Stellung	Früherer Dienstort	Anmerkung
1.	Georg Cojocariu	provisorischer Lehrer	Kuczurmare	
2.	Anton Popovici	definitiver Lehrer	Ostritza	
3.	Stefanie Pițul	provisorische Lehrerin	Molodia	
4.	Dimitrie Moldovan	provisorischer Lehrer	Bilka	
5.	Petru Teleaga	"	Wojtinell	
6.	Viorica Moldovan	provisorische Lehrerin	Oberwikow	
7.	Vasile Posteuca	provisorischer Lehrer	Bahrynestie	
8.	Georg Posteuca	"	Unter Stanestie	
9.	Thalaläus Diaconescu	definitiver Lehrer	Kalafindestie	
10.	Kosma Kobelli	"	Oprischeni	
11.	Aurora Kobelli	provisorische Lehrerin	"	
12.	Nicolai Radașeanu	definitiver Lehrer	Petroutz	
13.	Stefanie Radașeanu	"	"	
14.	Alexander Romaș	"	Mittoka Dragomirna	
15.	Marie Romaș	definitive Lehrerin	Liteni	
16.	Petru Moldovan	definitiver Lehrer	Skeja	
17.	Eleonora Moldovan	Hilfslehrerin	Mihoveni	
18.	Nistor Ciuș ^{*)}	provisorischer Lehrer	Petroutz	^{*)} richtig Cniș
19.	Zacharie Roșca	definitiver Lehrer	Balaczana	
20.	Emilie Reciuschi	Hilfslehrerin	Liteni	
21.	Theodor Simionovici	definitiver Lehrer	Bossancze	
22.	Gawril Rotariu	"	Kimpolung	
23.	Vasile Huțan	"	Dornawatra	
24.	Dimitrie Isepiciuc	"	Bukschoja	
25.	Konstantin Boca	provisorischer Lehrer	Pozoritta	
26.	Theodor Blamar	"	Kimpolung	
27.	Anton Roșca	"	Illischestie	
28.	Joan Cernușca	definitiver Lehrer	Ober-Pertestie	
29.	Nicanor Andronic	"	Unter-Pertestie	
30.	Melanie Andronic	definitive Lehrerin	Unter-Pertestie	
31.	Konstantin Baci	definitiver Lehrer	Stupka	
32.	Vasile Jauca	provisorischer Lehrer	Korlata	
33.	Vladimir Dimitrovici	definitiver Lehrer	Kapukimpului	
34.	Vasile Ungurean	definitiver Lehrer	Suczaweni	
35.	Theodor Turtorean	Hilfslehrer	Petroutz	
36.	Andreas Nastasi	provisorischer Lehrer	Oberwikow	
37.	Stefanie Baci	provisorische Lehrerin	Stupka	
38.	Joan Palagian	städtischer Lehrer	Czernowitz	
39.	Vasile Nimigean	provisorischer Lehrer	Ober Stanestie	

E. Hoch-und Mittelschüler

Post N°	Name	Studium	Früherer Wohnort	Anmerkung
1.	Moldovan	Hochschüler	Suczawa	
2.	Silion	"	Sereth	
3.	Rojek	"	Oprischeni	
4.	Popescu	"	Bancestie	
5.	Joan Teliman	Techniker	Sereth	
6.	Leon Joan Nimigean	Gymnasiast	Tereblestie	
7.	Popowicz	"	Sereth	
8.	Agopscha	Student	Suczawa	
9.	Ilie Diakon	Gymnasiast	Bahrynestic	
10.	Vasile Greciuc	"	Kimpolung	
11.	Nico Drembei	"	Suczawa	
12.	Ilie Dugan-Opaitz	Geldweibel 1652 ¹⁶ /K(ultus) U(nterrichts) M(inisterium)	Suczawa	
13.	Joan Duminte und sein Bruder	Hochschüler	Kimpolung	
14.	Andreas Ilnitzki	Student	"	
15.	Wasili Iwanowicz	Gymnasiast	Suczawa	
16.	Wasili Jasinski	"	Walesaka	
17.	Petru Cailean	"	Bila	
18.	Romulus Litviniuc	Rechtshörer	Stupka	
19.	Dumitru Logigan	Gymnasiast	Czernowitz	
20.	Nikita Madiuk	"	Kimpolung	
21.	Ariton Pescariu	"	Zaharestie	
22.	Petru Piticar	"	"	
23.	Nikolai Plewan	"	Suczawa	
24.	Isaia Popowicz	"	Kupka	
25.	Gavril Saghin	"	Oprischeni	
26.	Georgi Turturean	"	Stupka	
27.	Vasile Virneșan	Techniker	Kalafindestie	
28.	Simion Dominte	Gymnasiast	Sadowa	
29.	Aurel Huttu	"	Kimpolung	
30.	Zaharowski	Gymnasiast	Kimpolung	
31.	Baczynski	"	Mahala	
32.	Theodor Diacon	"	Horodnik	
33.	Theodor Diacon	Hochschüler	~~Sereth~~ -Wama	1773 ¹⁶ /K(ultus) U(nterrichts) M(inisterium)
34.	Torohuť ^{x)}	Student	Czernowitz	^{x)} richtig 1652 ¹⁶ /K(ultus) U(nterrichts) M(inisterium) Dr. Ilie Torout Assist(ent) Hochsch(üler) Frank ... unleserlich

35.	Aurelian Doroftei	Hochschüler	Strojestie	
36.	Constantin Boca	"	Balaczana	
37.	Tonate Popovici ^{x)}	Hörer der Philosophie	Czernowitz	^{x)} richtig Trajan 1652 ¹⁶ /K(ultus) U(nterrichts) M(inisterium)
38.	N. Dugan	Hochschüler	"	
39.	Iliia Desetorius	Student	Kimpolung	
40.	Trajan Voronca	Hochschüler	Suczawa	
41.	Grigori Danciu	Hörer der Philosophie	Strojestie	
42.	Costan Ardelean	Hochschüler	Capucodrului	
43.	Nikolai Niculița	Gymnasiast	Braschka	
44.	Grigori Nandriș	"	Mahala	
45.	Ambrosi Mikulariu	Gymnasiast	Klosterhumor a	
46.	Aurelian Vasiloschi	"	Ober Synoutz	
47.	Sava Casul	"	Woronetz	
48.	Petru Coca	"	Kimpolung	
49.	Theofil Sidorovici	"	Bukschoja	
50.	Arkadie Dornean	"	Gurasadowei	
51.	Marian Trimescu	"	Arbora	
52.	Georg Tiron	"	Oberhorodnik	
53.	Vasile Morariu	Hörer der techn(ischen) Hochschule(n) Wien	Uidestie	1773 ¹⁶ / K(ultus) U(nterrichts) M(inisterium)
54.	Nistor von Tarnavski	Absolv(ierter) Techniker	Czernowitz	
55.	Aurel Stefanelli	Hörer der Rechte	"	
56.	Simon Boca	Hochschüler	Balaczaua	
57.	Emanuel Bredezan	"	Dragojestie	
58.	Ilie Bredezan	"	"	
59.	Aurelian Baci	"	Stulpikani	
60.	Onislav Barculian	Hörer der Philosophie	Czernowitz	
61.	Stefan Buczewski	Hochschüler	"	
62.	Georgi Christorean	"	Skeja	
63.	Haralampi Damisch	Hörer d(er) Rechte	Dragomirna	
64.	Peter Diacon	"	Wama	
65.	Samuel Fakas	"	Molodia	
66.	Georg Sutu	"	Kimpolung	
67.	Eusebius Popovici	"	Czernowitz	
68.	Vasile Prelipcean	"	Unter-Horodnik	

69.	Konstantin Timu	"	Walesaka	
70.	Ioan Pillmon	"	Sereth	
71.	Georg Sawa	"	Stupka	
72.	Niku Sulschi	"	Solka	
73.	Konstantin Vicol	"	Suczawa	
74.	Nikolai Lavric	W(iene)r Universität	Kostischa	
75.	Leonti Tkaczuk	Gymnasiast	Tereblestie	
76.	Wasile Gadzilescul	"	Ivzestie	
77.	Sava Ursulean	"	Rapcze	
78.	~~Vasile Perhinski~~	"	~~Hatna~~	
78.	Vichenti Franciuc	"	Mitoka Dragomirna	
79.	Vasile Perhinski	"	Hatna	
80.	Nicolai Ciobatura	"	Uidestie	
81.	Stefan Berariu	"	Skeja	
82.	Artemie Nastasi	"	Czahor	

S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii*, mapa I, dosar nr. 8, f. 130, 134–147, original, copie.

16. 1916 iulie 21, Viena. Raportul Comitetului de asistență pentru refugiați din Bucovina către Ministerul Cultelor și Instrucțiunii, prin care solicita eliberarea de certificate elevilor refugiați din Bucovina și aprobarea de a fi evaluați de către Comisia de examinare pentru elevii din învățământul secundar din Bucovina constituită la Viena, al cărei președinte era inspectorul general școlar Dionisie Simionovici.

Fürsorgekomitee für die Bukowinaer Flüchtlinge

Wien, I., Elisabethstraße 26-T. 9852

Unter dem hohen Protektorate Seiner Durchlaucht des Herrn k. k. Ministers des Inneren Konrad Prinz zu Hohenlohe-Schillingsfürst, Seiner Exzellenz des Herrn k. k. Statthalters von Niederösterreich Dr. Octavian Freiherr Regner von Bleyleben und Seiner Exzellenz des Herrn k. k. Landespräsidenten der Bukowina Dr. Rudolf Graf Meran.

Auf Grund des Erlasses des hohen k. k. Ministeriums des Inneren vom 13. Juli 1916 Z(ah)l 33364 mit offiziellem Charakter zur Mitwirkung an der staatlichen Flüchtlingsfürsorge.

K. k. Ministerium f(ür) Kultus u(nd) Unterricht, Eingelangt 22. Juli 1916 Z(ahl) 23.162/X ~~B-a~~ mit 0 Beilagen

Wien, am 21. Juli 1916

Hohes k. k. Ministerium für Kultus und Unterricht!

Gegenstand: Ausfolgung von Zeugnissen an die aus der Bukowina seit anfang Juni geflüchteten Mittelschüler und Zulassung zur eventuellen Versetzungsprüfung vor der Prüfungskommission für Bukowinaer Mittelschüler in Wien.

Mit Erlass des hohen k. k. Ministeriums des Innern vom 13. Juli 1916 Z(ah)l 33364 wurde dem ergebenst gefertigten Fürsorgekomitee offizieller Charakter zuerkannt und dasselbe zur Mitwirkung an der staatlichen Flüchtlingsfürsorge herangezogen.

Seine Durchlaucht der Herr k. k. Minister des Innern Konrad Prinz zu Hohenlohe-Schillingsfürst, Seine Exzellenz der Herr k. k. Statthalter von Niederösterreich Dr. Oktavian Freiherr Regner von Bleyleben und Seine Exzellenz der Herr k. k. Landespräsident der Bukowina Dr. Rudolf Graf Meran haben das Protektorat über dasselbe übernommen.

Das ergebenst gefertigte Fürsorgekomitee erlaubt sich nun in nachstehender höchst dringender Angelegenheit die Bitte um rascheste aufrechte Erledigung zu stellen.

Infolge der etwa seit Mitte Juni l(aufenden) J(ahres) vollzogenen Flucht, beziehungsweise Evakuierung aus der Bukowina besteht die grosse Gefahr, dass ein Teil der Bukowinaer Mittelschüler das verflossene Schuljahr verlieren wird müssen. Dem Vernehmen nach konnten noch knapp vor der Flucht die Schulzeugnisse an die Mittelschüler von Wiznitz und Gurahumora für das zweite Semester 1916 verteilt werden, bei allen anderen Mittelschülern der Bukowina unterblieb aber, offenbar infolge der Raschheit der Flucht, die Zeugnisverteilung.

Wenn nun erwogen wird, dass bis zum ordnungsmässigen Ablauf des Schuljahres im ganzen bloss knapp ein Monat fehlte und dass es aus selbstverständlichen öffentlichen und nicht minder privaten Interessen absolut nicht angeht, in der heutigen schweren Zeit wegen des zum Schulschlusse fehlenden Monates die Mittelschüler ein ganzes Schuljahr verlieren zu lassen, so ergibt sich von selbst die unabweisbare Notwendigkeit einer sofortigen Verfügung dahingehend, dass sämtliche öffentliche Bukowinaer Mittelschüler, welche infolge der jüngsten Flucht das Schuljahr in der Bukowina nicht vollenden konnten, das Jahreszeugnis unverzüglich ausgefolgt erhalten, allfällige Versetzungsprüfungen aber nicht bloss vor der Kommission der betreffenden Mittelschule, sondern auch vor der k. k. Prüfungskommission für Mittelschüler aus der Bukowina in Wien/: Vorsitzender k. k. Landesschulinspektor Dionys Simionovici:/ abgelegt werden sollen, wobei die Prüfungen der Natur der Sache nach möglichst nachsichtig vorzunehmen wären.

Das ergebenst gefertigte Fürsorgekomitee beehrt sich daher unter Hinweis auf die ganz besondere Wichtigkeit dieser zahlreiche Familien besonders schwer drückenden Angelegenheit die ergebenste Bitte zu stellen, das hohe k. k. Ministerium geruhe einen Erlass im vorstehend skizzierten Sinne raschestens hinauszugeben und das Fürsorgekomitee von dem im Gegenstande Veranlassten zu verständigen.

Fürsorgekomitee für die Bukowinaer Flüchtlinge

Der Obmann des Arbeitsausschusses:
Dionys Simionovici m. p.

Der Präsident:
Hormuzaki m. p.

S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii*, mapa LX, dosar nr. 19, f. 54–55, original.

17. 1918 iunie 10, Cernăuți. Raportul guvernatorului Bucovinei, Joseph Rudolf conte Ezdorf, către Ministerul Cultelor și Instrucțiunii, în care semnala distrugerea clădirii în care s-au desfășurat înainte de începerea războiului cursurile Gimnaziului Superior de Stat Franz Joseph din Vijnîța în baza unui contract de închiriere și că se impunea construirea unui local nou special destinat pentru acest institut.

Bukowiner k. k. Landesregierung
Z(ah)l 4469/Wab
Staatsgymnasium Wiznitz, Unterbringung
k. k. Ministerium f(ür) Kultus u(nd) Unterricht Eingelang. 17. Juni 1918 Z(ahl) 2198 mit 2 Beilagen

Czernowitz, am 10. Juni 1918

An das k. k. Ministerium für Kultus und Unterricht in Wien.

Gelegentlich der Wiederaufbauaktion in Wiznitz wurde die k. k. Landesregierung vor die Frage gestellt, die total zerstörte Stachlowicz'sche Realität, in welcher vor Kriegsbeginn das k. k. Staatsgymnasium Wiznitz mietweise unterbracht war, wiederherzustellen.

Da der Mietvertrag wegen Unbenutzbarkeit des Mietobjektes gegenstandslos geworden ist, die Unterbringung des Gymnasiums aber in

diesem Objekte viel zu wünschen übrig lies erscheint es nicht als opportun, die Wiederherstellung des Gebäudes speziell wegen der Unterbringung des Gymnasiums zu fördern, sondern es wäre rationeller, wenn die Unterrichtsverwaltung sich zur Aufführung eines entsprechenden Neubaus entschlösse, da diese b(e)z(iehungs)w(eise) das k. k. Aerar doch einen grossen Teil der Wiederherstellungskosten für dieses, nur einen Notbehelf bildende Objekt wird übernehmen müssen.

Da die Frage im Hinblick auf die zu treffenden Massnahmen äusserst dringend ist, bittet die k. k. Landesregierung um telegr(aphische) Mitteilung der h(öch)st(en) Schlussfassung in dem Sinne, ob die k. k. Unterrichtsverwaltung prinzipiell geneigt wäre die Mittel für einen im heurigen Jahre noch in Angriff zu nehmenden Neubau zu gewähren, sollte, dies nicht zutreffen, dann müsste, um den Unterricht ordnungsgemäss einleiten zu können, die Adaptierung der Stachlowicz'sche Realität mit allen Mitteln beschleunigt werden, wobei aber das k. k. Staatsgymnasium Wiznitz auf Jahrzehnte jedwede Aussicht auf eine moderne Unterbringung verlöre.

Eine Abschrift der Aeusserung des zuständigen Landesschulinspektors und des adm(inistrativ) ökon(omischen) Referenten des Bukowiner Landesschulrates liegt bei.

Der Bericht ergeht in gleicher Fassung an das Ministerium für öffentliche Arbeiten.

Ezdorf m. p.

S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei*. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii, mapa LVII, dosar nr. 4, f. 45, original.

18. 1918 iunie 14, Cernăuți. Raportul Consiliului Școlar al Bucovinei către Ministerul Cultelor și Instrucțiunii, în care se solicita rechemarea în Bucovina a personalului didactic care s-a refugiat în alte provincii ale Monarhiei; tabel nominal cuprinzând cadrele didactice refugiate cu precizarea funcției, a denumirii școlii secundare la care erau angajate în Bucovina, precum și a institutului la care au desfășurat activități pe durata refugiului.

Buk(owiner) k. k. Landesschulrat

Zahl 6765

Mittelschulen in der Bukowina. Lehrkräfte für das Schuljahr 1918/19.

K. k. Ministerium f(ür) Kultus u(nd) Unterricht, Eingelangt 22. Juni 1918 Z(ahl) 22885/Xa mit 1 Beilagen

Czernowitz, am 14. Juni 1918

An das k. k. Ministerium für Kultus und Unterricht in Wien.

Unter Bezugnahme auf den Bericht vom 2. Mai 1918, Zahl 4634 das k. k. Ministerium gebeten, die k. k. Landesschulräte anzuweisen.

1. / wolle im beiliegenden Verzeichnisse angeführten gegenwärtig ausserhalb des Landes an Beschäftigungskursen und Parallelklassen für geflüchtete Mittelschüler tätigen Lehrkräfte aus der Bukowina mit Ende Juni laufenden Jahres von ihrer Dienstesverwendung zu entheben und sie zu beauftragen, sich unverzüglich in ihre Heimat behufs Dienstantrittes an ihren eigenen Anstalten zu begeben,

2. / jene Lehrkräfte, die nur befristet, also bis Ende Juni oder 15. Juli l(aufenden) J(ahres) vom militärischen/ Landsturm/ Dienste enthoben sind, sofort anher bekanntzugeben, damit der Bukowinaer k. k. Landesschulrat das Erforderlich wegen ihrer weiteren Enthebung für die Versehung des Schuldienstes an ihren eigenen Anstalten in der Bukowina noch rechtzeitig veranlassen können.

Der k. k. Landespräsident.

Ezdorf m. p.

Verzeichnis der an Beschäftigungskursen und Parallelklassen für geflüchtete Mittelschüler sowie an anderen Mittelschulen tätigen Lehrkräfte aus der Bukowina

Post Zahl	NAME	Dienst- eigenschaft	Ständiger Dienstort	Gegenwärtiger Dienstort	Anmerkung
1.	Osias Feuer	Supplent	III. Staatsgymnasium Czernowitz	Wien Sophiegymnasium	
2.	Leo Gabor	Professor	St(aats) Gymnasium Sereth	"	
3.	Bendet Gottlieb	Supplent	I. Staatsgymnasium Czernowitz	"	
4.	Dr. Hermann Glaser	"	St(aats) Realsch. Czernowitz	"	
5.	Ioel Kohan	Professor	Staats. Gymnas(ium) Sereth	"	
6.	Josef Koffler	Supplent	III. Staats. Gymn(asium) Czernowitz	"	

7.	David Leschczcr	"	I. Staats. Gymn(asium) "	"	
8.	David Mader	Professor	III. Staats. Gymn(asium) "	"	
9.	Johann Mogelnicki	"	II. Staats. Gymn(asium) "	"	
10.	Dr. Isak Menscher	Supplent	gr(iechisch) ort(hodoxe) Oberrealsch(ule) "	"	
11.	Dr. Emil Sigall	Professor	I. Staats. Gymn(asium) "	"	
12.	Dr. Moritz Sigall	"	II. Staats. Gymn(asium) "	"	
13.	Maximilian Singer	"	Staats. Realsch(ule) "	"	
14.	Viktor Barleon	"	I. Gymnasium "	Wien, Maximilian-gymnasium	
15.	Philipp Decker	"	"	"	
16.	Dr. Samuel Gabe	Supplent	I. Staats. Gymn(asium) Czernowitz	Wien, Maximilian-gymn(asium)	
17.	Dr. Samuel Hornstain	Professor	Staats. Realsch(ule) "	"	
18.	Mendel Herbst	prov(isorischer) Lehrer	Staats. Realsch(ule) "	"	
19.	Adolf Huttmann	" "	" Gymnas(ium) Radautz	"	
20.	Osias Lande	" "	III. " " Czernowitz	"	
21.	Emil Malachowski	Professor	II. " " "	"	
22.	Dr. Julian Pilpel	"	I. " " "	"	
23.	Franz Porubsky	Supplent	"	"	
24.	Marco Schaffer	"	III. Staats. Gymn(asium) "	"	
25.	Dr. Samuel Spitzer	Professor	Staats. Gymn(asium) Radautz	"	
26.	Samson Tyndel	"	II. Staats. Gymn(asium) Czernowitz	"	
27.	Franz Olszewski	Direktor	Realgymnasium Gurahumora	Wien, Beschäftigungskurs für Realgymn(asiasten) und Realschüler XX. Unterbergg. 1	

28.	Schloima Drimmer	Supplent	gr(iechisch) ort(hodoxe) Oberrealschule Czernowitz	"	
29.	Dr. Elieseo Gottlieb	Professor	Realgymnasium Gurahumora	"	
30.	Dr. Gebhard Kittel	"	"	"	
31.	Dr. Salomon Kimmelman	Supplent	Staats. Realsch(ule) Czernowitz	"	
32.	Rudolf Majorsik	Professor	Realgymnasium Gurahumora	"	
33.	Ilarion Nastasi	Supplent	"	"	
34.	Jakob Maier Pomeranz	Professor	"	"	
35.	Dr. Abraham Schenker	Professor	Realgymnasium Gurahumora	Wien, Beschäftigungskurs für Realgymn (asiasten) u(nd) Realschüler XX. Unterbergg. 1	
36.	Baruch Schwarz	Supplent	Staats. Realsch(ule) Czernowitz	"	
37.	Feiwei Singer	"	Realgymnasium Gurahumora	"	
38.	Siegmund Szymonowicz	Professor	II. Staats. Gymn(asium) Czernowitz	"	
39.	Dr. Theodor Kern	"	III. Staats. Gymn(asium) "	Besch(äftigungskurs) d(es) Czern(owitz) Priv(at) Mäd(chen) Gymn(asiums) Wien II Josef Gallg(asse) I	
40.	Markus Maier	Supplent	I. Staats. Gymn(asium) "	"	
41.	Julius Rainer	"	Obergymnasium Suczawa	"	
42.	Dr. Herman Sternberg	Professor	St(aats) Gymnasium Sereth	Wien, XVIII Staat Real-Gymnasium	
43.	Siegmund Katz	"	"	Erzh, Rainer Realgymn(asium) Wien II.	
44.	Heini Teller	"	II. Staats. Gymn(asium) Czernowitz	Staats. Gymn(asium) Wien, XVIII	
45.	Isfried Andermann	"	Staats Gymn(asium) Sereth	Staats. Realgymn(asium) Brüx	
46.	Michael Babor	"	"	d(as) St(aats) Gymnasium Olmütz	

47.	Anton Boschitz	"	"	"	
48.	Jakob Sauer	Supplent	"	"	
49.	Dr. Max Heinrich Barbasch	"	"	III. d(ie) St(aats) Realsch(ule) Prag	
50.	Jakob König	"	Staats. Gymn(asium) Radautz	d(as) St(aats) Gymnasium M-Ostrau	
51.	Ludwig Viktor Iedrzyjowski	Professor	Realgymn(asium) Gurahumora	Realsch(ule), Laa a(n) d(er) Thaya	
52.	Willibald Reichelt	"	"	"	
53.	Adolf Czerny	"	II. St(aats) Gymn(asium) Czern(owitz)	Wien, Handelsakademie	
54.	Jakob Salzberg	Supplent	St(aats) Gymn(asium) Radautz	St(aats) Realg(ymnasium), Freudental	
55.	Dawid Heyer	"	gr. ort. Gym(nasium) Suczawa	d(as) St(aats) G(ymnasium) Prag	
56.	Emil Sparer	Professor	I. St(aats) Gymn(asium) Czernowitz	Realgymn(asium), Graz	
57.	Franz Swoboda	"	Realg(ymnasium) Gurahumora	St(aats) Realschule Freiwaldden	

S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei*. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii, mapa XXXI, dosar nr. 9, f. 142–144, original.

19. 1918 iunie 21, Vijnîța. Raportul directorului Gimnaziului Superior de Stat „Franz Joseph” din Vijnîța, Nikolaus Isopenko, către Consiliul Școlar al Bucovinei, în care informa despre faptul că în timpul invaziei ruse au fost distruse toate materialele didactice și solicita alocarea unui fond suplimentar pentru achiziționarea unor noi materiale didactice necesare pentru desfășurarea eficientă a procesului educațional.

Direktion des k. k. Franz-Joseph-Jubiläums-Gymnasiums in Wiznitz
Z(ah)l 493

Neuanschaffung von Lehrmittel

Bukowiner k. k. Landesschulrat Eingelangt, am 25./6 1918 No. 7903
mit 3 B(ei)l(a)g(en)

Wiznitz, am 21. Juni 1918
3 Beilagen

An den k. k. Landesschulrat in Czernowitz.

Da während der feindlichen Invasion sämtliche Lehrmittel der Anstalt venichtet wurden und da ohne Lehrmittel ein gedeihlicher Unterricht am Gymnasium unmöglich ist, bittet die Direktion um Erteilung einer außerordentlichen Dotation zwecks Neuanschaffung von Lehrmittel.

Der Direktion ist es unmöglich die Höhe einer solchen Dotation auch nur annähernd anzugeben, da die Preise in den Lehrmittelkatalogen ungiltig sind.

Die Direktion schließt die von den Fachlehrern zusammengestellten Verzeichnisse der zu beschaffenden Lehrmittel bei.

Nikolaus Isopenko m.p.
Direktor

S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii*, mapa LVII, dosar nr. 4, f. 51, original.

BUCOVINA DUPĂ PRIMUL RĂZBOI MONDIAL ÎN DEZBATERILE PARLAMENTARE (1919–1926)

RODICA JUGRIN

Parlamentarische Diskussionen betreffend die Bukowina nach dem Ersten Weltkrieg (1919–1926)

*(Zusammenfassung)**

Die Vertreter der bukowiner Bevölkerung im Parlament des vereinigten Rumäniens (Legislaturperioden 1919–1920, 1920–1922 und 1922–1926) beteiligten sich aktiv, durch Anfragen, Mitteilungen, Erklärungen, Anträge usw. an der Lösung verschiedener Anliegen, die die rumänische Gesellschaft in den Jahren nach dem Ersten Weltkrieg zu bewältigen hatte. Die Themenpalette der parlamentarischen Tätigkeit umfasst Gesetzesinitiativen, Debatten zu eingebrachten Gesetzesentwürfen, die Ratifizierung der mit Deutschland, Österreich, Bulgarien und Ungarn geschlossenen Friedensverträge, verschiedene wirtschaftliche, soziale oder politische Angelegenheiten der Provinz, Anliegen der Volksgruppen. Die politischen Erklärungen und Mitteilungen zur Tätigkeit der Regierung und zur Verfassung der Antwort des Parlaments auf die Thronrede waren für die bukowiner Parlamentarier gute Anlässe die Angelegenheiten der Bukowina ins Gespräch zu bringen, darüber zu disputieren und Lösungen für die Verwaltung der Provinz und den Ablauf des Vereinheitlichungsprozesses vorzuschlagen.

Zu den besonderen Themen über welchen im Parlament disputiert wurden gehören Eduard Fischers und Aurel Onciuls Aktivitäten in der Bukowina, die Kriegsschäden und die Probleme der kriegsbeschädigten Regionen, Reparationen, Wiedergutmachungsleistungen für Kriegsinvaliden, Witwen und Waisen, Rückführung der siebenbürgischen und bukowinischen Kriegsgefangenen aus Sibirien. Zu diesen Themen nahmen Stellung Vasile Lițu, Aurel Morariu, Iorgu G. Toma, Nistor Andronicescul, Nicolae Carabioschi, Nicolae Cotlarciuc, Vladimir Repta, Ion Zelea-Codreanu, Ifrim Popescu, Virgil Tempeanu, Vasile Tomegea, Vasile Ungureanu, Ion Nistor. Um die Situation der Bukowina nach dem Ersten Weltkrieg zu veranschaulichen, veröffentlichen wir einige Ansprachen folgender Parlamentarier: Aurel Morariu, Vasile Lițu, Iorgu G. Toma, Ion Zelea-Codreanu, Ion Nistor și Nicolae Carabioschi.

Schlüsselwörter und -ausdrücke: Bukowina, Erster Weltkrieg, Parlamentsdebatten, Kriegsschäden, Reparationen.

* Traducere: Carol-Alexandru Mohr.

Oamenii politici care au reprezentat populația Bucovinei în Parlamentul României întregite (legislaturile 1919–1920, 1920–1922 și 1922–1926) au susținut interpelări, comunicări, declarații, întrebări, petiții despre diverse probleme cu care se confrunta societatea românească în primii ani de după terminarea Primului Război Mondial¹. Tematica intervențiilor parlamentare se referă la dezbaterile, înfierea și susținerea unor proiecte de legi, ratificarea tratatelor de pace încheiate cu Germania, Austria, Bulgaria și Ungaria, problemele economice cu care se confrunta provincia, cele sociale, politice, problema naționalităților. Declarațiile politice și comunicările referitoare la activitatea guvernului și la răspunsul Parlamentului la Mesajul Tronului au fost un bun prilej pentru parlamentarii bucovineni de a-și preciza concepțiile politice, de a aduce în discuție problemele Bucovinei și de a oferi soluții pentru înfăptuirea procesului de unificare, context în care au avut loc dispute de idei pe teme legate de modalitățile de unificare și administrare a provinciei.

O categorie aparte de probleme dezbătute de la tribuna Parlamentului se referă la acțiunile lui Eduard Fischer și Aurel Onciul în Bucovina, distrugerile provocate de război, refacerea regiunilor „dăunate de război”, restituirea despăgubirilor de război, soluționarea problemei invalizilor, văduvelor și a orfanilor de război, repatrierea prizonierilor de război ardeleni și bucovineni din Siberia.

În prima legislatură parlamentară (1919–1920), aceste teme au fost dezbătute de către: Vasile Lițu (Partidul Democrat al Unirii, circumscripția Doma, județul Câmpulung) – situația Bucovinei după război (ședința Adunării Deputaților din 13 decembrie 1919)² și acțiunile lui Aurel Onciul în Bucovina (ședința Adunării Deputaților din 4 februarie 1920)³; Aurel Morariu (Partidul

¹ Pentru legislaturile 1919–1920 și 1920–1922, vezi vol.: *Bucovineni în Parlamentul României întregite*, vol. I, *Sesiunea 1919–1920*, cuvânt înainte de Ion Agrigoroaiei, ediție îngrijită, studiu introductiv, note și comentarii de Rodica Iațencu și Marian Olaru, indice de nume de Rodica Iațencu, București, Editura Academiei Române, 2015; *Bucovineni în Parlamentul României întregite*, vol. II.1, *Adunarea Deputaților, legislatura 1920–1922*, ediție îngrijită, studiu introductiv, note și comentarii de Rodica Iațencu și Marian Olaru, indice de nume de Rodica Iațencu, București, Editura Academiei Române, 2016; *Bucovineni în Parlamentul României întregite*, vol. II.2, *Senatul, legislatura 1920–1922*, ediție îngrijită, studiu introductiv, note și comentarii de Rodica Iațencu și Marian Olaru, indice de nume de Rodica Iațencu, București, Editura Academiei Române, 2018.

² Dezbaterile Adunării Deputaților, „Monitorul Oficial” (în continuare se va cita D.A.D., M.O.), nr. 12, 16 decembrie 1919, p. 116–117.

³ Idem, nr. 30, 6 februarie 1920, p. 407–410.

Democrat al Unirii, circumscripția Storojineț, județul Storojineț) – acțiunile generalului Eduard Fischer în Bucovina (ședința Adunării Deputaților din 4 februarie 1920)⁴; Iorgu G. Toma (Partidul Democrat al Unirii, circumscripția Câmpulung, județul Câmpulung) – Bucovina și problema pagubelor de război (ședința Adunării Deputaților din 29 ianuarie 1920)⁵; Nistor Andronicescul (Partidul Democrat al Unirii, județul Câmpulung) – situația văduvelor și a orfanilor de război (ședința Senatului din 26 ianuarie 1920)⁶; Nicolae Carabioschi (Partidul Democrat al Unirii, județul Rădăuți) – situația prizonierilor de război din Siberia (ședința Senatului din 21 februarie 1920)⁷; Nicolae Cotlarciuc (Universitatea din Cernăuți) – situația orfanilor de război (ședința Senatului din 26 ianuarie 1920)⁸; Vladimir Repta (mitropolitul Bucovinei) – petiția și memoriul văduvelor și orfanilor de război (ședința Senatului din 12 decembrie 1919)⁹; Ion-Zelea Codreanu (Partidul Naționalist Democrat, județul Suceava–Regat¹⁰) – ajutoare de război pentru județul Suceava (ședințele Adunării Deputaților din 11 decembrie 1919 și 29 ianuarie 1920) și pentru orfanii de război (ședința Adunării Deputaților din 25 decembrie 1919)¹¹.

⁴ *Ibidem*, p. 399–407.

⁵ *Idem*, nr. 28, 1 februarie 1920, p. 378–379.

⁶ Dezbaterile Constituyentei – Senatul, „Monitorul Oficial” (în continuare se va cita D.S., M.O.), nr. 19, 30 ianuarie 1920, p. 134.

⁷ *Idem*, nr. 32, 28 februarie 1920, p. 349–350.

⁸ *Idem*, nr. 19, 30 ianuarie 1920, p. 132–133.

⁹ *Idem*, nr. 10, 14 decembrie 1919, p. 61.

¹⁰ După anexarea nordului Moldovei de către Imperiul Austriac, ținutul Suceava a fost împărțit în două. Partea care a revenit Bucovinei a constituit districtul Suceava, iar cea care a rămas în Moldova a format ținutul Suceava, cu o capitală nouă, la Fălticeni. În perioada cuprinsă între Marea Unire și până la votarea Legii pentru unificare administrativă (14 iunie 1925) s-a păstrat specificul organizării administrativ-teritoriale în provinciile istorice. În Bucovina, regimul administrativ a fost reglementat prin Decretul pentru administrația Bucovinei nr. 3715/18 decembrie 1918, iar regiunea Regatului României a rămas cu organizarea moștenită din perioada antebelică (Legea pentru consiliile județene din 2 aprilie 1894), în care figura județul Suceava (ulterior a avut loc schimbarea denumirii în județul Baia, cu reședința la Fălticeni). Cf. Radu Săgeată, *Organizarea administrativ-teritorială a României. Evoluție. Propuneri de optimizare*, București, 2013, accesată online (30 mai 2014) la adresa [www.geopolitic.ro/17/%20News%20March%202013%20\(5.03.2013\).pdf](http://www.geopolitic.ro/17/%20News%20March%202013%20(5.03.2013).pdf); http://earth.unibuc.ro/file_download/293341; memoriainterbelica.memoria.ro/județe/baia. Am inclus aici și intervențiile lui Ion-Zelea Codreanu, Virgil Tempeanu și Vasile Tomegea, care reprezentau județul Suceava–Regat, întrucât acestea au dezbătut probleme care priveau Bucovina.

¹¹ D.A.D., M.O., nr. 10, 13 decembrie 1919, p. 89; nr. 28, 1 februarie 1920, p. 376–378; nr. 21, 17 ianuarie 1920, p. 265.

Și în cea de-a doua legislatură parlamentară (1920–1922) au fost aduse în dezbatere teme legate de situația Bucovinei după Primul Război Mondial. Au prezentat comunicări: Ion Zelea-Codreanu (Partidul Naționalist Democrat, județul Suceava–Regat) – Proiectul de lege pentru lichidarea despăgubirilor de război și amortizarea datoriei publice interne (ședința Adunării Deputaților din 19 iulie 1921)¹²; Ifrim Popescu (Partidul Poporului, circumscripția electorală Rădăuți-oraș, județul Rădăuți) – Proiectul de lege pentru lichidarea despăgubirilor de război și amortizarea datoriei publice interne (ședința Adunării Deputaților din 19 iulie 1921)¹³; Virgil Tempeanu (Partidul Naționalist Democrat, județul Suceava–Regat) – pensiile văduvelor de război (ședința Adunării Deputaților din 31 ianuarie 1921)¹⁴; Vasile Tomegea (Partidul Naționalist Democrat, județul Suceava–Regat) – acordarea despăgubirilor de război în regiunea Dornelor (ședința Adunării Deputaților din 22 decembrie 1920)¹⁵; Vasile Ungureanu (Partidul Democrat al Unirii, circumscripția electorală Ciudei, județul Storojineț) – problema orfanilor de război (ședința Adunării Deputaților din 30 iunie 1921)¹⁶; Ion Nistor (Partidul Democrat al Unirii, Universitatea din Cernăuți) – situația invalizilor de război și refacerea regiunilor „dăunate de război” (ședințele Senatului din 20 iulie 1920 și 13 august 1920)¹⁷; situația lui Eduard Fischer (ședința Senatului din 24 august 1920)¹⁸.

În legislatura 1922–1926, unul dintre cei care au susținut comunicări pe tema distrugerilor provocate de război în Bucovina a fost Iorgu G. Toma (Partidul Democrat al Unirii, circumscripția Câmpulung, județul Câmpulung) – ședințele Adunării Deputaților din 12 decembrie 1922 și 30 octombrie 1924¹⁹.

Pentru a ne face o imagine asupra situației Bucovinei după încheierea Primului Război Mondial, publicăm câteva dintre aceste intervenții, susținute de către: Aurel Morariu, Vasile Lițu, Iorgu G. Toma, Ion Zelea-Codreanu, Ion Nistor și Nicolae Carabioschi.

¹² Idem, nr. 156, 16 martie 1922, p. 4489–4490.

¹³ Idem, nr. 155, 15 martie 1922, p. 4459; nr. 156, 16 martie 1922, p. 4489–4490.

¹⁴ Idem, nr. 28, 4 februarie 1921, p. 633.

¹⁵ Idem, nr. 15, 25 decembrie 1920, p. 301–302.

¹⁶ Idem, nr. 133, 26 ianuarie 1922, p. 3390.

¹⁷ D.S., M.O., nr. 21, 29 iulie 1920, p. 322; nr. 31, 21 august 1920, p. 598, 603–604.

¹⁸ Idem, nr. 39, 4 septembrie 1920, p. 768.

¹⁹ D.A.D., M.O., nr. 8, 17 decembrie 1922, p. 95–99; nr. 6, 6 noiembrie 1924, p. 50–59.

Aurel Morariu²⁰

Partidul Democrat al Unirii, circumscripția Storojineț, județul Storojineț

Ședința A.D. din 4 februarie 1920²¹

[Acțiunile generalului Eduard Fischer în Bucovina]

D-le președinte, onorată Cameră, chestiunea pe care voiesc să o aduc astăzi înaintea d-voastre este o chestiune pe care o consider ca fiind o continuitate a expunerilor și lucrurilor pe care le-a arătat înaintea d-voastre d-l deputat Bălănescu în chestiunea despăgubirilor de război²². Și, deși chestiunea

²⁰ Aurel Morariu (1886–1945), jurist. Urmează, la Cernăuți, liceul și Facultatea de Drept, obținându-și licența în anul 1909. Și-a susținut doctoratul la Universitatea din Praga (1914). A avut contribuții în studiul dreptului și a culturii bucovinene, militând pentru apărarea drepturilor românilor. Este autorul unor lucrări referitoare la: *Organizarea funcționarilor publici* (1920); *Cazul inspectorilor diecezani din Bucovina* (1923); *În chestiunea Fondului religios al Bucovinei* (1923); *La zece ani de la izbucnirea marelui război* (1924); *Un capitol din viața pribegilor bucovineni* (1926); *Unificarea legislativă* (1931); *Bucovina (1774–1914)* (f.a.) ș.a. Cf. Emil Satco, *Enciclopedia Bucovinei*, vol. II (în continuare se va cita Emil Satco, *Enciclopedia Bucovinei*, vol. II), Iași–Suceava, Editura Princeps–Biblioteca Bucovinei „I. G. Sbiera”, 2004, p. 78; Petru Rusșindilar, *Un eminent jurist, om politic și de cultură – Aurel Morariu*, în „*Analele Bucovinei*”, București, anul VII, nr. 1, 2000, p. 25–41.

²¹ D.A.D., M.O., nr. 30, 6 februarie 1920, p. 399–407. Această interpelare a fost publicată și în „*Analele Bucovinei*”, Rădăuți–București, anul XX, nr. 1 (40), [ianuarie–iunie] 2013, p. 44–65.

²² După încheierea Primului Război Mondial, problema reparațiilor și a despăgubirilor de război a stat în atenția statelor europene, care au participat la negocieri pe această temă între anii 1920 și 1932. Poziția României a fost exprimată încă din aprilie 1919, când C. Danielopol a cerut ca statelor agresoare să li se impună, prin prevederi ale tratatelor de pace, plata contravalorii tezaurului depus la Moscova. Această cerere a fost respinsă. De asemenea, au fost emise două decrete-legi referitoare la constatarea și evaluarea despăgubirilor de război (nr. 1 656/28 aprilie 1919) și la înființarea Serviciului despăgubirilor de război (nr. 1 852/12 mai 1919). În ceea ce privește despăgubirile de război, tratatele de pace încheiate cu Austria și Germania nu au stabilit suma totală a acestora și nici cotele ce se cuveneau diferitelor țări, printre care și România. Aceste chestiuni au fost reglementate de către o comisie interaliată, Comisia Reparațiilor, formată din reprezentanții S.U.A., Angliei, Franței, Italiei și Belgiei, care nu au luat în considerație interesele României. În privința Austriei, Tratatul de Pace conținea prevederi referitoare la obligativitatea statelor nou formate sau reîntregite de a prelua o cotă-parte din datoria publică a acestei țări, fără a fixa valoarea globală a despăgubirilor, cota-parte, termenul și modalitățile de plată, acestea urmând a fi stabilite de către Comisia Reparațiilor. România trebuia să preia 500 de milioane coroane aur din datoria fostei Monarhii Habsburgice și să plătească un miliard de coroane aur reprezentând contravaloarea bunurilor statului austriac și maghiar rămase pe teritoriul Bucovinei și al Transilvaniei. „Cota de eliberare”

despre care vă voi vorbi are un caracter specific al ei, precis, local, bucovinean, totuși cred că poate să intereseze opinia publică a întregii țări românești și este timpul ca asupra unor anume lucruri petrecute în Bucovina înainte de unirea ei cu țara mamă să se discute și în plin Parlamentul

a fost fixată la 230 de milioane franci. Deși România a avut pierderi de 72 de miliarde lei aur, Comisia Reparațiilor i-a recunoscut doar 31 de miliarde. Aceasta a fixat drept cotă-parte a datoriei publice a României față de Austria suma de 4 637 200 de coroane și 35 814 374 de mărci. De asemenea, țării noastre i-a fost repartizată, din datoria austriacă, suma de 4 995 300 de coroane. La 28 august/10 septembrie 1919 a fost semnat, la Saint-Germain, un „Aranjament” privitor la cheltuielile de eliberare a teritoriilor fostei Monarhii Austro-Ungare, potrivit căruia România, alături de Polonia, Cehoslovacia și Regatul sârbo-croato-sloven, trebuiau să plătească sume al căror total nu trecea de 1,5 miliarde franci aur. Un alt acord („Aranjament internațional”), la care au aderat România și Austria, încheiat la 17/30 iunie 1920, la Berna, se referea la conservarea și restabilirea drepturilor de proprietate industrială afectate de Primul Război Mondial. Prin Acordul de la Spa (3/16 iulie 1920), țării noastre i s-a atribuit cota doar de 1% din totalul reparațiilor germane; de asemenea, România trebuia să primească 10,55% din reparațiile orientale, exigibile de la Austria, Ungaria și Bulgaria, însă obligațiile acestor țări au fost amânate pentru o perioadă de 20 de ani. O altă etapă în procesul soluționării problemei despăgubirilor de război a fost cea a Conferinței de la Viena, din 19 martie 1923, care stabilea modalitățile prin care fiecare stat succesor trebuia să achite cota ce i se cuvenea. Guvernul român a emis o declarație, în care afirma că „înțelege ca obligațiile fostelor state inamice, stabilite prin tratate, să fie executate în prealabil celor puse în sarcina aliaților”, refuzând semnarea protocolului. Nu a fost semnat nici protocolul care prevedea formarea unei Case comune a detentorilor de rente austriece și ungare, încheiat la Conferința de la Innsbruck (23–29 iunie 1923). În cadrul Conferinței statelor moștenitoare ale fostului Imperiu (Viena, 28 ianuarie – 3 februarie 1924), s-a hotărât ca România să primească 5 254 958 de coroane aur, reprezentând ultimul avans din cota ce i se cuvenea pentru coroanele schimbate. De la Banca austro-ungară în lichidare, statul român a mai primit suma de 54 de milioane coroane aur. Pe baza acordului încheiat la 14 martie 1922, România trebuia să mai primească încă 10 milioane coroane aur. La Conferința de la Paris (23–24 iunie 1924), unde România a refuzat din nou semnarea actului final, Austria a primit un moratoriu de 20 de ani pentru plata datoriilor de război, din care 10,55% reveneau României, care avea de plătit 17 286 300 mii lei datorii și de primit doar 5 615 000 mii lei. În anul 1925 s-a încheiat o convenție între România și Austria pentru reglementarea datoriilor și creanțelor în coroane austro-ungare, datoriile urmând a se plăti la cursul de 50 de lei pentru 100 de coroane. Acorduri privitoare la problema despăgubirilor de război s-au semnat și în anii 1924 (Planul Dawes), 1929 (Planul Young), 1930 (Conferința de la Haga). Ultima conferință în care s-a abordat această problemă a fost cea desfășurată la Lausanne (16 iunie – 22 iulie 1932). Analizând toate aceste acorduri, constatăm faptul că România nu a primit din partea niciunui dintre statele inamice suma integrală a despăgubirilor ce i se cuveneau. În timp, datoria acesteia a crescut, iar creanțele asupra foștilor inamici s-au redus – creanțele germane au fost diminuate, iar cele ale Austriei, Ungariei și Bulgariei au fost, în mod repetat, eșalonate. Cf. D.S., M.O., nr. 107, 6 august 1921, p. 2742; Florin Șinca, *Relații româno-austriece (1918–1938)*, București, RCR Editorial, 2013, p. 56–62; Emil Bold, *De la Versailles la Lausanne (1919–1932). Activitatea diplomației românești în problema reparațiilor de război (contribuții)*, Iași, Editura Junimea, 1976.

României Mari. Dacă din felul expunerilor și din datele absolut precise pe care voi avea onoarea să le aduc înaintea d-voastre se va desprinde oarecum impresia că chestiunea aparține poate prea mult unui domeniu teoretic, atunci vă rog, onorați domni, să aveți răbdare și, ascultând expunerea până la sfârșit și văzând care este concluzia la care ajung, să urmăriți și să vedeți că ne găsim în fața unei chestiuni de interes imediat practic, mai ales pentru noi, bucovinenii.

De un an de zile Bucovina este liberă, de un an și mai bine Bucovina este eliberată prin jertfele enorme ale fraților și, mai presus de toate, ale fraților din Vechiul Regat. Bucovina noastră se bucură de această libertate, de care de aproape de un secol și jumătate dușmanii noștri haini au privat-o, dușmani astăzi prăbușiți după urma îngâmfării lor și [a] tendinței de a stăpâni și cotorosi lumea. Poporul bucovinean, nesfârșit de fericit pentru unirea sa cu Patria Mamă, se apropie de Vechiul Regat românesc, căruia îi datorește libertatea sa de azi cu dragoste, cu toată sinceritatea și cu acea încredere cu care copilul se apropie de bunul său părinte. Și cred, onorată Cameră, că nu este o formă convențională pe care o îndeplinesc când rostesc aceste cuvinte de la această înaltă tribună, ci este o datorie pe care, în sfârșit, noi, bucovinenii dezrobiți, trebuie să ne-o facem, dând expresie convingerii și recunoștinței noastre că meritul d-voastre – și aici mă adresez d-lor deputați din Vechiul Regat – este enorm de mare în câștigarea libertății, după care noi un secol jumătate am jelit. În adunările pe care le-am avut în timpul vacanțelor de iarnă cu alegătorii noștri în diferite părți ale Bucovinei dezrobite, am înțeles și am văzut că în conștiința poporului bucovinean este adânc înrădăcinată această conștiință a datoriei sale de a fi mulțumitor față de Vechiul Regat pentru libertatea și vrednicia la care bucovinenii au fost chemați acum. Și, d-lor, recunoștința noastră se îndreaptă mai întâi către capul statului român care, cu vitejie și cu înaltă prevedere, a condus destinele neamului românesc, pentru ca să-l aducă la aceste zile de mare și luminoasă glorie. Nu mai puțin mulțumitori suntem acelor cârmuitori și sfetnici ai tronului românesc care, veghind cu bună grijă și cu cinste asupra intereselor obștii românești de pretutindeni, au avut aceste frumoase rezultate pe care azi cu toții le sărbătorim și nu e mai puțin adevărat că numai prin destoinicia și prin nesfârșita, admirabila trăinicie a armatei române s-a putut înfăptui minunea care se cheamă azi idealul românesc.

D-lor deputați, în frunte cu Vechiul Regat român, românismul de pretutindeni a fost chemat la grele jertfe în timpul acestui război care de curând s-a încheiat. O zicătoare românească zice, și probabil că înțelepciunea poporului român sintetizează prin acest proverb timpurile de urgie și suferințe prin care a trecut în cursul veacurilor, „pe acela pe care Dumnezeu îl iubește,

mai întâi îl pune la grea încercare”. Noi am trecut cu toții prin cele mai grele încercări și dacă Vechiul Regat a jertfit din sângele, avutul, din puterea și floarea tineretului său atât de mult, n-a lipsit și jertfa pe care a trebuit să o dea și provinciile robite de un dușman hain, care a căutat să ne stoarcă în toate chipurile, nu a lipsit și jertfa Ardealului, Bucovinei și a Basarabiei. D-lor deputați, expunerea mea se va ocupa de o parte din aceste jertfe pe care Bucovina, silită, forțată, a trebuit să le aducă, și expunerea de azi se va ocupa, mai ales, de capitolul tragic, în adevăr, pe care l-a înscenat și cu diabolică măiestrie l-a dus la capăt fostul general Fischer²³, comandantul jandarmeriei din Bucovina.

De la începutul Războiului Mondial, din vara anului 1914, Austria, care pornise un război extern împotriva statului rus și a celorlalți aliați ai noștri, a inaugurat și un război intern împotriva populației civile de diferite naționalități, după provinciile în care acele naționalități locuiau. În Bucovina, războiul intern se ducea mai cu deosebire și cu mai multă strășnicie împotriva poporului românesc și a celui ucrainean. Din datele pe care voi avea onoarea a le arăta înaintea onoratei Camere veți vedea, d-lor, o parte din tragedia care, de la iunie 1914 și până la prăbușirea statului austro-ungar, s-a desfășurat sângeros pe cuprinsul întregii Bucovine. Îmi voi lua libertatea, d-lor, să citesc câteva date, rezumând numai cele mai caracteristice și mai atipice, pentru ca, ilustrând ceea ce s-a petrecut în Bucovina, să ajung la concluziile pe care voi avea onoarea să le desfășor.

Capitolul întâi al expunerilor mele se ocupă de așa-numitele arestări, deportări, confinări, adică deținerea în lagăre de internați, în împrejurări mai puțin severe decât a unei internări propriu-zise, de confiscări, distrugerii de averi particulare și de condamnări la ani de zile de pușcărie. Încep acest

²³ Eduard Fischer (1862–1935) a fost comandantul Jandarmeriei din Bucovina. A avut o carieră militară, fiind distins cu numeroase ordine și medalii militare. Din anul 1915 a fost general maior. În octombrie 1927 a primit titlul de Cavaler al Ordinului „Maria Terezia”. Este autorul unor lucrări cu caracter geografic și care privesc istoria războaielor din Principatul Moldovei. În anul 1899 i-a apărut, la Cernăuți, lucrarea *Die Bukowina. Eine allgemeine Heimatkunde, verfaßt anlässlich des 50jährigen glorreichen Regierungsjubiläums Seiner k.u.k. Apostolischen Majestät, unseres allergnädigsten Kaisers und obersten Kriegsherren durch die k.u.k. Gendarmerie des Landesgendarmeriekommandos* (Bucovina. O descriere istorico-geografică generală, alcătuită cu prilejul jubileului glorios de 50 de ani de domnie a Maiestății Sale Apostolice, prea milostivului nostru împărat și comandant suprem al armatei, cu sprijinul Comandamentului Național al Jandarmeriei cezaro-crăiești). În 1935 și-a publicat, la Viena, cartea de memorii *Krieg ohne Heer: meine Verteidigung der Bukowina gegen die Russen* (Război fără armată: apărarea Bucovinei de către mine împotriva rușilor). Cf. Emil Satco, *Enciclopedia Bucovinei*, vol. I (în continuare se va cita Emil Satco, *Enciclopedia Bucovinei*, vol. I), Iași–Suceava, Editura Princeps–Biblioteca Bucovinei „I. G. Sbiera”, 2004, p. 377.

capitol al expunerilor mele citând, cum am zis, doar numai cazurile mai caracteristice. La 30 august 1914, plutonierul de jandarmi din Doroșăuți, județul Zastavna, îl arestează pe preotul George Dracinschi și fiica sa, Vera, în etate de 16 ani. Vina acestor oameni era: preotul bănuț de rusofilism, iar fiica sa de crima de les-majestate. Amândoi au fost ridicati și deportati. În timpul escortării au fost maltratați în chipul cel mai grozav. Mai ales în orașul Stanislau, din Galiția, poporul evreiesc și-a bătut joc de ei, scuipându-i, huiduindu-i și lovindu-i, de-i umplu sângele. Domnișoara Dracinschi a suferit grozava insultă de a fi târâtă de păr pe străzile civilizatului Stanislau, rănindu-și grav mâinile. Și toate acestea se petreceau – scrie preotul – în hohotele și huiduielile poporului patriot austriac, „fără ca garda care ne escorta să fi luat cea mai mică măsură pentru scutul nostru”. Din Stanislau, preotul Dracinschi și fiica sa au fost transportați, împreună cu alți 700 de nenorociți, prin țara ungurească, peste Sătmar, până la tabăra internalilor din Thalerhof²⁴. Aici au

²⁴ După izbucnirea Primului Război Mondial, autoritățile austriece au înființat mai multe lagăre de internare pentru populația civilă bănuț de acte de trădare față de Monarhia Habsburgică. Acestea erau situate în provinciile germane din vestul Monarhiei Austriece. După înființarea curților marțiale (prima dintre ele și-a început activitatea în septembrie 1914 și a funcționat la Cernăuți, Gura-Humorului și Vatra Dornei; în Bucovina au funcționat curți marțiale și pe lângă Brigada nr. 35, Brigada „Lilienhof” și Divizia nr. 43; din martie 1915 au funcționat curți marțiale la Cernăuți și Rădăuți), în lagărele de internare erau trimiși acei cărora la acțiunea penală preliminară nu li s-a putut dovedi nicio vină. Pentru populația sârbă s-au înființat astfel de lagăre la Mostar, Arad și Doboi. Lagăre de internare pentru populația civilă au funcționat și la Gellersdorf, Wilnsdorf, Oberhollabrunn. Pentru „elementele suspecte” din Galiția și Bucovina s-a înființat, în septembrie 1914, lagărul din Thalerhof (în apropiere de Graz, capitala Landului Steyr din Austria). Complexul era format din barăci pentru cei internați aici, locuințe pentru ofițerii și soldații comandamentului și apartamente pentru cancelaria acestuia, putând adăposti până la 8 000 de oameni. La doi ani de la înființare, în 1916 s-au ridicat și barăci pentru spital, case de izolare pentru noii sosiți, o casă pentru infecțioși, un apartament de baie și un local de arest. De asemenea, s-au construit o biserică catolică și o capelă ortodoxă. Lângă acest complex se afla cimitirul lagărului. Primul comandant al lagărului a fost colonelul Stadler, secondat de căpitanul Fasching. Securitatea lagărului era asigurată de peste o mie de soldați. Primul grup de „trădători” din Galiția și Bucovina, 3 000–4 000 de oameni (preoți, avocați, țărani, călugări, femei și copii), supus inițial arestului miliar în închisoarea de la Stanislau, a sosit la Thalerhof la 4 septembrie 1914, fiind transportat cu trenul, pe ruta Sătmar–Budapesta–Graz. Până în mai 1917, când au fost sistate transporturile de deținuți spre Thalerhof (în urma interpelărilor deputaților cehi în Parlamentul de la Viena, lagărele de la Thalerhof, Mostar, Arad și Doboi au fost desființate, iar cetățenii internați au fost fie trimiși acasă, fie forțați să-și stabilească domiciliul în unul dintre orașele din vestul Monarhiei), aici au fost internați 30 000 de oameni, originari din Bucovina și Galiția; în jur de 2 000 dintre aceștia și-au găsit sfârșitul la Thalerhof. Marea majoritate a victimelor din lagărul supraaglomerat au murit fie din cauza unor epidemii – tifos exantematic, holeră, erizipel (boală infecțioasă a pielii) și dizenterie, fie din cauza violenței și a tratamentului

fost supuși unui regim de sălbatică teroare. Comandantul de pe atunci al lagărului, colonelul Stadler, dăduse ordin gărzii de pază să ucidă imediat pe orice internat care ar îndrăzni să-și arate nemulțumirea sau să facă vreun gest de protestare împotriva tratamentului aplicat în lagăr internaților, că doar, încheia d-l colonel, toată afacerea nu costă decât un proces-verbal de o jumătate de coală de hârtie. Bărbați, femei și chiar copii, indiferent de condiție și clasă socială, dormeau în corturi improvizate pe pământul înghețat. Holera și tifosul secerau zeci de oameni pe zi. În scurt timp, numărul morților îngropați sub o pădure din apropierea lagărului s-a ridicat la 2 000. În reclamația sa, preotul Dracinschi cere să fie despăgubit din averea particulară a fostului general Fischer care, zice preotul, a pricinuit dezastrul său și al familiei sale întregi, pierzând toată averea, sănătatea sa și a fiicei sale.

În comuna Șerăuții de Sus, din județul Cernăuți, au fost arestați de plutonierul de jandarmi Max Zucher, următoarele persoane: Ion a lui Iacob Mateiciuc, agricultor, arestat la 9 august 1914; Cornel Keiwan, învățător, arestat în aceeași zi și amândoi eliberați ca nevinovați la 3 septembrie 1915; Ion a lui Iacob Poraicu, agricultor, arestat în aceeași zi și eliberat abia după un an; Dumitru a lui Nicolae Locovei, student, arestat în aceeași zi și eliberat la 15 iunie 1915; Leonti a lui Grigore Boico, arestat în aceeași zi și eliberat după zece luni; apoi Ion Bezboroho, arestat la 1 martie 1915 și eliberat la 9 octombrie 1917, deci după doi ani și șase luni; Ștefan Poraicu, arestat la 1 martie 1915 și eliberat în martie 1918, deci după trei ani; Ilie Poraicu, arestat la 2 martie 1915 și eliberat în august 1915, după ce fusese deținut timp de șase luni în arest preventiv în temnița Tribunalului din Suceava.

inuman la care erau supuse. Mormintele vechi ale lagărului au fost deschise la 23 iunie 1937, când a avut loc sfințirea osuarului din cimitirul parohiei Feldkirchen (Graz), care adăpostește și osemintele de la Thalerhof. A fost alcătuită o carte a morților, unde sunt trecute numele celor decedați (1 767 persoane din Galiția și Bucovina), carte care se păstrează în cancelaria parohiei din Feldkirchen. În anul 2012, la inițiativa colonelului în rezervă Manfred Oswald, comunitatea din Feldkirchen a realizat o placă funerară în patru limbi, care amintește de faptul că între 1914 și 1917 au fost internați aici circa 30 000 de oameni din Galiția și Bucovina, iar între 1917 și 1918 au fost aduși circa 5 000 de prizonieri de război ruși. În interiorul osuarului au fost montate 20 de plăci comemorative cu numele celor 1 767 de persoane decedate în lagăr, preluate de colonelul Manfred Oswald din Cartea morților aflată în parohia din Feldkirchen. Problema numărului și a rămășițelor victimelor din lagărul de la Thalerhof încă nu este clarificată, existând presupunerea că ar mai fi și alte oseminte îngropate pe terenul aeroportului unde a fost construit lagărul. Cf. Teodor Bălan, *Suprimarea mișcărilor naționale din Bucovina pe timpul războiului mondial. 1914–1918*, Cernăuți, Editura autorului, 1923, p. 57, 134–143; Georg Hoffmann, Nicole-Melanie Goll, Philipp Lesiak, *Thalerhof 1914–1936. Die Geschichte eines vergessenen Lagers und seiner Opfer* (Thalerhof 1914–1936. Istoria unui lagăr uitat și a victimelor sale), Herne, Editura „Gabriele Schaefer”, 2010.

Afară de Ilie Poraicu, ceilalți au fost internați în tabăra de la Thalerhof, supuși celui mai neomenos regim acolo, în timp ce acasă gospodăriile și familiile lor au fost distruse.

Agricultorii Alexandru Humeniuc, Matei Dimitriuc, George Șandru, Ananie Dzurabeț, Alexandru Coican, Ion Chabaila, Mihail Lesec și Grigorie Codrean, toți din comuna Vășcăuți, au fost arestați de jandarmii d-lui Fischer în toamna anului 1914, deportați în cele mai cumplite și umiltoare maltratări și insulte și internați timp de trei ani în lagărele din Theresienstadt (Bohemia)²⁵ și Thalerhof, lângă Graz, în Styria. Tot avutul a fost prădat și nimicrit în timpul absenței lor de acasă.

La 5 iulie 1914, preotul Emilian Makowiewicz din Cernauca a fost arestat, împreună cu soția sa, de jandarmii Pokoi și Klappa. Arestarea s-a făcut din ordinul d-lui Fischer pentru simple bănuieli. În timpul transportării spre Thalerhof a fost insultat și maltrat. În orașul Graz a fost scuipat și bătut de persoane din societatea bună germană, ba chiar și de cucoane. Soția sa, internată și ea în același lagăr, a murit acolo, în urma marilor suferințe morale și fizice îndurate. Amănuntele pe care le relatează preotul Makowiewicz sunt cu adevărat senzaționale și-ți fac impresia de lucruri pe care numai în romane sau povești [le] poți afla.

În județul Siret au fost arestate, din ordinul d-lui Fischer, 186 [de] persoane pe simple bănuieli sau denunțuri anonime. Acești oameni au fost deținuți parte în pușcăriile de pe lângă tribunalele din Bucovina, parte deportați în lagărele din Theresienstadt sau Thalerhof, făcând cu toții laolaltă 295 ani și două luni de pușcărie.

Țăranul Mihai a lui George Todosan din Ostrița a fost arestat în septembrie 1914 de plutonierul de jandarmi Dutkievici din Molodia, astăzi Cozmin, maltrat și purtat prin toate închisorile din Bucovina și Ungaria până la Muncaci și, în fine, fiind absolut nevinovat, a fost eliberat după zece luni de grele suferințe. În acest timp, toată gospodăria i-a fost prădată și distrusă.

²⁵ La Theresienstadt (actualmente Terezin, oraș din nordul Boemiei, Cehia), Iosif al II-lea a construit, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, o fortăreață militară, una dintre ultimele fortărețe bastion din Europa (cunoscută și sub numele de Mica Fortăreață). Aceasta a servit și ca închisoare, în timpul Primului Război Mondial, aici fiind închiși cei acuzați de acte de trădare față de Monarhia Habsburgică. După izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial, naștii au închis la Theresienstadt prizonieri evrei, cehi, ruși, polonezi, britanici, francezi, români, Mica Fortăreață transformându-se în lagăr de concentrare. Fiind un lagăr de tranzit al prizonierilor spre celelalte lagăre de concentrare, pe aici a trecut un număr impresionant de deținuți (144 000, dintre care 33 000 au murit; alți 88 000 de prizonieri au fost, însă, deportați spre lagărele de exterminare). Între anii 1945 și 1948 a servit și ca închisoare pentru prizonierii germani. <http://dli.ro/fortareata-din-terezin-republica-ceha.html> (15 februarie 2013).

Învățătorul Ioan Todosan din Poieni, județul Gura-Humorului, a fost arestat pe la sfârșitul anului 1915, din ordinul generalului Fischer; a fost escortat, insultat, maltratată și internat în lagărul din Thalerhof până la finele lui iunie 1916. Și e interesant să se știe că asupra celor imputate d-lui Ioan Todosan au fost ascultați nu mai puțini de 129 de martori, care toți au certificat absoluta sa nevinovăție. Vedeți cu ce fast, cu ce lux de formalități de procedură lucrau autoritățile austriece, fără să se sinchisească de enormele suferințe ale celor arestați și deținuți.

Preotul Adrian Andronic, din Pătrăuți, lângă Suceava, a fost arestat odată cu inginerul Tit[us] Onciul, fost deputat în Dieta provincială a Bucovinei²⁶. A fost maltratată și insultat în chip ordinar de plutonierul de jandarmi Pokoi. În timpul escortării de la o temniță la alta au fost insultați și loviți de populația cu monopolul patriotismului austriac, care striga (citez după scrisoarea părintelui Andronic): „Sieht an, ein Galach und ein Deputat, lovind în noi, zice părintele, ca în niște dobitoace”, adică, pe românește: „Priviți un popă și un deputat”.

Dirigintele școlar Karl Schorsch, din Vasilău, județul Zastavna, a fost arestat de jandarmul plutonier Rumygailo, în gara Verenceanca, la 4 august 1914. Escortat apoi din temniță în temniță, a fost adus la Stanislau, unde a fost cumplit maltratată de mulțime, de aceeași mulțime despre care vorbește și părintele Andronic. A fost internat, apoi, parte în Thalerhof, parte în Pulkau, județul Oberhollabrunn (Austria de Jos), până la 13 aprilie 1917.

Caracteristic e și cazul învățătorului Nicu Jemna, din Cernăuți-Mănăstериște. Acesta a fost arestat de plutonierul de jandarmi Geliczch, în ziua de 15 octombrie 1914, în apropierea comunei Ciudei. Bănuie că face spionaj în favoarea rușilor, a fost maltratată în chip cumplit. Făcându-i-se percheziție, i s-au luat toți banii (cam 600 coroane) și, pe lângă alte hârtii, s-a găsit asupra sa și un exemplar din *Istoria românilor*, scrisă de președintele nostru, Nicolae Iorga. Atunci a fost declarat spion și condamnat la moarte prin ștreang de mai mulți plutonieri și sergenți de jandarmi. Numai intervenției întâmplătoare a unui ofițer din Vicov este a se mulțumi că omul a scăpat cu zile, fiind trimis la Comandamentul de etape din Dorna.

²⁶ Titus Onciul (1866–?), inginer, fratele lui Aurel Onciul. A urmat studii politehnice la Viena, unde a obținut diploma de inginer. După absolvire a intrat în serviciul statului, fiind comisar-șef la Departamentul pentru construcții al Căilor Ferate de stat (Cernăuți). A fost deputat al curiei comunelor rurale (Suceava) în legislatura a X-a (1905–1910). În camera legislativă bucovineană a reprezentat Partidul Democrat. Cf. Mihai-Ștefan Ceaușu, *Parlamentarism, partide și elită politică în Bucovina habsburgică (1848–1918). Contribuții la istoria parlamentarismului în spațiul central-est european*, Iași, Editura Junimea, 2004, p. 509.

D-l Aurel Bulandra, student, domiciliat în Suceava, a fost arestat la 1 februarie 1916, din ordinul d-lui Fischer, de către plutonierul de jandarmi Zarembo, pentru pretinsa complicitate cu rușii. A fost internat în lagărul de la Thalerhof timp de șase luni, apoi, fiind recrutat, a fost trimis pe front; rănit, a fost declarat invalid și, în această calitate, internat în lagărul de la Gellersdorf; în urma amnistiei din 1917 a fostului împărat Carol²⁷, a fost eliberat. Dar, în drum spre casă, fu din nou arestat, în Lemberg, de un agent al d-lui Fischer, cu numele Schachner, evreu originar din Suceava. Apoi închis în temniță la Cluj timp de cinci luni și într-o temniță din Viena, așîdarea în arest preventiv, timp de șapte luni.

D-l George Palamarciuc, profesor secundar la Liceul „Ștefan cel Mare” din Suceava, a fost arestat la 21 martie 1918, în urma denunțurilor agenților lui Fischer. A fost întemnițat la Suceava și apoi în Viena timp de șapte luni de zile și numai prăbușirea Austro-Ungariei i-a adus mântuirea. D-lor deputați, dați-mi voie să vă citesc un pasaj din scrisoarea d-lui profesor Palamarciuc, prin care d-sa arată, în lumina adevărului, situația românilor bucovineni în acele vremuri de tristă amintire. Iată ce zice d-sa: „Pentru biroul de spionaj (Abwehrstelle), căpitanul Hintz a angajat, la îndemnul lui Fischer, ca agenți numai evrei, dintre care mai cu seamă doi, Schachner și Zappler, făceau cea mai mare batjocură de bieții români care aveau nenorocirea să fie arestați la ordinul lor. Sub influența acestor agenți a început și o mare parte din populația evreiască să ia o atitudine ostilă față de români. Nu era chip să te arăți prin oraș. Populația evreiască stupia și făcea observații malițioase la adresa românilor”.

Preotul Vasile Rudeiciuc, din Dracineț, a fost arestat de jandarmii d-lui Fischer în ziua de 28 august 1914 și întemnițat în Cernăuți. A fost eliberat de rușii care ocupaseră Cernăuțiul și a trecut în Vechiul Regat ca să scape de prigonirile pornite contra sa. În urma acestui fapt, întreaga familie a preotului Rudeiciuc, compusă din șapte persoane, a fost arestată și supusă celui mai barbar regim de prigoniri și vexații.

Învățătorul Alexandru Nastasi, din Negrileasa, a fost arestat la 20 septembrie 1914 de Jandarmeria din Siret și, legat în fiare, a fost transportat la Humor unde, pe atunci, se afla d-l Fischer. Acesta i-a făcut în persoană instrucția și l-a somat pe d-l Nastasi să primească a face spionaj în

²⁷ Împăratul Carol al IV-lea al Austriei, în același timp rege la Ungariei, sub numele de Carol I. Acesta a emis, la 17 octombrie 1918, numai pentru Austria, proclamația *Către popoarele mele*, prin care propunea reorganizarea Austro-Ungariei într-un stat federal, în cadrul căruia, păstrându-se instituțiile fundamentale, urmau a fi organizate, conform dorinței naționalităților din Imperiu, state naționale autonome. Proclamația nu și-a atins scopul, fiind emisă mult prea târziu.

favoarea Austriei. D-l Nastasi a refuzat. Atunci d-l Fischer, foarte enervat, a decretat deportarea sa la Muncaci și de aici la tabăra din Thalerhof. Acolo, d-l Nastasi a rămas timp de patru luni și, în urmă, constatându-se nevinovăția sa, a fost condamnat în Graz, până la 15 noiembrie 1915. În acest timp i-a murit nevasta și tot avutul i-a fost prădat și distrus. Tovarăș de mizerii și suferințe i-a fost, în parte, profesorul Vasile Lițu, acum deputat în acest Parlament [P.D.U., circumscripția Dorna, județul Câmpulung].

D-l Haralambie Nichitovici, proprietar din orașul Suceava, a fost arestat la 12 mai 1918 de jandarmerie pentru bănuiala de spionaj în favorul României. A fost deportat și internat în Austria de Jos, împreună cu țăranul din Dorna, George Boncheș, fost deputat în Dieta provincială a Bucovinei²⁸. Interesantă e partea din expunerea d-lui Nichitovici, unde arată cum d-sa și fostul deputat George Boncheș tăiau lemne prin păduri și săpau prin ogoarele și grădinile nemților din apropierea Vienei ca să-și câștige existența.

Preotul Ilarion Prelici, fost cooperador în Rarancea, a fost arestat de comandantul Postului de Jandarmi din Rarancea, cu numele Wolf, în ziua de 8 august 1914. Închis mai întâi în temnița din Cernăuți, a fost, apoi, ridicat și transportat spre Thalerhof, împreună cu alți 14 preoți, între care și doi preoți români basarabeni, și anume: preotul din Colincăuți și cel din Rachitna. În relația pe care o dă, părintele Prelici arată marile mizerii pe care le-a îndurat în lagărul de la Thalerhof. Amănuntele privitoare la viața din acel lagăr concordă cu cele comunicate de preotul Dracinschi, despre care am vorbit anterior.

Preotul Christofor Iliuț, din Fundu Moldovei, a fost arestat în ziua de 7 octombrie 1914, pus în lanțuri și mai întâi închis într-o celulă a Cazarmei de Jandarmi din Fundu Moldovei, laolaltă cu primarul acestei comune, Toader Leuștean. Abia după trei zile a fost dus la Pojorâta. Pe drum a fost batjocorit, huiduit și lovit, mai ales de evrei.

Pamfil Cuparencu, agricultor din Ropcea, denunțat de fostul primar din Ropcea, Eudoxiu Dașchievici, a fost arestat în anul 1915 de jandarmul plutonier Baumgarten. În temeiul unor mărturii false, Cuparencu a fost condamnat la zece ani temniță și a murit în închisoarea din Thalerhof, la 18 martie 1917. Au rămas în urmă nevasta și șase copii minori. Astăzi, locuitorul Andronic Mazurski din Ropcea arată că, atunci când se făceau cercetările împotriva lui Pamfil Cuparencu, el, Mazurski, fiind citat ca martor,

²⁸ George Boncheș, țăran din Vatra Dornei. Deputat al curiei a III-a română în legislatura a XI-a (1911–1914). În camera legislativă bucovineană a fost, la început, independent, apoi a aderat la gruparea „apărăristă” din Partidul Național Român. Cf. Mihai-Ștefan Ceașu, *op. cit.*, p. 475.

a fost schingiuit atâta timp de jandarmul Baumgarten, până n-a confirmat pretinsa vină a lui Cuparencu. Astfel a fost, apoi, condamnat Cuparencu.

D-l Vasile Beuca-Costineanu, fost învățător în Noua Suliță, a fost arestat de jandarmerie la 20 septembrie 1914 și dat afară din slujbă. Escortat peste Humor–Dorna–Bistrița, a fost maltratată și batjocorit, mai ales de către populația evreiască din acele părți. D-l Beuca-Costineanu arată în relația sa amănunte foarte interesante asupra felului, într-adevăr barbar, cum erau tratați cei arestați de jandarmii d-lui Fischer.

Preotul Ioan Iliuț din Voroneț [a fost] arestat de jandarmeria din Humor la 15 iunie 1916, în urma unui denunț anonim, inspirat de cârciumarul Scheuermann din Voroneț. [A fost] insultat și maltratată în Humor, în Dorna, mai ales de populația evreiască, tratat peste tot ca un criminal. Deși achitat de Curtea Marțială din Bistrița, arestat din nou de aceiași jandarmi și iar purtat prin toate închisorile. Ajuns la Sibiu, a trăit aici sub pază până la declarația de război a României. Atunci iar a fost arestat și întemnițat în închisoarea de la Ocna Sibiului. Iată ce scrie părintele: „În Ocna Sibiului am fost închis într-un arest plin de țărani români, împreună cu femeile și copiii lor. Două zile și două nopți am stat închiși fără mâncare, huiduiți și maltratați de turbații jandarmi unguri. Sute de preoți, învățători și țărani români au fost arestați și schingiuiți în zilele acelea de groază. Mulți au fost executați pe drum sau în închisori, fără nicio judecată”. Iată, d-lor, relația autentică a unui martir al Bucovinei. Iată înfrățirea durerii și martiriului nostru cu cel al Ardealului, întru izbândirea aceluiași ideal. De la Sibiu, preotul Iliuț a fost dus la Cluj și de aici la Praga. Abia în aprilie 1918 a putut să se reîntoarcă acasă.

D-l George Boncheș, agricultor și fost deputat al cercului Câmpulung în Dieta bucovineană, a fost arestat de jandarmi la 27 aprilie 1916 și tradus în fața Curții Marțiale din Rădăuți, care însă l-a achitat. Totuși, d-l Boncheș a fost deportat și internat în tabăra de la Wilnsdorf, județul Pöggstall, Austria de Jos, iar apoi în lagărul de la Oberhollabrunn, unde a stat până la 1 noiembrie 1917. Cauza arestării d-lui Boncheș a fost că făcuse plângere la d-l Fischer împotriva samsarilor de pe lângă Biroul economic al Comandamentului de Jandarmi nr. 13 din Cernăuți. D-l Boncheș arătase în acea plângere că agenții economici Klier, Brodowski, Iosef Moses făceau afaceri enorme în dauna populației rurale. Daunele îndurate de d-l Boncheș de pe urma deportării și internării sale se ridică la multe zeci de mii de coroane.

D-l Vasile Lițu, profesor secundar și în prezent deputat al circumscripției Dorna, a fost, așisderea, arestat și maltratată de jandarmii d-lui Fischer și iată ce spune d-l Lițu despre acele suferințe îndurate de d-sa: „O lună după

izbucnirea războiului, la 4 septembrie 1914, am fost chemat de sergentul major de jandarmi Schwarz la primărie și deținut aici. După o noapte petrecută sub baionetele a doi jandarmi, îmi declară jandarmul Schwarz a doua zi că sunt arestat și mă întemniță în arestul Judecătoriei din Dorna. Cauza arestării mi-a fost comunicată abia după zece zile și iată care erau punctele de acuzație: 1) Că am scris articole împotriva Monarhiei Austro-Ungare și a dinastiei habsburgice; 2) Că am luat parte, între anii 1906 până la 1913, la toate manifestațiile dușmănoase Monarhiei; 3) Că întrețin relații cu bărbații politici din România și, îndeosebi, cu d-l profesor Nicolae Iorga; 4) Că sunt membru la Liga Culturală; 5) Că aș fi declarat, într-o vorbire ținută la București, că dorința mea și a tuturor românilor bucovineni este să se unească cu Patria Mamă; 6) Că aș fi zis cândva că e datoria românilor bucovineni să sară în ajutorul românilor din Ardeal, atunci când aceștia se vor răzvrăti împotriva ungarilor”. Apoi d-l Lițu descrie cu amănunte tot calvarul suferințelor, insultelor și maltratărilor îndurate până a ajuns în tabăra internaților din Thalerhof, unde a rămas până la 10 decembrie 1914, fiind apoi continuat în Graz, până în septembrie 1917. Așisderea a fost arestat și insultat părintele profesor Dimitrie Țopa, deputat bucovinean [P.D.U., circumscripția Sadagura, județul Coțmani] în această onorată Cameră. D-nii deputați Lițu și Țopa sunt de față și pot să confirme relațiile pe care vi le dau și pe care dumnealor mi le-au comunicat mie.

Țăranul Ion Olariu din Volovăț a fost arestat în anul 1915 de plutonierul de jandarmi Pokoi, în urma denunțului unui detectiv evreu, care l-a denunțat că are un băiat care trecuse în Regatul Român. În urma chinurilor și privațiunilor îndurate, bătrânul om de 66 de ani a murit [la] scurt timp după arestare.

Țăranul Ion Bodnariuc din Ropcea a fost arestat în anul 1914 de jandarmul plutonier Baumgarten, care l-a maltratată în mod grozav. Între altele, acest plutonier de jandarmi inventase următoarea metodă de torturare. Având un câine foarte rău, îi dădea drumul și-l asmuțea asupra nenorocitului Ion Bodnariuc, legat de mâini și de picioare, ca să nu se poată mișca. Bodnariuc a fost denunțat că ar fi vinovat de trădare de patrie. Denunțătorii săi au fost: fostul primar Eudoxiu Dașchievici, despre care vom mai vorbi, apoi evreii Berl și Pinkas Dermer, Jüdel Mentscher, Samson Finder, Șmil Fleischer, toți din Ropcea. A fost întemnițat timp de patru ani de zile.

D-l Petre Rei, diriginte poștal și învățătorul Ioan Grigorovici, amândoi din Igești, au fost arestați la 17 septembrie 1914 de jandarmul plutonier Nicolae Kuprak. Ferecați în lanțuri, au fost escortați la Bistrița, de unde, după multe și negrăite privațiuni și înjosiri, au fost eliberați, constatându-se

nevinovăția lor. Învățătorul Ioan Grigorovici a murit la scurt timp după aceea, în urma mizeriilor și lipsurilor îndurate.

Preotul Simion Voloșciuc, paroh în Vășcăuți, a fost arestat din ordinul d-lui Fischer, la 4 august 1914. Adus în fața sa, a fost interogată chiar de d-l general – o cinste [de] care, firește, nu fiecare arestat putea să se învrednicească. Părintele Voloșciuc a trebuit să depună la mâna d-lui general un ceas cu lanț de aur, în valoare de 6 000 coroane pe atunci și toți banii, în sumă de 700 coroane, pe care îi avea asupra sa. După chinuri și batjocuri de tot felul, bietul om a ajuns, la 2 septembrie 1914, la Thalerhof, unde a fost internat. La 14 octombrie 1914, deci după o lună și 12 zile, a murit de mizerie. Toată averea distrusă și prădată e evaluată de familia rămasă la 150 000 coroane.

Preotul Cornel Tomovici, paroh în Zoiniace, județul Zastavna, a fost arestat din ordinul d-lui Fischer la 20 mai 1916. Deținut în arest preventiv timp de un an de zile, prigonit, maltratată și lipsit de tot ce e necesar pentru existență, preotul Tomovici a înnebunit. Astăzi, acest nenorocit se găsește în casa de alienați din Graz. În urma sa au rămas soția, cu patru copii. Daunele sunt evaluate la 150 000 coroane.

Preotul Gheorghe Lanivski, din comuna Moldova Suliței, denunțat de cârciumarul din sat, Eisig Iwanier, a fost arestat pe la mijlocul lunii august 1914 de către jandarmii Thomas Grossar și Beer pentru simple bănuieli. Suferințele îndurate de acest bun și cinstit preot român au fost grozave. Iată un capitol din epopeea suferințelor preotului Lanivski. Citez textual după relația sfinției sale: „După câteva zile petrecute în temnițele din Cernăuți, Rădăuți și Suceava, jandarmii d-lui Fischer m-au pus în lanțuri, legat cot la cot cu un țigan, cu numele Toader Băcilă, din comuna Bădeuți. Ferecat în lanțuri, alături de nenorocitul țigan desculț și zdrențeros, am fost târât pe străzile orașului Suceava, ziua mare, la gara Țcani, unde o imensă mulțime de jidovi și străini s-au năpustit asupra mea cu batjocuri, maltratări și bătăi, ba chiar un grănicer austriac scosese baioneta ca să mă străpungă. În această învălmășeală nimic nu azeam din partea jidovilor, decât vorbe injurioase și apostrofări ca acestea: «Fiii noștri luptă pentru împărat, iar voi, popilor, trădați patria!» Timp de câteva ore am fost condamnat să ascult nemaiauzite sudalme și nimeni nu s-a găsit să mă ia în scut. Singura mea nădejde era că poate vreun român din Regat, din Burdujeni, văzând cele ce se petrec, va da de veste la București, arătând ce trebuie să sufere românii din Bucovina. Dar până la intervenția Bucureștilor, jandarmii d-lui Fischer și străinii de aici ne luau zilele. La gara din Hatna, batjocora s-a mărit. Aici a fost adus, așșderea în lanțuri, un alt preot bucovinean, parohul Lagadin, din Berhomet, împreună

cu cântărețul bisericesc din acea comună, amândoi bănuți de rusofilism. Deci, mărimdu-se ceata «trădătorilor», s-a mărit și ceata prigonitorilor noștri. Pe drum spre Dorna, am fost închiși într-un compartiment întunecat și toți ferecați în lanțuri; eram loviți, scuipați și insultați, atât de personalul trenului, cât și de lumea pe care conductorii o aducea în compartimentul nostru ca să-și bată joc de noi. La toate gările unde ajungeam, lume enorm de multă, adunată anume, așteaptă ca să întâmpine pe «trădători» cu insulte și huiduieli. După multe și negrăite chinuri, am ajuns la Dorna, la ceasul unu după miez de noapte. Lumea, înștiințată de sosirea noastră, ne aștepta și ne-a întâmpinat cu fluierături, huiduieli și lovituri. În Dorna am fost băgați în temniță, eu legat laolaltă cu țiganul Băcilă. Și culcându-ne pe piatra goală, nici nu puteam să-mi fac cruce și nici să-mi pun pumnii sub cap, fiindu-mi mâna dreaptă legată. Țiganul Băcilă își făcea cruce zicând: «Poate eu tot voi fi vinovat cu ceva, dar preotul acesta, de bună seamă suferă nevinovat». A doua zi, toată jidovimea și toți străinii adunați din toată Bucovina în Dorna, de frica rușilor, ne așteptau chiar de la ușa temniței în care noi zăceam nevinovați. Înnegrind toată strada, se înșiriau în șir nesfârșit și [era] chiar cordon de paznici pentru menținerea ordinii; ca la vreo procesiune festivă se făcuse. Când am fost scoși din temniță, s-au năpustit jidovii asupra mea, bătându-mă cu pumnii, scuipându-mă și aruncând cu pietre. Pălăria și hainele îmi erau albe de scuipat ca de zăpadă proaspătă. Chiar de pe acoperișurile caselor aruncau cu pietre în noi. Martori ai acestor grozave suferințe sunt, între alții, preotul Lupășteanu și profesorul Vasile Lițu, acum deputat în Parlamentul român”. Aceasta este o parte numai a relației pe care mi-a dat-o părintele Lanivski și am citat-o textual după manuscrisul d-sale.

Întrerup aici șirul expunerilor aparținătoare acestui capitol, căci numărul cazurilor este infinit mai mare și trec la capitolul și mai interesant al execuțiilor sumare pe care generalul Fischer le-a ordonat și săvârșit în cuprinsul Bucovinei prin subalternii săi. Iată câteva din ele. Țăranul Vasile Țehanciuc, din comuna Dubăuți, de 63 de ani, căsătorit, având patru copii, a fost executat de către jandarmul plutonier Victor Bogosievici în ziua de 25 octombrie 1915, ora 3 și 45 minute după amiază. Ordinul de execuție a fost dat de d-l Fischer, prin locotenentul său de jandarmi, Spreitzenhofer, în urmă avansat maior. Fapta pentru care acest țăran a fost executat e că a refuzat să dea căruța sa pentru ajutorarea familiilor celor mobilizați și că declarase că odată ce rușii ocupă Bucovina, el nu mai recunoaște ordinele altei stăpâniri. Dar acest fapt ce se imputa lui Țehanciuc n-a fost stabilit prin martori. Execuția s-a săvârșit *brevi manu* și numai în urma unei foarte sumare anchete, asupra căreia lipsesc orice acte.

În comuna Cuciurul Mare a fost executat, în ziua de 31 octombrie 1914, Constantin a lui Casian Storoșciuc, băiat de 15 ani, născut la 27 mai 1899. Execuția a săvârșit-o jandarmul plutonier Johann Drescher, asistat de câțiva soldați și jandarmi de sub ordinele sale. Pretinsa faptă criminală ce se pune în sarcina acestui băiat era că el ar fi trădat rușilor poziții ale armatei austro-ungare, fapt pe care jandarmul Drescher îl conchidea din mărturia stoarsă prin terorizări și cumplite violențe de la doi martori minori, și anume băiatul Pentelei a lui Ion Ciornohuz, de 11 ani și Vasile a lui Ion Ciornohuz, de 13 ani. Acești martori, bătuți și amenințați de jandarmul Drescher, au depus [mărturie] că ar fi văzut la Constantin Storoșciuc trei ruble și că Storoșciuc le-ar fi comunicat lor că de acum el va câștiga mulți bani. Atâta a fost suficient ca, în contra oricărei dispoziții legale, minorul Constantin Storoșciuc să fie spânzurat. Ancheta ordonată mai târziu, în anul 1917, în urma unei interpelări în Parlamentul din Viena, a deputatului ucrainean [Elias] Semaka²⁹ a dovedit completa nevinovăție a băiatului omorât de jandarmul Drescher și toți martorii ascultați în acea anchetă, ca mama celui executat, Saveta Storoșciuc, femeia Maria Chineșciuc și martorii Ion și Pentelei Ciornohuz, au arătat că numai de groaza maltratărilor neomenoase ale jandarmului Drescher și de frică ca să nu fie spânzurați și ei, au făcut depozițiile după indicațiile și dorința lui Drescher.

Ilie Lupașcu, agricultor din Voloca, de 28 de ani, căsătorit și având trei copii, a fost executat, la 7 septembrie 1914, în comuna Voloca, de către sublocotenentul Domanschi. Motivul execuției: pretinsă trădare. Nimic și nimeni nu dovedesc vinovăția omului. Toți martorii, ascultați după ce execuția se săvârșise, declară că au auzit vorbindu-se despre cel condamnat cutare și cutare lucru. Pe baza unor simple și foarte vagi prezumții, omul a fost spânzurat. [...] Iată, d-lor deputați, ce-mi scrie văduva Fevronia a lui Ilie Lupașcu: „În ziua de 7 septembrie 1914 au trecut câțiva soldați austrieci prin comuna Voloca și au întrebat dacă nu sunt rușii prin comuna noastră. Iar oamenii din sat au răspuns oarecum în glumă că nu-s, dar s-a dus Ilie a

²⁹ Elias Semaka (1866–1929), judecător la Tribunalul din Coțmani și la Tribunalul provincial din Cernăuți. A fost membru al Consiliului școlar districtual, președintele societăților „Narodnyi Dim”, „Ruska Bursa” și „Ruska Besida” din Coțmani. Deputat al curiei a IV-a ucraineană în legislatura a XI-a (1911–1914). În camera legislativă bucovineană a reprezentat Partidul Poporal Ucrainean. Între anii 1915 și 1916 a fost membru al Consiliului General Ucrainean din Viena. În anul 1918 a făcut parte din Rada ucraineană, militând pentru preluarea, de către ucrainenii, a controlului asupra Bucovinei. Ulterior s-a stabilit în Slovacia, unde a activat ca jurist. Cf. Mihai-Ștefan Ceașu, *op. cit.*, p. 451, 521–522; Emil Satco, *Enciclopedia Bucovinei*, vol. II, p. 379–380.

lui Iacov Lupașcu să-i aducă. La vorba aceasta, d-l locotenent a poruncit să-l caute pe bărbatul meu și să-l aducă la judecată, la casa pădurarului. Bărbatul meu nici nu era lipsă de acasă, pentru că avea frică de ruși și cum se afla lângă casă un nuc, iată că sosiră oamenii din sat și soldații și fără oareșcare vinovăție îl legară cu mâinile îndărăt și, ducându-l prin sat, îl ucideau cu drugi, iar ajunși în pădure, nevinovat și fără de judecată, jandarmii l-au spânzurat și m-au nenorocit pe mine, cu trei copii orfani de tată”.

Florea a lui Grigorie Olăraș și Paraschiva a lui Florea Olăraș, agricultori din Ropcea, județul Storojineț, au fost executați de jandarmii d-lui Fischer în ziua de 16 septembrie 1914, în grădina femeii Ecaterina Gheorghian, din comuna Pătrăuți de Jos, pe Siret. Iată și împrejurarea în care au fost executați acești oameni. Înaintând armata rusă pe la mijlocul lunii septembrie 1914 spre orașul Storojineț, s-a răspândit în satul Ropcea zvonul că rușii vor nimici prin foc toată pâinea adunată prin hambarele marilor proprietari. Sătenii din Ropcea se puseră, deci, în cale să ia ei din pâinea adunată pe lângă cele curți boierești și astfel și Florea Olăraș a luat o cantitate oarecare de cereale, depozitând-o în hambarul său. Primarul de pe atunci al comunei Ropcea, d-l Eudoxiu Dașchievici, a aranjat o teribilă intrigă, acuzându-l pe Olăraș de spionaj, atât la ruși, cât și, prin soli speciali, la trupele austro-ungare ce se aflau pe atunci la Pătrăuți pe Siret. Florea și Paraschiva Olăraș au fost arestați de o patrulă austriacă, condusă de jandarmi ai d-lui Fischer. Înainte de execuție au fost maltratați în mod oribil, căci martorii oculari, Veronica Paladiuc din Ropcea, Anița a lui Toader Moldovan, Ecaterina a lui Alexandru Gheorghian din Pătrăuți pe Siret, spun că fețele lor erau umflate grozav, de nerecunoscut și vinete, de culoarea pământului. Întâi a fost spânzurat Florea Olăraș, iar apoi femeia, Paraschiva; și fiindcă Florea, deși atârnat de ștreang, nu murea destul de repede, soldatul Pucaci s-a urcat pe umerii săi cu picioarele, îndesându-l în jos. Martorul ocular Filip Gheorghian, viceprimarul comunei Pătrăuți pe Siret, spune că acești oameni au murit nevinovați și că Paraschiva Olăraș plângea și mereu da asigurări de nevinovăția sa și a soțului ei. Florea Olăraș a mers la moarte liniștit, demn și hotărât. Jandarmul Klappa, care i-a executat pe acești doi săteni și care mai are și alte isprăvi la fel la activele sale, a luat asupra-și și toți banii pe care acești nenorociți îi avuseseră la sine, fără a fi dat seama cuiva de acei bani. Iată, d-lor deputați, ce scrisoare am primit de la orfanul Simion Olăraș, fiul celor executați: „În anul 1914, luna lui octombrie, a arestat jandarmul austriac Klappa pe tatăl și pe maica mea, Florea și Paraschiva Olăraș, pentru că ziceau că au făcut înaltă trădare și i-au dus de la Ropcea la Pătrăuți, bătându-i strașnic cu patul puștii, ca pe niște câini. În Pătrăuți i-au spânzurat

pe amândoi, pe mărturia fostului primar Eudoxiu Dașchievici, fără de nicio judecată. Tatăl meu a avut la el 340 coroane și nu știu ce s-a făcut cu acești bani. Și fratele meu Ion și eu am fost luați la catane, că de cătănie am fost buni, iar părinții ni i-au ucis. Și am rămas și noi și frațânii mai mici orfani și cu gospodăria prădată de jandarmi și nimicită. Vă rugăm să ne ajutați”.

Țăranii Ioan Ștefanovici, de 46 de ani și George Meleanca, de 65 de ani, amândoi din comuna Cuciurul Mare, au fost executați prin spânzurare în comuna Cuciurul Mare, în ziua de 3 octombrie 1914, ora 10 și 30 minute dimineața. Fapta incriminată: pretins spionaj și les majestate. Martori sau alte probe lipsesc. Sentința de condamnare e dată în unanimitate de voturi ale patrului militare din Cuciurul Mare, improvizată în Curtea Marțială și prezidată de plutonierul districtual de jandarmi Dionisius Preussentaus. Această Curte se compunea din: un plutonier de jandarmi, șapte sergenți, un fruntaș și doi soldați. Interesant este că membrii acestei Curți au fost martorii și acuzatorii, și judecătorii, și călăii victimelor. Înainte de execuție, oamenii au trebuit să-și sape singuri groapa în care au fost aruncați apoi.

În ziua de 22 octombrie 1914, au fost executați prin ștreang, pe peronul gării din Hliboca, fiind atârnați câte doi de felinare, următorii oameni: Dumitru Crucico, factor poștal, de 25 ani, căsătorit; Trofin Lupuleac, agricultor din Hliboca, 27 ani, căsătorit; Emil Holovaci, agricultor din Hliboca, 27 ani, căsătorit; Vasile Vijniuc, băiat de 15 ani, pălmaș din Hliboca. Martora oculară Anița Prodaniuc, din Hliboca, fusese arestată odată cu acești patru nenorociți și a scăpat de moarte ca prin minune. Ea povestește că arestarea s-a făcut așa, din curat senin, cu prilejul unei trecătoare reîntoarceri la Hliboca a trupelor austriece, întâmplată în timpul fluctuațiilor frontului din Bucovina. Nu știe nici până astăzi pentru ce jandarmii i-au arestat și maltratat atât de grozav. Alți martori, ca Tanase Maxemiuc, Iacov Mazureac, certifică aceleași lucruri, adeverind, mai ales, modul cumplit în care au fost maltratați nenorociții oameni. Elena Holovaci, nevasta executatului Emil Holovaci, zice că abia a doua zi după execuție a aflat de moartea tragică a soțului ei, fiind chemată la îngropare. Primarul comunei Hliboca, George Nimigean, și ajutorul său, Tanase Maxemiuc, cred că cei patru inși au fost executați pentru simpla bănuială de furt. Amândoi arată, însă, că afară de băiatul Vijniuc, care era un stricat, ceilalți trei erau oameni foarte cinstiți și de ordine. Denunțul împotriva victimelor l-a făcut un anume Franz Zimmermann, un băutor și depravat care, după execuție, și-a prezentat socoteala, cerând d-lor ofițeri austrieci, probabil și d-lui Fischer, o cuvenită remunerație pentru serviciile aduse patriei.

George Ilica, agricultor din Broscăuții Vechi, 38 ani, căsătorit, a fost executat prin ștreang, prin sergentul de jandarmi Kaczkowski din Budeniți.

Fapta ce i se imputa era deserțiune [dezertare] și spionaj. Acte doveditoare sau martori lipsesc. Locotenentul de jandarmi Preisser, raportând asupra cazului, la 13 iulie 1917, către Comandamentul de Jandarmi nr. 13, pe atunci în Beszterce [Bistrița] (în Ardeal), se mărginește a aduce la cunoștința d-lui Fischer că execuția lui Ilica s-a făcut în satul Budeniți în mod public, pentru a se îngrozi lumea prin exemplul dat și că execuția s-a făcut cu toată pompa (Feierlichkeit) și demnitatea (Würde).

Vasile Gosiuc, muzicant din orașul Storojineț, de 35 de ani, căsătorit, a fost executat în ziua de 20 octombrie 1914, pentru pretins spionaj de către jandarmii d-lui Fischer. Dosar, proces-verbal, martori sau alte dovezi lipsesc cu desăvârșire. Alexandru Handiuc, ajutor de primar din Hliboca, a fost executat de jandarmi în comuna Cupca, în ziua de 19 sau 20 septembrie 1914. Fapta incriminată: trădare și les majestate. Acte, dovezi, lipsesc. Johann Rohatynovici, cizmar din comuna Jadova, județul Storojineț, de 55 ani, căsătorit, a fost executat de jandarmii d-lui Fischer, în Kutu (Galiția), în luna septembrie 1914. Fapta ce i se imputa era pretins spionaj în favorul rușilor. Dovezi lipsesc. Petre Crassovschi, agricultor din Panca, județul Storojineț, de 26 ani, a fost executat de jandarmi în comuna Kutu, din Galiția, pe la începutul lunii octombrie 1914. Fapta: pretins spionaj. Asupra acestei execuții, care totuși s-a săvârșit, nu s-a putut stabili niciun act, niciun martor, nicio precizare a faptei incriminate. Karl Kacicovschi, cizmar din orașul Storojineț, a fost executat de jandarmii d-lui Fischer în comuna Pătrăuți pe Siret, în ziua de 26 septembrie 1914, pentru pretins spionaj. Țăranii George Rebarciuc din Trestiana, Vasile Dușceag din Cuciurul Mare, Nicolae Șușinschi din Cuciurul Mare și Procopie Iațcu din Cuciurul Mare, fiind arestați de jandarmii d-lui Fischer, au fost schingiuiți și maltratați în așa fel încât, scurt timp după ce încăpură pe mâinile oamenilor generalului Fischer, au murit din cauza cumplitelor maltratări.

D-lor deputați, cazuri de felul celor arătate s-ar putea înmulți la infinit. Din cele relatate aici vă puteți convinge că, în adevăr, teroarea ce s-a dezlănțuit asupra Bucovinei a fost neomenoasă și grozavă. Acum trec la acea parte a expunerilor mele, care am credința că face oarecum continuitate în expunerea d-lui deputat Bălănescu. Este capitolul care va trata pe scurt distrugerea economică și materială pe care au săvârșit-o jandarmii austrieci în Bucovina, conduși de generalul Fischer. În această parte vreau să arăt că, pe lângă activitatea de poliție militară și, în parte, și de activitatea militară propriu-zisă față de invazia rusească, desfășurată de generalul Fischer, d-sa a mai avut și o întinsă activitate în aprovizionarea armatei austriece. La Cernăuți, d-l general Fischer instalase un întreg stat-major pe lângă comandamentul

său de jandarmi și angajase o serie de oameni care serveau în această direcție. Biroul economic de pe lângă Comandamentul de Jandarmi din Cernăuți era condus de un evreu, Storfer³⁰. Acest domn Storfer a fost și autorul unui proiect de colonizare a Bucovinei și am avut ocazia, cu prilejul venirii armatei române în Bucovina, să fac un fel de razie prin rafturile actelor austriece rămase de la stăpânitorii prăbușiți și să văd acest proiect de colonizare a Bucovinei, în care Storfer arată că Bucovina trebuie colonizată cu populație de altă naționalitate și că românii trebuie reduși în consistența lor etnică, pentru a se crea siguranța cuvenită în Bucovina față de frontierele prea apropiate ale Vechiului Regat român. Am avut ocazia să văd că acest conducător și director economic al biroului generalului Fischer era un om cu sentimente cât se poate de dușmane nouă, românilor. Și acest om conducea politica economică a Bucovinei, iar la Ițcani, în celălalt punct mai aproape de frontiera cu România, se așezase un locotenent cu numele Lönobl, care făcea legătura cu Cernăuții. Acestea erau cele două puncte principale chemate și însărcinate cu organizarea de aprovizionare a unităților militare din Bucovina și, mai ales, a comandamentului d-lui Fischer din Bucovina cu provizii, nu numai din Bucovina, ci și din Vechiul Regat. În cuprinsul Bucovinei, generalul Fischer rechiziționează, ridică averile oamenilor după bunul său plac. Dacă cineva îndrăznește să protesteze contra rechizițiilor sau să arate că organele supuse ordinelor sale și însărcinate cu aceste rechiziții

³⁰ Berthold Storfer (1880–1944) a fost industriaș și bancher; a trăit la Cernăuți, Budapesta și Viena. A condus Biroul economic de pe lângă Comandamentul de Jandarmi Cernăuți, iar la sfârșitul Primului Război Mondial a fost numit consilier de război în rang de maior de cavalerie în cadrul Corpului de Ofițeri al generalului de armată Eduard Fischer. A profesat în domeniul silvic și al industriei lemnului. Din anul 1904 a fost membru al Consiliului Societății de Industrie Forestieră. În perioada interbelică s-a stabilit la Viena, unde a fost proprietarul unei bănci și al unei societăți în comandită. A fost membru al Societății „La Continental” și acționar la mai multe companii internaționale. În 1928 a înființat o firmă de transport, iar în 1936 a fost numit vicepreședinte al unei fabrici de catifea și mătăsuri, „Rudolf Reichert & Söhne” din Mährisch-Trübau. După anul 1938 s-a implicat în acțiunile de ajutorare a evreilor, înființând Comitetul de întraajutorare și de susținere a emigrației evreiești. A coordonat așa-numitele „transporturi ilegale” ale evreilor către Palestina. Până în anul 1943, Storfer a dus în Viena un trai privilegiat, deoarece autoritățile naziste aveau nevoie de el ca expert în tratativele dificile de pe piața maritimă din Europa de sud-est. Fiind deportat, a murit la Auschwitz în 1944. Cf. Eduard Fischer, *Krieg ohne Heer. Meine Verteidigung der Bukowina gegen die Russen* (Război fără armată. Apărarea Bucovinei de către mine împotriva rușilor), Wien, 1935, p. 192–194; Gabriele Anderl, *9096 Leben. Der unbekannte Judenretter Berthold Storfer* (9096 vieți. Necunoscutul salvator de evrei Berthold Storfer), Berlin, Rotbuch Verlag, 2012; http://austria-forum.org/af/Wissenssammlungen/Biographien/Storfer_Berthold (15 februarie 2013).

procedau nedrept, era declarat dușman al Austriei, arestat și îndepărtat din Bucovina. Așa a pățit-o d-l George Boncheș, fost deputat dietal, care se plânsese generalului Fischer că agenții săi, Horn și un proprietar scăpătat, Alexandru Radovski și alții comiteau acte de ilegalitate față de populația din Bucovina. El a fost imediat arestat și trimis în tabăra de la Thalerhof. Dar, în sfârșit, în cuprinsul Bucovinei, d-l Fischer își putea permite, prin jandarmii săi, orice acțiune, pentru că era la largul său și după concepția sa de satrap, de care se conducea, găsea și puterea și tăria morală ca să procedeze față de populația civilă rămasă acasă după bunul plac.

Dar, vedeți, d-lor, acest lucru cred că interesează pe reprezentanții românismului de pretutindeni, acțiunea d-lui Fischer nu s-a mărginit numai la cuprinsul Bucovinei și tendința de acaparare de averi și de stoarcere a românilor se simțea departe de fruntariile Bucovinei, în cuprinsul Vechiului Regat. Bande întregi de contrabandiști și dezertori din armata română au fost organizate, echipate, plătite și armate de generalul Fischer și de oamenii săi, pentru că, organizându-se și trecând fostele fruntarii dintre România și Bucovina, să intre în satele mărginașe ale Vechiului Regat, să prade populația și să aducă prăzile făcute la Cernăuți, unde se împărțeau între oamenii care conduceau această sinistru acțiune. Foarte mulți grăniceri români, care păzeau fruntariile Regatului, și-au găsit moartea de glonte sau pumnalul asasinilor organizați și înarmați de generalul Fischer și ale oamenilor de sub ordinele sale. Cred, d-lor, că acestea sunt fapte care trebuie denunțate și aduse la cunoștința opiniei publice românești, pentru că nedreptățile, crimele, abuzurile care s-au comis trebuie să-și găsească cuvenita răsplată. La spatele acestor bande de contrabandiști și de agenți plătiți de generalul Fischer funcționau o serie de agenți de aprovizionare, care trebuiau să claseze prăzile aduse, împărțindu-le după diferite necesități, dar care, mai ales, își vedeau de interesele lor particulare. Și iată câteva nume și e foarte caracteristic și foarte interesant a se asculta numele acestor agenți. Îmi veți permite să citesc, arătând și locul unde funcționau. În județul Suceava (din Bucovina), în comuna Uidești, erau: Efraim Ruckenstein, Hersch Brügger, David Berntal și dirigintele poștal Moritz Brüll; apoi David Merlaub, despre care se zice că a realizat o avere de câteva milioane; Jossel Abrahamowicz și Iacob Möller. [...] Sunt date concrete. Eu nu adaug nimic de la mine. [...] La Chiliașeni și Rus-Poieni: Ruchel Rachmuth, Itzig Gelber, Itzig Rachmoth, N. Rohrich. La Hrețca, Plavalar[i], Ruș[ii]-Mănăstioara: Solomon Bernstein, Fritz Merlaub, Wolf Brügger, Hendl Rachmuth și Hersch Brügger. La Tișăuți, Mitocul Dragomirnei: Anshel Markus și jandarmul plutonier Gutwald. La Reuseni și Bunești: Moses Gelbert, Armbrüster și jandarmul plutonier

Sauer. În orașul Suceava, la centru, funcționa ca om de deosebită încredere spionul Jüdel Tornschein, ajutat de [un] anume Chaim Schapira. La Vatra Dornei erau Jakob Klier și Moses Klammer etc., etc., etc. [Interpelarea deputatului a fost întreruptă de A. C. Cuza, care era interesat dacă cei enumerați mai trăiesc în Bucovina și dacă au drepturi. Răspunsul a fost afirmativ].

Pagubele care prin aceste acte de vandalism și în afară de orice legalitate au fost cauzate satelor bucovinene și celor din Vechiul Regat se ridică la multe milioane de lei. Dar, d-lor deputați, dacă citesc aceste nume, trebuie să fac o declarație de la această tribună, și anume următoarea. Sunt adânc pătruns de convingerea că de la înălțimea acestei tribune nu se pot spune decât lucruri perfect adevărate și, mai ales, lucruri care pot să fie de un folos practic neamului și țării noastre. Nicidecum nu mă preocupă dorința de a se semăna zăzania între locuitorii aceleiași patrii. Citesc numai date concrete și date istorice care aparțin trecutului de suferință al românismului pentru înfăptuirea idealului românesc. Țin, deci, să fac o mică paranteză, cu acest prilej, pentru că s-a văzut, cum a constatat și d-l Cuza, că numele celor citați sunt mai mult nume evreiești. Țin să constat următorul fapt: după prăbușirea stăpânirii austriece, în octombrie 1918 și în timpul interregnului, până la sosirea glorioaselor steaguri românești pe plaiurile Bucovinei noastre, țărănimea din Bucovina, scăpată de teroarea jandarmului austriac, de teroarea acelora care timp de patru ani de zile își bătuseră joc de tot ce era mai sfânt și mai bun în sufletul nostru, țărănimea scăpată, în sfârșit, de această teroare, credea că a sosit momentul ca să-și ia o revanșă și să-și facă dreptate. Au pornit să-și facă sătenii această dreptate, mânați de o ură și o mânie foarte explicabilă, deși poate nedreptățită. [...] De îndată ce, însă, armatele române au intrat în Bucovina, stăpânirile s-au așezat din nou. Criminalii care voiseră să-și facă singuri dreptate au fost arestați și au fost puși la beciuri și închisori și poate trebuia să se facă așa cu dâșii atunci, pentru că prea de-aproape se înrudea acțiunea lor cu acțiunile acelora pe care noi îi detestăm și îi detestăm și astăzi, acțiunea așa-numiților bolșevici. Dar eu sunt de părere că dacă acestor țărani li se aplicaseră toate rigorile legilor în vigoare, aceeași măsură ar fi trebuit să fie aplicată tuturor criminalilor din Bucovina. Acest lucru nu s-a făcut și nu este de căderea mea să discutăm aici de ce nu s-a făcut atunci acest lucru. Vreau să constat numai că, după ce țăranii noștri, care într-o pornire de foarte explicabilă revoltă și-au luat singuri revanșa, după ce ei fuseseră arestați, după ce, din motive independente de voința autorităților bucovinene, nu se putuse rezolva mai repede chestiunea lor, de care se lipsea Curtea de Apel, care

odată cu prăbușirea Austriei se desființase pentru bucovineni și Curtea de Apel fiind la Lemberg, acești oameni, [care] au stat luni de zile, parte în arestul preventiv, parte fiind condamnați, au fost înmormântați de-a binelea. Dacă din motive de rezon de stat și de siguranță publică, a fost necesar ca acei oameni să fie arestați atunci, chiar și condamnați, eu nu zic că s-a făcut un lucru rău, însă foarte bine s-a făcut dacă, cu ocazia amnistierilor de sfintele sărbători, acești nenorociți au fost propuși clemenței M.S. Regelui pentru grațiere și țin de datoria mea să mulțumesc onor guvernului pentru luarea acestor frumoase inițiative, redând societății și libertății, prin amnistiere, pe niște oameni care nu săvârșiseră altceva decât că se făcuseră ecoul unor mari nemulțumiri, care și azi încă clocotesc în inimile românilor din Bucovina.

D-lor deputați, înainte de a trece la concluzia finală a expunerii mele de astăzi și în legătură cu declarațiile pe care le-am făcut, constatând că nu sunt deloc preocupat de ideea și de gândul de a face propagandă antisemită, aş vrea să fac o mică digresiune și cer voia d-voastre pentru aceasta, spre a putea lămuri o chestiune și un punct de vedere la care eu țin foarte mult. S-ar putea și eu știu că există la noi tendința de a se interpreta vorbele pe care le-am spus în această incintă, așa cum îi convine aceluia care le dă interpretarea. Dar pentru a nu se putea spune că eu am fost mânat de alte idei, decât acelea de a aduce adevărul la lumină și de a cere o dreaptă răsplată pentru faptele fiecăruia, în orice situație ele s-ar fi săvârșit, țin d-lor să arăt că nu preocupările antisemite împotriva unor oameni de o anume rasă sau credință m-au făcut să spun lucrurile acestea în așa fel cum le-am spus eu înaintea acestei onorate Camere. [...] Și bănuiala mea se întemeiază în această direcție pe un fapt recent, pe care cred că am datoria să-l aduc la cunoștința onoratei Camere.

Îmi voi permite, deci, să citesc textual dintr-o revistă care apare astăzi la Paris și care este menită să informeze opinia publică europeană asupra lucrurilor care se petrec în cuprinsul României, ca să vedeți că este foarte aproape ideea și bănuiala mea că aceeași interpretare ar putea să dea și cuvintelor mele de astăzi, mai curând sau mai târziu, în fața ar[e]opagului lumii, care astăzi este constituit la Paris. În publicația pariziană „Bulletin du Comité des délégations juives auprès de la Conférence de la Paix”, nr. 9, din 31 decembrie 1919, se publică pe multe coloane o lungă expunere-protest împotriva pogromurilor. În această expunere nu lipsește și un capitol privitor la România și iată ce anume se scrie despre țara noastră: „România consideră Tratatul asupra minorităților ca un petec de hârtie. De abia a trecut o săptămână de când delegații români au semnat Tratatul de Pace și deja România încearcă a-l nimici prin toate mijloacele. Guvernul român a

inaugurat o campanie în contra acestui tratat”. Această campanie a găsit ecou în presa franceză. La 25 decembrie, ziarul „Les Temps” publică o notă care emană de la biroul de presă român, organ al guvernului din București, care cuprinde fraze foarte semnificative, ca cele ce urmează. „În toate cazurile, țara întreagă și toate partidele politice consideră clauzele Tratatului de Pace ca incompatibile cu demnitatea și suveranitatea statului român”. Și mai departe: „D-l Vaida-Voevod, recunoscând pe deplin nedreptatea unor anume clauze, s-a decis pentru acceptarea Tratatului, în speranța că România va produce astfel o schimbare în sentimentele ostile ale unor anume aliați și va obține prin negociații noi modificări dorite. Nota aliaților merge atât de departe, încât face și amenințări. Situația actuală se poate stabili, dat tot așa se poate ca, în lipsa oricărei modificări a Tratatului, să izbucnească mișcări periculoase. Aceste mișcări periculoase sunt pogromuri cu care e amenințată populația evreiască din România. Autoritatea română caută să provoace manifestații meșteșugite contra Tratatului, pentru a duce în eroare străinătatea”. Astfel, la 26 curent, „Les Temps” publică o telegramă din București, anunțând despre Consiliul Municipal al acestui oraș [care] remisese demisia sa ministrului de Interne, pentru a protesta în contra semnării unei păci care înjosește suveranitatea noastră și demnitatea poporului român. „Dar știrea aceasta și în această formă este falsă. În realitate, Consiliul Municipal din București a fost dizolvat în câteva luni în urmă și înlocuit printr-un Consiliu provizoriu, ale cărui funcții trebuiau să ia sfârșit prin forța împrejurărilor, în urma alegerilor iminente. Este evident că s-a făcut uz de această situație, pentru a mânia Consiliul provizoriu la o manifestație în contra Tratatului de Pace. Trebuie să ne așteptăm și la alte manifestații de acest fel într-un viitor apropiat. De altfel, guvernul român nu gândește deloc a aplica Tratatul minorităților; el simulează chiar a-l ignora complet. Abordând chestia evreiască, noul președinte al Consiliului, d-l Alexandru Vaida-Voevod a declarat, în cursul recentului său discurs-program, că chestia aceasta a fost rezolvată prin Decretul-lege din 22 mai 1919 și el n-a făcut nicio aluzie la Tratatul deja semnat. Ori acest Decret-lege este absolut insuficient până când, prin Tratatul asupra minorităților, chestiunea evreiască este rezolvată în întregime. Faptul ignorării Tratatului într-un punct atât de capital denotă atitudinea guvernelor române față de aceste chestiuni importante. Excese antisemite în România. Mare pericol de pogromuri. Ni se scrie din București. Agitația pogromistă organizată de vechiul guvern al generalului Văitoianu, sub pretext de propagandă contra bolșevismului, a început a aduce roadele sale. Guvernul generalului Văitoianu a lăsat să se placardeze în toate părțile mari afișe intitulate «Bestiile roșii» și face să se răspândească milioane de

exemplare de broșuri imprimate în imprimăriile statului, în care se zice că numai jidanii sunt bolșevici și că trebuie să se ducă o luptă aprigă în contra lor. Toate intervențiile jidanilor din România pe lângă guvern, cu scopul de a se obține de la acesta ca el să pună capăt acestor periculoase agitații au rămas zadarnice. La Adjud, un târg moldovenesc locuit de numeroși jidani, afișele intitulate «Bestiile roșii» provoacă numaidecât excese antisemite. Locotenentul Constantinescu, comandantul militar al gării, se puse a-i ataca pe jidani ziua mare. El lovi crud câțiva, maltrată pe alții, arestă pe unii și jefui mai multe maghernițe. Președintele comunității jidovești, d-l Herman Marcovici, fu torturat. Iată numele jidanilor greu vulnerați: Crețu, Artur Rosenberg, Mayer, o bătrână doamnă Mina Goldenberg și amândoi ginerii ei. Toată populația evreiască din Adjud s-a refugiat la Focșani, capitala județului. Populația evreiască din România e foarte alarmată. Se crede că excesele de la Adjud nu sunt decât semnalul unui pogrom general, în vederea căruia partidul d-lui Brătianu și celelalte grupuri antisemite lucrează de multă vreme”. În Transilvania: „Noi am relatat deja în nr. 8 al Buletinului nostru felul cum birocrăția română expulzează în masă pe jidani din Transilvania. Toate mijloacele sunt bune pentru funcționarii români spre a se debarasa de jidani”. Iată în această materie un document interesant pe care îl publică ziarul „Mântuirea”³¹, care apare la București, cu data de 30 octombrie 1919: „Jidanul David Hirsch, născut la Alba Iulia (Transilvania), voind să plece la Viena spre a-și vizita familia pe care nu o văzuse în cursul celor cinci ani de război, n-a putut să obțină pașaportul necesar, decât semnând declarația ce urmează: «Eu, subsemnatul David Hirsch, declar că mă separ de statul român și că renunț, în consecință, la drepturile de cetățean român. Declar, în același timp, că nu mă voi întoarce niciodată în România»”.

D-lor deputați, sunt desigur în asentimentul d-voastre, al tuturor, când constat că autorii acestor născociri și defăimări a țării noastre în fața lumii sunt oameni care foarte rău servesc interesele neamului căruia aparțin. Iar de la poporul evreiesc din cuprinsul României Mari așteptăm să ia cea mai hotărâtă poziție față de acele ignobile calomnii, dezmințindu-le în mod precis și în publicitate. Căci sămânța antisemitismului aruncată din abundență

³¹ „Mântuirea” (București, 1919), cotidian național evreiesc. Din comitetul de redacție făceau parte: I. Sternberg, I. Botosnasky, F. Călugăreanu, Filip Finkelstein, I. Rosen, A. Schonfeld. Printre colaboratori îi amintim pe Ș. Lazăr, Diamant Max, Leon Taubman, Barbu Lăzăreanu, Mișu Weisman, Alexis Nour, A. Camburopol, Moti Rabinovici, Felix Aderca, B. Fundoianu, A. Ludo, A. Feller. Seria a doua apare săptămânal în perioada 1944–1948. Cf. Marian Petcu (coordonator), *Istoria jurnalismului din România în date. Enciclopedie cronologică*, Iași, Editura Polirom, 2012, p. 361.

de inconștiența mentorilor de la Paris nu trebuie să prindă rădăcini în țara noastră. Am ținut să aduc această chestiune înaintea d-voastră pentru ca să se vadă că atunci când în țara românească este perfectă liniște, când în această onorată Cameră s-au făcut declarații și declarații foarte simpatice, chiar din partea reprezentanților evreimii, propagandiștii de la Paris ne defaimă în modul arătat. Și trebuie să reținem faptul că declarații de acelea cum le-a făcut d-l deputat basarabean Melicsohn sunt de natură a face apropiere între noi și evreii cu care vrem să conlocuim în deplină pace și înțelegere. Dar, dacă în aceste împrejurări de liniște, de perfectă ordine în cuprinsul țării românești, oamenii de la Paris, care reprezintă acolo interesele poporului evreiesc, găsesc de cuviință să ne defaime, atunci cred că împotriva acestor manopere se cuvine ca să se ridice un glas de protestare în incinta acestei onorate Camere și un glas care să stabilească neadevărul afirmațiilor publicate la Paris. Iar cât privește amănunțele arătate astăzi în fața onoratei Camere, țin să precizez, încă o dată, că nu motive de propagandă antisemită m-au determinat să aduc aceste lucruri înaintea onoratei Camere. Aceste amănunte și date aparținătoare istoriei neamului nostru să nu fie interpretate și puse în intenția acelor care le aduc ca fiind emenate din porniri antisemite. Aceasta am vrut să constat înaintea onoratei Camere.

Acum să-mi dați voie, în partea finală, să constat că, desigur, chiar după rațiunile legilor existente, noi nu suntem în măsură să dăm o judecată de condamnare sau de absolvire în chestiunea pe care am discutat-o. Asupra faptelor comise de generalul Fischer și ale colaboratorilor săi în cuprinsul Bucovinei, nu noi avem să ne rostim în ultimă instanță. Am atras atenția onoratei Camere asupra acestei chestiuni și îmi permit a atrage și atenția onor guvernului și, în special, d-lui ministru de Justiție [Ion Pelivan] și de Război [Traian Moșoiu], fiindcă d-l general Fischer a aparținut armatei și poate mai cade și astăzi sub prevederile codurilor militare și îi rog, din partea noastră, a reprezentanților Bucovinei, ca d-lor să dea toată atenția acestei chestiuni, pentru că chestiunea generalului Fischer pentru noi, bucovinenii, este o chestiune de importanță evident practică și de importanță de stat chiar, întrucât populația Bucovinei întregi, de la Nistru și până la Dorna, este pasionată de chestiunea aceasta. Tot poporul bucovinean așteaptă din partea onor guvernului o dreaptă soluție a ei și cere să se pună omul în fața faptelor sale, ca să se constate dacă faptele sale sunt în adevăr în sarcina sa și dacă el, așa cum le-a făcut, este vinovat de ele sau ba; să se dea sancțiunea cuvenită acelor vinovați și să se dea absolvire acelor care nu sunt vinovați de nimic. Noi știm că generalul Fischer se găsește astăzi în puterea autorităților românești și suntem informați, fără să știm în mod precis, că generalul

Fischer se petrece undeva la Iași. Cum el, prin faptele sale, pe care le-am arătat, ne aparține nouă, noi cerem să fim lămuriți asupra rosturilor sale și, mai ales, cerem să știm precis în ce stadiu se găsește această chestiune. Cerem mai departe, și aceasta este propunerea concretă pe care o fac, ca din sânul acestei onorate Camere să se instituie o anchetă parlamentară, din care să facă parte și deputați bucovineni cât de mulți, dar și d-nii deputați din celelalte părți ale României Mari și care anchetă să se ocupe îndeaproape de întreaga chestiune, pe care noi, cu un termen scurt, o numim „chestiunea Fischer”, constatând toate faptele, cu toate amănuntele care se mai pot descoperi, fiindcă nici eu nu le-am avut pe toate la dispoziție. Va să zică o anchetă parlamentară, investită cu toate puterile de anchetă, să stabilească cu exactitate și cu precizie toate faptele, pentru că, pregătind materialul pentru instanțele judecătorești, să-l înainteze acestora, iar acestea, în deplină lumină și în deplină cunoștință de cauză, să-și dea verdictul asupra lor. Cerem cu toată hotărârea ca în această chestiune să se facă lumină deplină.

Vasile Lițu³²

Partidul Democrat al Unirii, circumscripția Dorna, județul Câmpulung

Sedința A.D. din 4 februarie 1920³³

[Acțiunile lui Aurel Onciul în Bucovina]

D-lor deputați, în urma celor spuse de d-l [Aurel] Morariu în chestiunea Fischer, se poate încredința fiecare român de ceea ce a săvârșit

³² Vasile Lițu (?–1922), profesor. A înființat, în anul 1921, la Dorna, un gimnaziu de patru clase, transformat, în anul 1924, în liceu; acesta a funcționat până în anul 1930, când a fost desființat, ca urmare a efectelor crizei economice. În perioada septembrie 1914 – septembrie 1917 a fost deținut în lagărele de la Thalerhof și Graz. S-a implicat în mișcarea națională din Bucovina, fără a arăta „nicio șovăire în ce privește viitorul neamului său”, cu o „dărzenie neînduplecată, focul în privire, hotărârea în glas, însușirile care fac pe cineva în stare să târască mulțimile după dânsul”, cum afirma Nicolae Iorga. După anul 1918, a reprezentat Bucovina în primul Parlament al României întregite din partea Partidului Democrat al Unirii. Cf. Nicolae Iorga, *Oameni cari au fost*, Ediție îngrijită și note de Ion Roman, vol. II, București, Editura pentru Literatură, 1967, p. 195–196; <http://ltil.3x.ro/istoric.html> (5 martie 2014).

³³ D.A.D., M.O., nr. 30, 6 februarie 1920, p. 407–410. Această interpelare a fost publicată și în „Analele Bucovinei”, Rădăuți–București, anul XX, nr. 1 (40), [ianuarie–iunie] 2013, p. 66–74.

acest om în Bucovina. De fapt, de la Nistru și până la Vatra Dornei, întreaga populație română și ucraineană întreabă azi ce s-a făcut cu acest om, este judecat sau nu este judecat? Ce s-a făcut cu averea lui imensă, pe care a câștigat-o prin fraudă, prin contrabandele ce le-a săvârșit din Vechiul Regat și Basarabia? Până azi, lumea românească din Bucovina și lumea ucraineană, care așteaptă odată ca să se facă dreptate deplină, vede că nu s-a făcut nimic în această privință. Și chiar acum, de sărbătorile Crăciunului, toată lumea ne-a întrebat ce este cu d-l Fischer, care a fost călăul nostru. Nimic, nimic, niciun răspuns nu se dă până în ziua de azi³⁴. Și noi le-am spus: oameni buni, așteptați, dreptate se va face și Fischer va răspunde pentru toate faptele lui criminale ce le-a săvârșit împotriva populației române și ucrainene din Bucovina. [...]

Dar tocmai acum vreau să vorbesc despre un complice, și anume despre unul foarte vajnic. Afară de d-l Fischer, care a fost persoana cea mare, care a fost genialul Fischer, lăudat de toate gazetele vieneze, fiindcă fiecare reporter, fiecare corespondent era bine plătit de d-l Fischer, care-și câștiga averi de milioane pe spinarea populației necăjite și suferinde din Bucovina și în urma contrabandelor ce le săvârșea din Vechiul Regat, unul dintre complicii săi cei mai vajnici, unul care a dat toate informațiile, unul care a săvârșit așisderea fapte criminale împotriva neamului românesc din Bucovina, este și cinstitul Aurel cavalier de Onciul³⁵, fost deputat, spre rușinea noastră, a românilor din Bucovina, în Parlamentul austriac.

³⁴ Situația lui Eduard Fischer a fost adusă în discuție și de către Ion Nistor, reprezentantul Universității din Cernăuți, care a prezentat, în ședința Senatului din 24 august 1920, o scurtă comunicare (la care s-a asociat și senatorul Gh. Tudoran): „D-le președinte, crimele comise de faimosul general Eduard Fischer, comise față de populația Bucovinei în timpul războiului, sunt prea bine cunoscute și dovedite prin nenumărate mărturii și dosare. Ei bine, aud că acest domn, care fusese internat la Iași până la judecarea procesului, ar fi primit pașaport elvețian pentru a pleca în străinătate, fără judecată și fără să fi ispășit crimele comise. Întreb pe d-l ministru de Război [Ion Rășcanu] dacă are știre despre aceasta. Întreb pe d-l ministru de Interne [Constantin Argetoianu] dacă d-sa a consimțit ca acestui om să i se elibereze pașaport. Și, în sfârșit, întreb pe d-l ministru de Externe [Take Ionescu] dacă și-a luat osteneala de a pune pe acest domn cel puțin pe lista celor ce au călcat legile și obiceiurile războiului, spre a-și primi pedeapsa meritată, potrivit cu dispozițiile tratatelor de pace cu Austria și Ungaria?”. Cf. D.S., M.O., nr. 39, 4 septembrie 1920, p. 768.

³⁵ Aurel Onciul (1864–1921), jurist și om politic. A făcut studii liceale și universitare la Cernăuți și Viena. A obținut doctoratul în drept în anul 1866. Este autorul mai multor volume: *Dicționar juridic-politic* (Cernăuți, 1895; în colaborare cu Florea

Acest fost deputat român în Parlamentul austriac, Aurel cavaler de Onciul a avut, de cum a pus piciorul pe pământul nenorocit al Bucovinei, o atitudine cât se poate de dușmănoasă față de ceea ce este românesc și a avut ieșiri chiar prea dușmănoase când a fost vorba că cineva ar cuteza să mărturisească idealul românismului întreg. Acest Aurel cavaler de Onciul, când a venit în Bucovina, a căutat întâi să distrugă cu desăvârșire armonia și buna înțelegere ce era între românii din Bucovina, care purtau o luptă foarte aprigă împotriva guvernului austriac. Acest Aurel cavaler de Onciul a izbutit să sfărâme Partidul Național Român, înjghebat de neuitatul George Popovici și de Grigore Filimon³⁶. Partidul Național Român din Bucovina începuse să

Lupu); *Reforma administrației* (București, 1899); *Dreptul administrativ românesc* (Viena, 1900); *Reedificarea României. Un studiu al reformelor necesare* (Cernăuți, 1918); *Organizația României Mari. Studiu* (Cernăuți, 1920) ș.a. În perioada 1880–1885 a fost membru al Societății Academice „Junimea” și președinte al acesteia (1884). A fost funcționar la Procuratura de Finanțe din Viena, la Ministerul Cultelor și Învățământului, translator pentru dreptul românesc la „Foaia legilor imperiale” de la Ministerul de Interne, secretar ministerial, căpitan districtual în Moravia, docent pentru dreptul de asigurare și administrativ la Școala Tehnică Superioară din Brunn, referent al guvernului local. A intrat în politică în anul 1896. A fost președintele Partidului Democrat (Țărănesc) Român din Bucovina, membru în Camera Deputaților a Consiliului Imperial din Viena, deputat al curiei comunelor rurale Suceava – în legislatura a IX-a (1903) și Câmpulung-Dorna – în legislatura a X-a (1904–1910), deputat al curiei a III-a (română) în legislatura a XI-a (1911–1914). A fost membru în Comitetul Țării (1911) și șef al Comisiei administrative a Dietei. În Camera legislativă provincială a reprezentat fracțiunea democrată română din Alianța Liberală și Partidul Democrat Român. Pe plan intern, Aurel Onciul a militat pentru democratizarea vieții politice și apărarea drepturilor românilor, susținând colaborarea politică a acestora cu ucrainenii. În plan extern s-a pronunțat pentru o colaborare cu Austria, pornind de la ideea că asocierea cu o mare putere dădea garanții românilor, un popor mic, de a putea ființa în viitor. A fost partizanul unei mari unități politice în sud-estul Europei, din care să facă parte și națiunea română. În timpul Primului Război Mondial a organizat un corp de voluntari bucovineni, care a luptat împotriva armatei rusești, iar spre sfârșitul războiului (octombrie–noiembrie 1918) a dus o politică de colaborare cu ucrainenii, fiind de acord cu împărțirea provinciei pe criterii etnice. După unirea Bucovinei a ieșit din viața politică. Din anul 1920 și-a deschis un birou de avocatură la București. Cf. Mihai-Ștefan Ceașu, *op. cit.*, p. 438–439, 508; Emil Satco, *Enciclopedia Bucovinei*, vol. I, p. 155–156.

³⁶ Aurel Onciul s-a implicat în luptele politice dintre „bătrânii” și „tinerii” membri ai fostului Partid Poporal Național Român (1900–1905, președinte Iancu Flondor), lansând atacuri dure la adresa acestuia, după eșecul „pactului” (înțelegere politică) cu guvernatorul Bucovinei, Friedrich Bourguignon Freiherr von Baumberg (1897–1903). În anul 1902, Aurel Onciul a fondat Partidul Țărănesc Democrat (Societatea Politică

facă organizația politică, începuse să facă organizația culturală, înființând prin toate satele case de citire, începuse să facă organizație economică, înființând prin toate satele bănci populare, prin neuitatul apostol, am putea zice, al băncilor populare din Bucovina, Grigore Filimon. Acest Aurel Onciul, cu tovarășii săi de luptă, ca să le spunem așa, a început lupta cea mai înverșunată împotriva acelor care începuseră să facă organizație politică, culturală și economică a românilor bucovineni. Tot felul de denunțuri, toate calomniile, toate insultele le-a debitat la adresa bărbaților care nu voiau să secondeze acțiunea sa politică. Nu a fost îndeajuns atât. Acest Aurel cavalier de Onciul s-a atins chiar de România, spunând că România nu merită să existe, România numai atunci poate să înflorească, dacă se va alipi de Austro-Ungaria, să stea în aceleași raporturi cu Austro-Ungaria, pe care o iubea el așa de mult, cum stă Bavaria față de Prusia. Acest Aurel cavalier de Onciul a insultat pe bărbații noștri politici cei mai de seamă din Vechiul Regat, pe bărbații de știință, el a denunțat și insultat pe un bătrân care a câștigat cele mai frumoase merite pentru cultura neamului nostru, pe [Titu] Maiorescu. A fost chiar și un proces la Curtea cu Jurați, unde el a insultat pe Maiorescu, spunând că Maiorescu a susținut în Bucovina iridenta română. Aurel cavalier de Onciul a insultat armata română. Aurel cavalier de Onciul a insultat femeia română. Aurel cavalier de Onciul a insultat, cu alte cuvinte, tot ce a fost român, în cuprinsul României Mari.

Lucrurile s-au desfășurat în Bucovina, odată cu venirea sa, cât se poate de mult în dauna românismului din această nenorocită țară. Pe lângă alte fapte destul de rușinoase și destul de criminale săvârșite de dumnealui în dauna intereselor românești, ce a făcut? A sprijinit întotdeauna pe ucraineni și,

„Unirea”), cu organele de presă „Privitorul” și „Voința Poporului”. Partidul, sacrificând idealurile luptei naționale, era orientat spre o colaborare cu autoritățile austriece și cu celelalte etnii din Bucovina, în primul rând cu rutenii și spre atragerea în activitatea politică a țărănimii și a învățătorilor. În anul 1905, Partidul Conservator Român (fondat în anul 1900) a fuzionat cu Partidul Țărănesc Democrat, noua formațiune politică numindu-se Partidul Național Român, care a funcționat până în anul 1908. În Bucovina au activat, în perioada 1892–1910, și alte partide politice: Societatea politică „Concordia”, devenită Partidul Național Român (1892); Partidul Poporal Român/Partidul Radical Român (1897); Partidul Conservator Român (1900–1905); Partidul Creștin-Social Român (1908; în 1909 își schimbă denumirea în Partidul Național Român); Partidul Social Democrat (1896). Cf. Marian Olaru, *Mișcarea națională a românilor din Bucovina la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, Rădăuți, Editura Septentrion, 2002, p. 96–122; 168–192.

îndeosebi, pe tovarășul său nedespărțit, pe Nicolae Wassilko³⁷, un renegat român. Atunci când românii din Bucovina se luptau cu cea mai înverșunată îndârjire împotriva rutenizării sau ucrainizării Bucovinei, Aurel cavaler de Onciul susținea în presă, susținea în Parlament, că Bucovina nu se rutenizează, Bucovina se românizează. Și guvernul central austriac spunea: „Mă rog, ce vor românii ăștia? Ce doresc ei? Ce se tot caină? Ce se tot vaită cu toții? Că sunt ucrainizați, rutenizați? Nu este adevărat, însă reprezentantul tipic al românilor, Aurel cavaler de Onciul, susține contrariul. Susține că Bucovina se românizează, iar nu se rutenizează”. Și la orice prilej, rutenii sau ucrainenii erau favorizați și sprijiniți și de guvernul central din Viena și de guvernul local din Cernăuți împotriva românilor. Cine le dădea toate armele? Cine ajuta și sprijinea lupta ucrainenilor? D-l Aurel cavaler de Onciul. Când a început Liga Culturală³⁸ o viață mai frumoasă, când a început să-și înțeleagă

³⁷ Nicolae Wassilko (1868–1924), om politic. A absolvit cursurile Academiei Theresiene din Viena în perioada 1879–1886. A fost primar al comunelor Lucavăț și Vijnița, membru al Consiliului orașului Cernăuți și al Consiliului de Administrație a Căilor Ferate bucovinene. Inițial a aderat la Partidul Național Român, însă, din cauza faptului că nu a obținut o funcție politică, a trecut în tabăra ucraineană, unde a activat în gruparea conservatoare a „ucrainenilor bătrâni”, apoi în cea a „rutenilor tineri” (poporalilor). A făcut parte din Partidul Progresist Ucrainean și Partidul Poporal Ucrainean; a fost președinte al Partidului Naționalist Democrat Ucrainean (din anul 1913). A condus societatea politică „Rusca Rada” și a fost șeful Clubului parlamentar ucrainean în Dieta Bucovinei (1911). A fost membru în Camera Deputaților a Consiliului Imperial din Viena, deputat al curiei comunelor rurale Vijnița–Putila în legislatura a IX-a (1898–1903) și a X-a (1904–1910), deputat al curiei a IV-a ucraineană în legislatura a XI-a (1911–1914). A condus Comisia de Finanțe a Dietei. În camera legislativă bucovineană a reprezentat, la început, gruparea „rutenilor bătrâni”, apoi Alianța Liberală și Partidul Național Democrat Ucrainean. În timpul războiului a propus înființarea unui stat galițiano-halician în cadrul Monarhiei de Habsburg, a participat la tratativele de pace de la Brest-Litovsk (1918), a fost vicepreședintele Consiliului Național Ucrainean, militând pentru unirea Bucovinei cu Galiția, apoi pentru împărțirea provinciei între români și ucraineni pe criterii etnice. A părăsit Bucovina la sfârșitul anului 1918, fiind numit de către guvernul ucrainean ambasador la Viena (1918–1919). În perioada 1919–1924 a fost ministru plenipotențiar al Ucrainei la Berna și Berlin. Cf. Mihai-Ștefan Ceașu, *op. cit.*, p. 461–463, 533–534; Emil Satco, *Enciclopedia Bucovinei*, vol. II, p. 557.

³⁸ Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor a fost înființată în anul 1891 la București. Organizația, cu secții în toate județele, a avut o bogată activitate politică în scopul întăririi unității naționale a tuturor românilor. Până în anul 1899 a editat revista „Liga română”. A organizat congrese anuale, conferințe și manifestări cultural-naționale. Sub auspiciile acesteia au fost înființate Universitatea populară (Vălenii de Munte) și Teatrul Ligii culturale (București). Din anul 1914 și-a modificat denumirea, devenind Liga

rostul ei adevărat pentru a face o atmosferă bună și pentru a pregăti spiritele pentru vremurile care erau să vină și care au venit astăzi, tot d-l Aurel cavaler de Onciul, atât în presă, cât și în Parlament și prin rapoartele sale secrete ce le făcea guvernului central austriac, insulta Liga și insulta pe toți bărbații din fruntea Ligii, care sprijineau rosturile și intențiile Ligii Culturale din București. Cel mai denunțat om care a putut fi din partea lui Aurel Onciul a fost tocmai învățatul și iubitul nostru dascăl, apostolul culturii românești și actualul nostru președinte, d-l N. Iorga.

Afară de acestea, d-l Aurel Onciul a denunțat pe toți intelectualii români din Bucovina, îndeosebi pe profesorii tineri de la licee și pe învățătorii tineri care ieșiseră tocmai din școala naționalistă a d-lui Iorga și [A. C.] Cuza. În revista sa, scrisă în limba germană, „Die Wahrheit”³⁹, numai Wahrheit nu era, căci era minciună peste tot. [...] D-l Aurel Onciul, în numărul de Paște, din 1914, scrie, într-un articol de fond, despre elementele primejdioase statului austriac. Și între aceste elemente erau numiți cei dintâi profesorii tineri români de la Liceul român din Cernăuți și profesorii tineri de la Liceul român din Suceava. În sfârșit, articolul acesta a avut un răsunet deosebit. Toți profesorii tineri de la aceste două licee au avut să sufere tot felul de prigoniri din partea autorităților austriece. Răposatul Ion Grămadă⁴⁰,

pentru unitatea politică a tuturor românilor. Primul președinte al acesteia a fost Alexandru Hristea Orâscu (1890–1892). În perioada 1919–1940, la conducerea organizației s-a aflat Nicolae Iorga. Cf. Lucian Predescu, *Enciclopedia României „Cugetarea”. Material românesc. Oameni și înfăptuiri*, Ediție anastatică, București, Editura Saeculum I.O., Editura Vestala, 1999, p. 490.

³⁹ „Die Wahrheit” („Adevărul”) a apărut la Cernăuți și Viena între 27 noiembrie 1907 și 23 iulie 1914. Și-a întrerupt apariția între 11 decembrie 1912 și 20 februarie 1914. Publicația, prevăzută ca bilunară, a fost editată în limba germană de Mihail Chisanovici, beneficiind de susținerea financiară a Partidului Democrat condus de Aurel Onciul și Florea Lupu. Colaboratori: Aurel Onciul, Traian Brăileanu, Lorenz Renczyn, Constantin Țopa ș.a. Publicația și-a propus „critica stărilor din Bucovina”, devenind un instrument prin care mesajul politic al lui Aurel Onciul și al partizanilor săi „să se facă perceput nemijlocit de către publicul germanofon, cu adresă specială spre factorii politici importanți, a căror bunăvoință o căutau”. Cf. Andrei Corbea-Hoișie, Ion Lihaciu, Markus Winkler (editori), *Prolegomene la un dicționar al presei de limbă germană din Bucovina istorică (1848–1940)*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2012, p. 198–199, 321–326.

⁴⁰ Ion Grămadă (1866–1917), istoric și prozator. Și-a făcut studiile superioare la Cernăuți și Viena. Și-a susținut doctoratul cu teza *Participarea românilor la asediul Vienei, 1683*. A fost membru al Societății „România Jună” și a colaborat la „Deutsches Volksblatt”

care a murit la Cireșoaia, luptând vitejește pentru întregirea neamului românesc, cu mine și cu d-l Dimitrie Marmeliuc⁴¹ și alți tineri profesori, am avut atunci să îndurăm toate suferințele, toate umilințele din partea d-lui președinte al țării de atunci, care era contele de Mèran [contele Rudolf von Mèran a fost guvernatorul Bucovinei în perioada 1912–1917]. Atunci ni s-a pus în vedere că rostul nostru în Bucovina s-a sfârșit, că noi trebuie să ne alegem, ori suntem buni cetățeni austrieci și rămânem acolo, sau să ne ducem în altă parte, unde credem că avem un teren mai prielnic, mai rodnic pentru munca noastră. Toate acestea le datorăm numai d-lui Aurel cavaler de Onciul, care a știut să poarte cu destulă înverșunare lupta împotriva elementelor adevărat românești.

Izbucnește Războiul Mondial. În Bucovina se introduce starea de asediu și cenzura, o pază grozavă se exercită în toate orașele, satele, pe toate drumurile, prin păduri, pretutindeni. Cine devine cel mai vajnic sfetnic al d-lui Fischer, care a fost îndată înaintat colonel și pe urmă comandant al forțelor combatante din Bucovina? A fost d-l cavaler [de] Onciul, care s-a îmbiat a fi aghiotant și omul de încredere al d-lui Fischer. În această calitate, d-l Aurel cavaler de Onciul și-a desfășurat activitatea sa rodnică în a denunța, în a insulta, în a ponegri pe români. Și după cum sunt informat, nicio arestare a unui român nu se făcea fără prealabilul preaviz al d-lui Aurel cavaler de Onciul. [...] Toate arestările care s-au făcut, s-au făcut, cum vă spun, cu prealabilul aviz al d-lui Aurel cavaler de Onciul.

(Cernăuți). În perioada 1912–1913 a fost redactor la ziarul „Românul” (Arad), apoi la „Viața nouă”. Organ politic național (Cernăuți), publicație a Clubului Național Român și a colaborat la „Dimineața” (București), susținând cauza românilor bucovineni. A fost profesor la Liceul german din Cernăuți, unde a predat istoria, limba română și logica. Autor de nuvele, schițe, eseuri. De asemenea, este autorul unei monografii despre Societatea „România Jună” din Viena. După izbucnirea Primului Război Mondial, s-a înrolat voluntar în armata română. A fost comandant de pluton în Regimentul 8 Vânători. A murit în luptele de la Cireșoaia. Cf. Emil Satco, *Enciclopedia Bucovinei*, vol. I, p. 443–444.

⁴¹ Dimitrie Marmeliuc (1866–1970) și-a făcut studiile liceale la Suceava și cele universitare la Viena. A fost doctor în filologie clasică. A activat ca profesor secundar (1913–1919), profesor stagiar (1919), docent (1920), profesor agregat (1921), profesor titular la Facultatea de Litere a Universității din Cernăuți (1925) și la Facultatea de Litere și Filosofie a Universității din București (1940), cercetător principal la Institutul de Lingvistică al Academiei Române (1952–1966). A fost director al Teatrului Național din Cernăuți (1925–1926). Este autorul unor studii de specialitate în domeniul folcloristicii. Cf. Emil Satco, *Enciclopedia Bucovinei*, vol. II, p. 30.

Dar apoi au început și contrabandele. D-l Aurel cavaler de Onciul a știut de toate aceste contrabande, le-a sprijinit cât a putut și unde a putut, nu s-a sinchisit de nimic. Nu am fost atunci în Bucovina, însă oamenii spun multe și ceea ce spun nu pot să le aduc de la această înaltă tribună. Spun numai ceea ce știu eu.

Iată, însă, că armata austriacă stătea destul de rău. D-l Cavaler de Onciul nu știa cum să câștige încrederea desăvârșită, nu numai a d-lui Fischer, ci și a locurilor mai înalte de la Viena și să arate că, în adevăr, Aurel cavaler de Onciul, în vremurile cele mai grele și de cumpănă a[le] Austriei, el e omul cel chemat să o scape, să o mântuie de primejdia ce trebuia să vină. Și dumnealui pune la cale pe Fischer ca să alcătuiască o legiune românească, sau, cum a observat un domn deputat, „francțireur”⁴². S-au trimis ordine la toate prefecturile, la toți primarii de prin sate și la toți membrii cei mai vajnici ai consiliilor comunale din Bucovina din partea românească. Au fost convocați la reședința Prefecturii și li s-a pus în vedere că trebuie să se înființeze numaidecât o legiune românească, că românii trebuie să dovedească înaintea înaltului tron habsburgic că ei sunt gata oricând să-și verse sângele numai pentru dinastia habsburgică. Bieții primari, asupra cărora atârna întotdeauna sabia lui Damocles, nu au avut ce face, au trebuit să execute ordinele d-lui Fischer, care era sfătuit de Aurel cavaler de Onciul și s-a pus la cale (cred că cea mai mare parte dintre d-voastră știți) adunarea cea mare de la Suceava, la care au luat parte românii din toate satele bucovinene. Și bine a spus atunci un primar din Fundu Moldovei, Toader Leuștean, către un prieten al meu: „Dragă d-le, aici ne ispășim noi, primarii și ceilalți, toate păcatele noastre, la adunarea aceasta!” Și atunci s-a pus la cale, în adunarea aceea, cum vă spun, înjghebarea unei legiuni românești ca să lupte, dragă Doamne, să fie un fel de gardă sătească. Numai, însă, lucrurile nu s-au petrecut așa. Oamenilor li s-a pus în vedere că vor căpăta trei, patru, cinci coroane pe zi, că vor fi înarmați bine, că vor căpăta haine, că nu vor trebui să părăsească satul lor și că vor avea să păzească rânduiala,

⁴² Francțirór, francțiróri (înv., din fr. franc-tireur) – soldat care, fără să facă parte din armata regulată, primea însărcinări în timpul unui război; denumire dată în Franța soldaților voluntari care participau la lupta împotriva invadatorilor (aceștia au acționat în timpul Războiului franco-prusian din 1870–1871 și în timpul celui de-al Doilea Război Mondial). Cf. Ion Oprea, Carmen-Gabriela Pamfil, Rodica Radu, Victoria Zăstroiu, *Noul dicționar universal al limbii române*, București, Chișinău, Editura Litera Internațional, 2006, p. 498.

siguranța și liniștea în sat; că la lupte nu vor lua parte nicidecum, în schimb vor avea destule și prea destule foloase. Sătenii noștri, bieții, cum erau cei mai slabi, pentru că floarea toată a fost recrutată și mobilizată, s-au înduplecat și au rămas, cu atât mai mult cu cât li s-a spus că dacă nu vor intra în legiunea română, vor fi cu toții recrutați și vor fi trimiși în cea dintâi linie de luptă. Și oamenii, ca să-și apere oasele, au ascultat sfaturile d-lui Aurel Onciul și au intrat aproape cea mai mare parte dintre bărbații care nu au fost mobilizați și care erau trecuți de 40 și 45 de ani, au intrat în legiunea aceasta „românească”, cum îi zicea d-l Aurel Onciul.

Tot la adunarea mare care s-a ținut atunci la Suceava, d-l Aurel Onciul nu s-a mulțumit cu alcătuirea acestei legiuni, ci a ticluit și o telegramă, poate una dintre cele mai obraznice telegrame ce se poate trimite unui cap încoronat. De la această adunare s-a trimis Regelui nostru o telegramă ca să nu cuteze el cumva să meargă împotriva Austriei, ci că atunci va avea de furcă cu legiunea românească. Cam acesta a fost înțelesul. Cuprinsul adevărat l-am citit atunci, din întâmplare, în gazetele nemțești, când eram în temnița de la Graz. Ce s-a întâmplat pe urmă? Nenorocita aceasta de legiune s-a împrăștiat pe la vetre și membrii acestei legiuni au căpătat de la reședința fiecărei prefecturi câte o armă și câte 100 de cartușe, de haine și bani nici vorbă nu era.

Scurt timp după aceea intră rușii în Bucovina și se ocupă toată Bucovina, până la Mestecăniș și dau acolo de legiunea aceasta românească a d-lui Aurel Onciul. Rușii au văzut că aceștia sunt civili și înarmați; parte din ei, care au fost prinși, au fost spânzurați, iar cea mai mare parte dintre acești nenorociți au zvârlit armele și au fugit în Vechiul Regat. Și dacă populația civilă română din sudul Bucovinei nu a fost atunci măcelărită cu desăvârșire, aceasta se datorește numai milei și blândeții soldatului rus. Azi plâng oamenii și-și blestemă zilele acelea când știu că au luat parte la această legiune. Cei care au rămas sub ruși, iarăși povestesc cele ce auzeau din gura rușilor prin feluriți talmaci. Astfel auzeau că toată populația civilă din Bucovina ar fi putut fi nimicită de către ruși din pricina acestui nenorocit om, care se cheamă Aurel Onciul.

Afară de acestea, în toate vorbirile sale din Parlament și în scrisul său prin ziare, mai ales în „Foaia Poporului”⁴³, el veșnic insultă România.

⁴³ „Foaia Poporului”. Organul românilor din Bucovina, Cernăuți, 1909–1914, săptămânal; editor și proprietar Aurel Onciul; redactor responsabil George Bor (din 25 decembrie 1910,

Când România a scos sabia pentru dezrobirea noastră, a tuturor, care sufeream sub jugul nemțesc și unguresc, d-l Aurel Onciul s-a pus absolut în serviciul austrieilor. Când s-a întâmplat dezastrul armatei române, omul care s-a bucurat cel mai tare a fost d-l Aurel Onciul. Nu pot să uit niciodată ceea ce scria d-sa în „Foaia Poporului” despre retragerea nenorocită a armatei române. Pe când noi, românii, sângerăm în sufletul nostru de cele ce se petreceau, d-l Aurel Onciul scria cele mai vehemente articole împotriva României, împotriva bărbaților ei de stat și împotriva Regelui, care a cutezat să scoată sabia pentru dezrobirea noastră, a celor din Monarhia Austro-Ungară. Cum trata el atunci armata română? Ca nimic. Nu pot să vă spun cuvintele ce le adresase el atunci față de armata română. Nu se potrivește pentru demnitatea acestui Parlament să le rostesc aici; acestea să rămână acolo, în „Foaia Poporului”, pe care a scris-o d-sa.

Iată că se apropia sfârșitul Monarhiei Austro-Ungare, erau cele din urmă zvârcoliri ale ei. În Italia, armata austriacă zdrobită, frontul de la Salonic, sfârșit; înlăuntrul, toate naționalitățile se deșteptaseră. Cehii se organizaseră aproape în stat cum se cade, se închegaseră, de asemenea, slavii de sud, italienii, polonii și era vorba ca și deputații români din Parlamentul austriac [Constantin Isopescu-Grecul, Alexandru Hurmuzachi, Teofil Simionovici, Gheorghe Sârbu, George Grigorovici și Aurel Onciul] să ia și ei inițiativa să înceapă și ei ceva și au început, ce este drept, cei cinci sau șase deputați, câți erau în Parlamentul austriac, o acțiune, dar cum? Mai mult austriacă, fiindcă împăratul Carol dăduse prin octombrie un *Manifest către iubitele sale popoare*⁴⁴, pe care nu le-a iubit niciodată.

redactor responsabil Dimitrie Sidoriciu). Cf. Ioan V. Cocuz, Matei Hulubei, *Presa românească în Bucovina. 1809–1944*, f. I., f. e., 1991, p. 63.

⁴⁴ La 4 octombrie 1918, în Camera Superioară a Parlamentului vienez au fost discutate cele 14 puncte ale propunerii președintelui american Woodrow Wilson, adresate la 8 martie 1918 puterilor beligerante, dintre care unul prevedea că toate popoarele Monarhiei Austro-Ungare să se poată organiza autonom. În spiritul acestei idei, împăratul Carol al IV-lea al Austriei și rege al Ungariei sub numele de Carol I a emis, la 4/17 octombrie 1918, proclamația *Către popoarele mele credincioase*, prin care consimțea la federalizarea monarhiei, prin constituirea unor state naționale autonome – austriac, ungar, ceh, iugoslav, polonez și ucrainean – în funcție de dorințele popoarelor, care urmau să-și exprime opțiunile prin deputați aleși. Cei 14 deputați bucovineni din Parlamentul austriac (cinci români, cinci ucraineni, trei germani și un evreu) urmau să se constituie în consilii naționale separate. Se credea astfel premisa împărțirii provinciei bucovinene și de aceea soluția propusă nu a fost agreată de reprezentanții românilor, germanilor și evreilor. Deputații ucraineni, bazându-se

Că el dă depline drepturi tuturor popoarelor din împărăția sa, ca să se bucure fiecare de drepturile sale și atunci și deputații noștri din Parlament s-au gândit să înceapă ceva și au început o acțiune care era în conformitate cu acest manifest. Dar cei cinci deputați au văzut că acum catastrofa Monarhiei este inevitabilă și prăbușirea trebuie să aibă numaidecât loc și au venit în țară și au început să sprijine opera noastră, a acelora care ne întorceam, fie din temnițe, fie din armata austro-ungară și începusem să organizăm la noi în Bucovina și să pregătim lumea pentru unirea cu toate țările românești.

În 27 octombrie 1918 convocasem noi, la Cernăuți, reprezentanți ai întregului popor român din toată țara, ca la această adunare să se ia o hotărâre definitivă cu privire la atitudinea noastră pe viitor. Cine a căutat să zădărnicească întrunirea aceasta, fiindcă [se] cunoștea din partea cui este pusă la cale această întrunire? D-l Aurel Onciul! O săptămână întreagă s-a luptat; totul a alarmat: Direcțiunea Poliției Cernăuți, armata, guvernul, în sfârșit, totul pentru ca, Doamne ferește, întrunirea să nu se țină. Am fost, cea mai mare parte, terorizați de dumnealui, amenințați în fel și formă, ca doar întrunirea aceasta să nu aibă loc. A trebuit să ducem o luptă foarte grea. Și ce s-a întâmplat? În ziua de 27 octombrie, reprezentanții întregului popor românesc din Bucovina au luat cea mai bărbătească hotărâre ce poate să o ia un popor atunci când i-a sosit clipa să-și spună cuvântul său, și atunci, în ziua de 27 octombrie 1918, reprezentanții români din întreaga Bucovină au hotărât unirea pe vecie cu toate țările românești. [...] Afară de d-l Aurel Onciul, care a rămas dezamăgit și nu a mai știut ce să facă. [...]

D-l Aurel Onciul, cavalier de industrie și comerț, care a pricinuit prin politica sa nefastă dezastrul băncilor țăranilor români, când a văzut că planul său nu a izbutit, s-a pus, cu vreo câțiva ciraci de-ai săi, să convoace, pe ziua de 3 noiembrie a aceluiași an, o întrunire a țăranimii, ca să

pe manifestul împăratului Carol I, au constituit un Consiliul Național Ucrainean, care a convocat la Liov o Adunare Națională Constituantă, ce a proclamat, la 19 octombrie 1918, independența teritoriilor ucrainene din Austro-Ungaria, unite într-un stat ucrainean care ar fi trebuit să cuprindă în granițele sale Galiția orientală, Bucovina nord-vestică (cu orașele Cernăuți, Storojineț și Siret) și Rusia subcarpatică. Cf. Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, București, Editura Humanitas, 1991, p. 378–379; *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România (1917–1918). Documente*, antologie de Ion Calafeteanu și Viorica-Pompilia Moisiuc, Chișinău, Editura Hyperion, 1995, p. 268.

dovedească că țăranii din Bucovina nu se uită la cei o mie de reprezentanți ai tuturor păturilor sociale românești, care veniseră atunci la Cernăuți, că țăranii români țin mai departe, cu credință, la tronul habsburgic și nimeni nu vrea să știe de-o unire cu putregaiul din Vechiul Regat. Acestea au fost chiar vorbele sale, pe care mi le-a spus mie, imediat după terminarea marii noastre manifestații din Cernăuți. Însă, vorba aceea, nu-i cum vrea omul, ci cum vrea Domnul! Dumnezeu, tot atunci, iarăși m-a denunțat pe mine și tocmai în ajunul prăbușirii Monarhiei Austro-Ungare era să fiu din nou arestat și dus la Lemberg, în fața Curții Marțiale. Însă norocul m-a scăpat, fiindcă a doua zi dimineața s-a prăbușit întreaga armată austriacă, cu Kaizer cu tot, s-a dus și Aurel Onciul, deziluzionat și nu știu ce s-a mai făcut cu el.

Ce-a făcut dumnealui? În toată țara a izbucnit răscoala. Împrejurările la d-voastră, în Vechiul Regat, știți cum erau. Armata lui [Anton Ludwig August von] Mackensen era aici cu piciorul de fier încă pus pe grumazul nostru. Armata noastră din Moldova era cum a dat Dumnezeu. Nu se putea face nimic și ceea ce s-a făcut a fost mult, foarte mult. E drept că la apelul și strigătul nostru de ajutor, al românilor din Bucovina, M.S. Regele, cu guvernul de pe atunci, a hotărât ca viteaza și falnica armată română să intre în peticul acela de pământ care a fost rupt de la sânul mamei înainte cu 144 de ani, să intre în acel pământ al făgăduinței, care are cele mai frumoase amintiri din trecutul Moldovei. Și pe când ne pregăteam noi cu țăranii și intelectualii, cu tot ce era suflare românească în Bucovina, ca să primim armata română, [...] ca să întâmpinăm viteaza noastră armată pe pământul scump al țării noastre și să-i așternem inimile noastre, d-l Aurel Onciul, prin cârdășie cu câțiva ucraineni, a luat cârma țării în mână sa și, când a văzut că nu se poate menține la cârmă, ce a făcut? Tocmai în momentul acela, când soldatul român apăruse la granița Bucovinei și când, din momentul acela, granița politică artificială a dispărut, d-l Onciul părăsește Cernăuțiul, cu toți banii din visteria țării, vine cu un tren special la Iași – căci atunci era guvernul la Iași – și a spus la Ițcani următoarele: dacă armata română va intra până la Suceava, va fi primită cu răceală; dacă va înainta până la Siret, va fi primită cu dispreț și, poate, altceva; dacă va trece peste râul Siret și va cuteza să cucerească Cernăuțiul, se va vărsa sânge. Acestea sunt vorbele d-sale de la Ițcani.

Pornește d-sa, ca sol al Bucovinei, dar nu știu în numele cui și pentru ce, căci deputat nu mai putea fi, fiindcă Parlamentul austriac se

dusese împreună cu iubitul său Kaizer. În numele lui Carol iarăși nu se mai putea, doar în numele generalului Fischer! Și a pornit cu o falcă la cer și alta la pământ să vină la Iași, să-i raporteze M.S. Regelui și guvernului român ca să nu cumva să înainteze armata românească în Bucovina, fiindcă Bucovina nu vrea să știe de unirea cu Patria Mamă. Bucovina vrea să rămână o republică independentă, unde d-l Aurel Onciul să fie pașă, după cum a fost de la 1903 până la prăbușirea Austriei sale iubite. Ce face întâmplarea sau nenorocul omului? La gară, la Iași, în loc să fie întâmpinat cu flori și cu urale, îl întâmpină studențimea română cu huiduieli și bătaie cum se cade. [...]

Atunci a stat d-l Aurel Onciul o bucată de vreme liniștit. Nu știu dacă a fost deținut sau nu, dar cel puțin n-a mai cutezat să pângărească pământul sfânt al Bucovinei. Nu știu prin ce întâmplare s-a făcut, că nu s-a făcut nicio cercetare împotriva d-lui Onciul, nu s-au luat la cercetat articolele sale din gazetă, nu s-au luat nici vorbirile sale din Parlament, nu s-a judecat, n-a fost pus și omul acesta acolo unde trebuia să fie pus, după cum au făcut ardelenii cu vreo câțiva oameni de-ai lor, cum a fost profesorul Sulică de la Brașov⁴⁵. [...] Același lucru s-a întâmplat cu Aurel Onciul, a scăpat liber. [...] A scăpat așa de liber, foarte liber chiar, a venit în Bucovina cu o falcă în cer și cu una în pământ spunând: „Păi, d-lor, eu sunt frate cu Brătianu, eu la Brătianu mă duc așa, dar cu cutare sunt așa, și cu [Iuliu] Maniu și cu [Alexandru] Vaida[-Voevod] și cu toți și nu-mi pasă de d-voastră”. Populația de la noi se miră cine este acest om, care cu legiunea română ne-a ucis de vii, care a dezbinat pe toți intelectualii noștri din Bucovina, care a luptat totdeauna împotriva intereselor și

⁴⁵ N. N. Sulică a fost redactor al foii „Deșteptarea” (Iași, 11 iunie – 18 iunie 1917; 18 decembrie 1917 – 1 martie 1918; ziar radical socialist, condus de I. Vineanu; din 18 iunie 1917 și-a schimbat denumirea în „Deșteptarea politică și socială”; din 18 decembrie 1917, „Chemarea, fostă «Deșteptarea politică și socială»”). A colaborat cu „Gazeta Transilvaniei” (inițial revista a publicat articole pe tema dezmembrării Austro-Ungariei și a unirii românilor într-un singur stat), după ce aceasta a devenit o tribună oficială a politicii guvernului de la Budapesta în Transilvania, în condițiile în care organele militare austro-ungare au sechestrat averea publicației și au impus ca redactori pe György Jenő și Schmidt Tibold. Astfel, în perioada iulie 1917 – noiembrie 1918, revista a apărut sub noua redacție și a continuat să facă propaganda guvernamentală maghiară. Cf. Marian Petcu, *op. cit.*, p. 208–209, 345; <http://www.bjbv.ro/scan/schitaGT/Untitled-17.html> (30 ianuarie 2018).

idealului românesc. Azi acest om vine și face astfel de lucruri, dar cine este ăsta? Și atunci oamenii au zis: a, el este tovarăș cu Fischer, apoi să știți că și Fischer scapă ca și el și vorba aceea, asta este cea dintâi rânduială care vine să ne anunțe și scăparea lui Fischer, și a venit d-l Onciul prin Dornișoara, va să zică pe hotarul Ardealului și a stat o bucată de vreme.

Într-una din zile citesc în ziare un anunț că d-l Aurel Onciul este avocat la București. Văd însă că d-lui nu-i este destul numai cu atâta, ci vrea și o răsplată de la Bucovina și dă în judecată administrația bucovineană pentru vreo zece mii de coroane. Dreptatea românească a spus că nu i se cuvine. D-l Onciul credea că mai există Austria sa. Baroul de Ilfov să-l fi primit avocat, drept răsplată pentru crimele sale săvârșite împotriva neamului? Eu nu înțeleg. [...] Că ar fi în adevăr așa, nu știu, dar aş putea să zic de Baroul de Ilfov dacă l-a primit?! Cum se poate ca Baroul de Ilfov, în care sunt atâția bărbați vrednici, care au luptat și care au suferit pentru întregirea și pentru înfăptuirea României așa cum o avem astăzi, să săvârșească o astfel de faptă și să primească pe un om cum este Aurel Onciul, care în decursul carierei sale politice n-a făcut alta nimic decât să fie un om vândut intereselor străine și un om care s-a luptat împotriva înfăptuirii visului nostru de aur. El s-a luptat cu ură și îndârjire împotriva întregirii neamului românesc, așa cum îl avem în ziua de azi, unit, liber și mare! Așteptăm de la cei în drept să ia toate măsurile împotriva unui trădător ca Aurel Onciul. [...] Ce-i în drept au cuvântul⁴⁶.

⁴⁶ În ședința Adunării Deputaților din 4 februarie 1920, ministrul de Război, generalul Ion Rășcanu, a răspuns interpelărilor deputaților Aurel Morariu și Vasile Lițu: „D-le președinte, d-lor deputați, brava populație bucovineană are dreptul la toată satisfacția și va fi satisfăcută. La strigătul disperat al Bucovinei, care ne-a fost făcut cunoscut de la această tribună, guvernul răspunde prin glasul meu că dreptate se va face. În ce mă privește pe mine, ministrul de Război, legile militare ale țării vor fi chemate să aplice cele mai riguroase și mai grave pedepse contra nelegiuirilor care au comis atâtea nelegiuiri în contra populației și a fraților noștri din Bucovina. În ceea ce privește urmașii victimelor, văduve și orfani, vor fi declarați văduve și orfani din război și li se vor da pensie, astfel, cu un moment mai înainte, guvernul să poată face o faptă bună, să usuce lacrimile văduvelor și orfanilor. Mai pe larg, la această chestiune, din punct de vedere politic, d-l ministru al Bucovinei, Ion Nistor, care în momentul acesta nu este aici, va răspunde mâine și va da toată satisfacția onoratei Camere”. [În ședințele ulterioare ale A.D. nu a fost consemnat niciun răspuns al lui Ion Nistor pe această temă.]. Cf. D.A.D., M.O., nr. 30, 6 februarie 1920, p. 410.

Iorgu G. Toma⁴⁷

Partidul Democrat al Unirii, circumscripția Câmpulung, județul Câmpulung

Ședința A.D. din 12 decembrie 1922⁴⁸

[Situția Bucovinei și problema pagubelor de război⁴⁹]

[...] Pecetluind pentru vecie unirea Bucovinei cu Patria Mamă, marea act al încoronării primului rege al României întregite este pentru

⁴⁷ Iorgu G. Toma (1871–1935), publicist, traducător, om politic. A urmat școala primară la Vama, liceul la Suceava, iar în perioada 1891–1896 a absolvit cursurile Facultății de Drept a Universității din Cernăuți. A fost numit judecător la Rădăuți (1899–1906), membru–secretar la Tribunalul Suceava, consilier la Curtea de Apel din Cernăuți (1919). A întemeiat Clubul Român (Rădăuți, 1900), Societatea „Internatul de băieți români ortodox-oriental” (Rădăuți, 1902) și Societatea Culturală „Mihai Vodă Racoviță” (Vama, 1932). A fost membru al Societății Academice „Junimea”, membru și vicepreședinte al Clubului Român din Suceava, președintele Societății „Școala Română” din Suceava. A pus bazele Asociației de turism pentru protecția naturii „Pietrele Doamnei” (1928). Împreună cu Aurel Morariu, Dumitru Marmeliuc, N. Cotos, I. E. Torouțiu a editat „Revista Bucovinei”. A colaborat la publicațiile „Încercări literare”, „Junimea literară”, „Glasul Bucovinei”, „Viața românească”, „Neamul românesc”, „Unirea”, „Epoca”, „Patria”, „Deșteptarea”, „Apărarea națională”, „Ardealul”, „Progresul”. S-a implicat în viața politică a provinciei, fiind membru al Partidului Poporal Național. A candidat, din partea Partidul Creștin Social (ulterior Partidul Național Român), fără succes, la alegerile din anul 1911 pentru Dieta Bucovinei și Parlamentul imperial. După unirea Bucovinei, a făcut parte din Partidul Democrat al Unirii, pe listele căruia a candidat și a obținut un mandat de deputat la alegerile din anul 1919. A fost deputat și în legislaturile 1920–1922 și 1922–1926; la alegerile din 1933 nu a obținut niciun mandat. A fost membru al Comisiei regionale pentru Bucovina de aplicare a reformei agrare. Este autorul următoarelor lucrări: „Școala Română”. *Societate culturală în Suceavă, monografie ilustrată, scoasă sub incidența jubileului de 25 de ani al societății* (Suceava, 1908); *La question des Roumains opprimés d'Autriche* (Tokio, 1918); *Monumentul „Stălpul lui Vodă”* (Cernăuți, 1923); *Un glas de la munte. Discurs parlamentar* (Cernăuți, 1923); *În slujba dreptății. Două discursuri parlamentare rostite în zilele de 30 mai și 9 iunie 1924 în Adunarea Deputaților* (Cernăuți, 1924); *Din neajunsurile Bucovinei. Discurs parlamentar rostit în ziua de 30 octombrie 1924 în Adunarea Deputaților* (Cernăuți, 1924); *Lupta pentru menținerea județului Câmpulung Moldovenesc. Discursuri parlamentare și un memoriu* (Cernăuți, 1925); *Patru ani de deputăție (1922–1926). Dare de seamă despre activitatea parlamentară* (Cernăuți, 1926); *Fondul bisericesc ortodox român al Bucovinei în urma legislației române* (Cernăuți, 1927); *Justiția în Bucovina* (Cernăuți, 1928). Cf. Emil Satco, *Enciclopedia Bucovinei*, vol. II, p. 508–509; Ion Cernat, *Cu Iorgu G. Toma despre naționalism și verticalitate*, Iași, Editura Pim, 2004, p. 13–19.

⁴⁸ D.A.D., M.O., nr. 8, 17 decembrie 1922, p. 95–99.

⁴⁹ Această temă a stat în atenția deputatului Iorgu G. Toma și în legislatura 1919–1920. Cf. D.A.D., M.O., nr. 28, 1 februarie 1920, p. 378–379; „Analele Bucovinei”, anul XX, nr. 1 (40), [ianuarie–iunie] 2013, p. 75–77.

noi, bucovinenii, nu numai o neprețuită răsplată a suferințelor din trecut, ci și o trainică chezășie a fericirii noastre în viitor. Totuși, măcar cât de mari ar fi foloasele ce am obținut noi până acum, din colaborarea în care ne găsim, mult mai mare ne e nădejdea în foloasele ce vom obține pentru viitor și avem ferma convingere că nădejdea aceasta se va împlini întocmai. Însuflețiți de această nădejde, trecem la discuția asupra Mesajului actual [Mesajul Tronului]. [...] Cu deosebită satisfacție luăm act de toate celelalte reforme anunțate prin Mesaj, pe care le reclamă imperios necesitățile unificării, organizării și ale consolidării statului nostru mărit, salutând în special anunțarea procesului de reformă administrativă, lege care este chemată să unifice și să descentralizeze administrația și să asigure comunelor și județelor o organizare mai independentă și mai folositoare progresului general al țării. În această ordine de idei nu ne putem, însă, opri de a face și unele obiecții asupra unor neajunsuri, asupra unor nevoi mai simțitoare din Bucovina și să nu formulăm unele doleanțe, a căror grabnică și binevoitoare rezolvare o așteptăm în prima linie, [care] relevează un postulat de ordin general, din nenorocire necuprins în Mesajul actual. Este capitolul pagubelor de război.

Pentru noi, bucovinenii, aceste pagube de război se compun din trei părți: sunt pagube pricinuite prin devastări, sunt pagube pricinuite prin evacuarea întregului stoc de vite din ținuturile invadate și sunt pagube pricinuite prin cele nouă împrumuturi de război, făcute de guvernul austro-maghiar. Rănila Războiului Mondial au fost adânci și dureroase în toate părțile locuite de români. Rănila acestea au fost, însă, mai adânci și mai dureroase în Bucovina, căci Bucovina a suferit nu mai puțin de șase invazii, trei din partea dușmanului de la nord și trei din partea preținșilor prieteni, și anume din partea armatelor austro-maghiare-germane⁵⁰, în plus prăpădul ce l-a pricinuit opera nefastă a fostului comandant de jandarmi din Bucovina, generalul Fischer. După un tabel ce l-am dat la Direcțiunea R.R.R. din Cernăuți, pe 1922, vedem că din cele circa 350 de comune din Bucovina, au suferit pagube de război 167 de comune, deci aproape jumătate, 27 de comune, cu târgurile Boian și Noua Suliță fiind total distruse, 76 de comune fiind distruse pe jumătate (între ele se găsesc orașele și târgurile Siret, Solca, Gura-Humorului, Vatra-Dornei, Vijnîța, Vama ș.a.), iar 64 de comune fiind distruse parțial. Cel mai mult au suferit județele Cernăuți, Coțmani, Zastavna, Siret, Rădăuțiul cu Seletinul,

⁵⁰ După izbucnirea Primului Război Mondial, Bucovina a fost ocupată și reocupată de trupele rusești în mai multe rânduri: septembrie–octombrie 1914; noiembrie 1914 – februarie 1915; iunie 1916 – august 1917.

Gura Humorului și Câmpulung cu Vatra Dornei; mai puțin au suferit celelalte județe, niciunul, însă, nu a scăpat teafăr din acest pârjol. Același tablou ne arată: case devastate total – 12 802; case devastate parțial – 7 756; la un loc – 20 558. Gospodării devastate total – 12 332; gospodării devastate parțial – 9 093; la un loc – 21 425. Prin urmare: case și gospodării devastate total – 25 134; case și gospodării devastate parțial – 16 849; la un loc – 41 983 sau, în cifră rotundă, 42 000. Aceste pagube enorme suferite în Bucovina au fost stabilite de autoritățile austriece în toamna anului 1918 și se ridicau la cifra de 2 300 000 000 [de] coroane, [la] valoarea coroanei de atunci, ceea ce face mult peste un miliard de lei. În urma acestor devastări s-au refăcut acum circa 6 000–7 000 de locuințe, între care 5 000 de locuințe țărănești, așa că rămân nerefăcute circa 35 000 de locuințe. Refacerea aceasta, pe care am amintit-o aici, s-a făcut cu ajutorul statului. De fapt, însă, s-au refăcut mai multe locuințe distruse de război, mai multe gospodării țărănești decât arată statistica aceasta, dar ele s-au refăcut de [câte] țărani, fără concursul statului și s-au refăcut pe datorie, țăranii fiind acum în pericol ca să li se aducă aceste gospodării la mezat și cerând ajutorul statului ca să poată plăti datoriile contractate pentru refacerea lor.

La aceste pagube de război, pricinuite prin devastări, vin și pagubele pricinuite prin evacuarea a aproape întregului stoc de vite din ținuturile invadate. În timpul cărmuirii Bucovinei de către noi, în toamna anului 1919 și primăvara anului 1920, s-a restituit o parte a pagubelor pricinuite prin evacuarea vitelor din slabele economii și resurse ale Bucovinei, restul a rămas până azi nerestituit și trecut pe seama pagubelor de război.

În linia a treia a pagubelor, trebuie să punem numaidecât împrumuturile de război, făcute de stăpânirea austriacă, căci Austria, precum știa să-și refacă și de câte 20 de ori un regiment distrus, cum a fost cazul cu Regimentul 41 românesc din Cernăuți, așa a crezut că poate să-și refacă și finanțele, prin împrumuturi forțate, făcând nouă împrumuturi de război, la care a contribuit și Bucovina cu mai multe milioane de coroane. La soluționarea problemei pagubelor de război, noi nu avem altă dorință decât ca Bucovina să fie pe deplin considerată și satisfăcută. Ea merită, prin suferințele cele mari ce le-a îndurat, ea merită prin virtutea ce a arătat-o în cursul aceluia război ca să fie justificată.

Un alt capitol important al Mesajului actual îl constituie dările către stat. Noi, bucovinenii, remarcăm, să-mi fie îngăduită expresia, o nedreptate față de populația noastră, fiindcă ordonanța guvernului actual dispune pentru anul curent 1922 plata tuturor birurilor impuse de legile austriece, inclusiv

impozitul de război sau așa-numitul „Kriegszuschlag” austriac, care este de 100 de procente la birul pe venit, ceea ce pentru Bucovina constituie, în orice caz, o situație mult mai grea și mai apăsătoare decât toate celelalte părți ale României întregite. Mi se pare că Bucovina contribuie relativ la dările acestea către stat într-o măsură disproporționată și aceasta se resimte, cu deosebită durere, în mijlocul populației noastre, care ați văzut din expunerile de până acum cât de mult a suferit prin cele șase invazii. Suntem convinși că actualul guvern va ține seamă de rațiunea de stat ca să se aplice principiul „drepturi și datorii egale pentru toți cetățenii”. Suntem convinși că guvernul actual este de aceeași părere cu noi că cetățenii bucovineni nu merită un tratament mai rău și mai apăsător decât ceilalți contribuabili în țara românească. Așteptăm ca guvernul să-și împlinească promisiunile date în această privință și suntem siguri că lucrul acesta se va întâmpla. [...]

Ca un fel de mărturie a anilor de groază, sunt de privit invalizii, văduvele și orfanii de război. Dar nu numai cât mărturie vie a anilor de groază, ci și mărturie mustrătoare a insuficienței noastre de astăzi, căci invalizii bucovineni sunt mai rău tratați decât invalizii din Vechiul Regat, ceea ce rezultă din toate cererile și din comunicările care s-au făcut chiar acum Corpurilor legiuitoare, iar în ce privește văduvele și orfanii de război, numărul lor s-a înmulțit printr-o declarație pe care a făcut-o guvernul d-lui Vaida Voevod în anul 1920, zicându-se și declarându-se de pe banca ministerială că toți cei ce au rămas ca văduve și orfani ai victimelor nevinovate ale aceluia care a fost comandantul de jandarmi al Bucovinei, Fischer, toți cei ce au rămas fără rost, fără adăpost și fără căpătâi [de] pe urma celor spânzurați de acest călău al Bucovinei, toți aceia vor fi priviți ca văduve și ca orfani de război și că lor dreptate [li] se va face. Or, guverul care a urmat apoi, guvernul Averescu, l-a pus în deplină libertate pe fostul comandant de jandarmi Fischer, fără să-i fi făcut vreo judecată și i-a extrădat averea întreagă pe care a avut-o aici, în țară, pe când văduvele și orfanii rămași de pe urma celor spânzurați de dânsul plâng și astăzi pe toate drumurile Bucovinei. [...]

Ședința A.D. din 30 octombrie 1924⁵¹

[Situația Bucovinei și problema pagubelor de război]

[...] D-le președinte, d-lor deputați, luând cuvântul și de data aceasta la discuția proiectului de răspuns la Mesaj, nu fac lucrul acesta din altă

⁵¹ D.A.D., M.O., nr. 6, 6 noiembrie 1924, p. 50–59.

considerație decât numai mânat de dorința ca să expun și de data aceasta situația din Bucovina și să atrag binevoitoarea atenție a guvernului asupra unor interese și doleanțe specifice [pe] care le are provincia în numele căreia vorbesc, și aceasta cu atât mai mult cu cât, măcar ce-am zice noi, există încă interese specific bucovinene, așa cum există încă interese specific ardelenesti și basarabene. În consecință, este de datoria noastră, a tuturor, să contribuim cât mai mult posibil ca aceste deosebiri care există încă între situația din provinciile alipite și cea din Vechiul Regat să dispară cu încetul și eu cred că ținta aceasta vom atinge-o numai atunci când vor fi expuse toate doleanțele provinciilor alipite, când vor fi arătate de la tribuna aceasta toate nemulțumirile ce pot încă să existe în provinciile acelea, pentru a se da prilej guvernului și a se da prilej și d-voastre ca să le înlăturați cu încetul. Atunci de abia vom putea zice că au dispărut toate deosebirile și că unirea între noi s-a înfăptuit nu numai în spiritul strict al legii, prin dispariția fostelor hotare și nu numai în graiul nostru, ci că toate deosebirile au dispărut și din cugetele noastre și că adevărata unire sufletească nu este numai un *pium desiderium*. În înțelesul acesta vă rog să primiți scurtele expuneri [pe] care am să vi le fac în cele ce urmează asupra situației din Bucovina și pentru ca să fiu mai concis și mai bine înțeles, am să împart aceste expuneri în trei categorii. Ele vor privi, mai întâi, capitolul pagubelor de război; în linia a doua ne vom ocupa de efectele reformei agrare, iar în linia a treia vom arăta pricinile care se opun încă desăvârșirii unirii noastre sufletești.

D-lor deputați, de câte ori am avut onoarea să vorbesc de la această tribună în chestii bucovinene, totdeauna mi-am luat libertatea ca să vă atrag atenția asupra aceluia lucru care ne apasă mai greu pe noi, cei din Bucovina, și anume asupra enormelor pagube de război [pe] care le-am suferit. Începând cu discursul [pe] care am avut onoarea să-l țin la 29 ianuarie 1920, în primul Parlament al României întregite⁵², când m-am asociat unei interpelări a prea onoratului coleg Bălănescu și am atins chestiunea pagubelor de război din Bucovina pentru întâia oară și continuând cu cuvântările [pe] care le-am ținut regulat la discuția asupra proiectului de răspuns la Mesajul Tronului de la anul 1922 până astăzi, eu am rămas întotdeauna în aceste discursuri ale mele fidel tezei care se trage prin ele ca un fir roșu, arătând interesul cel mare [pe] care-l am și pentru care caut să vă câștig și pe d-voastre față de restituirea pagubelor de război suferite de Bucovina.

⁵² Vezi *Bucovineni în Parlamentul României întregite*, vol. I, *Sesiunea 1919–1920*, cuvânt-înainte de Ion Agrigoroaiei, ediție îngrijită, studiu introductiv, note și comentarii de Rodica Iațencu și Marian Olaru, indice de nume de Rodica Iațencu, București, Editura Academiei Române, 2015, p. 130–132.

Pagubele acestea se împart în patru categorii, unele luând naștere prin devastările pricinuite cu ocazia invaziilor dușmane, altele prin evacuarea întregului stoc de vite al proprietarilor, în al treilea rând prin împrumuturile forțate de război și în rândul al patrulea prin victimele generalului Fischer, fostul comandant al Corpului de jandarmi din Bucovina.

În ceea ce privește devastările, Bucovina a fost de trei ori cotropită de armatele dușmane și de trei ori a fost ea cotropită de armatele fostului ei stăpân, așa că de câte ori au invadat-o rușii, de atâtea ori au cotropit-o și armatele austro-ungare, iar urmele [pe] care le-au lăsat au fost egal de dezastruoase, atât după armatele rusești, cât și după armatele austro-ungare, astfel încât, cu drept cuvânt se poate zice la noi că Bucovina a îndurat șase invazii dușmane. Consecințele acestor invazii au fost catastrofale. După o statistică stabilită de guvernul austriac încă de la finele anului 1918, pagubele suferite de Bucovina numai prin devastări au fost evaluate la două miliarde și trei sute de milioane de coroane și d-voastre vă dați bine seama, d-lor deputați, că atunci coroana austriacă valora cel puțin cât leul românesc, iar o statistică provizorie a Direcțiunii R.R.R. din Cernăuți pe anul 1923 a stabilit aceste pagube la suma de un miliard 250 de milioane [de] lei. Pe seama acestor pagube populația nu a primit decât de la vechea stăpânire austriacă 36 de milioane de coroane, iar mai târziu a contribuit și stăpânirea românească cu aproape 25 de milioane de lei, atât în numerar cât și în materiale, la alinarea rănilor războiului.

Gradul al doilea al pagubelor noastre de război îl constituie, după cum ziceam, evacuarea întregului stoc de vite ale proprietarilor bucovineni, atât la retragerea armatelor austriece, cât și la retragerea armatelor rusești, pricinuind populației o pagubă de 7 milioane 500 de mii de lei. Din suma aceasta, stăpânirea românească, prin mijlocirea administrației Bucovinei, a restituit, în anii 1919–1920, cam jumătate, iar restul a rămas să fie de acum înainte restituit.

Categoria a treia a pagubelor o formează împrumuturile forțate de război. Austria, pentru a putea duce războiul cel greu atâtea timp, a trebuit să facă împrumuturi și împrumuturile acestea le făcea, firește, într-o formă care nu admitea nicio discuție, așa că împrumuturile acestea au fost forțate și în special noi și celelalte naționalități trebuia să iscălim, pentru că dacă nu iscăleam, dacă nu semnam împrumuturile acestea, eram priviți ca trădători. Așa s-au găsit numai în Bucovina, pentru cele nouă împrumuturi de război forțate ale Austriei, 30 000 de semnături, care au semnat pentru 400 de milioane de coroane; numai Fondul religios, care e și cel mai mare proprietar al Bucovinei, semnând, firește forțat, și el suma de 160 de milioane de coroane. Pe seama acestor pagube de război, până astăzi nu s-a plătit nimic.

În categoria a patra vin victimele generalului Fischer și le numesc așa fiindcă e termenul cel mai propriu și nu pot să le zic astfel. După izbucnirea marelui Război Mondial, la 1914, în Bucovina a început o aprigă goană după spioni și trădători. Goana aceasta a fost dusă de faimosul comandant al jandarmeriei bucovinene, Eduard Fischer, colonel pe acea vreme, ulterior înaintat în gradul de general, dar supranumit de populația românească din Bucovina cu drept cuvânt „călăul Bucovinei”. Faimosul general, împărțind populația bucovineană în trei categorii – germani, evrei și trădători –, firește că goana dusă de dânsul după spioni și trădători promitea rezultate extraordinare, căci în rubrica trădătorilor eram subînțeleși noi, românii, erau subînțeleși ucrainenii și mai erau subînțeleși polonezii.

D-lor deputați, este bine cunoscut, fiindcă a fost citit într-o ședință a Academiei Române, de către d-l profesor Iorga, faimosul ordin al guvernului austro-ungar pentru Bucovina, din 13 septembrie 1914, provocat printr-o cerere directă a lui Eduard Fischer, comandantul Jandarmeriei, ordin care zicea, pe scurt, că oricine va fi bănuit de trădare, va fi executat pe loc și fără nicio judecată⁵³. În urma unui astfel de ordin, de gravitatea aceasta extraordinară, firește că oricine trebuia să se aștepte la consecințele cele mai cumplite. Cu toate acestea, statisticile care au putut să se facă de noi de la întronarea stăpânirii românești în Bucovina au dat rezultate uimitor de modeste. După aceste statistici, executați au fost numai 32 de oameni, firește numai în sudul Bucovinei, căci statistica noastră s-a făcut numai pentru părțile curat românești, iar [de] pe urma acestor executări n-au rămas decât 39 de orfani. Este ușor de înțeles acest lucru și el se explică în modul următor: executările se făceau din ordinul menționat la moment, așa că niciodată n-a putut să se constate, de [către] organele civile, cine a fost executat, ca să fie trecut la oarecare dosar. Așa se explică lipsa datelor respective și nespusa greutate de a face o statistică exactă a victimelor. Prin urmare, după datele acestea, n-avem decât 32 de executați și 39 de orfani

⁵³ Și senatorul P. G. Cantilli (ședința Senatului din 26 ianuarie/8 februarie 1916), pentru a demonstra „până unde poate merge terorismul administrației față de naționalități”, a invocat ordinul emis la Vatra Dornei de guvernatorul Bucovinei, Rudolf von Meran, la 13 septembrie 1914. Acest ordin avea următorul conținut: „Se atrage atenția populației asupra acestui lucru, cu observarea[următoare]: comandanții militari au primit cel mai strict ordin să execute imediat pe oricine când s-ar face chiar numai suspect de trădare sau de orice acțiune dușmănoasă față de stat”. Senatorul a ținut să precizeze că „a funcționat spânzurațoarea ca instituție de cultură austriacă de stat în principalele centre din Bucovina și chiar în curtea Tribunalului din Cernăuți și sub directa supraveghere a guvernatorului”. Cf. Gheorghe Buzatu (coordonator), *Discursuri și debateri parlamentare. 1864–2004*, colecția *Senatul României*, vol. 2, seria *Românii în istoria universală*, studiu introductiv: Gh. Buzatu, București, Editura Mica Valahie, 2006, p. 160.

[rămași de] pe urma celor executați. Se știe, însă, foarte bine că au fost sute de oameni executați în felul acesta și se știe tot așa de bine că au fost câteva mii de oameni deportați, căci cei care n-au putut să fie numai decît executați, aceia au fost deportați, au fost duși în lagăre de internare în părțile vestice ale fostului Imperiu Austro-Ungar. Bucovinenii, în special, au fost deținuți în lagărul de la Thalerhof, în Stiria⁵⁴. După statistica ce am putut să o facem, au fost deportați la Thalerhof 514 bucovineni și, între ei, un număr foarte mare de preoți. Pagubele pricinuite de generalul Fischer populației bucovinene ating cifra de 20 [de] milioane [de] lei. Dar victimele generalul Fischer, compuse din cei deportați și din urmașii celor executați și ai celor morți în lagărele de internare s-au constituit într-o ligă și liga aceasta a început să facă cercetările necesare și să compună o statistică, iar după datele statisticii acesteia, care nu sunt, firește, oficiale, au fost aproape 5 000 de oameni deportați în vestul Imperiului Austro-Ungar de pe vremuri, care cer despăgubiri în sumă de aproape 80 de milioane de lei. Asupra grozăviilor acestora puse în scenă de generalul Eduard Fischer, cuprinde scrierea profesorului cernăuțean [Teodor Bălan], *Suprimarea mișcărilor naționale din Bucovina în timpul războiului mondial, 1914–1918*, apărută la Cernăuți, în 1923, [cu] date foarte exacte și foarte prețioase.

Tragedia aceasta a format obiectul unei interpelări încă în primul Parlament al României întregite, și anume în ședința din 4 februarie 1920, făcută de colegul nostru Aurel Morariu, deputat de Bucovina, la a cărei interpelare a răspuns guvernul Vaida de atunci, prin fostul ministru de Război, d-l general Rășcanu, acesta declarând solemn că statul român va face dreptate în chestia aceasta și că îi privește pe toți cei rămași [de] pe urma execuțiilor și pe toți cei deportați ca victime de război. Nu după multă vreme, guvernului Vaida i-a urmat guvernul generalului Averescu. În guvernul generalului Averescu a fost ministru de Război același domn Rășcanu și sub guvernul d-lui general Averescu, faimosul general Eduard Fischer, care se găsea în închisoarea românească de la Iași, a fost făcut scăpat și pus în libertate și de atunci nu s-a mai vorbit nimic de despăgubirile ce se cuveneau victimelor „călăului Bucovinei”. De aceea noi, bucovinenii, salutăm cu deosebită mulțumire suflătească gestul guvernului actual de a relua această chestie și de a face, în sfârșit, dreptate⁵⁵.

⁵⁴ Vezi nota 24.

⁵⁵ Soarta generalului Eduard Fischer a stat în atenția autorităților bucovinene imediat după preluarea puterii de către Consiliul Național Român și instituirea noului guvern. La rugămintea lui Iancu Flondor, Vasile Bodnărescu, agent diplomatic pe lângă guvernul român,

Pe seama pagubelor de război cuprinse în aceste patru categorii ce le-am numit și care adunate la un loc constituie suma enormă de un miliard jumătate până la două miliarde de lei, s-au dat, cum am menționat mai sus, unele avansuri și s-au făcut unele înlesniri gospodariilor păgubiți, la reclădirea gospodăriilor distruse. Firește, mult nu a putut să fie; cu toate acestea, rana începuse să se cicatrizeze și poate s-ar fi strâns cu desăvârșire dacă s-ar fi continuat în modul acesta mai departe. Schimbându-se, însă, guvernele, s-au schimbat și dispozițiile în privința aceasta și despăgubirile de război, care începuseră a se plăti sub formă de avansuri, au încetat. De abia guvernul actual a reluat chestiunea aceasta, spre cinstea sa și spre binele nostru, al bucovinenilor. Ne vom lovi, însă, din nenorocire, de un formalism, de un viciu de formă. Stabilirea pagubelor de război s-a făcut în Bucovina după normele guvernului austriac, la finele anului 1918, adică prin comisii administrative. Or, modul acesta de stabilire a pagubelor nu corespunde celui practicat în Vechiul Regat, și de aici dificultățile. Acum vin iar comisii și supra comisii care să controleze, întrucât stabilirea veche corespunde sau nu adevărului, iar din cauza aceasta întârzie așa de mult realizarea frumoasei inițiative a d-lui ministru de Finanțe de a veni în ajutorul nostru, al bucovinenilor.

Vintilă I. C. Brătianu, ministrul Finanțelor: Îmi permiteți să dau o mică explicație. Noi nu vrem să refacem sistemul din Vechiul Regat, dar vrem să stabilim dacă a fost vreo cercetare făcută și, după cum am procedat în Ardeal, vom proceda și în Bucovina. Îndată ce vom avea aceste date, fiindcă avem suma disponibilă, o vom împărți. În Ardeal am găsit începutul făcut de Consiliul Dirigent și acest început îl vom lua ca bază, nu însă ca ceva rămas în formă definitivă. Trebuia să avem o formă juridică necesară, [pentru] ca, pe baza ei, să putem face împărțirea sumelor. În Bucovina nu s-au alcătuit tablourile tuturor acestor despăgubiri însă, în această privință, avem o soluție adoptată de guvernul austriac și vom vedea dacă și noi o putem lua de bază. Îndată ce le vom avea, vom face ceea ce am făcut și în Ardeal.

a insistat ca generalul austriac, ajuns prizonier al armatei române, „să fie ferit de orice act de răzbunare”. În scrisoarea primită de la Iancu Flondor, la 16 noiembrie 1918, se adresează „rugămintea insistentă să-i faceți d-lui și doamnei general Fischer toate înlesnirile posibile, mai ales să vă interpuneți ca să fie tratați în mod cuviincios. Osteniți-vă la caz de nevoie chiar la prim-ministrul Coandă. Oareșcare, fie cât de neînsemnat act de răzbunare, m-ar jigni în adâncul inimii, căci ar fi înjositor pentru întreg neamul nostru. «Să nu judecăm, ca să nu fim judecați». Contez la energia și iscusința d-voastră și vă strâng prietenos mâna”. Cf. Teodor Bălan, *Rolul lui Vasile Bodnărescu în preajma unirii*, Cernăuți, Tiparul „Mitropolitul Silvestru”, 1938, p. 21, 36.

Iorgu G. Toma: Sunt foarte mulțumitor d-lui ministru de Finanțe pentru explicația ce a dat. Nici nu am avut vreodată de gând să pun la îndoială buna intenție a guvernului față de populația bucovineană. Voiam numai să zic că, printr-un concurs de împrejurări, nu din voința guvernului și nici dintr-a noastră, întârzie plata pagubelor din Bucovina. Totuși, ea ni s-a pus în vedere, sunt convins că o vom și căpăta. Eu leg, însă, o dorință specială de punctul acesta. Ca un fel de prim ajutor, guvernul țării a pus la dispoziție suma de 300 [de] milioane [de] lei pe anul 1923 pe seama pagubelor de război din România întregită. Din suma aceasta de 300 [de] milioane s-a destinat suma de 50 [de] milioane pentru provinciile alipite, iar între provinciile alipite s-a destinat suma de 25 [de] milioane pentru Bucovina. Noi suntem mândri că ni s-a făcut dreptate în felul acesta, fiindcă între provinciile alipite, indiscutabil că Bucovina este cea care a suferit mai mult. Voiesc, însă, să atrag atenția onoratului guvern asupra lucrului următor: dacă pagubele noastre – ceea ce, desigur, va constata și d-l ministru de Finanțe – se urcă la cel puțin două miliarde [de] lei, venindu-se în ajutorul nostru cu câte două milioane [de] lei pe an, ceea ce nu se știe dacă va fi totdeauna cazul, atunci, după cea mai simplă socoteală, de abia în 80 de ani vor fi plătite toate pagubele noastre de război. Față de situația aceasta îmi iau libertatea să fac o rugămintă d-lui ministru de Finanțe, iar rugămintea mea este ca rata aceasta de 25 [de] milioane de lei pe an să se dubleze și să se plătească pe mai mulți ani deodată, pentru ca populația de la noi să se poată alege cu ceva. Și atunci să ni se dea, dacă se poate – căci înainte de anul 1925, desigur că n-o să fie plătită nici prima rată –, pe anii 1923 și 1924 măcar în cursul anului 1925 ratele scadente, în sumă de 100 [de] milioane [de] lei, distribuindu-se în modul următor, ceea ce este un punct foarte important pentru noi. În prima linie să fie considerate pagubele ce le-au suferit victimele generalului Fischer; în linia a doua să fie plătit restul valorii vitelor evacuate; în linia a treia să fie restituite pagubele de război ce le-au suferit funcționarii și în linia a patra, pagubele populației rurale și, în special, ale populației românești, începând cu regiunile devastate de la munte și ajungând până la Nistru. Dacă cer, d-lor deputați, ca în mijlocul populației să fie considerată mai întâi populația românească, aceasta nu o fac dintr-un punct de vedere șovinist, ceea ce este departe de mine, ci dintr-un punct de vedere de dreptate, fiindcă austriecii, la finele anului 1918, când au început să solvească [dizolve] o parte din aceste pagube, au considerat mai mult, ceea ce era și explicabil pe vremea aceea, populația neromânească. Acum, deci, cred că se cuvine, și este și un

principiu de dreptate, ca stăpânirea românească să considere mai întâi populația română.

Policarp Bețianu: D-le deputat, dați-mi voie să fac o întrebare. Nu credeți d-voastră că tocmai în primul rând ar trebui să fie satisfăcută această a patra categorie, populația rurală, care a suferit mai mult și căreia i-au fost distruse locuințele? Pentru că iată ceea ce se întâmplă, ceea ce se poate întâmpla la noi: noi primim mai puțin, vreo cinci milioane...

Vintilă I. C. Brătianu: După cota generală.

Policarp Bețianu: De fapt am suferit mai mult și ar trebui, mai ales, despăgubit Hotinul, căci acolo a fost frontiera și acolo oamenii au avut mai mult de suferit. Sunt, însă, informat că se pune la cale ca, din cele 5 milioane, să primească întâi cei care au fost devastați în timpul Revoluției rusești.

Vintilă I. C. Brătianu: Vă rog, d-le deputat, este o comisie mixtă de deputați și senatori, care împreună cu ministerul va avea să se ocupe de despăgubirile de război; n-a putut încă să fixeze cota cuvenită provinciilor dezrobite, pentru că trebuie, mai întâi, să se constate cine a fost devastat, care au fost diferitele categorii. Trebuie strânse toate datele și pe urmă, pe baza acestor date, comisia parlamentară va veni să hotărască [și] categoriile care urmează a fi mai întâi despăgubite.

Policarp Bețianu: Vă rugăm ca atunci când va fi să se acorde despăgubirile, să se țină seama, în primul rând, de dăunații de război propriu-ziși.

Iorgu G. Toma: Ca să nu apar cumva ca unul care pune în linia întâi pe orășeni în dauna sătenilor, cum ar rezulta din întreruperea ce a făcut-o d-l coleg Bețianu, țin să arăt de ce cer această ordine la plata despăgubirilor de război. Eu o cer pentru că astfel se pot plăti integral unele pagube, și anume a[le] victimelor generalului Fischer, în sumă totală de cam 20 [de] milioane, restul valorii vitelor evacuate, de 3–4 milioane și pagubele funcționarilor. Din suma ce ni s-ar recunoaște nouă, bucovinenilor, plătindu-se aceste categorii de pagube integral, ar rămâne ca în anii viitori să se plătească mai întâi pagubele suferite de populația rurală și apoi de cea de la orașe. Cred că acesta ar fi un sistem acceptabil.

I. Nistor, ministru de stat pentru Bucovina: Și cei ce intră în aceste categorii tot populație rurală sunt, așa încât nu este nicio deosebire.

Nicolae Bălănescu: Comisia n-a făcut nicio deosebire între țărani și orășeni. Altele au fost normele de distribuire. Nu ne-am întrunit până acum ca să fi putut hotărî cum să facem distribuirea. [...]

Ion Zelea-Codreanu⁵⁶

Partidul Naționalist Democrat, județul Suceava–Regat

Ședința A.D. din 29 ianuarie 1920⁵⁷

[Problema ajutoarelor de război]

Am ascultat cu luare aminte răspunsul d-lui ministru [Ion Angelescu, ministru de Finanțe] pe marginea despăgubirilor de război și am ascultat cu deosebită evlavie întreruperile pe care le făcea mereu d-l [A. C.] Cuza⁵⁸,

⁵⁶ Ion Zelea-Codreanu (1878–1941), profesor și publicist. Licențiat al Facultății de Litere din Iași (1903). Director și profesor de limba română și germană la Liceul „Atanasie Panu” din Huși. În perioada 1923–1927 a fost membru al Ligii Apărării Național Creștine (al cărei președinte era A. C. Cuza). Din ianuarie 1930 a intrat în Mișcarea legionară. A fost deputat în Parlamentul României (sesiunile 1919–1920, 1926–1927, 1932–1933, 1937–1938). A fost arestat în anii 1923, 1924, 1934 și închis în lagărul de la Miercurea Ciuc în perioada 1938–1939. S-a numărat printre apropiații lui Nicolae Iorga și A. C. Cuza, care au înființat, în anul 1910, Partidul Naționalist Democrat. A colaborat la publicațiile „Neamul românesc” și „Înfrățirea românească”. Este autorul lucrărilor: *Spre altă școală* (1909); *Răvașul unui țaran* (1911); *Pentru neam: cu arma cuvântului* (1918); *Pentru ordine, muncă și dreptate* (1920); *În umbra mormântului lui Ștefan cel Mare* (1927). http://www.zelea-codreanu.com/Personalitati/4_Senatul_Legionar/Ion_Zelea_Codreanu.htm (27 ianuarie 2014); Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 206.

⁵⁷ D.A.D., M.O., nr. 28, 1 februarie 1920, p. 376–378.

⁵⁸ Alexandru C. Cuza (1857–1947) a fost profesor de economie politică la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, om politic, militant antisemit, membru al Academiei Române (1936). Doctor în științe politice și economice (1882) și în drept (1886). A publicat poezii, articole, cugetări, epigrame în revistele „Contemporanul” (Iași), „Arhiva” (Iași), „Convorbiri literare” (Iași), „Făt-Frumos” (Bârlad). A colaborat la ziarele „Era nouă” (Iași), „Neamul românesc” (Vălenii de Munte), „Unirea” (Iași), scriind studii și articole de economie politică, dar și articole cu tentă antisemită și naționalistă (în anul 1895 a format, împreună cu Nicolae Iorga, organizația Alianța Antisemită Universală). În anul 1910, a fondat Partidul Naționalist Democrat (împreună cu Nicolae Iorga), cu organul de presă „Unirea”, apărut din anul 1912. În anul 1922, a înființat, împreună cu dr. Nicolae Paulescu, Uniunea Național Creștină, cu organul de presă „Apărarea națională”. În martie 1923 a fondat Liga Apărării Național Creștine (L.A.N.C.), care a fuzionat, în iulie 1935, cu Partidul Național Agrar (al lui Octavian Goga), formând Partidul Național Creștin. A fost deputat, în diferite legislaturi, în Parlamentul României, ministru de stat (decembrie 1937 – februarie 1938), membru al Consiliului de Coroană (1939). A scris volume de *Versuri* (1887) și *Poezii și epigrame și cugetări în proză* (1909). De asemenea, sub semnătura lui A. C. Cuza au apărut lucrările: *Generația de la 1848 și era nouă* (1889); *Meseriașul român* (1893); *Țăranii și clasele dirigente. Discursuri* (1895); *Generația de la 1848 și era nouă* (1899);

pe care îl auzeam repetând mereu, în cursul expunerilor anterioare, cuvintele „soluția practică”. Și vedeți, d-lor, aceste întreruperi ale d-lui Cuza au rămas până în clipa aceasta fără răspuns hotărâtor. Și vedeți, sunt foarte multe și foarte frumoase toate teoriile, câte s-au desfășurat aici, decât că eu stau și mă gândesc că gerul este destul de mare aici în București, dar e neasemănat mai mare în regiunea Dornelor. Și în cursul expunerii teoriilor frumoase, mi-am adus aminte că în regiunea Dornelor, desigur și în regiunea Oituzului, a Sovejei și în toată regiunea munților, se găsesc copii orfani de tată și de mamă, care stau în colibe de cetină. [...] Eu justific vorbirea mea și nu mă întrebați pe mine de soluție, căci eu am pus și am relevat chestiunea, cerând soluția. Dați-mi voie să justific acest lucru și ascultați-mă fără să mă întrerupeți. Așa fiind zic: nouă ne este foarte comod să enunțăm toate teoriile, și generoase și mai puțin generoase, dar acolo, în regiunile devastate, și mai ales în anumite regiuni devastate, există o populație – și, d-lor, nu este nicio exagerare de o singură silabă sau de un singur gest din partea mea, când vă spun că există o populație care se stinge și moare mai rău decât murea în timpul războiului și în timpul tifosului exantematic. Soluția practică, d-lor? Desigur că nu eu sunt chemat, nu am eu datoria să dau soluția practică. Eu, în calitate de deputat, țin să aduc aici suferințele acelea care există și sunt dator să aduc aici răul care se produce și organul chemat, care e guvernul, ministerele respective sunt dator să găsească soluția. Nu sunt, însă, oprit să mă gândesc și eu la o soluție practică și s-o propun.

D-lor deputați, soluția practică aș împărți-o în două feluri. Soluția practică imediată, fără nicio întârziere, în cea dintâi ei parte, nu poate fi decât una singură: o operă de caritate din partea guvernului, ca să poată mântui de pieire anumite părți din populația țării, care suferă acum, mai ales în regiunea muntelui și poate și în alte părți, și e mare primejdie. Imediat să se ia măsuri, atât de către d-l ministru de Interne [Nicolae Lupu], cât și de

Despre poporație. Statistica, politica și teoria ei. Studiu economic-politic (1899) – lucrare premiată, în anul 1900, de Academia Română; *Obiectul economiei politice și însemnătatea ei* (1901); *Naționalizarea meseriilor* (1902); *Despre poporație* (1924); *Doctrina naționalistă creștină* (1924); *Agricultura și industria în România* (1927); *Eroarea teologiei și adevărul bisericii* (1928); *Studii economico-politice* (1930) ș. a. În februarie 1945, guvernul român i-a anulat titlul de profesor onorific, iar în aprilie 1945, A. C. Cuza a fost arestat. Eliberat din detenție, a decedat în anul 1947, la Sibiu. Cf. Dorina N. Rusu, *Membrii Academiei Române. 1866/2003. Dicționar*, ediția a III-a, revăzută și adăugită, București, Editura Enciclopedică, Editura Academiei Române, 2003, p. 233–234; *Minerva. Enciclopedie română, cu peste 1000 clișee în text, 100 hărți simple, 10 hărți în color și 50 planșe artistice*, Cluj, Editura Comitetului de Redacție al Enciclopediei Române „Minerva”, 1929, p. 363; Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 246.

către d-l ministru de Finanțe [Aurel Vlad], cum și de către întreg guvernul, pentru a îmbunătăți momentan starea acelor oameni, care sunt pe punctul de a se prăpădi.

Eu afirm că despăgubirea este un drept sfânt al dăunaților, dar adaug că grăbind intervenția, se va face o adevărată operă de caritate. Mă întrebați, însă, cum să faceți aceasta? Răspund și la această întrebare și dacă cineva ar găsi un alt mijloc mai bun decât cel pe care îl propun, va fi binevenit. Ce aş face eu dacă aş fi în situația să aduc un remediu la nenorocita stare de lucruri actuale? Ce ar trebui să facă acei care, fiind în guvern, sunt în această situație? Mai înainte de toate, aş îngriji de hrană și îmbrăcăminte. Deci, dar, să cumpere statul din diferite regiuni ale țării alimente, păpușoi [porumb], grâu, făină, fasole, cartofi, să încarce un tren, două, câte trebuie și să trimită grabnic în regiunile acelea, ca să oprească foametea. După aceea să se trimită imediat mijloacele de îmbrăcăminte. Sunt oameni care n-au îmbrăcăminte și pier din cauza frigului. A fost o mare greșeală faptul că din vreme nu s-au luat măsuri ca să se clădească adăposturi bune. Nu să se reclădească casele bătând din palme, dar să se clădească măcar bordeie bune, unde ar fi putut să se adăpostească oamenii care, înainte de război, aveau gospodării înfloritoare. D-lor, nu voiesc să exagerez; sunt copii și oameni care trăiesc în bordeie de cetină și suflă crivățul prin ele. Dacă ar fi avut bordeie de pământ, acoperite cu lut, cu o sobă înăuntru, ar fi putut să trăiască până în primăvară, ar fi scăpat de dezastru. Deci, dar, iată prima parte a chestiunii, partea care trebuie imediat să se facă, pe care eu încă o dată o repet, pentru graba intervenției ce o necesită, am numit-o partea de caritate a soluției practice. [...]

În sfârșit, vin la a doua parte a chestiunii. Soluția practică adevărată, dar care nu e o chestiune absolut imediată ca partea întâi. În ordinea aceasta, eu cred că este bine să se facă ce a anunțat d-l ministru de Finanțe, dar cu grabă și perseverență. Adică: să se judece cu toată imparțialitatea toate declarațiile de despăgubiri câte s-au făcut, căci înainte de toate noi trebuie să știm, statul trebuie să știe, care este suma totală la care se ridică aceste despăgubiri. La ce sumă se ridică totalitatea nu numai a despăgubirilor, ci și a refacerii tuturor forțelor producătoare care s-au pierdut din cauza războiului. După ce se va fi făcut acest lucru, vine al doilea, de aceeași importanță. D-lor, în momentul în care statul nostru va ști suma, atunci se va pune problema cum să se procedeze la refacere și cu ce mijloace financiare. Când, apoi, mijloacele financiare se vor cunoaște, se va cunoaște și posibilitatea noastră de a contribui în direcția aceasta. Vom face socoteala câți ani îi trebuie națiunii românești pentru a degreva această datorie. Și

atunci, imediat să se elibereze titluri tuturor dăunaților, titluri care să fie pentru 20–30 de ani și dacă este nevoie ca numai noi, românii, să rămânem a plăti aceste despăgubiri, să ne refacem prin noi înșine, atunci titlurile să fie și pentru o sută de ani, dar să fie. Vor plăti atunci și generațiile viitoare. Iar cel dăunat trebuie să știe că are un titlu, că are un drept, pe care îl va încasa cândva el sau altul, dacă îl va sconta, sau măcar urmașii lui. Să se știe, însă, că are acest drept.

Bineînțeles că, în al treilea rând, cu mijloacele treptate pe care le va avea, statul va trebui să întreprindă în mod practic refacerea gospodăriilor distruse, refacerea vitelor, refacerea industriei, care a fost ruinată și treptat toate câte trebuiesc refăcute, alcătuindu-se categorii de regiuni și de inși. Să se refacă treptat, începându-se cu regiunile mai greu încercate.

D-lor, eu cu aceasta am încheiat partea practică a chestiunii și pentru a încheia definitiv ceea ce aveam de spus, vă voi aduce la cunoștință un lucru. S-a vorbit aici și dintr-o parte și din alta de o anumită zgândărire a chestiunii acesteia atât de dureroase, zgândărire în preajma alegerilor. Vă spun, într-adevăr, că această zgândărire a fost. Toți câți au vorbit de la această tribună în această chestiune și chiar și d-l ministru de Finanțe, nu au abordat chestiunea aceasta. D-lor, nu există zi de când am venit în București fără să capăt scrisori din regiunile devastate, în care să fiu întrebat ce e cu cei 20% care s-au făgăduit că se vor plăti asupra declarațiilor care s-au făcut pentru despăgubiri. Știți ce e cu acești 20%? Să vă spun, d-lor: înainte de plecarea unui guvern s-a dat un decret-lege⁵⁹. [...] Decretul-lege din aprilie, cu 20%,

⁵⁹ În scopul reglementării problemei despăgubirilor de război s-au emis mai multe decrete-legi în anii 1918, 1919 și 1920. În anul 1921 a fost elaborat Proiectul de lege pentru lichidarea despăgubirilor de război și amortizarea datoriei publice interne, care stipulează, la art. 1, faptul că „produsul impozitului progresiv excepțional asupra averii și a îmbogățirii de război se afectează [alocă], înainte de toate, plății despăgubirilor de război și amortizării datoriei publice interne, în condițiile prevăzute în articolele ce urmează. Art. 2. Pentru repararea pagubelor produse de război, Ministerul de Finanțe va emite bonuri de despăgubiri de câte 100, 1 000, 5 000, 10 000 și 50 000 lei fiecare. Art. 3. Decretele-legi cu nr. 1 832 din 1919, 3 795/1918, 1 656/1919 și 1 794 din 1920 se ratifică și constatările pagubelor de război făcute în virtutea acestor decrete-legi, precum și cele deja făcute în noile provincii alipite, pe baza normelor acolo stabilite și ce vor fi recunoscute de Ministerul de Finanțe, sunt admise de stat, ca dovadă a daunelor încercate, dar nu constituie creanțe decât în măsura în care statul dă în schimbul lor bonuri de despăgubiri. În ajutorul dăunaților de război din Vechiul Regat, statul vine în ajutor cu trei miliarde lei. [...] În provinciile alipite, statul vine în ajutorul dăunaților de război cu suma de un miliard lei, care se va împărți după normele de mai sus. În niciun caz cota parte nu va fi mai mare decât cea aferentă pagubelor din Vechiul Regat, iar dacă va fi mai mică, se va veni cu o lege ulterioară. O comisie specială,

că adică se va plăti, fără să se fi judecat, 20% din valoarea declarată a despăgubirilor. Adică știți d-voastră ce ar însemna? Ar însemna că din 15 milioane, de pildă, să se plătească într-un moment dat, într-o lună de zile, trei milioane! [...] În orice caz vă spun, pentru că [eu] cunosc chestia foarte bine. [...] Din practică, să vă spun cum s-a procedat. Au veniți anumiți inși în regiunea devastată și au spus: dacă ne alegeți pe noi, care v-am dat decretul-lege cu 20% [...], atunci, în șase zile după alegerea noastră, veți avea cei 20% pe care vi i-am făgăduit prin decretul-lege respectiv, altfel veți rămâne păgubași. S-a făcut această declarație publică în Dorna, de către [...] vestitul Popovici-Răcăciune. În adunare publică s-a făcut această declarație, de către cei care au fost acolo. [...] Și până acolo au mers lucrurile încât pe noi, când am venit, ne-au cerut oamenii să ne pronunțăm. „Iată ce ni s-a făgăduit, vă obligați?” Și la aceasta am răspuns oamenilor: „Dacă există un decret-lege și dacă decretul-lege e cu putință să-l aplice alții, atunci îl vom putea aplica și noi”. Acesta a fost răspunsul pe care l-am dat eu. Și nu puteam să-mi închipui că fără niciun calcul s-a făcut acest decret-lege, știindu-se bine că țara e momentan în imposibilitatea de a plăti asemenea lucruri. D-lor, chestiunea aceasta să fie ca o învățătură generală, că nu trebuie niciodată să zgândăriți – aceasta în interesul țării, al statului și al ordinii publice – o durere atât de cumplită, atât de grozavă, atât de mare, a unor regiuni foarte întinse, pentru interesele cine știe cui, pentru interesele noastre momentane, trecătoare și egoiste sau de partid. Acesta, d-lor, este un mare adevăr, că nemulțumirea în toate regiunile este atât de grozavă, încât, cum spunea unul dintre colegii care au fost înainte la această tribună sau unul care a întrerupt de jos, populația nu-și mai găsește loc și că amenință să vină cu toții în capitală ca să ceară dreptate pentru tot ceea ce trebuia să i se dea.

Vedeți, d-voastre, iată acest lucru trebuie să lipsească. Noi trebuie să căutăm să ne facem datoria din răspuțeri. [...] Să dăm avansurile trebuincioase, bineînțeles în limita putinței și în rândul întâi, regiunilor mai primejduite. Dar să ne îngrijim repede de suferința imediată care trebuie alinată, căci ea este reală și duce populația în adevăr la deznădejde. Eu cred că acest lucru va fi și în atenția onoratei Adunări și va fi și în atenția deosebită a guvernului, care cred că, oricât de preocupat ar fi de alte chestiuni, își va face datoria și în această direcție.

numită de Ministerul de Finanțe, prin Înalt Decret Regal, va face repartiția sumei de patru miliarde, pe baza normelor stabilite mai sus și a instrucțiunilor ulterioare ale Ministerului de Finanțe”. Cf. D.S., M.O., nr. 157, 17 martie 1922, p. 4488.

Ion Nistor⁶⁰

Partidul Democrat al Unirii, Universitatea din Cernăuți

⁶⁰ Autor a peste 300 de lucrări, studii și articole pe teme istorice, Ion Nistor (1876–1962) a urmat școala primară în comuna natală (Bivolărie, comuna Vicovu de Sus, districtul Rădăuți) și apoi la Rădăuți. În perioada 1889–1897, a frecventat cursurile Gimnaziului Superior de Stat din Rădăuți, iar în anul 1897 a început studiile universitare la Cernăuți, urmând Facultatea de Filosofie. După absolvirea facultății a fost numit profesor de istorie și geografie la Liceul din Suceava, iar din anul 1905 a ocupat aceeași catedră la Liceul Real din Cernăuți. A fost editor și redactor responsabil al revistei „Junimea literară” (apărută în perioadele: 1904–1914; 1925–1939). După obținerea doctoratului în istorie, cu teza *Pretențiile moldovenești asupra Pocuției* (1909), a fost profesor la Universitatea din Cernăuți, din anul 1912, la catedra nou înființată de Istorie a Europei sud-estice, cu accent deosebit pe reconsiderarea istoriei românești. Concomitent cu activitatea didactică, Ion Nistor a coordonat editarea revistei „Junimea literară” (apărută în perioadele 1904–1914 și 1925–1939). În anul 1914, a fost ales membru corespondent al Academiei Române; din 1915 a fost membru titular, iar în perioada 1929–1932, a fost președintele Secțiunii Istorice a Academiei Române. A fost îndepărtat din Academia Română în anul 1948 și repus în drepturi, ca membru titular, în anul 1990. În timpul Primului Război Mondial s-a refugiat, împreună cu familia, în România, și apoi în Basarabia, contribuind la organizarea refugiaților bucovineni și militând pentru revenirea Bucovinei la România. În această perioadă a desfășurat și o bogată activitate de cercetare (a lucrat la Biblioteca Academiei Române, iar la Chișinău a cercetat în arhivele basarabene). În noiembrie 1918 s-a reîntors la Cernăuți și a participat la Congresul general din 15/28 noiembrie, când s-a votat unirea necondiționată a Bucovinei cu România. În perioada interbelică a fost implicat activ în viața politică și culturală a provinciei. A fost președintele Partidului Democrat al Unirii, înființat la 15 septembrie 1919. În primul Parlament al României întregite a fost ales, alături de George Tofan și Vasile Bodnărescu, deputat al județului Rădăuți. A fost ales senator, din partea Universității din Cernăuți, în legislaturile 1920–1922 și 1926–1927, iar din anul 1928, îndeplinind condițiile, a fost senator de drept. A făcut parte din guvernele de la București, în calitate de ministru secretar de stat pentru Bucovina, ministrul Lucrărilor Publice, ministru al Muncii, ministru al Cultelor și Artelor. După anul 1918 și-a continuat activitatea la Universitatea din Cernăuți, al cărei prim rector a fost după organizarea acesteia pe baze românești; a înființat, la Cernăuți, Institutul de Istorie și Limbă și a condus publicațiile „Junimea literară”, „Codrul Cosminului”, „Glasul Bucovinei” ș.a. Între anii 1940 și 1941, a fost profesor la Facultatea de Istorie a Universității din București, iar în perioada 1945–1948, a fost directorul bibliotecii Academiei Române. A fost arestat și trimis în Penitenciarul Sighet, fără a fi judecat și condamnat (1950–1955). Este autorul unor *Amintiri din închisoare*, publicate postum, în anii 2001 și 2003. Pentru detalii vezi: Stelian Neagoe, *Ion Nistor, cel mai de seamă istoric și om politic al Bucovinei*, în vol. Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, ediție și studiu bio-bibliografic de Stelian Neagoe, București, Editura Humanitas, 1991, p. V–XXII; *Ion Nistor (1876–1962)*, volum îngrijit de Al. Zub la împlinirea a trei decenii de la moartea istoricului și omului de stat, cu un tabel cronologic, bibliografie și indice de Mihai-Ștefan Ceașu, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1993; Doina Alexa, *Ion Nistor – dimensiunile personalității politice și culturale*, Rădăuți, Editura Institutului Bucovina–Basarabia, 2000; Dorina N. Rusu, *op. cit.*, p. 591–592.

Ședința Senatului din 13 august 1920⁶¹

[Comunicări adresate ministrului de Război, Ion Rășcanu și subsecretarului de stat la Subsecretariatul de Stat al Refacerii și Aprovizionării, Ion C. Atanasiu, în probleme legate de pensiile invalizilor de război și refacerea regiunilor „dăunate de război”]

Aș avea de făcut o mică întrebare d-lui ministru de Război. Art. 43 prevede că cei din Ardeal și Bucovina se vor bucura de dispozițiile acestei legi pe data de 28 noiembrie 1918, data unirii acestor țări⁶². Foarte bine. [...] Întreb, însă, ce se întâmplă cu acei ofițeri care, înainte de această dată, au luptat în armatele străine și sunt invalizi. Cine le plătește acestora pensiile?

Ion Rășcanu: Este prevăzut în lege. Pensiile acordate invalizilor noștri se vor acorda și aceloră.

Ion Nistor: Dar în Bucovina nu vor beneficia de aceste pensii decât militarii care au intrat în armata noastră de la data unirii.

Ion Rășcanu: Negreșit. Aceasta este o lege specială pentru militarii din armata noastră și pentru cei ce au intrat în armata noastră după decretarea unirii. Militarii din provinciile alipite care n-au luptat în armata noastră vor primi pensiile pe care le primeau de la statul austro-ungar și statul nostru va trebui neapărat ca să ia asupra sa această obligație. Pentru acei pensionari militari ai fostei armate austro-ungare și care nu mai au nicio legătură cu armata noastră, reglementarea situației lor se va face, ca și pentru toți pensionarii civili, printr-o altă lege. Adaug, încă o dată, că legea aceasta este o lege excepțională, creată numai pentru acei care au luat parte în armata noastră la marele război pentru întregirea neamului. [...]

⁶¹ D.S., M.O., nr. 31, 21 august 1920, p. 598, 603–604.

⁶² Legea relativă la ratificarea Decretelor nr. 4 017/919, nr. 4 856/919 și la introducerea unor modificări și adăugiri în acele decrete privitoare la pensiunile celor care au luat parte la războiul pentru întregirea neamului a fost prezentată în ședința Senatului din 13 august 1920 (Decretele-lege au fost publicate în M.O. din 14 septembrie 1919). Art. 43 prevedea următoarele: „Pentru cei proveniți din fosta armată austro-ungară, austriacă și ungară, data de 14/27 august 1916, prevăzută la art. 1 din Decretul nr. 4 017/1919, ca dată a trecerii armatei pe picior de război, se va socoti data de 18 noiembrie/1 decembrie 1918, fixată prin Decretul regal nr. 3 631, din 1918, publicat în «Monitorul Oficial», nr. 212, din 13/26 decembrie 1918, prin care s-a confirmat hotărârea Adunării Naționale din Alba Iulia privitoare la unirea cu Patria Mamă a ținuturilor, anume prevăzută în hotărârea acelei Adunări. Pentru cei proveniți din Bucovina, acea dată de 14/27 august 1916 se înlocuiește cu data de 15/28 noiembrie 1918, fixată prin Decretul regal nr. 3 744/1918, publicat în «Monitorul Oficial», nr. 217, din 19 decembrie 1918/1 ianuarie 1919, ca dată când Congresul general al Bucovinei a hotărât unirea cu Patria Mamă. Aceleași înlocuiri de date se fac și în art. 2 din menționatul Decret nr. 4 017, din 1919”. Cf. D.S., M.O., nr. 31, 21 august 1920, p. 594.

Ion Nistor: A fost prezentată o lege care prevedea deschiderea unui credit extraordinar de 30 milioane lei „pe seama și la dispoziția” Subsecretariatului de Stat al Refacerii și Aprovizionării. Banii erau destinați pentru plata materialului și lucrărilor de refacere a regiunilor „dăunate de război”. Acesta a fost primul credit acordat pentru refacere.

D-le președinte, între provinciile care au suferit foarte mult de pe urma războiului este și Bucovina. Aș adresa, deci, d-lui subsecretar de stat rugămintea ca o parte din suma aceasta să fie întrebuințată pentru refacere în Bucovina, unde se simte foarte mare nevoie. Este o singură dorință, altceva nu am nimic de obiectat.

[Răspunsul subsecretarului de stat la Subsecretariatul Refacerii
și Aprovizionării, Ion C. Atanasiu]

În ceea ce privește Bucovina, răspund d-lui Nistor că ne vom ocupa și de aici înainte pentru a reface regiunile distruse, dar țin să răspund cu această ocazie că pentru Bucovina s-au ocupat și predecesorii noștri. Și după cum spuneam mai zilele trecute, acolo s-a putut face ceva, pentru că s-a găsit un sistem organizat de a vinde locuitorilor materialele necesare pentru construcție. Nu este, însă, din nenorocire, același lucru și pentru regiunile din Vechiul Regat, dar nu vom neglija nici Ardealul, care a fost neglijat poate până acum, negreșit din cauze independente de voința celor care ne-au precedat. Tot același lucru vom face și pentru Basarabia, în special pentru localitățile situate mai sus de Hotin care, după cum știm, au fost expuse devastărilor.

Vă puteți, însă, închipui că, din modesta sumă de 30 milioane ce am obținut pentru acest scop, nu pot să fac lucru mare. Nu am cerut mai mult, pentru ce? A fost mai întâi o chestiune de conștiință. Cum nu am găsit un plan de ansamblu și un studiu care să-mi permită să stabilesc în mod precis sumele de care aveam nevoie pentru refacerea tuturor regiunilor distruse, înțelegeți bine că deocamdată nu puteam să cer decât o sumă modestă, pentru a începe refacerea și mai târziu, în măsura necesităților și a posibilităților, desigur că vom mări această sumă. În situația, însă, actuală în care ne găsim, neexistând, după cum spuneam, un plan bine stabilit, nu puteam, pentru început, să cer mai mult.

Nu uitați, d-lor senatori, în legătură cu cele de mai sus, că până acum ajutoarele s-au dat în mod cu totul dezordonat. Unuia i s-a dat ajutor pentru a-și reface casa. Altul a fost despăgubit și altul nu. Unuia i s-au dat vite de muncă, altuia nu; unuia i s-a dat ajutor ca să-și refacă gospodăria distrusă, altuia nu, așa încât nimic nu era sistematizat și aranjat. Și atunci, în vederea întârzierii timpului, în vedere că avem material la dispoziție, am crezut că materialul

ce avem la dispoziție îl putem utiliza înăuntrul sumei de 30 milioane de lei. Ea, însă, nu este suficientă; am, însă, asigurarea guvernului că, dacă va mai fi nevoie până la toamnă, la primele lucrări din campania aceasta, mi se vor acorda și alte sume și atunci cred că se va putea face o operă utilă, în marginea modestiei mijloacelor noastre bugetare și a timpului scurt ce ne mai rămâne.

S-a vorbit să se treacă în lege chiar localitățile zonelor de război, unde refacerea va trebui să se facă. Aceasta nu s-a putut face. S-au putut stabili regiunile unde daunele au fost mai considerabile, nu ca valoare, căci nu pot compara distrugerea orașelor ca Giurgiu și Constanța, cu 20, 30, 40 de sate. Dar este vorba de masa aceea mare de construcții ieftine, care a fost distrusă și, în același timp, de urgentă nevoie de a fi reconstruite. Și atunci am găsit o hartă a României cu indicații de regiunile care au fost mai mult vătămate de războiul acesta. Citesc, nu ca ceva limitativ, ci ca ceva enunțativ, care poate fi modificat în timp, în spațiu și în marginea mijloacelor bănești. Zonele cele mai devastate și care reclamă o extremă urgență de refacere, deoarece populațiile lor, lipsite cu totul de locuințe, se adăpostesc în vechile tranșee sau găuri de obuz, sunt: parte din județele Tulcea, Constanța, Covurlui, Tecuci, Putna, Râmnicu Sărat, Bacău, Suceava și Vâlcea. În acestea sunt cuprinse acele regiuni care au fost distruse în mase mari și unde populația reclamă ajutor imediat. Aceasta nu este limitativ și, pe măsura realizărilor, în aceste regiuni se vor declara și alte regiuni dăunate și se va continua cu opera de refacere.

Nicolae Carabioschi⁶³

Partidul Democrat al Unirii, județul Rădăuți

Sedința Senatului din 21 februarie 1920⁶⁴

[Situația prizonierilor de război din Siberia]

[...] A doua comunicare o am de făcut relativ la prizonierii de război din Siberia⁶⁵. În Siberia se află un număr foarte considerabil, se vorbește de

⁶³ Dr. Nicolae Carabioschi s-a implicat în evenimentele care au dus la unirea Bucovinei cu Regatul României, făcând parte din primul Consiliu Național Român, constituit în urma hotărârilor Adunării Naționale a românilor din Bucovina, convocată la 14/27 octombrie 1918. A fost senator în mai multe legislaturi în Parlamentul României întregite. Cf. Radu Economu, *Unirea Bucovinei. 1918*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1994, p. 142.

⁶⁴ D.S., M.O., nr. 32, 28 februarie 1920, p. 349–350.

⁶⁵ În anul 1912 a fost elaborat Regulamentul Legii de organizare a Ministerului de Război, care prevedea înființarea unui Birou Statistic, cu atribuții referitoare la statistica recrutării și a infracțiunilor în armată. Ulterior, în cadrul Ministerului de Război, s-a înființat

câteva zeci de mii de prizonieri din Ardeal și Bucovina. Mulți dintre aceștia au luptat cu însuflețire pentru realizarea idealului național, pentru unirea

o Direcție a Statisticii care, în condițiile izbucnirii Primului Război Mondial, s-a ocupat de lucrările privitoare la prizonierii români și străini, internații civili, dispăruți, răniți și morți pe linia frontului. Prin Înaltul Decret Regal nr. 2 793/14 august 1916, s-au instituit, pe lângă Direcția de Statistică, două comisii care se ocupau de prizonierii de război și internații civili, un Serviciu de prizonieri și internați civili și un Birou de informații și ajutor al prizonierilor de război români. În același an a fost emis Regulamentul asupra prizonierilor de război. La 4/17 ianuarie 1917 s-a încheiat Convenția asupra schimbului de prizonieri de război invalizi, iar în cadrul Marelui Cartier General a fost organizat un Birou al pierderilor. Rapoartele pierderilor suferite pe front (morți, dispăruți, răniți), primite la Marele Cartier General, erau trimise Direcției de statistică. În anul 1918, prin intermediul Crucii Roșii Internaționale, au fost întocmite liste cu numele a peste 135 000 de prizonieri români capturați de armatele inamice (81 540 în Germania, 33 975 în Austro-Ungaria, 13 590 în Bulgaria și 6 795 în Turcia). Pe teritoriul ocupat, listele cu prizonieri cuprindeau 51 783 de nume. În același an, datele consemnate în actele oficiale erau următoarele: 1 285 000 – mobilizați; 161 408 – prizonieri; 90 379 – răniți; 255 300 – morți și dispăruți. Analizele ulterioare au stabilit că numărul prizonierilor era următorul: în Germania – 147 891; Austro-Ungaria – 51 000; Bulgaria – 25 000; Turcia – 6 000. În baza Convenției încheiate de către statul român cu țările inamice (23 martie 1918), a început schimbul de prizonieri cu Puterile Centrale. Până în luna iulie 1918, conform datelor provenite de la Direcția de Statistică, evidența românilor repatriați arăta astfel: Germania – 1 661 ofițeri, 3 697 trupă; Bulgaria – 729 ofițeri, 11 000 trupă; Turcia – 6 ofițeri, 1 000 trupă; Austro-Ungaria – 472 ofițeri, 3 392 trupă. După încheierea războiului, începând cu anul 1919, au activat 11 misiuni militare românești care se ocupau de problemele referitoare la repatrierea prizonierilor. În ceea ce privește operațiunea de repatriere a prizonierilor internați în Rusia, aceasta a trebuit regândită începând cu anul 1918. Statele care au avut prizonieri în Rusia au fost obligate, din anul 1919, să înceapă negocierile cu noua putere sovietică de la Moscova, fie direct, fie prin intermediul altor state sau organisme internaționale (Comitetul Internațional al Crucii Roșii, Societatea Națiunilor). Prizonierii de război erau răspândiți în teritorii care, din punct de vedere politic, nu aveau legături unul cu celălalt: China, Siberia Centrală și Siberia Orientală. Mulți dintre aceștia lucrau ca muncitori în mine sau prin sate, la particulari, întemeindu-și propriile gospodării și familii. Procedura de strângere a prizonierilor de război s-a făcut prin intermediul unor centre de triaj din Cita, Mandjuria, Harbin, Khabarovsk. Acestea îi trimiteau spre Vladivostok, și de aici în țară. Numărul corect al prizonierilor români a fost multă vreme incert, deoarece listele sosite la Marele Cartier General erau nesistematizate și alcătuite sumar. Repatrierea prizonierilor a fost una dintre problemele aduse în discuție la Conferința de Pace de la Paris. Pe lângă Secretariatul General al Conferinței de Pace s-a înființat o Comisie specială, care urma să se ocupe de toate chestiunile privitoare la prizonierii aliați. Alte organisme care s-au implicat direct în activitatea de repatriere au fost Comitetul Internațional al Crucii Roșii și Înaltul Comisariat al Societății Națiunilor. De asemenea, în fiecare dintre statele participante la război s-au constituit comisii de repatriere, al căror obiectiv era legat de coordonarea repatrierii prizonierilor de război și a internaților civili. Cf. Bogdan Negoii, *România și lagărele de prizonieri în timpul Primului Război Mondial* (teză de doctorat), accesată online (27 martie 2014) la adresa: http://cis01.central.ucv.ro/upload/lucrari_dr/425_rez-ro.pdf.

tuturor românilor într-un singur stat național. Aceștia se află, după cum aduc și ziarele știrea, în cea mai neagră mizerie. N-au nici îmbrăcăminte, nici încălțăminte și viața le-a devenit un adevărat chin. În zadar așteaptă acasă părinții și copiii, ei nu mai sosesc, în zadar așteaptă ei, nenorociții, timpul ca să-și îmbrățișeze copiii și părinții, acest timp nu sosește și astfel, în chinuri sufletești nedescrise, așteaptă și unii și alții mult dorita revedere. Guvernul cehoslovac a luat toate măsurile pentru repatrierea acestor nenorociți și, după știrile din ziare, repatrierea lor se efectuează în mod favorabil.

Îmi permit a întreba onoratul guvern: 1) Dacă a luat oarecari măsuri pentru repatrierea prizonierilor ardeleni și bucovineni din Siberia; 2) Dacă nu a luat încă astfel de măsuri, ce intenționează onoratul guvern să întreprindă pentru aducerea acestor nenorociți în țară. E un act de umanitate ca onoratul guvern să arate un interes cât mai mare pentru soarta acestor oameni fără patrie. [...]

[Răspunsul lui Ștefan Cicio-Pop, președinte *ad interim* al Consiliului de Miniștri, în legătură cu repatrierea prizonierilor de război din Siberia]

D-lor senatori, guvernul se ocupă de mult cu chestiunea repatrierii prizonierilor din Siberia. Încă din toamna anului trecut am făcut toate încercările ca să putem aduce pe frații noștri, care își petrec viața cât se poate de trist în Siberia. Primele încercări, însă, n-au avut niciun succes, pentru că n-am putut angaja nici Japonia, nici America, să ne dea o mână de ajutor ca să-i putem repatria. Acum am trimis o misiune specială, cu deplină putere, care să facă toate demersurile pentru a face posibilă repatrierea. Repatrierea întâmpină greutăți și la cei care sunt mai bine organizați ca noi, la cehoslovaci, bunăoară.

Am onoare să aduc la cunoștință că chiar acum a plecat, nu demult, o misiune în Japonia, în fruntea căreia stă chiar A.S.R. Principele Moștenitor. Și avem mare nădejde că înaltul nostru bărbat, Moștenitorul Tronului, grație legăturilor pe care Casa noastră domnitoare le are cu Curtea din Japonia a Micadoului va putea, să sperăm, determina pe japonezi să ne pună la dispoziție vasele necesare, ca să putem repatria pe prizonierii ardeleni din Siberia. Va rog, dar, să fiți, în această privință, liniștiți, căci ceea ce omenește se putea face, s-a făcut din partea guvernului. Dificultățile, însă, sunt enorme.

ENCICLOPEDIA BUCOVINEI ÎN STUDII ȘI MONOGRAFII

COLECȚIE FONDATĂ ÎN ANUL 1996

1) Nicolai Grămadă, *Toponimia minoră a Bucovinei*, vol. I–II, îngrijirea ediției, studiul introductiv, bibliografia, notele și indicele: Ion Popescu-Sireteanu, introducere: D. Vatamaniuc, București, Editura Anima, 1996, 366 + 374 p. + 26 p. cu facsimile + *Harta Bucovinei* (politică și administrativă post 1994).

2) *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice și demografice*, ediție bilingvă îngrijită, cu introduceri, postfețe, note și comentarii de acad. Radu Grigorovici, prefață de D. Vatamaniuc, București, Editura Academiei Române, 1998, 464 p.

3) Ștefan Purici, *Mișcarea națională românească în Bucovina între anii 1775–1861*, cuvânt-înainte de Mihai Iacobescu, Suceava, Editura „Hurmuzachi” – Liga Tineretului Român din Bucovina, 1998, 272 p.

4) Mircea Pahomi, *Biserici și schituri ortodoxe românești din Ținutul Cernăuți. Din istoria Bisericii Ortodoxe Române în nordul Bucovinei. Episcopia de Rădăuți*, Suceava, Editura „Hurmuzachi” – Liga Tineretului Român din Bucovina, 1998, 272 p. + 28 planșe cu reproduceri după fotografii.

5) Constantin Morariu, *Cursul vieții mele. Memorii*, ediție îngrijită, prefață, microbiografii, glosar și note: prof. univ. dr. Mihai Iacobescu, traducerea, rezumatul lucrării și verificarea textelor în limba germană: lector dr. Gina Măciucă, indice general: Veronica Iacobescu, Suceava, Editura „Hurmuzachi” – Liga Tineretului Român din Bucovina, 1998, 198 p. + 15 planșe cu facsimile.

6) Mircea A. Diaconu, *Mișcarea „Iconar”. Literatură și politică în Bucovina anilor '30*, Iași, Editura Timpul, 1999, 220 p.

7) *Bucovina în prima descriere fizico-politică. Călătorie prin Carpații Dacici (1788–1789)*, ediție bilingvă îngrijită, cu introduceri, postfețe, note și comentarii de acad. Radu Grigorovici, prefață de D. Vatamaniuc, m. o. al Academiei Române, Rădăuți, Editura Septentrion, 2002, 136 p. + 14 planșe cu reproduceri după vignete și desene colorate.

8) Ștefan Purici (editor), *Procese politice, sociale, culturale și economice în Bucovina, 1861–1918. Aspecte edificatoare pentru o Europă unită?*, Materialele Conferinței Științifice Internaționale, Rădăuți, 20–22 septembrie 2000, Suceava, Editura Universității, 2002, 264 p.

9) Marian Olaru, *Mișcarea națională a românilor din Bucovina la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, cuvânt-înainte de prof. univ. dr. Gheorghe Platon, membru al Academiei Române, Rădăuți, Editura Septentrion, 2002, 256 p.

10) Valerian I. Procopciuc, *Sucevița – sat al Obcinilor Bucovinei și gropniță a Movileștilor*, cuvânt-înainte de D. Vatamaniuc, m. o. al Academiei Române, [Cuvânt de încheiere: Vasile I. Schipor], Rădăuți, Editura Septentrion, 2003, 312 p. + 27 planșe cu reproduceri după fotografiile și facsimile.

11) Petru Bejinariu (coord.), *Familia Isopescu în mișcarea națională din Bucovina*, cuvânt-înainte de D. Vatamaniuc, m. o. al Academiei Române, Rădăuți, Editura Septentrion, 2004, 262 p.

12) Petru Bejinariu, *Eugen Botezat și școala de biologie de la Cernăuți*, cuvânt-înainte de prof. univ. dr. Constantin Toma, m. c. al Academiei Române, Rădăuți, Editura Septentrion, 2005, 152 p.

13) Teodor Balan, *Istoria teatrului românesc în Bucovina*, ediție după manuscrise de D. Vatamaniuc, m. o. al Academiei Române, București, Editura Academiei Române, 2005, 276 p.

14) Daniel Hrenciuc, *Continuitate și schimbare. Integrarea minorităților naționale din Bucovina istorică în Regatul României Mari (1918–1940)*, vol. I, *Perspectiva național-liberală (1918–1928)*, Rădăuți, Editura Septentrion, 2005, 240 p.

15) Elena Olaru, Marian Olaru (coordonatori), *Colegiul Tehnic Rădăuți. Studiu monografic*, cu o postfață de Vasile I. Schipor, Rădăuți, Editura Septentrion, 2005, 326 p.

16) Teodor Balan, *Documente bucovinene*, vol. VII–IX, ediție îngrijită, note și comentarii de prof. univ. dr. Ioan Caproșu, indici de nume și de materii de Arcadie Bodale, prefață de D. Vatamaniuc, m. o. al Academiei Române, postfață de prof. univ. dr. Pavel Țugui, Iași, Editura Taida, 2005–2006, 318 + XVI + 164 p.

17) *Bucovineni împotriva comunismului: frații Vasile și George Motrescu*, ediție îngrijită, note și comentarii de Marian Olaru, prefață de D. Vatamaniuc, m. o. al Academiei Române, postfață de Vasile I. Schipor, [indice de nume de Rodica Iașencu], Suceava, Editura Universității, 2006, 344 p.

18) *Claudiu Isopescu, mesager al spiritualității românești în Italia, I. Corespondență (1926–1942)*, ediție, prefață și studiu introductiv de

D. Vatamaniuc, m. o. al Academiei Române, notă asupra ediției de Elena Pascaniuc, București, Editura Academiei Române, 2006, 246 p.

19) Acad. Radu Grigorovici, *Bucovina între milenii. Studii și documente*, cuvânt-înainte: D. Vatamaniuc, m. o. al Academiei Române, ediție îngrijită de Rodica Marchidan și Rodica Iațencu, indice de nume de Rodica Iațencu, București, Editura Academiei Române, 2006, 492 p.

20) D. Vatamaniuc, *Bucovina între Occident și Orient. Studii și documente*, cuvânt-înainte de acad. Ștefan Ștefănescu, București, Editura Academiei Române, 2006, 688 p.

21) Teodor Balan, *Die Geschichte des deutschen Theaters in der Bukowina. 1825–1877. Istoria teatrului german în Bucovina, 1825–1877*, editată după manuscrise de către D. Vatamaniuc, m. o. al Academiei Române, traducere din limba germană de Ida Alexandrescu, București, Editura Anima, 2007, 208 p.

22) Vasile I. Schipor, *Bucovina istorică. Studii și documente*, cuvânt-înainte de D. Vatamaniuc, m. o. al Academiei Române, București, Editura Academiei Române, 2007, 642 p. + 40 planșe cu facsimile și reproduceri după lucrări de artă.

23) Teodor Balan, *Lupta pentru Tricolor. Un capitol din istoria politică a Bucovinei, 1898–1904*, ediție îngrijită, comentarii, cronologie și indice de nume de prof. dr. Marian Olaru, prefață de prof. univ. dr. Pavel Țugui, traducerea textelor din limba germană de Ștefănița-Mihaela Ungureanu, București, Editura Academiei Române, 2008, 306 p.

24) Dimitrie Onciul, *Scrieri istorice despre Bucovina și Transilvania și studii lexicografice*, cuvânt-înainte de de acad. Radu Grigorovici, ediție, studiu introductiv, note și comentarii de D. Vatamaniuc, m. o. al Academiei Române, [indice de nume de Rodica Iațencu], București, Editura Academiei Române, 2007, 278 p.

25) Petru Bejinariu, *Constantin N. Hurmuzachi – om de știință și om politic*, prefață de prof. univ. dr. Constantin Toma, m. c. al Academiei Române, postfață: Anatolie-Alexandru Hurmuzachi, membru al Academiei de Științe a Republicii Moldova, Rădăuți, Editura Septentrion, 2007, 202 p.

26) Filimon Rusu, *Amintiri. Oameni și locuri din Țara Fagilor*, cuvânt-înainte de D. Vatamaniuc, m. o. al Academiei Române, ediție îngrijită, studiu introductiv, note și comentarii, tabel cronologic [și album], *Filimon Rusu și Bucovina în care a trăit*, de Vasile I. Schipor, indice de nume de Rodica Iațencu, București, Editura Academiei Române, 2009, 300 p.

27) Petru Bejinariu (coordonator), *Ion T. Tarnavski – biolog, întemeietorul Școlii de palinologie*, cuvânt-înainte de Constantin Toma,

m. c. al Academiei Române, Suceava, Editura Universității „Ștefan cel Mare”, 2009, 238 p.

28) Constantin Hrehor, *Silvestru Morariu-Andrievici*, cuvânt-înainte de prof. univ. dr. Mihai Iacobescu, Iași, Editura Timpul, 2009, 168 p. + 60 de planșe cu facsimile și reproduceri după fotografii.

29) Dan Camer, *Mazilii și răzeșii din Bucovina. Studiu istoric și statistic elaborat pe baza materialelor recensămintelor moldovenești din anii 1772–1773 și 1774*, cuvânt-înainte de Vasile I. Schipor, Buzău, Editura Omega, 2009, 258 p.

30) Ilie Dugan-Opaiț, *Familia Dugan din Cireș-Opaițeni*, ediție îngrijită, studiu introductiv, notă asupra ediției, comentarii, glosar, postfață, anexe și album: Vasile I. Schipor, indice de nume: Rodica Iațencu, Rădăuți, Editura Septentrion, 2009, 638 p.

31) Al. Bocănețu, *Istoria orașului Cernăuți pe timpul Moldovei*, studiu introductiv de Ștefan Purici, notă asupra ediției și indice de nume: Rodica Iațencu, Cernăuți, Editura Zelena Bukovyna, 2010, 116 p. + *Planul orașului Cernăuți*, tipărit de D. Werenka, în 1898, după *Protocolul Pitzelli* (1787).

32) Tudor Nandriș, *Jurnal de campanie. 1939–1945*, cuvânt-înainte de prof. univ. dr. Ștefan Purici, ediție îngrijită, studiu introductiv, notă asupra ediției și comentarii: Iulia Brânză, indice de nume: Rodica Iațencu, Rădăuți, Editura Septentrion, 2010, 224 p.

33) Dimitrie Vatamaniuc, Constantin Hrehor, *Convorbiri sub scara cu îngeri*, cuvânt-înainte: acad. Eugen Simion, Iași, Editura Timpul, 2010, 405 + 147 p. cu anexe.

34) Constantin Hrehor, *Letopiseșul de mătase. Episcopul Gherasim Putneanul și Bucovina*, cuvânt-înainte: Grigore Ilisei, Rădăuți, Editura Septentrion, 2012, 452 p. + 26 planșe cu reproduceri după fotografii + 6 planșe cu facsimile.

35) Constantin Hrehor, *Muntele mărturisitor. Anii rezistenței, anii suferinței. Convorbiri cu Gavril Vatamaniuc*, ediția a II-a revăzută, prolog de Dan Puric, studiu introductiv de dr. Marian Olaru, postfață de Vasile I. Schipor, Suceava, f. ed., 2012, 308 p. + 13 planșe cu reproduceri după fotografii + 3 p. *Curriculum vitae Constantin Hrehor*.

36) Arthur Loebel, *Geschichtliche Entwicklung des Eisenbades Dorna / Evoluția istorică a băilor feroase Dorna*, ediție bilingvă îngrijită, notă asupra ediției și indice de nume: Ovidiu Bătă, traducerea textului german: Ștefănița-Mihaela Ungureanu, Iași, Editura Terra Nostra, 2012, 280 p.

37) Constantin Hrehor, *Grănicești. Un sat sub pecete domnească*, cuvânt-înainte, *Carte pentru inimă și minte*, de prof. univ. dr. Mihai Iacobescu, Iași, Editura Timpul, 2014, 936 p.

38) *Bucovineni în Parlamentul României Întregite*, vol. I, *Sesiunea 1919–1920*, cuvânt-înainte de Ion Agrigoroaiei, ediție îngrijită, studiu introductiv, note și comentarii de Rodica Iațencu și Marian Olaru, indice de nume de Rodica Iațencu, București, Editura Academiei Române, 2015, Seria „Documente” (1), 300 p.

39) Constantin Hrehor, *Casian Bucescu, omul de piatră*, cuvânt-înainte de Elvira Sorohan, studiu [introductiv] de Vasile I. Schipor, Iași, Editura Timpul, 2014, 484 p.

40) „*Revista Bucovinei*”, *București, 1916; Cernăuți–Timișoara, 1942–1945. Bibliografie*, studiu introductiv și notă asupra ediției: dr. Vasile I. Schipor, bibliografie, indice de nume și album: dr. Alis E. Niculică, Suceava, Biblioteca Bucovinei „I. G. Sbiera”, MMXV, seria „Instrumente de lucru” (1), 156 p.

41) Arcadie Dugan-Opaiț, *Albumul Mare al Societăților Academice „Arboroasa” și „Junimea” din Cernăuți*, ediție îngrijită, prefată, notă asupra ediției, index și glosar: Olaru Marian și Bodale M. Arcadie, Suceava, Editura Universității „Ștefan cel Mare”, 2015, 407 p.

42) *Bucovineni în Parlamentul României Întregite*, vol. II.1, *Adunarea Deputaților, legislatura 1920–1922*, ediție îngrijită, studiu introductiv, note și comentarii de Rodica Iațencu și Marian Olaru, indice de nume de Rodica Iațencu, București, Editura Academiei Române, 2016, seria „Documente” (2), 341 p.

43) Vasile I. Schipor, *Calendare și almanahuri românești din Bucovina (1811–1918). Contribuția lor la propășirea cultural-națională a românilor bucovineni*, cuvânt-înainte de Mihai-Ștefan Ceașu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, seria „Studii monografice” (1), 2016, 791 p.

44) Alis E. Niculică, Vasile I. Schipor, „*Făt-Frumos*” (*Suceava, 1926 – Cernăuți, 1934 – București, 1940 – Cernăuți, 1941 – Râmnicu Vâlcea, 1944*). *Bibliografie*, Studiu introductiv și notă asupra ediției: dr. Vasile I. Schipor, Bibliografie, indice de nume și album: dr. Alis Niculică, Suceava, Editura Accent Print, seria „Instrumente de lucru” (2), MMXVI, 2016, 300 p.

45) *Bucovineni în Parlamentul României Întregite*, vol. II.2, *Senatul, legislatura 1920–1922*, ediție îngrijită, studiu introductiv, note și comentarii de Rodica Iațencu și Marian Olaru, indice de nume de Rodica Iațencu, București, Editura Academiei Române, 2018, seria „Documente” (3), 419 p.

INDICE DE NUME

A

Abrahamowicz, Jossel 296
Aderca, Felix 300
Agapi, George 200
Agopscha 262
Agrigoroaiei, Ion 24, 58, 274, 320, 343
Alboi Șandru, Vasile 108
Albrecht, Fritz 64
Alexa, Doina 332
Alexandrescu, Ida 341
Alvirescu, Gavril 119
Anderl, Gabriele 296
Andriewicz, Eugen 210, 219, 220
Andronic, Adrian 284
Andronic, Melanie 248, 261
Andronic, Nicanor 248, 261
Andronicescul, Nistor 273, 275
Angelescu, Ion 327
Antonescu, Victor 51
Apostolescu, N. I. 83
Argetoianu, Constantin 303
Arion, C. C. 49, 52
Armbrüster, Adolf 131–133, 136, 296
Arutiunov 25, 27
Atanasiu, Ion C. 333, 334
Averescu, Alexandru 49, 60, 180, 185, 203, 319, 323

B

Baciu, Aurelian 263
Baciu, Constantin 248, 261
Baciu, Mihaiu (Michaiu) 80, 81, 241, 260
Baciu, Stefanie 261
Bakunin 27
Balan (Bălan), Teodor 11, 13, 20, 23, 25–30, 33, 34, 36–46, 50–52, 95, 152, 159, 210, 211, 218, 282, 323, 324

Baloșescu, Alexandru 165
Baranek, Johann 71
Barleon, Viktor 269
Baudisz, Karol 135
Baudiszowna, Zofja 135
Baumberg, Friedrich Bourguignon Freiherr von 304
Baumgarten 286–288, 304
Băcilă, Toader 289, 290
Bălan, Josef 63
Bălănescu, Nicolae 277, 294, 320, 327
Bâtă, Ovidiu 342
Beer 289
Beethoven 125
Beil, Antonie 134
Bejan, Dionisie 21, 47, 48, 93–95, 107, 115, 195
Bejinariu, Petru 340
Bellegarde, Franz Graf 258
Bendeveschi, Orest 179
Berariu, Constantin 96
Berariu, Ștefan 264
Berclay, G. 52
Berger, Gustav 257
Berl 288
Bernstein, Solomon 296
Berntal, David 296
Berthelot, Henri Mathias 188
Bețianu, Policarp 326
Beuca-Costineanu, Vasile 287
Bezboroho, Ion 282
Bezpalco, Iosif 53
Bibiri-Sturia, Marcel 82
Bilețchi-Albescu, Ion 52, 54
Blănar, Theodor 247, 261
Blăndu, Nicu 21
Bleyleben, Octavian Freiherr Regner von 264, 265
Boca, Constantin 247, 263

Bocancea, Temistocle 25, 27
 Bocanețu, Alexandru 212, 342
 Bodale, Arcadie M. 126, 340, 343
 Bodea, Isidor 46, 93
 Bodea, Pavel 123
 Bodnariuc, Ion 288
 Bodnărescu, Vasile 46, 49–51, 93, 323, 332
 Bogosievici, Victor 290
 Boico, Grigore 282
 Boico, Leonti 282
 Bold, Emil 278
 Boncheș, George 286, 287, 296
 Bor, George 310
 Borcia, I. 205
 Boris, fiul țarului Ferdinand 187
 Botosnasky, I. 300
 Boyer, Lucien 81
 Brădățan, Aura 165
 Brăileanu, Traian 307
 Brătianu, Ion I. C. 41, 42, 106, 188, 201, 202, 300, 314
 Brătianu, Vintilă I. C. 324, 326
 Brânză, Iulia 342
 Brendzan, Claudia 210, 218–220
 Brodowski 287
 Brück, Kaufmann 211
 Brügger, Hersch 296
 Brügger, Wolf 296
 Brüll, Moritz 286
 Brussilow 184
 Bucevschi, Dimitrie 46
 Bulandra, Aurel 285
 Buzatu, Gheorghe 322
 Buzdugan, Ion 107
 Byczusk, Julia 137

C

Caillois, Roger 110, 116
 Calafeteanu, Ion 312
 Camburopol, A. 300
 Camer, Dan 342
 Çami, Qamil Izet 80
 Candrea 256
 Cantemir, Valerian 151

Cantilli, P. G. 322
 Caproșu, Ioan 340
 Carabioschi, Nicolae 16, 273, 275, 276, 335
 Carol al IV-lea (Carol I) 39, 42, 43, 98, 99, 285, 311, 312, 314
 Carol I 188
 Cazacliu, Gr. 55, 106
 Călinescu, Miron 196
 Călugăreanu, F. 300
 Cârlan, Nicolae 81, 117
 Ceașu, Mihai-Ștefan 284, 286, 291, 304, 306, 332, 343
 Cernăuțeanu, Viorica 175, 178
 Cernușca, Joan 283
 Chabaila, Ion 283
 Chineșciuc, Maria 291
 Chiriță, Mihai 164
 Chisanovici, Mihail 307
 Christof, Peter 208
 Cicio-Pop, Ștefan 59, 337
 Cioloca, Dimitrie 117
 Ciomohuz, Ion 291
 Ciomohuz, Pentelei 291
 Ciomohuz, Vasile 291
 Ciuș (Cniș), Nistor 261
 Clemanceau, George 106
 Coandă, Constantin 50–52, 324
 Cocuz, Ioan V. 311
 Codreanu, Grigorie 283
 Coican, Alexandru 283
 Cojocariu, Georg 245, 261
 Condrea, A. C. 81, 82
 Constantinescu 300
 Constantinovici, Dionisie 16, 175, 178, 199, 206
 Constantinovici, Eusebius 259
 Conta 38
 Corbea-Hoișie, Andrei 62, 307
 Cotlarciuc, Nicolae 273, 275
 Cotos, N. 316
 Crassovschi, Petre 294
 Crețu 300
 Cristea, Miron 205
 Cristescu 51
 Crișan, Dr. 108

Crișsan, Gheorghe 107
 Crucicico, Dumitru 293
 Cululea, Apostol D. 82
 Cujuparenco, Iancu cavaler de 21
 Cujuparencu, Pamfil 286, 287
 Cuzza, A. C. 297, 307, 327, 328
 Czernin 42

D

Damocles 309
 Dam, Dimitrie 126, 205
 Dam, Ghiță 126
 Dașchievici, Eudoxiu 286, 288, 292, 293
 Dătcu, Iordan 117
 Deecker, Philipp 269
 Deeliadorna, Romulus 27
 Deeliaturda, I. C. 83
 Deeleu, Victor 107
 Deemandt, Karl E. 218, 219
 Deemblin 51, 52
 Deernciuc, Vasile M. 124
 Deerner, Pinkas 288
 Diacon, Peter 263
 Diacon, Theodor 262
 Diacon, Vasile 16, 175, 178, 179
 Diaconu, Mircea A. 339

Diaakon, Ilie 262
 Diaakonescu, Thalaläus 261
 Diimitriuc, Matei 283
 Diimitrovici, Vladimir 248, 261
 Diogene 82
 Droboș, Filaret 212, 242, 260
 Drocquois, Georges 80
 Dromanschi 291
 Dracinschi, George 281, 282, 286
 Dracinschi, Vera 281
 Dragoslav, I. 80
 Dragu, Maria 80
 Drembei, Nico 262
 Drescher, Johann 291
 Drimmer, S. 114
 Drimmer, Schloima 270
 Dugan, Arcadie (Arkadius) 110, 113, 120,
 125, 126, 210, 218, 220, 343
 Dugan, N. 263

Dugan-Opaț, Arcadie 125
 Dugan-Opaț, Ilie 262, 343
 Durandin, Catherine 41
 Duszowska, Josefa 129
 Dușceag, Vasile 294
 Dutceac (Dutciac), Viorel 22
 Dutkievici 283
 Duzinkiewicz, Bazly 107
 Dworski, Oskar Garibaldi 134
 Dworski, Riccardo 134
 Dworski, Wladyslaw 134
 Dzurabeț, Ananie 283

E

Ebner, Moritz 63
 Eckhardt, Rudolf 63
 Ecomu, Radu 45, 46, 48, 50, 52, 53, 93,
 95–97, 101, 105, 108, 335
 Elisaveta, regină 188
 Erlich 149
 Evreinov (Ervreinow), Simeon (Simion)
 25, 27
 Ezdorf, Joseph Rudolf 48–51, 53, 103, 104

F

Fahse, Ute 133, 136
 Falkenhayn, general 35, 184, 188
 Feller, A. 300
 Ferdinand I, rege 12, 28, 50, 52, 54, 95,
 104, 105, 107, 188, 202
 Ferdinand, arhiduce 66
 Ferdinand, țar 187
 Ferenzy, Izabela 140
 Feuer, Osias 268
 Filimon, Grigore 304, 305
 Filipciuc, Ion 52, 178
 Finder, Samson 288
 Finkelstein, Filip 300
 Fischer, Eduard 11–13, 23, 26, 27, 29, 30,
 58, 59, 74, 117, 123, 191, 192,
 273–277, 280, 282–287, 289, 290,
 292–296, 301–303, 308, 309, 314,
 315, 317, 319, 321–326

Fleischer, Bernhardt 63
 Fleischer, Șmil 288
 Flinker, Arnold 167
 Flondor, Iancu 13, 47–51, 55, 59, 60, 101,
 103–108, 115, 195, 199, 203–205,
 304, 323, 324
 Foch (Foș) 186
 Fodor, Ligia-Maria 16, 207, 208–211, 213
 Fogoraș, Vasile 200
 Forgaci, Joan 241, 260
 Franchet d'Esperey, general 187, 201
 Frankiewicz, Witold 135
 Frankiewiczówna, Barbara 135
 Frantz Ferdinand 182
 Franz Ferdinand Carl Ludwig Joseph
 Maria 20, 21, 64, 66, 68, 71, 74
 Friedwagner, Matthias 113
 Fuchs, Therese 137
 Fundoianu, B. 300

G

Gabe, Samuel 269
 Gabor, Leo 268
 Gaia, Eugen 71
 Galin, Gheorghe 25
 Gavrilesco, Dumitru 118, 119
 Găină, Vasile 196
 Geier, Luzian 15, 127
 Geisler 138
 Gelber, Itzig 296
 Gelbert, Moses 296
 Geliczch 284
 Gerowski, Alexei 25, 27, 37
 Gheorghian, Alexandru 292
 Gheorghian, Ecaterina 292
 Gheorghian, Filip 292
 Gheorghian, Octavian 93, 148
 Gheorghiu, Vasile 93
 Gherghel, Nicu 49
 Gherman (German), Lazăr 197, 259
 Gherovski, A. 35
 Ghibu, Onisifor 97
 Giurcă, Gheorghe 160
 Glaser, Hermann 268
 Glondys, Viktor 107

Goga, Octavian 327
 Gold, Hugo 11
 Goldenberg, Mina 300
 Goll, Nicole-Melanie 282
 Gomol, familie 135
 Gosiuc, Vasile 294
 Gottlieb, Bendet 268
 Gottlieb, Elieseo 270
 Gottlieb, Schmidt 112, 123
 Grabowski, Bożena 140
 Grabowski, Kazimierz (Kazyk) 139, 149
 Grabowski, Lala 140
 Grabowski, Leszek 140
 Grabowski, Zbigniew 140
 Grabowski, Zygmunt 140
 Grămadă, Ion 106, 112, 118, 124, 125,
 212, 242, 260, 307
 Grămadă, Nicolai 339
 Greciuc, Vasile 81, 212, 241, 260, 262
 Grecu, Vasile 77, 95, 113, 124
 Grez, Emiline Charlotte 134
 Grigorescu, Eremia 180, 185
 Grigorescu, Florin 124
 Grigorovici, Corneliu 149
 Grigorovici, George (Gheorghe) 44, 49,
 53, 103, 105, 311
 Grigorovici, Ioan 288, 289
 Grigorovici, Radu 339, 341
 Grigorovitza, Emanoil 160
 Grigoroviță, Mircea 57, 117
 Grior, Petru 96
 Grosariu, Georg 257
 Grossar, Thomas 289
 Groza, Mihai-Octavian 119
 Gutwald 296

H

Habor, Oana 160
 Hacman, Maximilian 21, 93, 94
 Halaverici, George 119
 Halippa, Pantelimon (Pan) 56, 97, 106–108
 Handiuc, Alexandru 294
 Harth 151
 Herbst, Mendel 129, 130, 269
 Hildebrandt, Otto 134

Hillardt 122
 Hindenburg 35, 183
 Hintz 285
 Hirsch, David 300
 Hodel, Adam 107
 Hodoș, Enea 117
 Höfer, Karl 257
 Hoffmann, Georg 282
 Hoffmann, Leo 211
 Hohenberg, Sophie von 66, 182
 Holovaci, Elena 293
 Holovaci, Emil 293
 Homiuc, Cornel 93
 Horak, Marie 134
 Hormuzaki 266
 Horn 296
 Hornstain, Samuel 269
 Hrehor, Constantin 175, 178, 342, 343
 Hrenciuc, Daniel 340
 Hristea Orăscu, Alexandru 307
 Hulubei, Matei 311
 Humeniuc, Alexandru 283
 Hurmuzachi (Hurmuzaki), Alexandru 20, 45, 48, 49–51, 63, 66, 69, 311
 Hurmuzachi, Anatolie-Alexandru 341
 Hussarek 43
 Huttman, Adolf 269
 Huțan, Vasile 77, 80, 82, 247, 261

I

I.P.S. Pimen 124
 Iacobescu, Mihai 22, 117, 175, 177, 178, 339, 342
 Iacobescu, Veronica 339
 Iaskiewicz 27
 Iașcu, Procopie 294
 Iașencu, Rodica 58, 60, 93, 100, 274, 320, 340–343
 Ibsen 126
 Ieșan, Mihai 212
 Ignat, Alexandrina 123
 Ilica, George 293, 294
 Ilisei, Grigore 342
 Iliuț 34
 Iliuț, Christofor 286

Iliuț, Emanuel 212, 242, 269
 Iliuț, Ioan 287
 Ionescu, Take 72, 97, 303
 Iordache, Anastasie 52
 Iordan, Alexandru 96
 Iorga, Nicolae 112, 124, 203, 257, 258, 284, 288, 302, 307, 322, 327
 Ischl, Bad 66
 Isepciuc, Dimitrie 261
 Isopenko, Nikolaus 271, 272
 Isopescu-Grecul, Constantin 43–45, 48, 311
 Istrate, N. 84
 Ivanov 23
 Ivanovici, Simion 81, 116
 Iwanier, Eisig 289

J

Jarnik, I. U. 118
 Jászi, Oscar 148
 Jauca, Vasile 248, 261
 Jedrzyjowski, Ludwig 210, 221, 225
 Jemna, Nicu 284
 Jenő, György 314
 Jeșan (Jesan, Jeșun), Mihai 242, 256, 260
 Jsepciuc, Dimitrie 247
 Jugrin, Rodica 13, 16, 273

K

Kacicovschi (Kaczkowski), Karl 293, 294
 Kaindl, Rafael 107
 Kaindl, Raimund Friedrich 69, 81, 133, 136
 Kaminski, Emil 107
 Kapuscinski 162
 Karl Frantz Iosef, arhiduce 66, 74–76, 184
 Karl I, împărat 180, 186–188
 Karolyi 202
 Keiwan, Cornel 282
 Kelariu, Johann 210
 Kerenski 38, 180, 185
 Keschmann 44
 Kirilenko 25

Klammer, Moses 297
 Klappa 283, 292
 Klier, Jakob 287, 297
 Kluczewski 221
 Klunczenko, Basil 148
 Kobelli, Aurora 246, 261
 Kobelli, Kosma 261
 Koffler, Josef 268
 Kohan, Ioel 268
 Köhler, Christine 138
 Kohlruss 48
 Korn, Robert 124
 Kövesz 23
 Krämer, Luzian 242
 Krauss, Clemens 125
 Krieger, Franz 257
 Kuhn (Kun), Béla 181, 202, 214
 Kumanowski, Peter 244
 Kunerth, Josef 167
 Kuprak, Nicolae 288
 Kwiatkowski, Stanislaus 107

L

Lagadin 289
 Lambsdorf-Galagan 36
 Lande, Osias 269
 Lang, Chane 246
 Lanivschii, Gheorghe 289, 290
 Lansing, Robert 51
 Lavrentiev 27
 Lazăr, Grigore 82
 Lazăr, Ilie 54
 Lazăr, Ș. 300
 Lăzăreanu, Barbu 300
 Lebouton, Alois 107
 Lecițchi 36
 Lemerrier, Eugène 81
 Lenau 80
 Lenin 85
 Leszczewski, David 269
 Lesec, Mihail 283
 Lesiak, Philipp 282
 Lesniak, Josef 139
 Leu, Paul 39
 Leuștean, Toader 286, 309

Lighin 36
 Lihaciu, Ion 62–64, 307
 Lilienhof 27, 30
 Lintencu, Nikolaus 259
 Liteanu, Amulius 242, 260
 Lițu, Vasile 16, 273, 274, 276, 286, 287, 290, 302, 315
 Locovei, Dumitru 282
 Locovei, Nicolae 282
 Loebel, Arthur 342
 Loges, Franz des 123
 Loghin, Constantin 114
 Logigan, Dimitrie 212, 241, 260, 262
 Lönobl 295
 Lorber, Margarete Eufrosine 133
 Luca, N. 82
 Ludo, A. 300
 Lungoci, Elena 15, 92
 Lupașcu, Fevronia 291
 Lupașcu, Iacov 292
 Lupașcu, Ilie 291
 Lupu, Florea 194, 304, 307
 Lupu, Nicolae 328
 Lupu, Octavian 148–151
 Lupuleac, Trofin 293

M

Mackensen, Anton Ludwig August von 38, 179, 180, 183–185, 188, 313
 MacMillan, Margaret 57
 Mader, David 269
 Maiorescu, Titu 305
 Majewski 221
 Makowiewicz, Emilian 283
 Malachowski, Emil 269
 Malinas, Julius 259
 Manastyrski, Artemon 196, 197
 Mandyczewski, Konstantin 239, 255
 Maniu, Iuliu 314
 Marchidan, Rodica 341
 Marcovici, Herman 300
 Marcu, Vasile 93
 Mareci-Sabol, Harieta 15, 146
 Marghiloman, Alexandru 45, 49–52
 Maria, regină 201, 202

- Markus, Ansel 296
 Marmeliuc, Dimitrie 60, 77, 81, 82, 95, 97,
 212, 242, 256, 260, 308, 316
 Mateiciuc, Iacob 282
 Mateiciuc, Ion 282
 Max, Diamant 300
 Maxemiuc, Tanase 293
 Maximovici, Eugen 125
 Mayer 300
 Mayer, Herbert 133, 136
 Mayer, Otto 209, 216
 Mazureac, Iacov 293
 Mazurski, Andronic 286
 Măciucă, Gina 339
 Meleanca, George 293
 Melicsohn 301
 Menczel, Philip 25, 64
 Menczynsky, Modest 64
 Mendel, Abraham 64
 Menscher, Isak 269
 Mentscher, Jüdel 288
 Meran, Rudolf von 20, 25, 66, 67, 69, 70,
 73, 74, 154, 213, 215, 221, 232,
 235, 241, 243, 253, 265, 308, 322
 Merlaub, David 296
 Merlaub, Fritz 296
 Michelis 42
 Mihalaş 179
 Milbacher, Eleonore von 134
 Mişu 201
 Mitric, Vasile 118
 Mogelnicki, Johann 269
 Mohr, Carol-Alexandru 9, 19, 77, 92, 109,
 127, 146, 175, 177, 207, 273
 Moisiuc, Viorica-Pompilia 312
 Moldovan 256, 262
 Moldovan, Aniţa 292
 Moldovan, Aurel 259
 Moldovan, Aurelian 212, 242, 260
 Moldovan, Dimitrie 261
 Moldovan, Eleonora 246, 261
 Moldovan, Petru 246, 261
 Moldovan, Toader 292
 Moldovan, Viorica 246, 261
 Moldovan, Dimitrie 246
 Möller, Iacob 296
 Mor, Gabriel von 209, 217
 Morari, Alexander 210, 218, 220
 Morariu, Alexandru (Leca) 15, 109–116,
 118–122, 124–126
 Morariu, Aurel 13, 16, 58, 59, 77, 81, 82,
 95, 97, 98, 111, 113, 124, 273, 274,
 276, 277, 316, 323
 Morariu, Constantin 22, 109, 111, 113, 124,
 205, 339
 Morariu, Victor 81, 116, 117
 Morariu-Andrievici, Silvestru 160, 176
 Moroschan, Alexander 257
 Moscovici, Ionela-Felicia 22
 Moses, Iosef 287
 Moşoiu, Traian 301
 Mozart 125
 Münzel 23
 Mustatza, Nicolae 63
 Muşlea, I. 115
- N**
- Nandriş, Grigore 95, 263
 Nandriş, Teodor 163, 342
 Nastasi, Alexandru 179, 285, 286
 Nastasi, Andreas 261
 Nastasi, Artemie 264
 Nastasi, Ilarion 270
 Nastiuc, Ieremie 179
 Nastiuc, Tanasi 179
 Neagoe, Stelian 20, 332
 Negoii, Bogdan 336
 Nemeş, Eugen 210, 218
 Nesterowicz-Frankiewicz, familie 135
 Neşciuc, Eugen 110, 113
 Netea, Pricop 45
 Netea, Gheorghe 45
 Nibio, August 175, 177
 Nichitovici 286
 Nichitovici, Haralambie 286
 Niculescu, Nicolae 259
 Niculică, Alis E. 85, 343
 Niederhoffer, Adolf 64
 Nikitovici, Teofil 124
 Niklas, D. 66
 Niles, George M. 148
 Nimigean, George 293

Nimigean, Leon Joan 262
 Nistor, Ion (Iancu) 16, 20, 23, 25, 59, 60,
 95, 96, 99, 106, 107, 115, 195, 212,
 273, 276, 259, 303, 312, 332, 333,
 334
 Nour, Alexis 300

O

Ogor, P. 82
 Ojog, I. 80
 Olariu, Ion 288
 Olariu, Iuliu Iosif 117
 Olariu, Theodor 257
 Olaru, Elena 340
 Olaru, Marian 14, 19, 54, 58, 60, 126, 274,
 305, 320, 340–343
 Olăraș, Florea 292
 Olăraș, Grigorie 292
 Olăraș, Paraschiva 292
 Olăraș, Simion 292
 Olszewski 217
 Olszewski, Franz 209, 269
 Oltescu, M. 80
 Onciul, Aurel 12, 28, 43, 48–50, 53, 54,
 103, 104, 273, 274, 284, 302–305,
 307, 310–315
 Onciul, Dimitrie 341
 Onciul, Ioan 245, 248
 Onciul, Titus 284
 Oprea, Ion 309
 Oprea, V. 82
 Osvadă, Vasile 107
 Oswald, Manfred 282

P

Pahomi, Mircea 339
 Paladiuc, Veronica 292
 Palamarcu, George 285
 Paliczka, Leokadia (Lola) 140
 Pamfil, Carmen-Gabriela 309
 Pantazi, Grigori 110, 113, 125
 Papuc, Liviu 24, 110, 111, 112, 113
 Pasailă, Vasile 151

Pascal, Vasile 151, 152, 164
 Pascaniuc, Elena 15, 109, 341
 Paulescu, Nicolae 327
 Pavlov, A. A. 25
 Pawlitschek, Alfred 229
 Pawlowski, Anna 140
 Pawlowski, Leszek 140
 Pawlowski, Stanislaw 140
 Pawlowski, Teresa 140
 Pawlowski, Walerian 140
 Pawlowski, Wilhelm 140
 Păcurariu, Mircea 117
 Pelivan, Ion 107, 108, 301
 Penes, I. 80
 Percec, Victor 179
 Petcu, Marian 300, 314
 Petrescu, Dan 110
 Petronius 82
 Pflanzner-Baltin, Karl von 11, 30
 Picker, Felix 64
 Pigarewski 25
 Pilpel, Julian 269
 Pisemski 36
 Pislea, Johan 257
 Piticari, Ilie 83
 Pițul, Stefanie 246, 261
 Platen, August von 80
 Platon, Gheorghe 52, 340
 Podhorska, Sylvia 134
 Pokoi 283, 284, 288
 Pokorna, Philipine 135
 Pop (Papp), Daniil 30
 Popa, Anghel 11, 12, 68
 Popa, Val. 84
 Popescu 118, 262
 Popescu, Ifrim 273, 276
 Popescu, Nicolae C. 28, 38, 39, 45
 Popescu-Sireteanu, Ion 175, 177, 339
 Popovici, A. 117
 Popovici, Anton 245, 246, 261
 Popovici, Aurel C. 112
 Popovici, Dorimedont 47, 48, 101, 115
 Popovici, Eusebie 21, 66, 197, 198, 208,
 209, 263
 Popovici, George 304
 Popovici, Lucia 112

Popovici, Omelian 103
 Popovici-Răcăciune 331
 Popowicz, Isaia 262
 Popowicz, Omelian 52, 53
 Poraicu, Iacob 282
 Poraicu, Ilie 282, 283
 Poraicu, Ion 282
 Poraicu, Ștefan 282
 Porubsky, Franz 269
 Pospiszil, Wladislaw 107
 Posteuca, Georg 246, 261
 Posteuca, Vasile 246, 261
 Pragenau Edwin, Landwehr de 107
 Predescu, Lucian 307, 327, 328
 Preisser 294
 Prelici, Ilarion 296
 Prelipcean, Iancu (Ioan) 120
 Prelipcean, Leon 247, 248
 Prelipcean, Vasile 263
 Prezan 34
 Princip, Gavriilo 65, 66
 Procopciuc, Valerian I. 340
 Procopovici, Alecu 60, 93, 99
 Procopovici, Alexe 112
 Prodaniuc, Anița 293
 Prokopovici, Trajan 257
 Prokopowitsch, Erich 13
 Pucaci 292
 Puric, Dan 342
 Purici, Ștefan 9, 339, 340, 342
 Pușcariu, Sextil 15, 46, 93–99, 104, 112–114, 117

R

Rabinovici, Moti 300
 Rachmoth, Itzig 296
 Rachmuth, Hendl 296
 Rachmuth, Ruchel 296
 Radașeanu, Nicolai 246, 261
 Radașeanu, Stefanie 246, 261
 Radovski, Alexandru 296
 Radu, Rodica 309
 Rakowska, Emilia (Milka) 138
 Ramvill 83
 Rășcanu, Ion 303, 315, 333
 Rebarciuc, George 294
 Reciuschi (Reciușchi), Emilie 261
 Rei, Petre 288
 Renczyn, Lorenz 307
 Repta, Vladimir de 25, 75, 181, 196–199, 203, 205, 273, 275
 Righetti, Anton 142
 Righetti, Anton Eugen 129
 Righetti, Anton Jakob 134
 Righetti, Attilio (Tilli) 137, 142
 Righetti, Aurelina 134
 Righetti, Anton Nikolaus Laurent 134
 Righetti, Camillo 134
 Righetti, Carola 142
 Righetti, Căsarine Laura 134
 Righetti, Ernst 129
 Righetti, Eufrosine 134
 Righetti, Giacomo Giovanni 128
 Righetti, Johann August 134
 Righetti, Margarete Eufrosine 133, 135
 Righetti, Maria Regina 128
 Righetti, Mieczyslaw Wladyslaw Jan 135
 Righetti, Otillio Arnaldo 15, 127
 Righetti, Paul 129
 Righetti, Paula 129
 Righetti, Peter 128, 134
 Righetti, Riccardo Guido 15, 127–137, 144, 145
 Righetti, Theodora 142
 Righetti, Titus 129
 Righetti, Valeria 134
 Righetti, Victor Mieczyslaw 135
 Righetti, Wladyslaw Johann 135
 Righetti, familie 127, 128, 133, 135–137, 142
 Righetti, frații 127, 128
 Rohatynovici, Johann 294
 Rohrllich, N. 296
 Rojek 262
 Roman, Ion 302
 Romanaș, Nică 106
 Romanczuk 42
 Romaș, Alexander 246, 247, 261
 Romaș, Maria 246, 261
 Rosen, I. 300
 Rosenberg, Artur 300

Rosner, David 63
 Roșca, Anton 248, 261
 Roșca, Zacharie 247, 261
 Roșu, Traian 52, 54
 Rotar, Gavril 256, 257
 Rotariu, Gewril (Gawril, Gavril) 247, 258, 261
 Rotică, G. 77, 80
 Rozenblit, Marsha I. 14
 Ruckenstein, Efraim 296
 Rudeiciuc, Vasile 285
 Rudolf, Gaisdorf 106
 Rump, Hermann 243–245
 Rumygailo 284
 Russki 23
 Russu, N. I. 95
 Rușindilar, Petru 277
 Rusu, Dorina N. 96, 97, 114, 115, 328, 332
 Rusu, Filimon 341

S

Saghin, Ștefan 93, 197
 Saghin, Gavril 262
 Sarraill, general 183
 Satco, Emil 86, 97, 115, 118, 137, 277, 280, 291, 304, 306, 308, 316
 Sauer 297
 Sauer, Jakob 271
 Săgeată, Radu 275
 Săveanu, Teofil 124
 Sârbu, Gheorghe 43, 48, 311
 Sbiera, I. G. 114
 Sbiera, Radu 93, 105
 Schachner 285
 Schaffer, Marco 269
 Schapira, Chaim 297
 Schessan, Stefan 257
 Scheuermann 287
 Schipor, Vasile I. 15, 77, 85, 175, 177, 178, 340–343
 Schmelzer, Arie Leon 11
 Schonfeld, A. 300
 Schorsch, Karl 284
 Schwarz 288
 Schwarz, Arnold 64
 Schwartz, Baruch 270
 Seidler 43
 Sekin 27
 Semaca, Nicolai 52
 Semaka, Elias 291
 Sidoruc, Dimitrie 311
 Sidorovici, Pancratie (Petru) 197, 123, 124
 Sidorovici, Theofil 263
 Sigall, Emil 269
 Sigall, Moritz 269
 Sillion 262
 Simion, Eugen 96, 114, 342
 Simionovici, Dionisie (Dionys) 211, 254, 255, 264–266
 Simionovici, Teofil 45, 48, 311
 Simionovici, Theodor 247, 261
 Singer, Maximilian 269
 Singer, Feiwei 270
 Skobjatyn Tyszkowska, Anna 135
 Slușanschi 118
 Slușanschi, Emilian 24–26, 79
 Sophie Maria Josephine Albina Chotek 20
 Sorbul, Mihail 83
 Sorohan, Elvira 343
 Spenul, Ilie 52
 Spreitzenhofer 290
 Stachlowicz 266
 Stadler 281, 282
 Stan, Constantin I. 37
 Stârcea, I. V. 50
 Stefanelli, Inochentie 124
 Ștefureac, Johann 257, 258
 Stekel, Moritz 63
 Sternberg, Herman 270
 Sternberg, I. 300
 Stoica, Leontin 164
 Storfer, Berthold 295
 Storoșciuc, Casian 291
 Storoșciuc, Constantin 291
 Storoșciuc, Saveta 291
 Stratescu (Strachina), Vasile 259
 Straucher, Benno 21, 63, 69
 Strauss, Richard 125
 Stroescu, Vasile 203
 Stuchly, Auguste (Gusti) 141
 Stuchly, Josef 139

Sulică, N. N. 314
Swoboda, Franz 209, 216, 217, 271
Zweiger, Leopold 107

§

Şaguna, Andrei 102
Şandru 93
Şandru, George 205, 283
Ştefan cel Mare 191, 204
Ştefanovici, Ioan 293
Ştefănescu, Ştefan 34
Şuşinschi, Nicolae 294

T

Taniac, Filimon 119
Tarangul, Constantin 53
Tarangul, Erast Diti 27, 53
Tarnavski, Ipolit 21, 205
Tarnavski, Nistor von 263
Tarnavski, Cornel 53
Taubman, Leon 300
Tcaciuc-Albu, Nicolae 95
Tchorzewski, Antonina 135
Tchorzewski, Maria 135
Tchorzewski, Olympia 135
Tchorzewski, Zofja 135
Teleaga 257
Teleaga, Petru 246, 261
Teliman, Ioan 262
Tempeanu, Virgil 273, 275, 276
Tibold, Schmidt 314
Tillinger 217
Tillinger, Stanislaus 209, 216
Todosan, George 283 283
Todosan, Ioan 284
Todosan, Mihai 283
Tofan, George 95, 97, 212, 332
Tokaryk 217
Tokaryk, Leon 63, 209, 216
Toma, Constantin 340, 341
Toma, Iorgu G. 16, 58, 80, 82, 204, 273,
275, 276, 325, 326
Toma-Corduneanu, Iorgu G. 78–83

Tomegea, Vasile 273, 275, 276
Tomovici, Cornel 289
Tornschein, Jüdel 297
Torouţiu, Ilie E. 77, 78, 81, 82, 113, 114,
117, 119, 124, 151, 316
Treptov 36
Tudoran, Gh. 303
Turturean, Giorgi 262
Turturean, Theodor 261
Tyminski, Tit 198

T

Ţehanciuc, Vasile 290
Ţopa, Constantin 307
Ţopa, Dimitrie 288
Ţopa, Ovid 77, 82, 120, 212
Ţugui, Pavel 44, 50–52, 340, 341
Ţurcanu, Aurel 50

U

Ungurean (Ungureanu), Vasile 273, 276
Ungureanu, Constantin 208, 208, 212
Ungureanu, Ştefăniţa-Mihaela 61, 341, 342
Ureche (Urechie), Constantin, 22, 24, 30–35,
37–39, 179
Ursuleac, Mihai 125
Ursuleac, Viorica 110, 113, 125
Usatiuc, C. 95

V

Vaida-Voievod, Alexandru 100, 181, 201,
203, 209, 314, 319, 323
Valenciuc, Dumitru 124
Varta, Ion 53, 41
Vatamaniuc, D. 177, 340, 339–342
Văitoianu, A. 51, 202, 203, 299
Venizelos, Eleftherie 32
Verdi 125
Veslovski, Elias 257
Vijniuc, Vasile 293
Viorescu, Ioan 95
Vitencu, Dragoş 93, 165, 166

Vlad, Aurel 329
 Voloșciuc, Simion 289
 Vorobchievici, Ipolit 198, 199, 205
 Voronca, Zaharia 205
 Voronca, Epaminonda 28

W

Wagner 125
 Wallner, Eduard 210, 227, 231
 Waluszek, Leo 141
 Wassilko, Nicolae 11, 28, 42, 45, 63, 66, 69, 306
 Weindling, Paul 160
 Weisman, Mișu 300
 Weisselberger, Salo 20, 25, 69
 Weissman, Leib Leo 63
 Wenzel, Theresia 128
 Werenka, D. 256, 342
 Wicentowicz, Edmund 107
 Wiegler, Isidor 63
 Wilhelm (Wasył Weschywan, zis cneaz Stefanovici) 49
 Wilhelm al II-lea 22, 152, 186, 188
 Wilhelm de Habsburg 39
 Wilson, Woodrow 41, 180, 186, 311
 Winiarski, Eduard 26
 Winkler, Markus 62, 63, 64, 307
 Winzinger, Titus 45
 Wiszniowski, Franz 54
 Wolf, Karl 243–245
 Wolis, Emil 107

Würfel, Auguste 141
 Würfel, Blanca 141
 Würfel, Eleonore Therese 129
 Würfel, Emilie (Lala) 139
 Würfel, Erwin 140, 141
 Würfel, Heinrich 138, 139
 Würfel, Helene (Hala) 139
 Würfel, Herbert 140, 141
 Würfel, Ignatz 137, 138
 Würfel, Ludwika (Ludka) 139
 Würfel, Maria (Mizzi) 141
 Würfel, Rosina 137
 Würfel, Therese Eleonore 138, 142
 Würfel, Wilhelm 138

Z

Zadic (Zadik), Iacob 51, 52, 54, 55, 105
 Zappler 285
 Zarembo 285
 Zăstroiu, Victoria 309
 Zbigniew, Lesław Franz 135, 140
 Zelea-Codreanu, Ion 16, 273, 276, 327
 Zemna, Eusebius 260
 Zimmermann, Franz 293
 Zitta, prințesă de Parma 186
 Zoppa, Konstantin 260
 Zoppa, Ovid von 242, 260
 Zotta, Sever 49
 Zub, Al. 332
 Zubarov 37
 Zucher, Max 282

Prin abnegația și stăruința elitelor societății și antrenarea maselor s-au creat oportunități pentru fructificarea aspirațiilor către Unirea Principatelor și, ulterior, către Unirea cea Mare, presupunând un lung cortegiu de suferințe și jertfe. Marile înfăptuiri nu s-au materializat aproape niciodată fără cutezanță, sacrificii și trudă persuasivă, iar popoarele incapabile să se conecteze dinamicii cardinale a proceselor cu reverberație continentală nu au fost și nici nu vor fi în măsură să-și finalizeze idealurile supreme, de natură să le confere respectabilitate pe meridianele mapamondului.

Implicarea în hecatomba Primului Război Mondial s-a soldat cu rezultate majore pentru destinul românității, iar cunoașterea și înțelegerea aprofundată a evenimentelor derulate pe plan intern și extern este imperios necesară reconstituirii docte a ansamblului acestui moment marcant pentru devenirea istorică a întregii umanități. Pe lângă rosturile strict epistemologice ale demersurilor științifice în acest sens, investigațiile cercetătorilor se constituie într-un omagiu celor ce și-au adus obolul la crearea României Mari, factor de echilibru zonal în sud-estul Europei, pavază împotriva deznaționalizării, a infirmității culturale și suport pentru conservarea unității și identității naționale, ca și pentru crearea unui eșafodaj robust progresului întregii societăți.

Atașată permanent comandamentelor majore ale națiunii, încă de la fondarea ei în urmă cu peste un veac și jumătate, Academia Română, împreună cu Editura din subordinea sa, beneficiind de o experiență dobândită de-a lungul a șapte decenii de activitate, a sprijinit constant întocmirea și publicarea lucrărilor ce marchează celebrarea Marii Uniri – detașate de efuziuni și cosmetizări patriotarde –, precum și a contribuțiilor semnificative de pe plan științific și cultural elaborate în anii scurși de la crearea României Mari, spre a le fixa stabil în memoria posterității.

În spiritul acestui palier programatic incontestabil și cu speranța unui riguros dinamism editorial am considerat util să instituim noua serie de publicații intitulată *Centenarium*.

Victor SPINEI

